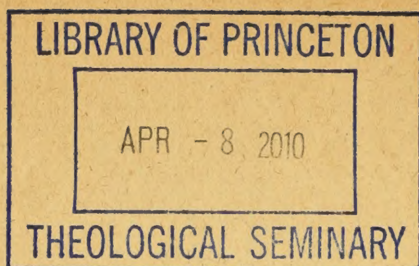

LIBRARY OF PRINCETON
APR - 8 2010
THEOLOGICAL SEMINARY

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

VIERDE TIJDPERK.

Afval.

1713 — 1795.

Algemeene Aanmerkingen.

513. De Republiek was, ook in dit Tijdperk, niet minder en welligt meer nog dan in eenig ander, welvarend en rijk. Vroeger bijkans zonder ophouden in gevaarlijke en kostbare oorlogen gewikkeld, genoot zij thans een vrede die zelden en niet dan voor weinige jaren gestoord werd. En evenwel, bij uiterlijken bloei en opeenstapeling van schatten, werden er allerwege voorteekenen en blijken bespeurd van afneming en naderenden val. De Republiek daalde steeds lager, tot ze naauwelijks eene Mogendheid was; de Staatsregeling werd, meer nog dan te voren, een bron van willekeur en verwarring; de Godsdienst verviel; het ongeloof won veld; verdeeldheden bragten partij-woede en burgerkrijg te weeg; zoodat Nederland, van GOD afgevallen en door GOD verlaten, voor verandering van regeringsvorm en omkeering van den Staat, voor vreemde overheersching en losmaking der banden van maatschappij en zamenleving, rijp gemaakt werd.

514. Achteruitgang in magt en aanzien is, voor een gedeelte, onvermijdelijk gevolg der veranderde omstandigheden geweest. Immers, daar zoowel Frankrijk als Groot-Brittanje ook in andere werelddeelen nog veel magtiger werd; daar

Pruissen een eersten rang onder de Mogendheden en Rusland op het Westelijk Europa grooten invloed verkreeg; daar allengskens bijna ieder Volk den handel, vroeger aan Nederland overgelaten, voor eigen rekening dreef, was het natuurlijk, dat een Land, klein van omtrek, welks verbazende rol op het wereldtooneel met eene reeks van buitengemeene gebeurtenissen in verband had gestaan, onvermogend was zich te handhaven op de hoogte die het eenmaal, onder Gods zegen, op bijkans wonderbare wijze bereikt had.

Frankrijk, ofschoon zelf meer in toom gehouden door de opkomst van magtige Rijken, breidde zich echter, door de aanwinst van Lotharingen en van Coloniale bezittingen, grootelijks uit. — In *Engeland* was, door de gewijzigde betrekking van Koning en Parlement, nu het geld aan het Vaderland en niet aan den Vorst werd bewilligd, een beginsel van energie gelegd, welks ontwikkeling niet te berekenen was: de betrekking op het Keurvorstendom Hanover was niet enkel een last; de voorspoed ging alle denkbeeld te boven; zoodat Groot-Brittanje, koningin der zeeën en, door gezag of invloed, beheerscheres van het halve wereldrond werd. — Voor *Pruissen* waren het leger en de schatten die Frederik Willem I (1713—1740) met gierige praalzucht bijeengezameld had, in de hand van een Veldheer en Staatsman als Frederik II (1740—1786), het middel om zijn Rijk, door roof en dapperheid, tot den eersten rang te verheffen. — *Rusland* moest wel, zoodra het zijne krachten had leeren kennen, ontzagwekkend zijn. — Ook *Oostenrijk* was magtiger geworden, sints Hongarije, zoo lang verzamelplaats der Turken, nu een bolwerk tegen hen, en de Hongaarsche Adel, vroeger steeds woelziek en misnoegd, nu de kern der keizerlijke legermagt was. — Echter, om de verhouding en het gedrag der Republiek, met opzigt tot andere Mogendheden, te waarderen, houde men in het oog dat deze magtsvergrooting niet op eenmaal geschied, en bij v. Engeland, eerst door den zevenjarigen krijg (1756—1763) en later, tot een zoo geweldig aanzien opgevoerd is.

515. Noch zoo spoedig evenwel, noch zoo volkomen behoefde Nederland uit de rij der Mogendheden te vallen. Een Staat, die in handel, nijverheid en volkplantingen een bron van rijke opbrengsten had, welks bondgenootschap in vele opzigten op hoogen prijs werd gesteld, welks afneming zelve door den glans van grootsche herinneringen bedekt werd, had lang (zoo lang ten minste als het stelsel van evenwigt en de band der Zee-Mogendheden met Oostenrijk nog in eer was) een veelbeduidenden invloed in de regeling der Europesche belangen kunnen behouden. Om zóó klein te worden, na zóó

groot te zijn geweest, werd ook vrijwillige afstand en stelselmatige zelfvernedering vereischt. De Europesche diplomatie had moeite om zich aan de nietsbeduidendheid der Republiek te gewennen.

Het crediet ook van een Staat kan worden verspeeld. Vroege had de Republiek Tractaten gevormd; nu werd haar toetreding eerst gevraagd, toen ondersteld, eindelijk somtijds ter naauwernood of in het geheel niet vergund.

516. Vroeger had de prikkel des gevaars, of opgewekt, of gedwongen om, onder de leiding van uitstekende mannen, zelfs hetgeen onmogelijk scheen, te beproeven en te verrigten. Zoo was de magt der Republiek gegrond, uitgebreid en bevestigd, door moed en onbezweken ijver, in eene reeks van oorlogen, waaraan zij, ten behoeve van Hervorming en Vrijheid, van handel en zeevaart, deelgenomen had. Nu ontbrak het, zoo niet aan mannen van bekwaamheid en karakter, ten minste aan dien drang der omstandigheden, waarin de middelmatigheid, bij besef van onvermogen, verlegen en sidderend zich voor het genie buigt. Kleingeestigheid, waarvan, niet minder dan ieder Stadhouder uit het Huis van Oranje, een Barneveld en de Witt afkeerig zou geweest zijn, had doorgaans vrij spel; zij deed nu wat met haar aanleg overeen kwam; het tegenovergestelde van al wat tot aanzien en roem, tot vrijheid en onafhankelijk Volksbestaan geleid had.

517. De volledige zegepraal dezer Staatkunde stond met de gewijzigde inrigting van het Staatsbeheer in verband. Zelfs bij het stelsel der Provinciale Souvereiniteit, hetwelk thans niet ligt iemand gewaagd zou hebben te bestrijden, kon Stadhouder of Raadpensionaris, door krachtige leiding, eenigermate eenheid en zamenwerking te weeg brengen. Maar van lieverlede was men nu in de feitelijke losmaking der Unie verder gegaan: het Souverein gezag der Gewesten werd door het Souverein gezag der Steden bijkans aan banden gelegd. De invloed op de Staats-aangelegenheden werd grootendeels uit de vergaderingen der Staten in die der Vroedschappen overgebragt. Dit moest, bij voortdurende overmagt van *Holland* onder de Gewesten, tot bevestiging der overmagt van *Amsterdam* op Holland en dus op het gansche Gemeenebest

strekken. De wereldstad, uitsluitend op de belangen en voorregten van handel en Aristocratie bedacht, gaf nu den boventoon aan de anti-stadhouderlijke, altijd oorlogschuwe en dikwerf Franschgezinde Staatkunde, welke door een Willem III met moeite tot zwijgen gebragt was.

518. Wie zou echter aan de Republiek, na zoo veel oorlogen, den liefelijken vrede misgund, wie een roekeloos en onbezonnen krijgvoeren ten behoeve van anderen hebben gewenscht! Maar niet om vrede was het te doen, behoudens pligt en wezenlijk belang; vrede was onvoorwaardelijk de leus; vrede ook zonder regt en eer; vrede des nood bovenal. Uit vrees van overspanning wilde men geen inspanning meer. De Voorouders hadden veel met weinig hulpmiddelen gedaan; thans leerde men, met rijke hulpbronnen, weinig of niets te verrigten. Vroeger was men op het bewaren en uitbreiden van een regtmatigen en heilzamen invloed gezet; thans was men er op uit om angstvallig zich binnen den kring van het eigenbelang des oogenbliks te beperken. Zich ook om des vredes wille tot den oorlog te bereiden, was steeds als zeer eenvoudige regel van gezond overleg beschouwd; onzijdigheid moest, om duurzaam en niet bedriegelijk te zijn, waar zij bedreigd werd, door gewapende houding kunnen worden beschermd; thans werd voor land- noch zeemagt, voor magazijnen noch vestingwerken gezorgd; als of er, omdat men vrede en neutraliteit verlangde, geen mogelijkheid van immer beoorloogd te worden bestond. Ten allen tijde had men getracht magtige vrienden en bondgenooten te hebben: thans wenschte men dat de Republiek, zooveel doenlijk, op zich zelve mogt staan. Op defensieve Alliantiën dikwerf meer dan met menschenkennis en ervaring overeenkwam, gerust, poogde men elk verdrag dat niet zuiver verdedigend was, te ontwijken. Ook aan gesloten Tractaten hield men zich niet gebonden, dan in zoo ver het nakomen der heilige verpligting met eigen inzigt en belang vereenigbaar scheen. Één doel was er; botsing vermijden, vredebreuk ontgaan, onzijdigheid behouden, ten einde zelve geen oorlogslasten te hebben, en met de verdeeldheden van anderen winst te kunnen doen.

Een leger, dezen naam waardig, was er bijkans niet meer. —

28 jaren (1713—1741) verliepen, eer de minste buitengewone onderstand aan de Admiraliteiten toegekend, wederom 28 jaren (1742—1770), eer de toegestane gelden behoorlijk betaald waren.[2] — Velen waren »onnoozel genoeg om het Bondgenootschap van twee Staten »even duurzaam en op even goede trouw gegrond te wanen, als »eene belangelooze verbindtenis van twee, elkander innig toegene»gene, vrienden." [1] — Zelf gaf men zeer uitgebreide toepassing aan de les van sommige Publicisten dat men Verdragen niet altijd naar de letter behoeft te houden en dat niemand geacht wordt zich tot zijn merkelijk nadeel te hebben willen verbinden: minder had men met de les der Heilige Schrift op, »heeft hij gezworen tot zijne »schade, evenwel verandert hij niet." (*Ps.* 15 *vs.* 4). Zelden bedacht men, wat in 1743 namens de Staten van Holland gezegd werd: »het schenden der Verbonden verwekt den Hemel tot gramschap, »en de Bondgenooten zullen zich aan geene verdragen willen hou»den, als men ze eerst ten hunnen opzigte schendt."

519. Deze laaghartige wijsheid liep op zelfbedrog uit. De vrucht was dat men, door het ontwijken van den oorlog, zich en anderen oorlog heeft berokkend; dat men, om vrede te bewaren, zich gevallen liet, wat men weleer, zelfs na een rampzaligen krijg, niet zou hebben geduld; dat de Republiek ten laatste voor bondgenooten niet dan vijanden had, even verachtelijk als magteloos werd, en aldus medegewerkt heeft om in de betrekkingen der Staten en de beginselen van het Volkerenregt eene verwarring te brengen, waarvan zij zelve een der eerste slagtoffers geweest is.

Ondersteuning naar de letter en geest der Tractaten zou, volgens alle waarschijnlijkheid, *a.* in 1733, het Fransch worden van Lotharingen en den krijg van 1740, *b.* in 1740 den afstand van Silezië en den zevenjarigen krijg, die niet anders dan eene wraakoefening van Oostenrijk was, *c.* in 1756 de algemeenheid der uitbarsting en althans hatelijkheid tegen Engeland en den noodlottigen oorlog van 1780 belet hebben.

520. De Aristocratie werd *Oligarchie.* Weinigen, door verwantschap en stellige overeenkomsten verbonden, hadden weldra een bijkans erfelijk bezit der ambten en waardigheden in Stad, Provincie en Staat; alvermogend door den vereenigden invloed van rijkdom en gezag. Misbruiken werden vermenigvuldigd en bevestigd; de kracht der Unie en de regten der burgerijen, meer nog dan te voren, miskend. De bloei van handel en vertier, en ook de regtvaardigheid en

zachtheid welke door magthebbenden niet zelden betoond werd, maakte dat het vernederend juk niet hard en ondragelijk was; doch de betrekking tot den Magistraat werd, telkens meer in de volle kracht des woords, die van onderdaan en Regent.

521. Niet groot was het verschil tusschen Stadhouderloos en Stadhouderlijk Bewind. De overmagt der Staatsgezinde rigting was te diep in de praktijk en in de openbare meening geworteld om ligt, zelfs door hevige schokken, aan het wankelen te worden gebragt. De uitzigten en pogingen van hen door wie het Stadhouderlijke gezag uitgeoefend werd, waren, bij het besef hiervan, somtijds uit noodzaak, binnen den kring van dezen gewijzigden toestand beperkt. Zij beproefden niet of zelden, door herstel en ontwikkeling van nationale regeringsvorm en volksregten, eene wezenlijke Staatshervorming te bewerken: meer op het winnen van personen dan op het verbeteren van instellingen bedacht; ijverend slechts om de zamenwerking der Aristocratie, door weêrkeerigheid van goede diensten, te verwerven; geenszins om, gerugsteund door de Natie, haar weder binnen den omtrek van wettigen en wenschelijken invloed te brengen. Geen erfelijkheid belette dat de Stadhouder enkel als dienaar der Staten beschouwd en weldra uit dit oogpunt behandeld en mishandeld werd. Het volk had doorgaans een aantal meesters, zonder één beschermheer te hebben. Uit de ontaarding van den Staatsvorm, met welken steeds verergerde gebreken thans schenen vereenzelvigd te zijn, kon het aannaderen van omwentelingen worden voorspeld.

522. Andere krachtiger oorzaken dreven Nederland ten val. De werking eener langdurige rust en voorbeeldelooze welvaart was verderfelijk voor volkszeden en karakter. De nationale degelijkheid en ingetogenheid verdween. Het streven naar genot en grootschheid des levens werd de drijfveer der maatschappij. Verstrooijing en losbandigheid, aan de Fransche naburen met zelfbehagen ontleend, verdrong ook in de burgerklasse huisselijkheid en tucht.

523. Weinig of niets vermogt hiertegen de heerschende Kerk. Welk vermogen zou zij gehad hebben, die zelve verbasterd en

afgeweken was! Regtzinnigheid was bij een groot deel ook der leeraars van kracht en leven beroofd. De leer van genade en zaligheid was hun eene verzameling van wel gerangschikte begrippen, eigendom van het verstand, waaraan het hart geen deel had; dor geraamte, door geen levensgeesten bezield. Het getal van opregte en naauwgezette belijders van het Evangelie, in woord en wandel, werd gering; de toestemming veler lidmaten der Kerk was minder wezenlijke overtuiging dan een lijdelijk en blind en onverschillig aannemen van gangbare munt. Voor menig leerstuk werd met den omslag van geleerde scherpzinnigheid geijverd; maar een grootendeels verstorven Kerk kon niet meer liefdevol en heiligend ingrijpen in de ontwikkeling der maatschappij. Wat kon het baten of de waarheden wierden betoogd! op den duur kon er geen ingenomenheid met waarheden bestaan, waarvan geenerlei werking meer gezien werd. Niet het geloof eener ijskoude en onvruchtbare polemiek is het dat de Kerk behoudt en de wereld overwint.

524. Zoo was ook Nederland, door ter zijdestelling van het eenvoudige en krachtigwerkende Woord Gods, vatbaar geworden om met het overal indringend gif der ongeloofstheoriën te worden bedwelmd; om, voor doode orthodoxie, eene wijsbegeerte te omhelzen welke, in Godverloochening gegrond, onder een vernis van gemoedelijkheid, streelend voor hoogmoed en begeerlijkheid was; om elken band van Openbaring of gezag, als een onwaardigen boei, aan flarden te rijten; om aan menschvergoding, op het gebied des geloofs, in het oppergezag der *rede*, op het gebied van den Staat, in de *Volks-Souvereiniteit*, hulde te brengen.

525. Ook hier te lande werd minder op de eigenlijke beginsels dezer filosofie dan op haar gewaande stelregels en verleidelijke beloften gelet. Zij scheen, door afschaffing van bijgeloof en misbruik, op de schoonste wijs met behoud van al wat behoudenswaardig was, overeen te kunnen worden gebragt. Er zou een algemeene Godsdienstigheid zijn, waarin zoo wel het bijgeloof van Rome als de dweepzucht en overdrijving van Protestanten, of te niet gaan, of, bij het gemeenschappelijk aannemen der voorschriften van zedelijkheid, met elk ander te

voren zoo noodlottig verschil van meening over leerstellige begrippen, nu in liefde en eensgezindheid zou worden geduld. Evangelie en Godsvrucht zou winnen door het aannemen van een leer, die, onder het kleed der algemeene menschenliefde (*Filantropie*), aan de Openbaring ontleend, voorstanderes scheen en, tegenover de verbastering der eeuw, aanvankelijk in sommige opzigten, meer althans dan een levenloos naam-Christendom, voorstanderes was, van hetgeen waarachtig en eerlijk, van hetgeen regtvaardig en liefelijk is.

526. Nog op andere wijs was, meer bepaaldelijk in Nederland, de weg voor deze begrippen gebaand. Bij het wegwijken van Evangelischen zin werd het geloofsbeginsel vergeten eener onvoorwaardelijke onderwerping aan Gods Woord, blijkbaar zoowel in gehoorzaamheid als in tegenstand, beide om der conscientie wille, aan menschelijk gezag: de waarde der Hervorming lag niet meer in geloovig en biddend overdenken der Heilige Schrift, niet in terugkeering tot de grondwaarheden van het Evangelie, maar in onbeperkte vrijheid van onderzoek en verwerping; de heerlijkheid van den 80 jarigen krijg werd niet in het schade achten van alle dingen om de uitnemendheid der kennis van Christus Jezus onzen Heer, maar in den opstand, in de handhaving der privilegiën, en vooral in het vestigen van een republiekeinschen regeringsvorm gesteld. Om de analogie met deze drijfveeren van vroegeren tijd volkomen te achten, moest tevens de eigenlijke strekking der nieuwe wijsbegeerte worden miskend. En zoo was het. Men zag dat zij tegen Rome, niet dat zij tegen elke Godsdienst: dat zij tegen dwingelanden, niet dat zij tegen elk wettig gezag gerigt was. Haar op te volgen scheen, in een vrijgevochten en Protestantsche Republiek, voortzetting en volmaking van het werk der hooggeroemde voorvaderen te zijn.

527. Ingenomenheid met een leer, waarmeê, door misverstand en oppervlakkige beschouwing, al wat ooit lofwaardig en heerlijk genoemd was, in verband gebragt werd, was spoedig algemeen en onbeperkt. Tot dus ver speelbal van dweepzucht en geweld, zou nu de menschheid, onder de banier van vrijheid en verlichting, in een gulden eeuw van nooit gekende zaligheid worden overgebragt. Niets geringer dan de hervor-

ming of herschepping van Staat en Kerk, van maatschappelijk- en familie-leven, werd door de ijvervolle belijders dezer op elk gebied toepasselijke begrippen bedoeld. Letterkunde in dicht en ondicht, en zelfs eenigermate de Christelijke kansel, werd aan de verbreiding en verheerlijking der wijsbegeerte gewijd. — De Evangelie-zon was ook in Nederland voor de wereldwijzen ondergegaan: natuurlijk dat menigeen die geen hooger licht gekend had, het flikkeren der lamp voor het aanbreken van den dageraad hield.

528. Een aanvang, terwijl alomvattend louteren het doel was, werd gemaakt met wetgeving en Staat. Doch, bij eensgezindheid in beginsel, ontstond er, in de toepassing, verschil. Zij die het toppunt hunner eigene wenschen bereikt hadden, meenden dat vollediger toepassing niet wenschelijk was. De overigen, wier geestdrift door tevredenheid van anderen niet bekoeld was, konden niet zoo ligt worden gestuit, en te minder omdat zelfs de tegenstanders het besef hadden dat onwil hier willekeur en, schijnbaar althans, opoffering van overtuiging aan eigenbelang was. De Staatsgezinde Regenten, die zoo gaarne de nieuwere begrippen tot wegneming van hetgeen hun hinderlijk was, maar ook daarvoor alleen, zouden gebruikt hebben, werden door anderen overschreeuwd en verdrongen, voor wie de eerste voorwaarde om een goed Staatsgebouw te kunnen oprigten, slooping van het aristocratisch Gemeenebest was. Alzoo behaalde deze nieuwe regerings-theorie een triumf, uit welks vrucht het weldra zou kunnen blijken of het onverschillig is voor de volken den ZONE GODS tot Heer en Koning te hebben, en of de Nederlandsche Maagd, om de vrijheidspeer met vaste hand te kunnen houden, al dan niet ten onregte haar steun in het eeuwigblijvende Bijbelwoord gezocht had.

529. Dit Tijdperk bevat twee Afdeelingen; gekenmerkt, de eerste (1713—1747), onder Stadhouderloos Bestuur, door het verzaken der beginsels waarop de bloei der Republiek gebouwd was; de andere (1747—1795), onder een zweem van Stadhouderlijk gezag, door het aannemen en opvolgen van beginsels welke Staat en Volk naar een afgrond hebben geleid.

EERSTE AFDEELING.

1713—1747.

STADHOUDERLOOS TIJDPERK.

Algemeene Aanmerkingen.

530. Nooit is de toestand en houding der Republiek zoo roemloos en onbeduidend als in deze vier en dertig jaren geweest. Oorlog ontwijken en geld sparen was het eenige doel; niet door schrander overleg en zuinige naauwgezetheid, maar door zich, zooveel men vermogt, onder voorwendsels van allerlei aard, aan elke onderhandeling, hoe gewigtig, aan elke uitgave, hoe noodzakelijk ook, te onttrekken. Alles, zoo in de betrekkingen met het buitenland, als in het inwendig beheer, scheen ter neêr gedrukt door het looden juk van een aantal Regenten, die enkel door handelsbelang en door zucht om onafhankelijke meesters der burgerijen te zijn, werden geleid.

531. In de meeste en magtigste Gewesten was de regeringsvorm Stadhouderloos; maar niet gelijk voorheen; want ook die eenheid ontbrak, welke vroeger door krachtvolle leiding en dringend gevaar bewerkt was. Onbeschrijflijke verwarring! naauwelijks bestond er nog of Unie of bewind. Geen middel om de beraadslagingen tot een uitkomst, en de meest gewigtige en spoedvereischende zaken tot behoorlijke afdoening te brengen: geen magt bij Staten-Generaal of Raad van State, om hetgeen besloten was, ten uitvoer te leggen: geen mogelijkheid om in de vergaderingen van Bondgenootschap of afzonderlijke Gewesten, een lid, al stond hij alleen, aan het gevoelen der meerderheid gebonden te doen zijn. Elke poging om dergelijke willekeur te beperken werd als verkorting van de regten der Steden en Magistraten, als een onbehoorlijke dwang, bijkans als een strafbare aanslag tegen de vrijheid

beschouwd. De plaatselijke Aristocratie had, tijdens de Witt, voor den wil der Provinciale Staten, zoo dikwerf het algemeene aangelegenheden betrof, ondergedaan; thans scheen elke Stad een afzonderlijke Staat te zijn geworden die, bij gezamenlijk overleg, geen anderen regel dan eigen goeddunken had.

De Raadpensionaris *v. Slingelandt* schreef — en na hem is het althans niet beter geworden — »de Unie is geen Unie, maar een »louter chaos, ja het bederf van een geuniëerd ligchaam, wanneer »de leden zoo vrij en ongebonden zijn dat ze noch bij overstem»ming, noch bij decisie, ergens toe kunnen verpligt worden en in»tusschen de medeleden kunnen beletten zorg te dragen voor de »gemeene, ja voor hunne eigene defensie. De voorouders begrepen »dat de Regering of Raad van State voorzien moest zijn van ge»noegzame autoriteit om de Provinciën te houden tot prestatie der »gedragen consenten; maar de Regenten hebben een afkeer van al »wat naar dwang en executie gelijkt, al zou de Staat ontbloot wor»den van alle defensiën te water en te land. En toch het is geene »vrijheid, maar anarchie, als ieder lid de nuttigste en noodigste »resolutiën kan beletten, als hij meester is zich van den last der »Placaten en Ordonnantiën te ontheffen, en als zij, aan wie de uit»voering aanbevolen is, van magt verstoken zijn, zoodat misbruik, »maar ook gebruik van gezag onmogelijk wordt."[18]

Niet gunstiger was de oordeelvelling van vreemde Staatslieden. Onophoudelijk klaagden, bij v. de Engelsche Gezanten, over het veelhoofdig en toch hoofdeloos bewind; de regering van kramers en koopluî, wier voorname bekwaamheid in halstarrig twisten over nietsbeduidendheden bestaat; de ongeveer twee honderd Souvereinen van verschillende inborst en stand, met welke te moeten onderhandelen een ware school van geduld is.

Uiterst zeldzaam was overstemming. — Een Besluit dat ten uitvoerlegging der Tractaten betrof, werd (1743) in Holland genomen bij meerderheid van 17 tegen 2. En nog was het niet zonder langdurig dralen; niet zonder alle middelen van conciliatie uitgeput te hebben, niet zonder protest van Dordrecht en Brielle, dat het, wegens gebrek aan eenparigheid, nietig en van onwaarde was.

532. Aldus werd de magt der Staten aan de magt der Vroedschappen ondergeschikt; de leiding ook van het geheel der Republiek, zooveel het kon, van de willekeur dezer Stedelijke Collegiën afhankelijk gemaakt. Weldra werd in de vestiging der Oligarchie nog eene schrede verder gegaan. Geslachten, bijkans uitsluitend in de Regering geraakt en met den naam van Patricische Familiën vereerd, streefden niet enkel naar uitbreiding, maar ook naar erfelijkheid hunner magt;

ook schroomden zij niet zich omtrent de verdeeling van ambten en bedieningen, als van een wettig eigendom, bij een soort van huishoudelijke overeenkomsten, te verstaan. Verantwoordelijk aan niemand en ijverig in weêrkeerige ondersteuning van een regtmatig of aangematigd gezag, werden zij meester in stad en land.

In de meeste Steden werden *Conventiën*, *Societeiten*, *cabaalvereenigingen* der Regenten gevormd, waarbij voor een reeks van jaren de begeving geregeld werd, niet slechts der stedelijke ambten en officiën, maar ook van de Provinciale en Generaliteits-Commissiën, waarover de Stad zou kunnen beschikken. — Allengskens werd het gewoonte en regel dat men, »tot conservatie en luister der oude »Patrice familiën, de zonen van de overledene Regenten altoos be»hoorde in te roepen en in huns Vaders plaats te doen succederen," en het ontbrak niet aan pogingen om ook hierover, bij schriftelijke en geheime verbindtenis, overeenkomsten te treffen.[5] — Ware dit ten volle gelukt, de Republiek der Vereenigde Nederlanden zou de ontwikkeling van Venetië, in de onbeperkte heerschappij eener kaste van burger-edelen, hebben bereikt.

Niet ten onregte antwoordde zeker Burgemeester aan eene Prinses die, bij eene plegtige ontvangst, aarzelend hem de hand te geven, vroeg of hij Edelman was: »wij edellieden! neen, wij zijn de »Koningen van het Land."

533. Aan regten en vrijheden der Burgerijen, aan haar regtstreekschen of zijdelingschen invloed op Staat- of Stadsbeheer werd naauwelijks meer gedacht. Gunst der Regenten was het eenige middel om deel aan de voorregten en winsten van het beheer te kunnen hebben. Van bloedverwanten en aanhangelingen omringd deed de Stedelijke Magistraat, zonder voor misnoegen of tegenstand beducht te zijn, wat hij verkoos. Wel is waar, dat de bevolking, door den bloei van nijverheid en handel, eenigermate schadeloos gesteld en de magt der Overheid zelden tot onregt en geweldenarij misbruikt werd. Doch verregaande en tergend echter was niet zelden haar willekeur en trots: ergerlijk de naam van *Vrijheid*, waarmede ook nu het eigendunkelijk en baatzuchtig beheer opgesierd werd.

Ambten die, vooral in groote Steden, de bron van rijke opbrengsten waren, werden aan zoons, echtgenooten, of andere betrekkingen der Regenten weggeschonken, terwijl de waarneming, tegen een gering loon, aan anderen overgelaten werd. — Ook de zoo

voordeelige *Posterijen* werden tot Stedelijke bedieningen gemaakt. — De heffing der belastingen werd *verpacht;* een gebruik dat aanleiding gaf tot velerlei knevelarij. — Winstgevende *sinecures* werden aan kinderen, somtijds nog in de wieg zijnde, verleend.

Het *interest van de Regenten* werd met den schoonen naam van *voorstand der Vrijheid* bedekt. [1s] — »Onlijdelijk was de hoogmoed, »de onkunde, de waanwijsheid, de baldadigheid in personen die »oordeelden dat ze niets behoefden te ontzien." [4]

534. Alleen door een Stadhouder scheen deze stand van zaken, zoo welbehagelijk aan het gros der Regenten! te kunnen worden verstoord. Natuurlijk dus dat bij hen, minder nog om een alouden wrok dan uit eigenbelang, in de meeste Gewesten en vooral in Holland, bij voortduring een volslagen afkeer van het Stadhouderschap levendig was. Ook behoefden zij ten aanzien van den Prins van Oranje niet zeer bekommerd te zijn. Niet slechts in Friesland en Groningen, maar ook in Gelderland met de voorvaderlijke waardigheden bekleed, had hij echter, inzonderheid in de laatste Provincie, slechts een schaduw van voorouderlijken invloed en gezag. Afstammeling uit het Friesche Huis, kon hij, om den naijver der Gewesten, van het volk in Holland en Zeeland, ook bij prijselijke hoedanigheden en edelaardige houding onder onregt en verdrukking, echter voor als nog die warme liefde en geestdrift niet verwachten, die zich, in soortgelijke omstandigheden, voor den jeugdigen Willem III hadden geopenbaard. Althans bij voortduring van den vrede zou er weinig uitzigt op zijne verheffing kunnen zijn: vrede was, ook uit dien hoofde, behoefte voor de thans bovendrijvende partij.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO (naderhand WILLEM IV) in 1711, na den dood zijns heldhaftigen Vaders (§ 480) geboren; zorgvuldig opgevoed onder het opzigt zijner Godvruchtige Moeder: aan de Hoogeschool te Utrecht (1728) ter studie. Een aangenaam en minzaam gelaat; het hair bruin, de oogen groot, blaauw, levendig en geestig; van een sterk geheugen; sprekende, buiten zijne moedertaal, ook Latijn, Duitsch, Engelsch, en Fransch; van een buitengemeen zachten en goedaardigen inborst; eenigzins driftig, doch straks weder bedaard; milddadig; opregt, godvruchtig, ijverig Protestant, doch verdraagzaam, zoo als het bestier der Republiek het eischte; vijand van alle heiligschennis, ongebondenheid, en aanstootelijk leven, groote achting toonende voor deugden en verdiensten; naauwgezet ook als echtgenoot en vader. Met eer verdroeg hij ongelijk en smaad; zoo in Holland, waar de Aristocratie hatelijk en argwa-

nig tegen hem was, als in Groningen en Friesland, waar hem de voet, op menigerlei wijs, dwars gezet en de trouw der Oranjegezinden hem, door velen hunner, als ongehouden gunstbetoon, hoog aangerekend werd.

Het Volk in Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, sedert vele jaren de Stadhouderlijke Regering ontwend, scheen er (tot 1740), zoo ver uiterlijk te bespeuren was, voor het meeste gedeelte ook niet sterk naar te haken; en was er zelfs tegen ingenomen door verscheidene schriften, die rijkelijk verspreid en gretig gelezen waren. [9] — Op Engelschen invloed kon door den Prins (die in de Republiek als ware 't *Pretendent* was), ook nadat hij (1734) met ANNA, oudste dochter des Konings, gehuwd was, meestentijds weinig of geen rekening worden gemaakt: zie § 535a.

535. De Staatkunde van Willem III werd niet geheel ter zijde gesteld. Ook zij die vroeger, uit vrees voor des Stadhouders overmagt, blind waren geweest, leerden nu zien dat Oostenrijk zoowel als Groot-Brittannië de natuurlijke bondgenoot, Frankrijk daarentegen, hoe nuttig somwijlen voor een Aristocratisch bewind, de meest gevaarlijke nabuur der Republiek was. Zij erkenden dat zonder den Belgischen voormuur geen veiligheid bestond. Zij wenschten zich aan de beginsels te houden, waarop de Groote Alliantie was gebouwd. Doch, bij het aannemen dezer stelregels, ontbrak het aan den geest waardoor alleen zij, met eenige vrucht, in toepassing konden worden gebragt.

Het nut der *Barrière* (§ 506) was niet enkel dat België, met bepaling van nimmer geheel of ten deele *Fransch* te mogen worden, onder het Huis van *Oostenrijk* gebragt werd; zij moest bovendien, door Hollandsch garnizoen en onverwijlde Engelsche hulp, den band der Zee-Mogendheden met Oostenrijk versterken. Waarborg eener drievoudige betrekking op hetzelfde onmiddelijk aan Frankrijk grenzende land, blijvend zegel der Alliantie, gaf zij den Bondgenooten eene gezamenlijke militaire stelling op het sints vijftig jaren meest bedreigde punt; België kon voortaan niet, zonder te gelijk drie Mogendheden te kwetsen, worden geraakt. — En toch velerlei nadeel heeft zich hieruit ontwikkeld. *a.* De Republiek kon ligt, ook wanneer Frankrijk in het eerst onzijdigheid beloofd had, tegen wil en dank, in een krijg ten nutte enkel van het Huis van Oostenrijk worden gewikkeld. *b.* De Keizer, gelijk Spanje weleer (§ 417a), op het eigenbelang der Zee-Mogendheden gerust, liet haar bijkans geheel de zorg over om België te beschermen; weinig gezind om aloude Erflanden van krijgsvolk te ontblooten, ten behoeve eener minder gewaardeerde en nog onzekere bezitting: *c.* hij zag met ongenoegen en wrevel de voornaamste vestingen in de magt eener

Natie, welke den handel zijner onderdanen beperkt had, en besteedde ongaarne zijne inkomsten tot onderhoud van garnizoenen wier tegenwoordigheid, omdat hij den oorsprong zijner regten vergat, door hem allengskens als eene soort van inbreuk op de Souvereiniteit beschouwd werd. *d.* Het overdreven steunen op de *Barrière* werd oorzaak dat, terwijl de Republiek schatten besteedde voor vestingen die, bij eene slechte verdediging van België, bleken onhoudbaar te zijn, het versterken der eigenlijke frontieren in Braband en Vlaanderen te meer verzuimd en aan de vijandelijke magt het doordringen naar Holland eer ligter gemaakt dan belet werd. Aldus is een veelbelovend Traktaat de bron van tallooze moeijelijkheden en ernstige botsingen geweest; welligt heeft het somwijlen den invloed van Frankrijk meer in de hand dan tegengewerkt. Is het aan Willem III te wijten? slechts in zoo ver hij de voortduring ondersteld heeft van dat zeldzaam persoonlijk *ascendant* waarmede hij, en na hem een Marlborough, de Bondgenooten, althans in oogenblikken van gevaar, tot ijverige zamenwerking dwong. Maar welk overleg baat, waar de zielskracht ontbreekt, welke, door een hooger beginsel van eer, pligt en algemeen belang, de bekrompenheid van diplomatieke baatzucht en jaloezij overwint!

Onder de meest ijverige voorstanders der Stadhouderloosheid waren velen van het gewigt der Alliantie met Engeland overtuigd. De Engelschen van hun kant, ofschoon zij de herstelling van het Stadhouderschap en zelfs in den beginne de opdragt aan hun Koning zouden gewenscht hebben, onthielden zich zorgvuldig van al wat den onuitroeibaren argwaan eener voor den bestaanden regeringsvorm gevaarlijke Stadhouders- of Oranjegezindheid zou hebben versterkt.

536. Door veerkracht en opoffering, door goede trouw in het nakomen van beloften, door geen oorlog te schuwen, waar een bedriegelijke vrede met oneer gekocht werd, was Willem III voor Nederland en Europa ten zegen geweest. Nu was de magt onverdeeld in handen dergenen welke hem steeds hadden tegengewerkt, Partijdigheid zag, in menig opzigt, de meest duidelijke lessen der ervaring voorbij. De oorlogen, waaraan de Republiek, door trouwloos geweld gedwongen, een zoo roemvol deel genomen had, werden op rekening niet der heerschzucht van Lodewijk XIV, maar der eergierigheid van den oorlogzieken Prins van Oranje gesteld; en bij het breed uitmeten der kosten, maakte men van de glorierijke en zegenvolle winsten naauwelijks eenig gewag. Niet het behoud van Godsdienst, vrijheid, en onafhankelijkheid, neen! de eenige grondslag tot berekening der uitkomsten was — klinkende munt. Onbelemmerd ging nu, met de overdrijving eener bijkans stelselmatige reactie, de zoogenaamde Staatkunde, welke

door het genie van een groot man en den drang der omstandigheden gestuit en geleid was, haar eigen tegenovergestelden jammerlijken gang.

537. Vrijwillig en gaarne ontdeed de Republiek zich van den invloed welken zij, sedert meer dan een eeuw, op de Europesche Staatkunde had. Alliantiën sloot zij, maar zoo dat ze, bij het regelen van haar eigen belang, zoo min mogelijk op het ruimere veld der algemeene aangelegenheden gebragt werd. Meermalen werd zij tot deelneming aan politieke bemoeijenissen die ook voor haar van het grootste gewigt waren, óf niet, óf ter naauwernood overgehaald; vermits—de kracht dezer angstvallige berekening was doorgaans beslissend — elke zamenkomst en ieder traktaat welligt eenmaal reden of voorwendsel tot twist en oorlog opleveren zou. En dit mijden van verbindtenissen is niet het ergste geweest; want te dikwerf, wanneer men verbindtenissen aangegaan had, werd, in moeijelijke omstandigheden, het Staatsbeleid de kunst om, onder allerlei uitvlugten, zich van de stelligste verpligtingen trouweloos te ontslaan.

538. Onbeschrijflijk was de verwaarloozing van al wat het krijgswezen betrof. Er werd aan bezuinigen alleen, en, als men bezuinigd had, aan verder bezuinigen gedacht. Het leger werd door afdanking, nog meer door gebrek aan tucht en orde, te gronde gerigt. Het zeewezen ging bijkans te niet. Het was als of de Barrière, zonder bezoldiging van krijgslieden of onderhoud van vestingwerken, zich zelve verdedigen zou.

De *Landmagt* werd bij v. van 1717 tot 1727 op 34000 man gehouden, ofschoon niet dit getal werkelijk onder de wapenen was; want de Provinciën waren gewoon, ter geldbesparing, de troepen, welke te harer repartitie stonden, eigendunkelijk te ontslaan. Achter de Barrière rekende men zich zoo veilig als de Chinezen achter hun muur. De grensvestingen der Republiek liet men vervallen, als of zij nimmer dienst zouden behoeven te doen. — Bevordering naar verdiensten was de regel niet meer; oude en geoefende officieren werden dikwerf achter onbekwame en baardelooze zoons of neven van magtige Regenten gesteld. [1]

Het *Zeewezen*, dat in een vroeger Stadhouderloos tijdperk gebloeid had, werd evenzeer veronachtzaamd. »De schoone Vloot, »onder Willem III en Heinsius gebouwd, verrotte, door gebrek

»aan verzorging in de dokken." [2] Tot 1741 is door de Provinciën alle buitengewone hulp voor aanbouw, toetakeling en uitrusting geweigerd, en het was, terwijl de meeste Gewesten zich om de aanzuivering der wettige achterstallen in geenen deele bekommerden, Holland alleen, door welks belangstelling de Admiraliteiten der Provincie zich van krijtende schulden konden ontlasten. [2] — De scheepsbouw bleef gebrekkig; verbetering werd eer tegengewerkt dan bevorderd. Moeijelijk was het (ook om het ruime loon elders, bijv. in Rusland) bekwame onder-officieren en geoefend zeevolk te verkrijgen; het meerendeel was uit het uitvaagsel van alle volken, uit ziekelijke en ziekten mededeelende lieden zamengesteld. — Bij de meeste leden der Admiraliteiten was noch kunde, noch ijver, noch naauwgezetheid: »zij ontzagen zich niet, als »echte Aristocraten of Oligarchen, aan hunne minderjarige zonen »of neven en andere bloedverwanten gewigtige betrekkingen op te »dragen, of, bij het begeven van ambten, voor aanverwanten of »onderhoorigen voordeelen of jaarlijksche uitkeeringen, tot zelfs de »helft der wedde, te bedingen. Dien ten gevolge vroeger nooit ge»hoorde wanorde en gedurige klagten der Officieren, over de on»deugdzaamheid van touwen, zeilen, ijzer, de onbruikbaarheid van »handgeweer en pistolen, kogels en kardoeskokers; zoodat eene »menigte onmisbare voorwerpen, na het in zee gaan, in het ongeree»de en gansch nutteloos bevonden werd." [2] Het bevel over de schepen werd dikwerf, met ter zijdestelling van wettige aanspraak en verdiensten, opgedragen aan onkundige en onwaardige gunstelingen, die door ongebonden leefwijs tot spot van het scheepsvolk en tot schande der Natie verstrekten. — De strenge krijgstucht, waardoor de Nederlandsche zeemagt eertijds boven die van alle volken uitmuntte, ging bijkans te niet, terwijl de kunst van oorlog of taktiek zoo ten eenemale in vergetelheid raakte dat een eskader, in 1744 met de Britsche vloot vereenigd, naauwelijks vermogt eene linie van bataille te vormen. [2] — Behalve *C. Schrijver* (1686—1768), die in 1744 Vice-Admiraal werd, heeft bijkans geen zee-officier in dezen tijd eenigzins buitengemeenen lof wegens dapperheid en grondige kennis van zeevaart en scheepsbouw verdiend.

539. De gevolgen dezer heillooze Staatkunde bleven niet achter. Met Engeland zou de Republiek, indien zij onvoorwaardelijken afkeer van den krijg niet al te zeer aan den dag gelegd had, den vrede en het evenwigt hebben bewaard. En zij behoefde aldus niet in afhankelijkheid van Engeland te vallen; want, in de toenmalige omstandigheden, was, ondanks de tijdelijke uitputting der geldmiddelen, de belangrijkheid van haar bondgenootschap groot genoeg om haar in het beraadslagen, ook met eén magtiger Staat, zelfstandigheid en eenigermate overwigt te verschaffen. Doch zij heeft pligt en roeping, tot groot nadeel voor zich zelven en anderen, miskend.

Zij is het die, door vadzige lijdelijkheid, meermalen, in een beslissend tijdsgewricht, Groot-Brittanje tot werkeloosheid verpligt heeft. Door haar onwil en ontrouw werd vooral ook Oostenrijk verbitterd; Frankrijk tevens aangemoedigd om ontwerpen te vormen en oorlogen te ontsteken, waardoor ook het Gemeenebest, eerst verzwakt, daarna zelf aangerand en op den oever des verderfs gebragt is.

Engeland rekende zich ook nu (§ 469a), zoo het niet zeker van de Republiek was, tegen Frankrijk niet opgewassen. Alleen in Amerika was het door Coloniën magtig; de handel nog in geenerlei verhouding met lateren tijd; de verlegenheid ten aanzien der geldmiddelen niet gering; bij de onbetrouwbaarheid van Frankrijk en Spanje, had het ook op Oostenrijk, mede om de voorliefde der Roomschgezinden tot den Pretendent, eene zeer wankelbare betrekking; inwendige toestand bleef zorgelijk, zoodat naauwe vereeniging met het Protestantsche Gemeenebest voor de Whigs, ter handhaving van de Hanoversche opvolging van het grootste belang en onmisbaar voor den invloed op het vaste land was. De hulpmiddelen der Republiek, in zeemagt en geldelijk vermogen, waren niet te verachten; de Engelsche Staatslieden komen er, in hunne vertrouwelijke mededeelingen, voor uit, dat het al te gewaagd is zonder haar een oorlog te beginnen. Zij maakte, volgens hen, met Groot-Brittanje, ten aanzien van oorlog en vrede, één ligchaam uit; waarvan zij vroeger, door rijkdom en krachten, *de helft*, nu ten minste een gewigtig deel was; een *arm*, welks bederf het bederf des geheels te weeg brengen kon. [42] Het Gezantschap in 's Hage werd, als een der gewigtigste posten, door de aanzienlijkste en meest geslepen diplomaten, zoo als *Horatius Walpole*, broeder van den eersten Minister, en *Chesterfield*, bekleed. Overdreven en onjuist is het de Republiek, na den Successie-krijg, de boot te noemen, welke achter het Engelsche linieschip lijdelijk dreef. Behoefte aan haar zamenwerking en vrees, dat ze aan Fransche intrigues toegeven zou, konden veeleer ten waarborge eener zeer omzigtige en haar vrijheid van beweging allezins eerbiedigende behandeling strekken.

540. Alleen een zamenloop van gunstige omstandigheden vermogt, bij zoodanig verzuim van al wat eene krachtvolle en voorzigtige Staatkunde zou geëischt hebben, het verderf der Republiek te beletten. Deze zamenloop was er. Frankrijk bleef lang voor den vrede gestemd, en, toen het oorlogzuchtiger en voor Nederland dreigender werd, kon er, wanneer Oostenrijk onvermogend was, zoo al niet bij Pruissen, ten minste bij Rusland waarborg en hulp tegen al te groote uitbreiding der veroveringsplannen worden gezocht. Vooral is de Staat-

kunde van Engeland voor de Republiek heilzaam geweest. Insgelijks vredelievend, wilde het liever krijg dan dat de onwaardeerbare vrucht van langdurig oorlogvoeren, het evenwigt van Europa, verloren zou gaan. Door Engeland werd Spanje, toen het zich, woel- en twistziek, opgebeurd had, bedwongen; Oostenrijk, waar het de verpligtingen der Tractaten, tot nadeel van Nederland, ter zijde ging stellen, tot inkeer gebragt; Frankrijk, zooveel doenlijk althans, in zijne aanmatigingen tegengewerkt. De Republiek genoot de weldaden van een stelsel waarvan de wijsheid ten harent door kortzigtige betweterij miskend werd. Wat zij, aan zich zelve overgelaten, zou geworden zijn, blijkt mede hieruit, dat zij de vernedering van haar weleer op alle zeeën geduchte vlag door de Algerijnsche roovers, jaren achter een, zonder noemenswaardigen tegenstand geduld heeft.

Zoowel in Frankrijk als in Engeland was het bewind, gedurende eene reeks van jaren, aan een Staatsman toevertrouwd, die zich het bevorderen van den vrede ten doel had gesteld. *Robert Walpole* (1721—1742), die aan de beginsels van Willem III toegedaan was, begreep te regt dat, gelijk krijg in den beginne, evenzeer nu rust en kalmte ter bevestiging zoo van het stelsel dat in den Successiekrijg gezegevierd had, als van de nieuwe Dynastie, welke op den Troon van Engeland was geplaatst, vereischt werd. De herinnering der rampen door den heerschzuchtigen Lodewijk XIV aan Frankrijk berokkend, was nog te levendig dan dat de eerste Minister, Cardinaal *Fleury* (1726—1743), niet gaarne, zoo lang ten minste de kans niet al te schoon stond, de kiem van nieuwe oorlogen zou hebben onderdrukt.

541. Onverschoonlijker nog was de karige vreesachtigheid der Regenten, omdat welvaart algemeen was. De Coloniën, niet zoo bloeijend als weleer, de koophandel en zeevaart, hoewel ze vermindering hadden ondergaan, gaven nog aan de bevolking arbeid, onderhoud, overvloed, schatten. Als een handeldrijvende Staat, behoefde Nederland nog voor geen andere Mogendheid te wijken. En desniettemin was voor het Vaderland elke opoffering te zwaar. Zelfs provinciale en stedelijke belangen werden, waar zij veel gekost zouden hebben, verzuimd. De meest nuttige inrigtingen ook voor de wetenschap bleven, op sommige plaatsen, ter naauwernood in stand. Er werd veel, en somtijds te regt, over de uitputting der schatkist, de zwaarte der belastingen, en de verwarring der geld-

middelen geklaagd; maar zou het inderdaad, zoo er nog eenige veerkracht der Vaderlandsliefde bestaan had, onmogelijk geweest zijn om, waar het welzijn van het Vaderland bedreigd werd, de Staatsbehoeften te bestrijden, terwijl er voor eigen levensgenot en praalzucht geld in overvloed was?

In *Oost-Indie* was nog geene Mogendheid aan Holland gelijk.[65] Doch ook daar was achteruitgang en toenemend innerlijk bederf. Zich zelf, ten koste der Oost-Indische Compagnie en met verdrukking der inboorlingen te verrijken, werd voor de meeste ambtenaren het eenige doel. — Snelle opvolging van Gouverneurs-Generaal. — Zedeloosheid en wreedheden, waaronder de gruwelijke moord van meer dan 10000 weerlooze Chinezen in Batavia (1740), onder den Gouverneur-Generaal Valckenier: »de bloedraad en alle »de wreedheden van Alva zijn beter te verdedigen dan deze ver»foeijelijke moord."[4] — Bloei van *Suriname*, door de koffijteelt. — In sommige takken van handel en zeevaart werd, vooral na 1720, aanmerkelijk verval bespeurd; toegeschreven aan de mededinging van andere volken en de hooge lasten bij in- en uitvoer (convooigelden, licenten, last- en veilgelden, premie- en waaggelden), ofschoon het Placaat van 1725 met wijze inachtneming der handelsbelangen gesteld was. Intusschen waren de zegeningen des vredes veelzins, ook in de rijke winsten van handel en nijverheid, openbaar.

Het Athenaeum van Amsterdam verviel door gebrek aan ondersteuning. — De Hoogeschool te Groningen geraakte in een schier volkomen verval.

542. De Hervormde Kerk betoonde ook nu verdraagzaamheid jegens andersdenkenden en broederlijke hulp aan geloofsgenooten die, om der Godsdienst wille, in Roomsche Staten werden vervolgd. Het ontbrak niet aan uiterlijke handhaving van formulieren en aan leerstellige naauwgezetheid; maar zeldzaam was, onder liefdeloos geschrijf over menige haarkloverijen en bij het opkomen eener hoogstgevaarlijke twijfelzucht, de levendige Evangelie-verkondiging, waardoor alleen de ontwikkeling van het ongeloof bestreden, geloof en bekeering en een gedrag der bekeering waardig te weeg gebragt wordt. Uit de Christelijke volksschool was de ziel geweken, terwijl men voor het bewaren van de doode vormen angstvallig bezorgd was. Naarmate de Kerk minder kracht ter verbetering van zeden behield, werd het zedebederf meer vermogend ter verbastering van de Kerk; zoodat zij der wereld gelijkvormig en het zout grootendeels zouteloos werd.

De aanwas der Roomschgezinden was, ook ten gevolge der ruime verdraagzaamheid, van 1700 tot 1750, zeer groot: er waren tot 400,000 leeken, 400 kerkgebouwen, en 475 priesters. De drijfveer tot verhuizing herwaarts was doorgaans koophandel of kunst- en ambachtsbedrijf. — Tusschen Jezuiten en Jansenisten trok de Staat geen partij: verzette zich niet tegen de vernieuwde vestiging van het Aartsbisdom van *Utrecht*, ter wettelijke ordening van de priesters der Jansenisten; en zorgde voor de veiligheid dezer van wege den Paus vervolgde Gezindte. »Wij kunnen," schreven de Staten-Generaal, »niet dulden dat men een vreemd gezag zou te baat nemen »om iemand te verpligten tot eene blinde onderwerping aan hem »dien men den naam van Oppersten Herder geeft. Nooit zullen wij »toelaten dat het Hof van Rome in onze Staten eenige onbepaalde »magt uitoefene." Daarentegen werden ook zelfs de Jesuiten niet uit den Lande verdreven, dan, wanneer het óf om hunne woelingen, óf ter verkrijging van eenige lotverzachting der Protestanten in Duitschland of elders, noodzakelijk was. — Op voorzorgen tegen te grooten invloed der Roomsche kerk bleef men bedacht: bijv. ambtenaars of officieren, met eene Roomsche vrouw trouwende, werden van hunne bediening ontzet. Men wist dat haar geloofs-ijver nog, waar zij magteloos was, door onruststoken, waar zij de overhand verkreeg, door conscientie-dwang betoond werd.

Vervolgingen in de Roomsche Staten. — In Polen, waar men den Protestanten het stemregt op den Landdag ontnam; in Hongarije, waar, buiten menig ander onregt, vele Godgeleerde boeken uit Holland en Engeland gezonden, verbeurd werden verklaard; in Duitschland, waar de voorregten der Protestanten besnoeid, en sommige kerken aan de Roomschen ingeruimd werden; vooral door den Keurvorts van de Paltz, die ook den Heidelbergschen Catechismus verbood; in Frankrijk, waar men voortging met strenge Placaten te maken en ten uitvoer te leggen, de predikanten ter dood te brengen, degenen die hen begunstigden, naar de galeijen te verwijzen, de kinderen van Protestanten in de Roomsche leer op te voeden en de goederen verbeurd te verklaren van elk die als Hervormde overleed. — Weinig vermogt, vooral nu, de tusschenkomst der Republiek, hoewel in Duitschland op den Westfaalschen vrede gegrond.— Er was voor de slagtoffers van bijgeloof en geweld steeds hier te lande veel liefderijke hulp: voor de Waldenzen, toen ook zij weder bestookt werden (1731): voor de Saltzburgers, die door de geweldenarij van den Aartsbisschop genoodzaakt waren hun land te ontvlugten (1733).

Beroemde Godgeleerden in de Hervormde Kerk: *Lampe* (1698—1762) hoogleeraar te Utrecht en *Venema* (1697—1787) hoogleeraar te Franeker. Invloed van ascetische schriften, hetzij inheemsche, zoo als de *Redelyke Godsdienst* van *W. Brakel*, hetzij uit het Engelsch overgebragt. *Oefeningen*, onder geleide van predikanten of leeken, om zich aan de huizen door gebed en Bijbellezing onderling te stichten. — Voortdurende tegenstelling van Voetianen, uit wier mond dikwerf strafprediking gehoord werd, en Coccejanen (§ 338),

welke door het ijveren voor Christelijke vrijheid, der wereldgezindheid niet zelden in de hand werkten. Overeenkomst in vele Stadsgemeenten om leeraars voor elke partij, naar evenredigheid van haar getal, te beroepen. — Eenvoudig geloof te dikwerf door spitsvindigheden ontsierd en bijkans vervangen ; geen wezenlijkheid van bekeering dan naar eene vastgestelde orde en lange reeks van *bevindingen* en *gestalten*, erkend. De voordragt der predikanten over 't algemeen langwijlig en droog; opgevuld met allerlei omhaal van schijngeleerdheid, zoodat de Synodale waarschuwingen te pas kwamen tegen *subtiele argumentatien*, *divisien* en *subdivisien*, en gebruik van vreemde spreek-manieren, waardoor minder gesticht dán gepraald werd. — Er waren tusschen de Godgeleerden, op het gebied der wetenschap, heftige twisten; doch waarbij, in het voorstaan van de waarheid, de behoefte des tijds (vaak met bekrompen overdrijving ten aanzien van bijzaken, met miskenning van broederschap in Christus buiten den kring van formulier-dwang) voorbijgezien werd. Gods Woord werd door overvloed van menschelijke woorden bijkans onkenbaar gemaakt; op het levendig houden der betrekking met zuster-kerken in Zwitserland en elders weinig prijs meer gesteld; het Godsdienst-onderwijs, wel verre van, gelijk voorheen (§ 85a), de volksschool te doortrekken, tot een ergerlijk geprevel uit Bijbel en Catechismus misvormd. Allengskens minder werd in Kerk en zamenleving de kracht van het Evangelie bespeurd; zoodat de Godsdienst voor velen een zaak van gewoonte, sleur, verveling en weldra ook van huichelarij was. — Reeds begon de kiem van het Deïsme te botten in een zoo verwaarloosden akker.

Ook in de Waalsche kerk, waar inzonderheid *Saurin* (1677—1730) het voorbeeld van kansel-welsprekendheid gaf, werden beginselen van ongeloof opgemerkt.

543. De zelfstandigheid van een volkskarakter, waarvan Godvrucht de hoofdtrek geweest was, werd nu op velerlei wijs ondermijnd. Overdaad en weelde, verkwisting en losbandigheid, werden algemeen. Navolging der Franschen gaf, in letteren en zeden, den toon. Fransche geest en denkwijs doordrong de hoogere standen, waar ook de vreemde spraak de voorkeur boven de moedertaal had: hoog ingenomen met al wat op Fransche leest was geschoeid, zagen zij met minachting neêr op al wat vaderlandsch was. Letterkunde werd bijkans uitsluitend tot vertalen van Fransche werken bepaald: oorspronkelijkheid verdween en de navolging bleef ver beneden het model.

§ 511. — Vele aanzienlijken, vooral in de Steden van Noord- en Zuid-Holland, waren verfranscht. Talrijk waren de Fransche huisknechten, muzijkmeesters, modevormers, haarvlechters, fortuin-

zoekers van allerlei bedrijf. [55] Aan Fransche of Franschsprekende Zwitsersche huis-onderwijzers (*Gouverneurs* en *Gouvernantes*) werd de opvoeding der jeugd toevertrouwd. — Voor de literatuur werd bij Fransche theoristen de wet en bij Fransche Dichters en Proza-schrijvers het voorbeeld gezocht. Waarmede kon de taal meer dan door naauwgezette overbrenging hunner kunstgewrochten worden verrijkt! Een *Feitama* werd toegejuicht, die 30 jaren aan de berijming van den Telemachus en 20 aan die van de Henriade besteed had. — En dit veldwinnen van Franschen invloed was gelijktijdig met de schroomelijkste losbandigheid, zoowel na als tijdens het bestuur van den Regent.

De rijkdom toonde zich in prachtige woningen, kostelijke meubelen, keurig geborduurde zijden en goudlederen behangsels, venetiaansche spiegels en glazen, uitheemsch aardewerk, schitterende equipagiën, damasten en satijnen kleederen, maaltijden, waarop de teljoren, schotels en bokalen in kostelijkheid met de spijzen en wijnen wedijverden. — Duizenden werden aan opschik, tienduizenden aan kanten, juweelen, goud- en zilverwerk verspild. — Een ieder begon te streven om zich, door benaming en kleeding, boven zijn stand te verheffen. Bovenal werd op kostbaarheid gelet. — Ongebonden wereldgezindheid en dartelheid werden openbaar. [62] — Opkomst van Koffijhuizen en *Collegien* of gesloten bijeenkomsten, waar de tijd met spelen, rooken, somtijds met eenige lezing van liefhebberij, doorgebragt werd.

Actie-handel (1720) ten gevolge der tot in het ongerijmde opgedreven speculatiën van *Law*, zoo als in Frankrijk en Engeland, ook hier algemeen: noodlottige windnegotie, waarbij, na het opkomen en verzinken van eene menigte Maatschappijen, de hoop van onberekenbare winsten, door het geheel te niet gaan der actiën, voor zoo velen op bittere teleurstelling en arm worden uitliep. — Ook deze zaak heeft medegewerkt om soliden handel te doen plaats maken voor zucht naar *speculatie* en *hazardspel.*

544. Op elk gewrocht dezer tijden werd de stempel van kleingeestigheid gedrukt. Gaven van gevoel en verbeelding aan de nietigste onderwerpen verkwist; dichtkunst vernederd tot eentoonig woordengeklep en zoetvloeijende rijmelarij; de Schoone Kunsten, zoo men het dus heeten mag, beoefend om, door opeenstapeling van blinkende sieradiën, aan den verbasterden smaak van rijke kooplieden te gevallen. Met uitzondering van sommige wetenschappen, was het in alles zigtbaar hoe diep Nederland van het geloof en de geloofskracht der Vaderen afgevallen was.

Bloei der regtsgeleerdheid, bijv. onder *Schulting* (1659—1734) en *Bijnkershoek* (1693—1743), der Oude en Nederlandsche letterkunde, onder *Drakenborch*, *Schultens* en *ten Kate;* der geneeskunst onder *Boerhave* (1668—1738). — Leiden telde somtijds meer dan 2000 studenten.

Enkele dichters, zoo als *Poot* (1686—1733), *Hoogvliet* (1687—1763), *Smits* (1702—1750), bleven van de algemeene kwaal der Franschgezindheid onbesmet. Een *van Effen* (1684—1735) gaf het eerst en bijkans alleen het voorbeeld van een lossen en gemeenzamen Hollandschen stijl. — De dichtstukken waren grootendeels van stichtelijken en huiselijken inhoud: verjaar-, huwelijk- en lijkdichten zonder tal. En waren zij slechts, bij nederigheid van onderwerp, aan het hart der rijmelaren ontvloeid! Doch er was hoogdravenheid, opeenstapeling van rhetorische figuren, verwarring van Bijbelsche geschiedenis met oude Mythologie; belagchelijk streven naar netheid en gladheid der verzen; terwijl de echte en stoute taal van gevoel en verbeelding, gelijk in de gedichten van Willem en Onno Zwier van Haren, opgesmukt en brommend genoemd werd. Dichtkundige Genootschappen vermenigvuldigden zich, waar al wat eenigzins hoogere vlugt nam, afgekeurd, de poëzy als *proza in verzen* beschouwd, en middelmatigheid het ideaal werd. — Prijsverzen.

De kunst werd niet *boven*, maar *beneden* het dagelijksche leven gesteld en het scheen haar hoogste doel, bruikbaar te wezen. Dus gebruikte men de bouwkunst tot het vervaardigen van hofsteden, de schilderkunst tot kamer-behangselen en de dichtkunst bijkans enkel tot gelegenheids-gedichten.[64] Wansmaak, valsch vernuft en gemaaktheid heerschten bijna overal: zoodat ook in de zamenleving weldra wat natuurlijk, eenvoudig en onopgesmukt was, gemeen en onfatsoenlijk geacht werd.

545. De laffe en somtijds eerlooze Staatkunde, waardoor de Republiek, welke nog zoo magtig en aanzienlijk had kunnen zijn, haar plaats onder de Mogendheden opgaf, werd door de meeste, evenwel niet door alle, regerende Staatslieden beaamd. Neen! de school van Willem III daalde met Heinsius niet in het graf. Mannen, als *Slingelandt* en *Fagel*, met hooge waardigheden bekleed, bleven ten allen tijde eene vrijmoedige stem, ten behoeve zoowel eener betere Staatsregeling, als eener meer edele houding naar buiten, verheffen. Met hartzeer aanschouwden zij hoe het algemeen belang aan de baatzucht ten prooi gegeven, hoe elke vonk der veerkracht, die ter bescherming van Godsdienst en onafhankelijkheid vereischt werd, uitgedoofd was. Doch er moest, ten minste om in het Bewind te kunnen blijven, groote omzigtigheid worden gebruikt: want, onvermogend om het kwaad te stuiten, werden zij spoedig, in hetgeen zij aanrieden of beproefden, verdacht van inbreuk te willen maken op de voorregten der Aristocratie, welligt zelfs, o schrikbeeld! met herstel van het Stadhouderlijk gezag.

Voorname Staatsgezinden; *Cornelis Hop* (1685—1762) en zijn broeder *Hendrik* (1687—1761), Gezanten in Frankrijk en Enge-

land, zonen van den beroemden Pensionaris van Amsterdam (§404); *Buijs* (§ 474), die tot aan het einde van het Stadhouderloos bewind in leven en steeds een groot voorstander bleef van vrede en neutraliteit.—Heviger waren *Unico Willem* Graaf *van Wassenaar Twickel* (1696—1766), met gewigtige zendingen vereerd; *Frans van Halewijn* (1677—1751), Pensionaris van Dordrecht, en *Boetzelaar van Nijeveen* (1680—1736), welke door Chesterfield de drie hoofden der Republiekeinen werden geacht. Ook de uitermate Franschgezinde *van Hoey* (1684—1766), sedert 1727 Gezant te Parijs.

Over den schranderen Griffier *Fagel*, om zijne minzaamheid en nederigheid algemeen bemind, en over *Slingelandt*, Thesaurier-Generaal (1724—1727) en daarna Raadpensionaris van Holland, zie §474a. Beide waren met de beginsels van Willem III doordrongen. Vereeniging met Engeland was hun het plegtanker van de Republiek; verheffing van Oranje werd door Fagel, vooral ook uit liefde tot het Huis, door Slingelandt, als redmiddel uit de verwarring, wenschelijk gekeurd. »De Raadpensionaris en de Griffier,« schrijft Walpole in 1735, »staatslieden van ontwijfelbare bekwaamheden en »braafheid, zijn altijd gezind om de unie met Engeland tot grond»slag hunner berekeningen en maatregelen te stellen. Het gezond »verstand en de voorzigtigheid van mijn ouden vriend Fagel kun»nen, evenmin als zijne genegenheid en ijver voor den Prins van »Oranje, in twijfel worden getrokken." [42] — Dezelfde gevoelens waren die van den Raadpensionaris *van der Heim* (1693—1746) en vooral ook van *Willem* Graaf *Bentinck van Rhoon* (1704—1774), zoon van den Graaf van Portland, en die, tegen het einde van dit tijdperk en later, als lid der Ridderschap van Holland en bekende voorstander van Oranje, door aanzien en talenten, een niet geringen invloed uitgeoefend heeft.

De Raad van State deed jaarlijks de nadrukkelijkste vertoogen, klagende over *defecten en verzuimde fortificatien* en over de nalatigheid der Provinciën in *zaken van de gemeene securiteit:* twijfelende bij v. in 1729 of er meer reden bestond van blijdschap over twaalfjarigen vrede, of van droefheid, omdat er niet meer gedaan was om den Staat te brengen in *beter postuur*.

546. En inderdaad, hoe zou niet menigeen, al ware hij ook geenszins Oranjegezind geweest, naar het einde van zoodanige orde of wanorde van zaken, waardoor de Republiek magteloos en verachtelijk werd, hebben gewenscht! Geen woeling, het is zoo, van een over miskenning van een teedergeliefd Vorstenhuis verontwaardigd Volk had, gelijk weleer, door strenge maatregelen van bedwang, een des te feller haat tegen een gewelddadig Regenten-beheer doen ontstaan. Maar, ofschoon men aan een bewind zonder Eminent Hoofd meer dan te voren gewend, en van weêrszijde op een toon veel

lager dan te voren gestemd was, instandhouding van den Stadhouderloozen regeringsvorm kon, bij zooveel zwakheid en hoogmoed, zooveel vadzigheid en willekeur, zooveel langzaamheid en verwarring in het Bestuur, gevoegd bij zooveel achteruitgang en schande van den Staat, slechts onder het bevredigend genot van rust en welvaart, mogelijk zijn. Talrijk waren de vrienden van Oranje, talrijker nog waren en werden de vijanden van den aristocratischen dwang. De ontwikwikkeling dezer beginsels van tegenstand kon in kalme tijden lang worden gesmoord; het was te voorzien dat, wanneer bij menigvuldige redenen van beklag ook gevaar gevoegd wierd, de bevolking, om de vernietiging van eén gezag, waaraan zij zich met weêrzin had onderworpen, tegelijk met de redding van den Staat, te bewerken, aan de oude herinneringen getrouw, nogmaals de nationale Oranjekreet aanheffen — dat zij het Stadhouderschap weder oprigten en, schijnbaar althans, op hechteren grondslag bevestigen zou.

Volgens *Slingelandt* was een van beide onmisbaar: óf een Stadhouder, die op velerlei wijs kon worden beperkt; óf wegneming der misbruiken der zee- en landmagt en bepaling dat eene meerderheid van $^2/_3$ zou worden vereischt en niet eenstemmigheid die, vooral onder een Stadhouderloos Bewind, meestal onmogelijk was. Doch beide, schreef hij, is onuitvoerlijk; het eerste om de driften en vooroordeelen der hevig-Republikeinsche partij; het laatste, vermits de magt en winsten der Regenten aan het behoud dier misbruiken vast zijn. Wel verre van een Rigter of Stadhouder te willen hebben, wenschen zij dat elk (Stedelijk Regent) moge kunnen doen wat regt is in zijne oogen (*Rigt.* 17, vs. 6). Wat dan? Uit hunne lethargie zullen zij eenmaal onzacht en te laat wakker gemaakt en het gezag dat zij verlangen te weeren, door eene volksbeweging worden hersteld, met een koningszetel welligt, in plaats van den stadhouderlijken stoel.

547. Deze Afdeeling bevat drie onderdeelen: het eerste (1713—1727) tot aan de *Preliminairen van Parijs*, toen de velerzijds bedreigde rust van Europa aanvankelijk hersteld werd; het tweede (1727—1740) tot aan den *Oostenrijkschen Successie-krijg*, in welken ook de Republiek zou worden betrokken; het derde (1740—1747) tot aan de *verheffing van Willem IV*, waardoor, bij het aannaderen van duurzamen vrede, tevens het uitzigt, een bedriegelijk uitzigt! op wezenlijke Staatshervorming scheen geopend te zijn.

A. 1713—1727.

548. Zorgelijk waren, na den Vrede van Utrecht de gesteldheid en uitzigten van de meeste Staten, vooral van de Republiek. Op duurzaamheid der rust kon niet worden gebouwd. Wat men zoo lang gevreesd en tegengehouden had, was gebeurd: Spanje scheen met Frankrijk vereenigd, door naauwe familie-betrekking; Engeland werd geleid door een bestuur hetwelk, met Lodewijk XIV bevriend, bij het afsterven der reeds bejaarde Koningin, de terugroeping der Stuarts ten doel had. Oostenrijk, door de Bondgenooten alleen gelaten, was, inzonderheid op Holland, om het bezetten der Spaansche Nederlanden, misnoegd, zoodat de onderhandeling over de *Barrière* zeer hagchelijk was. De groote Alliantie was uit een gesprongen. Woelingen in het Noorden zouden straks voor het Westelijk Europa dreigend kunnen zijn. De Republiek was uitgeput en de teleurstelling der groote verwachtingen die men had gekoesterd, had den invloed dergenen die langen tijd te vergeefs zich tegen de voortzetting van den Successie-oorlog verzet hadden, aanmerkelijk versterkt. Waar zou, in geval van krijg, de zamenwerking der Bondgenooten, de mogelijkheid om oorlogskosten te bestrijden, de vorige eensgezindheid en kracht in het Gemeenebest zijn? Een donker verschiet voorzeker, doch hetwelk in korten tijd, door gebeurtenissen waarop geen rekening had kunnen worden gemaakt, opgehelderd werd.

Heinsius bleef Raadspensionaris tot aan zijn dood (1720); na hem ISAAK VAN HOORNBEEK (1656—1727).

549. In Engeland namen de zaken weldra een zeer onverwachten en gunstigen keer. Het gewigtige werk van 1688, wel verre van, zoo als te duchten was, afgebroken te worden, werd op de meest voldoende wijze bevestigd. De Protestantsche Keurvorst van *Hanover* kwam, na den dood van Anna, zonder eenigen tegenstand op den troon. De Whigs hernamen het bewind; zij sloegen het door Willem III aangewezen spoor weder in: de verbindtenis met de Vereenigde Nederlanden werd hernieuwd; de zoo moeijelijke regeling der Barrière,

door krachtige tusschenkomst van den ouden Bondgenoot, ten einde gebragt; de bijkans verbroken band der Zee-Mogendheden met Oostenrijk, zooveel doenlijk, hersteld.

1 Aug. 1714: Koningin Anna sterft, opgevolgd door *George* I, Hertog van Brunswijk-Lunenburg en Keurvorst van Hanover (§ 465a); verwijdering van de Franschgezinde voorstanders der verdrevene Dynastie (§ 500). — Nov.: Gezant van Engeland naar Weenen, door wiens toedoen, niet zonder moeite, het Barrière-tractaat (§ 506) tot stand komt. — Ook Prins Eugeen, zeer op de Hollanders verbolgen, wilde den Keizer niet raden eene soort van halve Souvereiniteit over België te aanvaarden; beweerende dat noch Oostenrijk noch Duitschland daarbij groot belang had; dat de Nederlanden den Keizer altijd tot last zouden zijn, en de aanneming meer ten gevalle zijner oude bondgenooten dan ten eigen nutte plaats hebben zou. Later evenwel begreep de Keizer dat door het bezit van deze Gewesten zijn belang met dat der Zee-Mogendheden zamengeknoopt werd. [40]

1716. 6 Febr.: verbond met Groot-Brittanje en vernieuwing bepaaldelijk der defensieve Alliantie van 1678: het *casus foederis* zal er zijn, ook als eene naburige Mogendheid tegen een der contrahenten op eenigerlei maniere oorlogstoebereidsels maken zal. — 25 Mei: verbond van Engeland met Oostenrijk: terugkeering tot de Groote Alliantie werd door de Britsche Staatslieden bedoeld.

550. Tevens verdween, tijdelijk althans, de regtmatige bezorgdheid voor de overmagt van het Huis van Bourbon. De dood van Lodewijk XIV bragt tusschen den Koning van Spanje en den Hertog van Orleans mistrouwen en verwijdering te weeg. Immers de Hertog, naaste troon-erfgenaam, zoo het ziekelijke kind Lodewijk XV overleed, voorzag dat de opvolging hem door Filips V, ondanks stelligen afstand, zou worden betwist. Geen wonder dat hij de vriendschap met Spanje minder dan wel, in het belang zijner erfregten, toenadering tot de Zee-Mogendheden zocht. Dien ten gevolge werd de Republiek in een verbond met Frankrijk gewikkeld; vermits zij, in overeenstemming met Groot-Brittanje, op het gebruik maken van de gunstige gezindheid des Hertogen ter handhaving van den vrede van Utrecht, bedacht was.

1715. 1 Sept. dood van Lodewijk XIV, door Lodewijk XV (1710—1774) gevolgd. Nog in 1726, toen de jeugdige Vorst den dood nabij scheen, schreef Filips V in eene geheime instructie: »ik, naaste »bloedverwant, moet en wil den troon mijner voorouders erven:" last gevende dat hij *casu quo* tot Koning zou worden uitgeroepen. [45]

Voorstel van Frankrijk (reeds in 1715) om met de Zee-Mogendheden een verdedigend verbond te sluiten, waarbij de onzijdigheid van België zou worden bepaald. De Keizer vindt het *onredelijk*. — De Staten-Generaal, verlegen en besluiteloos, maken zwarigheid om zich te voegen, hetzij bij het verbond van Oostenrijk en Groot-Brittanje, hetzij bij het tractaat tusschen Engeland en Frankrijk. Evenwel, na lang gerekte beraadslagen, (4 Jan. 1717) *Triple Alliantie* van Frankrijk en de Zee-Mogendheden, tot behoud van den Utrechtschen Vrede: waarborg der Barrière aan de Republiek. — Misnoegen van den Keizer, welke deze overeenkomst bijkans als vernietiging én van het Barrière-tractaat, én van het verdrag met Engeland beschouwt: »de Republiek," zeide hij, »met »Frankrijk verbonden, behoeft de Barrière tegen Frankrijk niet »meer." [9]

551. De Troon in Engeland was bevestigd door de verijdeling der pogingen van den Pretendent, waartoe een hulpkorps uit de Vereenigde Nederlanden medegewerkt had; doch de krijg in het noorden duurde nog voort: groot was het nadeel voor den handel op de Oostzee. De Republiek, na aanvankelijk eenige weinige schepen, in vereeniging met Engeland, derwaarts gezonden te hebben, zorgde weldra voor deze gewigtige aangelegenheid niet meer. De ontwerpen van den avontuurlijken Karel XII hadden, door zijne verstandhouding met Rusland zelfs, met Spanje, en de Roomschgezinden in Engeland, ook voor haar verderfelijk kunnen zijn, zoo niet een plotselinge dood den Koning in het midden zijner overleggingen gestuit had.

1715: inval van den zoon van Jacob II in Schotland; ten eenemale mislukt. — Hernieuwde poging in 1717; afgeweerd door een storm: 2000 man hulptroepen der Staten-Generaal.

Sedert 1710 leed de Nederlandsche handel overlast van de in het Noorden krijgvoerende Staten; van Deenen en Russen, maar van de Zweden vooral. Karel XII was op Holland verstoord, om het leveren van schepen en oorlogsbehoeften aan den Czaar, en de Zweedsche kapers waren talrijk in de Oost- en ook in de Noordzee. Na den vrede van Utrecht Placaat der Staten-Generaal (2 Julij 1714), waarbij het aanvoeren van contrabande verboden, maar tevens het regt van feitelijke schadeloosstelling tegen deze *openbare piraterijen en zeerooverijen* toegekend werd. [2] — 1715: *twaalf* oorlogschepen met 20 Engelsche naar de Oostzee; 1716: *zes*, terwijl de Engelschen 18 en de Russen 17 linie-schepen hadden; 1717: *niet één*, hoewel er op nieuw een Britsch eskader afgezonden werd; eene werkeloosheid voor het aanzien van den Staat even nadeelig als voor het handelsbelang: van de 500 schepen op de Oostzee bleven er 300 liggen. [2]—

Poging van Holland om 30 schepen te zenden: drie Gewesten onttrokken zich en vier gaven het beloofde geld niet; zoodat er in 1718 een eskader van slechts 12 schepen vertrok. — De Republiek, die weleer zich in geschillen van Zweden en Denemarken zoo krachtig had doen gelden, scheen geen zorg meer voor het evenwigt in het Noorden te hebben. [4] Zij werd tegen de nadeelen van haar verzuim door den dood van Karel XII (11 Dec. 1718) behoed. — Het kolossale Rusland, waar de regering op Europeschen voet kwam, werd allengskens meester in de Oostzee.

552. In de Republiek zelve bleek allerwege de krachteloosheid van het Algemeen Bewind. Groot was, tijdens den oorlog, de invloed dergenen geweest die aan het roer hadden gestaan; doch nu was de reactie te sterker, naarmate de krijg lang geduurd, veel gekost, en vergelijkenderwijs weinig uitgewerkt had. Ontwapening en bezuiniging waren aan de orde van den dag. De wrok dien men, om de verraderijen van een Engelsch Ministerie, tegen Engeland opgevat had, gaf aan de oude genegenheid voor Frankrijk wederom voet. Bij de wankelbaarheid van den vrede en den benarden toestand der geldmiddelen, was de taak der Staatslieden hoogstmoeijelijk geworden. Heinsius en zijne vrienden, bewust dat hun crediet gedaald was, aarzelden om zich, in gewigtige aangelegenheden, met de leiding en verantwoordelijkheid te belasten.

In 1714 schrijft de Engelsche Gezant Stanhope: »men vreest in »Holland, dat wij de Republiek weder in een oorlog willen slepen: »en dit maakt het Bewind zeer vreesachtig, zoodat het naauwelijks »van eenige nieuwe verbindtenis, ofschoon zuiver defensief, gewag »maken durft. Zoo men hen niet helpt om hunne eigene zaken te »verrigten, zullen zij het nimmer doen; want er is niemand, die het »waagt iets op zich te nemen. Er zijn maar al te veel lieden vat»baar voor de verkeerde indrukken die Frankrijk zou willen geven."[40]
Deerniswaardige toestand: allerwege gebrek en verwarring. Volgens advies van den Raad van State (7 Oct. 1716): »de ondervin»ding der drie laatste jaren heeft getoond, dat niets gevorderd wordt »met schrijven aan de Provinciën over de militie of andere za»ken." — Na den vrede hebben verscheidene Provinciën, toen het leger reeds, met wegzending van 75000 man vreemde troepen, verminderd was op het naauwelijks genoegzaam getal van 40281 man, op eigen gezag zoo aanmerkelijke cassatiën gedaan, alsof de militie de Generaliteit niet aanging. De Collegiën der Admiraliteit zinken onder hunne schulden en kunnen, ver van de navale magt te herstellen, naauwelijks ter bescherming van den handel een schip in zee brengen. Het kantoor der Unie, een zaak buiten exempel, heeft

moeten gesloten worden, en dat in vredestijd, tien maanden lang (18 Maart—3 Dec. 1715).[18]

553. Het kwaad lag niet enkel in de moeijelijkheid der omstandigheden, maar veel meer hierin dat, ten gevolge der verwarde Staatsinrigting, het aanwenden van gepaste hulpmiddelen onmogelijk werd. De onbeperkte vrijheid om zich aan de meest dringende lasten te onttrekken, waardoor de magt van Staten-Generaal en Provinciale Staten te niet ging, moest wel verderfelijk zijn. Eene *buitengewone Vergadering* der Algemeene Staten werd in 's Hage belegd, ten einde zich, bij ontstentenis van een Stadhouder, over doeltreffende wijzigingen van den aldus blijkbaar hoofdeloozen regeringsvorm te verstaan.

»Zoo nadeelige effecten zijn," zeide v. Slingelandt, »gevolgd uit »*de kwade gesteldheid van de Regering der Republiek* dat het veeleer »te verwonderen is dat de Republiek nog bestaat als dat zij in groot »verval is."[18]

7 Aug. 1716: op voorstel van Overijssel, missive der Staten-Generaal aan de Provinciën om de Gedeputeerden ter Vergadering van haar Hoog Mogenden *volkomen te instrueren en te qualificeren*, of wel eenige *extraordinaris* Gedeputeerden met *volkomen magt en autorisatie* te zenden; ten einde gezamenlijk in overleg te treden omtrent *a*. het getal der militie; *b*. de middelen om nu en namaals de discrepantie weg te nemen over hetgeen de gemeene defensie en zekerheid betreft; *c*. de verzekering dat geene Provincie zich zou onttrekken aan hetgeen eenmaal door de Bondgenooten vastgesteld is; *d*. de verbetering der defecten in de Regering. Zonder vaststellen dezer punten is niet anders te verwachten dan dat de banden der Unie worden gebroken, de goede harmonie en het vertrouwen der Bondgenooten vernietigd, het aanzien en het ontzag van Staat en Regering, buiten en binnen 's Lands weggenomen, de middelen van defensie verzwakt, de zaken in de uiterste wanorde gebragt en de duurgekochte panden van Vrijheid en Religie, met de gansche Republiek, in gevaar gesteld van, in zich zelve of bij het minste toeval, verloren te gaan.[18]

Gebreken. 1. ten aanzien der *Unie*. *a*. vrijheid van consenten, vroeger door Stadhouderlijke uitspraak beperkt. *b*. vrijheid om het geconsenteerde niet te presteren, waartegen insgelijks te voren, door tusschenkomst en arbitrage, voorzien werd. *c*. eene vergadering van Gedeputeerden zonder gemeene instructie, of gemeenen eed, of genoegzame autoriteit; terwijl men voorheen geenszins zoodanige algemeene regering, maar, of een Eminent-Hoofd met een Raad van State, of althans een Raad van State, waarvan de Stadhouders leden waren, gewild had. 2. ten aanzien der *Provinciën:* geen overstemming in de belasting, ten tijde der Graven eene noodige voorzorg, thans een groot defect, op welks herstel de behoudenis of

ondergang van den Lande berust. — Dit en elk ander nadeel werd zeer getemperd door het gezag en den invloed van den Stadhouder, die tevens Kapitein der Provincie en Admiraal-Generaal was: deze ambten vervallen zijnde moet er iets in de plaats worden gesteld. — *Middelen van redres.* 1. voor de *Unie: a.* waar geen overstemming is, decisie bij arbiters. *b.* onderwerping aan de parate executie der consenten. *c.* het vormen van een Regeringsraad of althans het opdragen van meer gezag aan de Staten-Generaal. 2. Voor de *Provincien.* Reeds veel gedaan door eene betere regeling der Unie. Uitspraak bij $^2/_3$ der stemmen: blijvende arbiters zouden te magtig; zoo zij voor ieder geval benoemd wierden, de beslissing te uiteenloopend zijn.

554. De Vergadering kwam bijeen. De Raad van State drong op het onmisbare eener voorziening met nadruk en waardigheid aan. De beraadslagingen duurden nagenoeg een geheel jaar. En welke is de uitkomst geweest? de uitkomst was dat, ofschoon men reeds te voren het leger uitermate verzwakt had, er nog meer militie afgedankt en verder niets gedaan en zelfs over geen ander punt met eenigen ernst in overleg getreden werd.

Buitengewone Vergadering: 18 Nov. 1716—Sept. 1717. — Afdanking van 8 der 24 Bernsche vendels. — »De Afgevaardigden van »sommige Gewesten niet gelast om alles af te doen zonder rûgge- »spraak te houden; waarom de Vergadering lang zat en weinig uit- »voerde." [9] — Te regt, maar te vergeefs, waarschuwde de Raad van State tegen het afdoen van een geliefkoosd punt, »met achterstelling »der overigen, van welke ligtelijk daarna niet veel zou vallen." Dit juist gebeurde. In den aanvang had men eenige verwachting; maar, toen het eerste der vier punten gesepareerd werd, zag men ras dat er niet veel te hopen was. »Ook is de vergadering na negen »maanden delibererens, gescheiden of vervallen, zonder iets uitge- »rigt te hebben als eene Resolutie over de Militie, zoo weinig naar »de smaak der Provinciën dat ze zeer veel stribbeling ontmoet heeft »in de executie; terwijl bovendien de aldus verminderde Militie de »lastigste is, na haar sterkte, welke de Staat ooit gehad heeft." [18] Had de vergadering zich met ernst op de zaken toegelegd, men zou mogen denken dat ze de kwalen voor ongeneeslijk of de voorgestelde geneesmiddelen voor inpracticabel aangezien heeft; maar zij heeft zich genoegzaam nergens anders mede bezig gehouden en de humeuren waren gansch niet gesteld om, met hoop van goeden uitslag, te delibereren over de andere zaken. [18]

555. En toch scheen juist nu veerkracht, ook naar buiten, onmisbaar te zijn. De vrede van Utrecht, waarbij Spanje, ten behoeve der Oostenrijksche magt, van Italië en België beroofd

was, werd door Spanje, hetwelk met den Keizer eigenlijk nog geen vrede gemaakt had, weldra verstoord. De ontwerpen van den eersten Staatsdienaar *Alberoni*, die een omkeering ook in Frankrijk en Engeland bedoelde, waren aanvankelijk naar den kant van Italië gerigt. Sardinië werd overheerd en Sicilië bedreigd. De Republiek, ofschoon naar den geest der onlangs gesloten Traktaten tot hulpbetoon gehouden, onttrok zich aan haar verpligting; zelfs weigerde zij zich te laten opnemen in het Verbond dat, om dezen kiem van algemeenen krijg te verstikken, tusschen Engeland, Frankrijk, en den Keizer gevormd werd. Haar deelgenootschap in de zoogenaamde *Quadruple Alliantie* werd ondersteld, doch niet verkregen; en zij bleef besluiteloos, terwijl de zeemagt van Groot-Brittanje, ook ten haren behoeve, de gevaarlijke pogingen der Spanjaarden bedwong.

Opkomst van Spanje onder het bestuur van den Cardinaal Alberoni, een man van bekwaamheid en genie. In weinige jaren werd dit, sedert den vrede der Pyreneeën, bijna magtelooze Land, door een geregeld en krachtig bewind, opgevoerd tot een voor andere Mogendheden bedenkelijke welvaart en bloei. Een Engelsch Gezant schreef, in 1715: »de hulpmiddelen zijn reeds 1/3 meer dan »ooit te voren en de uitgaven verminderd op de helft; zoodat »Spanje weldra een nuttige bondgenoot zijn zal:" en eenige jaren later: »zoo Spanje dus voortgaat, zal geen Mogendheid het kunnen »wederstaan." [40] — Alberoni wilde Orleans doen vallen, de Stuarts herstellen, en voor Spanje al wat het te Utrecht afgestaan had, herwinnen. — Aug. 1717: *Sardinië* op den Keizer vermeesterd. Julij 1718: Spaansche vloot van 29 oorlogschepen, met 35000 soldaten, naar *Sicilië;* verslagen door de Engelschen bij *Passaro* (22 Aug.).

2 Aug. 1718. *Quadruple Alliantie* van Engeland, Frankrijk, den Keizer, en — zoo men dacht en wenschte — de Republiek: ter bevestiging van den vrede van Utrecht, met dien verstande dat Don Carlos, zoon der eerzuchtige en voor haar kroost steeds landbegeerende Koningin van Spanje, het erfregt verkreeg op Toscane, hetwelk inmiddels door neutrale troepen zou worden bezet. »De »Hollanders," schreef een Engelsch Staatsman, »zullen gaarne toetre»den, als zij ons met den Keizer vereenigd zien; maar de zwakke »en armzalige gesteldheid hunner Regering belet hen, ten ware in »goed en groot gezelschap, deel te nemen in iets dat veerkracht »vereischt." [40] Zelfs deze geringe verwachting was ijdel: »eenige »voorname leden der Regering verstonden wel dat men zich voegen »moest bij zulk een aanzienlijk verbond," [9] maar de Provinciën beraadslaagden, tot dat de zaak van gedaante veranderd en de tijd van handelen voorbij was. — 9 Jan. 1719: oorlogsverklaring van

Engeland en Frankrijk tegen Spanje, waardoor de val van Alberoni bewerkt wordt. 26 Jan. 1720: Filips V onderwerpt zich, met ontruiming van Sicilië en Sardinië binnen zes maanden, aan de bepalingen van het Viervoudig Verbond.

556. De zwakheid der Republiek — neen! de onverantwoordelijke flaauwhartigheid van haar Bewind bleek vooral in de twisten met de Roofstaten in de Middellandsche zee. De stoutmoedigheid der Algerijnen die, zoo men onmiddelijk eenige oorlogschepen uitgezonden had, spoedig had kunnen worden betoomd, kwam nu, ten gevolge van trage en karige hulp, gedurende eene reeks van jaren, den handel op zware verliezen en den Staat op schandelijke beleedigingen te staan.

1715. Vredebreuk door *Algiers* en *Marocco*, overmoedig omdat er, na den Utrechtschen vrede, in de Middellandsche zee geen enkel Nederlandsch oorlogschip gezien was.[2] Halve maatregelen: vergunning tot kaapvaart; vernieuwing der voorschriften omtrent de wapening der Levant-vaarders; en — ook dit nog — inroeping, beleefd en ootmoedig! der tusschenkomst van den Sultan.[2] — Desniettemin binnen weinige jaren 40 koopvaarders (op zes milliocnen geschat) door de Algerijnen genomen; 900 zeelieden in slavernij: de Barbarijers hadden, bij de ongestoorde ontwikkeling hunner krachten, reeds 30 schepen, ook van 40 en 50 stukken, in zee. — Eindelijk in 1721, ten gevolge der klagten van de kooplieden, een Eskader van tien schepen, bemand met 2280 koppen, naar de Barbarijsche kust; doch niet één enkel roofschip werd vernield. — 1722: zes schepen; doch zij keeren evenzoo, bijkans onverrigter zake terug. Wat kon met zoo geringe magt worden gedaan; terwijl bovendien 's Lands schepen in de zeilaadje verre bij die der Algerijnen te kort schoten![2] — 1724: vijf schepen; met last om eene onderhandeling te beginnen: doch de Dey, na op hoogen toon het onmogelijke gevorderd te hebben, sprak tot de Officieren, met deze vernederende zending belast: »voor mij zou de aanneming uwer »voorstellen schande zijn, voor u is het nog grooter schande die te »doen; ik heb u tot het maken van vrede niet geroepen; gaat weg »gelijk gij gekomen zijt, en keert terug of blijft weg: mij is het »een en het ander even goed."[2] — 1725: zeven schepen: er werden eenige voordeelen behaald. — 1726. Vrede, na een, door eigene schuld, tien jaren gerekten krijg: een ontwerp om, met Spanje, Algiers te bombarderen en de roofschepen in brand te steken werd niet ernstig overwogen; want kwalijk berekenende zuinigheid zag, uit vrees voor de kosten, de voordeelen voorbij.

557. De rust in Europa was, door de les die Spanje ontvangen had, naauwelijks hersteld, toen zij op nieuw, en wel

door een twist die regtstreeks het belang der Republiek betrof, werd bedreigd. Het gold nu, wat ook voor de Regenten het dierbaarste was, den handel. De Keizer achtte zich niet gebonden aan hetgeen, ten behoeve der Vereenigde Nederlanden, bij den Vrede van Munster omtrent het gesloten houden der vaart van België op andere werelddeelen bepaald was. De oprigting eener *Oost- en West-Indische Maatschappij te Ostende*, waardoor de naijver vooral der beide Zee-Mogendheden in hooge mate gewekt werd, scheen zeer ligt de oorzaak van algemeenen krijg te kunnen zijn: vooral toen Spanje, over de houding van Frankrijk gebelgd, zich, tot verbazing van allen, met Oostenrijk verbond.

19 Dec. 1722: de Keizer verleent Octrooi voor eene Oost- en West-Indische Maatschappij te *Ostende*. — Vertoogen der Zee-Mogendheden: de Nederlanden, onder Spanje, waren steeds van de vaart op de Indiën uitgesloten geweest. Bij Art. 5 van den Munsterschen Vrede bleven de Spanjaarden bij de vaart in Oost-Indie, zonder zich te mogen uitbreiden; terwijl het ongerijmd was te onderstellen dat aan hen die, gelijk de ingezetenen van België, zelfs in die vrijgebleven vaart niet deelden, de vergunning om zich uit te breiden stilzwijgenderwijze verleend was. Ook was de Keizer, volgens het Barrière-tractaat, heer der Nederlanden op denzelfden voet als Karel II. — Van de zijde van Oostenrijk werd, na het volhouden van regt, ook nog beweerd, maar deze redenering nam niet op, dat de nieuwe Maatschappij aan de Vereenigde Gewesten voordeel aanbrengen zou. — Het was te vreezen dat de Keizer, zoo de Compagnie voorspoedig was, aan de Vlaamsche kust weldra een *zeemagt* zou vormen; gevaarlijker voor Engeland en de Republiek dan aan de Middellandsche of Adriatische zee. [41]

Poging tot bijlegging der geschillen op een Congres, onder bemiddeling van Frankrijk en Engeland; eindelijk (Apr. 1724) te *Kamerijk* geopend; waar veel op het touw gezet en, na menigvuldige twisten of liever kibbelarijen, niets afgedaan werd. Plotseling afgebroken, toen Spanje, nadat de Infante, aan Lodewijk XV stellig verloofd, naar Madrid teruggezonden was, onder de excentrieke leiding van den Hollander *Ripperda* (een slechte copie, of caricatuur van Alberoni!), met geheele omkeering van politiek systema, tot verzoening en zamenwerking met Oostenrijk besloot. — April 1725: overeenkomst te *Weenen:* handhaving van den Utrechtschen vrede en van het wederzijdsche bezit: de Oost-Indische Compagnie *nu* ook door Spanje, die vroeger haar oprigting afgekeurd had, erkend. Geheime artikelen; waarin vermoedelijk bepaald of aangeduid was: *a.* het ontnemen aan Engeland van *Gibraltar* en *Port-Mahon; b.* hulpbetoon aan den Pretendent; *c.* huwelijk van D. Carlos met eene Aartshertogin; waardoor ligt eenmaal vereeniging

der Kroonen van Frankrijk en Spanje met de Keizerlijke waardigdigheid en de Oostenrijksche Staten plaats hebben zou.

558. Door Engeland werd, in dezen zorgvollen toestand, veerkracht ontwikkeld. Het sloot te *Hanover* met Frankrijk en Pruissen een tegen-verbond; medestanders werden beiderzijds gewonnen; zoodat de eene helft van Europa weldra gewapend tegen de andere helft was. En de Republiek? schoorvoetend werd zij, in een tijdsgewricht dat beslissend kon zijn, tot een Bondgenootschap hetgeen haar nuttig en onmisbaar was, overgehaald en liet zich voor landmagt en zeewezen eene opoffering gevallen, doch welke met het gevaar in geene de minste evenredigheid stond.

1725. 3 Sept.: Tractaat van *Hanover* als tegen-verbond: (13 Oct.) mededeeling aan de Staten-Generaal, met ernstig verzoek om toetreding. Slingering, bij den wensch naar vernietiging der Oost-Indische Compagnie en de vrees om in krijg gewikkeld te worden. De Keizer en Spanje trachtten de Republiek onzijdig te houden. — 20 Dec.: verklaring van den Keizerlijken Gezant ter Generaliteit »dat de Keizer en de Koning van Spanje overeengekomen waren »om zich, *met vereenigde magt*, te verdedigen tegen het *minste* »*ongelijk* ter zake van den koophandel; zullende zij de *minste ver*»*hindering* door de Staten aan de Ostendische Compagnie toegebragt »aanzien als blijkbare inbreuk op de verdragen." — 8 Febr. 1726: aanneming van het Tractaat door Holland; en 9 Aug. 1726, door de Staten-Generaal, onder menige betuiging hunner vredelievendheid. *Rusland* (6 Aug. 1726) en ook *Pruissen* (12 Oct.) door den Keizer gewonnen. — De noodzakelijkheid van voorzorgen, nu de vijand, zonder de Russen, reeds op 240,000 man rekenen kon, [42] wordt in de Republiek gevoeld. De Staten van onderscheidene Gewesten begonnen eenigen meerderen ijver en goeden wil te toonen en de Landmagt werd gebragt op 50,535 werkelijk onder de wapenen zijnde manschappen. De fortificatiën echter bleven in denzelfden verwaarloosden toestand, en de maatregel door den Raad van State voorgesteld, om die uit eene algemeene kas te bekostigen, kon, hoe noodzakelijk voor de veiligheid van den Staat, niet worden tot stand gebragt. [1] — Voorstel om achttien oorlogschepen uit te rusten; de onwil der Staten van de Gewesten beperkte dit getal tot *zes*.

559. De opregte vredelievendheid van het Fransche Bewind, de voordeelen door Engeland in Spanje behaald, en de ongestadigheid van Rusland en Pruissen bragten, toen de algemeene krijg onvermijdelijk scheen, de voorbereiding tot den

algemeenen vrede te weeg. De Keizer, wankelmoedig geworden, teekende met de Geallieerden van Hanover, buiten medeweten van Spanje, de Preliminairen van *Parijs*, waarbij, onder verwijzing naar een Congres, het voornaamste bezwaar, door zevenjarige schorsing der gevreesde handelmaatschappij, weggenomen werd.

1726. Julij: *Fleury* aan het hoofd der regering in Frankrijk: des Konings vertrouwen in hem weldra onbeperkt: zijn bestuur, door wijze bedachtzaamheid gekenmerkt en, wanneer het noodig was, van veerkracht niet ontbloot, is aan het herstel van innerlijken bloei en uitwendig aanzien zeer bevorderlijk geweest. Frankrijk op nieuw geduchter; zoo als ook de Republiek, vóór en na 1740, niet ten haren voordeele, ondervond. — *Zweden* voegt zich bij de Hanover-bondgenooten. — Vruchteloos beleg van Gibraltar. — 31 Mei 1727. Preliminairen van *Parijs*. 9 Junij: dood van den Koning van Engeland, opgevolgd door zijn zoon *George II* (1683—1760); geen verandering van Engelands politiek.

560. Weinig uitzigt was er, tot dus ver, dat immer de wenschen der Oranjegezinden zouden worden vervuld. Veeleer was het blijkbaar dat de verheffing van den jeugdigen Prins, inzonderheid door Holland, met kracht zou worden tegengewerkt. Het misnoegen dezer Provincie bleek, toen hij in Gelderland, met een bijkans nietsbeduidend gezag, den Stadhouderlijken titel verkreeg. Friesland wenschte te vergeefs dat hem, naneef van zoo menigen vaderlandschen held, althans bij het leger eene voegzame aanstelling mogt worden verleend.

1722: de Prins Stadhouder van *Drenthe*. — 2 Nov.: ook van *Gelderland;* ondanks de ernstige waarschuwing en bezending van Holland tegen »het afstaan van een gedeelte van de magt en hoog»heid der Staten aan een anderen." En toch 't gezag werd merkelijk besnoeid; er bleef weinig meer over dan de naam. [9] De Staten verloren inderdaad niets. — Onderlinge Guarantie der vier Stadhouderlooze Provinciën om dezen vorm van regering te behouden.

1726. Aandrang van *Friesland* en van de Prinses-weduwe om den Prins aan te stellen tot Generaal over het voetvolk: de benoeming tot Luitenant-Generaal werd beneden zijne waardigheid gerekend als Kapitein-Generaal van drie Gewesten.

B. 1727—1740.

561. Een man van bekwaamheid en karakter, die reeds lang zijne talenten, ten nutte van het Vaderland besteed had, VAN SLINGELANDT, werd tot Raadpensionaris benoemd. Ofschoon hij, mede in deze betrekking, gewigtige diensten bewees, ook hij vermogt niet, hetzij in de uiterlijke houding, hetzij in het inwendige beheer, die wijzigingen te brengen, welke hij tot heil en behoud der Republiek steeds onmisbaar had gekeurd. De Stedelijke Regenten wilden, noch aan het algemeen bewind der Unie, noch aan het bestuur der Gewesten, eene kracht verleenen welke hun alvermogen zou hebben beperkt.

Zie § 474. — Van 17 Julij 1727 tot aan zijn dood (1736) heeft v. Slingelandt het Raadpensionaris-ambt bekleed. Hij had, boven zijn langdurige ervaring, zeer groote penetratie; zoodat hij eene zaak aanstonds in het hart aantastte en van alle kanten kon beschouwen: hij ware een compleet Minister geweest in een Koningrijk, wat te sterk in eene Republiek: hij voelde zijn capaciteit en steunde volkomen op zich zelven.[65] Zijne bekwaamheden (blijkbaar in zijne allezins gewigtige *Staatkundige Geschriften*) werden binnen en buiten 's Lands algemeen erkend. De leiding der buitenlandsche zaken hield hij, zoo veel mogelijk, aan zich alleen. De Engelsche Staatslieden, die aan het bewind waren, stelden op zijne raadgevingen hoogen prijs; traden gedurig met hem in overleg; zoodat hij, ook door persoonlijken invloed, veel op den gang der algemeene aangelegenheden vermogt. De lof over zijne uitstekende scherpzinnigheid ging dikwerf met berisping van zijn heftig en oploopend karakter gepaard; misschien verbitterd door de gedurige en doorgaans vruchtelooze worsteling tegen de bekrompen inzigten der Aristocratie. Wel werd onder zijn bestuur eenige meerdere veerkracht bespeurd; bij v. in het zeewezen: ook in de wijs waarop netelige onderhandelingen tot een gewenscht einde werden gebragt: doch het gelukte hem niet om de heiligheid der Tractaten en de goede orde in het beheer boven het eigenbelang der Regenten te doen stellen. Hij was bij hen, inzonderheid te Dordrecht en Amsterdam, van Stadhoudersgezindheid verdacht; zoo zelfs dat hij, bij zijne benoeming, zich plegtig verbinden moest regtstreeks noch zijdelings tot verandering van den Regeringsvorm mede te werken. De zeer bekwame Portugeesche Gezant d'Acunha zeide, toen hij overleed: »de Republiek heeft haar hoofd verloren: zij zal zich misschien »staande houden, zoo lang Fagel in 't leven blijft; later zal het en»kel verwarring zijn." — Het Tractaat van *Weenen* (§ 563) is grootendeels de vrucht ook van zijn overleg, en met warmte heeft hij zich tegen de Neutraliteit van 1733 (§ 565) verzet.

1736—1746: *Antonie van der Heim*, Raadpensionaris (geb. 1693); vroeger Secretaris van den Raad van State en Thesaurier-Generaal der Unie, aan wien, al kan hij met een Slingelandt niet worden vergeleken, noch bekwaamheid, noch juistheid van inzigt, ten aanzien der wezenlijke belangen van de Republiek mag worden ontzegd.

562. Het bleek dat, hoewel de Preliminairen waren getroffen, de Keizer zich, vooral in hetgeen de twistpunten met Spanje betrof, met de Hanover-geallieerden niet ligt kon verstaan. Het Spaansche Bewind daarentegen, van Oostenrijk verlaten, zou van de gelegenheid om zich, ten koste van den ontrouwen bondgenoot, met Frankrijk te verzoenen, niet ongaarne gebruik maken. Aldus kwam het verbond van *Seville* tot stand, waarbij Spanje, door landbezit zijner Vorsten in Italië, gewonnen en aan den Keizer de vrede bijkans voorgeschreven werd.

1728. Junij. Congres te *Soissons;* opeenstapeling van moeijelijkheden, zonder dat er één enkel punt afgedaan werd. — De Keizer onverzettelijk. Het mistrouwen tusschen Frankrijk en Spanje was, met de vrees voor vereeniging der beide Kroonen, door de geboorte van een Franschen troon-opvolger vervallen. Geneigdheid der Bondgenooten om zich met Spanje, dat door den Keizer teleurgesteld was, te verstaan. — 1729. 9 Nov. Tractaat van *Seville*, tusschen Engeland, Frankrijk en Spanje: waarbij de Republiek zich onmiddellijk (21 Nov.) voegt. Het erfregt van het Huis van Bourbon in Italië, werd door de vergunning om *Spaansche*, in stede van *neutrale* troepen (§ 555a) derwaarts over te brengen, bevestigd; daarentegen *a.* de Ostendische Compagnie vernietigd; *b.* het uitzigt op vrede, door de verbreking der gevaarlijke verstandhouding tusschen Oostenrijk en Spanje, versterkt.

563. Verontwaardiging des Keizers over hetgeen door hem als krenking zijner eigendomsregten beschouwd werd, scheen, ondanks der overige Staten vredelievende gezindheid, straks oorzaak te zullen worden van heftigen krijg. En van welk een krijg! door de Zee-Mogendheden, ten behoeve van Frankrijk en Spanje, tegen den ouden en voor het evenwigt van Europa bij voortduring onmisbaren bondgenoot gevoerd. Kwam dit waarlijk met eene gezonde Staatkunde overeen? kon er in het steeds magtige Frankrijk, nu het met Spanje weder bevriend was, onvoorwaardelijk vertrouwen worden gesteld? Aan den zonderlingen toestand werd door het Tractaat van *Weenen*, tusschen Oostenrijk en de Zee-Mogendheden, een einde ge-

maakt. De Keizer onderwierp zich aan hetgeen in het belang van Spanje bepaald was, en gaf, voor de erkenning van het erfregt zijner dochter, de Ostendische Compagnie prijs. Aldus werd niet slechts de kiem van telkens terugkeerende twisten, na meer dan zestienjarige spanning, door bevestiging der hoofdpunten van den Vrede van Utrecht verstikt, maar bovendien de natuurlijke verhouding en wederzijdsche onafhankelijkheid der Staten, door eene soort van vernieuwing der Groote Alliantie, hersteld.

Gramschap des Keizers, die zich beklaagt dat zijn Souverein gezag in België en zijne keizerlijke regten over Italië miskend zijn: liever wil hij alleen tegenover Europa staan dan zich zoodanige vernedering te laten gevallen.[46] Nergens vindt hij weerklank. Engeland en de Republiek echter, onwillig om gewapenderhand het Tractaat van Seville ten uitvoer te leggen, berekenden dat het Huis van Bourbon, in Italië gevestigd, door de verdeeldheid zijner natuurlijke tegenstanders, spoedig het overwigt hebben zou. De houding van Frankrijk bewees, dat het, óf den last des oorlogs geheel van zich afschuiven, óf wel zich in België werpen, dat het óf niets, óf te veel zou verrigten. Daarbij was het bekend dat de Keizer, om het erfregt zijner dochter bekommerd, tot aanzienlijke offers voor eene toetreding tot de *Pragmatieke Sanctie*, waarbij de Zee-Mogendheden zelve belang hadden, bereid was. — 16 Maart 1731: Tractaat van *Weenen* tusschen Oostenrijk en Engeland; waarbij Spanje zich voegt (6 Junij), en ten laatste (20 Febr. 1732) ook de altijd achteraan komende Republiek. *a.* Spaansche troepen in Italië; *b.* vernietiging der Compagnie van Ostende; *c.* waarborg van de Pragmatieke Sanctie, mits de Aartshertogin aan geen Vorst uit het Huis van Bourbon uitgehuwelijkt wierd.

564. De vrede had duurzaam kunnen zijn, indien de Republiek den wil om het Tractaat van Weenen niet enkel te sluiten, maar na te komen, getoond had. Doch haar flaauwhartigheid, zoodra slechts wapengeklank in de verte gehoord werd, was reeds overvloedig bekend. Zoo konden er spoedig nieuwe ontwerpen tegen den Keizer worden gevormd. De hebzucht van Spanje, na veel verkregen te hebben, verlangde nog meer. Frankrijk, dat geen reden had om Engeland nog te believen, wenschte elke gelegenheid te gebruiken om, met aanwinst van grondgebied, afbreuk aan het Huis van Oostenrijk te doen. Er werd slechts een voorwendsel, waarbij het belang der Zee-Mogendheden niet onmiddelijk gemengd was, vereischt. Dit was er, zoodra over de opvolging in *Po-*

len verschil van inzigten ontstond. Ook Sardinië verlangde een deel van den buit. De Keizer was blijkbaar onvermogend om alleen eene zoo geduchte zamenspanning te weerstaan.

1733. 1 Febr. Frederik August II, Koning van Polen, sterft. Met blijkbare goedkeuring van Oostenrijk, wordt zijn zoon, ondanks de pogingen van Stanislaus Lescinsky, schoonvader van Lodewijk XV, onder bescherming van een Russisch leger, tot opvolger gekozen (5 Oct.). — Verbond van Frankrijk, Spanje en Sardinië (26 Sept.) tegen Oostenrijk. — De Keizer vraagt de hulp zijner Bondgenooten.

565. Nooit was het evenwigt van Europa in grooter gevaar. Wie zou zich niet met den Keizer hebben gevleid dat nu althans de Zee-Mogendheden, door eene krachtige houding, aan de verbindtenissen, waarvan mede haar veiligheid afhing, zouden gestand doen! Ook was Engeland van de wenschelijkheid eener onverwijlde hulp overtuigd. De Republiek niet. Zij verraadde ook nu de gezindheid om, met een ijdel voorgeven van ongehoudenheid, elk onregt, waarbij zij niet regtstreeks schade leed, werkeloos te aanschouwen, Het Engelsch Bewind achtte het roekeloos, zonder haar, het hoofd aan een ook ter zee magtig Bondgenootschap te bieden. Frankrijk, geenszins tot gewaagde ondernemingen gezind, kon echter zoo gunstige kansen niet voorbij laten gaan: het maakte van de lafheid en weifeling dergenen die het, indien zij de minste cordaatheid getoond hadden, gevreesd zou hebben, meesterlijk gebruik. De *onzijdigheid der Oostenrijksche Nederlanden* was de prijs waarvoor het werkeloos zijn van het Gemeebest gekocht en de weg naar Duitschland voor de Franschen, die anders den Rijn niet ligt zouden zijn overgetrokken, gebaand werd.

Verpligting (ook door het Weener-Tractaat) en belang der Republiek om Oostenrijk te beschermen. Maar *a*. misnoegen op den Keizer. *b*. wantrouwen tegen Engeland, bij de herinnering aan den Utrechtschen Vrede en nu om het huwelijk van den Prins van Oranje (§ 568). *c*. vrees voor Frankrijk, te meer omdat de Keizer bijna geene troepen in België had. *d*. overdrevene verwachting omtrent de vredelievendheid en matiging van Fleury die, zeide hij, geen veroveringen, wel neen! niet het minste eigen voordeel in het oog had. *e*. onvermogen en nog meer welligt onwil tot de kosten van een krijg. — 1733. 9 Julij: missive der Staten-Generaal aan den Keizer, dat zij zich niet verpligt rekenden tot bijstand ter oorzake van eene Poolsche verkiezing: de Keizer antwoordde dat

de verdragen, die geenerlei onderscheid maakten, aldus willekeurig beperkt werden; met aandrang om toch in tijds voor het evenwigt en de Barrière ook in het belang der Zee-Mogendheden te zorgen; doch te vergeefs. Gelderland alleen verzette zich eenigen tijd tegen de overige Gewesten: deze »wilden zich niet laten slepen in »een oorlog veroorzaakt door maatregelen, genomen buiten hun toe»doen, over eene zaak den Staat niet aangaande." — De Republiek onderhandelt met Frankrijk over de neutraliteit van België: Koning George II, die zeer verlangend was hulp aan Oostenrijk te bieden, schrijft aan de Staten-Generaal dit met ontzetting vernomen te hebben; vermits nu de Keizer, door de gansche magt van Frankrijk aangetast, te zwak worden, en Frankrijk in Duitschland, in Polen en later ook in België meester zal zijn. — 24 Nov. *Conventie* der Republiek met Frankrijk, waarbij de *onzijdigheid der Oostenrijksche Nederlanden* erkend wordt, behoudens de Verbonden ook met den Keizer. — Het leger was, tot eigen bescherming, van 30- op 50000 man gebragt.

Het Engelsche Ministerie, dat zelf zeer tegen de kansen en lasten van den oorlog opzag en het *casus foederis*, bij een, zoo het heette, *Poolsch dispuut* wilde ontkennen, meende in elk geval, ondanks de wenschen des Konings, zijn gedrag naar dat van Holland te moeten rigten: »buiten verbindtenis met de Staten in den oorlog »met Frankrijk en Spanje te treden, komt met de veiligheid van »Groot-Brittanje niet overeen: het is te hopen dat, zoo het gevaar »der inzigten van het Huis van Bourbon duidelijk wordt, de Hol»landers door de houding der vijanden meer dan tot dus ver door »ons zullen worden overtuigd." [41] Al te sterk aandringen bij Holland, zoo als Oostenrijk gewoon is te doen, zou ligt de Republiek, tegen haar oorspronkelijke bedoeling, geheel in de armen van Frankrijk kunnen werpen. [41] — Nog in 1735 was in Engeland het voornemen om, zelfs met opoffering van eigen begrippen, alle vriendschapsbreuk en, zoo veel doenlijk, alle verkoeling met haar te vermijden; want »enkel aan de unie der Zee-Mogendheden, die Frankrijk »telkens heeft getracht te verbreken, zijn de gunstige teekenen te »danken, welke men van tijd tot tijd in de handelwijs van dien »Staat bespeurd heeft." [41]

566. Oostenrijk, aldus verlaten, werd, ook om den naijver van het Huis van Beijeren en de vrees voor de steeds woelzieke Turken, vooral in Italië, doch ook in Duitschland, tot radeloosheid gebragt. Aan gedienstig onderhandelen van den kant der Zee-Mogendheden, ontbrak het niet; doch elke poging leed schipbreuk, bij Oostenrijk op den onwil des Keizers die behoefte, niet aan de tusschenkomst van ongeroepen bemiddelaars, maar wel aan de goede trouw van bondgenooten had; bij Frankrijk, op de overtuiging dat de Republiek, wier medewerking voor Engeland onmisbaar was, het zwaard-

hanteeren verleerd had. Niets vermogt den loop der krijgsverrigtingen te stuiten, zoodat er voor den Keizer, aan wien, zelfs door zijne gewaande vrienden, op zelfverwijt niet bedacht, het verwijt van hardnekkigheid gedaan werd, niets dan onderwerping overig was.

1733. 28 Oct.: de Franschen vermeesteren *Kehl*, en trekken in *Lotharingen;* bemagtigen *Milaan* (Dec.). — 1734: Mei, *Napels* en *Sicilië* door de Spanjaarden veroverd. — Van Julij tot Dec., geheime onderhandeling van Engeland en den Raadpensionaris met Fleury; maar deze, wat de Hollandsche Staatsdienaar mogt zeggen, maakte rekening op de lijdelijkheid der Regenten, zoo lang zij omtrent België gerust waren.[41] — 1735. Febr.: het Engelsch Bewind, overtuigd dat het door Frankrijk om den tuin geleid wordt, vermeerdert de krijgsmagt en spoort de Staten-Generaal aan om hetzelfde te doen, doch te vergeefs.[41] — Junij: Engelsche vloot naar Portugal, om het tegen Spanje te beschermen. — De Zee-Mogendheden, van oordeel dat, om het voortdringen der Franschen te beletten, de vrede ten spoedigste door opofferingen moet worden gekocht, berigten weldra aan den Keizer dat zij, om geenerlei reden, zich in den oorlog zullen mengen, en dat een afzonderlijke vrede noodig is, óf met Spanje, door een huwelijk van Don Carlos met eene Aartshertogin, óf met Frankrijk, door Lotharingen voor Toscane te doen verruilen.[41] — Verbazing en verbolgenheid des Keizers. Prins Eugenius zelf verklaart dat, zoo de Zee-Mogendheden zich aan Oostenrijk niet langer gelegen laten liggen, er niets overblijft dan zich binnen de Erfstaten te beperken. »Er is," zeide Graaf Zinzendorff, »niets voor den Keizer te doen dan de wereld aan de »vier hoeken in brand te zetten, en, zoo hij omkomen moet, in den »algemeenen ondergang te gronde te gaan."[41] — De Keizer dreigt België aan Frankrijk te geven.

567. De Preliminairen, waarop de vrede eerst na drie jaren volgde, kwam tot stand: op een, hoe kon het anders! niet enkel voor Oostenrijk, maar voor het welzijn en de rust van Europa zeer nadeeligen voet. De Keizer werd van Napels en Sicilië, ten gunste van de Spaansche Dynastie beroofd en Lotharingen, als gewigtige grens-provincie, aan Frankrijk gehecht. — Een krijg van twee jaren slechts was er noodig geweest om de grondslagen van den Vrede van Utrecht aan het wankelen te brengen, en, zelfs onder een Lodewijk XV, aan het Huis van Bourbon, als ware Lodewijk XIV herrezen, een dreigend overwigt te verschaffen. Oostenrijk was tegenover de onverzadelijkheid zijner vijanden magteloos gemaakt en op zijne Bondgenooten verbitterd. Eenmaal zou de tijd komen

waarop de Republiek de wrange vruchten van zwakheid en wrok, tot loon van haar trouwloos toezien, ruimschoots inoogsten zou!

1735. 3 Oct. Preliminairen te *Weenen* tusschen Oostenrijk en Frankrijk, aangenomen door Spanje en Sardinië (Mei 1736). *Napels en Sicilie* aan Spanje, voor een jongeren zoon (*secundogenituur*); *Lotharingen* aan Frankrijk, terwijl de Hertog Toscane en de Keizer Parma verkrijgt; eenige deelen van het Milanesche aan Sardinië; Frankrijk waarborgt de Pragmatieke Sanctie. — Het sluiten had plaats buiten bemiddeling en kennis der Zee-Mogendheden, voor wier handelsbelangen in de Middellandsche zee, wie zou zich haar zaak aangetrokken hebben! geenszins gezorgd werd.

1736: de Landmagt der Republiek verminderd op 44000 man. — Moeijelijkheden over de opvolging in *Gulick* en *Berg*, waarop, bij het naderend uitsterven van het regerend geslacht, door Pruissen zoowel, als door het Huis van Paltz-Sultzbach, aanspraak gemaakt werd. — Ontwerp eener Alliantie van Engeland met Zweden en Denemarken.

1738. 18 Nov.: algemeene vrede; op den voet der Preliminairen; hoe ongunstig, gunstiger nog welligt dan bij de handelwijs van Oostenrijks zoogenaamde Bondgenooten had kunnen worden verwacht.

568. De Aristocratie in Holland en Zeeland, ofschoon triumferend, was, zoolang er een Huis van Oranje bestond, niet gerust. Het huwelijk met eene Engelsche Prinses was eene rede van angstvalligheid te meer. Onwillig om den Stadhouder van drie Gewesten, die magtige bloed- en aanverwanten had, op eenigerlei wijs te believen, bleef zij veeleer steeds gereed om hem te verguizen, en de vernietiging van het Markgraafschap van *Vlissingen* en *Veere* deed zien dat, waar het een middel tot des Prinsen vernedering gold, de meest gewone regtvaardigheid en billijkheid niet langer in acht genomen werd.

1729: de Prins doet den eed (16 Dec.) als Stadhouder van Gelderland en Groningen. Bij de aannadering van dit tijdstip Resolutie van Holland (28 Aug.) om, zonder eenparige bewilliging der Gewesten, aan geen bijzonderen Stadhouder zitting in den Raad van State te verleenen.

1732: na veeljarige en verdrietelijke beraadslagingen, waarbij de Prins weinig steun in de Staten-Generaal had, vergelijk over de nalatenschap van Willem III, met den Koning van Pruissen, die Oranje, Chalons, Meurs, Lingen, enz. verkrijgt.

1732: *Veere* en *Vlissingen*. — Van 1703 af hadden de Staten van

Zeeland zich aldaar de Magistraatbestelling aangematigd. Sedert 1722 beraadslagingen over de te niet doening van het Markgraafschap tegen uitbetaling der waarde. Gewigt hiervan; want de Prins zou anders welligt kans hebben om t' eeniger tijd, door invloed op de stem dezer twee Steden, Stadhouder van Zeeland te worden. 17 Nov. Resolutie der Staten van Zeeland, waarbij zij eenparig, »krachtens hunne *hooge Souvereiniteit* en onbetwistbare magt, »deze Steden, voor altoos en ten eeuwigen dage van alle leenroe- »righeid ontheffen," onder toekenning van 100,000 rijksdaalders om den eigenaar der Heerlijkheid schadeloos te stellen. — 1733. 10 Jan. Protest van den Prins tegen dit willekeurig wegnemen van het *erfgoed zijner Vaderen;* omdat *a.* dit regt van hooge Souvereiniteit zeldzaam en niet dan in dringenden nood uitgeoefend worden mogt; *b.* het besluit tegen de leenwet was, die aan den leenheer ook wederkeerig jegens den leenman, pligten opgelegd had: *c.* de zaak voor den bevoegden regter moest worden gebragt. — »Gel- »derland, Friesland en Stad en Lande verstonden dat de Prins groo- »telijks verongelijkt was; vooral omdat hij niet slechts van de heer- »lijke regten, maar ook van de inkomsten beroofd werd." [9]

1734. 25 Mei: huwelijk met *Anna*, oudste dochter van George II (1709—1759); eene echtgenoote die hij, met weerkeerige liefde, teeder bemind heeft. — De Staten van Holland hadden deze verbindtenis willen beletten: (Mei 1733) geheime mededeeling aan den Engelschen Gezant: »vastelijk geresolveerd te blijven bij de tegenwoor- »dige forme van regering, zijn zij bedacht dat het tot verkoeling »zou kunnen aanleiding geven tusschen Z. M. en den Staat en tot »dissentiën tusschen de respective Provinciën; daarom hopen zij en »verwachten vastelijk dat Z. M. wel zal willen afzien van het hu- »welijk: zijnde hun eenig doel te conserveren de harmonie met »Engeland, binnenlandsche oneenigheden voor te komen, en de »vrije Staats-Regering der Provincie te bevestigen op den voet »waarop ze de dertig laatste jaren geweest is." [9b]. — De Koning antwoordt: »ten uitersten gesurpreneerd te zijn geweest over de Reso- »lutie, zoo omdat hij niet zag wat regt de Staten konden hebben »om representatiën te doen tegen de beschikkingen in zijne Familie, »als omdat zij niet goedgevonden hadden eenige specifieke' reden te »geven van hunne apprehensie. Hij had 't welzijn van de Protes- »tantsche Godsdienst bedoeld, de verzekering der opvolging in zijn »Koningrijken, naar den vastgestelden grondslag, en vermeerdering »van vertrouwen tusschen hem en den Staat." Wederantwoord der Staten: »de uitkomst zal nu toonen dat hun apprehensie zonder »grond geweest is: ver van zich te willen mengen in de zaken van »Zijner Majesteits Familie, laten zij aan het hoogwijs oordeel van »Z. M. of zoodanig huwelijk kon worden aangezien voor eene zaak »die zuiver domestiek was." — De Staten-Generaal betuigen (Junij 1734): »dat zij de keus des Konings aanmerken als een blijk zij- »ner genegenheid te hunwaarts," met bijvoeging »dat, vermits Z. M. »eene vrije Republiek, als de hunne, verkozen had tot verblijfplaats »voor zijne dochter, zij hoopten dat zij daar vinden zoude al 't ge-

»noegen hetwelk de gelegenheid der plaatse en *de tegenwoordige* »*gesteldheid der Regering*, *welke ons ter harte gaat*, haar zullen kun»nen geven."

Vooral in deze tijden (1727—1740), toen de invloed en houding der Oranjegezinden, of niet meer, of nog niet ontzag-inboezemend was, stond de Prins en al wie hem hulde bewees, aan velerlei onregt en plagerijen ten doel. »Is er een leeraar, die, in den ijver van »zijn gebed voor het welzijn van alle Protestantsche Prinsen, de »Prins en Prinses van Oranje durft noemen, die leeraar wordt door »den politieken regter gecensureerd. Is er een Regent die met »eenige aanhoudendheid zijn hof aan hen durft maken, die Regent »wordt zorgvuldig buiten alle bewind van zaken gehouden. Is er »een Officier die, met eene militaire vrijmoedigheid zijn aankleven »en dat van zijne voorouders aan het Huis van Oranje durft roemen, »die Officier is zeker van nimmer bevordering te zullen hebben. Is »er een burger die 't Huis van Oranje doet aanzien als het middel »in Gods hand om de Republiek uit haar verwarden staat te redden, »die burger loopt gevaar van door een politieke resolutie, zonder »form van justitie, uit de stad zijner geboorte gebannen te worden. »Toont de Prins eenige bijzondere genegenheid voor zijn lijfregiment, »het wordt verre van zijn persoon en residentie gezonden, om in de »slikken van Oost-Friesland gestadig een vergiftige lucht in te ade»men. De eenige zorg schijnt om 't Huis van Oranje laag te hou»den en de Prins en Prinses kleinigheden aan te doen." [44]

1737. Voorstel van Overijssel tot bevordering bij het leger; met de voor den Prins vijandige clausule dat, zonder eenparige toestemming der Gewesten, geen benoeming tot Generaal, dan naar rang, plaats hebben zou. Door velen, ook der vrienden van den Prins, wordt bejammerd dat hij zich, met te weinig omzigtigheid, niet enkel hiertegen, maar, zoolang hem geen regt gedaan wordt, tegen de gansche bevordering, tot ongenoegen dus van allen die er onder begrepen waren, verzet.

569. Straks scheen algemeene rustverstoring weder nabij. Engeland werd in een oorlog tegen Spanje gewikkeld; bedenkelijk reeds op zich zelven, maar vooral omdat nu zeer ligt vredebreuk met Frankrijk kon worden voorzien. Hierbij kwam dat Oostenrijk, hetwelk schadeverhaal bij de Turken gezocht had, tot schandelijken vrede gedwongen en bijkans magteloos was. Voor de Zee-Mogendheden was er nog middel, namelijk door alliantie met het opgroeijend Pruissen, om het op de schaal ontbrekend gewigt te vervangen: maar de Republiek verkoos den loop der gebeurtenissen af te wachten en lijdelijk te zijn. Waartoe zou het steeds omzigtig Bewind, door zorg voor de groote Europesche belangen, de winsten op het spel gezet hebben die het, voor de kooplieden,

meer dan ooit van het vasthouden aan onzijdigheid te gemoet zag! — Baatzuchtige berekening, welke misrekening werd: want dit jammerlijk overleg heeft eene naderende uitbarsting verhaast, die mede voor het Gemeenebest noodlottig is geweest.

1739, 17 Oct.: oorlogsverklaring tegen Spanje. Walpole, die tot geen prijs uit het Ministerie verkiest te gaan, laat zich dwingen tot een krijg, dien hij, zeer te regt, verderfelijk acht. De hulp der Republiek in dezen aanvallenden oorlog wordt gevraagd en geweigerd. Spanje handhaaft het verbod van handel met zijne bezittingen in Amerika en neemt Nederlandsche koopvaarders, weshalve de Republiek jaarlijks twee schepen ter begeleiding naar Curaçao zendt.[2] Het verkeer met Spanje zelf wordt door de Engelschen belemmerd; vele schepen door hen verbeurd verklaard: Spanje matigt zich het regt van *onderzoek* aan: zelfs Denemarken ontrust de walvischvangers, en de handel in de Oostzee wordt door Zweden gekweld. Evenwel is de krijg voor de zeevaart der tot 1743 bijkans onzijdige Republiek voordeelig geweest.

1739.—Deerlijk mislukte veldtogt van Oostenrijk (met Rusland verbonden) tegen de Turken. — 18 Sept.: vrede van *Belgrado*, waarbij aanmerkelijke opofferingen gedaan werden en de vrucht der glansrijke wapenfeiten van Prins Eugenius te niet ging. — »Alles," schreef de Engelsche Gezant (Aug.), »spoedt zich hier ten »ondergang: innerlijke verdeeldheid is er, herhaalde nederlaag, »weerloosheid, armoede, pest." [46] De Keizer wanhopig.

De Republiek was doorgaans koel tegen Oostenrijk. [41] — 1739: intrigues met Frankrijk en zeer voordeelig handelstractaat en tarief.[41] Walpole, welligt ook bij het zien dat men aldus door een snoer te meer aan Frankrijk gehecht werd, schrijft: »ik bejammer de droe»vige gesteldheid der Republiek, welke, nadeelig voor haar vrien»den, ten laatste haar zelve in alle de gevolgen van krachteloosheid »en traagheid wikkelen zal. [41]

---

c. 1740—1747.

OOSTENRIJKSCHE SUCCESSIE-KRIJG.

570. De dood des Keizers was het sein van algemeenen heftigen krijg. Hoe dan? de erfregten der Keizerlijke dochter, nergens in haar uitgestrekte Staten in twijfel getrokken, waren immers sedert eene reeks van jaren, telkens op de meest plegtige wijze, erkend! Voorzeker; maar de vernedering en

mágteloosheid van Oostenrijk scheen den triumf van elk die het nu, bij het begin van een vrouwelijk bewind, aanvallen zou, te voorspellen: tegen dit lokaas had de meest heilige belofte geen kracht. Frederik II, zelf zoo even aan de regering geraakt, aarzelde niet, door het onverhoeds wegnemen van Silezië, het teeken te geven ter algemeene bevrediging van een roofzucht, wier schaamteloosheid, zelfs na Lodewijk XIV, voorbeeldeloos was. Pruissen, Frankrijk, Beijeren, Spanje, beijverden en weldra vereenigden zich om elk een deel der nalatenschap te verkrijgen. Een Rijk, vóór weinige maanden met gansch Europa bevriend, was allerwege van magtige vijanden omringd en had, behalve de Zee-Mogendheden, geen bondgenoot meer. De overmagt van Frankrijk scheen volkomen te zullen worden door den rassen ondergang der Oostenrijksche Monarchie.

1740. 20 Oct.: dood van Karel VI (tijding die hier te lande als een donderslag klonk); opgevolgd door *Maria Therezia* (1717—1780), met Frans Hertog van Lotharingen gehuwd. — 28 Oct. dood van Anna, Keizerin van Rusland, die zeer welgezind voor Oostenrijk was. — Geen *f* 100,000 in de schatkist, waarop bovendien door de Keizerin-weduwe aanspraak werd gemaakt; behalve in België en Italië, geen 30000 man in de wapens; duurte; misnoegen. Waarschijnlijkheid dat de Hongaren, door de Turken ondersteund, hun vroeger kiesregt zouden doen gelden; pretensiën van onderscheidene Vorsten. — In Pruisen had Frederik Willem II, onlangs (31 Mei) overleden, aan zijn zoon *Frederik II* (1712—1786) een leger van 80000 man, een jaarlijksche opbrengst van 8 milioen en een schat van 8,700,000 rijksdaalders achtergelaten; brandend van eerzucht, zag de jeugdige Vorst naar gelegenheid uit om, al ware het ook op schandelijke wijs, roem te verwerven.

1740. Dec.: overrompeling van Silezië door Pruissen. — 1741 18 Mei: verdrag van *Nijmphenburg* tusschen Frankrijk, Beijeren, en Spanje. 19 Sep.: toetreding van Saxen en (1 Nov.) van Pruissen; allen vereenigd tegen de Koningin van Hongarijë; »een open»baar rooveren-complot van degenen die zich door Gods genade »Koningen en Vorsten noemden." [4] waarbij met de Pragmatieke Sanctie en de afgelegde eeden, naar willekeur gespeeld werd.

571. Wat moest er, in 1740, bij zoo kritieken stand van zaken, door Engeland en de Republiek verrigt worden? Eenstemmig spraken hier regt, eer, en belang. Onloochenbaar was de verpligting tot hulpbetoon; de Tractaten waren ondubbelzinnig en eischten onverwijlde bescherming; de Bondgenoot verkeerde in het meest nijpende gevaar; en bij de onregt-

vaardigheid van den aanval bleef geen eerlijk hart koel. Indien Oostenrijk bezweek, was er geen evenwigt en ook geen Volkenregt meer. Desniettemin, ook nu zich zelven gelijk, wilde het Bewind der Republiek bijkans uitsluitend verrigten wat ter zelfverdediging onvermijdelijk was. Dien ten gevolge achtte ook het Engelsch Ministerie zich tot een stelsel van bemiddeling en halve maatregelen verpligt, waardoor de geweldenarij van Pruissen met gunstige uitkomsten bekroond, de overmoed inzonderheid der Franschen versterkt, en weldra, tot schroomelijk nadeel der gemeene zaak, de *onzijdigheid van Hanover* te weeg gebragt werd.

De Koningin van Hongarije wendde zich tot de Zee-Mogendheden; maar de Vereenigde Nederlanden »neigden meest tot het bemiddelen »der gerezen geschillen door minnelijk verdrag. »[9] Ook Engeland drong op eene onderhandeling met Frederik II, welke afstuitte niet slechts op de fierheid der diepbeleedigde Vorstin, maar evenzeer op de onhandelbaarheid des Konings, die, ofschoon eigenlijk in geenen deele Franschgezind, tot loon zijner aangeboden vriendschap, bij Silezië gaarne ook nog België zou gevoegd hebben. — Het Engelsch Ministerie verkrijgt van het Parlement een subsidie van 300,000 £, met erkentenis der verpligting tot een bijstand van 12000 man.

De Republiek, zeer bevreesd voor overrompeling van België, wantrouwt den Koning van Pruissen. Vermeerdering der landmagt, in 1740, met 11518, in Maart 1741 (na de verovering van Silezië), met 10000 man. Aan de vestingwerken van Venlo en Maastricht werd gearbeid; doch er was geen geld voor Bergen op Zoom, noch ter versterking van den IJssel en van het Oostelijk frontier. [1] — »Men scheen in den beginne eenigzins moedig tegen Pruissen (niet »om de Pragmatieke Sanctie, maar uit vrees dat het de inzigten van »Amsterdam tegenwerken zou); maar deze grootmoedigheid liep »weldra op niets uit." [42] Aug. Besluit der Staten-Generaal om ƒ 840,000, in plaats van 5000 man te geven, ofschoon de keus, bij het tractaat, aan de partij die hulp ontving, toegekend was. [9]

1741. 4 Aug. Zweden, door Frankrijk aangepord, verklaart oorlog aan Rusland. — Sept. Een Fransch-Beijersch leger in Oostenrijk; een tweede Fransche krijgsmagt (ook om de Republiek door schrik onzijdig te houden) naar den Beneden-Rijn en Westfalen: dien ten gevolge *Neutraliteit van Hanover* (27 Sept). Groot misnoegen en hevige klagten: het gedrag der Engelschen vergeleken met de verraderlijke afzondering der troepen in 1712 [42] (§ 504). Van de zijde der Engelschen wordt opgemerkt dat voor Hanover, van allen verlaten, geen ander redmiddel overig was; dat de Staten-Generaal niets, noch voor de Pragmatieke Sanctie, noch voor Hanover gedaan hebben; buiten zamenwerking en verstandhouding met Engeland zijn gebleven, en grootendeels zelf oorzaak van het-

geen waarover zij klagen geweest zijn; namelijk door uitstel, baatzucht, en ergerlijk gedrag jegens den Koning, wiens ondergang als Keurvorst zij, zonder de minste hulp aan te bieden, zouden hebben aanschouwd. [42]

572. Tweespalt openbaarde zich, onder den indruk dezer gebeurtenissen, in alle deelen van het gemeenebest. Volharden in een schaamteloos ter zijde stellen der tractaten moest, waar niet elk gevoel van eer uitgebluscht was, weerzin en tegenstand wekken. Onwillekeurig greep menigeen naar het zwaard, bij de noodkreet der erfgename van een aloud en magtig Stamhuis, om schoonheid en jeugd, goed regt en ongehoorden tegenspoed, belangwekkend; en die, allerwege verraderlijk aangerand, door de liefde en trouw slechts van haar dappere bevolkingen omringd, eerbiedwaardig wegens eigen fierheid en moedbetoon was. Voorts kwam het belang van het Vaderland of van politieke denkwijs in het spel. Oranjegezinden meenden in een pligtmatigen krijg het uitzigt op spoedige verheffing van den zoo lang terug gezetten Frieschen Stadhouder te hebben. Allen die, hoe ook ten dien opzigte gezind, de onmisbaarheid van het in Europa vastgestelde evenwigt erkenden, meenden dat het prijs geven van Oostenrijk met het prijs geven van de Republiek aan Frankrijk gelijk stond. Zelfs onder de hardnekkigste voorstanders van Stadhouderloosheid en Neutraliteit, waren er die, wegens de klimmende verontwaardiging onder het algemeen, toegeeflijkheid onvermijdelijk achtten, om eene geduchte uitbarsting van volksmisnoegen te ontgaan. Zoo was, gelukkig! de invloed van hen voor wie Frankrijks believen de eenige stelregel bleef, niet bij magte om het verwerpen van eene door deze Mogendheid listig aangeboden onzijdigheid te beletten.

Sterk en toenemend was de algemeene gisting. »Na 't ontstaan »van den oorlog, op 't einde van 1740, begon men hier en daar, »bij monde en geschriften, doch meest heimelijk, de zucht voor 't »Stadhouderlijk bewind te ontsteken in de gemoederen der land»zaten. Men verspreidde, al in 1742, schriften onder de hand, »waarin eenige regenten verdacht werden van slinkschen handel met »Frankrijk en beschreven, als waren ze met Fransch geld omge»kocht ten nadeele van den Staat." [9] — Het ontbrak niet aan gedichten en schriften om het Volk met argwaan en haat te vervullen, óf tegen Engeland en Oranje, óf tegen Frankrijk en het Stadhouderloos Bewind. »De krijg van 1672 en de verheffing van Wil-

»lem III werd in het geheugen herroepen, en de voorstanders van »onzijdigheid werden, onder bedekte namen, afgeschilderd als *on-»trouwe verbondbrekers*, als *lafhartigen*, als *omgekochten* en vooral »als *benijders* van den Prins." [9]

Invloed der *van Harens*. — *Willem* (1710—1768) en zijn broeder *Onno Zwier* (1713—1779), uit een oud en vermaard Friesch Geslacht; beiden met ongemeene geestvermogens, en, in Staatkunde zoowel als Poëzij, met eene in die tijden bijkans onbekend geworden veerkracht bedeeld, meer echter uitstekend door talenten dan in karakter of gedrag. De eerste vooral heeft, door zijn *Leonidas* en andere wegslepende gelegenheids-gedichten, veel medegewerkt tot de volksopgewondenheid tegen de schandelijke onzijdigheids-politiek.

1741. Dec. Neutraliteit verworpen, die Frankrijk aangeboden en opgedrongen had.

573. Oostenrijk, op het punt om, door trouwloosheid van bondgenooten evenzeer als door geweld van vijanden, te bezwijken, werd door de riddertrouw en zelfopoffering der wakkere Hongaren gered. Het Ministerie in Engeland viel, om plaats te maken voor een krachtiger bewind. De vijand, in het hart van Boheme gedrongen, had, vóór het einde van 1742, de terugtogt tot over de grenzen van Frankrijk gemaakt. En in de Vereenigde Nederlanden, hoe was het dáár? dáár was en bleef men aan het beraadslagen, en bijna het geheele jaar ging voorbij, eer men tot eenigen noemenswaardigen onderstand van den alouden Bondgenoot kwam.

1741. Sept.: de Franschen drie mijlen van Weenen. 1 Nov.: verdrag van Pruissen met Frankrijk. 26 Nov.: Praag door de Franschen veroverd: de Keurvorst van Beijeren tot Koning van Boheme en (24 Jan. 1742), als Karel VII, tot Keizer gekroond. — Daarentegen Maria Therezia (11 Sept. 1741), in rouwgewaad en met den jonggeboren erfgenaam, op den Rijksdag te Presburg in Hongarijë: »om het Rijk," sprak zij, »om onze persoon, onze kinderen, »onze kroon is het te doen: van allen verlaten, nemen wij de toe-»vlugt alleen tot de trouw, de wapenen, de erflijke dapperheid der »vermaarde Standen van Hongarijë;" als met ééne ziel en stem der geheele vergadering met half uitgetogen zwaard, was het antwoord: »ons bloed en ons leven voor uwe Majesteit; wij zullen sterven »voor onzen Koning Maria Therezia." [40] De nationale geestdrift door nationale wapening gevolgd. Het behoud van Oostenrijk was niet twijfelachtig meer.

Dec. 1741: derde vermeerdering der krijgsmagt met 20000 man, doch met veel moeite en niet dan ter eigen bescherming.

1742. Febr.: val van den schoorvoetend tot krijg overgaanden

Walpole, gevolgd door den talentvollen en heftigen *Carteret:* de verandering tastbaar; 16000 Engelschen, zonder voorkennis der Staten, naar Ostende om de voornaamste steden van Vlaanderen te bezetten. De Republiek deerlijk in de engte: nu, ook door vrees voor al te grooten Engelschen invloed gedrongen om Maria Therezia te helpen; bedreigd door Frankrijk, zoo zij onderstand verleent. [1]

1742. 1 Febr.: verdrag van Engeland en Sardinië over de onzijdigheid van Italië. — Junij: vrede van Breslau; Silezië door Oostenrijk aan Pruissen afgestaan: Frederik II wilde geene voorzetting van den krijg welke Duitschland onder Franschen invloed zou hebben gebragt. Blokkade der Franschen in Praag, alwaar na de ontruiming (Dec.) Maria Therezia gekroond wordt.

Weifeling in de Republiek; men kon nog niet besluiten tot meer dan geldelijke hulp. Inmiddels pogingen van Frankrijk om ze in werkeloosheid te houden: geheime opening van 's Konings wensch naar vrede, een nietsbeteekenende vertooning, waarvan later, aan de zijde der Franschen, veel ophef gemaakt werd: aanbod van *Duinkerken* aan de Staten, om het te bewaren, waardoor zij zich tot verder onzijdig blijven zouden hebben verpligt. Voorts verzuimde de Gezant de Fénelon niet het aanroeren der bij de Regenten meest tedere snaar; te kennen gevende onder de hand, gelijk later openlijk, in 1744: »de tegenwoordige gesteldheid van uwen Staat »komt misschien niet al te wel overeen met de geheime inzigten en »oogmerken van Groot-Brittanje.... Misschien heeft men andere en »verborgener inzigten, om welke geheim te houden de haat tegen »Frankrijk tot een deksel verstrekken moet; en die, op meer dan »eene wijs de inwendige gesteldheid van uwen Staat zouden kun»nen omkeeren." Niet minder was de aandrang der Engelsche Staatslieden; want het behoud of het verderf der Zee-Mogendheden hing, volgens hen, van haar al dan niet vereenigd zijn af, [42] en, toen ook later (1745) Maria Therezia aan den Engelschen Gezant vroeg: »wat schade, al nemen de Hollanders de Neutraliteit aan?" kreeg zij ten antwoord: »geen ander dan dat elk Engelschman, in »dit geval, het zwaard opsteken moet." [46]

574. De schennis der Tractaten en de bekrompenheid eener Staatkunde, die ook in Engeland als bondbreuk uitgekreten werd, was te zigtbaar om niet, met goedvinden of toetreding althans der meeste Regenten, eene wijziging der gedragslijn te bewerken. Langdurige en heftige beraadslagingen, waarbij ook de onmiskenbare gezindheid der Natie in het oog gehouden werd, hadden ten gevolge dat er eindelijk, zoo in de Staten van Holland als in de Algemeene Staten, niet dan bij meerderheid evenwel, eene Resolutie tot het zenden van hulptroepen naar Duitschland doorgedreven werd.

1742. Aug.: de Staten van Holland magtigen eenige leden met

den Raadpensionaris, om nader te onderzoeken wat men, volgens de verdragen, nog schuldig is. Nov.: Rapport, strekkende om, ter pligtmatige voldoening aan de verbindtenissen van den Staat, in 1743 de Koningin, niet met geld, maar met krijgsvolk te ondersteunen, en omtrent het getal troepen met de Hoven van Weenen en Londen in overleg te treden: Dordrecht en Brielle verschillen. — 8 Dec.: ernstig vertoog van den Oostenrijkschen Gezant: »de eigen behoudenis der Republiek hing aan het ondersteunen der »Koningin." — 1743. 7. Jan.: bezending van Holland naar Dordrecht en Brielle. Verbonden zijn heilig; stilzitten voorkomt den oorlog niet, verwekt en verergert dien; geeft men niet tijdigen bijstand, de Bondgenooten, als ze ons moeten helpen, zijn ten onder-, of tot magteloosheid gebragt. De beide steden echter gaven niet toe dan onder onaannemelijke voorwaarden. — 2 Febr. Resolutie van Holland, bij meerderheid; de goede trouw en het belang van den Staat vorderen dat men aan de verbindtenissen met Oostenrijk voldoe, ook door een onderstand van 20000 man. Dordrecht zoowel als den Briel protesteert. — In Utrecht afkeer van den krijg; in Gelderland verschil van gevoelens. — Besluit der Algemeene Staten, ook bij meerderheid.

575. Zoo was het Stadhouderlooze Bewind, zijns ondanks, na langdurig tegenwrijten, zijdelings en als bondgenoot van Oostenrijk, geenszins als vijand van Frankrijk en uit eigenen hoofde oorlogvoerende partij, in den oorlog gesleept. Doch nu voerde het krijg, gelijk van een Bewind, hetwelk kracht noch eenheid noch zweem van onbekrompen inzigten of onbaatzuchtige beginselen had, kon worden verwacht. Gedwongen iets te doen, wilde het zoo weinig mogelijk verrigten. Frankrijk werd, gelijk eerst door het bijna driejarig stilzijn der Republiek, evenzoo daarna, door haar slap- en slaperigheid, door haar tragen, weifelenden, waggelenden gang, aangemoedigd en gesterkt. Weinig troepen; een bijkans onbruikbare zee- en landmagt; geen regtstreeksche en openlijke vredebreuk, ofschoon men er door de Tractaten toe verpligt was; een voor de aanbiedingen en inblazingen der Fransche sluwheid steeds open en toegenegen oor. De krijg scheen enkel tot openbaarmaking van zwakheid en verval te moeten strekken; tot uitwissching van den Nederlandschen roem, en om te doen zien dat, als eene Regering de schande niet vreest, zij ook schade en onheil over de Volkeren brengt.

Kort begrip der verrigtingen van de Nederlandsche troepen (1743 —

1748): »in 't veld werden zij overal geslagen, en de vestingen ga»ven zij over, vóór dat de verdedigingsmiddelen waren uitgeput." [1] Kon het anders? zie § 538. »Deze droevige houding moet »welligt minder verontwaardiging tegen de krijgslieden opwekken »dan als een gevolg beschouwd worden van de zorgvuldigheid waar»mede de gezagvoerders van dien tijd allen militairen geest hadden »uitgedoofd." [1] — Bevelhebbers, wien het, ofschoon niet aan jaren, aan ervaring en kunde ontbrak: de eenige bijna die onderscheiding verdient, was *Willem Maurits van Nassau*, zoon van Ouwerkerk (§ 382); waarbij ter beoordeeling van de krijgsgebeurtenissen, niet onopgemerkt blijven mag dat ook de aanvoerders der Bondgenooten, zelfs een Prins *Karel van Lotharingen* en althans een Hertog van *Cumberland*, zoon van George II, geenszins onder de groote en naauwelijks onder de middelmatige Veldheeren kunnen worden geteld.

Met de zeemagt was het niet beter. In 1744 werden, toen men schepen naar Engeland moest zenden, plotseling ettelijke vlag-officieren benoemd; als Luitenant-Admiraal de 69jarige *Taelman*, tot Opperbevelhebber *Grave*, 73 jaren oud, de laatste sints 15 jaren buiten betrekking; beiden, evenmin als de overigen welke Schout bij Nacht of Vice-Admiraal werden, door eenig schitterend wapenfeit bekend; Grave, volgens den wakkeren Schrijver (§ 538a), aangesteld door voorspraak van een burgemeester, die hem aanbeval als zijn ouden vriend, welke hem »in de podagra menigen avond gezel»schap had gehouden met toquadille spelen." [2]

»Als natie," schreef H. Walpole in 1745, »geloof ik niet, dat aan »de Hollanders de geest en de Staatkunde van vroeger dagen ont»breekt; maar zij zijn uitgeput en hebben geen uitvoerende magt: »zij zijn als een schip met een goed getal matrozen aan boord, »maar zonder geschut, ammunitie, en roer." [42] — Ook Engeland was niet hetgeen het in den Spaanschen Successie-krijg geweest was. Te land stelde het zich, door ongenoegzaamheid der legers, aan eene reeks van nederlagen bloot; en de Koning was onwillig om, door een bondgenootschap met Frederik II, hetwelk wel tot stand had kunnen gebragt worden, het verbroken evenwigt te herstellen. [42] — Oostenrijk, toen de kans gunstiger werd, was meer op wraakneming tegen Pruissen dan op behoorlijke verdediging van België bedacht.

576. Het vertrek der lang geweigerde hulptroepen werd lang genoeg vertraagd om ze voor den veldtogt nutteloos te doen zijn. Inmiddels namen de zaken der Koningin van Hongarije gunstiger keer. Frankrijk werd echter hierdoor geenszins tot vrede gebragt: integendeel; het besloot den oorlog, dien het tot dus ver — aan deze onderscheiding hechtte men veel — slechts als bondgenoot van Beijeren gevoerd had, regtstreeks voort te zetten met verdubbelde kracht. De krijg werd aan Engeland en Oostenrijk verklaard, en de Staten-

Generaal, die, volgens pligt, aan Groot-Brittanje onderstand in troepen, ter afweering van den Pretendent, hadden verleend, ontvingen het schrikverwekkend berigt dat, blijkbaar om ook aan hen het misnoegen van Frankrijk te doen gevoelen, België aangetast worden zou, België reeds aangetast werd.

De 20,000 man onder Graaf *Maurits van Nassau Ouwerkerk* kwamen eerst in Sept. te Frankfort, na de zegepraal te *Dettingen* (27 Junij), door Oostenrijkers en Engelschen over het Fransche leger behaald; zij betrekken de winterkwartieren in België. — Vrede van *Abo* (17 Aug.) tusschen Zweden en Rusland, hetwelk hierdoor op nieuw onbelemmerd in het hulpverleenen aan Oostenrijk is. Alliantie van Oostenrijk met Sardinië (13 Sept.) en met Saxen (20 Dec.)— Frankrijk, vooral na den dood van Fleury (29 Jan. 1743), oorlogzuchtig, wil den krijg, met behulp van Pruissen, weder in Boheme, door begunstiging van den Pretendent, in Groot-Brittanje en, na wegneming van België, tot op de grenzen der Republiek brengen. — 1745. Febr. aanslag van den Pretendent uit Holland 6000 man naar Engeland;[1] de Fransche vloot door stormen geteisterd, de onderneming vervalt.[2] — 24 Febr.: zege der Engelsche over de Spaansch-Fransche vloot voor Toulon. — Maart: verbond van Frankrijk met Pruissen. — Oorlogsverklaring van Frankrijk aan Engeland (15 Maart) en aan Oostenrijk (27 Apr.)

26 Apr.: de Fransche Gezant berigt aan de Staten-Generaal dat Lodewijk XV de Zuidelijke Nederlanden aantasten zal; ofschoon ook Frankrijk zich in 1717 (§ 550) verpligt had de Republiek in de Barrière, zoowel als in haar overige bezittingen, te handhaven. De Graaf van Wassenaar-Twickel, als buitengewoon Gezant naar het Fransche Hof, bereikt Parijs niet, maar vindt den Koning, met 100,000 man en een evenredigen artillerij-trein, tusschen Rijssel en Doornik: de krijgsoperatiën waren begonnen.[1]

577. De overrompeling der Barrière scheen onvermijdelijk, en het gevaar voor de Republiek zelve nabij. Zij was, naar de Tractaten ook met Engeland, en nu tevens om eigen behoud, verpligt, openlijk en met al hare magt, deel te nemen aan den krijg, te land en ter zee. Hoe voldeed zij hieraan? met dezelfde flaauwhartigheid waardoor haar gansche gedrag gekenteekend werd. Zij leverde een auxiliair-eskader aan Engeland, zoo gebrekkig dat het bijkans nutteloos, zoo ondergeschikt dat de eer der vlag bijna niet te handhaven was; in België had de overgave der vestingen nagenoeg zonder tegenstand plaats; de gelegenheid werd verzuimd om ze te herwinnen, en tot een vredebreuk met Frankrijk kon men, wat Frankrijk ook bedreef, niet worden overgehaald.

1744. Apr.: Engeland eischt 20 oorlogschepen: de Staten-Generaal beloven aan de verpligting te voldoen. Eerst in Aug. acht schepen gereed, onder den Luitenant-Admiraal *Grave*, die zich bij de Engelschen voegen als *auxiliair-eskader*, zoodat de Britsche vlag naast de Nederlandsche opgehijscht wordt: eene fijne onderscheiding om niet in den algemeenen oorlog te worden gewikkeld; de uitkomst leerde spoedig dat men te vergeefs zijne zelfstandigheid verloochend had. [2] — Eerst in Jan. 1745 was het eskader voltallig. — De Luitenant-Admiraal, die aan de Engelschen eene met zijn instructiën strijdige onderworpenheid betoonde, vreesde niet zich zelfs onder een Vice-Admiraal te stellen. Niets van aanbelang werd er verrigt: vele zieken waren er op de meeste schepen. — Misnoegen in de Republiek over het wegnemen van schepen, ook door Engelsche kapers. — George II bewilligt in de terugroeping der helft van een eskader, dat onbruikbaar geacht werd.

1744. Veldtogt in de Nederlanden. Oostenrijk bepaalt zich bij het ligten van drie regimenten Walen, zoodat de geheele krijgsmagt 7363 man, onder een grijsaard, den Hertog van Aremberg, bedroeg. [1] Evenwel »met de soldaten die er waren, had nog wel iets kunnen »worden uitgerigt. 30000 Engelschen en even zooveel Nederlanders; »maar het ontbrak aan zamenwerking, aan beleid, aan deugdelijk»heid van bevelhebbers; de eenige die veerkracht ten toon spreid»de, was Nassau-Ouwerkerk;" [1] hij kon de Engelschen niet bewegen, noch om zich aan de Bondgenooten te sluiten, noch om de garnizoenen te versterken. — Een aantal vestingen verloren: 28 Mei — 4 Junij; *Meenen* met 1540 tegen 30 of 40000 man. 26 Junij; *Yperen* na eenige uitvallen: 28 Junij, het fort *de Knocke*, met 100 man; 10 Junij, *Veurne*. — »De steden, kasteelen, schansen en bolwerken gaan »aan den vijand over, als waren 't papieren woningen met houten man»netjes bezet." [67] Welligt was den bevelhebbers een wenk gegeven dat zoo slechts het garnizoen gered wierd, de verdediging niet al te hardnekkig behoefde te zijn. [1] — Prins Karel van Lotharingen, Gouverneur-Generaal van België, trekt met het Oostenrijksche leger (1 Julij) den Rijn over in den Neder-Elzas; zoodat de Maarschalk van Saxen met 45000 man door 60000 bedreigd werd; schoone gelegenheid om het geleden verlies te herstellen; doch waarvan ondanks het voorstel van Graaf Maurits, geen gebruik gemaakt werd. Schier dagelijks drong hij bij de Staten-Generaal en Engeland aan om met meer nadruk werkzaam te zijn; doch werd ter naauwernood tot het beleg van Maubeuge gemagtigd, en de beraadslaging over de kosten duurde tot dat de onverwachte aanslag van den Koning van Pruissen op Boheme in den stand der legers eene zeer nadeelige verandering had gemaakt, (half Aug.) [1] Ook schreef hij de uitkomst der campagne voornamelijk toe »aan de irresoluutheid en langzaamheid in »het verkrijgen in tijds van de middelen om met vrucht te kunnen »ageren." Zoo de vijand eerst de Oostenrijkers en Nederlanders uit het veld geslagen en zich dan op de Engelschen had geworpen, hij zou reeds toen geheel België hebben bemagtigd; dan vestingen achter zich te laten was strijdig met de regelen der toenmalige krijgskunst

en de Maarschalk, ofschoon tegen het soort van veldheeren waarmeê hij te doen had, meer dan opgewassen, was geen Turenne. [1]

578. Nu althans scheen het dat de Prins van Oranje, begeerig de erfelijkheid van heldenmoed in zijn geslacht op nieuw te bewijzen, niet langer uit het leger zou kunnen worden geweerd. Doch hij werd, naarmate de mogelijkheid zijner verheffing tot Stadhouder duidelijker begon te worden, door de Staatsgezinden, met des te meer hevigheid, tegengewerkt. Niets gevaarlijker immers dan hem in de gelegenheid te stellen om bij de herinneringen eener, in menig opzigt, misnoegde en, voor een groot gedeelte althans, nog steeds Oranjelievende bevolking den luister van persoonlijke verdiensten te voegen. Zij bewerkten dat geen bevelhebberschap hem aangeboden werd dan hetgeen hij, om rang en eer te behouden, verpligt was met verontwaardiging te verwerpen.

1740: de Prins, bij erfregt, in 't bezit van *Nassau-Dillenburg* en (1742), bij verdrag van *Nassau-Siegen*; waardoor zijn aanzien in het Duitsche Rijk merkelijk toegenomen en aan zijne dikwerf niet geringe finantiële verlegenheid een einde gemaakt was. [9] — 1742. Holland doet hem tot Luitenant-Generaal aanstellen; een rang reeds in 1727 voor hem te gering (§ 560): en dat onder zes nieuwbenoemde en vreemde Generaals (de Vorsten van Waldeck, Birkenfeld en Hildburghausen, de Generaals Praetorius, Lentulus en Keith, welke twee laatste bedankt hebben). Weigering van den Prins: »ten einde »niet," zoo schreef hij aan de Staten-Generaal, »aan openbare ver»achting bloot te stellen eene waardigheid die mij is aanbetrouwd »en die ik ongekrenkt te zijner tijd ook hoop weder te geven; zoo »God wil in weerwil dergenen die om personele redenen de prero»gativen der Provinciën zouden willen sacrifieren, door verkleining »van een karakter, daar zij de voorregten en den luister van ver»schuldigd zijn te handhaven.... Dat mij de gelegenheid niet ver»gund wordt om mij bekwamer te maken om van nut te zijn, is »hetgeen waarover ik het meest gevoelig ben. Ik wensch dat de »vreemde officieren die mij zeker kunnen overtreffen in bekwaam»heid, mij mogen evenaren in ijver en liefde voor den Staat." Deze brief verwierf algemeene goedkeuring en bragt veel toe om het Volk met hooge gedachten van 's Prinsen grootmoedigheid te vervullen. [9] — 1744. Friesland, Overijssel, Gelderland, Stad en Lande dringen ernstig en herhaaldelijk op de benoeming tot Generaal; Friesland verklaart alle consenten in te houden, zoo die langer achterblijft; Holland en Zeeland waren niet te bewegen en de zaak bleef onafgedaan. [9] — 1745: 19 Febr. *Waldeck* door de Algemeene Staten tot Generaal en Chef in de Nederlanden (onder Cumberland als Commandant der geconfedereerde armee) aangesteld.

579. De voor Maria Therezia voordeelige wending, waardoor zij Beijeren verzoend en haar gemaal als Keizer op den Rijkszetel zag, scheen Frankrijk op nieuw tot verdubbeling zijner aanvallen, inzonderheid op België, te dringen. De nederlaag bij *Fontenoi*, terwijl ook Groot-Brittanje, door een inval van den Pretendent, in rep en roer gebragt werd, leverde een groot deel der Nederlanden in Fransche magt.

1745. 8 Jan.: Quadruple Alliantie der Zee-Mogendheden met Oostenrijk en Saxen. De Republiek belooft 50000 man en levert niet de helft.

20 Jan. Karel VII sterft: (22 Apr.) vrede tusschen Oostenrijk en Beijeren, en (13 Sept.) verkiezing van den Hertog van Lotharingen tot Keizer *Frans I.*

Lodewijk XV te velde met 100,000 man en 100 veldstukken. — 26 April: berenning van *Doornik*. 11 Mei. slag bij *Fontenoi*; alwaar de Bondgenooten onder Cumberland, Königseg, en Waldeck, tegen den Maarschalk van Saxen (50000 tegen 76000 man), bijkans de zege en toch de nederlaag hadden; 2600 dooden, 4176 gekwetsten en vermisten; het verlies der Franschen niet veel geringer. — »De wan»kelmoedigheid van een deel der Nederlandsche troepen heeft tot »het verlies van den slag medegewerkt."[1] — Snelle voortgang der Fransche wapenen. Heldhaftige verdediging van Doornik door den Generaal *van Dorth*: overgave van stad (21 Mei) en kasteel (19 Junij). Vermeestering van *Gent* (11 Julij), *Brugge*, *Oudenaarden*, *Dendermonde*, *Ostende*, *Nieuwpoort* (1—5 Sept.), *Ath*, (8 Oct.) — Cumberland kon met 36000 man niet veel verrigten.

25 Julij: de Pretendent in Schotland; aanvankelijk voorbeeldeloos gelukkig; zoodat hij, na de overwinning bij *Preston* (20 Sept.), tot in het hart van Engeland drong. Bijna alle de Engelsche troepen (25000), ondanks het beklag der Algemeene Staten, naar Engeland overgescheept: 6000 man Staatsche hulpbenden ook derwaarts: zoodat de toestand van België nog hagchelijker werd. — De vijand vermeestert *Brussel* met 9000 man bezetting, na eene zeer eervolle verdediging onder den kloekmoedigen Luitenant-Generaal *van der Duijn* (28 Jan. — 19 Febr. 1746).

1745: 25 Dec. vrede van *Dresden* tusschen Oostenrijk en Pruissen; de afstand van Silezië bevestigd op aandrang van Engeland."[46]

580. Frankrijk, door Beijeren en Pruissen verlaten, in Italië flaauwelijk door Spanje ondersteund, ter zee en in de Coloniën voor Engeland zwichtend, verlangde nu te meer in België het onderpand van een eerlijken vrede te bezitten. Dit gelukte. In den veldtogt van 1746 werd geheel België overheerd.

1746: Mei: een Fransch leger bij Maubeuge, terwijl een ander, 120,000 man sterk, onder den Maarschalk van Saxen, tusschen Tervueren en Vilvoorden lag. — Het leger der Bondgenooten onder den Oostenrijker Bathiani, slechts 42000 man: er kon echter, nu de opstand in Groot-Brittanje door den slag van *Culloden* (26 Apr.) gedempt was, versterking worden verwacht. — De Franschen vermeesteren het kasteel van *Antwerpen* (31 Mei); *Mons* (11 Julij), *Charleroi* (3 Aug.), *Namen* (30 Sept.); zonder dapperen wederstand der bezettingen, en (hoewel het leger onder Prins Karel van Lotharingen, 66000 man sterk was) ook zonder noemenswaardige poging tot ontzet. — 11 Oct.: slag bij *Rocoux* verloren door Prins Karel met 73000 tegen den Maarschalk van Saxen met 111,000 man: *halve bataille*, waarbij de Oostenrijkers uit den strijd blijven: het berigt van Waldeck omtrent »den goeden wil, moed en standvastig»heid der troepen, waardoor zij den Nederlandschen naam en faam »hersteld hadden," werd algemeen bevestigd.[1] — De Franschen meester van België.

9 Julij: dood van Filips V, wiens zoon en opvolger Ferdinand VI in den oorlog in Italië, ten behoeve van een broeder, weinig belang stelt. — Voordeelen der Engelschen; bemagtiging in Noord-Amerika van het voor Fransche handel en visscherijën zeer gewigtige eiland Kaap Breton. — Oostenrijk oorlogzuchtig, in de hoop van Napels en Sicilië te herwinnen; Frankrijk meer tot vrede geneigd, ook Engeland en vooral de Republiek.

581. Onderhandelingen waren met de Zee-Mogendheden geopend te *Breda*. Het bleek spoedig dat ze tot geen uitkomst zouden brengen. Op het wegruimen minder dan op het maken van zwarigheden, was of scheen ook Engeland bedacht. Verdrietig en bedenkelijk was dit voor de Hollandsche Aristocratie, afkeerig van een straks onmisbare verdubbeling van kosten en krachten, die ligt op den triumf van Engelschen en Stadhouderlijken invloed uitloopen zou. Zoo trad men ernstig omtrent een afzonderlijken vrede, wat kon voor Frankrijk gewenschter zijn! in heimelijk en reeds vroeger aangevangen overleg. Dit plan, door velen begunstigd, was bijna tot rijpheid gekomen, toen het plotseling door den tegenstand van Zeeland ijdel gemaakt werd.

1746. Febr.: de Graaf van Wassenaar-Twickel naar Parijs om over algemeenen (en onder 's hands over bijzonderen) vrede te handelen: Junij: Markgraaf de Puisieux in 's Hage; men besluit tot eene bijeenkomst te Breda; de Engelschen vertrouwden de handeling niet aan de Staatschen alleen.[9]

15 Aug.: dood van den Raadpensionaris (van hartzeer over den loop der zaken[42],) opgevolgd door J. GILLES († 1756), tweeden

Griffier der Staten-Generaal, die ook naar Parijs gezonden was; een man van ongemeene bekwaamheid, maar zeer ijverend voor de Staatsgezinde partij. Ook ten gevolge zijner benoeming vond deze weinig tegenstand meer. — De oudste broeder van Wassenaar, zeer voor de beginsels der Groote Alliantie, was gestorven (1745); nu ook van der Heim, die buitendien reeds tot toegeeflijkheid was overgehaald; de grijze en hooggeëerde *Fagel* overleed (1746); zoodat, bij gebrek aan veerkracht en eenheid onder de Stadhoudersgezinden, Bentinck tegen de drijvers van den vrede, ten minste in Holland, bijkans alleen stond. — Reeds in Julij schreef Walpole: »tot dus ver had ik steeds de Hollanders verdedigd: ik had durven »volhouden dat de schandelijke laf hartigheid bij Fontenoi; de ergerlijke »overgave der vestingen zonder verdediging en zonder straf; het niet »oorlog verklaren aan Frankrijk, ofschoon men er op de stelligste wijs »door tractaat toe verpligt was; het terugkeeren der schepen toen ze »met de onzen ter bescherming van de kust tegen eene waarschijn»lijke landing waren vereenigd; het aanblijven van hun schelm»schen (*wicked*) Gezant aan het Hof van Frankrijk (v. Hoeij), terwijl »hij zich aldaar als een verklaarde vijand van Engeland gedraagt; dat »deze en vele andere schijnbare teekenen van dienstbetooning aan »de Franschen, van vijandschap of verachting voor ons, het gevolg »waren van onbekwaamheid, verdeeldheden en gebrek aan uitvoe»rende magt in hun regeringsvorm; vermits, daar eenstemmigheid »vereischt wordt, een kleine en hardnekkige minderheid de overhand »behaalt. Thans daarentegen geloof ik inderdaad dat een onbegrij»pelijke verblinding zich over het geheele land heeft verspreid." [42]

4 Oct.: onderhandelingen te Breda begonnen: bepalen zich bijkans tot de voorloopige vraag over de door Engeland gevorderde toelating der Gezanten van Oostenrijk en Sardinië. Men gaf zich te weinig moeite om de Republiek gerust te stellen ten aanzien der wezenlijke begeerte van Engeland om een einde te maken aan den krijg. [42]

27 Dec.: de Algemeene Staten berigten het aanzoek van Frankrijk tot vrede, aan de Engelsche en Oostenrijksche Gezanten: bij langer dralen der Bondgenooten ten aanzien van ondersteuning en vredewerk zouden zij genoodzaakt worden door andere middelen zich een »weg te banen uit het gevaar; de nood wet brekende en eigen»belang gaande boven alle engagementen, vooral wanneer reeds »meer dan het vermogen toelaat, daaraan voldaan is." — 4 Jan. 1747: antwoord; de Bondgenooten zijn bereidwillig den vrede te bevorderen en den veldtogt te openen met 140,000 man (waarvan Engeland 40, Oostenrijk 60 en de Republiek 40 leveren zou). — Voortzetting der intrigues met de Franschen, meer dan zelfs aan de Algemeene Staten bekend was: doch het werk, inzonderheid door Gilles en Wassenaar gedreven, werd gestremd door den tegenstand van Overijssel en vooral van Zeeland, waar de invloed van *W. van Citters* († 1758), 14 malen burgemeester van Middelburg en een der bekwaamste en meestbeminde Regenten, veel ten goede vermogt. De beide Gewesten verklaren, welligt niet enkel met toespeling op het

Besluit der Staten-Generaal, dat zij het plan om bij langer dralen der Bondgenooten den vrede afzonderlijk voort te zetten tenhoogste onvoorzigtig en nadeelig achten; een middel erger dan de kwaal, en geschikt om de Gewesten te doen verflaauwen in hun ijver en gewone hartelijkheid om alles ter verdediging van het Vaderland op te zetten.

582. De teleurstelling was voor het Fransche Bewind, met een beschikbaar overwinnend leger in de nabijheid, te erg. Nu zou de Republiek tot het afleggen van de wapenen worden gedwongen. De vijand, nog steeds als vriend, zoo het heette, trok over de grenzen om de voorstanders van den vrede te versterken, hun tegenpartij tot zwijgen en de geheime onderhandeling spoedig tot een einde te brengen. Omzigtigheid evenwel was noodig, om niet, gelijk toen Lodewijk XIV de verheffing van den felsten zijner vijanden bewerkt had, door de veerkracht der wanhoop, volksbeweging en Revolutie te doen ontstaan: doch hiervoor vreesde men niet; want, bij het aanranden van het grondgebied, was, zoo dacht men, door de liefelijke klanken van een manifest, vol matiging en fraaije beloften, voor het in rust houden der bevolking, op behendige wijze gezorgd.

Zie § 626.

583. Aan dit vogelaars-fluiten leende de Natie het oor niet. Ook nu gebeurde wat vroeger, in soortgelijke omstandigheden gebeurd was. Het Volk, bij het inrukken der Franschen, achtte zich door de Regenten verraden en verkocht. Het zag, ouder gewoonte, naar Oranje om redding uit. Het Stadhouderschap werd hersteld en straks kwam eene wel niet voordeelige, maar toch niet eerlooze vrede tot stand.

Dat de inval in Vlaanderen met overleg van sommigen, die liever onder Franschen invloed dan onder Stadhouderlijk gezag wilden staan, zou geschied zijn, is een onbewezen, moeijelijk bewijsbaar en welligt ongegrond vermoeden geweest. Maar had de argwaan der bevolking in vroegere gebeurtenissen niet eenigen grond? zie § 401, 410, 424a.

584. Schitterend waren geenszins de uitkomsten van het tweede Stadhouderloos beheer. Deze jammerlijke regering die, wat de leiding der algemeene zaken betrof, veel naar rege-

ringloosheid geleek, had de Republiek in elk opzigt zoo diep vernederd, als bij het aanwezig zijn der overblijfsels van voormalige grootheid mogelijk was. Zij had, na door trouwloos oorlogvermijden en weifelend oorlogvoeren, den vijand bijkans in het hart des Lands te hebben gelokt, in het meest dringend gevaar, niet slechts geen de minste veerkracht ontwikkeld, maar door verwarring en moedeloosheid getoond dat de val van het Bewind, welligt in haar eigen schatting, het eenige middel tot behoud van het bedreigde en bijkans overheerde Vaderland was.

TWEEDE AFDEELING.

1747—1795.

STADHOUDERLIJK BEWIND.

Algemeene Aanmerkingen.

585. Dit is het tijdvak waarin de ondergang van het Gemeenebest voorbereid en voltooid werd. De Revolutie-leer, waardoor elke betrekking die in Gods Openbaring en in de wezenlijkheid der dingen gegrond is, omgekeerd wordt, heeft zich met stelselmatige verzaking van hooger beginsels, ook hier te lande ontwikkeld, en in eigenaardige vruchten aanvankelijk geopenbaard.

586. De Staatsregeling bleef onder een Stadhouder nagenoeg wat zij onder Stadhouderloos Bewind geweest was. Werd het doel der Burgerijën bereikt? werd, met herstel van het Stadhouderschap, eenheid en orde hersteld? Integendeel, het Huis van Oranje vermogt bijna niets tegen den wil der Regenten, en de verandering zelve was een aandrang te meer voor de steeds overmagtige tegenpartij om elke verbetering, die haar eenigzins beteugeld zou hebben, te beletten. Wat ontaarding van het Gemeenebest was, werd meer nog dan te voren als stelregel en beginsel beschouwd. Eene verkeerde rigting wier teregtbrenging niet onmogelijk zou zijn geweest, werd met den Staat in dier voege vereenzelvigd dat, om misbruiken weg te nemen, de val van den Staat onvermijdelijk scheen. Er was geen uitzigt op hervorming; er zou behoefte aan omwenteling zijn.

Mogelijkheid eener hervorming, door verlevendiging der historische grondtrekken van den Staat. Doch het was ook nu, gelijk in

1619 (§ 266), in 1672 (§ 388 en § 407), in 1717 (§ 554). De Aristocratie behield of hernam al wat zij een oogenblik scheen verloren te hebben: het was als of de boom, bij elken storm, dieper wortelen schoot.

587. Hagchelijk was de gesteldheid van Europa, minder om de hevigheid van een oorlog als de zevenjarige krijg, dan wel omdat, te midden van den vrede, de grondslagen van het Volkenregt, heiligheid van eigendom, goede trouw der verdragen, zelfstandig aanzijn der Natiën, weêrzijdsche gehechtheid van Stamhuis en bevolking, een voorwerp schenen te worden van miskenning en spotternij. Te vergeefs had de ervaring geleerd dat op den duur de waarborg voor allen in de veiligheid ook van den minstvermogende ligt. Er was verstandhouding der magtigste Vorsten om elkander, met te nietdoening van verbonden, in de uitoefening van het regt des sterkeren onderling behulpzaam te zijn. Gevaarlijk was ook hierom de toestand van het Gemeenebest, reeds vóór zich nog vreesselijker gevaar uit het revolutionnaire Frankrijk verhief.

De stelregel werd uitzetting van grondgebied naar *convenientie*, om zich door wegneming van al wat in den kring van hetgeen men *natuurlijke grenzen* verkoos te noemen, meer of min scheen te passen, een wel afgerond Rijk te verschaffen (zich te *arrondisseren*).

588. De Republiek had, vóór 1747, ofschoon met de meest flaauwhartige toepassing, de onmisbaarheid der oude stelregels omtrent zelfverdediging en bondgenootschap erkend. Later deed zij het niet. Wel verre van, door het gestadig aanwassen der groote Mogendheden, tot energie te worden gewekt, liet ze, ten gevolge van het blijvend overwigt der Aristocratie, haar krachten, door volslagen verwaarloozing van zee- en landmagt, nagenoeg te niet gaan. En wanneer zij, weleer zoo aanzienlijk, thans meestendeels door eigen schuld, weinig- of nietsbeduidend, hulp meende noodig te hebben; werd bijstand niet bij Oostenrijk gezocht, niet bij Pruissen, vooral bij Engeland niet; maar uit blinde factie-zucht, bij dezelfde Mogendheid, die sedert meer dan honderd jaren, haar bedreigd, beleedigd, aangerand, meermalen aan den oever van haar ondergang gebragt had. Wat moest het gevolg zijn? dat de Republiek door haar bondgenooten gehaat, door allen veracht werd; dat zij, bij ernstige botsing, de weerlooze prooi van roof-

zucht en naijver was; dat zij ten laatste door Frankrijk beschermd, en tevens overheerd werd.

Indien, onder Stadhouderlijk Bewind, eene betere Staatkunde gezegevierd had, de invloed der Republiek op de algemeene belangen van Europa zou niet onbeduidend geweest zijn. Haar medewerking werd nog, om dezelfde oorzaken als vroeger, door Engeland (§ 539a) en somtijds ook door Pruissen ernstig begeerd. Eindelijk evenwel, toen zij in het stelsel van *onzijdigheid-bovenal* volhardde, kwam er een tijd dat men aan het ontberen van haar bijstand volkomen gewend was. Nu had zij aan de beraadslagingen der Mogendheden over vrede en krijg, ook wanneer zij het ten behoeve van haar tastbaar eigenbelang zou gewenscht hebben, geen deel. Toen zij kon, had ze niet gewild, en toen ze wilde, kon zij niet meer.

589. Evenwel, bij het waarderen der oorzaken van den val der Republiek, kan geene verbastering van Staatsvorm, geen gebrekkig en verward Staatsbeheer, geen roekeloos verbreken der meest noodige betrekkingen tot andere Rijken, gelijk staan met de algemeene en jammerlijke verandering van inzigten waaraan, reeds lang vóór 1795, de loop en ontwikkeling der gebeurtenissen ook in Nederland ondergeschikt was. Het verderf woelde, door bijkans geheel de Christenheid, tot in de diepste grondvesten der maatschappij. Op verflaauwing van geloof was zedenbederf, op bederf van zeden was voortgang van twijfelarij en ongeloof gevolgd. »De dwaas zegt in zijn hart; er is geen God;" en de wijsheid dezer eeuw had ontdekt dat de mensch zijn eigen wetgever, elke Openbaring bedrog, en de hooge almagtige God, de Schepper van hemel en van aarde, een onding, althans een overtolligheid was.

Algemeenheid der overhelling naar twijfelarij. De zegen der Hervorming, waardoor het ongeloof eenigermate, zelfs in de Roomsche Kerk gestuit werd, was geweken voor de steeds voortwerkende kracht van het menschelijk bederf. Rome was telkens dieper gevallen; want elken Evangelischen zuurdeessem had het ijverig van zich geworpen. In de Protestantsche Kerken was allengskens meer naauwgezetheid in leer dan in leven, meer berusting in verkregen uitkomsten dan ijver voor Gods Koningrijk, een geloof op overlevering meer dan uit overtuiging, geweest. Zij waren, nadat ze door de kennis des Heeren en Zaligmakers Jezus Christus de besmettingen der wereld ontvloden waren, in dezelve wederom gewikkeld: het was te voorzien dat ook voor haar het laatste erger dan het eerste zou zijn (2 *Petr.* 2, vs. 20).

590. In Nederland was, ter opneming van het doodelijke zaad, de bodem bereid. Wegkwijning was er van hetgeen de ziel van volksleven en de bron van volksheil uitgemaakt had. De schijn was er voor het wezen; de naam was er, doch de daad niet; in plaats van het leven, de geestelooze en bedriegelijk geruststellende vorm. Vóór den aanval was de nederlaag beslist. Of zou doode regtzinnigheid de gansche wapenrustinge Gods zijn? zou welligt, als het schild des geloofs weggeworpen is, elke vurige pijl van den Booze met formulieren en kerkleer worden gebluscht?

Opkomst van het ongeloof, buiten de Kerk door Sociniaansche en Cartesiaansche begrippen (§ 337 en 353). Invloed van de Engelsche Deïsten en Naturalisten, vooral ook van den minder ver afgeweken, maar niet minder gevaarlijken wijsgeer *Locke* (1632—1704), door wien, om de helft der Christelijke waarheid te redden, de andere helft, als ware zij onhoudbaar, prijs gegeven werd. — Bij zoo veel Franschgezindheid, vermeerderd door de vaderlandsliefde der talrijke *Refugiés*, onberekenbare werking der Fransche ongeloovige Sofisten, waardoor Nederland ook voor het later opgekomen en niet minder gevaarlijke Duitsche rationalisme toegankelijk werd.

591. En toch in een land waar de standaard van het Evangelie hoog opgeheven geweest en het erfdeel van der Vaderen Godvrucht niet geheel verteerd was, kon aan eene in den grond atheïstische wijsgeerte eerst dan een ruime toegang worden verleend, wanneer zij, althans in schijn, met gehechtheid aan het Evangelie vereenigbaar was. Doch hoe, zelfs in schijn, tusschen eene antichristelijke wereld-wijsheid en een vleesch en bloed ergerend Evangelie vereeniging bewerkt! Hoe dit plaats hebben kon? door den eigenlijken aard zoowel van het Evangelie als van de wijsbegeerte in de schaduw te stellen.

592. Den aard van het Evangelie? dit was reeds geschied. De kern der geloofswaarheden was reeds verloren geraakt. De vorm zelve, slechts vorm, was nu ook bijzaak geworden. De leerstellingen waarin het doel der Openbaring vervat is, waren, welnu? waren leerstellingen, niets meer; leerstukken wier verband niet langer opgemerkt werd; leerbegrip der Kerk, verborgenheden, belangwekkend voor theologanten welligt, maar die, om geen aanleiding te geven tot onvruchtbaar en hatelijk geschil, uit de studeercel niet op den kansel, veelmin in het

leven, moesten worden gebragt. Nog meer: deze leerstukken behoorden gezuiverd te worden van de bestanddeelen waarin een kiem scheen gelegen te zijn van bijgeloof en dweeperij. En dit kon; want de bron dezer stellingen was de Goddelijke Openbaring; en ook de rede was Gods geschenk, en dus het middel om de Godewaardigheid der Schrift ter toetse te brengen of althans om de ware meening des Geestes te leeren verstaan. Zoo werd, nu de rede als onbedorven beschouwd werd, zonder regtstreeksche tegenspraak, door de min opzienbarende werking van Rationalisme en Neologie, elke harde rede, die de natuurlijke mensch niet hooren kan, verzacht, eene Christelijke zedekunde, buiten het alleen heiligmakend geloof in den gekruisten Christus, op den voorgrond gesteld, en dit naar den eisch des tijds omgewerkt Evangelie voor allen aannemelijk en welgevallig gemaakt.

Plooijen en verdraaijen van de hoofdtrekken der Openbaring. — De zin en het onderling verband der leerstukken werd miskend; zoodat ook die waarheden wier verloochening ten allen tijde door de Christelijke Kerk als ketterij en afval aangemerkt was, niet enkel de leer der verkiezing, maar ook der Drieëenheid, der verzoening door het bloed van Christus, der regtvaardiging door het geloof alleen, onwaar, overdreven, bespottelijk, ongerijmd, ja zelfs gevaarlijk voor zedelijkheid en echte Godsvrucht werden genoemd.— Stelsel van *accommodatie*, volgens hetwelk God zich, in voorstellingen en leenspreuken (vloek, Satan, losprijs, offer), naar de begrippen van het nog ruwe volk der Joden, welke zij van de Heidenen ontleend hadden, geschikt heeft. Gedaantewisselingen door deze uitlegkunde bewerkt. De Godheid des Heeren werd Goddelijkheid; de erfzonde zedelijk bederf; de verdorvenheid en onmagt zwakheid en gebrek; Gods toorn een heilig ongenoegen; de wedergeboorte zedelijke verbetering; de heiligmaking deugdbetrachting; de ingeving der H. Schrift een hoog verlicht zijn van Profeten en Apostelen. De Apostel had gezegd: »wij danken God zonder ophouden dat gij »het woord der predikinge aangenomen hebt, niet als der menschen »woord, maar, gelijk het waarlijk is, als Gods woord." (1 *Thess.* 2, vs. 13) Doch, zeide men, Gods woord is niet de Bijbel, maar hetgeen in den Bijbel door de menschen voor Goddelijk erkend wordt. De voorname stelregel was: de Bijbel is een boek door menschen voor menschen geschreven; en dat ook menschelijk moet verklaard worden; alleen met zoodanige hulpmiddelen als waarvan men zich bij de verklaring van alle overige boeken bedient. Wat zou een dergelijk onderzoek des Bijbels, met betrekking tot de hoofdzaak, hebben gebaat! Nu de rede, in plaats van zich aan het onderwijs van den Heiligen Geest en aan het gezag des geschreven Woords

te onderwerpen, zich naast en boven de H. Schrift gesteld had, was Gods woord niet meer levendig en krachtig en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard, om een oordeeler te zijn der gedachten en der overleggingen des harten. »Deze zijn geschreven," volgens den Evangelist, »opdat gij geloovet dat Jezus is de Christus, de »Zone Gods, en opdat gij *geloovende* het leven hebbet in Zijn Naam." (*Joh.* 20, vs. 31) Waar was nu het geloof dat eenmaal den heiligen overgeleverd is? (*Jud.* vs. 3.)

593. Toenadering kon echter geen vereeniging bewerken, ten zij ook de wijsbegeerte van haar kant te gemoet kwam. Zij deed het. Wie zou niet gruwen van een leer die, na het bestaan der Godheid en de onstoffelijkheid der ziel en het onderscheid van goed en kwaad weggeredeneerd te hebben, den mensch, door toomelooze involging zijner driften, beneden het peil der dierlijkheid verlaagt! Men beijverde zich over deze uitersten een sluijer te werpen. Hoewel deze het gevolg waren der eenmaal gelegde beginsels, werd de genealogie der begrippen voorbijgezien en ontkend. De buitensporigheid, de overdrijving, de onzin van wargeesten mogt, zeide men, niet op rekening der wijsbegeerte worden gesteld. Haar doel was zelfvolmaking, streven naar deugd en naar Godegelijkheid; een leer die immers, wel verre van tegen den Bijbel gerigt te zijn, ook daar in de zuiverste voorschriften en in het luisterrijkste voorbeeld, bevestiging vond; eene zedekunde die ofschoon welligt uit andere beginselen ontstaan, bij de uitkomst, met Christelijke zedekunde overeenstemmend was.

594. Zoo was ook in Nederland vereeniging van Godsdienst en filozofie daar. Doch vereeniging waarbij, in den grond der zaak, de wijsbegeerte alleenheerscheres was. De ontwortelde Evangelie-waarheid was op vreemd terrein overgeplant. Zoo ontstond een Deïsme, onder Christelijke benaming en kleur, hetwelk door den Apostel een »zonder Christus en zonder God in de wereld zijn" genoemd wordt. Ofschoon het nooit zonder uitzondering algemeen werd, verkreeg het, in de hoogere standen vooral, invloed, overmagt, heerschappij. Het werd allengskens en weldra door velen als de eenige bron van heilrijke werkzaamheid beschouwd. Aan dit Christendom had menigeen genoeg, en elke grondwaarheid van het Evangelie werd, althans in de praktijk en door de toongevers der eeuw, op de rij der bijgeloovigheden gesteld.

De wetenschappen, door van den God der Openbaring vrij te willen zijn, werden, in het streven naar zelfstandigheid, aan het ongeloof dienstbaar. — In de historie werd geen vorming van het Israël Gods of van Christus Gemeente uit de wereld die in het booze ligt, neen! maar de zelfvolmaking der menschheid (het stelsel der *perfectibiliteit*), met of zonder de leiding eener algemeene Voorzienigheid, erkend. Aan regtsgeleerdheid een geopenbaarden wil der Godheid ten regel te stellen zou, dacht men, bekrompenheid zijn geweest. Anatomisch en fysiologisch onderzoek moest ter aanprijzing van het materialisme verstrekken. De geologie, zoowel als de sterrekunde, bewees dat Mozes zich, in menig opzigt, deerlijk vergist had. De studie der Grieksche en Latijnsche letteren, enkel aan de lichtzijde der Oudheid gewijd, meesmuilde over het gewigt dat nog, alsof er geen Plato en Cicero bestond, aan de Schriften van sommige Joden en aan een Nieuw-Testament, dat niet eens in zuiver Grieksch geschreven was, gehecht werd. Van deze en dergelijke beschouwingswijze der geleerde wereld bleef men in Nederland niet vrij.

Steeds echter zijn er getuigen der waarheid (bijv. *Bonnet*, *Hinlópen*, *van Alphen*) geweest. Niet onbeduidend was hier te lande de invloed der Christelijke opwekking welke, te midden van ongeloof en dorre orthodoxie, in Duitschland door de Moravische broeders en in Engeland door de Methodisten (*Wesley* en *Whitefield*), onder Gods blijkbaren en uitgebreiden zegen, tot stand gebragt werd.

595. Vrijer nog bewoog men zich op politiek terrein. Immers zoodanige Godsdienst had de kracht niet om in Gods ordening den oorsprong van den Staat en in Zijn wil den grondslag van het Staatsregt te doen erkennen. Nu had ook de gansche stroom der revolutionaire theoriën een vrijen, natuurlijken loop. Zoodra men met betrekking tot den Staat, weigerde het verband tusschen hemel en aarde te zien, werd het uit dit oogpunt ook in Nederland waarheid, dat de natuurlijke toestand der menschen vrijheid en gelijkheid, dat regt en pligt conventioneel, en de Staat enkel op overeenkomst gebouwd is; dat elke Staat dus, in den grond der zaak, een maatschappij, een genootschap, eene Republiek is, waarin alleen het Souvereine Volk de oppermagt heeft; waarin zijn heil de hoogste wet, zijn wil, zelfs tegenover verkregen regten, alvermogend is. Het bleek nu dat het gevoelen der meerderheid het rigtsnoer, de openbare meening de vraagbaak, eerbiediging eener volledige vrijheid van drukpers de eerste stelregel van elk bewind behoort te zijn; dat de Overheid eigenlijk onderdaan en dienares der burgers van den Staat is,

en dat, zoodra zij zich niet gehoorzaam aan lastgevers betoont, opstand het regt en de heilige pligt der in hunne majesteits-regten miskende en reeds hierdoor verdrukte Volkeren wordt.

Bijbelsche uitspraken, als bijv. dat de Magten van God zijn geordineerd (*Rom.* 13, vs. 1); dat de Overheid Gods dienares is (*Rom.* 13, vs. 4), dat men alle menschelijke ordening onderdanig moet zijn om des Heeren wille (1 *Petr.* 2, vs. 13), werden ter zijde gesteld, als zijnde, zoo niet onjuist en overdreven, ten minste niet voor alle tijden en voor geen letterlijke opvatting geschikt. Des te sterker werd op het gezegde des Heeren gedrukt: »Mijn Koningrijk is niet *van* »deze wereld," (*Joh.* 18, vs. 36) als of Zijn gebied zich *over* de wereld niet uitstrekte, als of de aarde Zijn bezitting en gehoorzaamheid de pligt van de Regters der aarde niet was (*Ps.* 2).

596. Dergelijke begrippen moesten bepaaldelijk invloed hebben op de beoordeeling van hetgeen in Nederland bestond. Dienovereenkomstig werd, bijkans zonder tegenspraak, beweerd dat de voorrang der Hervormde Kerk, nuttig welligt toen het Roomsche bijgeloof dreigde, nu althans noodeloos, onbillijk, ongerijmd was; dat de waarde van haar geloof geenszins in haar Gereformeerde eigenaardigheid en schoolsche vormen bestond, maar in haar protesterend karakter en in een vrijheid van onderzoek, waardoor zij tegen alle bekrompenheid van inzigten gekant was; dat algemeene Staats- en regts- en zedeleer aan geen beperking eener Secte, welke dan ook, ondergeschikt wezen mogt; dat Staatsinrigting en Volksopvoeding, en al wat verder zedelijkheid en wetgeving betreft, op den breederen grondslag eener algemeene Godsdienstigheid en tolerantie moest worden opgebouwd en gevestigd; en dat de menschheid, bij het allerwege wegvallen van haar kluisters, op de nieuw ingeslagen baan, niet kon of mogt worden gestuit door kleingeestige naauwgezetheid omtrent Kerkverscheidenheden, die bijkans als een verouderd kleed, als ongeschikte vormen, als meer of min vereerenswaardige, maar geheel onbruikbare antiquiteiten werden beschouwd.

597. Zoo was het lot van de Kerk; niet beter ging het den Staat. De Republiek, was, hoe kon het anders? zoodra het nieuwe licht op haar geschiedenis viel, oorspronkelijk eene vereeniging van vrije menschen geweest, welke zich een Staats-

vorm uitgekozen, welke Graven, Stadhouders en Staten tot ambtenaren of plaatsvervangers benoemd, en van het wezen der Souvereiniteit geen afstand gedaan had. De regten van het Huis van Oranje en van de Regenten, de regten van allen moesten aan den volkswil, waaruit zij, ten nutte van het Volk, voortgekomen waren, worden ondergeschikt. De regering was eene *Volksregering bij representatie* geweest: zoo niet, zij had het behooren te zijn. Naar de grondregels van het algemeene Staatsregt, het mogt historisch wezen of niet, moest de Staat, óf worden hersteld, óf worden gesticht.

598. De revolutie-leer na zich van de gemoederen te hebben meester gemaakt, trad, uit de boeken, in het leven der maatschappij. Bespiegeling werd door beoefening vervangen, woord en schrift door daden gevolgd. De meeningen liepen uit een; de belangen doorkruisten zich; het woelen der hartstogten begon. Met logische noodwendigheid werd men, door de begrippen, aan wier leiding men zich overgegeven had, op de baan der revolutionaire ontwikkeling willig gedreven, of onwillig gesleept. Zelfs bij verontwaardiging viel het moeijelijk te ontkennen dat hier toepassing van een leer was, volgens welke, nadat men de waarheid die uit God is, ter zijde gesteld had, elke waarheid dwaling, elk geloof bijgeloof, elk gezag dwingelandij werd. Het was uit den voortgang dezer begrippen, dat wanorde, burgertwist en regeringloosheid ontsproot; zoodat de Republiek, op het punt van uit een te vallen, slechts door buitenlandsch geweld voor een korte wijl staande gehouden werd.

599. Droevig was het; maar het was, zeide men, de storm waardoor de politieke dampkring gezuiverd, het stevigste vooroordeel en misbruik ontworteld, de Staatshulk hoe ook geslingerd, toch in de haven gevoerd, en de zege van vrijheid, verlichting en verdraagzaamheid, tot duurzaam heil der Volken, voorbereid werd. Ach, welk een jammerlijk zelfbedrog lag er in dit opgedrongen vooruitzigt! Men wist niet dat de ellende, waaronder men gebukt ging, slechts een begin was der smarten; dat, waar valsche leeringen zich een weg hebben gebaand, het »tot hiertoe en niet verder!" langen tijd te vergeefs uitgesproken wordt, en dat, waar de mensch, na God

verlaten te hebben, door God aan zich zelven overgelaten wordt, de heerlijkheid des Heeren zich ook in de ijdelheid der ontwerpen, in de rampzalige strekking en uitkomst der overleggingen openbaart.

600. Dit vijftigjarige perk bevat twee deelen: het eene (1747—1778) tot aan het naderen van den Engelschen krijg; het andere (1778—1795) tot dat de gansche Staatsinrigting, met hulp der Franschen, ter neêr geworpen werd. In het eerste zijn de revolutie-begrippen algemeen geworden; in het tweede heeft men met de praktijk een aanvang gemaakt. Het eerste is een tijd geweest van vrede, welvaart en heil: het tweede van vredebreuk, burgerkrijg, rampspoed en val.

A. 1747 — 1778.

ALGEMEENWORDING DER REVOLUTIE-BEGRIPPEN.

601. Dertig jaren van voorbeeldeloozen uitwendigen bloei, gepaard met onophoudelijken voortgang van innerlijk bederf. Er was vrede; er was rijkdom; er was opeenstapeling van schatten; maar er was tevens, door gereedelijk aannemen van verderfelijke begrippen, verloochening van Hem aan wien alle magt in Hemel en op aarde behoort. Het was als of de zegeningen Gods verdubbeld wierden, om straks op des te treffender wijs te doen zien dat een ondankbaar en wederspannig volk zich vrijwillig, zonder oorzaak, door eigene schuld, uit onverdienden voorspoed in welverdiende jammeren gestort had.

Bloei der Financiën ook van den Staat. De Obligatiën van Holland, waarvan de rente tot op $2^1/_2\%$ verminderd was, stegen tot 106 en 110%. Het was, gelijk in Israël weleer, toen het goud aan zilver en het zilver bijkans aan koper of steenen gelijk geacht werd. (1 *Kon.* 10, vs. 27).

Bloei van den handel. Bijv. in 1774 waren in de Maas en Texel 3410 schepen binnengevallen, bijna evenveel uitgezeild: van Oost-Indië 24 rijkgeladene bodems in het Vaderland gekomen, 30 derwaarts weder uitgerust: 186 haringschepen, 84 voor de kabeljaauwvangst, 120 Groenlands- en Straat-Davidsvaarders.

602. Bij het schitterende der algemeene welvaart was echter, ook ten aanzien van haar hulpmiddelen en bronnen, veel dat zorgverwekkend was. De handel werd grootendeels geldhandel; zoodat het leenen aan vreemde Rijken en het rentenieren de zucht tot ondernemingen waardoor zeevaart en nijverheid aangemoedigd worden, verving. De afneming der Coloniën, zoo men Suriname uitzondert, werd merkbaar.

Handel en fabrijken waren eenigzins vervallen; de landbouw verwaarloosd; zoodat de groote kapitalisten, om hun geld in voordeeligen omloop te brengen, gaarne in vreemde geldleeningen deel

namen. Het *geld*, de *wissel* en de *assurantie*, bij anderen slechts middelen voor den handel, maakten een wezenlijken tak van koophandel uit; sedert het geld als *koopware* aangemerkt werd. In 1781 hadden de Nederlanders in Engeland meer dan *f* 300,000,000; met eene jaarlijksche rente geschat op 25 millioen; in Frankrijk denkelijk niet minder. [3] — De Nederlanders waren geldschieters en rentheffers van vreemde Mogendheden, bankiers en commissionarissen van Europa. — Nadeelen hiervan: *a.* het belang der vermogenden dikwerf met dat des Vaderlands in strijd; *b.* aanzienlijke kapitalen ten nutte van buitenlanders en tot versterking zelfs van vijanden gebruikt; *c.* hoofdsom en renten door trouwloosheid der vreemden in gevaar; *d.* ondersteuning voor handel en fabrijken niet zoo ligt voor matige rente verkrijgbaar; *e.* het rentenierslevеn, dat tot politieke bespiegelingen uitlokt, algemeen. — »Een der nadeeligste »gevolgen van dezen nieuwen finantie-geest was het geheel verande- »ren van den nationalen karaktertrek (gehechtheid van elk aan zijn »beroep), die weldra overging tot een algemeene zucht voor 't dob- »belspel der wind- en papieren-negotie." [4] — Groote bankeroeten.

In Oost-Indië verval der volkplantingen; zoowel door de ontaarding van eigen bewind, als, in sommige opzigten, door de mededinging der Engelsche Oost-Indische Compagnie. — In de West bloeiden *St. Eustatius* en *Curaçao*, vooral door sluikhandel in oorlogstijd: de jaarlijksche opbrengsten van *Suriname* stegen tot op acht millioen: in 1775 kwamen aldaar 54 schepen, en zeilden 63 naar het Vaderland; onder anderen met 18 millioen ℔ koffij en 15 millioen ℔ suiker.

603. De gebeurtenissen van 1747 liepen uit op magteloosheid van het Stadhouderlijk Bewind. De Stadhouder, meer dan ooit, geraakte onder de Regenten; gelukkig wanneer hem nog eenig ontzag betoond, eenige magt gegund werd. De Aristocratie werd in het opvolgen van dezelfde Staatkunde als vroeger niet belemmerd, maar veeleer door de mogelijkheid van tegenkanting, hoe gering ook, aangevuurd en gesterkt. Wat als breidel opgelegd was, scheen haar ten prikkel geworden te zijn.

604. Geenerlei hervorming dus in het inwendig beheer. Dezelfde verwarring, ten gevolge der schroomelijke miskenning van al wat ter verkrijging van de eenheid van bestuur in Staat of Gewest zou geleid hebben. Dezelfde verhouding tusschen burgers en regenten. Dezelfde suprematie van *Holland*, van *Amsterdam*, van den handelstand, welks invloed welligt nog meer dan te voren albeslissend werd. Het eenig verschil was dat er nu, nevens en onder de Aristocratie,

weder een Stadhouder was, om in het oog te houden, om te vernederen, om als handlanger te gebruiken, om als tegenstander en vijand, hoe ook gedaald, nog steeds lager ten onder te brengen.

Spoedig reeds, en naarmate de omwenteling, voor de Burgerijen althans, ijdel en nutteloos bleek te zijn, deed »moedeloosheid en »vrees der Gemeente voor den haat *der Grooten*, de willekeur en »de faktiezucht der Regenten, die de magtigste kooplieden aan hun »snoer kregen, in eene autocratie ontaarden, die door een zachter »uiterlijk en meer vriendelijk voorkomen *gemollieerd* werd, doch »zeer sterk naar het oude begon te hellen. Er waren echter brave »en weldenkende Regenten onder, wier gedrag voorbeeldig was." [4]— *Conventien*, op soortgelijken voet als vroeger (§ 532), om op de nominatiën waaruit de Stadhouder de verkiezing deed, altijd bij voorkeur de kinderen of naaste betrekkingen des overledenen te plaatsen; terwijl een iegelijk die aan deze doorgaans schriftelijke verbindtenis geen deel nam, nooit op eenige nominatie kon worden gebragt. Daarbij verbindtenissen der regeringen van verschillende plaatsen, ter garantie en wederzijdsche voorkeur; zoodat een Regent de jongere zonen veelal in andere steden, waar hij voor hen het burgerregt kocht, in de regering kon brengen. Alles onder belofte van de heiligste geheimhouding eener handelwijs, waardoor, met de groote en voordeelige ambten, het gezag van Vroedschappen en Staten, ten spijt van den Stadhouder, in weinige familiën geconcentreerd werd. Familieregering dus in Steden, waarvan elke, zelfs onder Stadhouderlijk bewind, beweerde een vrij gemeenebest op zich zelve te zijn; buiten toezigt dan in hetgeen haar vereeniging met de andere Steden betrof; zoodat het overige *domestiek* gerekend en binnen haar muren, naar goedvinden der Regenten, beslist werd. Wie begrijpt niet dat er aldus een onbepaalde oppermagt was der Magistraten tegenover de weerlooze burgers, regter en partij! Het overwigt was bij *Amsterdam*; ofschoon er in de Vergadering van Holland, en aldaar niet enkel bij de Ridderschap, naijver op haar bijkans alleenheerschen en misnoegen over haar somtijds verregaande aanmatigingen bestond.

605. Evenzoo was het met de buitenlandsche politiek. Van kwaad tot erger. Nog zorgeloozer en, in het midden der geldstapels, nog kariger was men ten aanzien van zee- en landmagt; nog angstvalliger om toch niet weêr voor een Prins van Oranje den weg naar oorlogsroem open te stellen; nog hardnekkiger om, zelfs wanneer de Republiek van strijdende legers omringd was, ook datgene te weigeren wat ter beveiliging van eigen grondgebied vereischt werd; nog meer dan te voren, ook waar het ondubbelzinnige tractaten betrof, doof

voor de inspraak van regt en pligt; nog ijveriger om de weleer magtige en roemvolle Republiek te maken tot een in zich zelf gekeerden, enkel handeldrijvenden Staat, tot een Mogendheid die door het niet gebruiken van haar krachten, onvermogend was, tot een kantoor dat geen ander roeping dan schepen uitzenden en voordeelig geldbeleggen had.

Was het vrede in Europa, waartoe het kostelijke geld aan uitgaven, die welligt nimmer eenig nut zouden hebben, verspild? Was het oorlog, waartoe door toerustingen, die, na lang verzuim, thans niet meer in tijds gereed konden zijn, het mistrouwen en ongenoegen van naburige en gewapende Mogendheden gewekt? — Zoo sprak men: te vergeefs werd hiertegen herinnerd dat het nalaten van zich in vrede tegen den krijg, in oorlog tegen de mogelijkheid van overval te bereiden, den vrede en de neutraliteit, het aanzien en het aanzijn der Republiek in gevaar bragt; vooral naarmate haar welvaart meer schitterend, voor de jaloezij van andere Mogendheden meer ergerlijk, voor haar begeerlijkheid meer uitlokkend was. — Dat men, bij Franschgezindheid, de landmagt verwaarloosde, is eenigzins te begrijpen; maar dat men, zelfs bij het klimmen der hartstogtelijkheid tegen Groot-Brittanje, of niet, of naauwelijks, tot uitgaven voor het zeewezen besloot, kan enkel uit voorbeeldelooze vadzigheid en geldzucht worden verklaard. Aan een Republiek die vijftig jaren vroeger onder de eerste Zee-Mogendheden geteld was, werd (1757) door den Raad van State, met billijke verontwaardiging, bijkans in bedenking gegeven, of het, liever dan bescherming te geven op een nietsbeteekenenden voet, niet beter zou zijn 's Lands magazijnen, werven, schepen, kanon en al het toebehooren, te verkoopen en aan de kooplieden de zorg voor zich zelven over te làten.

606. Minder dan ooit was het veilig voor de Republiek in de genade van ook op haar bloei naijverige Mogendheden haar eenigen steun te bezitten. Zij was een Staat voorzeker niet van den eersten rang meer; een Staat voor welken, juist hierom, levensvoorwaarde in het stelsel van evenwigt lag. En dit nu werd, in den vorm dien het aangenomen had, door den loop der gebeurtenissen verzwakt; in het wezen der zaak, door de overmagtige Vorsten die aan de wijsbegeerte gehoor gaven, met de overige grondslagen van het Volkenregt, als dwaze beperking van eigen krachten, ter zijde gesteld.

Alliantie van Oostenrijk met het Huis van Bourbon (1756); deeling van Polen (1772); ontwerpen van Jozef II (1778).

607. Zorg en ijver tot het aanknoopen van nieuwe betrek-

kingen werd in dubbele mate vereischt. Indien Oostenrijk, ook om vroeger traagheid en pligtverzuim der Republiek, de waarborgen van goede verstandhouding en Belgischen voormuur blijkbaar te niet deed; indien het, met omkeering der betrekkingen waarin het meer dan honderd jaren, eigen veiligheid gezocht had, nu, op eene voor de belangen en de vrijheid zijner Bondgenooten hoogstgevaarlijke wijs, Frankrijk, zijn en hun geduchten erfvijand, aan zich verbond; indien later de vertrapping der regten van het Poolsche Volk en andere gebeurtenissen van soortgelijken aard het bewijs gaven, dat al wat vroeger heilig geacht werd, door eene niets eerbiedigende willekeur op losse schroeven gesteld was; zoo moest het Gemeenebest, om niet straks de weerlooze prooi der Franschen te zijn, naar andere Bondgenooten omzien, door vriendschap met Pruissen zich voor het verlies van Oostenrijk, zooveel mogelijk, schadeloos stellen, en vooral dankbaar de hand aangrijpen welke haar nog steeds door het magtig Engeland gereikt werd.

Met het Tractaat van Barrière was het, reeds bij den vrede van Aken, aan Oostenrijk geen ernst meer. De vestingwerken in den jongsten Successie-oorlog vernield, werden niet hersteld. In weinige dagen of weken konden de Fransche legers, na vermeestering van den zoogenaamden voormuur, door België heen, zonder den minsten tegenstand, de grensplaatsen van Holland bereiken. [42]

608. Geenszins. Engeland dreef handel; Engeland was Stadhoudersgezind; Engeland, niet het laffe Stadhouderloos Bewind, neen! Engeland had de nadeelige uitkomsten van den krijg van 1743 tot 1748 bewerkt. De vrees voor Frankrijk (reden te meer om niets te verrigten waardoor het in het harnas zou kunnen worden gejaagd) was overdreven, was ongegrond, nu vooral, daar, bij het ontwaken van afkeer tegen bijgeloof en dwingelandij, te voorzien was dat het Rome niet meer beschermen, maar verpletten, de vrijheid niet meer onderdrukken, veeleer haar zegepraal onder alle volkeren bevorderen zou. Die hersenschimmige vrees moest vooral het voorwendsel niet zijn om zich, door Stadhouderlijken invloed, onder leiding en bestuur van een anderen voor het minst even onbetrouwbaren Staat te laten brengen. Bij zoodanig redeneren was het natuurlijk dat aan Engeland geenerlei onderstand

verleend en de minste wezenlijke of schijnbare inbreuk op tractaten ten ergste geduid, onafhankelijkheid ten aanzien van Engeland door onderworpenheid aan Frankrijk gekocht, niet slechts het bondgenootschap van Engeland versmaad, maar zelfs, onder het schild van Fransche vriendschap, krijg tegen Engeland begeerd en gezocht werd.

Engeland verlangde nog, gelijk vroeger, ook om de familie-betrekking op het Huis van Oranje en wegens den dikwerf verwarden en kritieken toestand der Europesche zaken, de voortduring en bevestiging van het aloude Bondgenootschap met de Republiek. Ook heeft het meermalen eene toegeeflijkheid en langmoedigheid betoond, welke hierdoor alleen begrijpelijk wordt. Doch zou het koel en lijdelijk hebben moeten aanschouwen dat Nederland, onwillig ten aanzien der verpligting tot hulp- en vriendschapsbetoon, onder deksel der Tractaten, den handel der vijandige Franschen voor hun rekening dreef en hun een ruimen en gestadigen toevoer van bouwstoffen voor oorlogschepen bragt?

Gezant van Engeland was, van 1752 tot 1780, *Yorke*, zoon van den Graaf van Hardwicke, kanselier van Engeland. Zijn invloed heeft geenszins tot vermijding of wegneming van moeijelijkheden gestrekt; daar hij, ook om zijn persoonlijk karakter, bij trots en ligtgeraaktheid, zeer weinig tegen het *pliante* en *insinuante* der twiststokende Fransche Diplomaten vermogt.

Omtrent de Roomschgezindheid der Franschen was men niet ongerust meer. — 1761: geregtelijke moord van den Protestant *Calas*, waartegen Voltaire de pen opvat. 1764: uitbanning der Jezuiten. Ook het ongeloof, waande men, was een weg om tot het Protestantisme over te gaan; en dit was zoo, voor zoover het Protestantisme thans voor velen bijkans aan ongeloof gelijk was (§ 592).

609. Beslissend was de invloed van Frankrijk op de gedragingen van het Gemeenebest. Eenheid of leiding werd, evenzeer na als vóór de schijnbare vernedering der straks het hoofd weder opbeurende Stedelijke Magistraten, gemist. Stadhouder noch Gouvernante beijverde zich, door overleg met den Raadpensionaris en met de Provincie Holland, de uiteenloopende beraadslagingen tot zamenhang en uitkomst te brengen, Maar, zoolang evenmin aan den anderen kant, of de Raadpensionaris, of iemand onder de voornaamste Regenten de noodige bekwaamheid en moed scheen te bezitten om zich aan het hoofd eener naar een vast ontwerp handelende partij te kunnen stellen, zoo lang ook bleef, bij menigvuldige tegenwerking, de hoop en het uitzigt bestaan dat nog eenmaal het Stadhouderlijk gezag, door talent- en krachtvolle houding, de

meerderheid ter opvolging van een betere Staatkunde vereenigen zou. Dit uitzigt verdween, toen de sluwheid der Fransche diplomaten, in den drang van gewigtige omstandigheden, de leiding der weifelende gemoederen op zich genomen had; toen zij alle krachten en alle driften, in Frankrijks belang, tot handhaving van onzijdige werkeloosheid en tot vernietiging der Stadhouderlijke magt in beweging begon te zetten; toen zij, door het aanblazen van naijver tegen Engeland en van haat tegen Oranje, den Regenten de veerkracht waarvoor zij vatbaar waren, gaf; de energie der tegenwerking en der inactiviteit. — De zoogenaamde Oranje-partij was voortaan bijkans uitsluitend op zelfverdediging en op behoud van eenig overblijfsel der Stadhouderlijke regten bedacht. Oranje- en Engelschgezind werd genoemd al wie tot verguizing van den Stadhouder en beleediging van Engeland niet bereid was.

P. STEYN (1706—1772) meer dan 20 jaren, tot aan zijn dood, Raadpensionaris; kundig financier; een man van bekwaamheid, niet van karakter; die, in zijne binnen- en buitenlandsche Staatkunde vooral door de zucht om zijn ambt te behouden bestierd, veiligheidshalve veel liever een soort van stemopnemer dan, volgens roeping en pligt, leidsman en toongever was. Ook heeft zijn politiek gedrag tegenover Stadhoudersgezinden en Regenten merkbare en zonderlinge wijzingen ondergaan. Evenzoo, of neen! erger nog was het met zijn opvolger *van Bleiswijk*, die hem in bekwaamheid en zeker ook in buigzaamheid overtrof. — De Griffier *H. Fagel* (1706—1790) uit een geslacht, in hetwelk niet enkel het griffierambt, maar regtschapenheid, schranderheid, liefde voor Oranje, en gehechtheid aan de stelregels eener beproefde Staatkunde erfelijk was, kon, evenmin als de wakkere Graaf *Bentinck*, met een deel der Ridderschap van Holland en eenige der minstvermogende Steden of Gewesten, den voortgang stuiten eener door afkeer van Oranje en door Franschgezindheid gedrevene politiek. De reden waarom zij, die regtens aan het hoofd stonden der Stadhouderlijke partij, hun steun doorgaans meer in handgrepen dan in beginsels, meer in vermeerdering van invloed dan in handhaving van gezag hebben gesteld, lag gedeeltelijk in de persoonlijkheid der Vorsten, maar grootendeels ook, ten gevolge der Aristocratische voorstelling van 's Lands Historie, in hunne miskenning der regten van Stadhouder en Volk.

610. Grooter nog en onafzienbaar was de werking die te dezer tijd Fransche letterkunde en wijsbegeerte had. Ook hier met geschriften overstroomd, wier inhoud overal toepasselijk

was, rigtte men gaarne een luisterend oor naar de leer dat Gods Openbaring, waarvan de beoordeeling en schatting aan subjectief en individueel goedvinden overgelaten is, met de eischen en regten van algemeene wetgeving en Staatsburgerschap niet moet worden vermengd; dat de menschen, van aanleg goed en volmaakbaar, door de verkeerde rigting van Godsdienstbegrippen en Staatsinstellingen bedorven, oorspronkelijk vrij en gelijk zijn; dat zij zich tot Staten vereenigd en Overheden aangesteld hebben bij *maatschappelijk verdrag;* dat het wezen van elk gezag in den boezem van het Souvereine volk berust; dat de uitoefening nooit dan tot wederopzeggens en behoudens verantwoordelijkheid, aan lasthebbers die men Vorsten of Magistraten gelieft te noemen, opgedragen is.

Vooral van 1750 tot 1780 heeft de filozofie in Frankrijk, bij het in het licht komen van tallooze geschriften, haar volle ontwikkeling bereikt. Op het hoofdwerk van den schijnbaar zoo diepgaanden, inderdaad zoo oppervlakkigen *Montesquieu*, zijn *Esprit des Loix* (1749) volgde de schatkamer, niet enkel van paradoxen, maar van sofismen, de *Encyclopedie* (1751); voorts, onder de reeks der werken van *Voltaire*, die welke tegen Openbaring en Overheden met de meeste vinnigheid gerigt zijn; de voor hartstogten en gevoel, wanneer in stellig geloof geen tegenwigt is, betooverende, gloeijende woorden van *Rousseau*, inzonderheid *le Contrat Social* (1762) waarin de onwettigheid van elk niet opgedragen gezag, en *l'Emile*, waarin de genoegzaamheid van natuurlijken ingeschapen Godsdienstzin, die echter eerst bij den volwassen jongeling ontwikkeld worden moet, betoogd wordt; de voortbrengselen van een *Diderot*, *Helvétius* en *Condillac*, die geen vorming der gedachten dan uit de zintuigen, geen drijfveer dan het eigenbelang, geen rigtsnoer of uitzigt dan het »laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij;" erkennen. Deze dwalingen, ligt vereenigbaar met de opwellingen van het verdorven hart, vonden te gereeder ingang, omdat zij over 't algemeen voorgedragen werden met al de sieraden der welsprekendheid, op bevattelijken en populairen trant, met een voorkomen van geleerdheid, en op dien nederbuigenden toon van hoogere wijsheid, die zoo ontzagwekkend in het oor der onkundigen klinkt. — Veel dat in Frankrijk en elders verboden was, werd hier te lande, tot rijke winst der boekhandelaren, gedrukt. En weinig baatte het of ook hier tegen enkele werken (zoo als de *Emile*) een verbod uitging; daar het ongeloof zich van de gansche literatuur had meester gemaakt.

611. De bespiegeling scheen weldra niet enkel bespiegeling meer. De bevestiging en het zegel dezer Staatsleer werd opgespoord in de jaarboeken der menschheid; en het duurde niet

of wat men gezocht had, dacht men gevonden te hebben. Ook ter goeder trouw werd nu elke bladzijde der historie door vooringenomenheid verkleurd. De grondtrekken van den overgang uit een zoogenaamd natuurleven tot Republikeinsch Staatsbestuur daagden, door dwingelandij bijkans uitgewischt, zelfs uit de nacht der middeneeuwen op. Graven en Stenden, Stadhouders en Regenten waren niet meer en niet anders dan volksbeambten of volksvertegenwoordigers geweest. Engeland was een model van het door de talrijkheid der burgers onmisbaar geworden vertegenwoordigend bewind en de vrijwording van Noord-Amerika de triumf eener Natie welke haar onvergankelijke volksregten herneemt. — Zoo werd, onder het prisma der revolutionaire denkwijs, elk politiek verschijnsel van vroeger of lateren tijd tot een levend afdruksel van het Revolutie-Staatsregt gemaakt.

Voorstellingen aangaande den oorsprong der regeringsvorm in Nederland, niet ongelijk aan die der Staten van Holland in 1587 (§ 89). — Verwarde begrippen (ook aan een *Montesquieu* en *Delolme* ontleend) omtrent het karakteristieke van den Staat in Groot-Brittannië, als of het Parlement het Souvereine volk tot lastgever en den Koning tot eersten ambtenaar had; misvattingen bepaaldelijk ten aanzien der omwenteling van 1688, als of zij de schepping eener Volksregering bij representatie en niet de beveiliging der, door roekeloos geweld aan het wankelen gebragte regten, en van den troon, en van de Kerk, en van de Aristocratie, en dien ten gevolge ook van alle de overige volksklassen, geweest was. — Miskenning van de geheele gesteldheid en rigting der zaken in Noord-Amerika; alwaar (ondanks de verkondiging van anarchieke begrippen) enkel, en eerst na langdurig aarzelen en bijkans uit noodzaak, het afbreken der betrekking op het Moederland, met vasthouding voor het overige aan bestaande inrigtingen en verkregene regten, bedoeld werd.

612. Wat zou, nu Gods Woord niet meer in eer was, Nederland, bij het scheuren zijner dijken, tegen den geweldigen stortvloed dezer theoriën hebben beschermd! Geen doode vormen, wier levendmakende kracht in vergetelheid was geraakt. Geen eigen letterkunde, die, voor zoo ver zij niet reeds zelve de weerklank der nieuwerwetsche denkbeelden begon te worden, door vorm noch inhoud eenigen invloed bezat. Geen Evangelie-prediking, die, waar zij nog aan het Evangelie vasthield, door de dorheid en langwijligheid van voordragt en redenering, weinig of niets op de hoogere stan-

den vermogt. Vreemd was het niet dat, waar elk hooger licht verduistering ondergaan had, bijkans iedereen, door den bedriegelijken flikkerglans der wanbegrippen, of geheel of ten minste eenigermate, verblind werd. Welkom waren zij bijkans voor allen; want terwijl niemand inzag dat ook zijn regt en belang op het spel gezet werd, begreep hij dat de beginselen welke de filozofie lossneed, in een of ander opzigt, ook voor hem een band waren van welks knelling hij zich niet ongaarne vrijgemaakt zag.

Met de letterkunde bleef het in den beginne jammerlijk (§ 544) gesteld. Het Proza werd vooral ter vertaling en navolging gebruikt. Er was nog de zelfde miskenning van het wezen der Poëzij; dezelfde zucht om verzen, zoo net en schoon als Proza, te maken; hetzelfde schaven en vijlen, tot dat men, door deze kunstbewerking, zorgvuldig al wat oneffen en uitstekend was, weggenomen had; dezelfde vereeniging van rijmelaars tot Genootschappen, waarin menigte van mengel-, herders-, hof- en stroomdichten gesmeed werd. Altijd zijn voortreffelijke Poëten zeldzaam: nooit waren de middelmatige zoo talrijk, zoo geëerd, zoo toongevend, zoo oppermagtig. Evenwel allengskens werden in den doodslaap levensteekenen bespeurd. De *Vaderlandsche Geschiedenis van Wagenaar* (1749—1759), voor dien tijd in meer dan één opzigt uitmuntend, ofschoon, naar den vrij algemeen bij de hoogere standen heerschenden geest, eenzijdig en in Aristocratischen zin, wekte een lust tot navolging en grondiger onderzoek op, waaraan men niet enkel fraai geschrevene overzigten als de *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden* door *Stijl* (1774), maar ook nasporingen en verzamelingen als die van *Bondam*, *van der Spiegel*, en *Kluit* te danken gehad heeft. Ook begon de dichtkunst zich aan de banden en strikken der genootschappelijke censuur te ontwringen en menig dichter, zonder zich door de rijmfabrijkanten te laten kortwieken, nam een hoogere vlugt. Zoo *Onno Zwier van Haren* in de *Geuzen* (1769), waarvan een recensent vroeg »of de man geene vrienden had die hem het dichten konden afra»den?" zoo Jonkvrouwe *de Lannoy* († 1782), *van Winter* en de dichteres *van Merken;* en reeds werd, in vereeniging met *van de Kasteele*, de lier van *van Alphen* gesnaard. De Oude Letterkunde, onder geleerde vernuften als *Hemsterhuis* (1685—1766), *Ruhnkenius* (1723—1798) en *Valckenaar* (1715—1785) ving aan, door vorming van smaak en stijl, meer dan tot dusver, ook op de nationale letteren te werken.

613. Zoo niet regtstreeks, zijdelings echter begon de algemeene ingenomenheid zich te openbaren in de praktijk. Menig voortbrengsel van stijl en dichtkunst had een polemieke rigting. In de Kerk verkregen de voorstanders eener ver-

draagzaamheid die zich aan zuiverheid der leer niet gelegen liet liggen, den boventoon; zij die het nog waagden voor de regten der Hervormde Kerk als zoodanig de stem te verheffen, werden doorgaans, als niet op de hoogte des tijds, ook met behulp der Overheid, in het ongelijk gesteld. Ter opbeuring van het diep gezonken volksonderwijs nam men de voorschriften eener van de eigenaardigheid der Kerk afkeerige wijsbegeerte te baat. Naar denzelfden regel werden duizend en één ontwerpen van verbetering en volmaking gesmeed.

Bij de burger- en volksklasse was nog veel gehechtheid aan zuivere leer. Daar was de werking eener valsche wijsbegeerte gering; ook dewijl zij in hoogstgebrekkige vertalingen veel van haar bedwelmende krachten verloor. Gods woord was er in eer, en, ter Bijbel-uitlegging of als geliefkoosde lectuur, kende men vooral vader Brakel en vader Cats. Stichtelijke werken, zoo als die van een *Doddridge*, of *Newton*, of *Gellert*, werden overgezet. Het ontbrak niet aan predikanten die, ook met bekwaamheid, gelijk een *Hofstede*, predikant te Rotterdam, in de bres stonden voor de leer en het regt van de Kerk. Er was misnoegen, rumoer, tegenstand, wanneer niet enkel de letter der formulieren, maar elke waarheid, waarop de vaderen prijs gesteld hadden en waarvan men nog, of uit gewoonte, of uit overtuiging en op grond van eigen biddend onderzoek, gehecht was, met eene dagelijks vermeerderende stoutheid aangerand werd. Evenwel, de voorstanders der regtzinnigheid waren, om tegen den algemeenen stroom te kunnen oproeijen, te zwak; zij zouden het geweest zijn, al hadden zij niet met welgemeenden ijver stijf- en bekrompenheid gepaard; zich te zeer aan elke uitdrukking der Symbolische Schriften gehecht; nuttige verbeteringen, zoo als het invoeren van eene allezins voortreffelijke Psalmberijming (1772) tegengewerkt, in het verketteren somtijds overdreven argwaan getoond, en meer warmte van theologische naauwgezetheid dan wel van Christelijke liefde geopenbaard. Magtig waren, ook in de Hervormde Kerk zelve, de *toleranten*, voor wie geen waarheid onmisbaar en dus ook geen wanbegrip ondragelijk was, en die, om, zoo het heette, aan Gods barmhartigheid geene grenzen te stellen, de grenzen ontkenden en wegnamen die Hij zelf er aan gesteld heeft. De Dissenters, bij wie het ongeloof grooten voortgang gemaakt had, rigtten bij voorkeur hunne pijlen tegen de heerschende Kerk. Een tijdschrift, de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1761), met een legioen van *Vrijmoedige bedenkingen*, *Onpartijdige onderzoekingen*, enz. werd meer bepaaldelijk aan die bestrijding gewijd; misvorming van de geschiedenis der Kerk aan dezelfde inzigten dienstbaar gemaakt; inzonderheid de Synode van Dordrecht, welke zich tegenover een bij de Geestelijkheid veldwinnend ongeloof, ter handhaving van de Kerkleer met naauwgezetheid enkel aan Gods Woord had gehouden (§ 264), uitgekreten als een vergade-

ring van liefdelooze ijveraars die, op paapsche en antichristelijke wijs, geholpen door spitsvindigheid en geweldenarij, duistere begrippen, tot standaard eener met den Bijbel niet vereenigbare regtzinnigheid gesteld had. De Regenten waren vrij algemeen op de hand der verdraagzaamheid ook van hetgeen regstreeks tegen de kerk gerigt was. Wanneer een Classis of ander kerkbestuur zich verstoutte een predikant, wegens verguizing der geloofsleer wier verkondiging hem opgedragen was, ter verantwoording te roepen, traden meestal de Heeren Staten tusschen beide om met hun hooge verontwaardiging te dreigen, zoo dit rustverstorend kettermaken niet ophield. Wel moest er een luide kreet opgaan, als, bij uitzondering, een *van der Marck*, hoogleeraar te Groningen, afgezet werd (1772), omdat hij, met loochening van zedelijk bederf en onvermogen, een natuurregt verkondigde, waarvan de Christelijke Openbaring de zuiverste uitlegging, niets meer, was. Dergelijk gevaar wist men echter doorgaans, waar het dreigend scheen, te ontduiken. Behoedzaamheid werd, tevens om der zwakkeren wil, wenschelijk gekeurd; menig predikant, die dapper tegen Jesuitisme te velde trok, gaf vertrouwelijk te kennen dat hij, geen der kenmerkende leerstukken van de Hervormde Kerk geloovende, echter alles *conform den Woorde Gods*, namelijk *in zoo verre*, had onderteekend; dat hij den Gereformeerden kerkgalm en de geliefde Gereformeerde uitdrukkingen, bijv. van *drieëenig* God, gebruikte om in slaap te wiegen en een valsch systema te ondermijnen; tot dat, als de oude stijfhoofden eens ontslapen zouden zijn, alle de verborgen neologen de handen openbaar zouden in één slaan. Dit heette: den boom der vooroordeelen niet vellen, maar de wortelen zachtkens losmaken, op dat hij wankelen en van zelve mogt omvallen. — Op de meeste, vooral groote steden zal toepasselijk geweest zijn wat (1777) door een predikant te Amsterdam gezegd werd: »Grond hebben wij om »te denken dat het getal der ongeloovigen alhier groot is, zelfs on»der de huisgezinnen die in naam behooren tot onze Kerk. Wij ken»nen er die zich op den afval, dien zij voor het oog hunner fami»liën door een masker van geveinsdheid bedekken, in de geheime ge»zelschappen hunner gelijksoortige vrienden beroemen."[53]

614. Vooral ontstond het verlangen naar een zoogenaamd grondwettig herstel van den Staat. De Republiek, zoo haar vorm onveranderd bleef, moest met den nieuwen heilrijken geest worden doortrokken en bezield. De Regenten, die zich meer dan anderen de filozofie eigen hadden gemaakt, hadden zich reeds een ontwerp naar hetwelk zij streven zouden gevormd. Hun Staats-ideaal, dat met hun belang niet minder dan met hun inzigten overeenkwam, was op een zeer eenvoudigen grondslag gebouwd. Zij waren plaatsvervangers van het volk en de Stadhouder was hun ambtenaar: die verhouding moest in alle opzigten tot waarheid worden gemaakt;

want, ofschoon het Eminente Hoofd weinig of niet boven de Regenten uitstak, hij was niet in allen deele tot de ondergeschiktheid van een loontrekkend bediende der van volkswege, zoo het heette, tot heerschappij geroepen Aristocraten gebragt. Zelfs scheen het volbrengen dezer taak, door menige zwarigheid, tragen voortgang te zullen hebben. Doch de gebeurtenissen waren nabij, geschikt om, bij het ontbranden der hartstogten, een vlam te ontsteken, waardoor al wat in den weg stond, zou worden verteerd.

615. Dit tijdsverloop wordt in vijf rubrieken gesplitst; het bewind van *Willem IV* (1747—1751); dat van Prinses *Anna* (1751—1759); de voogdijschap van den *Hertog van Brunswijk* (1759—1766); het vrij rustige begin der regering van *Willem V* (1766—1772) en de onrustvolle jaren (1772—1778) die den overgang tot oorlog en burgertwisten hebben gevormd.

I. 1747—1751.

WILLEM IV.

616. Oranje-boven was het en ook scheen de vrede nabij.— Nu ten minste werd Staatshervorming vereischt. Te lang had de Stedelijke Aristocratie zich van de regten van Stadhouder, Ridderschappen en Burgerijen meester gemaakt. De tijd was daar om haar magt en invloed, geenzins te vernietigen of te miskennen, maar te regelen en te beperken. Van onverdeelde oppermagt vervallen, zou zij een gewigtig bestanddeel van den gemengden regeringsvorm blijven, zonder voortaan de ontwikkeling der volksregten of de regelmatige werking van een eendragtig en krachtvol Staatsbestuur te beletten.

617. Deze regeling was voorzeker, en op zich zelf, en om de omstandigheden, eene moeijelijke taak. Niet enkel bij, ook na de verheffing van den Prins, was er nijpend gevaar. Een vijand in de Republiek, wiens geweld door haar eigen krachten niet scheen te kunnen worden gekeerd; eene bevol-

king, wier verbittering tegen de Regenten schrikverwekkend was. Dubbel bezwaarlijk was de toestand van WILLEM IV, zoowel omdat hem het overwigt ontbrak dat een veldheer uit schitterende oorlogsbedrijven ontleent, als ook omdat de omwenteling welligt meer nog uit afkeer van Stadhouderloosheid dan uit liefde voor zijn persoon of Huis tot stand gekomen was, en het meerendeel der ingezetenen, die hem als hun maaksel beschouwde, inzonderheid bij het veldwinnen van democratische begrippen, van de onderstelling uitging dat hij hun werktuig, hun zaakgelastigde meer nog dan hun beschermheer, behoorde te zijn.

Het gedrag der Stadhoudersgezinden werd verdedigd minder op grond der aloude betrekking tusschen Nederland en Oranje, dan wel met stellingen als die van *Locke:* »zoo degenen die op het »kussen zijn geraakt, door slechte beheering hun regt en gezag ver»loren hebben, zoo keert het opperste gezag weder tot de Maat»schappij, en het Volk heeft regt om een nieuwe regeringswijze op »te rigten en het hoog gezag, waar het alsdan geheel en volkomen »meester van is, in andere handen te stellen, zoo als het goed »vindt.”

618. Evenwel er was, om wezenlijk herstel van den nationalen Staatsvorm te bewerken, naauwelijks ooit gunstiger tijdstip geweest. Het Stadhouderschap was niet enkel weder opgerigt, maar door uitbreiding der erfelijkheid en door eenhoofdigheid in alle gewesten, uiterlijk althans, duurzamer en sterker gemaakt. De Regenten, na een veertigjarige proef der jammerlijke gevolgen van hun alleenheerschen geleverd te hebben, sidderend voor de driften van een opgewonden volk, schaarden zich om den Prins, die, door den drang der omstandigheden, voor allen schutsheer en bemiddelaar werd. Aller behoefte en wensch had de strekking om hem een soort van Dictatoriaal gezag te verleenen. Hij vermogt nu de Aristocratie, ten gevolge van een gewijzigd beheer, te temperen door de vereenigde werking van Volks-invloed en Stadhouderlijke magt. Doch hiertoe waren onmisbaar een helder inzigt in de vorming, ontwikkeling en verbastering der Republiek; het voornemen dien ten gevolge om, zonder de Aristocratie van zich te stooten, zelfstandig en onmiddelijk de hand aan de Burgerij te reiken; vaste beginsels om een ontwerp van waarlijk nationale verbeteringen te vormen; vaste wil om het, onvervaard, ten uitvoer te leggen.

619. WILLEM IV had kundigheden, talenten, onverdroten ijver; zijn leven werd, met opoffering zijner krachten, aan het Vaderland gewijd. Godvruchtig, mild, vergevensgezind; een karakter dat, noch door vernedering tot laagheid, noch door verhooging tot hoogmoed gestemd werd. Was hij een zeldzaam Staatsman, berekend voor de hem ten deel gevallen taak? hij was een braaf Vorst, gelijk er weinigen, doch een goed Staatsman, gelijk er velen zijn geweest.

§534.— Treffend was zijn uitroep, toen hij, bij het vernemen van zijne verheffing, op de vraag »of er bloed gestort was?" een ontkennend antwoord ontving: »God zij geloofd! Hij roept mij »en zal mij ondersteunen: mijne vrienden zullen mij helpen door »hun raad en alle eerlijke lieden door hun gebeden." Een brief met het slot: »nu zal Uwe Hoogheid zich volkomen kunnen wreeken over alle zijne vijanden," wierp hij met verachting van zich, zeggende: »die schelm meent dat ik denk gelijk hij."

Zijne kinderen waren: CAROLINA (28 Febr. 1743) en WILLEM (8 Maart 1748). Hen in de vreeze Gods op te voeden was zijne gestadige zorg.

620. Tweeledig was zijn voorzeker nuttig en verdienstelijk werk. Hij zag dat de Magistraat allerwege bedreigd werd en poogde de gevaarvolle gisting te stillen, door eenige der meest ergerlijke misbruiken te doen ophouden en eenige der meest gehate Regenten te ontslaan. Hij zag ook dat, jaren achtereen, elke tak van het Staatsbeheer prijs gegeven was aan verwaarloozing en bederf, en onverwijld en onvermoeid trachtte hij, door betere regeling van zee- en krijgs- en financie-wezen, in de behoefte aan gewigtige verbeteringen te voorzien. Hij wenschte verzoening te bewerken en zijne persoonlijke arbeidzaamheid ten algemeenen nutte te doen strekken.

Pogingen tot regeling der belastingen en opbeuring van den handel (§641). — IJverige behartiging van het zeewezen, doorgaans in overleg met den kundigen *C. Schrijver*. Eenheid der Admiraliteiten, nu er weder een Admiraal-Generaal is; te meer daar de Prins zich in elk dezer Collegiën geregeld vertegenwoordigen liet: zeevaart-school (*zeemans-collegie*) te Amsterdam, reeds in 1747: verbeteringen in den scheepsbouw: magtiging op de Admiraliteiten tot leeningen met rentebetaling en aflossing door de Gewesten. — In 1756 werd door de Admiraliteit van de Maze 's Prinsen »vaderlijke zorg en nooit volprezen ijver tot herstel der Ma»rine geroemd." [2]

621. Ook bij het moeitevolle streven naar dit meer beperkte doel is hij veelzins geslingerd geweest. Uit zucht om onpartijdig, naar overtuiging en geweten, te beslissen, vreesde hij zich op eenigerlei wijs onder den invloed van wie ook, te stellen. Naar eene onafhankelijkheid, die zelfs voor het genie niet bereikbaar is, verlangend, was hij, bij de wisselbaarheid van eigen inzigten, in moeijelijke omstandigheden, van weifeling en ongestadigheid niet vrij. En daar hij, zooveel mogelijk, alles zelf wilde verrigten, gebeurde het dat hij, van werkzaamheden overstelpt, geen tijd overig had om te doorzien en te verrigten wat tot duurzame regeling en redding des Vaderlands vereischt werd. De wortel van het kwaad bleef ongeraakt; want de edelmoedige Vorst begreep niet dat het verstandig afwijzen van de Souvereiniteit en het onvoorzigtig op zich nemen van ondragelijken arbeid geen waarborg ter verkrijging van Staatseenheid en Volksvrijheden was.

Willem IV verkoos niet Souverein te worden. Toen het verspreid werd dat hij het leger *zijn* leger en de ingezetenen *zijne* onderdanen genoemd had, zeide hij, niet gewoon te zijn de benaming van *onderdanen* te gebruiken van zijne *medeburgers* en *landgenooten*,[9] en verklaarde niets te kennen dat voor de eerzucht streelender was dan zich te mogen houden voor een voorwerp van de liefde en hoogachting van een vrij volk.[9] — »Hij begreep dat hij thans al »het gratieuse bezat, en dan ook het ingratieuse, het leggen van »belastingen b. v.; 't maken van criminele wetten, het aangaan »van lastige verbonden tot zijn laste zou krijgen; van welk alles »het ongenoegen nu op de Staten viel."[4]

Door zelfstandigheid met zelfwerken en alleen staan te verwarren is de Prins, die bij de menigvuldigheid der bezwaren telkens steunbehoevend was, meermalen tot weifeling, besluiteloosheid en ongestadigheid vervallen. Een Raad zou hem noodig geweest zijn om overleg, eenheid en zamenhang in zijne verrigtingen te brengen; maar gedeeltelijk uit beginsel afkeerig van dergelijken band, welligt ook, voor het ascendant van mannen als Bentinck en Fagel bevreesd, werd de Prins somwijlen, terwijl hij hen eenigermate ontweek, door andere niet allen evenzeer bevoegde en welgezinde raadslieden geleid. Oude en meerendeels Friesche vrienden, zoo als de *van Harens*, de opperstalmeester *van Grovestins*, *van der Mieden*, de geheimschrijver *de Back*, de opperhofmeester *van Burmania* en anderen vermogten veel; ook Prinses *Anna*, die meer naar taktiek dan wel naar vaste en vastheidgevende beginselen te werk ging (§ 646), werd niet zelden in de behandeling der Staatszaken gekend.

De zucht om zelf voor groote en kleine aangelegenheden te zorgen, bragt te weeg dat hij zich uitputte en toch, door opeenstapeling van zaken, dikwerf de meest gewigtige onafgedaan

liet. Hij hield te weinig de roeping in het oog van elk die aan het hoofd van een Staat is; namelijk om de zaken niet zelf te doen, maar te kennen en door anderen, onder zijn opperbeheer en gestadig toezigt, te laten verrigten.

622. Welke was de nationale grondtrek der algemeene volksbeweging geweest? zucht naar billijke vrijheid. Dit werd niet erkend. Om de overdrijving in den inhoud of in den vorm der eischen, zag men de regtmatigheid der beginsels, waaruit zij ontsproten, voorbij. De Prins van wien in het kritiek oogenblik zooveel afhing, vergat of wist niet dat zijne verheffing het begin, geenzins het einde van het werk, dat een Stadhouderschap, zoo het niet met de regten en vrijheden van allen in verband gebragt wierd, nietsbeteekenend was. Zoo werd het alleen gunstige tijdstip verzuimd. Alles kwam weder of bleek spoedig te zullen komen in den ouden plooi. De Regenten herstelden van den schrik. Het weefsel hunner aanmatigingen zou weldra met ijver, met meer omzigtigheid en toch ook met meer stoutheid worden gesponnen.

Prijsselijk was het elke opwelling van persoonlijke wraak te onderdrukken; zich tegen elke uitbarsting van volkshaat te willen verzetten; maar was het geoorloofd deze edelmoedigheid zoo ver te drijven dat de Prins, boven anderen met de regeling der verwarde zaken belast, zelfs de Regenten, welke tot die verwarring grootendeels hadden medegewerkt, zoolang mogelijk, in hunne posten behield, en hun aldus wapens in de hand liet tot nadeel van den Staat? Droeviger nog was het dat hij enkel in personen en niet in de natuur zelve der posten en betrekkingen, gelijk die allengskens ontaard was, de oorzaak van het kwaad zag en bestreed. Doch ook door Willem IV werd de lijn tusschen de regten der Regenten en hunne aanmatigingen miskend; schoorvoetend en bijkans gedwongen handelde hij tegen Overheden wier gezag, in betrekking tot het zijne, te hoog door hem gewaardeerd werd; welligt ook gedachtig aan de hatelijke voorstelling der daden van een Maurits en Willem II, vreesde hij, door de Aristocratie te fnuiken, een soort van majesteit-schennis te begaan.

623. En waarom niet? Zoodra het enkel om den naam van Stadhouder en om wegneming van enkele grieven te doen was, werd, eenigermate zelfs in het oog van den Prins, de houding der Burgerijen, die zooveel meer verlangden, hoogstbedenkelijke poging tot omkeering van den Staat; zoodat de woelgeesten, zoo spoedig mogelijk, of door geweld bedwongen, of, waar dit voor als nog onmogelijk was, door toegeef-

lijkheid in slaap moesten worden gewiegd. De Vorst, aldus in de engte gebragt, handhaafde in menig opzigt, het onbillijk verkregen alvermogen dergenen die hem steeds vijandig waren geweest, tegen de billijke vorderingen dergenen die hem in het bewind hadden gebragt. De luid geopenbaarde wensch naar opheffing van een juk der Natie wederregtelijk opgelegd, scheen en werd aan oproerkreet gelijk; vooral toen het volk dat bestuurd had moeten worden, aan zich zelf overgelaten en, door wederstand en tegemoetkoming, tot buitensporigheden getergd en aangevuurd was.

624. Zoo kwam er een blaam ook op Oranje- en Stadhoudersgezindheid. Die het meest voor den Prins hadden geijverd, raakten in haat en verachting. De aandrang van achtenswaardige Burgerijen werd op één lijn met de baldadigheid van een woest gepeupel gesteld. En vermits dien ten gevolge ook de verheffing van WILLEM IV met onbesuisd en strafbaar geweld in verband scheen te hebben gestaan, kon de Prins, wanneer de voorbijgaande storm zou bedaard zijn, meer dan ooit rekening maken op den fellen tegenstand der wrokdragende Regenten, en minder dan ooit op de liefde en gehechtheid van het moedeloos gemaakte Volk.

625. De omwenteling, in zoo ver zij bestendig heil had kunnen aanbrengen, mislukte geheel. Alles bleef gelijk het was, behalve dat aan de Aristocratie een soort van mede-Regent met onschadelijke voorregten toegevoegd en de aanstelling van eenige Magistraten doorgedreven werd, wier gezindheid spoedig onder den invloed hunner ambten aan die der overige ambtgenooten gelijk was. De Prins, omdat hij zich geenszins een weg tot de Natie zelve gebaand had, was niet het Eminent Hoofd van den Staat, maar het hoofd, neen! niet het hoofd, maar bijkans een overtollig en lastig dienaar der tegen hem verbonden Aristocraten geworden. Persoonlijk, zonder steun in een wettelijk geregelden invloed der bevolking, stond hij tegenover eene faktie, aan het alleenheerschen gewend. Onder de firma van Oranje was er nagenoeg voortzetting van het anti-Stadhouderlijk Bewind. Er was een Stadhouder die, vermits het wezen moest, geduld werd, maar die bestemd was om straks (al zou ook de vroeggestorven Willem IV het niet aanschouwen) gedwee, het

werktuig der Aristocratie, onwillig, haar speelbal en slagtoffer te zijn.

---

a. APR. 1747. — APR. 1748.

626. De overrompeling van Staats-Vlaanderen, wel verre van de Republiek te doen buigen, bragt in een oogwenk de verheffing van Oranje te weeg. Gelijk in 1672, evenzoo nu, wachtten de Burgerijen de teekening van de overgave des Lands niet lijdelijk af, en de radelooze Regenten, toen de noodkreet wapenkreet en het vrede sluiten, om de algemeene verontwaardiging, onmogelijk werd, achtten zich gelukkig, zoodra de aloude regeringsvorm werd geëischt, door volvaardige toetreding, de gevaren eener ligt ontvlambare en hier en daar reeds ontstoken volkswoede te ontgaan.

1747. 17 Apr.: Verklaring van Lodewijk XV: »na de Staten-»Generaal lang gespaard te hebben, is hij genoodzaakt op hun bo»dem te trekken; niet van zins met hen te breken; alleen om de »schadelijke uitwerksels te beletten der aan Oostenrijk en Engeland »verleende bescherming: verre van de Godsdienst, de Regering of »den koophandel te willen ontrusten, zal hij ook de plaatsen welke »hij verpligt is in te nemen, slecht als een tijdelijk onderpand be»schouwen: ook is het nog tijd het gevaar te ontwijken door be»sluiten die met de wijsheid hunner regering overeenkomen." — 17 April, breekt Löwenthall met 20,000 man van Brugge naar Aardenburg op.

Staats-Vlaanderen binnen weinige dagen (24 Apr.—16 Mei) in 's vijands magt ten gevolge van de slechte gesteldheid der vestingwerken en van de kleinmoedigheid der verdediging: — Zeeland bedreigd.

Omwenteling, waardoor het Volk den ouden regeringsvorm (althans wat de aanstelling van een Stadhouder betreft) herkreeg.[3] — De Prins wordt, zoo als Willem III weleer (§406), op aandrang der burgerij, eerst van *Veere* (25 Apr.), vervolgens van de andere steden van Zeeland, in de vergadering der Staten tot Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal der Provincie benoemd. Evenzoo in Holland (3 Mei), in Utrecht (4 Mei), en Overijssel (10 Mei). Voorts Kapitein- en Admiraal-Generaal der Unie (4 Mei); Eerste Edele van Zeeland; Markgraaf van Veere en Vlissingen (§568). Ook werden de vroegere *Regerings-Reglementen* (§418) op nieuw bevestigd. De Prins weigerde in Utrecht het Stadhouderschap op eenigen anderen voet aan te nemen, dan zoo als Willem III daarmede

bekleed was geweest: en ook in Gelderland hield het schijngezag, in 1722 ingevoerd (§ 560), op.

Geen bloedstorting. Enkele personen in 's Hage bedreigd. Beroerten die door buitensporigheden gekenmerkt werden, hadden, even als in 1672, niet *voor* maar enkel *na* de aanstelling des Stadhouders plaats[3], ofschoon het volk in vele Regenten landverraders meende te zien. — »Eene Revolutie die de Republiek scheen »te moeten doen schudden tot in hare fondamenten, is 't werk als »van één dag: één dag vereenigt alle gevoelens en eene zoo verwonde»renswaardige omwenteling valt voor, zonder het verlies van iemands »eer, vrijheid, of leven met zich te sleepen."[44] »De Regeringen, »verdeeld, verlegen en radeloos, werden eensklaps verrast en over»rompeld door de algemeene begeerte der Burgerij, waaraan zij »niet alleen niet weêrstaan konden, maar die zij zelven in 't hart »als den eenigen maatregel tot behoudenis erkenden." [4]

627. Geen afzonderlijke vrede of neutraliteit, geen heulen met de vijanden, geen straffeloos zamenspannen der Franschgezinden meer. Maatregelen van wederstand werden beraamd en ten uitvoer gelegd. De Stadhouder kwam in Holland en Zeeland. Groot-Brittanje was, gelijk voorheen, de bondgenoot op wiens bijstand en vriendschap prijs gesteld werd.

19 April: Brief der Staten-Generaal aan de Provinciale Staten, om zonder uitstel op de middelen van verdediging te raadplegen. Evenwel, zoo de volksstem niet gehoord ware, is er geen twijfel aan of, bij de toenmalige gezindheid der ontstelde Regenten, zou de meerderheid der Staten de neutraliteit waarop het Fransche Manifest wees, dankbaar en gretig aangenomen hebben. — 27 Apr.: Resolutie van Holland om »het uiterste op te zetten om 't land, de »inwoners en hun wettige bezittingen, vooral Vrijheid en God»dienst te helpen beschermen."

14000 man naar Zeeland, door eene keten van 50 gewapende vaartuigen op de Wester-Schelde gedekt: [1] acht oorlogschepen van 44 tot 64 stukken, 30 kleinere vaartuigen; ook Engelsche schepen als *auxiliairen;* maar niet onder Nederlandsche vlag of bevel (§ 577); zelfs werd bepaald dat in sommige gevallen het opperbevel door den Engelschen Schout-bij-Nacht boven den Vice-Admiraal Schrijver zou worden gevoerd.[1] Voor de eerste maal, na de erkenning van het Gemeenebest, werd onderstand bij vreemden ter beveiliging van eigen grondgebied en eigen rivieren gevraagd. [2]

11—20 Mei: de Prins te Amsterdam, 's Hage, en Middelburg. — De blijdschap der bevolking is algemeen; men wenscht elkander geluk; men omhelst elkander op straten en markten; overal hoort men eenparig gejuich; de huizen zijn niet ruim genoeg en de straten te naauw om de ontelbare menigte te bevatten.[44] — Opheffing der Conferentiën van Breda.

628. De hooggespannen verwachting werd onmiddellijk door teleurstellingen gevolgd. Weinig bewijs was er van ander en krachtvoller bewind. De Regenten traden niet af en zelfs de Raadpensionaris Gilles, meer dan iemand van verstandhouding met Frankrijk verdacht, behield een zoo gewigtig ambt. Het bleek niet dat de oorlogsverrigtingen door het vuur van aloude heldhaftigheid bezield werden. Vreemd was het niet, zoo, na de nederlaag bij *Lafeld* en de verrassing van *Bergen op Zoom*, toen er, bij toenemend gevaar, schande voor lauweren behaald werd, het gemor der burgerijen zich overal en luide verhief.

Waldeck, die, als tegenpartij des Prinsen, nog onlangs met vernieuwing zijner aanstelling vereerd was, vertrok: een zeer dragelijk verlies;[1] maar wie werd nu opperbevelhebber der troepen van de Schelde tot aan de Maas? *Cronstrom*, die 87 jaren oud, ziekelijk, aamborstig en doof was. Ook was er weinig of geen verstandhouding en veeleer blijkbare en schadelijke naijver tusschen den Hertog van Cumberland en den Prins.[42]

De Maarschalk van Saxen bedreigt Maastricht. — 2 Julij: slag bij *Lafeld:* weder een *halve bataille* (§ 580a); want terwijl de linkervleugel (de Engelschen), na bijkans alleen gestreden te hebben, den terugtogt aannam, volgden het centrum en de regtervleugel (de Nederlanders en Oostenrijkers onder Waldeck en Bathiani) naar het schrijven van een geloofwaardig ooggetuige, ach, wat vergelijking! »als lammeren." De Nederlanders verloren echter in en voor den slag 537 man. — Het verlies der beide legers stond nagenoeg gelijk; en, schoon de Franschen het slagveld behielden, de aanslag op Maastricht was mislukt.

12 Julij—6 Sept.: beleg van *Bergen op Zoom;* meesterwerk van Cochoorn; voor onwinbaar gehouden, zoo om de vestingwerken, als dewijl, door de *linie van Steenbergen*, de bezetting, naar goedvinden, kon worden versterkt en van al het noodige voorzien.[1] Deze stond onder den Prins *van Hessen Philipsthal*, doch hij zelf onder *Cronstrom*. De vestingwerken, wier vermeestering den val der stad voorbereiden moest, werden niet dan ten koste van veel bloeds bemagtigd, en geheele straten tot puinhoopen geschoten. Nadrukkelijke pogingen tot ontzet bleven, ondanks den aandrang van Willem IV, achter; hoewel er om Steenbergen eene magt vereenigd was van ongeveer 36000 man. Er was, ten gevolge van gemakkelijken toevoer te water, overdaad en brooddronkenheid; voorts algemeene slapheid in de vestingdienst; geen buitengemeene onvertsaagdheid bij de hoofd-officieren; gebrek aan bedrevene kanonniers. — De stad, in den nacht van 16 Sept., overrompeld, werd na hevigen wederstand, ontruimd en prijs gegeven aan de roofzucht en baldadigheid van den soldaat.

Bijstere ontsteltenis vooral in Holland en Zeeland, uit welk Ge-

west verscheiden ingezetenen en eenige Regenten zelfs naar elders de wijk namen. De geruchten van verraad werden levendig.[9] Spanning tegen de Roomschen bij wie men vreugde bespeurd of ondersteld had.

629. Aan wie was dit rampzalig oorlogvoeren, aan wie de teleurstelling der meest billijke verwachtingen te wijten? Immers, zeide men, aan de Regenten, door wie de pogingen van den welmeenenden Oranje-Vorst voorzeker werden tegengewerkt. Verheffing van den Prins, vernedering der Magistraten, was de wensch en leus der magtig geworden Burgerijen. Welkom was haar zoo wel de vestiging der erfelijkheid van het Stadhouderschap *in de vrouwelijke lijn*, als het ontwerp om de Stedelijke ambten ten algemeenen nutte en niet langer ter verrijking van de plaatselijke Overheden te doen strekken.

De houding der bevolking in Holland te ernstiger, dewijl zij, bij den vijandelijken overval, op last der Staten, zich in den wapenhandel geoefend had. Er werden 4000 waardgelders in dienst genomen; voor Amsterdam 1200; doch zij hielpen bewegingen eer verwekken dan stillen.[1]

7 Oct. Voorstel der Edelen van Holland om het Stadhouderschap, aangezien de Republiek niet bestaan kon zonder een uitstekend Hoofd, erfelijk te verklaren ook in de vrouwelijke lijn: met deze bepalingen: Geen huwelijk dan, onder bewilliging der Staten, met een Prins van de ware Christelijke Hervormde Godsdienst, niet Koning of Keurvorst. Titel van *Gouvernante*, met magt om een *Representant* te stellen, van dezelfde Religie, insgelijks Koning noch Keurvorst, om in haar naam zitting te hebben in den Raad van State en het Kapitein- en Admiraal-Generaalschap te bedienen. Bij minderjarigheid, de Vrouwe-Moeder *Gouvernante;* en bij haar overlijden, schikkingen der Staten omtrent de voogdij. — 16 Nov. Aldus besloten door de Staten van Holland; zoo echter dat er, voor een Representant, slechts bij oorlog een ervaren Legerhoofd zou voorgedragen worden, die den eed van getrouwheid aan de Staten afleggen en zich naar eene Instructie, door hen, met overleg van de Vrouwe-Gouvernante en van den Raad van State, gemaakt, regelen zou. — 29 Nov.: evenzoo in Zeeland; weldra ook in Gelderland, Utrecht, en Overijssel; doch in Friesland en Groningen eerst later.

Ampten en *Posterijen.* — Reeds in Junij bood de Wethouderschap van 's Hage de postmeestersplaatsen (die jaarlijks ongeveer ƒ36000 opbragten) den Prins aan, die ze den Staten opdroeg. Evenzoo te Dordrecht en elders. Amsterdam (gedeeltelijk misschien om reeds weder een proef te nemen van de kracht die aan de Regering tegenover den Stadhouder nog overgebleven was) wilde dit voordeel

(*ƒ* 200,000) niet aan 't gemeene Land afstaan, maar (29 Junij) aan de Stad.

630. De halstarrigheid der Regenten, bij wie noch tot geldelijke opofferingen, noch tot toegeeflijkheid aan de eischen der burgers eenige de minste geneigdheid bestond, deed spoedig ernstige opschuddingen ontstaan, waarbij het gezag der Overheid, ook door Stadhouderlijken invloed, zooveel doenlijk, gehandhaafd, maar echter de weg tot afschaffing van sommige verregaande misbruiken gebaand werd.

Beroerten in Holland. — 27 Sept.: Verzoekschrift te Rotterdam aan de vroedschap om de Stads-ampten openlijk aan de meestbiedenden te verkoopen; weinige weken daarna (6 Nov.) nader request om gunstig antwoord »aanstonds, zonder eenig verwijl of »verder uitstel." De Regering bewilligt, doch op haar verzoek (10 Nov.) nietigverklaring dezer afgeperste bewilliging door den Prins.— Soortgelijke pogingen te Amsterdam (9 Nov.): oploop op den Dam; inval van het gepeupel in 't Stadhuis; verdreven door de Schutterij.

11 Nov. Resolutie der Staten van Holland; geene begeving van Stads-ambten dan om *in persoon* waar te nemen, zonder eenigerlei uitkeering, en niet tegen geld of geldswaarde.

631. Geld en vreemde hulp waren onmisbaar ter voortzetting van den inzonderheid voor de Republiek hagchelijken krijg. Met bereidwilligheid werd door eene *milde gift* in de behoefte der schatkist eenigermate voorzien. De Bondgenooten besloten hunne legers op een geduchten voet te brengen, en de Alliantie werd door de medewerking van Rusland versterkt.

12 Sept. *milde gift* in Holland: 2% werd van de bezittingen boven de *ƒ*2000: 1% van *ƒ*1000 tot *ƒ*2000 betaald: de minder gegoeden gaven naar goedvinden, allen evenwel iets: elk deed zelf den overslag, onder eede. Eene *importante som* (naar het schijnt, boven de 50 millioen) werd aldus zamengebragt.[47]

27 Sept.: nadere verklaring van Lodewijk XV aan de Staten-Generaal: antwoord der Staten tevens op de vorige (§ 626): »zij »waren niet van meening met Z. M. te breken; maar zochten al»leen tegen te gaan het ongelijk dat hun op zoo gevoelige wijs »aangedaan was."

1748. 27 Jan. Verbond van Oostenrijk, Engeland en de Republiek om de krijgsmagt in de Nederlanden op 192000 man te brengen, waarvan de Republiek 66000 man leveren zou. — Rusland,

ten gevolge van een verbond met Oostenrijk (12 Junij 1747) en een subsidiën-tractaat der Zee-Mogendheden (30 Nov.), deed 35000 Russen opbreken naar den Rijn.

632. Gelukkig dat nu, door den loop der algemeene zaken, de vrede aller Mogendheden wensch was; behalve welligt van Oostenrijk dat, vooral om het dierbare Silezië te heroveren, de voortduring des oorlogs zou hebben begeerd. Frankrijk, daar zijne zeemagt grootendeels vernield, een deel zijner volkplantingen veroverd, en het verlies van andere Coloniën te voorzien was, trachtte zich van België en, mogt het noodig zijn, straks ook van het Gemeenebest, ter verkrijging van een eerlijk en niet onvoordeelig verdrag te bedienen. En toen nu ook Maastricht belegerd en de mogelijkheid van afzonderlijken vrede tusschen Frankrijk en Oostenrijk voorgespiegeld werd, gelukte het der Fransche Staatkunde, volgens haar geliefkoosde taktiek, scheiding der Bondgenooten te bewerken. *Preliminairen* met de Zee-Mogendheden werden te *Aken* geteekend; zoodat het bloedvergieten gestaakt, en de Republiek, op het punt van overheerd te worden, gered werd.

13 Apr. Beleg van *Maastricht*, om klem bij te zetten aan de vorderingen der Franschen op het bijkans gelijktijdig te *Aken* geopende vredes-congres. Wakkere verdediging door den Luitenant-Generaal *van Aijlva*: overgave (3 Mei), op last van Cumberland.— Het scheen als of de Franschen, zoo er geen schikking wierd getroffen, binnen drie weken van de gansche Republiek meester konden zijn; te 's Hage of te Amsterdam de wet voorschrijvende naar goedvinden van hun onverwinnelijken Monarch.[42] Gelukkig dat Groot-Brittanje nu Rusland tot Bondgenoot en in kaap Breton (§ 580a) een equivalent voor België had.

30 Apr. De Preliminairen te Aken geteekend. — Wederzijdsche teruggave der veroveringen van Frankrijk en Engeland; de Republiek herkrijgt de, meestendeels geslechte, Barrière-plaatsen. Parma afgestaan aan den Spaanschen Prins Don Filips. Gelijktijdige verklaring der Gezanten van Engeland en de Republiek dat zij, schoon het niet bepaaldelijk uitgedrukt is, verwachten dat de verdragen met Frankrijk en Spanje, in 't bijzonder dat met Frankrijk van 1739, zouden worden vernieuwd. — De Staten hadden bij den oorlog niet dan nadeel gehad;[9] waarom? zie § 575.

b. APR. 1748—APR. 1749.

633. Het misnoegen der bevolking rees, naarmate men met de wegneming van billijk bezwaar minder vooruitging en het

terrein voet voor voet, telkens hardnekkiger, naar het scheen, door de Regenten betwist werd. Deze namen de houding aan, als of met de aanstelling van den Prins alles afgedaan was. Zoodanige handelwijs welke, naar het oordeel van velen, eenigermate naar bespotting van de wenschen en eischen der ingezetenen geleek, gaf aanleiding dat de reeds opgewekte volksberoering in Holland en in andere Gewesten steeds geweldiger werd.

634. Dit had te meer plaats, dewijl het vertrouwen op den Prins, door den loop der zaken, bijkans te niet ging. Was hij daarom tot Stadhouder gemaakt? was dit het oogmerk der omwenteling geweest? alles te laten gelijk het was, de misbruiken in volle kracht en de volksvijanden in het bewind. Het misnoegen was algemeen; nu begon menigeen hem slapheid en werkeloosheid te verwijten en het voornemen op te vatten om zelf te verrigten wat hij verzuimd had.

Volgens Bentinck was er geen vertrouwen meer; dagelijksche en algemeene klagten in alle standen en bij elke partij. Iedereen, schrijft hij, klaagt eigenlijk over den Prins die, tot handelen geroepen, toeschouwer blijft. Een gezag, grooter dan aan iemand zijner voorvaderen, is hem gegeven door het ligchaam der Natie, in spijt der Magistraten, die hem steeds als een hindernis voor hun eer- en geldzucht beschouwd hebben; en waartoe dat gezag? immers ter beteugeling der driften, waarvan de gansche bevolking de treurige gevolgen ondervonden heeft. Deze murmureert, omdat dit gezag niet, gelijk zij verwachtte en haar toegezegd was, gebruikt wordt; omdat de lieden welke den Staat zouden hebben doen verloren gaan, in eere blijven en gunsten genieten; omdat er ook geen straf is voor degenen die, gelijk een Cronstrom (§ 628) straf verdiend schijnen te hebben; omdat de zaken onafgedaan blijven; kortom, omdat de Prins te goed en te zwak is, en onder de leiding der hoofden van de Franschgezinde kabaal staat. Zijn bewind is reeds in minachting geraakt. De onrust kan niet ophouden, zoolang haar oorzaak niet ophoudt. Het gepeupel, in den waan dat de Prins geen genoegzame magt heeft, wil hem Graaf maken; een dwaas voornemen; maar niet te bestrijden dan door tevens te erkennen dat het kwaad in het niet aanwenden van het gezag en dus ook de schuld bij den Prins ligt. Niets wekt meer verbazing dan het aanblijven van den Raadpensionaris, dien men ter verantwoording had moeten roepen: zijn ontslag althans is een maatregel die zonder uitstel plaats dient te hebben.

»Er ontstond een rampzalige tijd waarin ieder misbruiken zag en »verbeterd wilde naar zijn verstand, en waarin men Regenten aan»sprakelijk wilde maken voor 't uitoefenen van een gezag dat men

»ze eerst had laten usurperen, en (als het in alle gewone revolutiën »gaat) het kwaad in de personen zocht en niet in de posten, »die eigenlijk de personen doen handelen."[4] — Het voornemen om de Regenten afgezet en gestraft te zien werd door nieuw ongenoegen gesterkt. Het was voor hen inderdaad een toestand van onderdrukking; niets was nog op orde gebragt, en de impulsie van den Prins of eigenlijk van de Gemeente, waardoor de Prins zelf wel eens bestuurd en voortgedreven werd, gaf aan het Landsbestier een zeer onregelmatigen gang.[4]

635. Geweld en oproer waren aan de orde van den dag. Allerwege stonden de Regenten bloot aan de baldadigheden van een plunderend gemeen. Inzonderheid was *afschaffing der Pachten* de leus. Ook nu nog was het welligt de tijd om, door zich aan het hoofd der burgerijen, zoo wel tegen de uitspattingen van het graauw als tegen de onverzettelijkheid der Regenten te stellen, niet slechts de wegneming van een enkel bezwaar, maar eene wezenlijke hervorming, met inachtneming van ieders regt, te beproeven. Maar neen! het eenige doel was zich uit den nood van het oogenblik te redden; de opgeruide menigte tot bedaren te brengen; te geven wat gevergd werd, in de hoop dat zij aldus te vrede zou worden gesteld.

8 Maart: geboorte van een Erf-Stadhouder. — »Dit en de ver»zekering van een aanstaanden vrede vijzelden de verhitte verbeel»ding der verheugde Natie weêr op."[4]

Algemeene haat tegen de *Pachters*, om hun rijkdom, pracht en knevelarij. Deze wijs van de belastingen te heffen werd sedert lang als zeer drukkend beschouwd. Natuurlijk dat verzet hiertegen een begin der onstuimige volksbeweging werd.

Mei: in *Friesland* het invorderen der pachten met geweld belet. Gecommitteerden der Harlinger-burgerij naar Leeuwarden om van de Staten te eischen *a.* erfelijkheid van het Stadhouderschap in de vrouwelijke lijn; *b.* afschaffing der Pachten; *c.* herstel der oude wetten; en dit een en ander binnen een half uur, terwijl er gedreigd werd »dat de Heeren niet levende van 't Landschapshuis zouden »komen, zoo zij der Gemeente geen genoegen gaven." Afschaffing der Pachten terstond, en weldra (4 Junij) ook al het overige verleend, met opdragt aan Z. H. van de volle magt om de gesteldheid van 't Land op vaste gronden te vestigen, de misbruiken te herstellen, 't Gewest in rust en bloei te brengen, en zulke wetten en ordinantiën te doen uitgeven als Z. H. tot welzijn van den Lande zou verstaan te behooren.[9]

Groningen en Ommelanden. De Stedelijke Regering en Staten, onwillig om den Prins meer gezags optedragen, door plundering en

dreigingen gedwongen. — Erfstadhouderschap ook in de vrouwelijke lijn, »met alle Privilegiën en Voorregten, in die volle mate en »magt als in Holland." 10 Junij: afschaffing der Pachten.

Holland. 19 Junij: Resolutie der Staten dat de Pachten in stand zullen blijven. Geweldige opschuddingen: de Regering van Haarlem, die ze reeds bij voorraad had doen stilstaan, verklaart (21 Junij) dat het Placaat der Staten nimmer in de Stad zou worden afgekondigd. — 20 Junij: opschorting der Pachten te Leiden. 25 Junij: oproer te Amsterdam; plunderingen van de pachtershuizen, eindelijk door de schutterij gestuit; doch (28 Junij) oploop op den Dam, bij de te regtstelling van twee der belhamels; waarbij velen vertrapt of in het water werden gedrongen. — 25 Junij: de Prins, naauwelijks van eene ziekte hersteld, verzoekt de Staten van Holland de Pachten van stonden aan te willen afschaffen en ten spoedigste andere finantie-middelen te beramen. En de Staten? ondanks hun Resolutie van zes dagen vroeger, nemen zij een Besluit dienovereenkomstig, afgekondigd den volgenden dag.

636. Eene concessie, blijkbaar aan radeloosheid ontwrongen, is geen middel om eene volksbeweging te stillen. Dit was wèl, dus sprak het triumferend gepeupel: maar wat nu verder? Nog waren de burgerijen geenszins in hare regten hersteld; nog waren dezelfde Regenten in het bewind, die de Gemeente verdrukt en het Huis van Oranje verguisd hadden. De afschaffing der Pachten, die de magteloosheid der Overheden getoond had, was bemoediging om verder te dringen op elken redelijken en ook op menigen onredelijken eisch. De Regering weifelde: welaan! tot het doen ophouden van weifeling, onwil, en uitstel scheen slechts nieuwe volksbeweging noodig te zijn.

637. Onheilspellend was, om dergelijke plannen, de toestand inzonderheid van Amsterdam. De Prins begaf zich derwaarts, en, ofschoon hij, ook thans uit nood en bijkans gedwongen, tot verandering van Regenten, die ook in andere Steden weldra plaats had, besloot, bragt hij geenszins, noch daar, noch elders, hoewel zij met aandrang verzocht werd, eene afdoende en behoorlijke regeling der betrekkingen tusschen burgerij en Stedelijke Overheid tot stand. In sommige Gewesten, vooral in Friesland en Groningen, werd de Aristocratie op eenigzins afdoende wijze beperkt; doch in Holland, waar de voorname zetel en kern van haar magt was, werd er wel iets tot wijziging van het belastingstelsel en van het personeel der Vroedschappen gedaan; niets evenwel van hetgeen

tot duurzame opbeuring en vrijmaking der Burgerijen zou hebben gestrekt.

Halsstarrigheid der Amsterdamsche Regering. De Prins had (25 Junij) van de Staten begeerd »om toch eens alle wettige redenen »van bezwaren op het stuk der begeving van de ambten weg te »nemen en zonder uitstel de overwegingen om de Posterijen aan »'t gemeene Land te doen komen, te hervatten." 3 Julij: Resolutie der Vroedschap »om de Posterijen *ten eeuwigen dage* te hou»den aan de Stad;" met magtiging op de Burgemeesters om met Zijne Hoogheid en den Raadpensionaris te overleggen wat, naar billijke evenredigheid, voor het Gemeene Land, uit de Posterijen zou behooren te worden opgebragt. — Verontwaardiging der burgerij; schimpschriften, verzoekschriften, heimelijke vergaderingen. Requesten van *drie Artikelen: a.* opdragt der Posterijen aan den Prins *b.* wegneming der misbruiken in het stuk; *c.* herstel van de voorregten der Burgerijen zoo in 't stuk der Gilden als in andere opzigten. — 9 Aug.: inneming van den *Kloveniers-Doelen* door eenige burgers om er, als in hunne eigen vergaderzaal, bijeenkomsten te houden: talrijke vergaderingen; onderteekening van het Request. IJver der *Doelisten.* De *Wijken* bijeengeroepen. 13 Aug.: het verzoek door Raap, Gimmenich, en anderen (waaronder personen die achting verdienden) aan Burgemeesteren vertoond. 20 Aug.: onbestemd en weinig bevredigend antwoord. — Het talrijke scheepstimmermansgilde kiest de zijde der Doelisten. Eisch om een Burger-krijgsraad. — 26 Aug.: *Fiat* der Regering op de drie punten, *mits* niet strijdende tegen de Resolutiën der Staten en de intentie van Z. H. Dit voldoet niet; de mits moet er af! 27 Aug.: *Fiat* zonder *mits.* Ook dit voldoet niet; de volle vergadering was er niet op gehoord er moest *fiat* zijn, zonder eenige *informaliteit.* 28 Aug.: aldus besloten, uit naam van Burgemeesteren *en Raden*; doch tevens besluit der Wethouderschap om vrijwillig afstand te doen van de Regering, op 't behagen van Z. H., en met overdragt der Posterijen aan den Prins.

31 Aug.: de Prins door de Staten gemagtigd om de rust in Amsterdam te herstellen. Regtmatige vrees voor eene soort van volksbewind. Gecommitteerden der Wijken, waaruit zes ter onderhandeling met Z. H. benoemd. Hooggaande verbittering. — 2 Sept.: de Stadhouder te Amsterdam. 7 Sept.: verandering van de Magistraat: nieuwe Burgemeesters (v. Collen, Trip, Hasselaar, Deutz): van de 36 Raden 19 hersteld. Eisch der gecommitteerden om ook den *Oud-Raad* gedeeltelijk te ontslaan; inwilliging. Eisch om een *Krijgsraad* der Burgerij, zonder eenig Regeringslid: beleedigend ook voor de nieuwe Regering, en vooral bedenkelijk om de alsdan onvermijdelijke onafhankelijkheid der gewapende Burgermagt. Verdeeldheid ten dezen opzigte, zelfs onder de Doelisten. 9 Sept.: sommigen, midden in de nacht, naar den Prins om op een *vrijen krijgsraad* te dringen. Verlof; hoewel het niet bleek of Z. H. vrije keus of wel vrij zijn van regeringsinvloed en dus stellige uitsluiting

van alle regeringsleden verstond. — 15 Sept.: bevestiging van den krijgsraad en vertrek des Prinsen, na zich, door dit dubbelzinnig toestaan, tegen verdere verantwoordelijkheid vrijgewaard te hebben.

Verandering der Regering te Haarlem (7 Oct.), Leiden (18 Oct.), Rotterdam (24 Oct.), Gouda en elders.

De Regering veranderd ook in Gelderland en Overijssel. In Zeeland reeds vroeger.

Friesland: de Prins derwaarts (Dec.); Reglement, waarbij zijn gezag uitgebreid wordt. — Soortgelijke veranderingen in Groningen en de Ommelanden, door de Burgerij en de Boeren, tegen wil en dank der magtige en hardnekkige Regenten bewerkt.

638. Door het verdrag van *Aken* werd de rust in geheel Europa hersteld. Jammer slechts dat het veel, waarin het belang der Republiek was betrokken, onbeslist gelaten, en, met bekrachtiging van het onregt, hetwelk aan Oostenrijk door Pruissen aangedaan was, in den vrede zelven een kiem van nieuwe oorlogen had gelegd.

2 Julij: overeenkomst der Zee-Mogendheden met Frankrijk om de in aantogt zijnde Russen te doen terugkeeren, op voorwaarde dat een gelijk getal Franschen uit België trekken zou. — 18 Oct.: teekening van den vrede; vervolgens ook (20 en 23 Oct.) door Spanje en Oostenrijk. — De bevestiging der tractaten met de Republiek (§632) bleef achter; te vergeefs werd met den Oostenrijkschen Gezant, von Kaunitz, over de vernieuwing van het Barrière-Verbond gesproken, ofschoon hij niet durfde ontkennen dat het kracht behield.[9]

639. De wanorde, waardoor 1748 geschandvlekt werd, kon niet van langen duur zijn: de plunderingen hielden op, door den weërstand van al wat goed en welgezind was. Doch hoedanig was nu van de gansche toedragt der zaken het gevolg? dat de losgelaten menigte beteugeld werd, dat de Burgerij, ofschoon onvoldaan, uit vrees van nieuwe en erger verwarring, in haar voortdurende vernedering en miskenning berustte, en dat voor de Regenten de weg tot herkrijging van hun overmagt gebaand was. Ook sloegen zij zonder uitstel dezen weg in. Met de donkerste verwen werd het misdadige van woeling en tegenkanting geschetst. Het onregt dat zij nu ondervonden hadden, scheen bijkans het onregt, dat zij vele jaren lang begaan hadden, uitgewischt te hebben. Zij bejammerden slechts dat het Stadhouderloos Bewind, in de overhaasting der vreesachtigheid, omgekeerd was. Doch

onherstelbaar was het niet. Oude en nieuwe Magistraten sloegen de handen ter dwarsbooming van den Stadhouder in-een; de Raadpensionaris en andere voorname beambten waren even zoo gezind; de bevolking zou zich aan het beschermen van een Vorst die voor haar een weifelend en ongenoegzaam beschermer was geweest, welligt niet veel gelegen laten liggen. Reeds was het, door gebrek aan veêrkracht, zoo ver gekomen dat, althans indien Willem IV spoedig kwam te overlijden, de voortduring van het Stadhouderlijk Bewind twijfelachtig scheen.

Zoo liep het jaar 1748 ten einde, hoogstgedenkwaardig, doch waarin het nadeelige bleek van alle Staats-, zoo als van alle ander lapwerk, en in meer dan één opzigt het zaad der opgevolgde beroerten die 't Land gesloopt hebben, gelegd werd.[4]

Bepaaldelijk in Amsterdam kon reeds worden opgemerkt dat er weinig verschil was tusschen de vorige Burgemeesters en die welke de Prins aangesteld had. — De Raadpensionaris was zoo blijkbaar ongenegen om mede te werken tot bevestiging van het Stadhouderlijk Bewind, dat de Prins in vele gewigtige zaken hem naauwelijks raadplegen kon. Hij scheen bijkans lijdelijk te willen blijven, totdat hij, naar oude wijs, werkzaam zou kunnen zijn.

Wat, in de hartstogtelijkheid der partijzucht, een Stedelijke Magistraat zelfs nu kon en durfde verrigten, bleek in de gruwelijke handelwijs der Regering van *Steenwijk*, die (27 Apr. 1749) een burger, *Fledderus*, om openbare bewijzen van Stadhoudersgezindheid, onder een schijn van regtsoefening, deed ophangen; terwijl, na opzettelijk onderzoek door 's Prinsen gemagtigden, de ter dood gebragte in zijn eer en goeden naam hersteld en, om dezen geregtelijken moord, eene buitengewone verandering der Regering gelast werd.

c. APR. 1749 — OCT. 1751.

640. Eindelijk werd de Prins overgehaald om het ontslag van den Raadpensionaris te bewerken. Zoo werd, ten minste eenigermate, de oorlog aan de op nieuw dreigende Magistraten verklaard. Doch in sommige opzigten reeds te laat; vooral omdat hij, ook nu, dikwerf waar standvastigheid vereischt werd, zich vleide verklaarde vijanden van zijn Huis door toegeeflijkheid te winnen. In Holland stonden de Stadhoudersgezinden reeds aan verdrukking ten doel; en, toen er eene Amnestie afgekondigd werd, was het bijkans als

hadden de Regenten aan de voorstanders van Oranje, wegens het doordrijven der omwenteling, op voorwaarde van zich te onderwerpen, genade verleend.

1749. 3 Mei: ontslag van *Gilles*, op zijn verzoek, zoo het heette, maar eigenlijk tegen wil en dank, door Stadhouderlijken invloed; vooral op aandrang van Bentinck. Aanstelling van Steyn, die als regtschapen, werkzaam en Stadhoudersgezind, aanbevolen werd.— Omtrent te gelijker tijd terugroeping van *van Hoeij*, meer dan 20 jaren gezant te Parijs (§ 581a). — Ook in de Staten van Holland neemt de Prins een hoogeren toon; betuigende »met smart onder»vonden te hebben dat de leden niet met de vereischte vaardigheid »hadden getracht aan het bij voorraad ingestelde middel zijn volko»men beslag te geven; dat hij er van had moeten gewagen, om voor »tijdgenoot en nakomeling te toonen, dat hij onschuldig was aan »het nadeel dat het Land uit deze traagheid leed."

Den last van misnoegen en onvoldaanheid poogden vele Regenten, zooveel mogelijk, over te dragen op den Prins: »Gaat naar »uwen Prins," was het, »laat die u helpen; gij hebt nu een Stad»houder, laat die er in voorzien." Voorts deden zij reeds op menigerlei wijs aan de Stadhoudersgezinden gevoelen, dat niemands bescherming een waarborg tegen de werking van hun gezag was. Te Amsterdam maakten de heethoofden der Doelisten, aan zich zelven overgelaten, door hun onvoorzigtigheden, onbescheidenheden, en de strikken waarin men hen vallen deed, den naam *Doelisten* en *Achten-veertigers* hatelijk en tot verachting; de Magistraatsgezinde sleepers- en schuitvoerders-partij werd alleen in toom gehouden door de zoogenoemde bijltjens (timmerlieden) der eilanden.[4]

1749. Oct.: *Amnestie* in Holland, toen het werk van de verandering der Regeringen ten einde geloopen was; met verbod van alle verwijtingen, nieuwe vergaderingen, enz. »Dit had meer het voor»komen van tegen de Prinsgezinden dan tegen hun tegenpartij ge»rigt te zijn, en gaf niet dan gemor en vreesachtigheid bij hen wier »zaak boven gedreven had."[4]

De Prins, in plaats van door gestadige zamenwerking met Steyn naar de leiding in de Staten van Holland, waarop alles aankwam, te dingen, bleef nog steeds den niet voorzigtigen wensch koesteren om zich, door eene toegeefelijkheid die tegen hem misbruikt werd, met de Staatsgezinde partij te verstaan.

641. Spoedige hervorming van het Financie-wezen was even moeijelijk als onmisbaar. De heffing bij *Collecte* werd vastgesteld, ook ingevoerd; echter niet zonder een tegenstand die op sommige plaatsen bedenkelijk was. Voorts trachtte de Prins, door gewigtige voorstellen, in den eenigermate vervallen toestand van handel en fabrijken te voorzien.

1749. 2 Mei: voorstel van den Prins aan Holland om, óf hoofdgeld, óf inzameling. 9 Julij: Resolutie der Staten om de vroeger verpachte middelen te heffen bij *Collecte.* — Evenzoo in de meeste Provinciën. (Er was een provisioneel middel ingesteld om de 10 Millioen der jaarlijksche opbrengst van de Pachten in Holland te vinden, namelijk bij *schatting.* Doch klagten en gemor over de ongelijkheid van den omslag.)

1749. Mei: voorstel van den Prins aan Holland om ter opbeuring vooral der weverijen, inlandsche stoffen te gebruiken; zoo als hij voor zich en zijn Hof en bedienden besloten heeft te doen. De Staten verzoeken de Regenten en ambtenaars dit voorbeeld te volgen.

1750: invoering der *Collecte.* 2 Jan: oproer te Haarlem, door krijgsvolk bedwongen. — Te Amsterdam woelingen van de wijnkoopers, vleeschhouwers en anderen, die liever *admodiatie* zouden gehad hebben.

1751. Apr.: eedsoplegging aan de wijnkoopers om het veelvuldig sluiken. 17 Aug.: beroerte te Rotterdam, waar het graauw in het spel gebragt werd. »De Collecte geraakte echter allengskens in »stand."[9]

1751. 27 Aug.: voorstel van den Prins aan Holland ter aanprijzing eener verhandeling waarbij (met opgave van de oorzaken en de geneesmiddelen van het handelsverval) een *gelimiteerd Porto Franco* voorgesteld werd: sommige goederen zouden geheel vrijen invoer hebben, anderen eenig regt betalen, met teruggave bij uitvoer.

642. Ook de regeling der buitenlandsche betrekkingen werd met ijver ter hand genomen, doch met weinige vrucht. Frankrijk was niet gezind om aan den Staat die zich aan zijn invloed ten minste eenigzins had onttrokken, handelsvoordeelen te verschaffen; en de pogingen van Engeland om het vorige systema van Bondgenootschap te herstellen, werden door den blijkbaren weêrzin verijdeld waarmeê het Barrière-tractaat en ook de meest billijke eisch van het Gemeenebest, door het evenzeer over begin en afloop van den krijg misnoegde Oostenrijk, ter zijde gesteld werd.

Onderhandelingen met Frankrijk; vruchteloos; enkel in schijn werd aan het Gemeenebest welwillendheid betoond.

Oostenrijk durft nog niet openlijk de validiteit van het Barrière-tractaat ontkennen; maar tracht zich door uitvlugten te dekken. België is uitgeput; het is een Land van privilegiën, waar de Souverein weinig vermag en de Staten zooveel of ook zoo weinig geven als hun gelieft: de bevolking is er tegen de Hollanders ingenomen, ook om de belemmering van den handel. Om deze en dergelijke redenen weigering om, zelfs na kwijtschelding van belangrijke

achterstallen, de jaarlijksche *subsidie* te betalen; om het *Tarief*, dat aanmerkelijk verhoogd was op den bepaalden voet terug te brengen, of om voor den opbouw der vestingwerken eenige noemenswaardige opoffering te doen. Voorstel om zich, tegen vermeerdering van de Oostenrijksche troepen, van subsidie en, ofschoon het misschien nog niet stellig uitgedrukt werd, van Hollandsch garnizoen te ontslaan. Maar dergelijke wijziging werd dezerzijds te regt als onaannemelijk beschouwd: zij deed het wezen der Barrière vervallen, nu zij, om de mogelijkheid eener vereeniging van Frankrijk en Pruissen, dubbel wenschelijk was. — In Engeland zou er bij sommige Staatslieden genegenheid bestaan hebben om, ter vermijding van gedurige botsingen tusschen Oostenrijk en Holland, te bepalen dat het onderhoud der vestingen op gezamenlijke rekening der drie Mogendheden komen en het Parlement ten dien einde voor eenigen tijd eene jaarlijksche som van 50000 £ beschikbaar stellen zou.[42]

»De Hollanders zijn er niet meer," zeide H. Walpole in 1749, en later (1751) vroeg hij: »kunnen de Staten-Generaal, al heeft »de Stadhouder nu veel gezag, op eenigerlei wijs middel vinden »om, terwijl de Barrière in onverdedigbaren toestand is, hun eigen »frontier te beschermen? en zouden zij, zelfs bij eendragt en goe»den wil, een leger voor de gemeene zaak te velde kunnen brengen?"[42]

643. De ijver van den Stadhouder kon den weêrzin tegen het Stadhouderschap niet verbidden. Het bleef, in veler oog, een struikelblok dat het oproer, door voorbijgaande omstandigheden begunstigd, in den weg der alleen wettige Overheid gelegd had. Was het dan niet te vreezen dat, zoo Willem IV plotseling stierf, de Staats- en Franschgezinde partij de pas weder opgerigte orde van zaken, voor de rust en het evenwigt in de Christenheid onmisbaar, vernietigen zou? Hij zelf althans, wien de mogelijkheid van spoedigen dood, bij ligchaamszwakte en arbeidvolle zielskwelling, steeds voor den geest stond, begreep dat er, in dit geval, een beschermer behoorde te zijn voor de regten van zijn Huis en de fondamentele wetten van den Staat. Het was met dit inzigt dat hij den HERTOG VAN BRUNSWIJK, voor die taak, naar het scheen, allezins berekend, aan de dienst der Vereenigde Nederlanden verbond.

LODEWIJK ERNST, Hertog van BRUNSWIJK WOLFENBUTTEL (1718—1786), bloedverwant van den Koning van Engeland en van de Keizerin; die zich in Oostenrijksche dienst, gedurende eene reeks van jaren, loffelijk had gekweten en bij het Hof van Weenen zeer gezien was. Een man van niet geringe bekwaamheid in krijgs- en Staatszaken; het Engelsch bewind verlangde hem, die ook (1753)

met de hooge waardigheid van Veldmaarschalk van het Duitsche Rijk bekleed was, in een zeer hagchelijk tijdstip (1756) aan het hoofd van een leger in Duitschland te stellen, en een der sluwste van de Fransche Gezanten, d'Affry, was voor zijn invloed en schranderheid grootelijks bevreesd. Vinnige tegenstanders noemden hem »een man vrij van alle geldzucht en gierigheid."[49] Eerzucht ontbrak hem niet, en van intrigue, die ook hij welligt voor Staatkunde hield, schijnt hij, ofschoon de beschuldigingen zijner vijanden, in dit en in elk opzigt, overdreven zijn geweest, niet geheel vrij te kunnen worden gepleit. — De verplaatsing naar Holland kwam hem, bij zijne glansrijke uitzigten, weinig uitlokkend voor. Alleen op herhaalden aandrang, en na driemaal en gedurende drie jaren geweigerd te hebben, werd hij overgehaald; vooral ook op grond dat het niet om een gewoon bevelhebberschap te doen was, maar om, zoo de Prins stierf, bij den onzekeren toestand der Republiek, aan het hoofd der militaire magt, tegenover de vermoedelijke pogingen der Magistraatsgezinde partij, de steun te zijn, zoowel van het Huis van Oranje als van een regeringsvorm, welks behoud voor geheel Europa van het grootste gewigt was. — 1749. Oct. zending van Bentinck naar Weenen *ad hoc.* 1750, 2 Nov. aanstelling van den Hertog tot Veldmaarschalk tegen *f* 20,000 's jaars, waarbij, als schadeloosstelling voor het verlies zijner voordeelige betrekkingen aan het Keizerlijke Hof (22 Dec.), het dubbelde gevoegd werd. — 15 Dec. aankomst in 's Hage. De Prins geeft aan de Staten-Generaal kennis, dat hij, naar aanleiding van het regt der Gouvernante om een ervaren krijgshoofd te kiezen, (§ 629) noodig geacht heeft tot dat einde een zoo allezins geschikt personaadje reeds vooruit te bestemmen. — De Hertog woonde geregeld tweemaal 's weeks de Conferentiën over de buitenlandsche zaken met den Stadhouder bij.

644. Het was zoo! voor den Prins, door verdrietelijken arbeid en grievende tegenkanting afgetobd en bijkans vermoord, was het uur der rust in het sterven nabij. Hij bezweek; welligt naar den wensch der Aristocratie, in sommige opzigten, eenigzins te vroeg; vermits zij, ofschoon reeds op nieuw krachtig en geducht, evenwel, bij de mogelijkheid eener hernieuwde volksberoering, haar langmoedigen en dienstvaardigen schutsheer noodig scheen te kunnen hebben. Overtuigd hem te kunnen ontberen, zou zij, bij levensverlenging, hem nog minder dan tot dus ver hebben gespaard. Tijdig stierf hij om, bij de algemeene betuiging van achting en liefde die aan zijne nagedachtenis gebragt werd, ook van de Staatsgezinden, nu hij in het graf niet meer schaden kon, den lof in te oogsten die hij in ruime mate ook van hen, met het sparen en opbeuren van den anti-Stadhouderlijken aanhang

had verdiend; tijdig stierf hij om, na zoo menigvuldige smadelijke bejegening en ongedachte tegenwerking ondervonden te hebben, ten minste die verregaande bitterheid en mishandeling te ontgaan, die voor de vorstelijke weduwe en den driejarigen zoon weggelegd was.

3 Sept.: de Prins, na eene zware ziekte in 1748 (§ 635a), door gestadige overspanning verzwakt, naar Aken om de wateren te gebruiken; doch hij vindt weinig baat, en wordt, vier weken later teruggekeerd, door koortsen aangetast, waartegen zijn ondermijnd gestel niet bestand was. — 22 Oct.: hij sterft, veertig jaren oud.— Weinige dagen te voren, toen hij, als naar gewoonte, zijnen kinderen den vaderlijken avond-zegen bragt, zeide de achtjarige Caroline: »vaderlief, ik hoop dat gij wel duizend jaren oud zult worden;" »waarop hij met teederheid antwoordde: »mijn lieve kind, ik zal »waarschijnlijk niet lang meer leven, zijt uwe Moeder gehoorzaam »en wees haar tot troost;" en reeds zieltogende sprak hij: »Ik ben »zeer benaauwd, het zal toch sterven wezen; zorgt voor mijn »jongen WILLEM!"

II. 1751 — 1759.

DE GOUVERNANTE.

645. ANNA had een moeijelijke taak, moeijelijker nog dan die welke haar echtgenoot te zwaar was gevallen. De omwenteling van 1747, voor zoo ver zij de Regenten bedreigd had, was bijkans geneutralizeerd: de Aristocratie was niet bedwongen, maar wel getergd: het was als of openlijke en bedekte tegenstand tegen het Huis van Oranje nog vinniger en hatelijker wierd. Het zou bukken of vallen, en de ten uitvoerlegging van dit plan scheen te ligter, nu het gezag door eene vrouw en vreemdelinge uitgeoefend werd.

646. De Prinses was niet eene gewone vrouw. Achtenswaardig en rijk begaafd, was zij, door aanleg en ervaring, welligt niet minder dan Willem IV, berekend om het Staatsbestier in handen te hebben. Maar fier en hooghartig, was zij, ten minste evenzeer als hij, naijverig op eigen inzigten, zoowel als op eigen gezag. Ook zij dacht dat het gelijktijdig, of althans beurtelings believen van Staats- en Stadhoudersge-

zinden mogelijk was, en zou, liever dan zich onder den invloed, hetzij van den Hertog van Brunswijk, of van den Raadpensionaris te stellen, een steun zelfs bij haar tegenpartij hebben gezocht.

Zie § 568 en 621a. — Een voorkomen, niet onbevallig; indrukwekkend. Een schrandere geest; fijn, gevat en puntig in schrift en gesprek, verrijkt door talenten en uitgebreide kennis, inzonderheid van talen en van de historie, ook uit een politiek gezigtspunt beschouwd. Een levenswijs voorbeeldig, door Godsdienstigheid, eenvoud, en huisselijkheid; schilderen was haar geliefkoosde uitspanning. Een karakter dat ook nadeeligen invloed op het bestuur had: want zoowel eerzucht als vrees om in iemand van haar raadslieden een leidsman te hebben, bragt haar tot een volgen van eigen denkbeelden en gevoelens, dat veeltijds naar eigenzinnigheid geleek. Een Staatkunde die in eenige niet zeer verheven stelregels, als bijv. dat aller drijfveer eigen en geldelijk belang is, dat men een iegelijk te vriend houden moet, en dergelijke, geresumeerd werd. — Dochter der voortreffelijke Koningin Carolina († 1737), die op de Staats-aangelegenheden in Engeland een gunstigen invloed gehad heeft, dacht zij welligt, schoon ten onregte, dat ook hier, door te laveren, het ontzeilen van de klippen doenlijk en dat de twist der partijen, in den grond der zaak, niet dreigender in de Republiek voor het Stadhouderschap dan voor de kroon in Engeland was.

647. Er was nog mogelijkheid om, door vastheid van wil en inzigten, hetgeen door slapheid en weifeling bedorven was, te herstellen. Doch de Prinses moest zich omringen van de vrienden van haar Huis, en zij gaf ten minste evenzeer aan andersdenkenden gehoor; het aanwakkeren van de aloude Oranjegezindheid der bevolking zich ten doel stellen, en zij was meer op het winnen en bevredigen van enkele personen gehecht; zich een welberaamd plan van in- en buitenlandsche Staatkunde naar beproefde beginselen kiezen, en zij ging veeleer, zoo al niet naar den luim van het oogenblik, althans naar den schijnbaren eisch der wisselende omstandigheden te werk.

Zij steunde op de aanhankelijkheid der kleinere Steden en Gewesten, nietsbeteekenend evenwel, indien zij niet vermogt zich met de grootere te verstaan. De Staat kon niet meer bestuurd worden zonder, veelmin tegen den wil van Amsterdam.

648. De zamenwerking althans van drie Staatslieden was onmisbaar; van den Hertog van Brunswijk, geroepen beschermer van het Stadhouderlijke Huis; den Graaf Bentinck,

wiens welgezindheid en talenten zich in de Ridderschap van Holland, sedert vele jaren hadden geopenbaard, en den Raadpensionaris, zonder wien op geen meerderheid in Holland te rekenen was. Doch de Hertog was te zeer nevens Anna geplaatst om haar mistrouwen niet te wekken; de standvastigheid van Bentinck onvereenigbaar met haar doorgaans weifelenden zin; Steyn niet zoo gedwee als om haar te behagen vereischt werd. Overtuigd, vooral begeerig niemands raad of bijstand noodig te hebben, legde zij jegens allen eene onverschilligheid aan den dag, waardoor de vriendschap der beide eersten nutteloos en de veranderlijke gezindheid van den laatsten, die zich beleedigd achtte, nadeelig en gevaarlijk voor haar werd.

De Hertog eerst in Holland (10 Febr. 1752), ten laatste (1752—1756) ook in alle gewesten, voor het geval dat Anna overleed, tot Representant van den minderjarigen Stadhouder, enkel evenwel als Kapitein Generaal, benoemd. — De Prinses ofschoon zij hem, bij testament, tot voogd van haar kinderen aanstelde, wilde het bewind onverdeeld behouden, en zou veel liever een meer ondergeschikten Vorst in zijne plaats gezien hebben. Hij was echter bij de Conferentiën over de buitenlandsche zaken tegenwoordig, en bragt voorts, door gehechtheid op de détails van krijgstucht en krijgsoefening, de vervallen troepen tot die netheid en juistheid welke nu overal verlangd werd en niet zonder gewicht is.[4] — Bentinck was de ziel van de Stadhoudersgezinde meerderheid der Ridderschap van Holland; doch ook zijn invloed bij de Gouvernante was gering. Aan Steyn toonde zij nog minder vertrouwen; zelfs ongunst en tegenwerking somtijds; zoodat deze, wien het bovenal om zelfbehoud te doen was, door de Prinses teruggestooten, zich niet onwillig naar den kant der steeds magtiger Staatsgezinden begaf. — Anna bediende zich liever van personen die, gedeeltelijk althans, of niet zeer hoog in de algemeene achting stonden, of door ambten en betrekkingen geen invloed hadden genoegzaam om haar eenig overwigt te verschaffen; of zelfs hun invloed aan inzigten die met haar belangen niet strookten, hadden gewijd; aan de *van Harens*, aan *van der Mieden*, aan haar geheimschrijver *de Larreij*, ook aan een *de Back* die vijand van Bentinck en een gevaarlijk voorstander der Aristocratie was.

649. Nooit had de kans voor de Aristocratie schooner gestaan. Weldra zou het Eminente hoofd, al was de titel fraai, haar niet hinderlijk zijn. Slechts moest er gezorgd worden, dat het leger zwak bleef; dat elk prerogatief van den Stadhouder, zooveel doenlijk, te niet ging; vooral ook dat de

gewigtige keus der Vroedschappen door de benoeming waaruit zij geschiedde, tot leden der Staatsgezinde familiën te beperken, een ijdele formaliteit werd.

Het verminderde trachtte men zachtjens en ongemerkt weêr in te palmen, en wanhoopte niet met beleid de zaak tot den vorigen stand te rug te brengen, hetzij door afschaffing van het Stadhouderschap, hetzij door den Stadhouder tot een bloot Minister van Staat te maken, die slechts bevelen te ontvangen en uit te voeren had. Met dit doel geraakten de *Conventiën* van regeringsleden (§ 604) telkens meer in zwang.

C. Hop (§ 545), van 1753 tot 1762 burgemeester van Amsterdam, zijn broeder, de gezant te Londen, en hun neef *Johan Hop* (1709—1773) sedert 1753 Thesaurier-Generaal, waren onder de meest vermogende Regenten; ook *Hasselaar* (1698—1766), door Willem IV en daarna nog tien malen tot burgemeester van Amsterdam benoemd; alsmede zijn ambtgenoot *de Vrij Temminck* (1701—1785), die het eerst in 1749 en meer dan twintig malen deze waardigheid bekleed heeft.

650. Een tegenstand, die inzonderheid van Amsterdam uitging, werd spoedig openbaar, doch bovenal heftig, toen, bij het uitbreken van den krijg, de Fransche Staatkunde zich, onder het voorwendsel van onzijdigheid en vrijheid der Republiek te beschermen, van een toon- en bijna wetgevend gezag in de vergaderzaal van Holland meester had gemaakt. Van dien tijd af, ofschoon de Gouvernante meer dan genoeg deed om, naar billijke schatting, den blaam van te ver gedreven Engelsch- en Stadhoudersgezindheid te ontgaan, werd zij bejegend als of ze met Groot-Brittanje, ten verderve van het Vaderland, in verstandhouding stond.

Reeds bij het leven van Anna raakten partij-namen van Prins- en Engelschgezinden tegenover *Patriotten*, Republikeinen, en Franschgezinden eenigermate in zwang.

---

a. 1751 — 1756.

651. De Prinses werd, zonder tegenspraak of uitstel, als Gouvernante erkend. Eene poging tot regeling der geldmiddelen, door vermindering van uitgaven, was haar eerste werk. Weldra werd zij geroepen om in geschillen van gewigtigen

en teederen aard, tusschen de Admiraliteiten van Holland en Zeeland en tusschen het Hof en de Staten van Friesland, uitspraak te doen.

22 Oct. Anna legt den eed af. — De vrienden van Oranje waren niet zonder groote bezorgdheid geweest voor de ongestoorde aanvaarding van het Bewind; maar ook de tegenstadhouderlijke partij was door den dood van Willem IV, op wien zij tegenover het misnoegde volk rekenen kon, verslagen: zij zou de openlijke trotsering der Burgerijen, door geheele vernietiging van het werk van 1747, voor als nog niet ligt hebben gewaagd.

Verval der Financiën: in Holland (1750) een te kort van *f* 70,266,000. — Voorstel van Hare Hoogheid terstond door de Staten bekrachtigd, ter besparing van *f* 110,480 's jaars op de Gardes: tevens algemeen ontwerp van bezuiniging op de troepen, ten bedrage reeds nu van *f* 800,000, en met ter tijd van *f* 1,500,000 's jaars, insgelijks goedgekeurd (2 Maart). Voorzieningen der Gouvernante omtrent eenvoudiger monteering, behalve voor de Gardes.

Twist der Admiraliteiten van Holland en Zeeland over de *verlofgelden* voor de uitgaande en inkomende goederen langs de Zeeuwsche stroomen. 21 Sept. 1752: uitspraak der Gouvernante, waartegen zich de Staten en de Admiraliteit van Zeeland verzetten. 20 Jan. 1753: bekrachtigende resolutie der Staten-Generaal en verwijt aan de Staten van inbreuk op het gezag der Gouvernante, en wegneming van de laatste toevlugt der Unie ter vereffening van geschillen; bedreiging met sterkere middelen, zoo de wederspannigheid niet ophoudt. — Middelburg veroorlooft zich deze regtmatige tusschenkomst zonderling en gewelddadig te noemen.

Strijd in Friesland over de *militaire Jurisdictie.* — Bij Resolutie der Staten van 28 Dec. 1746 was bepaald dat misdaden van militairen zouden komen ter kennisneming van den militairen regter; de tegenkanting van het Hof was afgewezen door Willem IV, (nog 15 Julij 1751), ook als Kapitein-Generaal der Unie, eene waardigheid nu voor het eerst door een Stadhouder van Friesland bekleed en waarmeê die judicature steeds in andere Gewesten verbonden was geweest. Nieuwe aandrang van het Hof; maar de Gouvernante, zich vereenigende met Westergoo en de Steden tegenover Oostergoo en de Zevenwolden, houdt zich aan het besluit van 1746. — Eindelijk, 5 Julij 1753, Resolutie der Staten ten voordeele van den militairen regter.

652. Opbeuring van handel en nijverheid, volgens de inzigten en het plan van Willem IV, maakte het onderwerp van langdurige en vruchtelooze beraadslagingen uit. Een ander gewigtig punt was het regelen der Voogdij, welke ten laatste in alle Gewesten nagenoeg op eenparigen voet gebragt werd.

14 Apr. 1753: voordragt der Gouvernante bij de Staten van Holland en (9 Oct. 1753) bij de Staten-Generaal om, in verband met het ontwerp van Willem IV (§ 641), de Placaten en tollijsten, ter verligting van handel en zeevaart, naar de veranderde tijdsomstandigheden te schikken. Ernstige besognes; vrij eenparig advies (19 Dec. 1754). Dit advies, bij vorm van besluit opgemaakt, bleef liggen: »er scheen niets aan te ontbreken dan de bekrachtiging der »Bondgenooten: na dien tijd, hoe hoog de nood ook verder klom, »is er nooit meer over geraadpleegd; even als of het nooit gebeurd »ware."[3]

14 April: de Gouvernante dringt ook bij Holland aan op te gemoetkoming aan de fabrijken. 26 Aug.: last der Staten aan Vroedschappen en beambten om zich, voor laken en wollen of zijden stoffen, enkel van hetgeen in Holland vervaardigd is, te bedienen: weinig nageleefd en gehandhaafd.

Voogdij. — In de besluiten omtrent de Erfelijkheid (§629) was bepaald dat, bij aflijvigheid der voogdesse-moeder, door de Staten *alsdan* zou worden voorzien: nu echter werd het gewigt eener bepaling *vooraf* levendiger gevoeld. — 1752. 26 Jan. Besluit van Holland; de Stadhouder meerderjarig na volle 18 jaren, benoeming van regeringspersonen door de Gouvernante om met de voogden voor de opvoeding te zorgen; de Hertog representant van den Kapitein-Generaal; het Admiraal-Generaalschap onvervuld; de verkiezing uit de Stedelijke nominatiën bij de Staten. Nagenoeg dezelfde bepalingen in de overige Gewesten, ofschoon door sommigen zeer lang gedraald werd: Friesland droeg de Raadsbestelling op aan de Prinses-Grootmoeder en, bij haar afsterven, aan Prinses Carolina.

653. Naar buiten was de Republiek hetgeen een staat wezen kan, die gevreesd noch geacht wordt. Vrede met de Roofstaten van Marocco en Algiers werd niet door oorlogschepen en schutgevaarte bewerkt, maar met nederig aanbod van rijke geschenken gekocht. Aan onderhandelingen ontbrak het niet; met Frankrijk om een commercie-tractaat, met Oostenrijk om eene billijke schikking ten aanzien der Barrière te verkrijgen; langdurig, verdrietelijk, vernederend, vruchteloos.

1752. 21 Nov.: na omstreeks veertigjarigen krijg, vrede met *Marocco;* teruggave der gevangenen, tegen losgeld en geschenken. — 1755. 19 Jan. oorlogsverklaring van *Algiers*, nadat sedert 1726 (§ 556) de goede verstandhouding bewaard was door dezerzijds bijkans telken jare kostbare geschenken derwaarts te zenden en schier met angstvalligheid alle aanleiding tot misnoegen te vermijden.[2] De Admiraliteiten hadden, uit geldgebrek, van de door de Saten bepaalde uitrusting bijkans moeten afzien, zoo niet de Gouvernante haar Koninklijk woord voor de behoorlijke voldoening verpand had.[2] — Eskader, in 1755, onder *Boudaan*, in 1756 onder *v. Wassenaar*, waardoor de handel in de Middelandsche Zee, doch zonder verder nadeel der Algerijnen, beschermd werd. Vrede eerst in 1757.

Frankrijk. — Van 1749—1754 *de Larrey* en *Marcelis*, nevens den Gezant *Lestevenon van Berkenrode* te Parijs. Herstel van het Tractaat van 1739 scheen een natuurlijk gevolg van den vrede. Niets hiervan; weigering op hoogen toon; velerlei voorstellen, allen zeer nadeelig voor de Republiek, ten laatste verklaring dat men niet voornemens is eenig verdrag van koophandel met haar te sluiten.

Oostenrijk. — Van 1751 tot 1755 onderhandelingen, met medeoverleg van Engeland, over *a.* het *Tarief*, dat, volgens Art. 26 van het Tractaat van 1715, had moeten blijven op denzelfden voet, totdat er een verdrag van koophandel zou gemaakt zijn. *b.* de *barrière;* waarbij in het herstel der gesloopte vestingwerken en de verdeeling der hiervoor noodige kosten moest worden voorzien. — Vele ontwerpen en tegenontwerpen, onder wier overweging het allengs duidelijker werd dat er van de Keizerin, die op geenerlei wijs langer ten behoeve van bondgenooten in haar Souvereiniteit over België wilde beperkt zijn, weinig of niets met goed gevolg zou worden bedongen. De Zee-Mogendheden spraken van den jongsten oorlog en haar uitstekende diensten; Oostenrijk dacht aan haar pligtverzuim, laauwheid, en blijkbaar eigenbelang. Zij herinnerden dat België met haar goed en bloed veroverd, aan het Oostenrijksche Huis geschonken was, als een pand om tegen Frankrijk te beschermen, en dat deze overeenkomst, in haar ganschen omvang, het eenige cement van onderlinge verstandhouding was: Maria-Therezia kon het denkbeeld niet verdragen van vreemd garnizoen en van subsidie dat naar jaarlijksche schatting geleek; eindelijk riep zij uit, in het bijzijn van den Engelschen Gezant: »hoe! ben ik niet in België Souvereine Vorstin, en is het mijne »pligt niet mijne onderdanen te beschermen, die te lang door het »Barrière-tractaat verdrukt en van de voordeelen die alle Natiën »genieten, verstoken zijn geweest!"[46] — 31 Oct. 1755: de gemagtigden der Staten teruggeroepen.

654. De Aristocratie rekende zich op nieuw meer dan opgewassen tegen het Stadhouderlijk gezag. De Stadhoudersgezinden ondervonden het; ook de Gouvernante: haar bedoelingen werden verdacht gemaakt, haar persoon in schotschriften beleedigd en belasterd, de bezwaren van een toestand die reeds zoo moeijelijk was, door aandrang op bezuiniging en miskenning van haar regten verdubbeld. Zoo was het reeds toen er, door het uitbarsten van een algemeenen krijg, nog heviger spanning ontstond.

Voortzetting (§ 640) der vervolgingen tegen hen die aan de gebeurtenissen van 1747 en 1748 hadden deelgenomen; vooral te Amsterdam. *Valsche exploicten* of opschuddingen door de politie verwekt, om de personen die men vooraf bepaald had, gevangen te

nemen, te straffen, de stad uit te zetten. — 1754. Jan.: oploop bij de begrafenis van Raap (§ 637a), waarbij naauwelijks het lijk beveiligd werd van een burger die, in 1748, het vermoorden der regeerders belet, alle belooning van de hand gewezen en het algemeen welzijn bedoeld heeft.[67] — Verbittering tegen allen die omgang met of kennis aan Stadhoudersgezinden hebben; hoon en smaad ook in lasterschriften, waarin mede het Stadhouderlijke Huis op zeer kwaadaardige wijs aangerand wordt; terwijl »zij die gesteld »zijn om dergelijke gruwelen te keeren en te straffen, ze, tegen »eed en pligt, met oogluiking niet alleen toelaten, maar zelfs schij»nen te begunstigen." [67] — Beleedigingen tegen de Gouvernante. Velerlei blijken van een welberaamd opzet om met de Stadhoudersgezinden het Stadhouderschap hatelijk te maken en in den grond te helpen.

1754: reisje der Prinses naar Friesland, niet te Amsterdam om de hatelijkheid der pamfletten. — 7 Mei: op voorstel der Ridderschap, Resolutie van Holland tegen de »vele beleedigende en erger»lijke geschriften en prenten en de losbandige gesprekken tot min»achting van den Staat, beleediging der Hooge Regering en forme »van dien, en tot krenking van hooge personen."

Democratische gezindheid in Overijssel. In eenige steden maakt de gezworen Gemeente zwarigheid om zich (naar de voorgestelde bepalingen omtrent de voogdij) aan de keuze van Vroedschappen door Ridderschap en Steden (de Staten der Provincie) te onderwerpen. — De Gemeentelieden te Zwol beweeren dat de verkiezing van burgemeesters, schepenen en raden, die jaarlijks geschiedde, alleen aan hen staat; »zijnde Zwol in eene volstrekte onafhanke»lijkheid, als afzonderlijke Souvereiniteit, niemand dan God alleen »boven zich erkennende."

1754 en 1755: aandrang in de Vergadering van Holland om reductie in het getal en de soldij der Gardes; ook om opheffing van het Militair Geregtshof; hooggaande twisten en vermeerdering van misnoegen en mistrouwen tusschen de Gouvernante en Amsterdam.

---

b. 1756 — 1759.

ZEVENJARIGE KRIJG.

655. Gewigtig in strekking en gevolgen was, ondanks haar Neutraliteit, de *zevenjarige krijg* voor de Republiek. — Frankrijk en Oostenrijk vereenigden zich; de Groote Alliantie en het geheele stelsel der Europesche betrekkingen verviel. Twee magtige Staten, van oudsher vijandig, werden bevriend; het evenwigt, door voormaligen afkeer gevormd, ging eensklaps te niet. Twee Rijken, die steeds voor de Roomsche

Kerk hadden geijverd, kwamen in de rigting hunner ontwerpen overeen; de Protestantsche Religie scheen op nieuw te worden bedreigd. Duister was het vooruitzigt! De Belgische voormuur was bijkans een Fransche voorpost geworden; Engeland zou vernederd, Pruissen vernietigd, de Republiek met geheel het vaste land gebragt worden onder eene alvermogende Fransch-Oostenrijksche heerschappij.

1756. 1 Mei. Vriendschaps- en verdedigingverbond tusschen Oostenrijk en Frankrijk; sedert den vrede van Aken door Maria-Therezia en Kaunitz gewenscht en voorbereid; een geheim zelfs voor den Keizer die, toen het voorgesteld werd, heftig aangedaan en het vertrek verlatende, uitriep: »zoodanige onnatuurlijke »Alliantie is een onmogelijkheid.” De voordeelen waren voor Oostenrijk gewigtig. Frankrijk scheen gereed om in België, Frederik II welligt om in Boheme te vallen; de Protestantsche partij in Duitschland was magtig; de Zee-Mogendheden magteloos of onwillig; Zweden en Denemarken nagenoeg Fransch; de Turken, zoo Frankrijk het sein gaf, naar Weenen op weg. Nu werd eensklaps de oorzaak van bloedige en telkens hernieuwde oorlogen vernietigd; Oostenrijk, tot dus ver allerwege bedreigd, nu allerwege, in Italië, in België, aan den Rijn, in Hongarije, in veiligheid gesteld, zou, vooral indien Rusland toetreden mogt, straks in de mogelijkheid zijn om niet slechts Silezië te herwinnen, maar om de lang gekoesterde wraak-ontwerpen tegen Pruissen, op nog treffender wijs, ten uitvoer te leggen.

De Republiek, zeide men, was juist nu aan den kant van België gedekt. Neen voorzeker; want, ten gevolge van het nieuwe Bondgenootschap, kon België eene Fransche wapenplaats zijn. Ook was eene ruiling ligt mogelijk; want meermalen had von Kaunitz te kennen gegeven dat de Keizerin met voordeel over de Nederlanden zou kunnen beschikken, indien zij daarin niet verhinderd wierd alleen door verbindtenissen met de Zee-Mogendheden. Afstand aan Lodewijk XV was te meer waarschijnlijk omdat Frankrijk, in de verandering zijner politieke betrekkingen en in het breken met Pruissen, bijkans geen ander doel scheen te kunnen hebben; terwijl Oostenrijk ruimschoots in Duitschland, al ware het slechts door Silezië, zou worden schadeloos gesteld.

656. De Republiek moest, zoo zij in den oorlog gemengd wierd, uit den aard der zaak, tegenover Frankrijk, aan de zijde van Pruissen en Engeland staan. Maar was het noodig, was het raadzaam deel te nemen aan den krijg? Pruissen zou het bijkans geëischt hebben: Engeland niet. In de Republiek zelve was onzijdigheid aller wensch, ook van de Stadhoudersgezinden en inzonderheid van de Prinses. De krijg

betrof het Gemeenebest niet; men was niet sterk genoeg om zich aan den toorn van Frankrijk en Oostenrijk te wagen; er waren geen troepen, geen schepen, geen Barrière, geen geld.

De Staat had op de beide Mogendheden niet dezelfde betrekking. Engeland was, in het belang van vrijheid en Godsdienst, gelijk Frankrijk de natuurlijke vijand, sedert bijkans een eeuw, de natuurlijke bondgenoot geweest. »Men stond met Engeland in Tractaten, zoo van *defensie* als van *commercie*. En hieruit *regten*, maar »ook *verpligtingen!* Met Frankrijk had men noch het een noch het »ander."[3]

De twee hoofdverbonden met Engeland waren het verdrag van koophandel van Dec. 1674, waarbij de aard van *contrabande* bepaald was, en het Alliantie- en defensief verbond van 1678, bevestigd in 1716 en 1723, volgens hetwelk, als de eene Staat aangevallen werd, de andere binnen twee maanden krijg aan den aanvaller verklaren, en inmiddels een onderstand leveren moest, Engeland van 10000, de Republiek van 6000 man; beide van 20 oorlogschepen; en wel (§ 549), zoodra de bondgenoot door eenige toebereidselen bedreigd werd.

De partij welke door de voorstanders van Frankrijk Engelschgezind genoemd werd, verlangde versterking der Landmagt, niet om, ten behoeve van Engeland, deel te nemen aan den krijg, maar overtuigd dat men veeleer door eene waardige houding den omvang en duur van den oorlog beperken en voor de onafhankelijkheid van den Staat, naar eisch der omstandigheden, zorg dragen zou. — Dat de Prinses den krijg niet begeerd had, werd, doch eerst nadat zij gestorven was, door den Franschen Gezant zelven erkend.

657. Deze onzijdigheid echter behoorde noch eerloos, noch weerloos te zijn. De aloude betrekking op Engeland mogt niet voorbijgezien, de Tractaten mogten niet ter zijde worden gesteld, de hulptroepen moesten, als het bepaalde geval daar was, zonder tegenspraak of uitstel worden verleend. Naar gelang der omstandigheden zou, door vermeerdering van land- en zeemagt, voor de veiligheid en waardigheid van den Staat worden gezorgd. Ook dit werd aanvankelijk door allen billijk, wenschelijk, onvermijdelijk gekeurd.

In 1753 en zelfs in 1755 waren voorname Regenten onder de Staatsgezinden nog van gedachte dat, als Engeland bedreigd werd, de Republiek, niet zonder eigen gevaar, werkeloos kon blijven en dat haar veiligheid ten naauwste aan een krachtig Bondgenootschap tegen Frankrijk verknocht was. Zelfs in 1756 erkenden de meest Franschgezinde steden nog dat, »zoo het aankwam op het prefere-

»ren van de eene der dissentierende Mogendheden, de balance, om »verscheidene gewigtige redenen, indisputabel naar den kant van »Groot-Brittanje zou moeten overslaan."

658. Aanvankelijk; tot dat Fransche geslepenheid gezegevierd had. Spoedig wist zij te bewerken dat de Republiek, waar alle de driften van hoop en vrees en argwaan in beweging werden gebragt, zich tot onzijdigheid verpligtte, ongewapend bleef, den onderstand weigerde die haar bij de Verbonden opgelegd was, de goede verstandhouding met Engeland verbrak, en het werktuig der Fransche politiek werd.

Zoo verachtelijk als nu, was de houding der Republiek, noch in den Poolschen, noch in den Oostenrijkschen Successie-krijg geweest. Toen had zij, of niet (§ 572), of niet enkel ten aanzien van België en met wederkeerig beding (§ 565), de Neutraliteit beloofd; zich althans door versterking van de landmagt, in de mogelijkheid gesteld om eenigermate de grenzen te beschermen, en ten minste niet zeven jaren achtereen in het weigeren van den verschuldigden onderstand volhard.

De Landgewesten echter ijverden veeltijds voor het vasthouden aan beginsels waardoor de Staat, zooveel doenlijk tegen elke Mogendheid zou worden beschermd. Door Zeeland en Friesland werd één lijn met Holland getrokken. In Holland zelf waren eenige steden, doch wier getal en vooral wier gewigt gering was, aan de zijde der Ridderschap; Steyn bleef in de belangrijkste zaken neutraal in plaats van ambtshalve zijn invloed (althans wanneer, zelfs naar zijn inzien, de Staatsgezinde aanhang te ver ging) ter vereeniging van de uiteenloopende gevoelens tot een goed of minder verderfelijk besluit te gebruiken.

659. De onzijdigheid was bedekte en bijkans openbare vijandschap geworden. Engeland, hetwelk geen vredebreuk kon verlangen, bepaalde zich met te beletten dat de Republiek de Franschen van oorlogsbehoeften voorzag en handel voor hun rekening dreef. Doch ook aldus deed het nemen van Nederlandsche schepen klagten ontstaan, tegenverwijt, heviger klagt, verbittering, haat. Engeland wenschte verzoening; de Staatsgezinde partij daarentegen was er op uit om reden van bezwaar tegen Engeland te hebben.

Door, niet enkel neutraal te blijven, maar ook (zonder evenwel eene *conventie* aan te gaan) eene *verklaring* en *belofte* ten dien opzigte aan Frankrijk te doen (§ 665), gaf de Republiek ten harent een overwigt aan dien Staat, hetwelk alleen door eene *augmentatie*

van de Landmagt (evenzeer door de Staatsgezinden tegengewerkt en belet) had kunnen ophouden. Hierdoor, plagt Bentinck te zeggen, is onze zoogenaamde Neutraliteit inderdaad geen Neutraliteit: het is een bewijs van partijdigheid voor Frankrijk; want Frankrijk alleen heeft daardoor gewonnen, zijn oogmerk bereikt, en geheel Duitschland, inzonderheid onze naburen, onbevreesd durven verwoesten; terwijl het dit, zonder onze belofte van ons met den oorlog en de gevolgen van dien niet te bemoeijen, geenszins ondernomen zou hebben.

Dezerzijds werd eigenlijk onbeperkte vrijheid van handel verlangd, ofschoon de regel *vrij schip vrij goed* nooit zonder gewigtige beperking door de Mogendheden erkend was (§ 353a). Twistpunten. De Republiek beklaagt zich over 1. aanhaling van *grof hout* voor oorlogschepen, als zijnde naar het Traktaat van 1674 geen *contrabande*; maar, volgens het Engelsch Ministerie, *a.* dergelijk ondersteunen van den vijand strijdt met de goede trouw en welwillendheid van bondgenootschap; *b.* het Tractaat van 1674 geldt niet, als men dat van 1678 schendt; *c.* de reden van beklag houdt op, omdat de *waarde* der aangehaalde ladingen vergoed wordt: 2. belemmering der nu door Frankrijk opengestelde vaart op de *West-Indische Coloniën:* maar zoo deze vrij blijft, wordt elke maatregel van blokkade nutteloos gemaakt: 3. verbod van *overscheping* van goederen uit Fransche barken in de nabijheid van St. Eustatius en Curaçao; maar dit leidt bijkans tot hetzelfde resultaat: 4. het *onderzoek* der schepen; maar zonder dit is het onmogelijk te weten of er contrabande vervoerd wordt: 5. de handelwijs der *kapers;* deze, daar zij somwijlen, zonder schijn van regt, als roofschepen, te werk gingen, geeft, ook naar het gevoelen der Engelsche Staatslieden, reden tot billijk bezwaar; maar de oordeelvelling hieromtrent is aan de regtbanken overgelaten, naar 's Lands wetten en volgens de Tractaten, met appel aan den Geheimen Raad: bij de menigvuldigheid der klagten moest, zoo het ernst ware, al was het op gezamenlijke kosten der belanghebbenden, ten minste één geding gevoerd worden om, bij vrijspraak, ten regel te strekken, terwijl het zeer lang althans, bij dikwerf onbewezen jammerkreeten bleef.

Er was voorzeker in het klagen over Engeland veel onbillijkheid en overdrijving. Toen later de handel door Fransche commissievaarders te lijden had, gaf men er die luidruchtigheid niet aan; men zette het niet overal op den voorgrond in couranten en geschriften, de partijschap had er dat belang niet bij.[3] — In den ganschen krijg heeft Engeland zich, meer dan welligt zelfs door de Staatsgezinden verwacht werd, langmoedig betoond; niet enkel ten gevalle van 's Konings dochter; maar ook om de overtuiging dat eene magtige partij slechts naar aanleiding uitzag om zich, ten verderve van het Stadhouderlijke Huis en tot nadeel van Groot-Brittanje, geheel in de armen van Frankrijk te werpen. Engeland daarentegen werd, op allerlei wijs, door de Republiek beleedigd en getergd. Welligt was zij voor Frankrijk te zeer en voor Engeland, als of dit, om zijn eigen belang, haar nooit zou durven aanvallen

of zelfs verlaten, te weinig bevreesd: in den winter van 1756, zou een hooger toon, tegenover het gedurig dreigen van d' Affry, waarschijnlijk meer dan eene verregaande inschikkelijkheid, doeltreffend geweest zijn.

660. Zich van Groot-Brittanje los te maken was de voorwaarde tot volledigen triumf der Aristocratie. Aldus kon aan de hand van Frankrijk het besnoeijen, welligt het uitroeijen van het Stadhouderschap worden beproefd. Argwaan en opgewondenheid tegen Engeland ging met argwaan en opgewondenheid tegen de Gouvernante gepaard. Wat zij ook mogt laten of verrigten, zij was en bleef moeder van den Prins van Oranje en Engelsche Prinses. De heftige en gestadige aanval gelukte, en het scheen dat zij weldra geen weêrstand meer zou kunnen bieden, toen zij, door haar dood, de uitoefening van het gezag, tijdelijk in de handen van haar aldus tot bedaren gebragte tegenpartij liet.

Deerniswaardig was de toestand der Prinses. Verre van tot den krijg te willen drijven, heeft zij hoogstens, om de veiligheid en waardigheid der Republiek, eene versterking van land- en zeemagt gewild; op de naleving der tractaten niet aangedrongen, en, om de Staatsgezinden te believen, welligt meer naar hen, dan naar vader en vaderland overgeheld. Aan d'Affry, toen hij vrijen doortogt van krijgsbehoeften eischte (§ 669), zeide ze, terwijl ze naauwlijks haar tranen bedwong, »wees voor een oogenblik geen minister; »moet ik de persoon zijn die de middelen om mijn vader kwaad »te doen gemakkelijk maak?" en evenwel de toestemming werd, vijf dagen later door de Staten-Generaal, na ingenomen raad van H. Hoogheid, verleend. Zij liet geen gelegenheid ongebruikt om in Engeland den Koning en de Ministers tot schikking en toegeeflijkheid te brengen. Wat zou het gebaat hebben! al ware zij Franschgezind geweest, zij moest, ten behoeve der Regenten, in het oog der bevolking, willens of onwillens Engelschgezind zijn.

661. Alleen in schijn is het trouwloos heulen met Frankrijk door gunstige uitkomsten bekroond. Gewapende onzijdigheid en eerlijk Staatsbeleid zou dezelfde en waarschijnlijk grootere winsten aan den handel bezorgd hebben. Ook heeft geen eigen werkeloosheid, maar de ongehoorde voorspoed van Groot-Brittanje het gevaar van Fransche overmagt en heerschzucht gekeerd. En hoe was het, toen de vrede getroffen werd, met Nederland gesteld! De Republiek was nog meer dan te voren magteloos en verachtelijk geworden. Verdeeld-

heid en verwarring was voorspel en voorbereiding geweest van burgerkrijg, van oorlog tegen den beproefden bondgenoot, van uitdrijving van het stamhuis van Oranje, van onderwerping aan Frankrijks willekeurig beheer, van roem- en heilloozen ondergang voor den Staat.

Verbazend zijn de winsten der kooplieden geweest; zelfs toen zij (1758), in een plegtig gehoor bij de Gouvernante (§ 673), de hartbrekende klagt meenden te moeten uiten, dat, »het water reeds »aan de lippen was gekomen en men eerlang buiten staat wezen »zou aan de armen handreiking te doen." — Friesland had 600 schepen (in plaats van het gewone getal van 200) in zee.[3] — Om der gevolgen wille mogt de laffe houding der Republiek gevaarlijk zijn: de onheilen voor den nakomeling kwamen bij velen minder in aanmerking, zoo slechts de grove winsten van den tijdgenoot wierden gerealiseerd.

Het weerlooze Gemeenebest, van strijdende legers omringd, heeft enkel door de loop en wisseling der oorlogskansen, het gevaar van vijandelijken overval, dat steeds nabij was, ontgaan. Indien er aan het zenden van eene Engelsche vloot, die weinig tegenstand zou ontmoet hebben, niet gedacht is, andere Mogendheden waren gezind om den onzijdigen Staat aan haar inzigten dienstbaar te maken ook met geweld. Frederik II had eenmaal het ontwerp gevormd om, gelijk uit Pruissen in Saxen, een leger uit Westphalen in de Vereenigde Nederlanden te werpen en, zoo de reeks der overwinningen van den Hertog Ferdinand van Brunswijk het niet telkens belet had, zou het Fransche leger aan de zijde van Nijmegen, en wie zou het gekeerd hebben? in de Republiek zijn gevallen.

Geen wonder dat Yorke van een verbasterd Nederland weêrzin gehad heeft; dat *William Pitt* (daarna Lord Chatham), door wiens energie Groot-Brittanje tot glansrijke daden en ongekende magt opgevoerd werd (Oct. 1756 — Oct. 1761), schoon hij de Republiek spaarde, met de diepste verachting jegens haar bezield was, en dat een oorlog tegen Holland (*a Dutch war*) meermalen, en bepaaldelijk in 1761, zeer populair zou geweest zijn.

662. Lang voor het opgaan der vlam smeulde tusschen Engeland en Frankrijk het vuur van den krijg. De Prinses en de Stadhoudersgezinden meenden dat men hierop voorbereid behoorde te zijn. Evenwel de vermeerdering der Landmagt die zij raadzaam achtten, werd door de Staatsgezinden voorbarig en zelfs, om den droevigen toestand der geldmiddelen, bijkans ondoenlijk gekeurd. Indien, dus spraken zij, de

oorlog in Amerika feitelijk begonnen, het vaste land van Europa bereikt, is het de pligt van Oostenrijk voor België te zorgen: al wat mogelijk is, moet om onzijdig te blijven worden beproefd. En toch onder dit mogelijke werd, zelfs door hen, ter zijdestelling der verbonden met Engeland niet geteld.

1755. De Republiek was magteloos. Er waren aanzienlijke lieden die, om voor eigene grenzen de wacht te kunnen houden, in plaats van het leger te sterken, ook *Namen*, het eenige belangrijke punt dat men in België bezet hield, gaarne aan Oostenrijk zouden hebben ontruimd. — De rampen van 1743 tot 1747 werden aan het oorlogvoeren geweten, en niet aan de wijs waarop oorlog gevoerd was.

663. Zoo was het tot op de komst van den Franschen Gezant *d'Affry*. Niemand verstond beter dan hij de kunst om zich van de inzigten en driften der anti-stadhouderlijke partij ter bereiking van Frankrijks oogmerken te bedienen. Doch ook aan niemands diplomatiek overleg is lafhartigheid en faktie-zucht meer bevorderlijk geweest. Gezonden om, zoo mogelijk, naauwere verbindtenissen met Engeland te verhoeden, wist hij, dreigend en vleijend, het naleven der bestaande overeenkomsten te beletten; de Republiek onzijdig, weerloos, ondergeschikt aan Frankrijks welbehagen te houden.

1755 Dec.: aankomst van d' Affry, een tweeden d' Avaux (§ 424): gezant alhier bijkans tot aan het einde van den krijg (1762). — De gesteldheid der Republiek acht hij voor Frankrijk niet ongunstig: de volkshaat is afgenomen, hoewel die nog door Godsdienst, opvoeding en vreeze gekweekt wordt; de verwarring is groot; bij het Bewind allerwege aanmatiging en botsing der verschillende magten; algemeen belang wordt door faktiezucht verdrongen; de partikulieren zijn verrijkt en de Staat verarmd. Verklaarbaar is dus de vernietiging der Marine, het verlies van achting buiten 's lands, en de onbillijke en hooghartige wijs waarop aan de Republiek, sedert den vrede, elke vordering door haar bondgenooten ontzegd is. De groote steden zijn welgezind; maar de invloed der Gouvernante in sommige Gewesten albeslissend, veelvermogend ook in Holland. Van welwillendheid is niets, van zwakheid en onvermogen is alles te wachten. Schrik voor Frankrijks ongenoegen zou elken maatregel die naar deelneming in den krijg zweemde beletten: voorts het uitzigt op *a*. winsten der onzijdigheid voor den handel, *b*. voordeelen door Frankrijk, (vrijen invoer van haring en dergelijke) tijdelijk zoolang de Republiek zich wel gedroeg, verleend, *c*. herstel, gelijk hij zich uitdrukte, van het wettig gezag der Regenten tegen het misbruik der opgedragen Stadhouderlijke magt.

Verstandhouding met de Staatsgezinden; *van Hoey* en *van Wassenaar Twickel* (§ 545a) door wie d'Affry gedienstig en vertrouwelijk ingelicht wordt; *van Rechteren*, *Meerman*, pensionaris van Rotterdam, *Hasselaar* en anderen. Omtrent den Raadpensionaris laat hij zich, in zijne gezantschapsberigten, weldra zeer gunstig uit; Fagel en Bentinck beschrijft hij als geheel dienstbaar aan de Engelschgezinde partij. Spoedig vernieuwt hij het (van staatswege, ook tijdens de Witt, verboden) gebruik om, eer de zaken ter tafel gebragt werden, afzonderlijke conferentiën met de meestvermogende Regenten te houden. Deze gaan in hunne wenschen en ontwerpen zeer ver; sommigen zouden zelfs tot het inroepen van Frankrijks *gewapende bescherming* bereid zijn: doch omzigtigheid is noodig; want de Republikeinen moeten den schijn niet hebben, maar aan hun tegenpartij het verwijt kunnen doen, van een steun bij vreemden te zoeken. Hij wacht zich openlijk aan het hoofd eener faktie te staan, terwijl hij, ter harer geruststelling, tegen de Gouvernante en haar bewind verregaande koelheid aan den dag legt. — Vrees aanjagen is thans, volgens hem, het beste middel om in Holland meester te zijn.

664. Welke zal, bij de uitbarsting van den krijg, de houding zijn der Republiek? op deze vraag werd een stellig antwoord door Frankrijk verlangd. De Staten-Generaal gaven het, na rijp beraad; het was zoodanig als met de waardigheid van den Staat en den eisch der verbonden overeen kwam. Doch de proef stond weldra genomen te worden of de voortgang met het begin en de daad met het woord overeenkomen zou.

1755. 31 Dec.: voorlegging van de gewigtige vraag. 9 Febr. antwoord der Staten-Generaal: zij zien de geschillen met smart; zij zijn er ver af zich in een krijg te wikkelen voor eene zaak welke hun niet aangaat en waarvoor zij in geene verbindtenis staan: zij zullen trachten de welwillendheid van Z. M. te doen voortduren door alle middelen bestaanbaar met hunne onafhankelijkheid en vrijheid. Zij vleijen zich dan ook dat de Republiek, zoowel als België, dat haar tot voormuur strekt, van allen aanval en bedreiging vrij blijven zal: zij hopen daarvan de verzekering te erlangen; alsmede dat de vijandelijkheden zich niet zullen uitstrekken tot op den bodem van Groot-Brittanje, eene zaak die, om verschillende redenen, de Republiek zeer wezenlijk zou aangaan. — Op nederigen toon, volgens d'Affry, wat men op hoogen toon zou gezegd hebben, zoo de Republiek 652,000 soldaten en 80 oorlogschepen had. Welligt was men eenigermate bemoedigd door de tijding van het Traktaat van *Whitehall* (15 Jan.) tusschen Engeland en Pruissen.

665. De eerste proefneming betrof eene aanvrage van hulptroepen door Engeland gedaan. De regtmatigheid dezer aanvrage was door den Raadpensionaris, door de Regenten, door de meest hevige Staatsgezinden, door d'Affry zelven erkend. En toch de Republiek, wegens zijne latere mededeelingen verschrikt, verleende den onderstand niet; weinige maanden verstreken, eer zij door verklaring van onzijdig te zullen blijven, zich bijkans onder de oppermagt van Frankrijk gesteld had.

1756. 10 Febr. Engeland vraagt 6000 man, volgens de tractaten, vermits het, door de toebereidselen eener landing, bedreigd werd. Raadpensionaris, Griffier, Regenten, alle partijen begrijpen dat weigeren niet mogelijk is: d'Affry, die vroeger verklaard had tegen het voldoen aan zoodanige verpligting geen bezwaar te zullen opperen, verzet zich. — 2 Maart: schepen uit Engeland om de troepen over te brengen. 4 Maart: Lodewijk XV, door den Gezant meer geraden dan geraadpleegd, doet aan de Staten berigten, dat zij door tractaten van verdediging tot geen onderstand waren gehouden, nu Engeland, naar hij beweerde, aanvaller was: onzijdigheid van België was overbodig; niemand had regt de operatiën van Z. M. te beperken: hij verlangde meer bepaaldelijk te weten of hij de Republiek onder zijne vrienden kon tellen. — Sommige leden der Staten vragen ootmoedig aan d'Affry of de Koning de zending der 6000 man euvel zou opnemen, zoo ze geschiedde enkel om genot te hebben van het verdrag van 1674; zonder zich tot iets verder te binden of eenigermate het *casus foederis* te erkennen? De Gezant, was het te verwonderen na zoodanige vraag! gelooft wel dat de Koning door deze schijnbare of dadelijke partijdigheid zal worden vertoornd. — 16 Maart: aandrang van Yorke; doch weldra (22 Maart) tegenbevel uit Engeland »vermits het duidelijk bleek dat »de troepen, zoo zij kwamen, zeker te laat zouden komen om van »dienst te zijn." 23 Maart: vertrek der schepen naar Stade, ter inneming van Pruissische troepen. — Eene beleediging waarvan het grievende te Londen diep gevoeld werd.

2 Apr.: beraadslagingen van Holland over een nader antwoord aan de beide Koningen. De Ridderschap, met Delft, Leiden, Alkmaar, en Hoorn, van oordeel dat, in elk geval, om het gevaar der Protestantsche Successie, pligt en belang het geven van onderstand gebiedt; dat de zwakheid der Republiek, die de welwillendheid van haar Bondgenooten niet kan ontberen, zoowel als de dreigende toon van Frankrijk, tot partij-kiezen dringt; en dat men aan Frankrijk en Engeland verklaren moet, in geval eener landing, de 6000 man te zullen verstrekken. Dordrecht, Haarlem, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, en Enkhuizen beweeren dat, zelfs bij eene landing, de troonsopvolging niet in gevaar is; dat convenientie en tedere betrekkingen op het Hof van Engeland in geene aanmerking komen; dat, zoo Frankrijk zich vijandig betoont, geen bijstand van

10000 man, zoo die al door de Bondgenooten verleend wierd, tegen een magtig leger genoegzaam zou zijn, en dat de eigen schatkist uitgeput is: weshalve men Engeland danken moet voor de terugroeping der schepen en aan Frankrijk de toezegging geven eener »volmaakte onzijdigheid," met de algemeene, en, in verband tot het aanvankelijk pligtverzuim, niet zeer krachtvolle bijvoeging: »onver»minderd de verbindtenissen, welke het Gemeenebest ongekrenkt »wilde houden." — 22 Apr.: aanneming van dit gevoelen en dus zegepraal der Franschgezinde partij. Protest van de Ridderschap en drie Steden (Edam, Medemblik, en Purmerend); »door dit ge»declareerde aan den Koning van Frankrijk is de eerste stap ge»daan, om de Republiek te brengen onder absolute dependentie »van die kroon." — Treffende uitkomst der pogingen van d'Affry: nog op het laatst van Februarij meenden de Staatsgezinden slechts schoorvoetend en verdedigenderwijs te werk te kunnen gaan; vóór het einde van April hadden zij volkomen over de Gouvernante getriumfeerd. — 25 Mei: Resolutie der Staten-Generaal, overeenkomstig Holland.

Belooning van Frankrijk: vrijdom van lastgeld en vermindering van het regt op zouten-visch.

666. Weldra was de verbazende, de ongelooflijke tijding van Oostenrijks afval en verstandhouding met Frankrijk bekend. Nu althans scheen het dat de Republiek, in het gevoel van magteloosheid en gevaar, de waardij van haar betrekking op Groot-Brittanje levendiger zou beseffen. Neen! de Staatsgezinde partij was voor Frankrijk minder dan voor den invloed van Engeland en Oranje beducht: ook wenschte en hoopte en eischte zij, terwijl zij elken last der Tractaten van zich afwierp, de voordeelen van het bondgenootschap, zelfs in het plegen van winstgevende vijandelijkheden, te genieten.

1 Mei: Verbond van Oostenrijk met Frankrijk. — 17 Mei: oorlogsverklaring van Engeland aan Frankrijk. — 14 Junij: kennisgeving door d' Affry aan de Staten-Generaal van de thans weinig geruststellende Neutraliteit van België.

23 Julij: beklag van Yorke over het nemen van een Engelsch schip door een Fransche kaper op de reede van Texel.

2 Aug.: stellige aanvrage van Engeland, nu Frankrijk zich (29 Junij) ook van *Port Mahon* meester had gemaakt, om den onderstand te land en ter zee gereed te houden, waartoe de Republiek bij Tractaat van 1678 verpligt is. — Beraadslagingen: besluit van Holland (24 Sept.) om ter Generaliteit de weigering te bewerken; op grond dat de verbindtenis enkel tot Europa betrekking had en thans de oorlog in Europa slechts voortzetting en gevolg van den oorlog in Amerika was. De aanvrage bleef onbeantwoord.

Aug: de Hertog van Brunswijk, door Engeland dringend verzocht om zich aan het hoofd van een leger ter bescherming van Hanover te stellen, weigert om de neutraliteit der Republiek.

667. Zoo moest er weldra hooggaande twist tusschen de Zee-Mogendheden ontstaan. Engeland, ofschoon gereed tot oogluiking en vergelijk, was echter niet gezind om zich door Holland, onder schijn van vriendschap, te laten bestrijden. Vele schepen werden door Engelsche kapers vermeesterd; zoo dat zich een luide kreet om convooi en versterking der zeemagt verhief.

»Omtrent de contrabande en het varen langs de Fransche kust »(*cabotage*) zou er," schreef de Hertog van Newcastle, eerste Minister van Engeland aan Yorke, »middel van vergelijk zijn; maar »het groote en eenige punt is, dat de Hollandsche vlag den Fran- »schen handel niet zoo bescherme dat de vijand dien voordeeliger »drijve dan zelfs in vredestijd, zonder assurantie te behoeven en met »behoud van alle matrozen voor de zeemagt; aldus toch zou hij »spoedig de overmagt ter zee hebben en door geen schade der koop- »lieden tot vrede kunnen worden gebragt. Hebben de Hollanders »genoeg aan geheel vrijen handel voor zich zelven, het is wel; »maar wij dulden geen nieuwen handel, ten dienste van Frankrijk »en tot Engelands verderf. Is er geen andere schikking te treffen, »dan is het ten minste billijk de beide tractaten van 1674 en 1678, »waarvan het eene de Republiek, het andere Engeland bevoordeelt, »in die gunstige artikels als geschorst te beschouwen; voor het ove- »rige, met voortduring van dezelfde, voor beide Landen nuttige en »onmisbare, vriendschap."

Van 21 koopvaarders, onder geleide van den zee-kapitein *Evertsen* (die naar het oordeel van bezadigden, te regt, de verantwoordelijkheid van het begin van een oorlog tegen Engeland niet op zich nemen durft) 15 met stengen en masten opgebragt, wier lading en vracht zou betaald worden. (15 Aug.) — De admiraliteit te Amsterdam meent dat de Staat geen schepen naar plaatsen door Engeland geblokkeerd in bescherming moet nemen; en het onderzoek der documenten, doch op het convooi-schip zelf, vergunnen, met kennisgeving van de Collegiën ter Admiraliteit aan de kooplieden om geen masten en scheepstimmerhout naar de Fransche havens te brengen. Zelfs Holland is gezind, bij voorraad binnen zes weken, geen convooi te verleenen naar Brest en Rochefort en, onder zekere bepalingen, den uitvoer van houtwaren te verbieden.

668. En inderdaad er moest in allerijl voor de uitrusting van oorlogschepen worden gezorgd: daaromtrent was geen verschil. Maar eischte het verwaarloosde Zeewezen en niet

evenzeer de verwaarloosde Landmagt herstel? behoorde men tegen Engelsche kapers en niet ook tegen Fransche legers in veiligheid te zijn? De oorlog te land was begonnen. De Koning van Pruissen, om tegen de zamenzwering zijner talrijke vijanden in de voorbaat te zijn, was in Saxen gevallen; onberekenbaar scheen de omvang en de gevolgen van den aangevangenen strijd; krachtige houding onmisbaar om, in zoo kritiek tijdsgewricht, onafhankelijk te kunnen zijn. Neen! het nemen van elke voorzorg werd door d'Affry verboden en door Holland belet.

Aandrang der kooplieden, reeds in Maart en Julij 1756, om gehandhaafd te worden bij de vrijheden der Tractaten.

11 Jan. 1757. Petitie van den raad van State. Ongenoegzaamheid *a.* der verbindtenissen van den Staat, nu er vriendschap was tusschen de Huizen van Oostenrijk en Bourbon. *b.* der krijgsmagt, bestaande in 33,000 man, terwijl 50,000 man zelfs in vollen vrede niet te veel was. *c.* der grensplaatsen, die slecht voorzien waren. *d.* der Vloot, die, volgens Willem III, 96 oorlogschepen, behalve de fregatten, moest tellen. en thans naauwelijks een dertigtal bedroeg.

Dus voorstel om vermeerdering der landmagt met 1092 paarden en 13450 man; en om den reeds in 1741 voorgestelden aanbouw van 12 en 25 oorlogschepen. — Toestemming van vijf Provinciën; Zeeland verklaart zich onvermogend: Holland, onder aanprijzing der voordragt nopens de vloot, zweeg ten aanzien der landmagt, hoewel »door de Gouvernante en den Raad van State de volstrekte »noodzakelijkheid der gelijktijdige vermeerdering van het leger zon»neklaar aangetoond was."[2] — Frederik II, allerwege door Oostenrijks onverzoenlijken haat bedreigd, had, met zich onverhoeds in Saxen te werpen (Aug.), een oorlog niet veroorzaakt, maar begonnen, die half Europa tegen hem in de wapenen bragt.

669. De hooghartigheid der Franschen was evenredig aan de laaghartigheid der Republiek. De wenken van den Gezant waren bijkans bevelen voor de Staatsgezinde partij. De nabijheid van een leger in Westfalen gaf aan zijne vorderingen, ook bij andersdenkenden, dubbele klem. Vrije doortogt van krijgsvoorraad door Namen en Maastricht werd geëischt: welk een beleediging van Engeland! het werd door Engelands bondgenoote vergund. Fransche bezetting werd in Ostende en Nieuwpoort gelegd: welk een openlijke schennis van den Vrede van Utrecht, welk een onregt, welk een gevaar voor de Republiek! na langdurig overleg, begreep de meerderheid in Holland zelfs geene klagt te mogen uiten; sommigen wis-

ten zelfs te betoogen dat deze bondbreuk met regt en billijkheid overeen kon worden gebragt.

1757. 28 Febr.: kennisgeving dat Lodewijk XV, als borg van den vrede van Westfalen, een leger tusschen Rijn en Maas op de hoogte van Dusseldorp zenden zou.

17 Maart: d'Affry vraagt doortogt voor legerbehoeften door Namen en Maastricht: Yorke betoogt wat ongehoord onregt het wezen zou den vijanden van Engeland, die zich op geen Alliantie-traktaat konden beroepen, inschikkelijkheden te verleenen tot het voeren van den krijg. Voorwaardelijke inwilliging der Staten-Generaal; alleen voor Namen, zoo ras van de toestemming der Keizerin gebleken zal zijn. — 1 April: nadere aandrang van d'Affry, op grond van soortgelijke vergunning aan Pruissen en Oostenrijk. — 6 April: inwilliging.

Julij. *Ostende* en *Nieuwpoort* door Fransche troepen bezet, onder voorwendsel dat Engeland ze bemagtigen wil. En toch, volgens den vrede van Utrecht en het Barrière-tractaat, mogt geene stad, van België, op wat wijze ook, noch op den duur, noch tijdelijk en om geenerlei reden, onder de magt van Frankrijk worden gesteld; oogluiking der Staten-Generaal, totdat (Oct.) een aanmerkelijke hoeveelheid van geschut en krijgstuig door Fransche Officiers derwaarts gebragt werd. — 28 Nov.: Memorie van Yorke over deze blijkbare en verregaande inbreuk op de tractaten; met opwekking om door krachtige maatregelen, nevens Engeland, te waken voor een land welks onafhankelijkheid van Franschen invloed, meer dan eene eeuw, als een der voornaamste steunsels van de vrijheid en koophandel der Republiek aangemerkt was. Onbeantwoord. — 20 Jan. 1758: voorstel der Besogne der Staten-Generaal om de Gezanten te berigten dat men, na zes maanden wachtens, nu dringen moet, wegens de onbestaanbaarheid dezer schikking met de tractaten, op het terugroepen van de bezetting en op geruststelling voor het vervolg. Goedgekeurd door de vier Landgewesten. 25 Jan.: breedvoerige Memorie van d'Affry; de troepen zullen aftrekken zoodra de Keizerin-Koningin het begeert, en (zeer geruststellend voorwaar!) de Fransche garnizoenen, zoowel als al de magt des Konings, zouden ook dienen tot verdediging der Republiek, zoo de vijanden toelegden op haar vrijheid en rust. — Jan. en Febr.: beraadslagingen in de Staten van Holland. De Ridderschap en vijf Steden (Gorinchem, Schoonhoven, Edam, Medenblik, en Purmerend) vereenigen zich met het voorstel: de overige Steden betwijfelen of er inbreuk op de tractaten is, vermits de Keizerin-Koningin zich eigendom en Souvereiniteit voorbehouden heeft. — Het besluit der Staten-Generaal bleef achter.

670. Vreesselijk woedde in Duitschland de krijg. De lotwisseling was verbazend; de kansrekening onzeker. De grenzen der Republiek werden verontrust; somwijlen haar veilig-

heid, op meer ernstige wijs, door Fransche en ook wel door Pruissische wapenen bedreigd. Nu ten minste, nu ten laatste, werd eenig opbeuren van het diep vervallen krijgswezen vereischt. Frankrijk en Holland verbood het; schepen wel, geen troepen; aan Engelands billijke eischen moest weêrstand worden geboden, aan Frankrijks ongehoorde aanmatigingen niet.

In 1757 was Frederik II, na voordeelen behaald te hebben, bij *Colin* (18 Julij) geslagen, terwijl weinige dagen later, de nederlaag van den Hertog van Cumberland de inruiming van *Hanover* aan de Franschen voorbereid had; doch hij beurde de vervallen zaken weder op door de zege van *Rossbach* (5 Nov.) op de Franschen, van *Leuthen* (5 Dec.) op de Oostenrijkers. In 1758 was hij niet minder voorspoedig. De Hertog van Brunswijk, na de Franschen uit Hanover gedreven te hebben, versloeg ze bij *Crefeld*, (23 Junij) en hij zelf te *Zorndorff* (25 Aug.) de Russen. In Amerika werd Kaap Breton andermaal (§ 580a) door de Engelschen gewonnen. — In Nederland openbaarde zich meermalen bij de bevolking levendige geestdrift voor een vorst, tot dus ver door onregt en ongeloof berucht, maar die thans, door zeldzaam geëvenaarde moed, veldheerstalenten, en volharding, zich tegen driedubbele overmagt staande gehouden had. Onverantwoordelijk was het dat, bij de onmogelijkheid om langer weêrstand te bieden, de heldhaftige Monarch (die, zonderling genoeg! voor het evenwigt van Europa en de vrijheid van het Protestantisme in de bres scheen te staan) om den Franschman, naar men zeide, te believen, aan zijn lot overgelaten werd.

1758: aandrang van Overijssel, Gelderland, en Stad en Lande, die, bij de nabijheid der Fransche en Brunswijksche troepen, aan overval bloot en open waren gesteld, om vermeerdering der Landmagt met 13000 man. —Junij: de Gouvernante zelve in de Staten van Holland: »onverantwoordelijk ware zij aan den Staat, zich zel»ven, haar Huis, de goede ingezetenen en de nakomelingschap, »indien zij, in eenen toestand zoo vol gevaar, niet drong op voor»ziening, met geen ander doel dan eigene veiligheid en natuurlijke »onafhankelijkheid van den Staat." 23 Junij: andermaal in de Vergadering; de meeste leden hadden toegestemd, niet allen: zij vermaant met nadruk. — Maar wat had d'Affry gedaan? eenigzins beducht voor de uitwerking dezer pogingen, bij den achteruitgang der Fransche zaken, wist hij de toezegging te bewerken van vrijen invoer voor de Hollandsche haring, namelijk zoo er in het stelsel van billijkheid en onzijdigheid volhard wierd. — 27 Julij: Vergadering van Holland: Amsterdam tegen vermeerdering der Landmagt, om het vertrouwen op de verbindtenissen, om de kosten, om het gevaar van in den krijg gewikkeld te worden; waartegen (18 Aug.) de Ridderschap betoogt dat nu wantrouwen vereischt wordt; dat, waar de veiligheid van den Staat op het spel is, bezuiniging niet te pas komt; dat men reeds verpligt is de grenzen niet enkel tegen stroopende partijen, maar tegen het gevaar van

overrompeling en vijandelijkheid te behoeden. Dordrecht, Haarlem en Brielle bij Amsterdam.

1758. 17 Julij: voordragt van Holland bij de Staten-Generaal om nadere vertoogen bij Engeland en uitrusting van eenige schepen: goedgekeurd door Holland en Zeeland; doch de vier overige Provinciën eischen dat voor zee- en landmagt tevens worde gezorgd. — Sept.: aanbod van Holland tot weinigbeduidende vermeerdering der krijgsmagt (vier bataillons, waarvan twee reeds in dienst, doch in Duitschland waren); niet aangenomen.

671. Holland zou gaarne aan Engeland, in het voordeel der Amsterdamsche kooplieden, de wet hebben gesteld. Dit mogt niet gelukken. Waarom niet? het antwoord der Staatsgezinden was gereed. Zoo er geen oorlogsvloot was, zoo er Engelsche kapers waren, zoo bedekte vijandelijkheid niet straffeloos door baatzuchtige handelaren kon worden gepleegd, zoo Engeland tot geen onredelijke toegeeflijkheid was te brengen, de schuld lag niet bij hen die het Zeewezen verwaarloosd en elke poging, zoo ter verdediging als ter verzoening, hadden tegengewerkt, maar bij haar die op veerkracht zoowel als op billijkheid had gedrongen, bij de Gouvernante, bij stiefmoeder Anna, bij de Engelschgezinde, met een vijandig en hatelijk Engeland heulende Prinses.

672. Beklagenswaardig was haar toestand; doch die verlegenheid was voor sommigen, die ze tot radeloosheid poogden te brengen, gewenscht. De hoop was reeds niet ongerijmd op herstel van het Stadhouderlooze bewind. De regten van den Stadhouder werden door de aanmatigingen der Stedelijke Regeringen bedreigd; de drukpers te baat genomen om de luisterrijke dagen van de Witt, als contrast van het tegenwoordige roemlooze beheer, in het geheugen te roepen. Opmerkelijk was de hardnekkigheid waarmeê de Regering van Haarlem, door haar voordragt ter keuze van Vroedschappen binnen den kring van te zamen cabalerende Magistraten te beperken, aan de Gouvernante haar gewigtigste prerogatief wilde ontwringen.

Verkiezing te Haarlem. — Reeds in 1755 bekendwording bij de Gouvernante van eene verbindtenis van 20 der 32 Vroedschappen om de medeleden uit te sluiten; gelijksoortig aan eene vroegere in 1748 verboden, op aangifte van denzelfden Burgemeester Deutz, die nu aan het hoofd der kabaal stond. Vruchtelooze poging der Gouvernante om dit te stuiten. In 1756 was, om het niet klagen

der voorbijgegane personen, de benoeming gevolgd, niet zonder ernstige vermaning om van dit hatelijk werk af te zien. Doch in 1757, klagt van drie leden bij de Gouvernante tegen de benoeming, als onwettig, wegens het weglaten van personen naar orde en forme van regering, benoembaar, op grond van een ongeoorloofd onderling verdrag. Zij belooft onderzoek, waarop de Regering over deze tusschenkomst verstoord, aan Gecommitteerde Raden (18 Sept.) eene buitengewone bijeenkomst der Staten vruchteloos verzoekt; en zich vervolgens op de gewone vergadering (28 Sept.) over het achterblijven der verkiezing en de weigering van buitengewone vergadering bezwaard acht. Reeds 5 Oct. berigt van de Gouvernante en van de Gecommitteerde Raden. H. K. H. betoogt dat het niet te doen is om opheldering en verklaring van de Privilegiën en Octrooyen (regt der Staten als Souverein) maar wel, bij hun erkende duidelijkheid, om het onderzoek of er al dan niet dienovereenkomstig te werk gegaan is: een onderzoek zonder hetwelk de verkiezing zelve, aan den Stadhouder opgedragen, daar zij *volgens de Privilegien* geschieden moest, onmogelijk werd; zoodat de Heeren van Haarlem haar wilden ontzetten van een regt dat, van de grondlegging der Republiek af, door de Stadhouderen uitgeoefend was. De Gecommitteerde Raden verklaren dat zij misdaan zouden hebben door zich eene klagt tegen de Gouvernante aan te trekken, zonder haar gelegenheid ter wederlegging te geven; te meer daar de zaak geacht kon worden de regten van den Stadhouder te betreffen. 26 Oct.: beweeren van Haarlem dat de Staten, als Souverein, alleen regt spreken kunnen, wanneer er geschil is over de regten van benoeming en verkiezing, die beide van hen afkomstig zijn. — 19 Nov.: Besluit van Holland om H. K. H. te bedanken; met verklaring »dat het regt van onderzoek, waarover »alleen geschil is geweest, aan Haar, als Gouvernante en bewa»rende de regten van het Stadhouderschap, toekomt." Protest van Dordrecht, Amsterdam, Rotterdam, en Brielle. — 1758: April: aanvulling der benoeming met een der leden die zich beklaagd hadden. — 7 Sept.: van Echten voor de derde maal voorbijgegaan: tien leden verzetten zich tegen 22; de Gouvernante kiest van Echten, buiten de benoeming der meerderheid. 12 Sept.: breede bezending der stad bij H. K. H. toegelaten. 21 Sept.: afkondiging te Haarlem der gedane verkiezing. 27 Sept.: beklag der Vroedschap bij de Staten. 14 Dec.: berigt der Gouvernante dat zij, na het gebeurde des vorigen jaars, alles beproefd had om de zamenstemming der Regenten te herstellen; ten gevolge waarvan de schriftelijke acte der verbindtenis verbrand, maar desniettemin hetzelfde geschied was; weshalve zij, uit drang en noodzaak, van Echten had gekozen, om voor te komen dat de vlam uit het Raadhuis niet oversloeg tot de Gemeente: zijnde alles nietig en van onwaarde wat men krachtens eene ongeoorloofde en met alle gronden van regering strijdige kabaal verrigt had.

Witten-oorlog (1757 en 1758), of pennestrijd over het karakter van J. de Witt; menigte van geschriften, niet zonder gedurige toespeling op de tijdsomstandigheden; om, óf door herinnering enkel

aan den glans en de roemrijke zeeslagen van het eerste Stadhouderlooze tijdperk, de begeerte naar soortgelijk bewind te doen ontstaan; óf, bij scherpe ten toon stelling van de trots en willekeur der toenmalige Regenten, aan te wijzen »welk slag van menschen »het waren die ook nu dezelfde landverderfelijke partij trokken te»gen de grondregels van den Staat en de orde der vastgestelde »Regering."[47]

1758. Sept.: ontslag van *de Back* (§ 648a) uit alle zijne ambten. De Gouvernante, die, welligt ook om de voordeelen door de Bondgenooten behaald, eenigzins moed greep, scheen ingezien te hebben dat althans de raad om zich, bij het dringen en dreigen der tegenpartij, als de toestand kritiek werd, bijkans meer aan het hoofd der Staats- dan der Stadhoudersgezinden te stellen, een verkeerde raad geweest was.

673. Dit was niet genoeg. Ook de handelstand moest tegen de Vorstin in het harnas worden gejaagd. In de onmogelijkheid om óf, zonder medewerking der Staten, convooi, óf, zonder goedvinden van Engeland, schadeloosstelling te verschaffen, werd zij met verzoekschriften en bezendingen van kooplieden bestormd. De toon en voordragt werd telkens meer onbetamelijk, beleedigend, onbeschoft, dreigend. Het was als of de bloeijende handel te niet ging; als of het Gemeenebest, dat van onheilen vrij gebleven was, door zwaren rampspoed wierd getroffen; als of de welwillende Prinses, door onwil en kwaadwilligheid, in plaats van Landsmoeder, bijkans eene Landsvijandin was.

Klagten der Amsterdamsche kooplieden, niet enkel bij de Staten, maar ook bij de Gouvernante. — Junij: *eerste* bezending aan H. Hoogheid, die haar tusschenkomst bij Engeland belooft, zoo men de noodige bewijzen inlevert. — Julij: *tweede* bezending, met overlegging van schadelijsten, ten bedrage van over de acht millioen. Niet bevredigend antwoord uit Engeland. — 9 Nov.: *derde* bezending van kooplieden (nu ook uit Dordrecht en Rotterdam); de schade reeds op 25 millioen berekend; weshalve men hulp en medewerking vroeg van H. K. H.: vriendelijk en, zooveel mogelijk, geruststellend antwoord der Gouvernante. — Engeland volhardt: zoo de Republiek *ter goeder trouw* wil afzien van den handel op de Fransche West-Indische Coloniën en het artikel van contrabande eenigzins uitgebreid wordt, zal het Tractaat van 1674 voor het overige kunnen nageleefd worden; meer althans kan Holland niet eischen, hetwelk openlijk den vijand ondersteunt en de aanvrage om hulp, krachtens het Tractaat van 1678, zonder antwoord laat. — 7 Dec.: *vierde* bezending van veertig kooplieden (ook uit Noord-Holland): »na goede woorden op goede woorden en uitstel op uit»stel, had men onaannemelijke voorwaarden te verwachten; weshal-

»ve men nogmaals hulp verzocht uit den dringenden nood, door de »allerkrachtigste middelen van herstel in Engeland en het verleenen »van voldoende bescherming voor de vaart door de geheele wereld. »De Gouvernante mogt hen toch niet weder verwijzen naar anderen; »daar men vertrouwde dat het alleen van haar afhing om hen te »helpen, ja dat het haar slechts één woord zou kosten om tot de »noodige geduchte uitrusting ter zee te doen besluiten. Ook wensch- »te men eene aanzienlijke bezending der Staten-Generaal naar »Engeland, en gelijktijdige bezendingen naar Rusland, Spanje, »Zweden, en Denemarken om, bij weigering van het Britsche Hof, »met deze Hoven de alleenheersching van Engeland ter zee tegen »te gaan." Op deze aanspraak, »met vuur, klem en opzettelijken »nadruk voorgelezen,"[47] antwoordde de Vorstin dat »het haar leed »deed, doch geenszins haar schuld was, zoo de handel niet meer »beschermd wierd; dat aan de Regeringen van Dordrecht, Haarlem, »Amsterdam, Gouda, Rotterdam, en Brielle de staat van land- en »zeemagt was te wijten; dat zij niet ophield, en met hoop op goed »gevolg, om voor der kooplieden belang werkzaam te zijn."

De opgewondenheid was zoo hoog geklommen dat d' Affry binnen kort een opstand in de koopsteden te gemoet zag. En toch, zoo men de adressanten te wille geweest was, zij zelven zouden voor de dwaasheid hunner eischen teruggedeinsd hebben. Door partijzucht werd men, of verblind, of waarschijnlijker nog, genoopt om, ten einde de Gouvernante in de volkshaat te brengen, des te heviger op inwilliging te dringen, naar mate men duidelijker inzag dat het verleenen onmogelijk was.

674. De Vorstin, die met trouw en ijver voor de belangen des Vaderlands gezorgd had, was, afgetobd en afgemarteld, niet langer tegen zooveel miskenning en hatelijkheid bestand. Nog ééne poging deed zij, door een voorstel aan de Staten-Generaal, om verdedigbaarheid van het grondgebied te bewerken. Kort hierop ontsliep zij; niet onbewust van het nadeel hetwelk door haar dood, in menig opzigt, niet slechts voor haar zoon, maar ook voor het Gemeenebest aangebragt werd. De voogdij was bij den Hertog van Brunswijk; de Regenten waren meester van het gezag.

11 Dec.: de Gouvernante, sedert lang ziekelijk, »met waggelen- »den tred en met den dood op haar gelaat geschilderd,"[52] in de Staten-Generaal: schriftelijk voorstel om de voorgeslagene vermeerdering van land- en zeemagt, hoe eer zoo beter, tot stand te brengen; om aldus, en aan den regtmatigen drang van vier Gewesten, en aan het gegrond verlangen der handeldrijvende ingezetenen te voldoen. — Brief, dien ten gevolge, der Staten-Generaal aan Holland, Zeeland, en Friesland; om een eenparig besluit, ten einde door onderlinge toegeeflijkheid, voor de frontieren van den Staat, zoowel als

voor het behoud des handels, en voor de bescherming, niet van sommige, maar van alle ingezetenen te zorgen.

1759. 12 Jan.: overlijden der Gouvernante, aan spoedig toenemende verzwakking; vermanende, nog op haar sterfbed, hare kinderen: »God steeds te bidden om goede gevoelens voor de ingeze- »tenen van dezen Staat. Aan mij zult gij eene teedere moeder ver- »liezen, maar aan hem," wijzende op den Hertog van Brunswijk, »zult gij eenen vader vinden; volgt zijnen raad."

III. 1759 — 1766.

DE VOOGDIJ.

675. Door den dood der Gouvernante kwam de tegenpartij aan het bewind. Deze tusschenregering was nagenoeg aan Stadhouderloosheid gelijk. Behalve in Friesland, waar de keuze der Magistraten aan de Prinses-Grootmoeder was opgedragen, waren de Staten regtens bekleed met de uitoefening der gewigtigste prerogatieven van het Stadhouderlijk gezag. Ook was de Hertog van Brunswijk, onder hun toezigt, met de opvoeding van den negenjarigen Vorst en met de regeling der krijgszaken belast.

De vrienden van het Huis van Oranje waren, ten aanzien der woelingen van de Staatsgezinden, in geenen deele onbezorgd geweest. Bernstorff, Minister van Denemarken, schreef, bij het vernemen van den goeden afloop, aan Bentinck: »ik had gevreesd dat de dood der »Prinses eene groote verandering in de zaken van Europa had te »weeg kunnen brengen: voor de derde maal hebt gij het Stadhou- »derschap ingesteld of gered." — De Raadpensionaris Steyn, te voren gepolst, had zijne medewerking ter handhaving der regten van Willem V beloofd.

§ 652. — In Friesland was *Maria-Louiza* (§ 480) bijkans Regentes. — Reeds 13 Jan. 1759, Resolutie der Staten-Generaal, op voorstel van Holland. De Patenten, als van 1702 tot 1747, door de Staten. Lastbrief des Hertogs (reeds in 1754 bezworen): hij heeft *a.* bevel over het krijgsvolk; *b.* de zorg voor handhaving der placaten op de dienst; *c.* geenerlei bemoeijing met eenige zaken de Godsdienst, policie, financie, of justitie rakende; noch met zaken van de Unie, noch met geschillen, hetzij tusschen de Bondgenooten, hetzij tusschen de leden en kwartieren van een of ander Gewest. — Vermits bovendien, behalve in Friesland, de magistraats-bestelling aan de Staten opgedragen en de Hertog zelf, bijkans in alle opzigten, onder hun toezigt en beheer geplaatst werd, was, in den

grond, de Stadhouderloosheid tijdelijk nagenoeg hersteld; zoodat er, bij de onafhankelijkheid der Steden en Gewesten, op nieuw regering van allen of eigenlijk regeringloosheid ontstond.

Uit elke Provincie was door de Gouvernante een Gecommitteerde ter opvoeding van de Vorstelijke weezen benoemd. De Koning van Engeland en de Prinses-Douairière toeziende voogden; de Hertog werkelijke of besturende voogd.

676. De invloed van den Hertog, welligt ook dewijl men geen vrees voor zijn gezag had, was niet gering; om ervaring, bekwaamheid, betrekkingen in en buiten het Land; om het gewigt van de opleiding en den raad welke hij aan den jeugdigen Stadhouder gaf; om de behendigheid waarmede hij aan de meestvermogenden onder Staats- en Prinsgezinden wist te believen; ook om het spoedig terugwijken der partij die zich, steunende op de Vorstin-Douairière en op Prinses Carolina, inzonderheid in Friesland, tegen hem opgeworpen had. Die invloed echter werd meermalen door voorkomende toegeeflijkheid gekocht, en bleef, in elk geval, aan het albeheerend goedvinden van de Aristocratie van Holland, vooral van Amsterdam, ondergeschikt.

De Hertog, door de Patriotsche partij gewantrouwd, »zonder waar»digheid of gezag tegen de Staten, moest, bij de overweging van zijne »positie, zich ten regel maken om wel te staan met hen en degenen »die in hun ligchaam 't gezag voerden, en (waar 't noodig ware) »voor hen onder te doen."[4] — D' Affry, verzekerende dat hij zeer wel de kunst van vleijen verstond, berigt dat hij, volgens sommige voorname Regenten, hun zou gezegd hebben tot dus ver in het volgen van zijn smaak niet vrij te zijn geweest, daar het hem verboden was geworden personen die tegen de Gouvernante waren, te zien. Zonder op eenigerlei wijs met Bentinck, of Fagel, of Steyn te breken, wist hij evenwel het vertrouwen der Heeren van Amsterdam allengskens te winnen.

De vijanden van den Hertog wilden zich van de Prinses-Douairière bedienen om zijn gezag te verminderen en, door de tegenwerking vooral van Friesland, hem lastig te vallen. Ook schijnt er zelfs bij sommigen eenig plan te hebben bestaan om Prinses *Carolina* tot Gouvernante te verheffen. De Hertog, niet gezind om zich aldus den voet te laten ligten, zeide aan iemand, in vertrouwen, zeer wel te bemerken dat men altaar tegen altaar wilde stellen, en de zuster van den broeder poogde te verwijderen, maar vast besloten te hebben de regten van zijn pupil en de zijne te beschermen. De hoofden van den aanhang waren de *van Harens*, *van Gronsveld*, lid der Ridderschap van Holland en vroeger gezant te Berlijn, en *van der Mieden*, Voorzitter van het Hof van Holland. De voormalige Doc-

listen sloten zich aan hen. Daarentegen gaven hun de Staatsgezinden geen gehoor. Friesland werd, onder den invloed ook van haar Afgevaardigde ter Staten-Generaal, Onno Zwier van Haren, (die nu alles behalve anti-Franschgezind was) zeer ijverig in het ondersteunen van d' Affry. De kracht dezer faktie, welke, naar het schijnt, vooral eigenbelang ten doel had, werd gebroken, toen haar reeds in Mei 1761 evengemelde leidsman, ter zake van ergerlijke familie-twisten, ontviel.

Veel werd ook in Holland geklaagd over het despotisme van Amsterdam, te meer daar de Raadpensionaris zich doorgaans slaafs aan haar goeddunken onderwierp.

677. Anna scheen, hoe droevig haar overlijden geweest was, eenigermate ter goeder uur gestorven te zijn. Misschien zou, bij de felheid der oppositie welke men tegen haar had gaande gemaakt, vredebreuk met Engeland en dien ten gevolge onderworpenheid aan de Franschen en val van het Stadhouderschap, bij langer leven der Gouvernante, reeds toen onvermijdelijk zijn geweest. Nu hield plotseling de spanning op, omdat, daar zij stervend de magt in handen gaf van haar bestrijders, elke zweem van tegenstand verviel. Roekelooze drift werd vervangen door de kalme redenering van het gezond verstand. Thans begreep de Staatsgezinde partij dat de toon der Republiek in eenig verband tot haar vermogen behoorde te staan, en dat voortduring van het Stadhouderlijk Bewind, die ten minste nu onschadelijk was, later, zoo de magt des Stadhouders besnoeid wierd, voor de Aristocratie nuttig kon zijn.

D'Affry, na eerst (26 Jan.) gemeld te hebben dat de Stadhouderlijke partij bijkans als vernietigd kon worden beschouwd, was weldra over de gesteldheid der Republiek minder te vrede en gerust. De Hertog, schreef hij, is den Staatsgezinden te slim: deze, omdat zij alles meenen gewonnen te hebben, zijn zorgeloos, slap, en vadzig. Onder hen zelven, nu zij de begeving der ambten hebben, wordt verdeeldheid bespeurd tusschen degenen die, tijdens de Gouvernante, in het bewind geraakt zijn, en hen die er zich nu gaarne in zouden dringen. Van de Regenten is niet één bekwaam om de overigen te leiden; niemand is aan het roer; wezenlijke anarchie.

Twistgeschrijf tegen het Huis van Oranje werd zonder doel. De Hertog, in lateren tijd, beroemde zich dat hij in 1759 de pasquillanten eensklaps tot zwijgen gebragt had.[48]

Nu bedacht men dat de Marine van Nederland niet meer met die van Engeland gelijk stond. In 1760 had dit Rijk in werkelijke

dienst, zonder de fregatten en kapers, 121 linie-schepen van 50 tot 100 stukken; terwijl de zeemagt hier naauwelijks 20 linie-schepen van 50 tot 76 bedroeg.[2] — D'Affry zelf durfde niet te zeer op krachtige maatregelen dringen, overtuigd dat dit thans zeer ligt wantrouwen en weerzin zou kunnen wekken.

678. De krijgsbazuin werd, nu het ernst scheen te worden, niet meer, althans niet luide, gehoord. Vermeerdering der zeemagt, welke thans niet kon achterblijven, werd geenszins met vermeerdering van overmoed gepaard. Het voortzetten der onderhandelingen werd ijverig behartigd en de Staatsgezinden, nu zij het bestuur en de verantwoordelijkheid hadden, waren, om den oorlog met het magtige Groot-Brittanje te ontwijken, althans even toegevend en Engelschgezind als vroeger de belasterde Prinses.

15 Jan. 1759: voorstel van Holland ter Generaliteit, om, ter bescherming van wettigen handel en zeevaart, bij voorraad 25 schepen uit te rusten. Dit moest nu plaats hebben en zonder verwijl: reeds was er een geheim Besluit bij Holland, om, des nood, de kosten te nemen voor rekening van Holland, Zeeland en Friesland, ja zelfs van *Holland alleen*; en ter naauwernood was, ook door Steyn, het gevaarlijke voornemen gekeerd om zulks, door korting op de provinciale Quota ter Generaliteit, openlijke schennis van de pligten der Unie! te verrigten. — 26 Febr.: de propositie wordt doorgedreven, vermits Gelderland buigt: »niet zonder hevige tegen»kanting der overige Land-Provinciën, die ook nu," en met reden, »gelijktijdige versterking van het leger verlangden en voor een »oorlog met Engeland beducht waren."[2] — Smaldeel van vier schepen naar de West-Indiën; bedenkelijk; maar de drift was onder de Hollandsche kooplieden en in de zeesteden zoo groot dat het tegenhouden onmogelijk was.[2]

Zorgvuldig evenwel vermeed men ook den schijn als of trotseren van Engeland bedoeld werd. — 25 Jan.: Resolutie der Staten-Generaal, mede op voorstel van Holland, om van de vaart op de Fransche Colonien af te zien, in de hoop van aldus het ontslag der schepen te verkrijgen. 20 Febr.: tegenontwerp van Yorke, die mede het ophouden van *overscheping* (§ 659a) begeert, terwijl het regt tegen de aangehaalde vaartuigen, wat de kapers betreft, zijn vrijen loop behoort te hebben. — 6 Maart: de kooplieden van Amsterdam, hierop gehoord, berigten dat, daar nieuwe toegevendheid slechts nieuwe aanmatiging ten gevolge zou hebben, »het eindelijk tijd zal worden zich, »in Gods naam, over te geven aan den regter, hopende dat God »Almagtig zijn hart tot kort, goed en onvertogen regt, ingevolge »de heilige traktaten, zou neigen; terwijl het hoog noodig bleef »de vaart met een genoegzaam aantal oorlogschepen te dekken." Een antwoord van toon en inhoud geheel verschillend van de

aanspraak aan de Gouvernante (§ 673a). — 6 April: bezending naar Engeland: *Boreel*, *van de Poll* en *Meerman*, allen voorstanders der Staatsgezinde partij; maar de lastbrief was toegeeflijk; behoudens ontslag der schepen en vrije vaart op eigen Coloniën, mogten zij, des nood, in het verbod van overscheping berusten. — De onderhandeling langdurig en zonder vrucht.

Later (1762) geheime Resolutie der Staten-Generaal om (ten einde moeijelijkheden met Engeland te vermijden) geen *grofhout* onder convooi te nemen.

679. Waar de Aristocratie niets te vreezen had, maakte zij van haar overmagt gebruik. Zoowel in den tegenstand aan het huwelijk der Prinses Carolina, als in de wijs waarop een gewigtig geschil over de keus van Stedelijke Magistraten afgedaan werd, bleek dat, zoo men voor als nog een Stadhouder behield, men aan het Stadhouderschap, zoo min mogelijk gebonden, en van den Stadhouder, zooveel doenlijk, meester verkoos te zijn.

De Prinses was verloofd aan CAREL CHRISTIAAN Prins van NASSAU-WEILBURG (geb. 1736), onlangs Generaal-Majoor en Gouverneur van Bergen op Zoom geworden; een Luthersch Vorst, maar de kinderen zouden opgevoed worden in de leer der Hervormde Kerk, en de Gouvernante had kort vóór haar overlijden, (11 Jan.) de toestemming der Staten, onmisbaar voor het erfregt op het Stadhouderschap (§ 629a), verzocht. Nog in Januarij gave toestemming van vijf Gewesten; doch in Utrecht was verschil, en ook in Holland, waar de Ridderschap en verscheidene steden terstond er voor waren, was geen meerderheid verkrijgbaar. Dit strekte den Hertog van Brunswijk tot groot verdriet, vooral omdat hij daarin den ouden wrok tegen Oranje meende te zien. Bij enkelen was het Godsdienstige naauwgezetheid, bij de meesten niet. Zoo het huwelijk van de toestemming afhankelijk geweest was, zou zij waarschijnlijk verleend zijn; want aangenaam was de echtverbindtenis met een weinigvermogenden Vorst: maar nu, overtuigd dat de zaak evenwel plaats hebben zou, waren de Regenten hardnekkig, om *casu quo* het erfregt te kunnen betwisten. — 5 Febr. 1760: voltrekking van het huwelijk te 's Hage. — De Prins, in den beginne zijdelings eenigermate in de partijschappen betrokken, hier te lande weinig bemind,[47] is weldra met zijne echtgenoote, naar zijne Staten verreisd, en was, noch in Duitschland, noch in de Republiek, door bekwaamheden en talenten bekend.

Haarlem. — 1759: Febr. Memorie der Vroedschap aan de Staten van Holland, door wie de zaak vroeger geheel ten voordeele der Gouvernante, met volledige erkenning van haar goed regt, beslist was (§ 672a), 6 Sept.: Resolutie der Staten in geheel anderen zin; dat buiten kijf de verkiezingen uit de benoemingen der regthebben-

den gedaan en de geschillen over de wettigheid der benoemingen alleen door de Staten moeten worden beslist; maar dat evenwel, vermits de Regering van Haarlem door haar Memorie gedekt is, het geschil onbeslist wordt gelaten; in de verwachting dat de Stadhouder zich nimmer dit of soortgelijk geval ter navolging voorstellen zou.

680. Veerkracht, behalve waar het bescherming van der kooplieden eigendommen betrof, was er ook thans niet. Wat hadden de Zee-gewesten met de noodkreet der Land-provinciën te doen! niet genoeg althans om zich de kosten eener vermeerdering van troepen te laten gevallen. Noch het gevaar van Pruissen, noch de overmoed der Franschen, noch de dreigende strekking die de naauwere vereeniging van Frankrijk en Spanje, in een zoogenaamd *Familie-Verbond*, scheen te hebben, noch de aandrang van Groot-Brittanje, met beroep op het eigenbelang der Republiek; niets was, onder het voortwoeden van den oorlog, bij magte om haar uit de bedriegelijke rust eener Franschgezinde onzijdigheid en onverdedigbaarheid te wekken.

De verlegenheid der Republiek dezelfde. Wat Engeland als vijandelijkheid beschouwde, werd door Frankrijk, als gevolg der Neutraliteit, op dreigenden toon geëischt.

1 Aug.: overwinning van den Hertog Ferdinand van Brunswijk bij *Minden;* doch weldra (14 Aug.) nederlaag van Frederik II bij *Kunersdorff*. — Sept. Memorie van d' Affry (bekend geworden, hoewel niet overgelegd) strekkende om hulpvaardig, het zou een begin van oorlog zijn geweest! een deel der Fransche zeemagt aan te bieden, ter handhaving van de Nederlandsche Vlag. — 18 Sept.: klagten van Yorke over het transport van krijgstuig voor de Franschen. — 11 Oct. aanvrage van d' Affry om vrijen doorvoer, zonder acht te geven op de aanmatigingen van Engeland. — 9 Nov.: Resolutie der Staten-Generaal: *voor ditmaal* wordt de doorvoer toegestaan: misnoegen van d' Affry, terwijl de Raadpensionaris geen minder misnoegen van Engeland vreest, — Dec.: intrekking van het gebod (door invloed van Friesland); vrije uit- en doorvoer. — Deze crisis was zeer erg; de toon van d' Affry gedurig sterker; ook was hij ernstig bedacht den oorlog uit te breiden en de Republiek; om haar inschikkelijkheid voor Engeland, te straffen.[47] Bentinck vroeg te regt of men met vermeerdering der landmagt meende te wachten, totdat Frankrijk dadelijk tot geweld overging? doch geen vermaning kon iets afdoen. — Frankrijk werd nu en later door den loop des krijgs niet begunstigd; maar juist dit kon een reden te meer zijn om, even als in 1747, zich, door inval in de Republiek, zooveel mogelijk, schadeloos te stellen.

1761. 15 Aug.: *Familie-Verbond* van Frankrijk en Spanje. Meer dan ooit scheen het noodig zich ter verdediging te bereiden. — Lord Bute, die aan Pitt opgevolgd was, schreef (12 Jan. 1762) aan Yorke dat, zoo de Republiek werkeloos bleef, de Koning genoodzaakt zou worden haar eindelijk met het vaste land aan de willekeur der Franschen over te laten: zoo daarentegen er nog een vonk van vrijheidszin in Holland overig was, door het tijdelijk lokaas van lage baatzucht niet uitgedoofd, zou het welligt nog tijd zijn een plan tegen de gevaarlijke ontwerpen van het Huis van Bourbon te vormen. — Het mislukken ook dezer poging zal niet geringen invloed op de verdere besluiten van het Engelsch Ministerie tot afzonderlijken Vrede gehad hebben.

681. Gelukkig was de Vrede nabij. De overmagt van Engeland in alle werelddeelen, op alle zeeën, had, bij de onwrikbaarheid van Pruissen, dien afloop reeds waarschijnlijk gemaakt; toen, door Ruslands Neutraliteit, verder krijgvoeren tegen Frederik II blijkbaar nutteloos werd. Nu zou de Republiek volgaarne in de onderhandelingen gedeeld, haar bemiddeling aangeboden, de Barrière hersteld en ook naar den kant van Pruissen uitgebreid hebben; maar, na zich buiten alles gehouden te hebben, werd zij in niets gekend. Door niemand ondersteund, vermits zij door elkeen billijkerwijze veracht werd, kon zij noch toegang tot den vredehandel, noch voordeel, noch de minste inwilliging, zelfs niet van regtmatige eischen of redelijke wenschen, erlangen. Voor haar had het ophouden van den krijg geen ander gevolg dan dat de handel verminderd en ieder gunstbewijs hetwelk Frankrijk als lokaas toegeworpen had, onmiddellijk ingetrokken werd. — Welk zou haar lot geweest zijn, zoo niet Engeland, maar Frankrijk had getriumfeerd!

Voorspoed van Groot-Britanje. — 1759. 13 Sept.: overwinning bij Quebec, waardoor geheel Canada veroverd wordt. Later vermeestering van Guadeloupe en andere eilanden. In Oost-Indië, werden, onder den talent- en genievollen *Clive*, (van 1757 af) de grondslagen van een magtig Rijk gelegd. — De Zeemagt der Franschen was vernietigd; bijna alle Coloniën in Engelands magt.

1762. 5 Jan.: dood van Elizabeth, Keizerin van Rusland, de bitterste vijandin van Frederik II, opgevolgd door zijn warmen vereerder Peter III, die zelf weldra door zijne eigen Gemalin Catharina II onttroond werd: deze bleef onzijdig.

Onderhandelingen. — De Republiek zou gaarne allerlei voordeelen van handel en grondgebied gehad hebben; zij was zeer voor Pruissen beducht en dacht aan het Oostenrijksch worden van Cleef, met Hollandsch garnizoen in Wezel. Te vergeefs! want, wie zou de

Republiek gevreesd of aan haar wenschen gedacht hebben! — 2 Nov. 1762: Preliminairen tusschen Engeland en Frankrijk te *Fontainebleau*; en kort daarna (10 Febr. 1763) vrede van *Parijs*. — Bijna gelijktijdig (15 Febr. 1763) vrede van *Hubertsburg* tusschen Pruissen en Oostenrijk. — Frederik II, op wiens ondergang het gemunt was, had geen voet gronds verloren; Pruissen en Oostenrijk waren hoofd-Mogendheden geworden, meer dan het vernederd Frankrijk en verafgelegen Rusland: Engeland, dat ter zee geen mededinger had, was van het vaste land geisoleerd, en de Republiek? zij had geen stelsel, geen magt, geen invloed, geen bondgenooten meer.

682. De rust der volgende jaren was ongestoord. Behalve ernstige geschillen der Nederlandsche en Engelsche Oost-Indische Compagniën, viel weinig opmerkelijks voor. Botsing kon er niet zijn, vermits wat de Staatsgezinde partij goed vond, door haar, zonder tegenspraak, verrigt werd. De Hertog van Brunswijk, die zich bijkans nooit tegen iemand verzette, was vriend nagenoeg met allen. Zoo naderde de meerderjarigheid van den Vorst, wien de Aristocratie, door dezelfde tegenwerking waarvan zijn Vader en zijne Moeder beiden het slagtoffer waren geweest, na velerlei onregt en verguizing, ten laatste, doch met haar eigen ondergang en met dien van den Staat, ten val brengen zou.

1764: klagten der Engelschen over de O. I. Compagnie: ten gevolge der expeditie (1759) waardoor men de pas gevestigde Britsche heerschappij in *Bengale* had willen omverwerpen; met geen ander gevolg dan dat de Hollanders op en bij den Ganges, te water en te land, geheel verslagen waren. De Bewindhebbers beweerden nu dat het hoofddoel *Coromandel* was geweest; »zeker tegen »de waarheid, gelijk uit hunne eigene boeken blijkt."[54]

1763: opstand der negerslaven in de *Berbice;* door verregaande mishandelingen veroorzaakt, en alleen door de lafheid, baatzucht, en trouwloosheid der Regering zelve bedenkelijk geworden. Krijgsvolk derwaarts; onmenschelijke strafoefening met galg, rad, en vuur.[47]

1763: de Prins verkrijgt zitting in de Algemeene Staten en in den Raad van State.

1765: voorstel der Zevenwouden in Friesland tot vervroeging van de meerderjarigheid; doch, als aanstootelijk voor de Prinses-Douairière, weder, ook op verlangen van den Prins, ingetrokken. — 9 Apr.: overlijden dezer Vorstin, die, volgens de Staten der provincie, »een allergezegendst middel in Gods hand geweest was om »haar welvaart te bevorderen, op zoo minzame en vriendelijke wijs »dat zij aller liefde en hoogachting vóór lange jaren verkregen en »tot den einde toe volkomen behouden had."[47] (§ 430). — Dien tengevolge was Prinses Carolina eenige maanden Gouvernante in Friesland en heeft er de Magistraatbestelling gehad.

De Staatsgezinde partij wilde, nu zij meester was, zeer wel, ook om des volks wille, den schijn hebben van Oranjegezind te zijn. Zelfs een *van Wassenaar Twickel* (§ 545a) vreesde niet aan den Hertog te zeggen (Febr. 1764) dat »iedereen aan het Huis »van Oranje gehecht was, dat er geen tegenpartij meer bestond;" waarop deze evenwel zich niet weêrhouden kon te antwoorden, dat »hij het zeer zou wenschen, doch, helaas! maar al te veel grond »had om van het tegendeel volkomen overtuigd te zijn."

IV. 1766 — 1772.

WILLEM V.

683. WILLEM V, al is hij niet een groot Staatsman geweest, had een niet ongunstigen aanleg, uitgebreide kundigheden, een edelmoedig hart, goede bedoelingen, een ijver, die, door het geringe te willen omvatten, zelfs buiten den kring van doeltreffende werkzaamheid ging; eene liefde tot het Vaderland, welke geene miskenning of verguizing uitgedoofd heeft. Maar hij miste, gedeeltelijk door aanleg of opvoeding, dat zelfvertrouwen hetwelk, met welberadenheid gepaard, onontbeerlijk inzonderheid voor een Vorst is. Besluiteloos waar een besluit genomen, aarzelend waar het ten uitvoer moest worden gelegd, was hij niet berekend om de vereeniging van faktiezucht, Franschgezindheid, en revolutionaire drift zegevierend te bestrijden: doch zou eenig mensch, in de toenmalige omstandigheden, voor die taak berekend zijn geweest!

Willem V, wien zooveel onheil overkomen en zoo veel minachting betoond is, was geenszins van gaven, kundigheden, en talenten misdeeld. Geheugen uitstekend; inzigten helder; oordeel juist en vaardig; zoodat hij niet slechts in geschrifte zijne denkbeelden menigwerf uitmuntend ontwikkeld en aangedrongen heeft, maar in staat was zeer ingewikkelde voordragten van een half uur, dadelijk en onvoorbedacht, met verstandige opneming der punten *à fond* te wederleggen.[4] Innige en diepe Godvrucht, die men dikwerf als bijgeloovigheid misduidde; voorbeeldige ernst in 't gebed; zucht voor 't lezen des Bijbels en de openbare Godsdienstoefening; onschendbare gehechtheid aan eed, woord en belofte; milddadigheid, vriendelijkheid ook jegens geringen. Een braaf man en welmeenend Vorst, die zonder aan iemand onvoorwaardelijk vertrouwen te verleenen, met bedachtzaamheid naar eigen overleg en geweten te werk ging.[4] Er is waarschijnlijkheid evenmin als bewijs dat de Hertog van Brunswijk, ten einde hem onbekwaam voor de Regering te maken, met een misdadig opzet de opvoeding verwaarloosd

heeft. Veeleer heeft de Prins, blijkens de uitkomst, gelegenheid gehad in de wetenschap die hem het meest te stade zou komen, geschiedenis en Staatsregt, zich meer dan gewone kunde te verschaffen. De opleiding kwam met de toenmalige geest en rigting der studiën overeen. De Hertog, een man van ervaring, zal hem niet verzwegen hebben dat vele Regenten, nu vooral, bijkans geboren vijanden van zijn Huis waren; gereed om zijn gezag te verkorten, en die men alleen voorzigtigheidshalve en uit noodzaak te wille moest zijn: de hoogleeraar *Weiss* daarentegen, die hem ook in de Historie des Vaderlands onderwees, en wiens leer met de veldwinnende denkwijs, vooral met de Aristocratische inzigten overeenkwam, heeft voorzeker in het jeugdige hart eerbied voor de Heeren Staten en afkeer van de minste inbreuk op hetgeen zij hun regt noemden, geprent. Ook ten gevolge dezer dubbele en bijkans strijdige vermaning, is de Prins wel pligtshalve naijverig op elk deel van zijn wettig gezag en naauwgezet in het opvolgen van 's Lands Constitutie, maar, zoowel in het een als in het ander, dikwerf onzeker en dobberend geweest. Aldus werd, bij zooveel goeds, in dagen toen bovenal veerkracht vereischt werd, veerkracht bovenal in hem gemist; zoodat hij, ofschoon onwrikbaar, somtijds in een beslissend en niet terugkeerend oogenblik, niet te brengen was tot een besluit waarvan hij zelf, beter welligt dan iemand, de noodwendigheid zou hebben betoogd. Om echter niet vooral aan de individualiteit des Prinsen wat grootendeels uit andere oorzaken verklaarbaar is, te wijten, houde men in het oog de verscheidenheid der meeningen, waardoor hij tot wantrouwen omtrent eigen begrip en tot de poging om onvereenigbare denkbeelden te vereenigen geleid werd; de veelvuldigheid der bezwaren van een tijdperk met geen ander vergelijkbaar; den bijkans onweerstaanbaren invloed eener wijsgeerte, waarvan hij zelf evenmin als eenig tijdgenoot geheel onbesmet, en bij wier licht het regt ook van den Stadhouder tyrannij was.

684. Niet vreemd was het, zoo hij, reeds bij de aanvaarding van het Stadhouderschap, tegen zijne pligten en verantwoordelijkheid opzag. De geschiedenis van het lijden zijner Ouders was hem niet onbekend. De Aristocratie zou, na zeven jaren vrij spel gehad te hebben, bezwaarlijk zich het regeren ontwennen. Holland en vooral Amsterdam gaven sedert lang toon, leiding, en wet. De Hertog van Brunswijk evenwel scheen bij elke partij in hooge achting te staan. Natuurlijk dat de Prins, die thans vooral raad en inlichting behoefde, een tot dus ver bijna kinderlijk vertrouwen hem geenszins onttrok; te minder vermits voortduring van zijn invloed de wensch van het meerendeel der Staten en bepaaldelijk der Staatsgezinden was.

Eenstemmig en uitbundig was de lof, die, toen de Prins aan het bewind kwam, den Hertog toegezwaaid werd. Men wedijverde in de krachtigste uitdrukkingen van vereering en dankbaarheid. De Voorzitter van den Raad van State zeide: dat het »onmogelijk »was zijne verdiensten naar waarde te uiten, veelmin te vergelden." Bentinck betuigde dat »van zijne vaderlijke zorgen naauwelijks »weêrga gevonden zou worden": de Staten van Holland wenschten dat hij den Staat nog zeer lang en aanhoudend de heilzame vruchten zijner groote hoedanigheden mogt doen genieten; waarbij een geschenk van ƒ200,000, en door de andere Gewesten naar evenredigheid, gevoegd werd. Breede bezending der Staten-Generaal om de diepste erkentenis te betuigen; met allervriendelijkst verzoek »zijne groote vermogens bij voortduring ten nutte van het Gemee»nebest te besteden." — De Stadhouder vereenigt zich met dien wensch: dien ten gevolge Resolutie der Staten-Generaal dat, vermits zij met genoegen bemerkten dat de Stadhouder zich gaarne nog eenigen tijd van des Hertogen wijzen raad en bijstand zou bedienen, de Gezant te Weenen de toestemming der Keizerin tot het in dienst blijven van Z. D. zou verzoeken (die spoedig gevolgd is.) — 3 Mei: verantwoording der voogdij voor Fagel en Bleiswijk, die verklaren dat »de Hertog meer gedaan had dan van »eenigen voogd met alle mogelijkheid en binnen de palen der men»schelijke vermogens kon worden verlangd."

685. Die invloed, dikwerf nuttig, is, vooral in den beginne, ook nadeelig geweest; door miskenning van het Erfstadhouderlijke regt; door eene voor het minst noodelooze *Acte van Consulentschap* die, niet aan allen onbekend gebleven, bij sommige aanzienlijke personen een oorzaak van wantrouwen en misnoegen werd; vooral toen de Prins, die weinig op den raad van andere Staatslieden scheen te letten, bijkans nog onder voogdij van Brunswijk gerekend of althans gezegd kon worden te staan. Aldus bevond de jeugdige Vorst zich bijkans alleen tegenover de Aristocratie; de ijver zelfs van Stadhoudersgezinden kon, met het doel om den Hertog te verdringen, inderdaad tegen den Stadhouder worden gerigt.

Geboren Stadhouder en Eminent Hoofd, begaf de Prins zich in de Vergadering van Holland om eene acte van aanstelling te vragen; evenzoo in de overige Provinciën. Friesland alleen verklaarde geen aanstelling te kunnen geven, en gaf hem die van zijn vader als *Erfstadhouder*. Deze onvoorzigtige zelfvernedering, waardoor hij, in eigen schatting, de mindere, de begunstigde, de dienaar, de ambtenaar werd, schijnt vooral op aandrijven van den Hertog te zijn geschied, die het welligt behendigheid achtte aldus den voornaamsten Staatslieden te believen en hen, naar hij zich voor-

stelde, te winnen. — Geen wonder dat toen de Prins in het Hof van Justitie zitting nam, een advocaat durfde zeggen dat alleen hij niet door beroerten en onlusten, maar *door de Wet* Stadhouder was; zoodat hij het Volk niet te danken had, maar zich aan de Vaderen des Vaderlands moest houden, die bij zijne minderjarigheid zoo wel hadden geregeerd.[4]

1766. Mei: verbindtenis van den Hertog, later *Acte van Consulentschap* genoemd. Op grond van den wensch des Stadhouders om zich *voor eenigen tijd* van zijn raad en hulp te bedienen, belooft hij Z. H., in alles, ten allen tijde, en zoo menigmalen Z. H. zulks zal requireren, met raad en daad te zullen bijstaan, in goede conscientie, ter bewaring van zijne regten en ten meesten dienste van den Staat; waartegen Z. H. hem vrijwaart van alle verantwoordelijkheid aan anderen: alles *bij provisie* en tot kennelijk wederzeggen toe. — Deze Acte, waardoor de raadgever tegen alle verwijten over ongepaste bemoeijenissen, welligt ook tegen voortdurenden naijver van den Prins en de Prinses van Nassau-Weilburg, gedekt wenschte te zijn, was, hoewel zij beter achtergebleven ware, niet anders dan eene plegtige belofte van den Hertog (die haar ook alleen beëedigd heeft) en in zeker opzigt de weêrslag op de loftuitingen en wenschen der Staten. Het stuk werd opgesteld door van Bleiswijk, en met medeweten van Fagel en Steyn, die evenwel er niet zeer voor waren, gepasseerd. Bentinck en Yorke vernamen het eerst later en keurden het hoogelijk af.

De invloed van den Hertog was zeer groot; welligt echter niet zoo onbeperkt en alvermogend als door zijne talrijke vijanden ondersteld werd. Willem V, ofschoon hij vertrouwen in zijne kunde, ervaring en bedoelingen had, was, bij de middelmatigheid van eigen talenten, evenwel de man niet om den raad van iemand blindelings te volgen, al droeg hij te weinig zorg om den schijn hiervan te vermijden. Bentinck drong te regt en te vergeefs bij hem aan om, ter bevestiging van zijn gezag, zich een vasten kring van raadslieden te vormen. Zelfs de Griffier en Raadpensionaris werden niet zoo dikwerf en vooral niet zoo vertrouwelijk gehoord als, om hun ambt en verdiensten, nuttig en tijdens Willem IV en Anna gebruikelijk was. De Prins, bevreesd welligt van in Vergaderingen leiding en boventoon niet te houden, verkoos afzonderlijke gesprekken boven gezamenlijk overleg. — De Hertog werd als de eenige leidsman beschouwd: dit wekte naijver en tegenwerking ook dergenen, gelijk Bentinck, met wie hij vroeger bevriend was. De Raadpensionaris neigde dikwerf naar Amsterdam: van Bleiswijk, om in de gunst des Prinsen te staan, scheen den Hertog te willen believen. De geheime raadgeving van dezen strekte doorgaans om de regten van den Stadhouder tegen de Staatsgezinden en de onafhankelijkheid der Republiek ook, waar het noodig was, tegen Engeland te beschermen.

686. WILHELMINA, eene Pruissische Prinses, werd des Stadhouders Gemalin. Begaafd en schrander; niet ongeschikt

en, vooral in lateren tijd, ook niet ongezind om, benevens de pligten van den familiekring, zich somwijlen met regtstreeksche of zijdelingsche deelneming in Staats-aangelegenheden te belasten. — Nu scheen op vriendschap met het zoo magtig geworden Pruissen, hoewel eenigermate ten koste eener wenschelijke toenadering tot Groot-Brittanje, rekening te kunnen worden gemaakt.

FREDERIKA SOPHIA WILHELMINA (1747—1820), dochter van Prins August van Pruissen, broeder des Konings en van eene Prinses van Brunswijk Wolfenbuttel. Velen onder de vrienden van Oranje zouden liever eene verbindtenis gezien hebben met de Engelsche Dynastie. Aan de tegenpartij was dit huwelijk, ondanks het wantrouwen, ook om handelsbelangen, tegen Frederik II, niet ongevallig, vermits de Koning, om den afzonderlijken vrede (§ 681), op Engeland misnoegd en bijkans Franschgezind was. — De Prinses had allezins het voorkomen eener Vorstin; sprekend oog, aangename manieren, helder verstand, levendigheid van geest, uitgebreide kennis, en in dubbele mate hetgeen haar echtgenoot niet had, voortvarendheid en energie. Even als Anna (§ 646) niet ongaarne in Staatszaken gemengd, doch aan Autocratie, niet aan Parlementair of Republikeinsch Gouvernement gewoon, werd zij, welligt ten onregte, gerekend minder dan Anna, en voorzeker minder dan Willem V, huiverig te zijn om, waar zij het nuttig achtte, ook wat *inpopulair* of *inconstitutioneel* was of scheen, te verrigten.

1767. 4 Oct.: huwelijk te Berlijn: 9 Nov. intrede in 's Hage. — Drie kinderen; WILLEM FREDERIK (1772—1843), WILLEM GEORGE FREDERIK (1774—1799) en LOUIZA (1770—1819).

687. Vooral in Friesland ondervond Willem V spoedig hoe noodig en tevens hoe moeijelijk de Stadhouderlijke tusschenkomst was. Daar en elders, inzonderheid in Zeeland en te Amsterdam, ontbrak het niet aan blijken of voorteekens van geheime tegenwerking, die nu en dan zelfs openlijke tegenstand werd.

Friesland. — Er was in die Provincie eene bedenkelijke spanning, waarschijnlijk in verband met de vroegere oppositie tegen den Hertog (§ 676). — De regten van den Academischen Senaat te *Franeker* en die van *Harlingen* en *Sneek* werden door den Stadhouder tegen de Staten gehandhaafd. Het kwartier van Oostergoo wilde (met 17 tegen 12 stemmen) tegen eene zijner beslissingen opkomen, als had hij de fundamentele wetten des Lands overtreden; de Prins noemde (bij Missive van 6 Junij 1766) dit »een hoogvliegend, allezins verbazend, gansch ongevoeglijk en ontoepaslijk voorstel," en was »te zeer van de liefde der regtgeaarde Frieschen over-

»tuigd om anders dan met verachting de slinksche wegen en land-»verderflijke kunstenarijen van sommigen te beschouwen." — In 1770 oordeelde Z. H. dat het Provinciaal Hof zijn gezag te buiten was gegaan. — Nam de Prins bij dit een en ander de noodige behoedzaamheid in acht? reeds in 1767 schreef Bentinck: U. H. »trekt in de zaken van Friesland personen die er niet t'huis be-»hooren en niet gerekend kunnen worden de wetten, den geest en »de geheimen van dit Gewest even goed als die er van jongs af-»gevestigd en geëmploijeerd zijn te kennen: ook zou het voorzigti-»ger geweest zijn den stijl te verzachten en hetzelfde in termen »te zeggen minder vatbaar om ook elders verkeerd uitgelegd te »worden."

Zeeland. — Moeijelijkheden. *a.* De Prins wil, bij voorraad, *den Raadpensionaris* als representant van den Eersten Edele doen optreden; Middelburg verzet zich; de Prins gaf toe: een oud Regent zeide: »ik vrees dat uwe toegeeflijkheid aanleiding zal geven om »eerst aan uw representant, dan aan de waardigheid van Eersten »Edele, en vervolgens aan uw Marquisaat van Veere en Vlis-»singen te tornen, want het kwade zaad van vroegeren tijd is »nog niet geheel uit den Zeeuwschen akker." *b.* De Provincie (1770) beweert een uitsluitend regt op de vaart naar *Essequebo* en *Demerarij;* de Prins verklaart alle de ingezetenen des lands hiertoe geregtigd. *c.* Zeeland acht zich bezwaard met de Quota ter Generaliteit (1770): Willem V kwam met *f* 100,000 uit eigene bezittingen te hulp, en wist verligting der jaarlijksche toelage te verkrijgen, hoewel onder voorwaarden hard voor de Provinciale Souvereiniteit.

In Holland was het Collegie van *Gecommitteerde Raden* zeer tot magtsuitbreiding, ten koste van den Stadhouder, gezind; grootendeels door medewerking van Bentinck, die, zelfs ten aanzien der Militaire Jurisdictie, stellingen verdedigde die hij vroeger niet goedgekeurd had.

688. Zorgelijk was, ten aanzien van het buitenland, de gesteldheid der Republiek. Alliantiën had zij naauwelijks meer. Wederzijdsche wrok bleef tusschen haar en Engeland bestaan: Oostenrijk gaf op bezwaren dezerzijds geen acht, en de baatzuchtige welwillendheid van het Fransche Hof was voorbij. Op vrede was niet te vertrouwen: overal waren zaden van onrust en krijg. Voor een Frederik II, geduchte nabuur geworden, zou familie-betrekking, waar eerzucht sprak, geen hinderpaal zijn. De oorlog tusschen Rusland en Turkije scheen somtijds naar het Westen over te slaan. Voor Frankrijk was een tractaat als dat van Parijs, slechts middel om den kamp in gunstiger tijdsgewricht te hervatten. — Werd dan niet, daar de Staat naauwelijks leger of schepen meer had, eenige

geldbesteding uit den vollen overvloed vereischt om tegen dreigend gevaar zich in veiligheid te stellen?

De toestand van Europa was kritiek. — Rusland met Pruissen verbonden (1764) werd door een krijg tegen Turkije bezig gehouden (1768—1774). De jammerlijke tweedragt in Polen scheen gevaarlijke botsingen te voorspellen. Frankrijk en Spanje waren oorlogsgezind, met niet ongunstigen kans; van Napels en Sardinië zeker, terwijl Engeland, zonder bondgenooten, door geschillen, zoowel met de Coloniën als ook in het moederland, verontrust en verzwakt werd. — Meermalen, bepaaldelijk in 1770, was het niet onwaarschijnlijk dat Frankrijk (hetwelk *Corsica* had bemagtigd), ten einde in den, naar het scheen, nabijzijnden krijg tusschen Spanje en Engeland krachtige afleiding te bewerken, bij de onmogelijkheid om in Hanover te vallen, of weder België vermeesteren, of wel, gelijk in 1672, 1702 (§ 487) en bijna in 1759 (§ 680), aan de zijde van Nijmegen regtstreeks de Republiek, onvoorbereid en weerloos, aanranden zou.

689. De Prins was van de onmisbaarheid eener lang verwaarloosde voorziening overtuigd. Zij werd door hem gewenscht en, met telkens hernieuwden aandrang, den Staten op het harte gelegd. Doch gelijk vroeger, zoo was het ook nu. De Landgewesten wilden geen schepen en de Zeegewesten geen troepen. Amsterdam vooral was onwillig; begeerig om, zoo dikwerf de gelegenheid zich opdeed, inzonderheid tegenover den Prins, met hooghartigheid te toonen wat haar willekeur vermogt. Voorstel, uitstel, afstel, meer niet, werd door des Stadhouders welmeenenden ijver bewerkt.

Voorstel van Willem V, reeds in Dec. 1767, om *a.* voldoening der gelden in 1741 tot aanbouw geconsenteerd; *b.* toestemming voor 25 schepen; *c.* vermeerdering van de landmagt. De antwoorden weigerend of ontwijkend. — Petitie voor 1769 om het leger op 50,000 man te brengen en jaarlijks zes linieschepen uit te rusten boven de fregatten der Admiraliteiten. — Petitie voor 1770: »het is verkeerd de zorg voor veiligheid aan het herstel der geld»middelen te onderschikken." — Petitie voor 1771: »er behoort »niet gewacht te worden totdat Hannibal voor de poort is."

In 1768 was een vijftal schepen de beschikbare zeemagt,[47] onvermogend zelfs om den vrede met de Barbarijsche roovers te doen eerbiedigen. Op aandrang van den Prins en als uiterste poging, rustte de Admiraliteit van Amsterdam eenige weinige schepen uit, om de vlag nog in de Middellandsche zee te vertoonen.[2] De vrede met Algiers en Tunis werd ter naauwernood door toegeeflijkheid en geldsommen bewaard.

V. 1772 — 1778.

BEGIN VAN ONRUST.

690. Gewigtige jaren waarin, bij uiterlijke welvaart en rust, innerlijke onrust en woeling de overhand kreeg. De suprematie van Amsterdam was genoegzaam, zoo niet om al wat de Stad verkoos, te verrigten, althans om al wat zij niet goedvond, te beletten. Democratische en anarchieke begrippen werden door sommigen op den voorgrond gesteld. Mannen traden op, niet ongeschikt om de rol van partijhoofd te vervullen. Een *van Berckel*, Pensionaris van Amsterdam, een *van der Capellen* in Overijssel, die de heftige verkondiger der revolutieleer was; terwijl Willem V, om gestadige tegenwerking te overwinnen, noch in den Hertog van *Brunswijk*, die aan wangunst ten doel stond, noch in den zwakken karakterloozen Raadpensionaris VAN BLEISWIJK genoegzamen steun had.

Van Berckel (1726—1796), Pensionaris van Amsterdam (1762) en zoon van een Burgemeester dier stad, welke in 1748 van zijne ambten ontzet was; in 1772 op het drietal voor Raadpensionaris gebragt. Volgens den scherpzienden Engelschen diplomaat *Harris* (Gezant alhier na 1784), een man van zeldzame schranderheid, berekend om buitengewone ontwerpen te vormen en ten uitvoer te leggen; ijverig en nooit vermoeid of ontmoedigd in het najagen zijner wenschen; maar die, onder de leus van beginsels en patriotisme, begeerig naar magt en ook naar geld, niet zeer naauwgezet ten aanzien van deugd of eer was. Zijn invloed op de Burgemeesters was zeer groot; vooral op de bejaarde en te Amsterdam zeer populaire Burgemeesters *Temminck* (§ 649), en *Hooft* (1716—1794). Hij was met heftigheid Staats-, Fransch- en revolutie-gezind, en 's mans *oploopendheid en brutale wijs van handelen*, waardoor hij zich, terwijl hij meer overmoed dan moed had, bij hen die hij bestreed, dubbel gehaat maakte, werden zelfs door zijne begunstigers niet ontkend.

J. D. van der Cappellen van den Pol (1741—1784), lid der Ridderschap van Overijssel. Het kenmerkt zijn tijd dat hij somwijlen »als voorbeeld van wijsheid en gematigdheid zoowel als van »vrijheidmin en burgerdeugd"[47] voorgesteld werd. Bewonderaar van begrippen, tot wier verspreiding hij vroeg door het vertalen van revolutionaire pamfletten heeft medegewerkt, was hij vooraan en vooruit in den ijver voor al hetgeen vrijheid genoemd werd. Door roemzucht en toejuiching geprikkeld, achtte hij zich tot red-

der der menschheid in Nederland geroepen. Een man niet van gewone talenten en die, ook om zijn voortvarendheid en heftige taal, door partijzucht als een wonder aangestaard en bijkans vergood is. Hij was in de toepassing zijner leer, noch verdraagzaam, noch schroomvallig. Toen in Genève de overmoed der omwentelingsgezinden gefnuikt was, schreef hij: »God geve dat Genève in het kort enkel door nacht»uilen en vledermuizen bewoond zij, anderen nog vrijen Gemeene»besten ten spiegel en afschrik.'' Ten aanzien van de vrije drukpers verklaarde hij: »ik ben van begrip dat althans publieke perso»nen vrij mogen gelasterd worden.'' Hij was gelijk zoo menigeen, bij het zien van misbruiken, door afwijking van vroegere beginsels ontstaan, voor de duizendwerf heilloozer gevolgen zijner eigene theorie blind. — Willem V merkte hem en zijn neef, *Capellen van de Marsch* in Gelderland, aan, als de eerste oorzaken der troubles en de hoofden eener partij die zijn Huis over hoop zocht te werpen.[52]

De bekwaamheid en kunde van *P. van Bleiswijk* (1724—1790), langen tijd Pensionaris van Delft, zijn niet twijfelachtig: reeds in 1758 werd aan hem gedacht om Steijn te vervangen. In gewone tijden, wanneer men, behoudens eigenbelang, zich zelve gelijk blijft, zou hij lofwaardig geweest zijn; niet zoo, toen er, om in hooge betrekking te kunnen blijven, telkens wisseling of wijziging van beginselen vereischt werd. Zijn bestendig gedobber, dat met de hagchelijkheid der Landszaken toenam, scheen eigenlijk te ontstaan uit de zorg om door geen te stellig uitkomen voor een bepaald gevoelen te worden gecompromitteerd, en om aldus, ter gelegener ure, steeds een veiligen uitweg en overgang naar de partij, welke straks meesteres worden zou, te kunnen hebben. Ofschoon hij, uit den aard der zaak, de minst hevige onder de hevigste was, werd hij, daar geen banden van dankbaarheid of goede trouw hem terug hielden, verder gesleept dan hij waarschijnlijk ooit zelf voorzien of bedoeld had. Tijdens den zevenjarigen oorlog was hij, om de uitmuntendheid zijner jeugdige talenten, meer dan iemand de hoop en steun der Stadhoudersgezinden; onder de Voogdij en in de eerste jaren van zijn Raadpensionaris-ambt, bleef hij aan Willem V en de wetten van den Lande getrouw; na 1778 was hij de vriend of het werktuig van Amsterdam, van de Aristocratie, van de Volksgezinden, van al wie de overhand had; en, zoo het aan zijne keuze gestaan had, welligt zou hij in 1787, na zoo menige beweging, ook ten dienste van den nu triomferenden Stadhouder nogmaals *volte face* hebben gemaakt.

691. Velerlei grond was er, bij toeneming, om beducht te zijn voor den vrede van Europa en de veiligheid ook van het Gemeenebest. Op de gezindheid van Frankrijk en Spanje kon geen rekening worden gemaakt. De deeling van Polen, welke door de Zee-Mogendheden aangezien werd, was een treffend bewijs dat het meest schaamtelooze eigenbelang in het Volkenregt den boventoon had. De begeerlijkheid van Rusland was

en bleef naar Turkije gerigt. Oostenrijk, onder den invloed van Jozef II, koesterde welligt reeds, ten aanzien van België, ontwerpen, even onregtvaardig als verderfelijk voor de Republiek. Gewigtiger nog was, ook voor haar, in strekking en gevolgen, de strijd welke tusschen Engeland en een deel der Britsche Volkplantingen ontstond.

1772. Verdeeling van onderscheidene Gewesten van Polen tusschen Rusland, Oostenrijk en Pruissen, met gedwongen toestemming van den Landsdag. — Omwenteling in Zweden, door Franschen invloed ten behoeve van Gustaaf III tegen het gezag der Aristocraten bewerkt. — Voorspoedige krijg van Rusland tegen Turkije door den vrede van *Kainardgé* (1774) ten einde gebragt. — 1774: *Lodewijk XVI*, Koning van Frankrijk; echtgenoot eener Aartshertogin. — In Oostenrijk vermogt Keizer Jozef II veel, ook bij het leven van Maria Theresia zijne Moeder: men was in andere Landen over zijne plannen van vergrooting en ruiling niet gerust; en min beduidende geschillen over grensscheidingen in Staats-Vlaanderen en dergelijke schenen voorbode van erger aanmatiging te zijn.

692. Aller oog werd ook hier op Noord-Amerika gevestigd. Onbeschrijflijk was belangstelling en toejuiching bij de meeste Staatsgezinden, kooplieden, of voorstanders der nieuwe begrippen. Het gedrag der zoogenaamde opstandelingen was, dacht men, aan het gedrag der vaderen tegenover Spanje niet ongelijk. Vrijwording der Coloniën zou Engeland grootelijks verzwakken, een oorzaak zijn van winstgevende handelsbetrekking, en glansrijk eene worsteling bekroonen, die in naam van geliefkoosde theoriën begonnen en voortgezet was. Maar dit niet alleen! Zoodanige uitkomst zou krachtig medewerken om in Europa, en bepaaldelijk in Nederland, met vernedering van den Stadhouder, aan de vrijheidsleer ingang en overmagt te verschaffen.

In Noord-Amerika strijd sedert 1764, niet wegens eigenlijken druk of overmatige lasten; maar over de vraag of eenige belasting hoe gering ook, kon worden opgelegd, zoolang de Volkplantingen niet vertegenwoordigd werden in het Parlement: een twist meer van beginsel dan om welzijn of geldelijk belang. De Volkssouvereiniteit werd daarbij te passe gebragt; niet evenwel tot omkeering der maatschappij; maar om, met behoud der inrigtingen, de betrekking van ondergeschiktheid aan het Moederland te verbreken en de Gewesten tot dus ver afzonderlijk bestuurd, nu, behoudens zelfregering en Souvereine regten, tot de eenheid van een Centraal federatief bewind te brengen. In de plaats van den Koning, van het Parle-

ment, en van de Engelsche regtspleging, had men voortaan een President, een Congres, en een eigen Geregtshof; de verdere wijzigingen waren gering. Desniettemin werd de omwenteling als een triumf der wijsbegeerte, in het oprigten van eene geheel nieuwe orde van zaken, uitgebazuind.

1773: oproerige bewegingen in Boston, waarop Engelands strengheid het sein geeft tot algemeenen opstand. — 1774: 5 Sept.: Congres te Philadelphia. — 1775: de Provinciën worden in staat van *rebellie* verklaard. — 1776: 4 Julij: afscheiding van Engeland (waaraan twee jaren vroeger niet gedacht werd) en verklaring der onafhankelijkheid van de 13 VEREENIGDE STATEN.

693. Belangstelling bleek in begunstiging en hulpbetoon. Zoo was het in Frankrijk; van waar, ofschoon heimelijk, zelfs van regeringswege ondersteuning verleend werd. Zoo was het ook hier. Reeds vóór en inzonderheid na dat de *Vereenigde Staten* zich plegtig hadden onafhankelijk verklaard, begon er uit Holland een uitgebreide handel op de West; in naam met eigene Volkplantingen, inderdaad tot winstgevende en winstbelovende ondersteuning van den opstand. Engeland, ofschoon, om de moeijelijkheid der omstandigheden, tot oogluiking gezind, kon evenwel dit niet vergunnen. Nooit was beweerd dat het regt der Neutralen zich uitstrekken zou tot hulpverleenen aan hen die eene bevriende Mogendheid, uit den aard der zaak, als rebellen beschouwt.

Verkeer met rebellen was blijkbare schennis van het Volkerenregt. De meening omtrent de billijkheid hunner eisschen gaf geen bevoegdheid om hen op eenigerlei wijs te ondersteunen. In Noord-Amerika zelf was eene talrijke partij *(de loyalisten)*, welke gewapenderhand de hereeniging met Engeland voorstond. — Desniettemin waren de kooplieden hier te lande er terstond op uit om met de Noord-Amerikanen handel te drijven niet alleen, maar hen ook ruimschoots van krijgsbehoeften te voorzien; of regtstreeks, of zijdelings, door den handel op St. Eustatius en Curaçao.

694. Hevig was het beklag. De billijkheid werd, in het verbieden van den sluikhandel, door de Staten-Generaal erkend. Ook de afkeuring van elk eerbewijs aan de Noord-Amerikaansche vlag en de gereede toestemming der meeste Gewesten in het vertrek der *Schotsche Brigade* deed zien dat er nog eerbied voor de Verbonden met Engeland was. Maar de beraadslagingen hierover en de voortzetting en vermeerdering van den verboden toevoer openbaarden tevens den invloed eener partij die, zoowel uit winzucht als uit wrok en geestdrift, zelfs een oorlog

met Groot-Brittanje boven het niet verbroederd zijn met de Amerikaansche vrijheidszonen verkoos.

Klagten van den Engelschen Gezant. — 1775: Febr.: Memorie, waarop de Staten-Generaal voor zes maanden het voeren van *contrabande* naar de Noord-Amerikaansche Coloniën verbieden. — Aug. beklag over het heimlijk en indirect aanvoeren van wapentuig en het toelaten der Amerikaansche schepen in de havens der Republiek: verbod voor een jaar; op het tweede punt zwijgt men. — 1776: 19 Apr.: verzoek om den verboden handel ook op St. Eustatius te beletten; aanschrijving der Staten-Generaal dienovereenkomstig aan de West-Indische Compagnie. 1 Oct.: dringende Memorie om allen toevoer van oorlogstuig te beletten: Placaat der Staten-Generaal dienovereenkomstig.

Schotsche Brigade. — 1775: Nov. kennisgeving van den Stadhouder aan de Afgevaardigden van de Staten-Generaal voor de buitenlandsche zaken, dat de Koning van Engeland de leening van dit Corps, gedurende de Americaansche troebelen, als vriendschapsblijk, verzocht heeft; tegen een gelijk getal *Hanoversche* troepen; en dat Z. M., na de zwarigheden van Z. H., dit verzoek hernieuwt; doch met aanbod van de kosten voor een gelijk getal *nationale* troepen te dragen; de Brigade, naar goedvinden der Staten-Generaal, na de troebelen, te houden of terug te zenden; ook, met vrijheid, in dit geval, om voortaan (wat vroeger betwist was) in Schotland te werven. — Mededeeling der Staten-Generaal aan de Provinciën: met vertrouwen op de inwilliging eener aanvrage zonder kosten of eenig ander nadeel voor den Staat. — Dec.: gave toestemming van Gelderland, Friesland, Overijssel, en Stad en Lande. — Bezwaren der overige Gewesten; afkeerig om iets ten nadeele van Noord-Amerika te verrigten. — Advies van van der Capellen in Overijssel. »Dit zou partij-kiezen zijn; anderen zouden »het voor Amerika doen; de onzijdigheid verloren gaan; de Repu»bliek, die zelve den naam van rebel had gedragen, in een onna»tuurlijken broederkrijg worden gewikkeld tegen manmoedige en »Godvruchtige verdedigers van regten, die zij van God zelven had»den ontvangen. Beter daarvoor Janitzaren gehuurd dan troepen »van een vrijen Staat." — Schriftelijke Nota van Z. H. aan den Koning; de toestemming zou kunnen uitgewerkt worden, als de brigade alleen in *Europa* gebruikt wierd. — Antwoord; dat de Koning dankt, en zoo hij zijn verzoek mogt vernieuwen, zich aan die voorwaarde zal houden. — Verkeerde voordragt der zaak: het verzoek wordt een *eisch*, de handelwijs des Stadhouders eene gereede *toestemming* genoemd.[47]

1777: 21 Febr.: krachtige en bijkans beleedigende Memorie van Yorke, waarbij ontslag van den Commandeur van St. Eustatius, *de Graaff*, geëischt wordt, wegens handel met de rebellen, wegneming van een Engelsch schip door een hunner zeeroovers, schier onder het geschut van het eiland, en contra-salut aan hunne vlag: zullende Z. M., bij gebrek aan voldoening, geen oogenblik nalaten

de maatregelen te nemen, noodig voor de belangen en de waardigheid zijner kroon. — Antwoord der Staten-Generaal; beklag over de scherpheid van den Gezant, verre afwijkende van het gebruik tusschen Souvereine Mogendheden, naburen en vrienden; belofte van, zooveel doenlijk, tegen het vervoeren van krijgsbehoeften te zullen waken, en berigt dat de Gouverneur ter verantwoording opontboden is. — De Koning berust hierin.

695. Meer dan ooit werd, bij zoo veel onzekerheid en spanning, vermeerdering der diepvervallen Land- en Zeemagt vereischt. Minder dan ooit zou het, bij den overvloed van geld, zwaar zijn gevallen. Doch, gelijk vroeger, evenzoo nu, bragt verschil over de vraag wat vooral diende te worden verrigt te weeg, dat er niets hoegenaamd verrigt werd. De Zee-Gewesten bewilligden niet voor de troepen, tenzij vooraf meer voor de Marine gedaan, de Landprovinciën niet voor de Marine, tenzij vooraf beter voor het leger wierd gezorgd. De pogingen van den Stadhouder om tot eendragt en zamenwerking te bewegen waren vruchteloos. Aldus ging bij het naderen des gevaars, de tijd der voorbereiding, zes kostbare jaren, ongebruikt voorbij.

1771. Febr. Voorstel van Holland tot aanbouw van schepen, zonder eenige melding der onophoudelijke pogingen van de Gouvernante en den Stadhouder. — 16 Apr.: dien ten gevolge Petitie van den Raad van State om aanbouw van 24 linie-schepen: door Holland en Gelderland aangenomen, door de overige Gewesten zelfs niet beantwoord.

Petitie van 1772: »een Gemeenebest loopt altijd gevaar, als het, »om zwakheid en werkeloosheid, van vijanden geen ontzag, van »vrienden geen bijstand te wachten heeft," maar vooral, wanneer de omstandigheden zoo bedenkelijk zijn. Doch alle aandrang vruchteloos, omdat Holland en Zeeland enkel de zeemagt versterkt willen zien. — 1773: Julij: plan van den Stadhouder en den Raad van State ter uitrusting van 24 schepen, met uitgave van 12 ton voor de landmagt: reeds in Oct. door vijf Provinciën goedgekeurd; Holland, na zes maanden wachtens, verlangt (Apr. 1774) een *vast fonds* voor uitrusting; jaarlijks *f* 780,000: kunnende hetgeen, na aftrek hiervan, op de consenten overschoot, tot matige versterking der landmagt worden gebruikt. — Jan. 1775: voorstel van den Stadhouder en Afgevaardigden der Staten-Generaal tot bemiddeling: *f* 900,000 voor de Landmagt; *f* 600,000 voor de Marine; goedgekeurd alleen door Gelderland, Friesland, Overijssel en Stad en Lande. — Zoo belette Holland (want Utrecht en Zeeland zouden wel gevolgd zijn) om *f* 180,000, waarvan het zelf $^5/_9$ moest dragen, eene zoo ver gevorderde en allernoodigste voorziening.

Petitie voor 1777: het is dringende pligt het Vaderland ten

minste ter bewaring van onzijdigheid in staat te stellen; zullende het anders ligt, al ware het uit redenen van bloote *convenientie*, van alles beroofd worden.

In 1772, volgens een opzettelijk onderzoek, waren naauwelijks 20 linie-schepen voor de dienst geschikt. Ook later werd bijna niets tot opbeuring der Marine verrigt. Alleen de krijg met *Marocco* (1773—1777), waarbij enkele rooversvaartuigen werden vernield, gaf aanleiding dat er voor onderhoud ten minste van eenige oorlogschepen gezorgd werd.

Woelingen tegen den Stadhouder. Bijv. over de *Militaire Jurisdictie* (§ 651a). Reeds in 1772 Brief van het Hof van Holland aan de Staten om te weten »in hoe verre zij goedvonden dat door den »militairen regter jurisdictie geoefend wierd." De Stadhouder, hierop gehoord, verwondert zich dat het Hof een Besluit van 1654, toen er geen Kapitein-Generaal was, inroept; hij vertrouwt dat de Staten hem in het ongehinderd genot zijner regten zullen handhaven. De zaak bleef hangen.

696. De tijd echter was niet verloren geweest voor de bedoelingen der anti-stadhouderlijke partij. Gestadige tegenwerking was haar doorgaans gelukt. De overmagt van Amsterdam was in de Vergadering van Holland meer en meer gevestigd. Dagelijks meer werd het Stadhoudelijk gezag als buitensporig, Groot-Brittanje als vijand, Frankrijk als steun, en de wijsbegeerte der eeuw als het rigtsnoer voor vrijheidlievende Volken beschouwd. Weldra moest de invloed dezer beschouwing openbaar worden. De gebeurtenissen waren aanstaande waardoor, onder den gloed der driften, de kiem van tweespalt, oorlog, en ondergang tot rijpheid zou worden gebragt.

B. 1778 — 1795.

Aanvankelijke toepassing der Revolutie-begrippen.

697. Lang had men over Staatsregt en menschengeluk, naar de beginselen der nieuwe wijsbegeerte, met opgetogenheid geredeneerd; reikhalzend zag men naar de verwezenlijking zijner droombeelden uit. De tijd van handelen was daar. Zoo was het in Europa, zoo was het in de Republiek. Slaperigheid en vadzigheid en werkeloosheid scheen voor een nieuw leven te wijken. Met driftige blijdschap meende men naar eene heerlijke toekomst te snellen. De verbastering van Kerk en Staat, onmiskenbaar, werd toegeschreven aan de beginsels van wier ter zijdestelling zij het gevolg was. Jeugdige geestvervoering ontbrak niet; maar zij openbaarde zich, met aanneming van ongeloofstheoriën, die in den dekmantel van verzachtende voorstellingen waren gehuld, door een stelselmatig verwerpen der miskende grondslagen van Godsdienst, zedelijkheid, en regt.

Overal wilde elk die aanspraak maakte op beschaving en verlichting, overgaan tot de praktijk. Doorvoed met de lessen der Fransche filozofie, verblind door den glans van haar beloften, in den waan de toepassing te kunnen regelen en beperken naar eigen inzigt en belang, wedijverden zelfs de Magtigen der aarde in de aanprijzing en opvolging van theoriën, wier ontwikkeling hun ondergang was.

698. De buitenlandsche Staatkunde was aan den eisch der geliefkoosde leerstellingen ondergeschikt. — Energie werd ook in de betrekkingen tot andere Mogendheden vereischt. Nederland, na gedurende zestig jaren, door eigen verzuim, magteloos en wankelmoedig te zijn geweest, zou nu weder eene houding aannemen eenigermate als weleer. Maar op welke wijs? De gesteldheid van het vaste Land, waar bijkans noch zorg voor het evenwigt, noch eerbied voor verbindtenissen bestond, scheen op de vriendschap van Engeland, met ter zijdestelling

van jammerlijke veete en hatelijkheid, als op den onmisbaren steun van het Gemeenebest, te wijzen. Anders was de berekening van hen in wier schatting de triumf der nieuwe begrippen alle overige belangen in dierbaarheid overtrof. Het bondgenootschap met Engeland moest met dat van Frankrijk worden verwisseld; waarom? dewijl de banier, zoo het heette, van vrijheid en verlichting, aldaar ook tegen over Groot-Brittanje hoog opgerigt was.

Eerbied voor het Volkenregt was er bij de meeste Vorsten niet meer. Ook ten dezen opzigte had de wijsgeerte de grondslagen van het regt ondermijnd (§ 587 en 606). Naauwgezetheid werd als vooroordeel en bekrompenheid beschouwd. Heerschzucht en willekeur kenden nu ook regtens geene grenzen der begeerlijkheid dan de palen van haar magt; vergrooting, verdeeling, verruiling waren aan de orde van den dag; vertreding van elk die tegen overmagt niet bestand was. Zoodanig was de Staatkunde in het Oosten, onder den invloed van de Keizerin *Catharina* (1762—1796), van den Keizer van Oostenrijk en zelfs van *Frederik II*, die zich elders, waar het belang zijner Staten in het spel kwam, tegen willekeur met nadruk verzet heeft. Toonbeeld dezer revolutionaire handelwijze is *Jozef II* (1741—1790); wiens hoofd, volgens den Koning van Pruissen, een verward magazijn was van dépèches, decreten en plannen; die, naar zijn eigen getuigenis, met de beste bedoelingen, niet een eenig zijner tallooze ontwerpen tot stand bragt; en die inzonderheid ook voor de Republiek, door wispelturigheid, ondernemenszucht en onregt, een gevaarlijke en schadelijke nabuur geweest is. Ook in Frankrijk bleek, aan de hulp den Noord-Amerikanen, zelfs onder een schroomvalligen Koning en behoedzamen Minister (*de Vergennes*; 1774—1787) verleend, hoe weinig er, bij de toenemende kracht der openbare meening, op vroegere stelregels kon worden rekening gemaakt.

699. Vooral om verbetering van het Staatswezen was het te doen. De Volkswil was, zeide men, regtens de grondslag van iederen Staat en de Overheid de dienares van het Volk. Dit moest nu ook in Nederland blijken. Deze stelregels evenwel konden met de gevestigde Staatsregeling in geen overeenstemming worden gebragt. Weldra bleek het dat er strijd, niet in den vorm, maar in het wezen der dingen bestond, en dat, enkel door vernietiging van het bestaande, de weg tot onbelemmerde proefneming zou worden gebaand.

Er had, volgens den aard van den Nederlandschen Staat, wezenlijke hervorming plaats kunnen hebben (§ 586): door den band

der Unie in zaken van algemeen belang te versterken; door de overmagt der Regenten onder den invloed van Stadhouderlijk gezag en aloude Volksregten te brengen; door, met behoud der grondslagen, ook die wijzigingen daar te stellen, welke, om de verandering van tijden en omstandigheden, werden vereischt. Maar dergelijke hervorming zou, als terugkeering tot misbruiken en als verloochening der waarheid, uitgekreten zijn.

De geloofsbelijdenis van zeer velen was reeds: »het Volk dat in »een Land woont, de ingezetenen, de burgers en boeren, minver»mogenden en rijken, grooten en kleinen, deze allen bijeengeno»men zijn de ware *eigenaars*, de *heeren* en *meesters* van het Land, »en kunnen zeggen hoe zij het hebben willen, hoe en door wie zij »willen geregeerd wezen. Een Volk is eene groote Maatschappij, »eene Compagnieschap en niets anders. De Regenten, de Overhe»den, de Magistraten, de Prins zijn enkel de Directeuren, de Be»windhebbers, de rentmeesters, in *deze* qualiteit minder dan het »Volk; *dienaars* van het Volk en aan het *meerder getal onderworpen*, »*rekenschap* en *gehoorzaamheid* schuldig." [66]

700. Aanstootelijk was inzonderheid het verband tusschen Kerk en Staat. Dit mogt tijdelijk, tegenover de woelingen van het bijgeloof, noodig geweest zijn; thans moest aan dergelijke verwarring van begrippen een einde worden gemaakt. Algemeene verdraagzaamheid en gelijkheid werd geroemd, als voorwaarde eener waarlijk beschaafde en verlichte maatschappij. — De werking van het ongeloof der naburen werd zigtbaar en sterk. Het gold de kenmerken der Gereformeerde Gezindheid, de grondslagen van het gemeenschappelijk geloof der Evangelische Kerken, de waarheden wier gewigt en dierbaarheid vroeger in de geheele Christenheid erkend werd. Verschil van Kerkbegrippen werd als treurig gevolg van overdreven en beklagelijke gehechtheid, zoo niet aan bijgeloovigheden, althans aan bijkomstigheden, beschouwd: men zag het verband van geloof en geloofsleven voorbij. Godsdienstzin en zedelijkheid waren, zeide men, voorzeker onmisbaar; doch, het leerstellige, waaruit zoo menige twist was ontstaan, werd aangemerkt als overtollig en als voedsel gevende aan onverdraagzaamheid en dweeperij. — Op kerkelijk gebied echter werd omzigtigheid vereischt. De leer der Formulieren was bij een aanzienlijk getal predikanten en bij het gros der Gemeenten in achting. Afschaffing der symbolische schriften was vóor als nog eene onmogelijkheid. Men moest de Kerk, zonder schok of aanstoot, in de Kerk zelve hervormen, het bijgeloof zachtkens verdringen en de tijd doen aanbreken waarop men, gelijk in ieder Genootschap, bij meerderheid zegevieren zou.

De Godgeleerdheid minder onder den invloed van Frankrijk, waar het ongeloof te ligtzinnig en vlugtig en schaamteloos was, dan wel van Duitschland, waar het met wetenschappelijkheid, bedaarden en gematigden zin, schijnbaren eerbied voor de Openbaring, en behoud van dierbare woorden vergezeld ging. Onder de Theologanten aldaar vooral *a. Ernesti* (1697—1781), die door het aanprijzen van *Grammaticale Schriftverklaring* groote diensten bewees, maar wiens uitlegkunde te weinig op de eigenaardigheid en op den Goddelijken oorsprong en inhoud der gewijde oorkonden acht gaf: *b. Michaelis* (1717—1791), wiens halve verdediging der waarheid, met menschelijke redenering, zonder de wapenrusting Gods, onberekenbaar nadeel gesticht heeft: *c. Semler* (1725—1791), wiens groote gaven misbruikt werden tot wegneming van al wat de Bijbel Goddelijks heeft. — Dit was hoogere kritiek, voortgang der studie, eene exegese die, zeide men, op geschiedenis en spraakkunde gebouwd was. Naauwkeuriger kennis van eenige bijzonderheden in taal, historie, aardrijksbeschrijving, Oostersche gebruiken, een aanwinst waarvan doorgaans buitensporige ophef gemaakt werd, scheen regt te geven, of kon althans ten voorwendsel strekken om het geloof der Christenheid, aan hetwelk men in de school der wijsgeeren dacht ontwassen te zijn, te bestrijden of stilzwijgend te verachten. Ook was men, bij den afkeer van openlijk Deïsme en ongodisterij, te meer bereid om aan deze en andere hooggeroemde geleerden gehoor te verleenen, dewijl zij tevens ijverige verdedigers waren van hetgeen *zij* meenden uit de Openbaring te kunnen behouden, tegenover elk die verder wenschte te gaan dan *zij* hadden bepaald.

Onder de benaming van *Predestinatie* en *Dordtsche Kerkleer* (§ 613a) werd van lieverlede de gansche leer der zaligheid bespottelijk gemaakt. In theologische boeken; in Journalen, in Prijsverhandelingen, bijv. van *Teylers Genootschap* (waarbij, in nieuwerwetschen zin *de rede en de Bijbel* tot gidsen moesten zijn); in Romans (zoo als *Sara Burgerhart* en *Willem Levend*); in naamlooze geschriften en *Stichtelijke Werken*, niet enkel van Dissenters (wier vijandschap tegen de heerschende Kerk dikwerf met tijdelijke inzigten in verband stond), maar evenzeer van leden en zelfs leeraars der Hervormde Kerk. — Ook verdedigers traden op: nuttige geschriften van *Klinkenberg*, *de Haas*, *van Alphen*, *Bonnet*, *Hinlopen*. Maar veeltijds was de tegenspraak flaauw; in vorm en toon, als of het om een wetenschappelijk vraagstuk en niet om den hoeksteen der zaligheid te doen was. Menigmaal was de handhaving zelve der waarheden van droevige inmengselen niet vrij. Zoo werd reeds in 1792, bij het *Haagsch Genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst* (opgerigt in 1785), eene voortreffelijke instelling en waaruit menige bijdrage tegen het grover ongeloof voortgekomen is, eene verhandeling bekroond over *de leer der Verzoening*, waarin het denkbeeld van voldoening aan Gods geregtigheid (volgens de Formulieren steunpunt der Christelijke hoop) als God-onteerend ter zijde gesteld werd.

De Kerk was niet meer Goddelijke stichting, waar eenheid uit geloofsgemeenschap ontspruit; maar menschelijke vereeniging, op gemeenschap van uitwendige en willekeurige inrigtingen gegrond; een Societeit, een *Kerkgenootschap* dat, zonder blijvend kenmerk of onwrikbaar fundament, naar het wisselvallig goeddunken, telkens van het meerder getal der leden, geregeld en bestuurd wordt.

Geen omslag van leerstellingen meer. De kern der Godsdienst was God lief te hebben als den barmhartigen Vader van allen, en, op het voorbeeld van den goeden en wijzen Zaligmaker, in elken stand de deugd te betrachten. Al het overige wilde men begrepen hebben onder de vermaning van den Apostel: »verwerp de vragen »die dwaas en zonder leeringe zijn, wetende dat ze twisting voort»brengen" (2 Tim. 2, vs. 23). Herinnering aan de eischen der Heilige Schrift, in de onmisbaarheid van het geloof aan het zoenoffer des Heeren en van de gave des Heiligen Geestes, werd gelijk gerekend met meêdoogenloos verdoemen, hatelijk twisten, of althans met overdreven en kinderachtige gehechtheid aan menschelijke begrippen. Onder de betuiging van geen grenzen aan Gods vergevensgezindheid te willen stellen, eerbiedigde men de grenzen niet meer, welke Hij zelf in Zijn Woord daaraan gesteld heeft. De kennis die naar de Godzaligheid is, werd eene doornachtige, duistere en stelselmatige Godgeleerdheid genoemd. — Afkeer van stelsels; als of niet door elke waarheid en haar gevolgtrekkingen een stelsel gevormd wierd. Niet het dogmatische, alleen het praktikale; de vrucht zonder den boom! — In den grond der zaak sproot deze tegenzin uit den wensch om waarheden welke men niet geloofde, of wier gewigt men niet inzag, in het belang van andere leerstellingen, waarmede men hoogingenomen was, zonder ergernis ter zijde te schuiven.

701. Wanneer? welligt eerst na veeljarigen arbeid. Inmiddels mogt verlichte Godsdienstigheid en algemeene menschenliefde niet zonder invloed blijven op Staat en Volk. Reeds nu moest voor de ontwikkeling der Natie en voor de opvoeding der jeugd worden gezorgd. Wezenlijke verbetering scheen mogelijk, doch alleen volgens die regels welke door de vrienden van verlichting en verdraagzaamheid, met ter zijdestelling van kerkgenootschappelijk verschil, doeltreffend geacht werden. Was men tijdelijk in afdeelingen der Christelijke kerk gescheiden, vereeniging kon immers plaats hebben op een ander terrein; in Maatschappijen, waar geen verscheidenheid van stelselmatige beschouwing in het aanprijzen en toepassen van een algemeen Christendom belemmeren zou.

De uiteenloopende geloofspunten van iedere Kerk konden, zoolang het noodig was, in haar eigen boezem worden geleerd: in popu-

laire geschriften en op volksscholen moesten de schadelijke gevolgen dezer voortdurende onverdraagzaamheid, zooveel doenlijk, worden tegengewerkt.

Opvoeding. — Het Schoolwezen in diep verval; onderwijs in Bijbel en Catechismus veelal enkel geheugenwerk en doode vorm; onkundige en strenge meesters, door wie met plak en roede meer dan met ernst en liefde geregeerd werd. — Deze misbruiken niet bestand tegen de idealen van Locke en Rousseau; den ophef van een *Basedow*, en de bevattelijke en aangename manier waarop werkelijk, in nieuw opgerigte Scholen en in geschriften voor de jeugd (van *Campe* en vele anderen), nuttige kundigheden bijna speelsgewijs werden medegedeeld. — Behoefte aan verbetering, waarbij de kracht en het wezen eener Christelijke opvoeding voorbijgezien werd. Bekroonde Verhandelingen over dit gewigtig onderwerp: zelfs een *Hulshoff* wil eerst de *natuurlijke* Godsdienst, om den leerling naderhand tot een *Christen* te maken: *Châtelain* zeide: »haast u niet »hem de geopenbaarde Godsdienst te leeren kennen; verberg den »Bijbel zorgvuldig voor uwe kinderen en duld niet dat anderen »hun dien doen kennen," nog een ander beperkt het Godsdienstig onderrigt tot het bestaan van God en de onsterfelijkheid der ziel. — Aldus groote aanwinst in de leermethode; maar verlies van het *éene noodige*, door voorstellingen verdrongen welke, onder den naam van Godsdienst en Algemeen Christendom, tegen de leer van alle Christelijke Gezindheden en tegen den stelligen inhoud der Openbaring gerigt zijn. — De gansche opleiding was, met voorbijzien van zonde en verzoening, op de anti-Christelijke hypothese gebouwd dat de mensch van nature goed is, en, even als de menschheid in 't algemeen, ter volmaking, slechts ontwikkeling behoeft.

1784. *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen;* in haar oorsprong weinig beduidend, doch waarvan de geest des tijds zich spoedig als van een uitstekend werktuig bediend heeft. Gesticht door *Nieuwenhuizen* (1724—1806) leeraar der Doopsgezinden te Monnikkendam: ter verlichting van den minvermogenden door het houden en uitgeven van Verhandelingen en vooral door verbetering van het Schoolwezen. — In 1787 waren er 525, in 1794 reeds 2431 leden. — Verdeeling in Departementen. — De naam van Christen werd voor het lidmaatschap vereischt. — Het eerste Leesboek handelde over *het bestaan van God* (allezins welgekozen onderwerp van Volkslectuur voor een Christelijk Volk!).

702. Opwekking en geestdrift werd in de Letterkunde bespeurd. Groot was de invloed der Fransche, niet minder welligt der Duitsche geschriften; doch er was oorspronkelijkheid, geen slaafsche navolging van buitenlandsche modellen; geen onvermijdelijk gehoor geven aan de genootschappelijke censuur van meerendeels kunstbedervende kunstregters. De Poëzij nam eene hoogere vlugt. Ook de verwaarloozing van

het Proza hield op; de onbehagelijkheid der kanselvoordragt begon te wijken; en, onder een vloed van weinigbeteekenende politieke dagbladen en pamfletten, bleek in sommigen echter wat, in woeligen tijd, door krachtige mededeeling der gedachten, ook in ongebonden stijl kan worden verrigt.

Fransche letterkunde zeer in achting. De Engelsche, ook om de verwijdering en oorlog (met uitzondering van ascetische Schriften en van de Romans van *Richardson*) minder nog dan te voren beoefend. In Duitschland binnen weinig tijds eene gansche reeks van treffelijke dichters en proza-schrijvers (*Klopstock*, *Hölty*, *Wieland*, *Herder*, *Göthe*) ook hier veel gelezen, bewonderd en bestudeerd. — Echte Nederlandsche dichters: *v. Alphen* (1746—1803) zoo nuttig door zijne Godsdienstige werken, uitmuntend in Vaderlandsche en Christelijke zangen, en in kindergedichten onnavolgbaar: *Bellamij* (1764—1786) vroeg gestorven, maar, om eigen dichttrant, bij het naïve, gevoel-, en smaakvolle zijner verzen, met blijvenden roem; vooral *Feith* (1753—1824) en *Bilderdijk* (1756—1831); de een rijk begaafd Poëet, gelijk er niet weinigen geweest zijn; de ander Dichter, zoo als de geschiedenis der letteren er slechts enkelen opgeleverd heeft; beiden toen ter tijd bijkans even beroemd en, naar het scheen, gelijkelijk bestemd om, door de voortreffelijkheid en menigvuldigheid hunner werken, een geheel nieuw perk voor de beoefening der Nederlandsche taal te ontsluiten. — Het *sentimentele*, uit Duitschland herwaarts overgewaaid en waarbij velen door woorden wilden vergoeden wat hun aan gevoel ontbrak, was slechts eene kortstondige vergissing. [64]

Aan de Prozastijl begon meer zorg te worden besteed. Na *Hollebeek* werd de kanselvoordragt inzonderheid verbeterd door *Bonnet*. — De schrijfwijze der vriendinnen *Wolf* en *Deken* muntte door een tot dus ver weinig bekende levendigheid en ongedwongenheid uit.

703. Jammerlijk waren de partijschappen, waartoe de invoering der nieuwe begrippen aanleiding gaf. De behoefte aan Staatshervorming, volgens de uitspraken der filozofie, werd echter bijkans door allen gereedelijk erkend. Kinderlijk geloof aan de Openbaring of diepgaande studie der Geschiedenis mogt enkelen vrijwaren van de bedwelming, mogt hen doen terugdeinzen voor de hevigheid waarmeê het wijzigen en afbreken aangeprezen werd, schier niemand was er die niet aan de Volkssouvereiniteit en aan de Regten van den mensch, als aan het onbetwistbaar alfabet der Staatswetenschap, hulde bewees.

Behalve de Fransche Sofisten, ook, sedert 1776, de geschriften van *Payne*, *Priestley*, en *Price*.

De natuurlijke, onverjaarbare, onvervreemdbare, heilige Regten van den Mensch, gelijk ze later in de Constitutiën werden geformuleerd, waren de grondslag en hoofdinhoud der meest gelezene werken. — De menschen worden geboren vrij en gelijk: geen maatschappelijke onderscheiding mag er zijn, die niet op het algemeen belang gebouwd is: het beginsel van alle Souvereiniteit berust in de Natie alleen: geen ligchaam of individu kan eenig gezag uitoefenen dan hetgeen van wege het Volk opgedragen is: de Wet is de uitdrukking van den algemeenen wil: alle burgers hebben regt om, of persoonlijk, of door vertegenwoordigers, tot vorming van dien wil mede te werken: allen zijn gelijkelijk tot waardigheden en ambten benoembaar: niemand kan om Godsdienstige meeningen, die niet tegen de publieke orde strijden, worden ontrust: de drukpers is vrij, behoudens de beteugeling van haar misbruik. — Axiomata der nieuwere wijsheid; voor zoo ver zij niet ten allen tijde erkend waren, meerendeels ongerijmd; zwakke waarborgen, dewijl zij aan den hoogeren en geheel onbestemden eisch van maatschappelijk belang werden ondergeschikt.

Mannen, als de hoogleeraren *Kluit* (1735—1807) en *Luzac* (1746—1807), in oude en nieuwe geschiedenissen doorkneed, als een *v. Alphen* of een *v. de Spiegel*, hebben zich, op grond van H. Schrift, redenering en ervaring, tegen leeringen verzet, waardoor men naar de Souvereiniteit van het gepeupel, met de verdere gevolgen van regeringloosheid en tiranny, geleid werd. Zij zelven echter, kinderen van hun tijd, namen, omtrent de natuur en het wezen van den Staat, omtrent Volkssouvereiniteit en maatschappelijk verdrag, denkbeelden aan, die, uit de algemeene revolutionaire bron ontleend, tot regtvaardiging van hetgeen door hen bestreden werd konden verstrekken. — Christelijk geloof was, om de zwakheid der Christenen, geen genoegzaam behoedmiddel, en, gelijk elders een Lavater en Stilling, zoo werden ook hier menige waarlijk Godvreezende menschen, tijdelijk althans, door den stroom der algemeene denkwijs medegesleept.

704. Door deze algemeenheid der overtuiging werd de wederzijdsche stand der partijen grootendeels beslist. Immers, was het beginsel deugdelijk, zoo moest het met onvoorwaardelijke gehoorzaamheid worden gevolgd; zoo moest niet ten halve worden gedaan wat enkel door volledigheid de beloofde vrucht leveren kon; zoo was schade en leed te wijten niet aan het voortstreven, maar aan den tegenstand waardoor het voortstreven belemmerd of gestuit werd. Aldus was, uit den aard der zaak, twijfeling en zwakheid het deel van hen wier eigenbelang en angstvalligheid hen naar betere stelregels, om der nuttigheidswille, terugdreef; terwijl de opregte en onvervaarde voorstander van al wat in het hervormen zuiver en radicaal was, in geestdrift ontgloeide voor hetgeen zelfs door de tegenstrevers, in het afgetrokkene,

als regt en waarheid erkend werd. — En toch was het geene ligte, was het eene onmogelijke zaak den Staat, zonder botsing en geweld, in de vormen eener valsche theorie te wringen. — Ook waren de gevolgen dezer poging droevig; verderfelijke krijg, burger-oorlog, regeringloosheid; ondergang, die reeds vroeger zou plaats gehad hebben, zoo niet tusschenkomst van magtige naburen het waggelende Staatsgebouw, op kunstmatige wijs, eenige jaren tegen instorting had behoed.

705. Onder het woelen der hartstogten en terwijl menigeen ook door lage driften geleid werd, moet echter bij velen, Oranjegezinden en Patriotten, goede trouw en ijver voor hetgeen zij nuttig en heilrijk achteden, worden ondersteld. Bij de diepte der verbastering, bij het zien van zooveel dat enkel vorm en somtijds huichelarij was, vooral bij de ingenomenheid met denkbeelden waarvan het geluk der wereld afhankelijk scheen, is het niet vreemd dat sommigen elke vertraging hunner wenschen als misdadig tegenwerken van menschenvolmaking hebben beschouwd; evenmin te verwonderen is het, zoo de roekeloosheid en het blijkbaar onregt en het schroomelijk geweld, waarmeê in het verbeteren of bederven te werk gegaan werd, de verontwaardiging tegen zoodanig hervormen gaande gemaakt heeft. Van weêrszijde werd men door den strijd zelven in zijne zienswijze doorgaans bevestigd. De Omwentelingsgezinden vooral, wel verre van aan de deugdelijkheid der leer eenigen twijfel te voeden, begrepen dat de reeks van jammeren uit de onvolledigheid en behoedzaamheid der toepassing ontstond. Des te meer werd hun overtuiging versterkt. Des te meer wenschten zij met Frankrijk, waar de Revolutie-leer zegevierde, in verbindtenis te staan. Des te meer verlangden zij, toen hervorming onmogelijk scheen, geheele omkeering en herschepping van Staat en Maatschappij.

Patriotten (§ 650a); eeretitel dien zich de ééne partij, met beschimping even hierdoor van haar tegenstanderen gaf; als of niemand het Vaderland kon lief hebben die niet Franschgezind en vijand van den Stadhouder was; als of voor de onafhankelijkheid van Nederland wonderwel gezorgd wierd, wanneer men, om jegens Engeland zelfs geen redelijke en pligtmatige toegeeflijkheid te gebruiken, zich, gereed en blij, aan de meest onredelijke en verderfaanbrengende eischen van Frankrijk onderwierp.

706. Groot is, in dit tijdsverloop, bij eenheid van strekking, het verschil van omstandigheden geweest. Eerst had het revolutionair beginsel vrijen loop, tot dat de gewapende tusschenkomst der Pruissen den overmoed tijdelijk, met herstel des wettigen Bestuurs, bedwong (1778—1787). Daarna werd het, uiterlijk althans, gestuit en was de Stadhouder op nieuw meester van het gezag (1787—1795). Bij voortduring evenwel werd de Staatsregeling ondermijnd, totdat zij, met de Republiek, onder de verbroederingskreet van eer- en schraapzieke Franschen en van ontaarde en bedrogen Nederlanders te niet ging.

I. 1778 — 1787.

PARTIJSCHAPPEN EN BURGERKRIJG.

707. Rampzaliger tijd heeft de Republiek niet gekend. Bij den aanvang voorbeeldelooze welvaart, zachtheid van beheer, mogelijkheid om, in den strijd der naburige Rijken, de voordeelen der onzijdigheid te blijven genieten. Aan het einde welvaart en handel bijkans verspeeld, de Staat door oorlog en vrede verzwakt en te schande gemaakt, verdeeld en verscheurd door inlandsche twist. Naauwelijks tien jaren en de Vereenigde-Nederlanden waren, om het toegeven aan wanbegrippen en driften, uit geluk en zegen in rampvollen en bijkans hopeloozen toestand overgebragt.

»Het welvaren van den koophandel was, toen de Republiek in »den Engelschen oorlog is gewikkeld, tot eene hoogte gestegen, »gelijk die nooit vroeger gekend was. De middelen te water brag- »ten $^1/_8$ meer op dan naar gewoonte; het finantie-wezen van Hol- »land was, ook door aflossing, in den meest gunstigen toestand; »'s Lands schatkist rijkelijk in voorraad voorzien; de Oost-Indische »Maatschappij niet verre van hare oude schulden afgedaan te heb- »ben en weder aanzienlijke uitdeelingen te doen." [49]

Was de Staats-Stadhouderlijke Regering misschien een ondragelijk juk? Volgens twee der meest ijverige omwentelingsgezinden (*P. Paulus* en *Simon Stijl*) in 1772 en 1778; was het »voor de gemeene »zaak allerheilzaamst, zoo de Stadhouderlijke Regering op den »tegenwoordigen voet tot in de laatste nageslachten mogt blijven »stand houden;" en »kon J. de Wit geen denkbeeld hebben van »eene zoo vreedzame en beminlijke Regering als die, waarin wij »thans het opperste geluk van ons Vaderland stellen en waarvan

»het voorbeeld nog heden bezwaarlijk in de Geschiedenissen te »vinden is."[3]

»Van 1779 tot 1788 is alleen tot de Marine besteed 76 millioen, »behalve de ordinaire inkomsten: aan de Oost-Indische Compagnie »zijn opgeschoten 86 millioen."[3]

708. Schijnbaar was het als of de worsteling tusschen Staatsgezinden en Stadhouderlijken, na bijkans nooit opgehouden te hebben, slechts met verdubbelde hevigheid ter wegneming van misbruiken, of tot herstel, zoo het heette, van een meer zuiver Republikeinsche Staatsinrigting, voortgezet wierd. Doch spoedig werd, bij den voortgang der woelingen, openbaar dat de natuur van den strijd niet dezelfde als van oudsher en de nieuwe tijdgeest in een ouden vorm, die ras verbroken stond te worden, gehuld was.

Zelfs bij het omwroeten der grondslagen van den Staat, beweerde en betuigde menigeen dat het om geen Revolutie te doen was; neen, om de bevestiging van den Staat; om *grondwettig herstel* van het Staatswezen; om verbetering van ingeslopen abuizen; om ontwikkeling der Republikeinsche rigting die, aan Nederland tijdens de Batavieren reeds eigen door de Graven en Hertogen en later door de Prinsen van Oranje, met geweld of list, tegengewerkt was. Die betuigingen, welke men ligt voor een ijdel voorgeven of bedriegelijk woordenspel zou kunnen houden, waren dikwerf opregt. Immers, daar ook de historische waarheid door partijdrift en filozofische beschouwing onkenbaar was gemaakt (§ 526 en 611), werd men natuurlijkerwijs tot dergelijke verwarring van begrippen geleid; zoodat de Gemeenebest-regering, onder Staten en Staatsvergaderingen, met of zonder Stadhouder, weldra door velen eene gestadige usurpatie op de Volks-Majesteit geacht werd.

709. Nooit was de stelling der Magistraten tegenover den Stadhouder zoo voordeelig geweest. Onweerstaanbaar was nu, met de Fransche wijsbegeerte gewapend, hun staatsregtelijk betoog ter wegcijfering van het Stadhouderlijk gezag. Immers voor hen, Staten en Regenten, vertegenwoordigers der Natie, aan wie deze de uitoefening der Souvereiniteit opgedragen had, was omslagtig redeneren uit aanstellingen en overeenkomsten overtollig. Tegenover hen kon, mogt de Stadhouder niet zijn dan dienaar en beambte; uitvoerende Magt, in haar handelingen door de Volksrepresentanten geleid. De regten in vroegere dagen geschonken waren, uit den aard der zaak, tijdelijke vergunningen, wier intrekking van des Souvereins

goedvinden afhing. Pligt was het aan den verantwoordelijken lasthebber te ontnemen wat, ter beperking van de oppermagt der Regenten en ter vestiging van eigen zelfstandig gezag, kon worden misbruikt. Dit geschiedde. Achtereenvolgens werd de Stadhouder van de regten beroofd, die aan het Eminente Hoofd steeds, althans sedert lang en onherroepelijk, als voor zijne hooge en heilzame betrekking onmisbaar, waren verleend.

Allengskens bleek dat de Regenten door geene vroegere bepalingen of overeenkomsten ten aanzien van den Stadhouder gebonden meenden te zijn. De *Hooge Regering* toch, volgens hen, was boven den Prins, en had, krachtens haar oppergezag, vrije beschikking over de inrigting van den Staat. Zelfs de *Magistraats-bestellingen*, de *begeving van Provinciale ambten en Staats-commissien*, waar zij een onbetwistbaar regt des Stadhouders geweest waren, zelfs de *Regerings-Reglementen*, waarbij in 1675 (§ 418) en ook weder in 1748 de uitoefening zijner magt in sommige gewesten was geregeld, konden aldus het voorwerp worden van willekeur. Nog in 1777 verklaarde van der Capellen tot den Pol in Overijssel dat het Reglement, bezworen als een *fundamentele* en *permanente* wet der Provincie, en waarop de Constitutie gebouwd was, onder de Grondwetten behoorde, op welke alleen de vrijheid en veiligheid der Natie rusten. In 1784 en later werd het, daar en elders, als hatelijk overblijfsel van dwang ter zijde gesteld; verandering, zeide men, stond aan de Staten, uit hoofde hunner *Souvereine magt.* Intrekking van alle de prerogativen van het Stadhouderschap heette een terugvoeren binnen de wettige palen van het ambt, een heilzamer en vaster maken, door het weder brengen tot voorschriften die het niet meer aan het wantrouwen blootstelden. De Stadhouder moest een wezen zijn dat geen kwaad, veel goeds kon doen. — Het was, te oordeelen naar de redeneringen hieromtrent, als of het Eminente Hoofd, welks invloed tegenover de Aristocratie reeds zoo weinigbeteekenend was (§ 604), een gevaarlijke, onbepaalde, en bijkans onweerstaanbare magt had.

»Velen die het gezag van den Stadhouder eens voor al wilden »omschrijven, zouden niet dan met afgrijzen hebben kunnen be»schouwen hetgeen daarna gebeurd is; en zouden, zoo zij hadden »voorzien dat men zulks voor had, zeker de hand daartoe niet »geboden hebben. De meesten, bij gebrek aan doorzigt, hebben »zich laten verleiden: men heeft hen allengkens verder gebragt."[49]

710. De triumf was ligt. De Aristocraten werden ijverig ondersteund door allen voor wie vernedering van den Stadhouder een noodwendig begin van het groote werk was. Maar straks werd het gevaarlijke wapen ook tegen de Regenten

gekeerd. De volks-souvereiniteit moest niet een bloote leus zijn, die, naar het belang van weinigen, op den voor- of achtergrond gesteld werd; zoo de Regenten vertegenwoordigers van het Volk waren, het was, niet om hun eigen wil, maar om den volks-wil te verrigten. Doch bovendien, het voorgeven was onjuist en ijdel; hun gezag stond met de misbruiken eener jammerlijke Staatsinrigting in onafscheidelijk verband. Er moest eene ware, geen opgeworpen en eigendunkelijke vertegenwoordiging zijn; door volkskeuze tot het bewind geroepen, en die onder gestadigen volks-invloed behoorde te staan.

De Regenten meenden dat, nu *zij* in het bewind waren, het Souvereine Volk afgedaan had: de Souvereiniteit *was en bleef* hun opgedragen. Dit was evenwel de meening der volksgezinden, de strekking der aangenomen theoriën niet. De Staten mogten zich Souvereinen noemen, zij waren, volgens den geest en de grondstellingen der leer, slechts *in naam* Souverein: van daar dat in Friesland (1784), gelijk het in een Adres uitgedrukt werd; »'s Lands »Souvereinen, die de hoogste magt uitoefenden, met ronde en »vrijheidlievende woorden zeiden dat in deze Provincie de *eigenlijke* »Souvereiniteit in den boezem des Volks berustte." Ook elders kwamen spoedig de eischen der zoogenoemde democraten aan het licht: in Gelderland beweerden zij dat de besluiten der Heeren Staten, buiten de toestemming des Volks, geene wetgevende kracht konden verkrijgen. — Blijkbaar is het, zeide men, dat, in eene Volksregering bij representatie, aan het Volk toekomt en, als wezenlijk eigendom, competeert een invloed op de vertegenwoordigers: het regt van *electie* resideert onmiddellijk bij de Burgerij zelve en wordt alleen op haar naam door de Regering uitgeoefend: »de Hee»ren Staten zijn de personen welke uit naam en alleen op het ge»zag van burgers en landlieden het Land regeren; zij mogen niets »doen dat tegen ons geluk en tegen onze vrijheid strijdt, of, zoo »ze dat doen, dan kunnen wij hen ter verantwoording roepen en »doen straffen."[68]

711. Alle de voorschriften eener volledige omwentelingsleer werden nu spoedig te berde en in beoefening gebragt. Moest de wil des Volks en dus de openbare meening rigtsnoer zijn van het Bestuur, dan behoorde er onbeperkte vrijheid van *drukpers* en een onvoorwaardelijk *petitie-regt* te zijn. Waren de Overheden verantwoordelijk aan de Natie, dan werd een gedurig toezigt in *Volksvergaderingen* en door *Volksgeëligeerden* vereischt. Zou de bevolking, tegenover de magthebbenden, zorg dragen voor de onschendbaarheid van

haar eigen Souverein gezag, dan werd *Volkswapening* met reden als eene behoefte en dure pligt van vrijheidlievende Natiën beschouwd. Was regt en wet conventioneel en telkens, zonder hoogeren oorsprong, in het goedvinden van vrijgeboren menschen gegrond, dan was de Volkswil *alvermogen*, en kon door geen daden en overeenkomsten der voorgeslachten worden beperkt.

Algemeene *Volksstem*. — Vrijheid van *drukpers;* de eenige steun der Nationale vrijheid, het eenige geschikte middel om de Natie te onderrigten; de geesel der tyrannen, de waarborg der eere van de beminnaars van het Vaderland. — *Petitie-regt;* de bevoegdheid van elk om, wat hij wil, te verzoeken of te eischen en de regering voor te lichten door Memorien, Adressen, en Requesten. — Volksvergaderingen in Genootschappen, Societeiten, *Clubs*. — *Volksgeëligeerden*, *Geconstitueerden*, *Gecommitteerden*, om het oog te houden op de Regenten. »Verza»melt u," dus schreef men reeds in 1781, »elk in uwe steden en ten »platten lande in de dorpen: komt vreedzaam bijeen en kiest een »matig getal brave, deugdzame, vroome mannen; goede Patriotten, »om met en nevens de Staten der Provinciën alzulke middelen te »helpen beramen en werkstellig maken, als tot redding van 't Va»derland zullen dienstig geoordeeld worden."[66] Een Regering dus naast en over het gewone Bewind! — Later werd deze raadgeving op vele plaatsen gevolgd.

Volkswapening, op het voorbeeld van Noord-Amerika. Waarborg tegen het krijgsvolk en de grootendeels nog Oranjegezinde schutterijen. — In 1782, en vooral later, *Exercitie-Genootschappen*, die inzonderheid door associatie somtijds over eene gansche Provincie en door verstandhouding over het gansche Land, eene dreigende magt werden. — Noodzakelijkheid eener *Permanente Burger-Militie*, om zich tegen alle in- en uitwendige vijanden en belagers der Volksvoorregten op eene gepaste wijze te beschermen.

De Souvereiniteit (vroeger het onafhankelijk regt om te doen en te gebieden al wat men oordeelt dat, *behoudens een ieders volstrekt regt,* tot het meeste nut van den lande vereischt wordt) werd nu beschouwd als *het regt en de magt om te doen en te gebieden wat men wil;* waarbij gevoegd werd het beweeren van de krachteloosheid der verbindtenissen en overgiften die de voorouders ten nadeele van de vrijheid en aangeboren regten der nakomelingschap hebben aangegaan; zoodat er, bij het wegvallen van elken pligt, geen rigtsnoer dan *Volks-welzijn* en *Staatsbelang*, als hoogste wet, overig was.

712. Niets werd verzuimd om de bevolking in opgewondenheid te brengen. Het Land werd, ten gevolge van de losbandigheid der drukpers, met een vloed van Couranten, van tijd- en vlugschriften, van politieke tractaten en werken

bedekt. Overdrijving, leugen, laster, hoon, spotternij, geen middel was er zoo verachtelijk, dat niet, ten dienste der nieuwe begrippen, en dus ter verguizing van de Overheden en inzonderheid van den Stadhouder, gebruikt werd. Weldra kwamen ook wapenoefeningen en politieke bijeenkomsten aan de orde van den dag. Partijdrift, misnoegen, behoefte aan verandering werden allerwege bespeurd, terwijl grootendeels het overschot van huisselijkheid en volksdeugd, ook in de burgerij en bij de mindere standen, verdween.

»Courantiers en nieuwsschrijvers, in plaats van eenvoudig gebeurde »zaken op te geven, oefenden een dictatorschap uit over al wat »niet met hunne zinlijkheid en denkwijs overeenstemde, en hadden »(daar de geringste man die slechts lezen kon, de Couranten meer »dan den Bijbel in de hand had) veel meer dan te voren de scha»delijkste werking op het gros der Natie."[3]

De *Historische*, *Diemermeersche* en *Zuid-Hollandsche* Couranten; de *Courier van Europa*, de *Politieke Kruijer*, de *Post van den Nederrhijn* (een weekblad dat, niet zonder talent geschreven, grooten invloed gehad heeft); *Catechismussen*, *Almanakken*, *Zakboekjes* en *Chronijken der Vrijheid;* ontelbare blaauwboekjes, politieke Memoriën en dergelijke; *Brieven van Candidus*, enz. — Meestendeels naamlooze Geschriften, waarbij niet anders dan van Vrijheid, Regten, verloren Regten, Volksstem geredeneerd en Stadhouder en Regent onwaardig en straffeloos, ten doel van schimp en haat, openlijk ten toon gesteld werd. Ontaarden, uitvaagsels van de wereld, laffe slaven der tyranny, landverraders, pesten der maatschappij, aterlingen, vloekverwanten, deze en vele soortgelijke waren de titels van al wie den Schrijveren in den weg stond. Vele Fransche avonturiers, *Cerisier* (zamensteller eener nietswaardige geschiedenis van de Vereenigde Nederlanden), *Monte Pigallo* en anderen verhuurden aan de magthebbende partij hunne verachtelijke pen.— »De gemeene »lieden en mindere burgers, niets dan op dien toon gesnaarde blaad»jes in de hand krijgende, werden vervoerd en aangevuurd; ver»gaten huis, beroep, akker en bloed om welhaast ten strijde te »trekken tegen een vijand die er niet was."[5] Ernstige maatregelen ter beteugeling werden, of niet genomen, of, ook ten gevolge van het *anonyme*, bezwaarlijk gehandhaafd, of, door oogluiking in sommige Gewesten, ook elders ijdel gemaakt. Naauwelijks merkbaar was, bij de algemeenheid van Revolutionaire couranten en geschriften, de werking van enkele bladen en vertoogen in beteren zin.

1781. *Aan 't Volk van Nederland;* een krachtig libel, »in de »voornaamste Steden van Holland heimlijk en bij nacht verspreid,"[5] waarin, met een vlugtig overzigt van 's Lands Historie, de Prinsen van Oranje als *erfonderdrukkers* der Bataafsche Vrijheid voorgesteld werden. — 1784. *Grondwettige herstelling van Nederlands Staatswezen:* »schitterend en zeer toegejuicht werkje,"[6] met een wijdluftig betoog

dat de Regeringsvorm altijd eene *Volksregering* geweest was. *Schimpdichten*; zoo als *de Oranjeboomen*, waarin elke Stadhouder *dwingeland* en de moord van Willem I de onverwachte redding van het Vaderland heet: met het motto: »ten dage, als gij daarvan eet, zult gij »den dood sterven." — *Spotprenten.*

Alle denkbeeld te boven gaande was de bitterheid der aanvallen tegen den Stadhouder; bijv. reeds in 1782 zeide hij, met letterlijke overneming der uitdrukkingen, aan de Staten van Holland: »nog »onlangs ben ik in een zeer algemeen gedissemineerd libel, en met »mij verscheidene achtbare regenten en ministers, voor het publiek »getraduceerd als vervloekte verraders van het Vaderland en eer»looze fielten, zoo als ook de Prinses mijne Gemalin op eene aller»hatelijkste wijs ten toon gesteld is; waarbij tevens, als een daad »van eer en pligt, met ronde woorden de omkeering van 's Lands »Constitutie en het drijven van een dolk door mijn hart aangepre»zen werd."

Genootschappen. — »De ambachtslieden gedwongen deel te nemen »in de Clubs, waar de Regenten (eensklaps populair) met hun snij»der en schoenlapper en kruijer een jasje kwamen spelen, en hen »in de Politique des Lands onderrigtten. Wie niet kwam, verloor »alle klandisie en uitzigt: die er kwam, vond ondersteuning, zoo»veel hij wenschte; waaruit allengs, in plaats van huislijkheid, »vlijt, en oppassing, bij den gemeenen man kroegloopen, ledigheid, »en verwaarloozing van beroep en handwerk ontstond en voor Gods»dienstige naauwgezetheid zedeloosheid en armoê."[4] — *Exercitiën.* »Vele duizenden, lieden van 't geringste soort, uitgelokt door het »toegelegde weekgeld, verkozen met soldaatje spelen 6 à 7 gulden »dan met arbeiden een kroon, een rijksdaalder, ja minder, in de »week te verdienen."[49]

713. Bij de openbaarwording van verschillende en strijdige bedoeling moest er, ook tusschen hen die vroeger slechts één oogmerk, één hart en ziel schenen te hebben, gedurig toenemende verdeeldheid ontstaan. Geen spanning en vijandschap enkel tusschen Prins- en Staatsgezinden; evenzeer en heviger nog tusschen Aristocraten en Democraten, en onder deze tusschen de voorstanders van omzigtige zachtheid of toomeloos geweld. De boventoon echter bleef doorgaans bij de meest revolutionaire partij. Omdat zij getrouw in de toepassing der eenmaal aangenomen beginselen was; omdat zij in de Vergadering van *Holland*, die de overmagt in het Gemeenebest had, de meerderheid verkreeg en behield; omdat zij door verstandhouding met Frankrijk krachtig ondersteund werd.

De partijen, bij de ontwikkeling der gevoelens, met velerlei wijzigingen en schakeringen, eigenlijk drie- of vierderlei: *a. Prinsgezinden* of voorstanders der gevestigde Staats-Stadhouderlijke Constitutie; *b. Aristocraten*, die, in het eigen belang der Magistratuur, zich van het Stadhouderschap, althans voor zoo ver het hun op eenigerlei wijs tot last wezen kon, wilden ontdoen; *c. Democraten*, die van den beginne af achter het scherm zaten, eene representatieve Volksregering, meest naar Americaansch model, wilden, en (1786 en 1787) in *zachter* en *geweldiger* gescheurd raakten.[3]

Onder de voorstanders der wettige Constitutie staat bovenaan *L. P. van de Spiegel* (1737—1800); Burgemeester van Goes, later (1780) Secretaris der Staten en (1785) Raadpensionaris van Zeeland; door wiens wijze raadgeving dit Gewest, langen tijd met behoud van rust en orde onder de algemeene verwarring, in het spoor eener bedaarde en regtmatige Staatkunde geleid werd. De Griffier *Fagel*, van Engelschgezindheid verdacht, vermogt weinig of niets meer. — De voornaamste der Aristocraten, door bekwaamheden en betrekking, was *Rendorp van Marquette* (1728—1792), Burgemeester van Amsterdam, die, zonder ooit vijand van den Prins te zijn, echter in den beginne een tegenstander van het, ook naar zijn inzien, overmatig Stadhouderlijk gezag geweest is. — Tot de toongevende Democraten behoorden, behalve *van Berckel* en de oude Burgemeester *Hooft* (§ 690), *Visscher* (1734—1802) Pensionaris van Amsterdam, *de Gijselaar*, Pensionaris van Dordrecht, *van Zeebergh* en *P. L. van de Kasteele*, Pensionarissen van Haarlem, de laatste lang de vriend van van Alphen, en treffend voorbeeld van vereeniging der revolutionaire begrippen met Christelijk geloof; *P. Paulus* (1754—1796), Advocaat-Fiscaal bij de Admiraliteit op de Maas, door verscheidene Geschriften reeds vroeg bekend, en wiens bekwaamheid buitengemeen was; voorts, onder de meest heftigen in schrift en daad; *Blok, J. Valckenaer, 't Hoen* (Schrijver van de *Post van den Nederrhijn*), *Wybo Fynje, P. Vreede*, enz. — De Raadpensionaris *van Bleiswijk*, wiens invloed groot en heilrijk had kunnen zijn, werd door zijne karakterloosheid geneutralizeerd: in ieder kritiek oogenblik, ontveinsde hij zijn gevoelen; als de strijd beslist was, zich voegende bij de zegevierende partij.

Het overwigt van Holland was zeer groot en dikwerf bijkans aan overheersching der Gewesten die van een ander gevoelen waren, gelijk. De meest gewigtige besluiten, waartoe eigenlijk eenparigheid vereischt werd, dreef eene geringe meerderheid in de Staten-Generaal door; en, waar meerderheid ontbrak, wist Holland, onder de leiding der revolutionairen, haar te vormen door dreiging en geweld. Het stookte, gelijk voorheen, twisten ook elders; ten einde straks degenen met wie het eensgezind was, in hunne aanmatigingen ook tegenover de wettige Provinciale Overheid te beschermen. Ten laatste miskende het elk gezag dat zich niet voor feitelijke overmagt boog, en was gereed om, ten dienste der Volksgezinden, den wil, des nood, ééner Provincie gewapenderhand en met Fransche hulp, als wet voor het Gemeenebest te doen gelden.

714. De hulp van Frankrijk scheen onmisbaar om de ontwerpen der revolutionairen ten uitvoer te leggen; zoo werd, nu zij meester waren, Franschgezindheid de eenige drijfveer der buitenlandsche politiek. Ongelooflijk is ten dien opzigte de opgewondenheid en zelfbegoocheling geweest. Genoeg was het, wanneer men bij deze Mogendheid in de gunst stond. Men dacht er niet aan om, in andere bondgenootschappen en in eigen Landmagt, tegen zoo dikwerf ondervonden heerschzucht en trouwloosheid eenigen waarborg te zoeken. Men zag niet dat de vriendschap met onderwerping dezerzijds gelijk stond. Men scheurde zich opzettelijk en volgaarne van Engeland los; noodzaakte, op de meest onbezonnen wijs, dit magtige Rijk tot een oorlog die, in den eigenlijken zin, verderfelijk voor het Gemeenebest was; en, zelfs bij de ervaring hiervan, was de Alliantie met Frankrijk oorzaak van vreugdegejuich.

715. Niet gering evenwel was de wederstand dien de Revolutionaire Factie, ofschoon overmagtig, ontmoet heeft. Niemand wilde uitbreiding der Stadhouderlijke magt; maar een groot deel der bevolking wilde geen zoodanige vernedering en verguizing van het Huis van Oranje, als weldra openbaar werd. De Regenten waren afkeerig van al wat, door het opkomen van volksgeweld, inbreuk maken kon op hun eigen gezag. De roekeloosheid van menigen maatregel was zoo in het oogvallend dat ze, bij elk die het belang des Vaderlands met bedaardheid overwoog, tegenkanting vond. Aanzienlijk was de minderheid zelfs in Holland. In andere Gewesten, vooral in Gelderland en Zeeland, was er tegen de bovendrijvende Staatkunde een bijkans gedurig verzet. Ook werden, naarmate de handelwijs der volksgezinde Patriotten buitensporiger werd, velen hunner vrienden in ijverige tegenstrevers verkeerd.

De triumf van theoriën was, evenzeer als de vervalsching der historie, onvermogend om tegen Oranje nationalen afkeer te bewerken. Ten platten lande en in de meeste steden waren zeer velen in de volksklasse en ook in den middenstand met warmte Oranjegezind. De Stadhouder had nog steun in de betrekking van zijn persoon en Huis op het leger en op de Hervormde Geestelijkheid; ofschoon ook vele, inzonderheid jeugdige, predikanten hun invloed ter opwekking van Patriotsche gevoelens, op den kansel, in den dagelijk-

schen omgang, en zelfs als medeleden van exercitie-genootschappen, hebben gebruikt. De meerderheid in den Raad van State, in de Staten-Generaal, in de Staten van eenige Provinciën, in de Ridderschappen vooral ook, was doorgaans tegen de revolutionaire gedragslijn van Holland gerigt. Hevig Patriotschgezind waren, tot in 1785 althans, de Staten van Friesland. In de Landgewesten, behalve in Utrecht, heeft, ondanks de tegenkanting van sommige Steden, de Staats-Stadhouderlijke partij, vooral in Gelderland, doorgaans, inzonderheid nadat ook de Aristocratie gevaar liep, den boventoon gehad. Even zoo, ten spijt van Vlissingen en Zierikzee, in Zeeland, waar de uitstekende verdienste van den Raadpensionaris (§ 713) dikwerf in de wijsheid der Gewestelijke Besluiten openbaar werd. — Over 't algemeen is het blijkbaar dat de anti-Patriotsche partij zich veel minder uit vooringenomenheid met Oranje of Stadhouderlijk gezag dan wel, bij de ontwikkeling en geweldige toepassing der vrijheidsleer, uit reactie, uit vrees voor overdrijving, en uit berekening van eigen belang gevormd heeft.

716. Wat heeft, in deze hagchelijke omstandigheden, van vijanden omgeven, van vrienden en gezag bijkans verstoken, Willem V verrigt? Hij gaf doorgaans ernstige waarschuwing en verstandigen raad: hij toonde zich steeds bereid om in te willigen, wat met redelijkheid verlangd werd, maar tevens was hij ongezind de regten van het Erfstadhouderschap prijs te geven, wier handhaving hem, in het belang der Natie, als een heilige pligt, opgelegd was. Aan beklag en protest, wanneer deze aangerand werden, ontbrak het niet; doch het was en bleef, waar handhaven vereischt werd, enkel beklag en protest: de Stadhouder onderwierp zich aan hetgeen, in Staatsvergaderingen en langs wettelijke vormen, al was het ter omkeering van de Staatsregeling, beslist was. Meer te verrigten, zich, in de buitengewone omstandigheden, eenigermate in regtstreeksch verband tot de Natie en aan het hoofd der voorstanders van den bestaanden regeringsvorm te stellen, zou hij welligt zelf als vergrijp tegen de Overheid aangemerkt hebben. Het gevolg is geweest dat de Stadhouderlijke partij, buitendien zwak, hoofdeloos was en niet dan verdedigenderwijs te werk ging; terwijl de zachtmoedige en lijdzame Prins, ondanks eene, zijns inziens, pligtmatige naauwgezetheid, bij de flaauwste poging om zich tegen onophoudelijken aanval staande te houden, voor een meêdogenlooze en strafbare despoot, vijand van al wat den Volke nuttig en heilrijk was, uitgemaakt werd.

De uitkomst heeft op de raadgeving van Willem V, inzonderheid wat de buitenlandsche Staatkunde betreft, het zegel der waarheid gedrukt. Wel mogt hij betuigen (1785) dat »hoewel zijne voorsla- »gen tot het dagelijks onderwerp gemaakt werden van verregaande »beschuldingen, kwaadaardige spotternijen en beleedigende vergui- »zingen, evenwel, wel verre dat de rampen des Vaderlands aan »hem zouden mogen worden geimputeerd, dezelve integendeel, »naar den mensch gesproken, geen plaats zouden gehad hebben, »indien zijne voorstellen waren ombelsd geworden." Ook ten aanzien der inwendige twisten »heeft hij altijd voorzien dat de zaak zoo »eindigen zou als zij inderdaad geëindigd is."[4] Onvermoeid was hij in het waarschuwen, gelijk hij zich uitdrukte, »tegen de hoogst »strafbare pogingen om niet slechts den tegenwoordigen regerings- »vorm te renverseren, maar zelfs alle gronden van regering te on- »dermijnen en omver te werpen." Buitengemeen was zijne vastheid van karakter, in het niet capituleren, zelfs niet in het allerminste, ten aanzien van een gezag waarvan hij niet het eigendom, maar het vruchtgebruik had: standvastigheid te meer lofwaardig, omdat, bij de vooringenomenheid met vrijzinnige gevoelens, van vele kanten, ook zelfs door een Frederik II, inschikkelijkheid raadzaam gekeurd en de drift der Patriotten grootendeels aan het onhandig volhouden van den Stadhouder toegeschreven werd. — Doorgaans was, in deze onrustvolle jaren, toegeeflijkheid of wederstand, bij de uitkomst, nagenoeg onverschillig: in den laatsten tijd echter zou er welligt mogelijkheid geweest zijn (ook zonder zich tot Souverein op te werpen) om, met meer dan lijdelijken moed, het geweld eener Factie door nationale kracht aan banden te leggen.

717. Tegenwerking was voor de Revolutionairen een prikkel. Hun taak was het immers te zorgen dat in Nederland de menschheid, met haar regten en uitzigten, geen offer van baatzucht en bekrompenheid wierd. Voor dit doel waren ook de meest heftige maatregelen goed. Aldus werden zij verder gevoerd dan de meesten hunner ooit zouden gedacht of gewenscht hebben. Doch nu werd ook, ten gevolge van hun onstuimigen ijver, een iegelijk tot partij kiezen gedwongen. Geweld werd beantwoord met geweld. Verdeeldheid was er in den Staat, in de Gewesten, steden en dorpen, en dikwerf onder de leden van hetzelfde gezin. De verbittering steeg, terwijl de rampen van het Gemeenebest door een ieder aan de tegenpartij werden te laste gelegd.

»De verschillen," zoo als in 1792 de Raad van State zich uitdrukt, »bepaalden zich niet binnen de Staatsvergaderingen, maar werden »tot de ingezetenen overgebragt; zoodat de grootste oneenigheden »tusschen ouders en kinderen, tusschen broeders en verdere huisge- »nooten ontstaan en alle de genoegens van het leven verpest zijn."

718. Met de wapenen zou, naar het scheen, het pleit worden beslist. Eéne partij was lang, door talrijkheid of overmoed, bij magte geweest de wet aan het Gemeenebest te stellen. Doch, toen de strekking, zoo niet van haar beginsels, althans van haar maatregelen duidelijker werd; toen men begon in te zien dat het, niet om herstel, maar om slooping te doen was; dat de regten van een iegelijk of aangerand of bedreigd werden; dat het gezag van den Stadhouder, eerst naar de Staten en straks van deze naar Volksvergaderingen, zonder wet of regel, onder den invloed van heethoofden en gelukzoekers, werd overgebragt; dat op die wijs scheuring der Unie en inlandsche tyranny of buitenlandsche overheersching niet zou kunnen worden gekeerd; toen werd, bij de verandering van veler inzigten en gevoelens, bij hun zucht om nog in tijds hetgeen men overdrijving noemde, tegen te gaan, de kracht aan wederzijde van lieverlede meer evenredig en gelijk. Dit scheen ernstige botsing te spellen. Nu toch was geene der partijen tot buigen gezind. Opgewondenheid en haat zou, ten ware eene onverwachte omstandigheid het belet had, enkel in burgerbloed bekoeld en gesmoord zijn.

In 1787 zong men: »De Vrijheid is het waard, al kost zij bur»gerbloed."

719. Vier onder-afdeelingen; de eerste, waarin de oorlog tegen Engeland en de aanval op het Stadhouderlijk gezag voorbereid werd (1778—Dec. 1780); de tweede, toen er, tijdens den krijg, bij Staatsgezinden en Democraten eensgezindheid, ter vernedering van Willem V, bestond (tot Mei 1784); de derde, toen de Volkspartij eene geduchte ontwikkeling verkreeg, tot aan de Alliantie met Frankrijk (Nov. 1785); de vierde, waarin zij op het punt was vernietiging van den Staat of radicale omkeering te bewerken, totdat de wettige Staatsvorm plotseling hersteld werd (Sept. 1787).

a. 1778 — 1780.

TWISTEN MET ENGELAND.

720. Bijna drie jaren werden, vóór het uitbarsten van den oorlog, in gestadige twist met Engeland besteed. Van weêrszijde beijverde men zich, het Engelsche Bewind om vrede te behouden; de partij daarentegen, onder wier juk Holland en Nederland reeds aanvankelijk gebragt werd, om openlijke vijandschap of althans onherstelbare vriendschapsbreuk te bewerken. En desniettemin was er ook nu in de Republiek, bij overvloedige en heftige beraadslaging, niets dat naar voorbereiding, evenredig aan den ernst der omstandigheden, geleek: zoodat, én de krijg door verregaanden overmoed onvermijdelijk, én het krijgvoeren, door verdeeldheid en verzuim, bijkans onmogelijk werd.

De drijvers in de Republiek wilden, van de twee hoofdtractaten, van 1678 en 1674 (§ 656), het eene, dat bijstand in troepen gebood, ontduiken; het andere, waarbij handelsvrijheid verleend werd, tot verderf van vriend en bondgenoot (§ 727) zonder de minste toegeeflijkheid, ten uitvoer gelegd zien. Zij waren er bovendien op uit om de welwillendheid, wier invloed zij vreesden, te doen beantwoorden op schampere wijs. Niet zonder reden schreef Lord Stormont, Engelsche Minister van Buitenlandsche Zaken, aan Yorke (1780): »Engeland wenscht voortduring en onverbrekelijkheid der »Unie met de Republiek; maar dit systema kan enkel op den oor»spronkelijken grondslag berusten; op de beginsels welke de ver»standigsten van beide landen tot dus ver onmisbaar geacht hebben. »De Staten-Generaal moeten door hun gedrag toonen dat zij de »twee Mogendheden verbonden rekenen door elken band van gene»genheid en belang: zij behooren in der daad en niet in naam »vrienden te zijn. Ondragelijk is het dat zij, vermeende Bondge»nooten van Groot-Brittanje, op een oogenblik waar het behoud of »ondergang geldt, weigeren aan de duidelijkste bepalingen der »Tractaten gestand te doen en tevens de voorregten waarop zij »krachtens die Tractaten zich beroepen, willen misbruiken om den »vijand hulp te verleenen, niet alleen strijdig met elk denkbeeld »van Bondgenootschap, maar onvereenigbaar met onzijdigheid ter »goeder trouw."

De crisis waarin Groot-Brittanje zich, door den opstand der Coloniën en den aanval van Frankrijk en Spanje, later ook eenigzins door de gewapende Neutraliteit, in deze jaren bevond, was ernstig genoeg om aan het Engelsche Bewind elken nieuwen oorlog met zorg, zoolang er mogelijkheid van schikking overbleef, te doen ontwijken. Evenwel met de woorden »Engeland zal niet durven!"

was men hier te lande al te gerust. — Engeland (§ 677) had in 1778 295 oorlogschepen, 137 van 50 tot 100 stukken, en 60,000 (weinige jaren later 100,000) zeelieden in dienst. En de Republiek? zij had, bij het uitbreken van den krijg, 20 linie-schepen, waaronder 10, die, wegens ligteren bouw en wapening, naauwelijks onder de linie-schepen konden worden gesteld.[2]

Zeeland klaagde in 1780 te regt dat »men nooit had willen »trachten de zaken met Engeland in der minne te vinden."[3] — Billijk, of althans niet roekeloos tegenover Engeland te zijn, was, in de taal der Patriotten, *Anglomanie*.

721. Groot was de onrust en gisting welke, zoo wel in 't algemeen door revolutionaire woeling, als bepaaldelijk door de geschillen met Engeland, te weeg gebragt werd. Al wie bij den handel belang had, al wie, Staatsgezind of vrijzinnig, Franschen invloed als heilrijk beschouwde, was gereed de stem tegen de aanmatigingen, den trots, het onverdragelijke juk van Engeland te verheffen. De tijd om aan de zee-dwingelandij een einde te maken scheen gekomen te zijn. Het ontbrak niet aan verzoekschriften, aan bezendingen; aan beklag over de lijdzaamheid en weêrloosheid der Republiek; met toepassing inzonderheid op den Stadhouder, als of de oorzaak in geenen deele bij hen lag, door wie niet enkel zijne vermaningen in den wind geslagen, maar ook zijne gestadige pogingen even gestadig waren tegengewerkt.

1778. 13 April: Vertoog van v. d. Capellen in de Staten van Overijssel, tegen de *Drostendiensten*, als tegen eene soort van slavernij: voorstel tot afschaffing, met vergoeding uit de Provinciale kas voor de toenmalige Drosten. Deze lasten, door den eigenaar bij de uitgifte der gronden bedongen en waarbij nu, met hevigen uitval tegen de miskenning en vertrapping der regten van den vrijgeboren mensch, zelfs Filips en Vargas werden te passe gebragt, waren tot drie of vier dagen in het jaar beperkt en voor weinige stuivers afkoopbaar.

17 Nov.: talrijke bezending van kooplieden, met de Neufville aan het hoofd, bij den Stadhouder. Beleedigende toespraak, in den trant van 1758 (§ 673), welligt nog erger; als of er oorlogschepen gereed waren en het enkel van hem afhing om, zoodra hij niet meer, tot verderf van het Vaderland, Engelschgezind was, voldoening van het geleden onregt te doen erlangen.

Telkens heviger klagten der Hollandsche en vooral der Friesche kooplieden. Hun verlangen, op zich zelf, was niet onbillijk, »maar de mogelijkheid was er niet. Velen waren tevens leden der »Regering, en de staat der Marine was hun bekend, doch de mees»ten hadden bijzondere inzigten, of waren vreemdelingen, die zich

»om 's Lands algemeen welzijn weinig bekreunden. Onbegrijpelijk, »zoo niet onvergeeflijk, is het, dat de Regenten die geene kooplie»den waren, op het geven van onbepaalde Convoijen gestaan hebben, »terwijl zij wisten dat de Admiraliteiten daartoe buiten staat waren.'[49]

722. Allerwege brak, met den aanvang van 1778, het sedert lang smeulend vuur uit. In Duitschland ten gevolge der begeerlijkheid van den woeligen Keizer. Het Huis van Beijeren was uitgestorven; en Jozef II had met den erfgenaam eene overeenkomst getroffen, waardoor de nalatenschap straks aan Oostenrijk zou worden gebragt. Zoodanig ontwerp was gevaarlijk voor de rust en vrijheid van het Duitsche Rijk. Frederik II, voor wien elk onregt dat zijn belang raakte, onverdragelijk was, greep naar het zwaard. Aldus ontstond een krijg, dreigend bepaaldelijk ook voor het Gemeenebest: immers was het niet ongerijmd te verwachten dat Frankrijks veelvermogende hulp door Oostenrijk, met geheelen of gedeeltelijken afstand van België, zou worden gekocht.

1777: 30 Dec. dood van den Keurvorst van Beyeren: 3 Jan. overeenkomst van Oostenrijk met den opvolger, den Keurvorst van den Paltz; waarop geheel Neder-Beyeren met Oostenrijksche troepen bezet wordt. Tegenstand van Pruissen, vruchtelooze onderhandelingen. — Julij: de Koning valt in Boheme: doch de veldtogt was onbeduidend. — De vredelievendheid van Maria Theresia; de tusschenkomst van Frankrijk, hetwelk, om den oorlog met Engeland, door de ervaring van 1756 tot 1763 geleerd, tot gelijktijdigen landkrijg ongezind was; vooral de ernstige houding van Rusland bragten, spoediger dan te berekenen was, den Keizer tot inkeer en het Verdrag van *Teschen* (13 Mei 1779) tot stand.

723. Erger was de vredebreuk tusschen Frankrijk en Groot-Brittanje. Lodewijk XVI, na langen tijd onder de hand aan Noord-Amerika hulp geboden te hebben, schroomde niet, ten einde eene, zoo het scheen, nabijzijnde verzoening met het moederland te beletten, een verbond met de Vereenigde Staten te sluiten. Feller beleediging kon niet aangedaan worden; regtstreeksche oorlogsverklaring ware min grievend geweest. Weldra waren de vijandelijkheden begonnen; oorlog ter zee die, ook door de deelneming van Spanje, voor Engeland bedenkelijk werd.

1778. 6 Febr.: vriendschap- en handels-tractaat tusschen Frankrijk en Noord-Amerika. — 24 Maart: begin van den krijg: Frankrijk had 217 oorlogschepen, 68 met 50 tot 116 stukken. 27 Julij: onbesliste zeeslag bij Ouessant. — 1779: Junij: oorlog door Spanje aan Engeland verklaard: de Spaansche zeemagt bedroeg 40 linieschepen, behalve hetgeen ter bescherming van de volkplantingen vereischt werd[45]: in het geheel 134 schepen, waaronder 62 van 60 tot 112 stukken[2], zoodat zij met de Fransche (vooral wanneer eenmaal die van Holland er bijgevoegd wierd) tegen het Britsche Zeewezen (§ 720) meer dan opgewassen scheen.[45]

724. De Republiek werd plotseling op nieuw in alle de bezwaren geworpen waaruit zij, tijdens den zevenjarigen krijg, door een buitengewonen zamenloop van omstandigheden, ter naauwernood gered was. Dezelfde moeijelijkheid bestond ook nu, om, onvoorbereid en magteloos, tusschen de strijdige eischen van Frankrijk en Engeland, met handhaving der onzijdigheid en onafhankelijkheid van den Staat, den veiligen middenweg te houden. En evenwel scheen het niet twijfelachtig wat, volgens regt en belang, te doen stond. Nu ten minste behoorden land- en zeemagt in verhouding met de behoeften van zelfverdediging te worden gebragt. Tegen trouwelooze overval beveiligd, zou men tot ware Neutraliteit sterk genoeg zijn. Immers bij naauwgezetheid zoo in het naleven der Verbonden, als in het vermijden van al wat reden tot billijk misnoegen opleveren mogt, kon, gelijk voorheen, in den naijver der krijgvoerende mogendheden, in haar vrees om door te verregaande aanmatigingen het Gemeenebest tot partijkiezen te dwingen, een veelvermogend hulpmiddel worden gezocht.

Verstandhouding der Vorsten ten nadeele van Nederland, als in 1672, was niet te duchten: dus kon het overleg (§ 333) dat toen gefaald had, met onbezorgdheid worden gevolgd. Frankrijk zoowel als Engeland zou, wel verre van de Republiek te beleedigen en te tergen, eer vleijen en believen, zoo lang het vreezen kon zich, door haar vijandige houding, plotseling van menig voordeel verstoken en van de Noord- en Oostzee afgesloten te zien. — Schaamteloos en straffeloos kon la Vauguyon (§ 727) dreigen, eerst nadat hij, door zijne betrekkingen hier te lande, de zekerheid had dat men liever van Frankrijk elke mishandeling ondergaan, dan eenige de minste hulp van Engeland inroepen zou.

Voorzorgen te land, naar het inzien van al wie niet Franschgezind was, meer dan ooit noodig, wegens: *a.* de mogelijkheid van

een oorlog met *Engeland*, waarbij men, gelijk in 1665 (§ 363) van de landzijde zou kunnen worden bestookt; *b.* de ontwerpen van den *Keizer* om zijn overmagt ook in België te doen gelden; *c.* de gevaarlijke Staatkunde van *Frankrijk*, hetwelk, door intrigues, zich zoo spoedig een weg kon banen tot in het hart van de Republiek. — Behoefte aan versterking der Marine mogt even dringend of, zoo men geenerlei schikking met Engeland verkoos, nog dringender geacht worden; de grenzen behoorden toch overal, althans tegen den eersten aanstoot, verdedigbaar te zijn. Neen! zeide men; bij het onmisbaar zee-wezen de landmagt zoo te onderhouden, dat men buiten de garnizoenen een genoegzaam veldleger heeft, is boven het vermogen der Republiek. »Wat dan te doen? eenvoudig dit: »steeds in goede verstandhouding en een naauw Bondgenootschap leven »met Frankrijk, den magtigsten en goedwilligsten en, zoo wij hem »verbitteren, den geduchtsten onzer naburen."[66] — Zou eene goede verstandhouding van dergelijken aard niet juister den naam dragen van slavernij?

725. Dit was het oordeel, gelijk in soortgelijke omstandigheden van een de Witt, zoo nu van den niet Engelschgezinden Stadhouder en van velen met hem. Niet van allen. Ook nu bestond de partij welke, uit handelsnaijver en om in de Republiek, zelve en alleen, meester te zijn, haar in 1758 bijna den oorlog met Engeland had berokkend. Zij was magtiger en heftiger dan ooit. De haat der kooplieden was, in de laatste jaren, ten gevolge van den Noord-Amerikaanschen opstand, geklommen; de weêrzin tegen het Stadhouderschap door het voortwoelen der valsche vrijheidsbegrippen, versterkt; de Franschgezindheid door de houding van Frankrijk, als voorstanderes van vrije zeevaart en onafhankelijkheid der Volken, grootelijks bevestigd. Een veelvermogende aanhang wilde Engeland beleedigen, Frankrijk believen; en aldus, ook, zoo het noodig was, ten koste van een krijg, de gelegenheid te baat nemen om, zoowel in de buitenlandsche betrekkingen als inwendige gesteldheid der Republiek, eene langgewenschte wijziging of omkeering voor te bereiden of te bewerken.

Eene eigenlijk Engelschgezinde partij was er niet. Slechts enkele Staatslieden, zoo als Fagel, bleven, ten aanzien eener naauwe vereeniging der Zee-Mogendheden, aan het stelsel van Willem III, Heinsius, en van Slingelandt getrouw. De Stadhouder zelf is geenszins warme voorstander der Engelsche Alliantie geweest. De *Engelsche Factie*, waartegen de la Vauguyon, naar hij beweerde, te worstelen had, »was nergens in wezen dan in de harssens van den »Gezant; of werd voorgegeven door hen die verlangden dat de

»zaken tot geene rust kwamen: zoo er nog eenige Engelschgezinden »overbleven, was hun invloed zoo geknakt dat ze geheel krachteloos »was."[49] Doch menigeen was, even als Zeeland, dat telkens op verzoening of voorziening aandrong, van gevoelen dat, »als een Staat »eene ongekrenkte Neutraliteit wil bewaren, dezelve of zoodanig »gewapend moet wezen om de regten der Neutraliteit te doen »respecteren, of ten gepasten tijd en plaats eenige inschikkelijkheid »moet weten te gebruiken." — »Anders loopt men gevaar, en »Nederland heeft het ondervonden, met d' eer, zoo het heet, te »willen handhaven, niet dan oneer te behalen."[49]

726. Deze inzigten, aan de meeste Staatsgezinden en revolutionairen gemeen, waren inzonderheid heerschend te *Amsterdam*. Sommige Regenten aldaar, verlangend den Staat spoedig in naauwe vereeniging met Frankrijk en Noord-Amerika te brengen, ontzagen zich niet met den Franschen Gezant in de meeste innige verstandhouding te staan. Door zijne medewerking gerugsteund, zou het hun ligt vallen, waar eigen magt in de Staatsvergaderingen te kort schoot, door ongunst en dreiging eener gevreesde Mogendheid, tot onvoorwaardelijke volgzaamheid te dwingen. Ook zou, door de vriendschap van het krachtvol en bloeijend Frankrijk gesterkt, Nederland omtrent den toorn van het verzwakte Groot-Brittanje onbezorgd kunnen zijn.

Gestadig overleg van Amsterdam, vooral op aandrijven en door tusschenkomst van van Berckel, met den Hertog *de la Vauguyon*, Gezant van Frankrijk (1776—1783), ijverig, behendig, en zeer ingenomen met het voorbeeld van d' Avaux (§ 424a). Bij deze vertrouwelijkheid en eensgezindheid schijnt evenwel, ook ten gevolge der omzigtigheid van het Fransche Ministerie, de drang tot energieke maatregelen ter fnuiking van de tegenpartij veel sterker aan de zijde der Regenten dan van den Gezant te zijn geweest. Frankrijk verlangde elke vriendschapsbetrekking van Nederland op Engeland te verbreken; maar kon (om eigen voordeel bij de neutrale vaart der Republiek) geen oorlog verlangen; ook heeft de Vergennes de verzwakking, geenszins de vernietiging van het Stadhouderschap gewild. Van de Staatsgezinden daarentegen was het, naar de analogie van hetgeen vroeger geschied of bedoeld was (§ 583a), te vreezen dat zij, ter bereiking hunner oogmerken, zoodra het van hen a hing, zelfs de geweldigste middelen niet zouden ontzien.

Frankrijk, ofschoon het, financieel en anderzins, in zorgelijken toestand verkeerde, werd afgeschilderd in bloeijenden staat, met hooggeklommen crediet, uitgebreide handel en zeevaart, geduchte vloten, talrijke landtroepen, onuitputtelijke ressources; Engeland, als tweedragtig, onvermogend, buiten adem gevochten, ter naauwernood tegen zijne talrijke vijanden bestand.[5]

Werking der »kunstenarijen van het Fransche Hof: geld door 't »zelve, zoo niet tot corruptie der Regenten, ten minste tot aanrui- »jing der Gemeente besteed."[49]

727. Weldra werd ernstige wederstand tegen al wat de Stadhouder wenschelijk achtte, openbaar. Geen versterking der Landmagt; overtollig, daar op Frankrijks vriendschap en bescherming rekening werd gemaakt; vooral niets dat naar inschikkelijkheid voor Engeland geleek. En toch dit Rijk, in velerlei moeijelijkheden gewikkeld, overtuigd van het belang om, door welwillende en vriendschappelijke houding, de Franschgezinden in Holland tegen te werken, liet reeds terstond bereidvaardigheid blijken om, ten aanzien van de regten der neutrale vlag, in meer dan één opzigt, voor de Republiek toegeeflijk te zijn. Eén punt slechts was er, waaromtrent het, ter zake van zelfbehoud, geen oogluiking vermogt te gebruiken. Het kon geen vervoer van scheeps-materialen gedogen, bestemd om den vijand, op de meest afdoende wijs, in het voortzetten van den krijg te grieven. Reden genoeg, reden te meer waarom Amsterdam, dat onverzoenbaarheid begeerde, inzonderheid op dit punt onverzettelijk was.

1778. Mei.: voorstel van den Stadhouder om de landmagt met 1312 paarden en 13797 hoofden te versterken. Tegenwerking van Amsterdam: (Sept.) breed vertoog, met protest tegen overstemming: herstel en zelfs verbetering der zeemagt zou aldus onmogelijk worden gemaakt. Aanteekening der Ridderschap (Dec.) dat zij de voorregten der onzijdige vlag, maar ook de zekerheid van het onzijdig grondgebied, handhaven wil.

1778. April. Voorslagen van Engeland, gunstiger dan ooit in den zevenjarigen krijg (§ 659). Het zal het *secours*, volgens Traktaat van 1678, niet eischen, en voor de algemeene koophandel en zeevaart den regel *vrij schip vrij goed* in den ruimsten zin erkennen; mits de Republiek niet sta op den vervoer van *Scheepsmaterialen*, krachtens het Traktaat van 1674. — Veel oogluiking zou gebruikt zijn, ook omtrent den verbazend winstgevenden handel op de West, inzonderheid op *St. Eustatius*, door de Engelschen een *roofnest* genoemd en waarvan somtijds in één jaar over de 3000 schepen uitgezeild zijn.[2]

Engeland, »hetgeen, met Frankrijk in oorlog, den vrijen toevoer »van grof hout, nooit vrijwillig kan gedogen,"[49] beweerde dat de vergunning van 1674, vooral tusschen bondgenooten en vrienden, ophield, zoodra dit hout, uit den aard der zaak, contrabande werd: desniettemin was het gereed om waarde en vracht en kosten voor de reeds opgebragte schepen te betalen. — Dit vervoer was zeer

voordeelig, ook om de *cabotage* en de *retouren;* echter niet noemenswaardig in vergelijking met den algemeenen handel en met de verbazende winsten waarop, bij voortduring van Neutraliteit, rekening kon worden gemaakt. — Ook kon, zoo als later geschiedde, het hout binnen door naar Frankrijk worden vervoerd. — Eenige weinige kooplieden hadden bij den houthandel belang. [49]

728. Aldus ontstond er met hevigheid geschil over het beschermen van den handel in grof scheepstimmerhout. Amsterdam, reeds met Noord-Amerika in geheim overleg, wilde wat er ook gebeuren mogt, handhaving van een regt dat, hoe gevaarlijk thans voor den Bondgenoot geworden, echter eenmaal bij traktaat toegekend was. Hiertegen werd aangemerkt dat, vermits gebruikmaking van dit regt, in de tegenwoordige omstandigheden, door Engeland, welligt niet zonder eenigen grond, als eene onverdragelijke vijandelijkheid aangemerkt werd, het nu, vooral ook om het blijkbaar onvermogen der Republiek, raadzaam en noodzakelijk was zich, tijdelijk althans, van een tergenden maatregel te onthouden waardoor, ten behoeve van één tak van handel vergelijkender wijs onbeduidend, de gansche welvaart van den Staat, met ongehoorde roekeloosheid, op het spel gezet werd. Deze redenering was, voor elk die in de geheimen der zamenspanning met eene vreemde Mogenheid niet ingewijd was, zoo duidelijk en onwederlegbaar dat het besluit om, voor als nog, geen convooi aan grof hout te verleenen, door alle Provinciën en in Holland door alle Staatsleden bekrachtigd, door Amsterdam alleen afgekeurd werd.

Met afwijzing der voorstellen van Engeland, die het vervoer van alle *scheeps-materialen* betroffen, slaat men een middenweg in; om, zoo als in 1762 (§ 678a), geen geleide te verleenen voor masten en hout, door grootte en zwaarte blijkbaar alleen tot den bouw van oorlogschepen bestemd. 19 Nov. Resolutie; ondanks de protestatie van Amsterdam.

Geheime onderhandeling der Regenten van Amsterdam met Noord-Amerika; ten einde, naar het heette, alle exclusieve tractaten tusschen Engeland en Noord-Amerika, ten nadeele van den handel der Republiek, voor te komen. — Mei: Missive van Franklin, Lee, en Adams (die in Frankrijk de onderhandeling gevoerd hadden) aan den Raadpensionaris; onbeantwoord. Overleg, door tusschenkomst van de Neufville, met van Berckel: berigt, op expresse last der Burgemeesters, dat deze genegen zijn, *zoodra de onafhankelijkheid door Engeland erkend is*, tot een tractaat mede te wer-

ken. Aug. nadere handeling en (reeds 4 Sept.) Concept-tractaat, in 34 artikelen, waarover al verder wisseling van denkbeelden en wijziging van redactie plaats gehad heeft.

729. Amsterdam was alleen, maar nu zou het blijken dat het, met buitenlandschen bijstand, alleen meer dan allen vermogt. Frankrijk hulpvaardig, zou bewerken wat aan de Franschgezinde Regenten niet gelukt was. De Fransche Gezant, als of de Republiek zich tot levering van hout aan Frankrijk verpligt had, als of, ten aanzien van het al dan niet gebruik maken eener bevoegdheid tegenover derden, rekenschap van haar kon worden verlangd, beweerde dat de opschorting van onbepaald convooi schennis der onzijdigheid was; hij eischte dat de Republiek gewapenderhand haar regt handhaven zou; hij dreigde, zoo de Resolutie niet ingetrokken wierd, met het misnoegen van zijnen Vorst; hij bewerkte een Edict, waarbij de handel, met uitzondering van Amsterdam en Haarlem, op verregaande wijze gedrukt werd.

7 Dec. Memorie van la Vauguyon: zoo de Staten voor de bescherming van hun vlag en handel niet zorgen, volgens het regt der volken en tractaten, zal deze partijdigheid hun alle voorregten der neutralen en ook andere gunsten doen verliezen. — 19 Dec.: nader aandrang. — 30 Dec.: ontwijkend antwoord, echter op voorstel van Holland, met belofte van nader overweging. — In Holland prae-advies der Ridderschap. Eigen regt is het eenige rigtsnoer der voorzigtigheid niet. Om eene bepaling van het Verbond van 1674 op het scherpst ten uitvoer te leggen, zou men, door een oorlog met Engeland, voor hetwelk de zaak niet eenvoudig mercantiel is, den handel op eens tot werkeloosheid brengen; met verlies van het gansche tractaat en tot verderf van den Staat. Vertrouwen op de hulp van Frankrijk en Spanje zou te meer bedriegen, vermits Holland, als de vijand het Kanaal bezet houdt, van het Zuidelijk Europa afgescheiden is. Groote omzigtigheid noodig voor de ongewapende Republiek tusschen twee magtige naburen. Geen vreemde Mogendheid heeft regt te bepalen wat in deze zal worden verrigt.

Trotsche en dreigende houding der Franschen: de ontvangst van het antwoord, en door den Gezant, en te Parijs, geweigerd. Nieuwe raadplegingen. La Vauguyon kondigt maatregelen aan, nadeelig voor den handel, en vertoont de reeds geteekende Ordonnantie. 28 Jan.: Besluit der Staten-Generaal, waarbij de Resolutie van 19 Nov. bij provisie opgeschort wordt. Ook deze vernedering is ongenoegzaam: de Gezant eischt stellige verklaring dat, van nu af aan, schepen, met allerlei scheepsbehoeften, vrijelijk van de convoijen gebruik kunnen maken.

8 Febr.: uitvaardiging van het Edict. Alle Privilegiën en vergun

ningen ingetrokken en de oude en zware tollen nog aanmerkelijk verhoogd: Engelsch eigendom (tegen den regel *vrij schip vrij goed*) zal worden verbeurd verklaard. Niet toepasselijk op Amsterdam en Haarlem, om haar patriotsche gevoelens, en ook, ofschoon het niet gemeld werd, vermits de handel met Holland en onder Hollandsche vlag voor Frankrijk onmisbaar was. Zoo men, óf toen, óf bij de bekendwording van het nieuwe tarief (§ 730), terstond den invoer van Fransche waren of den toevoer naar Frankrijk, als in 1657 (§ 353) verboden had, tot dat de maatregelen zouden ingetrokken zijn, »de zaak ware afgedaan geweest; doch de tijden waren er »niet na om *retorsie* te doen."[5]

»De steller van het Edict moet niet in *Frankrijk* worden gezocht: »die dit werk aandreven, waren *Hollanders!*"[3]

730. Verbazing en verontwaardiging was algemeen. Zoo kon dan Frankrijk de wet voorschrijven en met Edicten de Republiek tot maatregelen dwingen welke zij, in haar eigen belang, voor onraadzaam en noodlottig hield! Zonder voorbeeld bovendien was het dat aldus, door uitzonderingen ten behoeve van enkele steden, openlijk twist en verdeeldheid gezaaid werd. Desniettemin was de verbolgenheid kortstondig en tegen de berekening van geldelijke voordeelen niet bestand. Elke handeldrijvende stad wenschte deelgenoote der voorregten van de twee Franschgezinden steden te zijn; en weldra werd, ondanks de waarschuwingen ook van den Stadhouder, het onbepaald convooi, dat vóór weinige maanden door allen afgestemd was, door de meerderheid in Holland met aandrang en bedreiging begeerd.

»De Franschen wilden ons noodzaken een tractaat te doen gelden, »dat buiten hen, zonder hunne tusschenkomst of garantie, meer dan »100 jaren geleden, gesloten was."[49] — Het behoorde juist tot de *Souvereiniteit* der Republiek dat zij, zulks goedvindende, haar *regt*, uit voorzigtigheid, niet gebruikte voor een tijd.[5] Zelfs de Regering van Amsterdam was met de zaak verlegen; Burgemeester Temminck sprak van het monsterachtig Edict.

Vrees der kooplieden, overal buiten Amsterdam, dat nu de gansche handel derwaarts zou worden overgebragt. — »Aanduidingen »van Frankrijk dat die steden welke mede wilden stemmen voor »onbepaald convooi, hetzelfde voorregt zouden genieten."[5] — »Het »schreeuwen om convooi voornamelijk, ja eeniglijk voor de hout-»schepen, werd zoo groot dat het moeijelijk was daaraan het oor »niet te leenen. Intusschen is het grievend geweest dat het welzijn »van zoovele duizenden aan het geschreeuw en de heethoofdigheid »van eenige weinigen opgeofferd is."[49]

1779. 10 Maart: Verslag der Admiraliteiten, om *a.* de zeemagt

op 54 linie-schepen te brengen; *b.* gevolg te geven aan de in 1778 door de meeste Provinciën goedgekeurde uitrusting van 32 schepen, en *c.* alle koopvaarders, die geen contrabande voerden, dus ook grof hout, te beschermen. — Tevens voorstel van den Stadhouder in de Staten van Holland, om de Marine op 50 of 60 linie-schepen en de Landmagt op 50 of 60000 man te brengen; met voorziening van de grensvestingen en magazijnen: eerst dan zou men, zonder roekeloosheid, tot onbeperkte bescherming des handels kunnen besluiten.

30 Maart: Resolutie van Holland, in den geest der Admiraliteiten, tot onbepaald convooi. — 9 Apr.: Memorie van Yorke: de Koning zal het vervoer van grof hout niet dulden, al wierd het met oorlogschepen begeleid. — 26 Apr.: Resolutie der Staten-Generaal, waarbij, doch in algemeene bewoordingen, convooi toegezegd wordt.

27 Apr.: Frankrijk maakt een toltarief, waarbij het den invoer uit Nederland (met uitzondering der twee steden) met 15% bezwaart. — 9 Mei: Yorke waarschuwt tegen de Fransche intrigues en het gevaar waarin de Republiek zich brengt.

4 Junij: Resolutie van Holland (met 11 tegen 8 stemmen) om te volharden bij Besluit van 30 Maart, in het vertrouwen dat Edict en Toltarief zullen opgeheven worden; (24 Junij) nader bekrachtigd, en (28 Junij) in de Staten-Generaal gebragt.

2 Julij: verklaring van den Franschen Gezant; intrekking der nadeelige bepalingen over gansch Holland; zoo evenwel dat ze, indien de convoijen niet dadelijk gegeven wierden, met 1 Aug. weder van kracht zouden zijn. — Aandrang van Holland: zelfs werd, op voorstel van Dordrecht, Haarlem, Amsterdam, Rotterdam, en Schiedam beraadslaagd over middelen tot het noopen der andere Provinciën om in de onbepaalde convoijen te stemmen: bijv. provinciale orders aan 's Lands schepen; inhouding of korting van het aandeel van Holland in de lasten der Unie.

731. Toegeeflijkheid, ten nadeele van Groot-Brittanje, aan de meest onredelijke eischen der Franschen, deed natuurlijkerwijs ernstige verwijdering tusschen de Republiek en Engeland ontstaan; te meer vermits de houding der Franschgezinde partij, ook waar men van regeringswege nog met behoedzaamheid te werk ging, in woorden en geschriften telkens vijandiger werd. Was dan dit magtige Rijk geschikt om de speelbal te zijn der magtelooze Republiek! weldra ondervond men, in de aanranding van een convooi hetwelk scheepsmaterialen begeleidde, dat, zoo Frankrijk wist te dreigen en te verdrukken, ook Engeland niet lijdelijk en krachteloos was.

Voorzeker *minder* gevaar zou de Republiek, om het groot belang van Frankrijk in hare onzijdigheid, geloopen hebben, indien zij

aan die Mogendheid verklaard had, bij handhaving der Edicten, hoe ongaarne ook, genoodzaakt te zullen zijn de partij der Engelschen te kiezen, of althans aan de tractaten, op welke deze zich beriepen, te voldoen.[49]

Vele schepen door de Engelschen, bij voortduring, opgebragt. Deswege telkens toenemende verbittering en hatelijkheid. Engeland voorgesteld als een trouwlooze vijand, die, ook onder schijn van vriendschap, nooit anders dan den ondergang der Republiek bedoelt.

21 Oct. 1779: Generaliteits-Rapport: de eenige oorzaak van gebrek aan protectie is het ongelukkig verschil over het provisioneel beperken der convoijen voor grof hout. — 8 Nov.: Resolutie, bij meerderheid van zes Provinciën tegen Holland, tot drie convoijen, naar Frankrijk, de West-Indiën en de Middenlandsche zee; maar zonder grof hout.

5 Oct.: *Paul Jones*, een beruchte Noord-Amerikaansche zeekapitein, met twee veroverde Engelsche fregatten en twee Fransche oorlogschepen in Texel; blijft aldaar tot op 27 Dec., ondanks den aandrang van Yorke tot uitlevering der prijzen; »hebbende de »Engelsche Natie niet verdiend dat haar burgers door een onder»daan van het Britsche Rijk in eene haven der Republiek gevangen »werden gehouden."

27 Dec.: uitzeilen van een convooi, onder den Schout bij Nacht *van Bylandt*, zonder grof hout, maar, tegen de stellige en herhaalde waarschuwing van Engeland, met scheepsmaterialen (hennep en ijzer). — 31 Dec.: aangehouden door den Commodore Fielding, met groote overmagt, en gedwongen om, na demonstratie van wederstand, het onderzoek der koopvaarders aan te zien: die met scheepsbouwstoffen beladen waren, werden opgebragt. — Dit, ofschoon te voorzien, was te Amsterdam voor ongelooflijk gehouden: het verbitterde de gemoederen van velen, die nu beweerden dat ook toegeeflijkheid bij Engeland zonder vrucht was. — Regtsgeding, waarbij van Bylandt door den Hoogen Zeekrijgsraad volledig en eenparig vrijgesproken werd (14 Apr. 1780).

732. Bij gebrek aan welwillendheid, zou nu ten minste de goede trouw van het Gemeenebest op de proef worden gesteld. Engeland, door Frankrijk en Spanje met eene landing bedreigd, deed aanzoek om de hulptroepen tot levering waarvan de Republiek, volgens tractaat van 1678, verpligt was. Deze aanvrage, omtrent wier billijkheid geen twijfeling kon bestaan, werd onderwerp van langgerekte beraadslagingen, waaruit niet dan afwijzing te voorzien was. Het Engelsch Gouvernement, verontwaardigd, eischte nu, binnen een bepaalden termijn, stellig antwoord; in geval van weigering, zouden alle de tractaten worden geschorst. Het antwoord bleef achter; de bedreiging werd vervuld. De Republiek was geen bondgenoote van Engeland meer.

De vereenigde Fransch-Spaansche Vloot had zich op de hoogte van Plymouth vertoond: aanvrage om troepen, krachtens de traktaten van 1678 en 1716. — 21 Julij: eerste Memorie van Yorke; evenmin als de tweede (26 Nov.) beantwoord. — Beraadslagingen der Gewesten; eenstemmig om te weigeren: Holland durft beweeren dat het *casus foederis* niet aanwezig is; de overige Provinciën achten het toestaan ongeraden, om eigener veiligheids wille. — 1780. 28 Maart: Memorie van Yorke: de Koning wil binnen drie weken weten of de Republiek vriend *en bondgenoot*, of enkel onzijdige vriend is; in dit geval zal ook Engeland zich aan geen tractaten, maar enkel aan de algemeene gronden van het Volkenregt houden.

17 April. Verklaring van Engeland, waarbij het, wegens het onbeantwoord blijven der aanvrage, alle tractaten met de Republiek opschort en haar enkel als neutrale Mogendheid aanmerkt. — Tevens nieuw kaperreglement, magtigende om alle Nederlandsche schepen te nemen, beladen of met vijands goederen, of met hetgeen, naar de algemeene wet der Volken, contrabande geacht wordt.

733. Deze maatregel, die een bijkans onvermijdelijken oorlog scheen te voorspellen, bragt geen bedachtzaamheid, slechts verbittering te weeg. Nu besloot men dat, zonder langer aarzelen, onbepaald convooi zou worden verleend. Maar de toorn was magteloos en het viel ligter dit te besluiten, dan het besluit, bij gebrek aan schepen, ten uitvoer te leggen. Welkom was dus, in deze ongelegenheid, het voorstel van Rusland om de regten der Onzijdigen gezamenlijk te handhaven, door een Verbond van *Gewapende Neutraliteit*.

1780. 24 Apr.: den dag waarop de verklaring van Engeland bekend werd, Resolutie der Staten-Generaal tot *onbepaald Convooi;* ten gevolge waarvan men »bijna zeker kon zijn dat 's Lands Vlag »onteerd en de koopvaardijschepen genomen zouden worden; en dat »men, in plaats van die aangedane oneer en gepleegd geweld te »wreken, zich een allerschadelijksten oorlog op den hals halen »zou."[49] — »Door opruijende of verleidende geschriften, dag- en »weekbladen, had men de zaken zoo ver gebragt dat vele Regenten »nu *toestemden* in 't geen zij lang hadden tegengehouden."[3] — Terstond (26 Apr.) Memorie van den Franschen Gezant: herroeping van Edict en Tarief, en teruggave der reeds betaalde gelden. — Vrijstelling ook der schepen die Spanje genomen had. — 2 Mei: Resolutie der Staten-Generaal tot aanbouw van 52 schepen.

Gevolgen der spanning met Engeland. — De handel onbeschermd; stoutheid der kapers; landing op St. Martin en geweld bij Curaçao; Fransche kapers vervolgd tot bij Goeree. Een groot aantal schepen genomen. — Bittere voorsmaak van den krijg.

Groote ophef van Rusland over het plan van *Gewapende Neutra-*

liteit. — Verklaring van beginsels (26 Febr. 1780). *a.* vrije vaart langs de kusten der oorlogvoerende Mogendheden; *b. vrij schip vrij goed*, volgens de tractaten, behalve voor contrabande, die tot eigenlijke oorlogsbehoeften beperkt werd; *c.* juiste bepaling wat door *blokkade* te verstaan is. — April: mededeeling aan Engeland, Frankrijk en Spanje; uitnoodiging aan de Republiek om deel te nemen aan het Verbond.

734. Hevig was ook nu de strijd der gevoelens. Roekeloos scheen het, op lossen voet, met het uitzigt enkel op fraaije beloften, eene verbindtenis aan te gaan, die, in de toenmalige omstandigheden (vooral dewijl de Republiek, volgens de letter en den geest der Verbonden, eigenlijk geen regt op voortdurende onzijdigheid zou gehad hebben) geen beleediging slechts, maar bijkans eene oorlogsverklaring aan Engeland was. Doch alle waarschuwing was te vergeefs. Engeland zou het niet wagen een krijg tegen het Gemeenebest te beginnen! Langdurige raadpleging liep op het dóórdrijven van de gewenschte toetreding uit.

24 Apr.: Resolutie van de Staten-Generaal om den Russischen Gezant hunne bereidwilligheid te doen kennen. — 1 Julij: Rapport in Holland van de Afgevaardigden tot de buitenlandsche zaken; om nader te Petersburg te doen onderhandelen; vooral ten einde zekerheid te hebben van onverwijlden bijstand, zoo men in of buiten Europa aangetast wordt: Amsterdam protesteert ten sterkste tegen uitstel en ijdele vrees. — 5 Julij: Resolutie der Staten-Generaal; zending van van Wassenaar Starrenburg en van Heeckeren naar Petersburg, om de *garantie* te verkrijgen.

Toetreding van Denemarken (9 Julij), Zweden (21 Julij), Pruissen. »Alles vertoonde zich in 't begin fraai; de gewapende Neu»traliteit zou een middel zijn om de Republiek te beschermen bij »de regten die zij geheel buiten staat was alleen te handhaven."[49] Men bedacht niet dat de zeemagt der verbondene Staten en zelfs die van Rusland weinigbeteekenend was; dat, vermits de Keizerin doorgaans naar Engeland helde, het geheele plan slechts tijdelijke en kortdurende afwijking van haar gewone Staatkunde kon zijn; en dat, noch zij, noch eene van de andere Mogendheden, zoo slechts hunne onderdanen niet verontrust wierden, ten behoeve der Republiek, die zich bovendien op reeds *gesuspendeerde*(§ 732) tractaten beriep, een oorlog zou beginnen.

20 Nov.: Resolutie der Staten-Generaal (ofschoon de preliminaire garantie niet toegestaan was) tot gave toetreding; binnen zes weken zal de verklaring aan de oorlogvoerende Mogendheden geschieden: protest van Zeeland, Gelderland en Utrecht.

»Alle gematigdheid," schreef Stormont aan Yorke (1 Aug. 1780) »heeft grenzen. Indien de Staten-Generaal, door de meest plegtige

»Verbonden gehouden om, twee maanden na de aanvrage, partij »te kiezen in den krijg, niet slechts alle verbindtenissen ontduiken, »maar stellig in tegenovergestelden zin te werk gaan; indien zij »eene Ligue pogen te vormen ter ondersteuning van eene Gewa»pende Neutraliteit, die van hun kant regtstreeksche verkrachting »van een tractaat is; dan moeten zij eene zonderlinge logica heb»ben, om te vermeenen dat Groot-Brittanje, in dit geval, zal »voortgaan hen te behandelen als Natiën welke regt hebben om »neutraal te zijn, door geen tractaat verpligt zijnde om een werk»zaam deel aan den oorlog te nemen."

735. Nu was, ten gevolge van het onzinnig voortdrijven der Franschgezinden, het lot van het Gemeenebest beslist. Eene houding zoo vijandig, bij eene reeks van beleedigingen gevoegd, kon, behoudens de eer en het belang van Groot-Brittanje, niet anders beantwoord worden dan met den krijg. Engeland wilde en kon niet dulden dat de vereeniging der Neutralen door een trouwloozen afvalligen bondgenoot zou worden gesterkt. Het wenschte evenwel een anderen grond van oorlog voorop te kunnen stellen. Ter gelegener ure werd de verstandhouding van Amsterdam met de Noord-Amerikanen openbaar. Gaarne nam het dezen hoon, als reden of voorwendsel, te baat om, zonder beleediging voor Rusland, door spoedige oorlogsverklaring, het Gemeenebest, welks toetreding nog niet bekend was gemaakt, van het voordeel eener verbindtenis te versteken die enkel op *onzijdige* Mogendheden toepasselijk was.

1780. Oct.: Plan van commercie-tractaat tusschen de Republiek en de Vereenigde Staten, ontworpen en geteekend op last van Regenten van Amsterdam (§ 728), gevonden onder de papieren van Laurens, gewezen voorzitter van het Congres. — 20 Oct.: mededeeling van den Stadhouder aan Holland; beklag van Engeland; 25 Oct.: berigt van Amsterdam ter verdediging. — Yorke eischt voldoening en voorbeeldige straf. 23 Nov.: Holland keurt het gedrag der Regenten van Amsterdam af. Evenzoo (27 Nov.) de Staten-Generaal. Yorke (12 Dec.) dringt aan op straf. — 21 Dec.: Holland vraagt het advies van het Hof over de strafbaarheid. — Yorke niet voldaan met het uitzigt op teleurstellende regtsvorderingen.

Zoo werden, met elken dag, de snaren sterker gespannen. — Alleen ten gevolge eener rampzalige verblinding kon de oorlog onverwacht zijn. Gestadig had Engeland, wel verre van nu (hetgeen zijn belang niet meêbragt) in slaap te willen wiegen, ernstig gewaarschuwd en duidelijk getoond dat het, zoo de Republiek tot de

Gewapende Neutraliteit toetrad, openlijken krijg boven zoodanigen valschen vrede zou stellen; doch men hechtte niet aan hetgeen telkens door den Afgezant der Republiek omtrent deze stellige gezindheid van het Engelsch Ministerie gemeld werd. Nu deed het, gelijk het aangekondigd had. 12 Dec.: de verklaring omtrent de toetreding naar Londen gezonden; doch niet aangenomen. — 20 Dec.; oorlogsverklaring. Naar waarheid: »onze vriendschap is alleen »beantwoord door eene openbare verachting van de plegtigste ver»bindtenissen en herhaalde verbreking van de publieke trouw." Minder juist: »er is een einde aan de trouw van alle de tractaten, »indien Amsterdam zich de Souvereine magt kan aanmatigen om deze »tractaten ongestraft te verbreken, door de Republiek te doen zamen»spannen met de weerspannige onderdanen van een Souverein, aan »wien zij door de naauwste banden verbonden is." Het zoogenaamde tractaat was niet meer dan een project, om eventueel voor te leggen, en waaraan de Staat in geenen deele zijn zegel gehecht had. — 23 Dec.: Yorke verlaat 's Gravenhage.

---

b. DEC. 1780 — MEI 1784.

OORLOG TEGEN ENGELAND.

736. Met dezen nootlottigen krijg begint de val der Republiek. Geen droeviger contrast dan de trotsche taal die in haar naam gevoerd was en het onvermogen dat nu openbaar werd. De Franschgezinde partij had niet geschroomd de aloude betrekking op Engeland met opzet te verbreken; zij was tevens voor een krijg, dien zij onvermijdelijk deed zijn, onbezorgd en dus ook zorgeloos geweest; nu deed Engeland met schepen en volkplantingen van het Gemeenebest nagenoeg wat het verkoos. De handel was te niet; de schatten moesten voor geen aanval, maar zelfbehoud besteed worden. Na den vijand beleedigd, getergd, nagenoegd ten strijde uitgedaagd, na van onbepaalde bescherming op alle zeeën hoogen ophef gemaakt te hebben, was men ter naauwernood bij magte om de eigen kusten tegen overlast in veiligheid te stellen.

Nog 27 Dec. 1780 schijnbare gerustheid der kooplieden; spoedig echter was het zelfbedrog, bij het ervaren der wezenlijkheid, voorbij. 2 Jan. 1781: reeds 60 schepen genomen; in éene maand 200, ter waarde van 15 millioen.

Maatregelen van verdediging. Bijna niets was er tot dus verre

verrigt. Petitie van den Raad van State, van 14 millioen, goedgekeurd: leening van 14 millioen tegen $2^1/_2$%, volgeteekend: voorzorgen voor kusten en zeegaten. Aan convooijen, bepaalde of onbepaalde, kon niet gedacht worden. De Prins ijvert, ook voor de landmagt: want de grenzen waren weerloos, en op Jozef II werd zoo weinig vertrouwd, dat men, reeds in het begin van den krijg, omtrent eene gewelddadige opening der Schelde ongerust was.[49]

Stilstand van den handel. In 1780 in Texel en 't Vlie 2641 schepen binnen: in 1781 slechts 1322; in 1780 door de Sond 2058 Hollandsche schepen: in 1781 slechts 11. — Kaapreederijen opgerigt, met weinig gevolg: de Engelsche kapers daarentegen naderden tot bij de zeedorpen; zoodat zelfs Scheveningen verontrust werd. — Voorstel om Engelsche goederen te verbieden, door de kooplieden beschouwd als voor Engeland onverschillig en zeer schadelijk aan 's Lands ingezetenen, daar de $^4/_5$ weder uitgevoerd werden. — Weldra kon men, in den handel, naauwelijks eenig geld bekomen tegen 6%.

3 Febr.: Het rijke *St. Eustatius*, in weerloozen toestand, door Rodney bemagtigd (kort daarop heroverd door de Franschen) en sneuvelen van den Schout bij Nacht *Crull*. — Curaçao welverdedigd en behouden; insgelijks *de Kaap*, door de hulp der Franschen, die het liever in hunne bewaring zagen dan in Engelsche magt en er niet weinig voordeel uit trokken. — Ook voor de verdediging der Oost-Indische bezittingen was niet gezorgd. Ceylon en Java echter gered; doch (Nov. 1781) het gewigtige *Negapatnam* door de Engelschen veroverd, en (21 Jan. 1782) *Trinconomale;* alsmede de Westkust van *Sumatra.* — 5 Febr.: *St. Martin* veroverd en (14 Maart) *Demerary* en *de Berbice*, in Febr. 1782 door de Franschen hernomen voor Holland.

737. De oorlog had zeer kortstondig, de schade grootendeels en spoedig hersteld, het uitzigt gunstig en opbeurend kunnen zijn. Engeland stelde in het Bondgenootschap met de Republiek, in 't algemeen en vooral nu, te veel gewigt om niet, zoodra mogelijk, toenadering te verlangen. Zich vleijende dat de wrange vrucht der Franschgezinde Staatkunde velen tot andere gedachten of krachtiger bestrijding van landverdervende oogmerken zou brengen, was het gereed om, met vernieuwing der vorige betrekkingen, een afzonderlijken vrede te sluiten.

»Het is te denken dat Engeland, met zijne ontzagchelijke zee-»magt niet alles heeft *willen* doen, wat het *kon*, omdat het tot »verzoening neigde:"[3] om niet den handel naar Braband en Vlaanderen (Ostende bloeide reeds terstond na 1780) te verplaatsen; om niet, bij vermindering van rijkdom in Nederland, het onontbeerlijk

crediet voor geldleeningen te missen; om geen overgifte aan Frankrijk, met altoosdurend verlies van eigen invloed en met ondergang van het aan Engeland zoo naauw vermaagschapte Stadhouderlijke Huis, te bewerken. Het beschouwde nog den Staat als bolwerk tegen de magt van het vaste land, en wist dat de zeemagt, vervallen, bij overvloed van geld, in geduchten toestand kon worden gebragt.[49] Er valt niet te twijfelen aan de opregtheid van hetgeen in het Manifest verklaard werd: »het eenigste punt »dat Wij beoogen is om in de Raadsvergaderingen van de Repu»bliek eene geneigdheid op te wekken om tot de oude vriendschap »weder te keeren en tot het systema dat, door de wijsheid der »Voorvaderen gesticht, nu omvergestooten is door eene veel ver»mogende Factie; met Frankrijk zamengespannen, tegen de ware »belangen zoowel der Republiek als van Groot-Brittanje." — Blijkbaar is het dat voor het eigen belang der Engelschen vrede en wel een *afzonderlijke* vrede vereischt werd.[49]

738. Dergelijke vrede werd inderdaad, niet enkel door hen die zich tegen de Franschgezinde Staatkunde verzet hadden, maar ook door menigeen van haar voorstanders, om de overmaat van plotselinge rampen, gewenscht. De meesten echter werden ook hierdoor geenszins tot inkeer gebragt. Eene verzoening, waarbij men reden van dankbaarheid aan Engeland zou hebben, was voor hen het ergste vooruitzigt. Geldelijk en handelverlies, hoe grievend, kon, uit een meer verheven standpunt, niet opwegen tegen de voordeelen van den krijg. Immers werd aan Oranje de steun van Engeland ontroofd; de rampspoed des Vaderlands, diep gevoeld, gaf te meer aanleiding om den Stadhouder in verdenking van zorgeloosheid en onwil te brengen, en, door behoefte aan buitenlandsche hulp, moest natuurlijkerwijs de invloed van de Franschen en tevens van hunne vrienden worden gesterkt. In het oog van hen die in Holland den hoogen toon voerden, was elke poging om zonder Frankrijk den vrede te treffen, bijkans verraad; zoodat, om het telkens zegevieren dezer inzigten, de vredelievendheid van het Engelsche Bewind nutteloos werd.

»Bedremmeldheid was het gevolg van den rampzaligen toestand: »Amsterdam was in Februarij 1781 niet meer wat het in 1780 »geweest was."[49] Spoedig was de verscheidenheid der inzigten zeer geprononceerd. Bedaarde Staatsgezinden, zoo als Rendorp, begrepen dat ook een afzonderlijke vrede, op goede voorwaarden, geenszins verwerpelijk, veeleer, in den benarden toestand, een onmisbaar redmiddel was. Doch *a.* waren zij overdreven in hun eischen van *vrije zee, restitutie*, en *schadevergoeding*: *b.* beducht om in volslagen

afhankelijkheid van Frankrijk te geraken, evenwel in geenen deele Engelschgezind, verlangden zij, bij het bedingen van al wat voordeelig kon zijn, zich tevens, zoo mogelijk, buiten vernieuwing der vroegere tractaten te houden, om welke het Engeland juist te doen was: *c.* voor de heftigheid hunner tegenstanders, door de drukpers gerugsteund, bevreesd en menigwerf zwichtend, durfden zij zich niet stellig en krachtig genoeg verklaren ten gunste eener Staatkunde die, omdat zij voorzigtig was, zoo ligt als lafhartig ten toon gesteld werd. Vreemd was dus de gestadige verijdeling hunner pogingen niet. De voorstellen van Engeland, voerde men hun te gemoet, waren »niet dan bedriegerij en lokaas om de Republiek »*inactief* te houden."[49] De tegenpartij ging minder weifelend te werk: »velen gaven weldra blijken van hun geneigdheid tot nadere »verbindtenis met Frankrijk, en om behendig alle schikkingen »met Engeland af te weeren."[49] Met Franschen invloed en met de zoogenaamde Volksstem viel het ligt hun oogmerk te bereiken.

739. Daarenboven, droevig mogt het begin zijn; er was geen reden om in moedeloosheid te vervallen. Ontbrak het der Republiek aan geld om het Zeewezen in beteren toestand te brengen? had zij niet, als deelgenoote der gewapende Neutraliteit, op de onverwijlde hulp der vereenigde Mogendheden en bepaaldelijk van de hooggeroemde Keizerin Catharina, het meest onbetwistbare regt? mogt er aan den krachtigen bijstand van Frankrijk, in een oorlog waarin men door Fransche raadgeving en bevelen gemengd was, eenige de minste twijfel worden gevoed? kon de toestand van Groot-Brittanje, door vele en magtige vijanden bestookt, niet teregt hagchelijk genoemd worden? — Zoo dacht men in den kring der Franschgezinde Patriotten, tot dat spoedig elke verwachting teleurstelling werd. De pogingen ter zelfverdediging bleven flaauw en ongenoegzaam; door Rusland werd men met uitvlugten van de hand gewezen, door Frankrijk meerendeels met ijdele beloften gepaaid, en het verzwakte Engeland was sterk genoeg om het verderf van het Gemeenebest te bewerken.

Gewapende Neutraliteit. — 24 Dec. 1780 te Petersburg geteekend. De oorlog was blijkbaar te dezer zake ontstaan; dus vroeg de Republiek onmiddellijk (Jan. 1781) om spoedige hulp. Zweden en Denemarken antwoordden dat hun besluit zou afhangen van de gedachten der Keizerin, en deze, gretig van de uitvlugt gebruik makende, welke Engeland haar bereid had (§ 735), dacht of althans verklaarde dat de aanval geenszins, gelijk voor het *casus foederis* vereischt werd, ter gelegenheid van of uit haat tegen de, bovendien nog niet geratificeerde, Conventie geschied was. Voor *bijstand* bood zij *bemiddeling*

aan, en vermaande om, in plaats van zich alleen op de Alliantie te verlaten, zorg te dragen dat men niet, door traagheid, een onnut lid wierd. Lang nog zag menigeen met vertrouwen naar de Russische vloot uit; doch niet één enkel scheepje werd gezien. Op herhaalde aanvrage om den pligtmatigen bijstand kreeg men het antwoord dat Rusland »zich veel *interesseerde* voor de Republiek »en trachten zou te bewerken dat ze door de algemeene Pacificatie »gered wierd." — »De Keizerin," zeide Jozef II niet ten onregte, »zal overbodig zijn hare goede *officiën* aan te bieden, maar niets »meer: het is eene dwaasheid van haar of van de Noordsche Mo»gendheden eenige hulp te hebben verwacht."[49] — Catharina zelve schertste over de gewapende *Nulliteit.*

Frankrijk betuigde (hoe waar en opregt!) zich zorgvuldig onthouden te hebben van alle poging om de Republiek in den oorlog te mengen.

740. Beschuldigen, geen schuld belijden, was nu het werk van hen wier dwaasheid bij de uitkomst openbaar werd. Zij hadden niets hoegenaamd ten nadeele van het Gemeenebest verrigt. Aan hem die den oorlog voorspeld, die geraden had zich daarvoor, of te wachten, of althans voor te bereiden, en die, bij veler ligtgeloovigheid en bedwelming, een onbepaald vertrouwen op de betuigingen en toezeggingen der Mogendheden als gevaarlijk en bedriegelijk beschouwd had; aan hem, aan den Stadhouder, aan zijn onbekwaamheid of onwil alleen, was het nu, volgens Staats- en Franschgezinden, te wijten dat de Republiek de natuurlijke en onvermijdelijke gevolgen van onberaden drift en weerloozen toestand ondervond. Van hem werd nu het onmogelijke, een plotseling herstel der Zeemagt, verlangd. Een kreet ging op over zijne slapheid, *inactiviteit,* onverklaarbaar en welligt opzettelijk verzuim, blijkbaren toeleg om niets dat Engeland waarlijk benadeelen of eenigzins verbitteren zou, te verrigten.

Toen de oorlog in 1781 een aanvang nam, was er aan den bouw van schepen schier niet begonnen.[49] »In de vijf eerste maanden »werd weinig of liever niets gedaan om den vijand afbreuk te »doen." Van waar dit? omdat *a.* een zeewezen, dat 80 jaren op de schroomelijkste wijs verwaarloosd geworden en bijkans te niet gegaan is, niet eensklaps in verhouding tot de behoefte van een krijg tegen de magtigste Zee-Mogendheid gebragt wordt; *b.* de tweedragt bij een, buitendien reeds omslagtigen, regeringsvorm allezins geschikt is om wezenlijke activiteit te stremmen: »alles was »door de verdeeldheden onbereid en weêrloos: twisten, zoo als die »in 1780 en 1781, in alle Raadzalen, Staatsvergaderingen, Vroed-

»schapscollegiën plaats hadden, gaven aanleiding tot langdurige de-»liberatiën, strijdige adviesen, remonstrantiën en protestatiën, en »daardoor *uitgestelde Resolutiën;*"[3] *c.* geld ongenoegzaam is om eene vloot te scheppen, waar het, in de crisis van een algemeenen zee-oorlog, aan bouwstoffen, bekwame timmerlieden, scheepsbehoeften, en inzonderheid aan behoorlijke bemanning ontbreekt: *d.* de Franschgezinde partij, door onophoudelijk den Stadhouder tegen te werken, telkens eene behoorlijke voorziening onmogelijk had gemaakt. — De Staten-Generaal schreven, bij het uitbarsten van den krijg, aan de Provinciën: »wenschelijk ware het geweest dat de »Bondgenooten in tijds het oor hadden gelieven te leenen aan de »heilzame en trouwhartige vermaningen, door Z. H. verscheiden »jaren achtereen en vooral sedert het begin der troubles, zoo on-»vermoeid en met zooveel ijver voorgedragen." — Desniettemin, »door boosaardige lasterschriften, door luide klaagstemmen tegen de »nalatigheid der *Uitvoerende Magt*, waardoor de Stadhouder aange-»duid werd, door *voorstellen* en *uitvaringen* van vele en velerlei per-»sonen in Regerings-collegiën en Vergaderingen, door openlijk uitge-»ven van schorklinkende *Protesten*, door Fransche bezoldigde schrij-»vers, door alle de kunstenarijen die later openlijk bekend zijn ge-»worden, heeft men de schuld van al het verzuim, de oorzaak der »*inactiviteit* en den blaam van den Engelschen oorlog, dien men »niet vermoed had, op den hals van den Stadhouder weten te »schuiven, wiens waarschuwingen echter zoo menigmaal in den wind »waren geslagen."[5] Van den bijkans nietsvermogenden Stadhouder werd gezegd: »hij die in een Land *alles* kan, *alles* vermag, *alles* »doet en *doet* doen naar zijn *eigen* wil, naar zijn *eigen* welbehagen, »naar zijn *eigen* goedvinden, is ook voor *alles* aansprakelijk, moet »*alles* verantwoorden, kan de schuld *nooit* op anderen schuiven. »Eene vloot hadt gij *moeten* en gij, gij Willem de Vijfde! gij *alleen* »bij tijds *kunnen* bezorgen."[66] En dan sprak men gestadig van eene onzigtbare *verdervende hand*, van eene »landverdervende *Cabaal*, »die alle heilzame maatregelen van de Vaderen des Vaderlands »dwarsboomt."[68]

Bovendien werd spoedig de klagt over voortdurende volslagene werkeloosheid onbillijk, daar vóór het einde van 1782 de zeemagt reeds van 20 op omstreeks 40 linieschepen gebragt was.[2]

741. De eerste meer regtstreeksche aanval tegen den Stadhouder werd beproefd door de Regenten van Amsterdam. Er kon, naar hun inzien, op den tegenwoordigen voet geen behoorlijk overleg zijn; de Hertog van Brunswijk moest verwijderd, en de Prins bijkans onder voogdij van een hem toegevoegden Raad worden gesteld. De poging mislukte, doch was ook aldus, door vermeerdering van wantrouwen en verdeeldheid, noodlottig.

1781. 12 Maart: Verzoek der Algemeene Staten aan den Prins om convooi naar de Oostzee. — Eenparige en schriftelijke verklaring van de leden der Admiraliteit en de Zee-Officieren, dat het ongeraden is: slechts 8 schepen gereed; 24 eerst in Mei bruikbaar. — 20 Apr.: Conferentie van den Prins aan de Helder; last aan den Schout bij Nacht Zoutman om naar zee te zeilen, en, zoo mogelijk, een Engelsch convooi te onderscheppen. Uitstel, buiten weten van den Prins, wegens bezwaren der Zee-Officieren; het later zeilen (14 Mei) zonder vrucht. — Achterdocht en wantrouwen hierdoor versterkt.

18 Mei. Voorstel van Amsterdam in de Staten van Holland: om onderzoek naar de oorzaken dezer verregaande traagheid en slaphartigheid te doen; zich met Frankrijk ter krijgvoering te verstaan; bij de Noordsche Mogendheden op hulp te dringen; eigen hulpmiddelen te baat te nemen; en eenige weinige Heeren uit de onderscheidene Gewesten *door de Staten* te gelasten om, gedurende den oorlog, met Z. H. besognes te houden tot het uitdenken, *bepalen* en in het werk stellen der middelen tot verdediging. Zoo het heette, om in het gebrek aan overleg met kundige personen (§ 685) te voorzien; raadslieden dus, maar die, naar de bedoeling van sommigen althans, spoedig leidslieden zouden geweest zijn. — Alleen door Dordrecht en Haarlem goedgekeurd.

Poging van Burgemeesters en Pensionarissen van Amsterdam om den Hertog van Brunswijk, tegen wien allerlei laster omtrent baatzuchtige verstandhouding met Engeland uitgestrooid werd, te verwijderen. Bij de Oranjegezinden onbemind; de Staatsgezinden, die hem niet, als in vroeger tijd (§ 676), noodig hadden, begrepen dat hij eene zelfstandigheid van inzigten aan den Prins had medegedeeld, welke deze, aan zich zelf overgelaten, niet zou gehad hebben; de Raadpensionaris was hem *nu* vijandig. Ook als *vreemdeling* was de Hertog, nadat hij sedert 1750 in het bestier van de meest gewigtige Landszaken, en wel gedurende vele jaren ten algemeenen genoege (§ 684) gedeeld had, tot raadgeven, zeide men, onbekwaam. Men eischte dus van den Prins dat hij, door met den Hertog te breken, een daad verrigten zou, »die van hem als mensch schier niet te vergen »was, met betuiging de algemeene verregaande beschuldigingen, »alleen op publieke geruchten steunende, aan te zien als verdichtse»len van allen grond ontbloot.[49] — 7 Julij: Rendorp verklaart aan Z. H. dat, »zoo lang de Hertog 's Prinsen raadsman zou zijn, ge»noegzaam geene goede Correspondentie met Amsterdam mogelijk »is." De Prins antwoordt dat de Hertog zijn raadsman in alles niet is, dat men ongelijk heeft dien Heer te mistrouwen; dat hij hem niet kan wegzenden, zoo wegens eigen verpligting, als om 's mans betrekking tot de Republiek. — 8 Julij: Conferentie met Rendorp, Temminck, Visscher, en den Raadpensionaris: voorlezing eener felle Memorie, en nadrukkelijk antwoord van den Prins, die de zaak aan den Hertog bekend maakt. 21 Julij: Missive van den Hertog aan de Staten-Generaal, om onderzoek van zijn gedrag, zuivering en satisfactie. — 2 Julij: Resolutie der Staten-Generaal; de Hertog

volkomen geregtvaardigd en de handelwijs der Burgemeesters van Amsterdam afgekeurd. Soortgelijke Resolutiën in Utrecht (4 Julij), Gelderland (21 Julij), Groningen (20 Sept.), Overijssel (23 Oct.). In Zeeland de zaak onafgedaan; Friesland zeer tegen den Hertog.— Amsterdam gebelgd over den *vorm* der Missive: onderzoek te vragen was inbreuk op de regten en de Souvereiniteit van een lid van den Staat. 3 Sept.: Holland keurt af dat haar Afgevaardigden ter Generaliteit deel genomen hebben aan het Besluit. — Eerst 7 Maart 1782: Resolutie van Holland; de Missive des Hertogs, op voorstel der Ridderschap, *geseponeerd;* misnoegen zoo van Amsterdam als van den Hertog, die (24 Mei) naar 's Hertogenbosch, waarvan hij Gouverneur was, vertrekt.

742. Vooral de ontmoeting bij *Doggersbank* bewees dat bij de Nederlandsche zeelieden de dapperheid der Vaderen erfelijk was; doch de algemeene vreugde en uitgelatenheid werd spoedig door terugzage op den kommerlijken toestand der Republiek opgewogen en getemperd. Daarbij kwam de willekeur des Keizers. Na de eigendunkelijke vernietiging der *Barrière* werd bij de reeds bestaande ongelegenheid regtmatige vrees voor verdere mishandeling, ook van die zijde, gevoegd.

30 Mei: hardnekkig gevecht tusschen twee Nederlandsche fregatten (onder *Melvill* en *Oorthuys*) en twee Britsche, bij Gibraltar. Een roemrijk feit waardoor, bij de algemeene verslagenheid, moed en zelfvertrouwen gewekt werd. [2]

20 Julij: *Zoutman* uitgezeild. 5 Aug.: ontmoeting met den Vice-Admiraal Hyde Parker bij *Doggersbank.* Zeven schepen van weêrszijde; de Engelschen hadden de overmagt, in zwaarte der schepen, in getal en inrigting der stukken geschut. Gevecht van $3^1/_2$ uur. Onverschrokkenheid en heldenmoed van zeelieden en bevelhebbers (Zoutman, van Kinsbergen, van Braam). Het slagveld behouden. Verlies beiderzijds nagenoeg even groot. Over en weêr misslagen; doch »men was zoo opgetogen dat men dit niet eens »schijnt onderzocht te hebben."[2] De strijd onbeslist: het beweeren dat Nederland de overwinning behaald had, moet op rekening »van de overspannen gevoelens en overdreven geestdrift worden »gesteld." [2] Eerste zeeslag na dien van Malaga (§ 489). — Ruimschoots eerbewijzen, ook van wege den Prins: bevordering der Officieren; gedenkpenning: belooningen, ook uit des Stadhouders eigen middelen. — »De naam der Doggersbanksche helden zweefde »op de lippen van oud en jong. De straten weêrgalmden van lie»deren te hunner eer. Eene gansche rij van dichters stemde voor »hen de lier."[2] — *Kweekschool voor de Zeevaart* te dezer gelegenheid gesticht.

Deze verademing was kort! »De overdreven geestdrift verkoelde; »de uitbundige vreugde bedaarde; de juichtoonen zwegen stil. Men

»begon in te zien dat de strijd, hoe roemrijk, onvruchtbaar geweest »was."[2] De kooplieden drongen aan op Convooi; de zee-officiers verklaarden dat dit vóór de lente onmogelijk was. — »De zeemagt »bleef werkeloos: die werkeloosheid gaf aanleiding tot kwaadden- »kendheid. Alle handelingen van den Stadhouder te dezen aanzien, »even als vroeger, berispt, gelaakt en ten ergste uitgelegd."[2] Weldra werden zelfs de zee-officieren, die men ten hemel opgeheven had, voorwerp van wantrouwen en openbaren, hoewel steeds naamloozen, laster.

1781. Nov.: bloote kennisgeving van wege den Keizer (die nog onlangs, in Junij, op de meest vriendschappelijke wijs Holland bezocht had) dat de *Barrière* vernietigd is. De vestingwerken werden, voor zoo ver zij nog aanwezig waren, geslecht; de troepen der Staten-Generaal weggezonden, zelfs uit Namen, sleutel van de Maas en waaromtrent eene bijzondere conventie bestond. — Geene keus. Sommigen verblijdden zich, dewijl zij den voormuur meer bezwaarlijk dan nuttig achtten; doch wat kon er niet verwacht worden, na eene zoo wederregtelijke en verachtelijke behandeling, waarbij de met de meeste zorg ontworpen tractaten (§ 535) schaamteloos werden vertrapt! Door vriendschap met Frankrijk was, naar het gevoelen van den even schrander vooruitzienden als regtvaardig te werk gaanden Jozef II, een betere voormuur gebouwd; maar voor hoe lang, en gold het hier enkel zijn veiligheid en regt? Ook hierin ondervond de Republiek, geheel hulpeloos tegen geweld, dat zij in oorlog met Engeland, en dat haar zoogenaamde Landmagt (§ 724) nietsbeteekenend was. — Frankrijk beweerde niets van den toeleg geweten te hebben.

743. De Republiek, van de Noordsche Mogendheden verlaten, aan de willekeur des Keizers ten prooi, door Frankrijk gebrekkig ondersteund, van genoegzame middelen ter zelfverdediging ontbloot, scheen, bij de overmagt van Groot-Brittanje, geen toevlugt of uitkomst dan in spoedige verzoening te hebben. Het belang des Vaderlands was niet twijfelachtig; te minder, omdat Engeland, ofschoon meester om de Republiek bijkans te verpletten, in het aanbieden van de meest gunstige voorwaarden inderdaad onvermoeid was.

1781. Mei: aanbod van onderhandeling door den Gezant van Sardinië: afgewezen. — Julij: vruchtelooze overkomst van Wentworth, met eene soortgelijke geheime zending. — Oct.: onderhandsche berigten omtrent de vredelievendheid van Engeland. — Nov. het neemt de mediatie van Rusland aan; vroeger afgewezen, om liever regtstreeks met de Republiek in overleg te treden, buiten allen, ook zijdelingschen, Franschen invloed. — 1782: Wentworth andermaal in 's Hage: de propositiën, doorgaans aan Regenten

van Amsterdam gerigt, voordeeliger dan men had mogen verwachten: reeds in 1781 bleek dat de Republiek bij uitsluiting het voorregt van *vrij schip*, *vrij goed* genieten; St. Eustatius, Demerary en Essequebo terug bekomen, en van haar kant enkel verpligt worden zou om voor contrabande te houden wat volstrekt niet anders kon dienen dan tot aanbouw van schepen van oorlog; en toen (Maart 1782) een nieuw Ministerie gevormd was (onder Rockingham en Fox) uit hen die tegen het breken met Holland geijverd hadden, verklaarde Fox dat het eischen van straf tegen van Berckel zeer verkeerd geweest was, en schreef terstond aan den Russischen Minister te Londen dat Engeland bereid was onmiddellijk tot wapenschorsing over te gaan, ten einde een vrede te sluiten, op den voet van het verdrag van 1674. — Waarschuwing tevens dat de Republiek, na roekeloos medegewerkt te hebben tot verheffing van het Huis van Bourbon, bij een algemeenen vrede, zoo zij niet te voren zich met Engeland verzoend had, voor haar dwaasheid en verbijstering zou boeten.

744. Dit belang des Vaderlands was het belang niet der Patriotten. Voor hen was elk aanbod een bedriegelijk lokaas waardoor men, zeer ten onregte, tot terugkeering naar het oude stelsel zou worden overgehaald. Liever schade lijden met Frankrijk dan door Engeland te worden gered. De klove moest nog wijder worden gemaakt. De voorstellen werden beantwoord op een hoogen en tegen de magteloosheid van den Staat zonderling en bijkans belagchelijk afstekenden toon. Geen hairbreed zou men wijken van hetgeen als het regt der vrije zeevaart beschouwd werd! Omtrent de bedoelingen der Engelschen werd telkens achterdocht gezaaid. Nog meer. Het doordrijven van twee maatregelen gelukte, waardoor elk uitzigt der voorstanders van gematigheid verdween. Een Gezant der Noord-Amerikanen, wat kon meer verbitterend voor Engeland zijn! werd erkend en eene overeenkomst gesloten, ten gevolge waarvan de Republiek, in het voeren van den krijg en in het handelen om vrede, aan Frankrijk verbonden, dat is ondergeschikt en vastgeketend werd.

1782. Febr. »Allen die het systema van Frankrijk toegedaan »waren, trachtten het verblijf van Wentworth als nadeelig te doen »beschouwen; hem werd niet onduidelijk te kennen gegeven dat hij »beter zou doen te vertrekken." [49]

4 Maart: antwoord der Staten-Generaal aan Rusland, hetwelk de voorstellen van Engeland ondersteunt: »zij willen geenszins afgaan »van de reeds bij de eerste aangeboden bemiddeling gelegde gron-

»den, en dus geene verandering in de vrije zeevaart, volgens ver-
»klaring van de Keizerin zelve, gedogen."

Geldleening van Frankrijk ten behoeve van Noord-Amerika ten bedrage van vijf millioenen, onder garantie der Staten-Generaal (Dec 1781).

Reeds in Mei 1781 en later (9 Jan. 1782) wendde zich de kundige en schrandere Gezant der Noord-Amerikanen *Adams* aan de Staten-Generaal om te worden erkend. De gemoederen werden opgewonden door hoog op te geven van de voordeelen voor handel en fabrijken: bij velen vermogt nog meer de gedachte dat Engeland zich, na op die wijs beleedigd te zijn, eershalve niet meer met de Republiek zou kunnen verzoenen. »Die een eerlijken vrede met
»Engeland als heilzaam aanzagen, konden niet goedkeuren dat dit
»ten eenemaal hopeloos zou gemaakt worden, door deze erkenning.
»Van dit gevoelen was men ook te Amsterdam; doch men verliet
»weldra alle maatregelen die met eene geheele verknochtheid aan
»Frankrijk niet overeenkwamen."[49] — 19 Apr. Adams geaccrediteerd: de Noord-Amerikanen voor een *vrij en onafhankelijk* Volk erkend; op het drijven van Holland en Friesland.

25 Maart 1782. *Concert* met Frankrijk (door Holland reeds in Mei 1781 voorgesteld); de Republiek verbindt zich om de operatiën te concerteren voor den aanstaanden veldtogt, belovende (op uitdrukkelijk verlangen van den Franschen gezant) hiervan, om geene reden hoegenaamd, af te gaan. De Franschgezinden konden nu omtrent elke poging ter bemiddeling onbezorgd zijn. — 25 Apr.: antwoord der Staten-Generaal aan den Russischen gezant dat zij zich (om het concert met Frankrijk en de admissie van den Noord-Amerikaanschen Minister) verpligt vinden den voorslag tot afzonderlijken vrede, op den voet van het Tractaat van 1674, te declineren.

»Het geliefde oogmerk om den oorlog, ten gevalle van Frankrijk
»te doen voortduren, was bereikt. Roekeloos gaf men zich aan
»Frankrijk over, zonder te beproeven of de Engelschen ter goeder
»trouw waren; zonder waarborg dat Frankrijk geen vrede zou ma-
»ken dan na vrije vaart, wedergeving der bezittingen, en redelijke
»schadevergoeding voor de Republiek verworven te hebben. Toen
»is de grondslag gelegd van den noodlottigen toestand in welken,
»door den invloed van het Fransche Hof, het Gemeenebest ge-
»bragt is." [49]

745. Deze overeenkomst, die als waarborg van een krachtig oorlogvoeren, met behoorlijke inachtneming der wederzijdsche belangen, voorgesteld werd, was enkel het middel om afzonderlijken en voordeeligen vrede te beletten. Aan de zijde van Frankrijk was geen zweem van gemeen overleg. Het meende alles te kunnen eischen zonder weêrkeerig iets te verrigten. Ook werd reeds bespeurd dat, bij de algemeene onderhandeling, op geen letterlijk nakomen der Fransche be-

loften te rekenen was. Desniettemin ijverden de Franschgezinden voor een naauwer toehalen van den heilloozen band.

1782: Petitie van den Raad van State tot aanbouw van 19 zware schepen, en voorziening in de landmagt; ook wegens het slechten der Barrière. Nu behoorde, gelijk Frederik II het uitdrukte, de Republiek in zich zelf een voormuur te hebben. Niet één regiment zou te velde kunnen trekken; de bataillons uit de ontruimde steden niet genoeg om, met de overige troepen, een leger te vormen. Toestemming voor de zeemagt: het ander punt onbeantwoord.

4 Junij: aanbod van Engeland, door tusschenkomst van den Russischen Minister in 's Hage; geheel vrije vaart volgens het Tractaat van 1674 en dus ook overeenkomstig de beginsels der Gewapende Neutraliteit. »Zoo duidelijk en onbewimpeld omtrent het car»dinale punt dat de goede trouw niet langer in twijfel getrokken, »noch de aanbieding van de hand gewezen had kunnen worden, zoo »men daartegen, door de verbindtenis met Frankrijk, niet voorzien »had." [49] — 1 Julij: antwoord der Staten-Generaal: zij kunnen, om het Concert met Frankrijk, over geen afzonderlijken vrede in onderhandeling treden.

Reeds in Mei gaf de Raadpensionaris kennis dat de vredehandel weldra te Parijs geopend zou worden. Het was blijkbaar dat men, bij een algemeenen vrede, niet dan nadeelige voorwaarden zou bedingen; in Julij verklaarde de Fransche Gezant dat men over een *dedommagement* zou kunnen spreken, maar het ware belagchelijk daarop te blijven staan. — Desniettemin verwerping van al wat men regtstreeks van Engeland had kunnen verkrijgen, en (Aug.) zending van *Brantsen* naar Parijs.

Het *Concert* (§ 744), waarvan »een geroep geweest was, als of »'s Lands heil er aan hing," doch welks eigenlijke doel door de ondergeschiktheid der Republiek bereikt was, heeft voor haar niet het allerminste voordeel gehad. Frankrijk, wanneer dezerzijds de aanvrage tot vorming van eenig gemeenschappelijk ontwerp gedaan werd, beweerde weldra dat men aangenomen had *elkander te waarschuwen* van 't geen men zou verrigten, maar dat nooit het voornemen geweest was om, in den eigenlijken zin, eenige operatie te concerteren. Op anderen tijd daarentegen verklaarde de Gezant dat hij de krijgsverrigtingen alhier wilde helpen concerteren, om ze daarna aan zijn Hof te communiceren en voorts ook te *dirigeren*. — De *gecombineerde* Fransch-Spaansche vloot, die zoo het heette, de magt der Engelschen verdeelen, van de Noordzee verwijderen, en door deze diversie het uitloopen van een escader uit Texel bevorderen zou, werd maanden achtereen vruchteloos verwacht, en, toen zij eindelijk op de hoogte van 't Kanaal verscheen, was het om bijkans onmiddelijk zuidwaarts te stevenen en de Engelschen van alle vrees voor hunne kusten te bevrijden. Er kon, vermits men steeds naar Frankrijks goedvinden uitzag, niets omtrent afzonderlijke verrigtingen der Nederlandsche schepen worden bepaald: Frankrijk deed buitensporige eischen, en, als hieraan niet voldaan kon wor-

den, nog buitensporiger beklag. Voor zoodanig Concert had men de bemiddeling van Rusland en de gunstige aanbiedingen van Engeland afgeslagen! — Eenige weinige Staatslieden in Holland (*v. Berckel, c. s.*) die beter onderrigt waren, hielden de Natie en hunne mede-Staatsleden in den waan dat alles met Frankrijk overlegd en *geconcerteerd* was; dat de uitvoering dezerzijds, door schuld van den Stadhouder, achterbleef; zoodat in Holland (12 Oct. 1782) besloten werd het Concert voor den ganschen oorlog te maken; eenparig, op de Ridderschap na, die 't alleen voor 1783 verkoos.[49]

De krijgsgebeurtenissen hadden een over 't algemeen voor Engeland niet ongunstigen loop. 1782. Febr.: *Minorka* door de Fransch-Spaansche vloot veroverd: daarentegen vernietiging van de Fransche vloot in West-Indië, waarmeê Jamaïka bedreigd werd (12 Apr.) en (Nov.) van de vlottende batterijen, die aan het langdurig beleg van *Gibraltar* een einde zouden hebben gemaakt. In Oost-Indië hield mede, onder *Hastings*, de Britsche overmagt tegen Hyder Ali en de Fransche vloten en hulptroepen stand.

746. De Stadhouder werd bij voortduring voor al het onheil dat zijne tegenstrevers veroorzaakten, aansprakelijk gesteld. Aldus toch meenden zij gereede aanleiding te hebben om hem onder toezigt en afhankelijkheid der Staten te brengen. Om deze voldoening te smaken, om aldus aan wezenlijke Staatshervorming bevorderlijk te zijn, kon veel schande worden verduurd. Zelfs de meest onzinnige vorderingen van Frankrijk werden toegejuicht, als zij een middel waren om den Prins te beleedigen en te grieven; en naauwelijks dacht men, toen het dwaze ontwerp eener uitzending van schepen naar *Brest* werd te berde gebragt, aan de mogelijkheid dat, op deze en dergelijke wijs, slechts voorwendselen gezocht werden om, met een schijn van billijkheid, vrede te sluiten, ook ten nadeele der Republiek.

23 Sept. Memorie van den Franschen Gezant om (ten einde in het voorjaar ter zamenwerking naar Oost-Indië en elders gereed te wezen) tien schepen te zenden naar *Brest*. — Onlangs (9 Sept.) hadden alle de Officieren van het binnengeloopen Eskader, op de vraag omtrent het zeekiezen verklaard dat »het roekeloos zou wezen »de navale magt in zoo klaarblijkelijk gevaar te stellen." [49] Doch, reeds 25 Sept., Rapport bij de Algemeene Staten ter inwilliging, mits (om het zoo ongunstige saizoen) vóór 8 Oct.; goedgekeurd door Holland, Friesland en Overijssel: Stad en Lande met moeite overgehaald; 3 Oct., besluit door vier Provinciën tegen drie. De orders dienovereenkomstig: doch de Vice-Admiraal Hartsinck schrijft (5 Oct.) dat, volgens het oordeel van alle de kapiteins, de schepen

niet gereed waren; zoodat hij den last om vóór 8 Oct. te zeilen als vervallen beschouwt. —

Het voorstel, met bedaarde zinnen overwogen, scheen eer uit verdervende gevoelens voor de Republiek dan tot haar nut uitgedacht: »eene *farce*, een opgemaakt werk,"[5] eene ongelooflijke zaak, indien zij niet door een aantal Staats-Resolutiën buiten alle twijfeling was.[49] — Ongeraden en ongerijmd *a.* in October zware schepen langs 's vijands kusten te zenden; *b.* de kern van 's Lands zeemagt in de afhankelijkheid eener vreemde Mogendheid te stellen; *c.* expeditiën naar Azie, Afrika, of Amerika te beproeven, bij onvermogen om eigene havens en kusten te beschermen; *d.* aan de Franschen schepen te leenen, zonder eerst te regelen ook wat *zij* zouden doen. — Van 20 bruikbare schepen 10 gevraagd; na deze halveering, verlangde de Gezant dat de overige Vloot, 10 schepen dus (waarvan drie naar Noorwegen waren), zonder uitstel, in October, naar de andere zijde van het kanaal een rijkgeladen convooi der Engelschen, door een Admiraal geleid, vermeesteren zou.

27 Sept. Resolutie van Holland, waarbij, op het voorstel van Leiden, eene bezending van vijf Heeren met den Raadpensionaris benoemd wordt om opening van de redenen der werkeloosheid aan Z. H. te vragen: protest der Ridderschap tegen dezen *irregulieren* handel. — 3 Oct.: gehoor bij den Stadhouder, die zich ongehouden acht aan *Holland* rekenschap te geven.

7 Oct. 1782: breedvoerige Justificatoire Memorie van Willem V omtrent zijn gedrag van 1766 af, als Admiraal Generaal der Unie: ingeleverd aan de *Staten-Generaal*, daar de Prins geen verantwoording schuldig is aan een afzonderlijk Gewest.

1782. 11 Oct.: bezending van Holland andermaal bij Z. H.; eischt opheldering omtrent het uitzeilen; de Prins beweert dat zij buiten haar last gaat; doch (26 Oct.) Holland magtigt haar over alle onderwerpen, vóór of na 27 Sept. ontstaan, opheldering te vragen. — Ook (11 Oct.) »geweldig opstuivende"[5] brief der Staten van Friesland aan Z. H., en, nadat deze zich daarop verantwoord had, Circulaire van Friesland aan de Gewesten (15 Nov.,) om, bedenkende hoe weinig deel Z. H. in deze zooveel opziens wekkende zaak schijnt te nemen, eenige bekwame leden uit de Bondgenooten te benoemen, ten einde over het behoud des Vaderlands onderling te raadplegen.

Verdubbeling van geroep over inactiviteit. Klagten van den Franschen Gezant: »het was de zaak zijner goede vrienden dat hij »het missen dezer expeditie als zeer noodlottig deed voorkomen, »dewijl daardoor de haat tegen den Admiraal-Generaal vermeer»derd werd."[49] De Stadhouder, zeide men, had *contra-order* gegeven.[3] — Commissie benoemd tot onderzoek. Eerst in Nov. 1784 werd hij door de Staten-Generaal van allen blaam ontheven; uit het Rapport (Junij 1785) bleek dat, zoo er verzuim had bestaan, het bij de Admiraliteiten geweest was.

747. De onderhandeling te Parijs begon. Engeland, tot toegeeflijkheid uit eigen hoofde gezind, wilde niet aan de Republiek gunstige voorwaarden verleenen welke zij aan Fransche tusschenkomst zou te danken gehad hebben. Integendeel: met opzet werden zeer schadelijke bedingen gemaakt, om haar alsnog tot afzondelijken vrede te brengen. En toen zij door wie de Republiek geleid werd, in hun blind vertrouwen op der Franschen magtige bescherming, alle dergelijke wenken verachtten, overtuigd dat er tusschen de belangen van den Staat en die van Frankrijk een innige en onverbreekbare vereeniging bestond, vernam men eensklaps, met bevreemding en ontzetting, dat de teekening der Preliminairen tusschen Frankrijk en Engeland zonder het Gemeenebest geschied was.

»De handelingen te Parijs werden geheel bestuurd door hen die »toen reeds de meeste klem der Regering in handen hadden en »die naderhand de voorname Hoofden der Patriotten geworden zijn: »hun bedrijf was liever harde voorwaarden aan te nemen dan iets »beters door directe handeling met Engeland te verwerven." [49]

1782. 13 Nov.: brief der Ministers te Parijs door de Staten-Generaal ontvangen: Vergennes vreest dat de preliminaire vordering van *vrije vaart* de geheele handeling voor de Republiek zou kunnen stremmen: een punt schier, bij afzonderlijken vrede, reeds door Engeland beloofd en om hetwelk, ten behoeve eigenlijk van Frankrijk, de oorlog was begonnen: ook was nu, volgens hem, de Gewapende Neutraliteit, dat hooggeroemde nood- en plegtanker der Republiek! niets anders dan eene bijzondere conventie tusschen hen die ze onder elkanderen hadden aangegaan. [49] 2 Dec.: antwoord der Staten-Generaal: wel neen! de vrije vaart, volgens de gewapende Neutraliteit, moet vooraf worden erkend. — Maar hoe die erkenning te bekomen! Als voorwendsel om zich van de Republiek los te maken, nam de Fransche Gezant ook het niet zenden der schepen naar Brest te baat. Van nu af werden de ongunstigste conditiën door Frankrijk *opgedrongen;* ook vermits, zeide men, de Republiek door inactiviteit (terwijl der Franschen wispelturigheid en bedrog ten aanzien van het Concert, het actief-zijn belet had) voor een groot gedeelte oorzaak van den ongelukkigen loop van den krijg was. — Engeland geeft te kennen dat de Republiek te *Londen* onder de hand betere schikking zou treffen, en verzwaart de voorwaarden te Parijs: belooft geen vrijheid der zee, dan op denzelfden beperkten voet als aan Frankrijk en Spanje, en eischt Negapatnam en vrije vaart door de Oostersche zeeën.

Onverwacht berigt dat Engeland (na sluiting der Preliminairen met Noord-Amerika op 30 Nov.) de Preliminairen met Frankrijk heeft getroffen; zonder medeweten van de Nederlandsche Ambassadeurs; de Republiek vrij om te accederen, ook tot den wapenstilstand.

748. Trouwloos door Frankrijk verlaten, bleef de Republiek tegenover Engeland alleen. Evenwel de Mogendheid, wier gewaande en baatzuchtige vriendschap haar een zoo onberekenbaar nadeel had berokkend, moest bemiddelares zijn. Nog werd door het overwinnend Groot-Brittanje de uitweg tot gewenschte overeenkomst open gehouden; maar dit was, volgens de Franschgezinden, een weg naar het verderf: ook bewerkten zij, met harnekkig afwijzen van opregte verzoening, het treffen van Preliminairen en Vrede op schadelijken en schandelijken voet. Naar hun berekening kon het te niet gaan der Engelsche Alliantie ruimschoots opwegen tegen elk verlies.

1783: de Engelschen wilden te *Parijs* niets toegeven. — Frankrijks bemiddeling zonder eenige kracht. Uit 's Hage werd telkens naar de Ministers geschreven om de eischen der Republiek te doen gelden: maar spoedig werd Vergennes wrevelig: er was reeds veel gedaan; hetgeen de Engelschen nu vorderen, was het uiterste; wat de belofte betrof om niet dan gezamenlijk te sluiten, iedere Mogendheid moest hare convenientie combineren, gelijk ook de Republiek deed. Daarentegen, Negapatnam was een zeer gewigtig verlies; doch te Londen zou men dien eisch ingetrokken hebben: de vrije vaart door de Oostersche zeeën was eene uitdrukking, door onbestemdheid, zeer gevaarlijk: doch zij scheen gekozen om tot een overleg in Londen te brengen. [49] Ook de verandering van Ministerie (2 April), onder North en Fox, was niet ongunstig.

28 Aug.: op dringend schrijven der Gezanten, Resolutie van Holland om de Preliminairen te teekenen; met overhaasting doorgedreven met 10 stemmen tegen 9. Velen ook der voornaamste Regenten te Amsterdam hadden gaarne vooraf handeling in Engeland beproefd. Vele heethoofden, van Engeland afkeerig, lieten echter niet na dit teekenen uit te krijten als eene schandelijke daad. [49] In de Staten-Generaal, protest van Gelderland, Zeeland, en Stad en Lande.

2 Sept. *Preliminairen* te Parijs geteekend: *a.* vrije vaart voor de Engelschen door de Oost-Indiën en de Molukken; *b.* verlies van Negapatnam; *c.* terugverkrijging van Trinconomale. — De Coloniën door de Franschen heroverd kost- en schadeloos aan de Republiek wedergegeven; bij welke gelegenheid, op voorstel van Holland, de Koning, als of hij in alles de Republiek beweldadigd en Frankrijk uit de volgzaamheid van Nederland geenerlei nut had getrokken, in de krachtigste uitdrukkingen door de Staten-Generaal bedankt werd. — 3 Sept.: vrede tusschen Engeland en Frankrijk.

12 Sept.: besluit tot ratificatie door de Staten-Generaal met vier Gewesten. Later (24 Sept.) toestemming van Utrecht en Gelderland. Zeeland verklaart de conclusie van 28 Aug. *irregulier* en *inconstitutioneel* en dus onwettig.

Engeland poogt nu nog de Republiek aan zich te verbinden.

1 Dec.: berigt der Ambassadeurs: geen zweem van gematigdheid bij den Engelschen Gezant; wel spreekt hij van de vroeger zijdelings gedane verzekeringen dat men, zonder tusschenkomst van Frankrijk, op billijker voet handelen zou. Den 19den Nov. had hij, volgens uitdrukkelijken last des Konings, voorgesteld het definitief tractaat te sluiten, óf in 's Hage, óf te Londen. Desniettemin (na vruchtelooze tegenkanting van Zeeland) 12 Jan 1784; antwoord der Staten-Generaal dat alsnu de handeling te verleggen te kostbaar zou zijn (in 's Hage?) en strijdig met de mediatie der Keizerlijke Hoven (zouden deze over het bijleggen der geschillen gebelgd zijn?). Inmiddels nogmaals aanbod van Engeland om een Minister naar den Haag te zenden. — De Keizerlijke Hoven wilden geene garantie verleenen; ongezind zich in de zaak verder te mengen.[5]

1784. 20 Mei. *Vrede met Engeland;* bevestiging der Preliminairen. Alle vorige Verbonden, van 1674 tot 1780, vernietigd, geenerlei melding van vrije vaart, volgens de regels der Gewapende Neutraliteit; geenerlei schadeloosstelling voor de kooplieden; niets van al datgene wat men, met zooveel grootspraak en halsstarrigheid, ten koste van zeevaart, handel, volkplantingen, en algemeen welzijn begeerd had. De Oost-Indische Compagnie was, door onberekenbare uitgaven en verliezen, met een schuldenlast, bijkans ondragelijk, bezwaard. Het begoochelend vooruitzigt op het winstgevend vertier met Noord-Amerika bleek spoedig een hersenschim te zijn. De nietigheid der Republiek in vergelijking met Engeland, haar volslagen onvermogen, zoodra zij niet van buiten af ondersteund werd, was nu openbaar. — De Staten van Zeeland zeiden te regt dat »de schande en schadelijkheid van dezen Vrede elk weldenkend »ingezeten tot in 't hart grieven moest:" doch nu was het politiek systema geheel veranderd, naar den wensch der vrienden van Frankrijk, en voor hen was dit ééne genoeg. Friesland (bij Resolutie van Aug 1783) verklaarde dat zeer waarschijnlijk, door afzonderlijke handeling, Negapatnam behouden en aangaande de vaart door de Molukken betere uitkomst verkregen had kunnen worden, maar, en dit mogt niet! met submissie aan 't Engelsche juk. Men moest de liaisons met Engeland niet vernieuwen: de Engelschen zouden het willen, »dat ons," zeide Brantsen, »niet lijken zou." De Raadpensionaris beweerde dat »genoeg bij den oorlog gewonnen zou zijn, »zoo die ons ten eenemaal van Engeland losmaakte;" en, toen in December 1783 door sommigen overleg met Engeland raadzaam gekeurd werd, was het antwoord: »wij kunnen niets slimmers doen »dan met Engeland in onderhandeling te treden."[49] — De weg werd nu gebaand om zich door eene *Alliantie* naauwer aan Frankrijk te verbinden, 't welk anders niet wel mogelijk was geweest.[3]

749. Stouter waren inmiddels, inzonderheid in Holland, de aanmatigingen der Patriotten. Zegevierend in al wat de verderfelijke en onteerende rigting der buitenlandsche Staatkunde betrof, waren zij tevens op de verwezenlijking hunner oogmerken ten aanzien der inwendige regeling van zaken ijverig be-

dacht. Allerlei inbreuk werd op het regt des Stadhouders gemaakt; elk deel van zijn wettig en erfelijk gezag, ook de Militaire Jurisdictie en zelfs de regtmatige invloed op de keus der Stedelijke Regenten, betwist en feitelijk vernietigd. Verontwaardiging mogt in sommige steden en dorpen, meestendeels bij de lagere volksklasse, bespeurd worden: reeds nam de overmagtige partij, door regterlijke vervolging en zelfs door het dulden en aanmoedigen der oprigting van Wapengenootschappen, geweldige maatregelen te baat om openbaarmaking van Oranjegezindheid voor te komen of te bedwingen.

De Stadhouder met de zijnen was, naar het oordeel, althans naar het beweeren van de Patriotten, oorzaak van rampen en oneer die de krijg en nu ook de vrede aangebragt had. Waarom met het aannemen van de Gewapende Neutraliteit zoo lang gedraald? waarom niet, door een naauwer bondgenootschap, de zaak der Republiek met de zaak van Frankrijk eenzelvig gemaakt? waarom door voorbeeldelooze slapheid verzuimd wat met eenige veerkracht had kunnen worden verrigt? Bij de Natie was moeds en vermogens genoeg tot het voortzetten van een regtvaardigen oorlog, zoo niet een verdervende invloed alles vruchteloos deed worden. De schoonste gelegenheid was er geweest om eer, aanzien, en voorspoed te herstellen en te beveiligen. Ten strengste behoorde men nu de wangedrochten op te sporen en te straffen, die de werktuigen eener kunstige werkeloosheid waren geweest.

Militaire Jurisdictie (§ 695a), Nov. 1782: de vaandrig de Witte door den Hoogen Krijgsraad gevonnisd; en, ondanks de bezwaren van Z. H., krachtens Resolutie van Holland van 27 Dec., overgeleverd aan het Hof van Holland, ook bij vergunning der Staten-Generaal »voor dit bijzonder geval." — Jan. — Apr.: raadplegingen bij Holland op een vertoog van Amsterdam: Resolutie dat ook militaire personen, zoo in burgerlijke als lijfstraffelijke zaken voor den gewonen regter, binnen de Provincie, te regt moeten staan, behalve alleen in bijzondere gevallen, wanneer de Staten de regtsoefening uitdrukkelijk aan den militairen regter mogten hebben opgedragen. — De Hooge Krijgsraad had sedert Maurits altijd in Stadhouderlijke tijden bestaan: Holland had, ook weder sedert 1747, jaarlijks in de kosten geconsenteerd. Evenwel Resolutie van 30 Mei, om aan het pretense Collegie, zich de *Hooge Krijgsraad* noemende, te verbieden om collegialiter of anderzins op het territoir der Provincie Holland eenig judicieel gezag te oefenen; waarin Holland, ondanks de tusschenkomst van den Stadhouder, volhardt (Aug.). — Evenzoo de meeste Gewesten.

Magistraatsbestellingen. De invloed des Stadhouders, door recommandatie of verkiezing, voorgedragen als onbestaanbaar met de Privilegiën en nadeelig voor de vrijheid der beraadslaging. — 1782: zwarigheden aan Z. H. ingebragt door Schoonhoven, Dordrecht,

Schiedam, en Rotterdam. Velen zelfs der Patriotten achtten dit ongeoorloofd, dewijl de verouderde *gewoonte* in *regt* was veranderd. Schoonhoven weigert de aanbevelingsbrieven van Z. H. — 28 Febr. 1783: Stads-Resolutie te Alkmaar, om de verkiezing aan den Stadhouder te ontzeggen. 7 Nov.: beklag van Z. H. aan de Regering, over deze »allezins illegale, onbestaanbare en wederregtelijke daad, »waardoor de meerderheid getracht heeft eigener autoriteit en *via* »*facti* de regeringsvorm der Provincie te veranderen en hem zijn »regt te ontnemen." 28 Nov.: Missive van Z. H. aan de Staten van Holland; doch (16 Dec.) provisionele Resolutie van Holland (met 12 stemmen) om, hangende het geschil, de naamlijsten aan de Staten te zenden; de Ridderschap verklaart dat Z. H. dus met het grootste onregt beroofd werd van de verkiezing op den ouden voet. 3 Jan. 1784: beklag van Z. H. bij Holland; dat hij feitelijk ontzet is van een regt sedert $2^1/_2$ eeuw in alle Stadhouderlijke epoques erkend en geoefend, een der aanzienlijkste gedeelten der Stadhouderlijke preëminentiën; zoodat, het beginsel dezer tijdelijke overbrenging aan de Staten aangenomen zijnde, hem, tot groot nadeel van den lande, welhaast niet anders dan de naam van Stadhouder overblijven zal. — Holland volhardt en doet (Febr. 1785) de verkiezing volgens het besluit.

1782. Dec. te 's Gravenhage ontwerp om, tegenover zooveel miskenning, ook in navolging der menigvuldige dank-adressen aan de patriotschgezinde Regenten, een dank-adres aan Z. H. te brengen. Op St. Nicolaas-avond liepen eenige lieden met Oranjelinten rond, Oranje-boven roepende en hier en daar aanschellende. Dit ten breedste uitgemeten, als oproer, waarbij het leven der Dordtsche Gedeputeerden bedreigd was. Willem V verklaarde in de Vergadering van Holland dat eenige ingezetenen vreugdebedrijven hadden gepleegd, doch zonder eenige dadelijkheden, of zweem van oproer. Ook de Ridderschap weigerde het gebeurde oproer te noemen. De berigten van den Advocaat Fiscaal, den Procureur-Generaal, den Baljuw en de Gecommitteerde Raden insgelijks van verzachtenden aard. Desniettemin onderzoek door de Staten bevolen; enkele burgers voortvlugtig, naar Kleef: hun uitlevering door Pruissen geweigerd.

1783. 8 Maart: op den jaardag des Stadhouders vreugdebedrijven en ongeregeldheden te Rotterdam, waarin de gewenschte aanleiding ter oprigting van een corps vrijwillige Schutters gezocht wordt.

1783. Aug. en Sept.: mishandelingen door de Patriotten te Utrecht aan den advocaat *E. Luzac* en aan den predikant *Hofstede*, wiens leven met moeite gered werd.

Opkomst der *Exercitie-Genootschappen* en *Vrijcorpsen*. — 1782. Maart: voorstel van Oostergoo op den Landdag in Friesland, ter oprigting van eene burger-landmilitie: opschrijving der ingezetenen van 18 tot 60 jaren: er zal dan geene vermeerdering noodig wezen der zoo kostbare landmagt, en een gewapend, onder zelfgekozen bevelhebbers geoefend, Volk behoeft niet te vreezen voor overheersching of slavernij. Niet aangenomen; desniettemin algemeene bij-

val van een sedert lang aangeprezen plan. — Vooral in 1783 op vele plaatsen de hiertoe strekkende verzoekschriften ingewilligd. Febr.: te Dordrecht en Utrecht. Mei: te Leiden. — IJver der Patriotten, inzonderheid waar zij vreesden voor de tegenkanting of althans geen rekening konden maken op de ondersteuning der Schutterijen. »De Compagniën Vrijwilligers zijn zeer goed om de overige »burgers die kwalijk gezind zijn in toom te houden en hun oproe»rige oogmerken af te keeren, vooral in dergelijke gevallen als de »jaren 1747 en 1748 hebben opgeleverd." [68] Dus Vrijcorpsen, zoolang de reorganisatie der Schutterijen niet mogelijk of wenschelijk is, nevens deze gevormd. Naijver en spanning; ondanks de fraaije betuigingen dat men, ook wegens het tijdelijk en onloochenbaar verval der Schutterijën, niet anders ten doelwit had dan haar edele pogingen tot bewaring van rust en veiligheid, regten en vrijheden, des gerequireerd wordende, krachtdadig te helpen onderschragen. Vooral hevig misnoegen waar de Schutterij, welgeordend en grootendeels niet patriotsch, begreep dat de wapening bepaaldelijk tegen haar gerigt was. Zoo bijv. klaagde (1784) een aantal burgers te Rotterdam: »er exsteert in deze stad eene genoegzame en tegen»woordig welgeoefende Schutterij, volkomen in staat en gewillig om »alle desordres en confusie te weren; waar op de Stadsregering zich »veilig kan en mag verlaten; en alle misnoegen en onlust die er »tegenwoordig alhier mogt heerschen, moet eenig en alleen aan de »oprigting van het Vrijcorps worden geattribueerd." — 1783. Oct.: aanmoediging van den wapenhandel, ook in Friesland, van wege de Staten.

750. Volkomen overwinning hadden de Regenten op den Stadhouder behaald. Hij was geheel magteloos; het vernederd Stadhouderschap, welligt nuttig om zich voor het Volk van een deel der eigen verantwoordelijkheid behendigerwijs te ontlasten, werd in elk ander opzigt blijkbaar overtollig. De voorstanders van den vroegeren Staatsvorm waren onvermogend: hoe kon het anders! bij den toenemenden invloed eener drukpers, bijkans geheel aan de verdediging der Patriotsche inzigten gewijd; eener zoogenaamde Volksstem, door welke, in tallooze Adressen aan Staten en Vroedschappen, elk afwijkend gevoelen ligtelijk overschreeuwd werd; eener organisatie van Vrijcorpsen, die tegen de minste poging om den gang van onregt en willekeur te stuiten, als tegen oproer, gerigt was. — Welk gebruik zou nu van de overwinning worden gemaakt, wat nu verder? in de beantwoording hiervan begon verschil van denkbeelden en tevens gebrek aan orde en ondergeschiktheid te worden bespeurd; zoodat, in de schatting zelfs van ijverige Patriotten, de toekomst, niet meer voor den Stadhouder alleen, zorgelijk was.

Bijkans verachtelijk was somtijds in de Vergadering van Holland de behandeling dergenen die zich aan de regten van den Stadhouder niet onverschillig hadden betoond: zoo durfden de Afgevaardigden van Dordrecht, bij een verschil van gevoelen, de uitdrukking gebruiken dat de Ridderschap van haar sentiment af te willen brengen »maar was den Moriaan geschuurd" en dat zij voortaan zich met haar niet zouden inlaten. — In de meest duidelijke regten had de anti-patriot geen waarborgen meer: zoo bijv. bestond in Overijssel de Regering uit Ridderschap en drie steden, zes stemmen; zoodat voor de meerderheid bij de steden minstens $^1/_3$ der Ridders vereischt werd: thans wilden de steden met één enkel verschreven Edelman concluderen; waardoor de Ridderschap van alle gezag ontzet werd. — Ook die Vergaderingen en Regenten, welke het meest in de volksgunst gedeeld hadden, begonnen spaarzamer bewierookt te worden. De dank-adressen werden zeldzaam; de Memoriën, met raadgeving, verzoek, en eischen menigvuldig en dringend. De minderheid in de Collegiën begon het oog naar de numerieke volksmeerderheid te wenden. Ook onder de Patriotten waren voorteekens en blijken van tweedragt en verwarring. Van de Capellen tot den Poll, die steeds aan de spits der hervormers gestaan had, schreef (20 Febr. 1784), kort voor zijn dood, aan een vriend: »men kan te veel reformeren, men kan te driftig te werk »gaan; alles moet met gemeen overleg geschieden, naar een wel»beredeneerd plan. Raad toch de driftigen liever wat te weinig dan »te veel te doen; hetgeen te veel gedaan is, kan dikwerf niet »herdaan worden; maar hetgene te weinig gedaan is, kan door»gaans worden gesuppleerd. Ik zal nimmer voor mijne rekening »nemen stappen waaruit confusie kan geboren worden, en de »goede zaak meer achteruit gezet dan wij in staat zullen zijn »mogelijk ooit te herstellen."

---

c. MEI 1784 — NOV. 1785.

GESCHILLEN MET DEN KEIZER.

751. Naauwelijks was het einde van den krijg met Engeland daar, of een nieuwe krijg scheen voor het zwak en verdeeld Gemeenebest te beginnen. Van zoodanigen Staat kon door eene onregtvaardige tegenpartij alles worden gevergd. Eischen, waarvan zelfs de mogelijkheid niet ligt zou ondersteld zijn, werden door den Keizer te berde gebragt. Eerst was het om eenige grensforten, daarna om Maastricht, eindelijk, als of er geen Tractaat van Munster bestond, om opening der Schelde te doen. Dit uiterste van vernedering

en schade kon echter de Republiek zelfs nu zich niet laten gevallen; en het kwam tot feitelijken wederstand aan de poging om het onregtvaardige plan der vrije vaart ten uitvoer te leggen.

Nog in 1781 was, namens den Keizer, aan zijne goede vrienden, de burgemeesters van Amsterdam, Zr. Ms. antwoord op een voorstel ter opening van de Schelde medegedeeld: »gij komt mij zeker »teffens verwittigen dat het tractaat van Munster niet meer in we»zen is; want, zoolang dat niet vernietigd is, moet gij niet denken »aan 't geen gij van mij verlangt."[49] Zijne denkbeelden hieromtrent hadden, naar het schijnt, wijziging ondergaan.

Het vernietigen van de *Barrière* (§ 742) was slechts een begin. 1783. Oct.: beweeren dat *den Doel* aan den Keizer behoort; gewelddadig opgraven van een lijk uit Liefkenshoek, aldaar, naar gewoonte, ter aarde besteld. 4 Nov.: keizerlijke benden op Staatschen bodem: Forten aan de Schelde bezet (*St. Donaas*, *St. Paul* en *St. Job*): vertoog van het Hof van Brussel hetwelk, na deze grove beleediging, zelf satisfactie verlangt. Ernstig antwoord der Staten-Generaal, over deze onverwachte en gewelddadige bezitneming in vollen vrede. — Velerlei moeijelijkheden van de zijde des Keizers, altijd met vriendschapsbetuiging. 1784. Mei: gevolmagtigden naar Brussel. Eischen van Jozef II: bij eene menigte punten van minder belang, ook nog de Souvereiniteit der Schelde, van Antwerpen tot Saftingen, en Maastricht. — 7 Mei: Besluit der Staten-Generaal om krijgsvolk naar de grenzen te zenden, hetgeen des Keizers Gezant vreemd vindt. Bemiddeling van Frankrijk (naar hetwelk de Prins ook door Frederik II verwezen wordt) gevraagd. — 23 Aug.: nieuwe eischen: de Keizer wil afzien van Maastricht, mits de Schelde geheel en volstrekt vrij zij, met regtstreeksche vaart uit België op Oost en West: van nu af beschouwt hij kortheidshalve de vaart op de Schelde als vrij, elke poging daartegen als formele daad van vijandelijkheid. — 31 Aug.: de Staten-Generaal beroepen zich op de Tractaten van Munster en Aken; en betuigen dat van dit punt het behoud of verderf der Republiek afhankelijk is. — Nieuwe aandrang; verwachting dat rede, regtvaardigheid en het welzijn der Republiek de overhand zal hebben over de hardnekkigheid der ijdele vooroordeelen, te meer daar gansch Europa de belangeloosheid des Keizers bewonderen zal. 8 Oct.: proefneming met een brigantijn, onder keizerlijke vlag: bij Saftingen beschoten en vermeesterd; twee uren voor de komst van naderen last om toch, zoo het eenigzins kon worden vermijd, niet te vuren.

752. Bij ernstigen aanval had, onder zooveel oneenigheid en verwarring, de wederstand der Republiek, vooral ten gevolge van het schandelijk verwaarloozen der landmagt, niet veelbeduidend kunnen zijn. Het was welligt enkel ten ge-

volge der tusschenkomst van Frankrijk en om den bedenkelijken toestand van een groot deel der Oostenrijksche Staten, dat het gevaar, door langwijlige en vernederende onderhandelingen, afgewend werd. Intusschen had de Patriotsche partij in deze omstandigheden gereede aanleiding om met dubbelen ijver eene volkswapening te verlangen, meer tegen inlandsche wederpartijders, dan tegen uitheemsche vijanden gerigt.

1784. Oct.: berigt uit Weenen dat aan 40000 man bevel gegeven is om naar de Nederlanden te trekken. 2 Nov.: de Oostenrijksche Gezant vertrekt; de Gezanten der Republiek uit Weenen en Brussel opontboden. — Resolutie ter vermeerdering van de landmagt met 10824 man voet- en 1014 paardevolk. — Nov. Frankrijk besluit tot ondersteuning der Republiek; verklaart aan den Keizer dat het niet onverschillig zal kunnen zijn bij een geweldigen aanval op hare regten en bezittingen: ontwerp van twee observatie-legers, 60000 man voor Vlaanderen en 40000 voor den Elsas. — Werving van troepen: de Graaf *de Maillebois*, Luitenant-Generaal in Fransche dienst, op aanprijzing van Frederik II, Generaal der infanterie. — Ook de Rijngraaf *van Salm*, aan het hoofd van een eigen korps (1000 soldaten en 450 ruiters), in dienst der Generaliteit.

Bij meerdere energie had men aan Jozef II in België veel werks kunnen verschaffen. Er waren aldaar in het eerst slecht 11000, in Febr. 1785 hoogstens 30000, met de Brabandsche troepen 44000 man. Daarbij was er in de Nederlanden veel misnoegen; en ook elders had de Keizer, die sedert den dood zijner verstandige Moeder zooveel, dat hij nimmer afwerken zou, op touw gezet had, bezigheid en afleiding genoeg; »doch men mistrouwde den Prins en de »militairen: men liet dus Jozef op zijn gemak Croaten, Hussaren, »en Ulanen afzenden; noemde commissarissen om de grensplaatsen »te onderzoeken welke men, tegen de jaarlijksche remonstrantiën »van Z. H. en den Raad van State, had laten vervallen, en lei »dit nu aan Willem V te last, die, zoo heette 't, het Land aan »alle kanten weerloos gemaakt had om het den Engelschen in de »hand te doen vallen." [4]

Met voortvarendheid werden nu, om de mogelijkheid van vijandelijke strooptogten, grootendeels evenwel slechts, »onder den schijn »van zich tegen den Keizer te beschermen, gewapende genootschap»pen en societeiten opgerigt; later in stand gehouden tegen alle »vertoogen aan."[5] — Burgerwapening ten platten lande — Nov. 1784: in Holland bevolen: bij voorraad den derden man. Velerlei tegenkanting in de dorpen: de landlieden wilden niet exerceren voor de Staten, maar wel voor den Prins, en dan met Oranje versierd. »Ik »betaal schot en lot," zei' de boer, »en daarvoor moeten de Staten »mij beschermen, maar ik heurlui niet; en wat raken mij mijn Hee»ren de Staten?"[4] — Ook in andere Gewesten, ofschoon niet zonder wederstand en opschudding.

753. De ongelegenheid der Republiek werd, vooral in Holland, weder te baat genomen om aan den Stadhouder werkeloosheid te laste te leggen, zich van den Hertog van Brunswijk op laaghartige wijs te ontdoen, en maatregelen te nemen waardoor de Prins op nieuw beleedigd en vernederd, en het minste blijk van gehechtheid aan het Huis van Oranje als vergrijp tegen de veiligheid van den Staat tegengegaan en gestraft werd.

24 Dec. 1783: de Generaal *Dumoulin*, (zeer bekwaam ingenieur, doch in verstandhouding met van Berckel en de Gijzelaar) berigt dat niet ééne vesting zich in behoorlijken toestand bevindt: voorstel bij de Staten van Holland ter benoeming van eene commissie tot onderzoek van de fortificatiën, en magazijnen. 7 Jan. 1784: de commissie benoemd, in de hoop van iets tegen den Hertog van Brunswijk te kunnen inbrengen.

1784. *Acte van Consulentschap* (§ 685); door Zierikzee bij Zeeland ter tafel gebragt, weldra ook in Holland. De Prins bereidt om de Acte over te leggen, ten blijke dat hij zich niet verbonden, veel min bij eede verpligt had, den Hertog te raadplegen. De meerderheid van Holland wil den Hertog verwijderen: bezending aan Z. H., die stellig weigert mede te werken tot eene onbillijkheid tegen een Vorst, wien hij zooveel dankbaarheid schuldig is; niets gevaarlijker dan onverhoord bij *politieke Resolutie* te verbannen. — 18 Aug.: Resolutie van Holland (met 10 tegen 9 stemmen): de Hertog heeft zich op onvergeeflijke wijs tot een ministeriëlen post verheven en 18 jaren, door blind vertrouwen van Z. H., daarin gehandhaafd; de zaak is geen onderwerp van ordinaire Justitie, dus moet de acte voor nul verklaard, en de Hertog, als een zeer gevaarlijk persoon, om redenen van Staat, uit het land worden geremoveerd; aandrang bij de Staten-Generaal om, zonder uitstel, hem van alle krijgsambten te ontzetten. Friesland in dezelfde gevoelens. 30 Aug.: circulaire van den Hertog aan de overige Gewesten, om niet onverhoord veroordeeld te worden. — 17 Sept.: ernstig, doch vruchteloos protest der Ridderschap van Holland, ter volledige regtvaardiging. In vijf Gewesten de zaak onafgedaan. 14 Oct.: brief van den Hertog aan de Staten-Generaal, waarbij hij ontslag neemt: 16 Oct.: vertrek: de verdienstelijke man wordt nog een geruimen tijd met allerlei lastertaal vervolgd.

Wederstrevigheid van een groot deel der bevolking in Holland tegen de Staten. — 1784. 1 en 5 Apr.: opschudding te *Rotterdam*, waar de meerderheid der Regenten patriotsch, der inwoners Stadhouderlijk was: feitelijkheden tusschen het volk en eene compagnie schutters van den patriotschen vroedschap Elzevier, die met scherp schieten. Eerst in Aug. Resolutie van Holland, waarbij eene commissie ter informatie benoemd en den Prins verzocht wordt »een »convenabel getal troepen derwaarts te doen marcheren.” Twee eskadrons te paard en een bataillon voetvolk naar Rotterdam. Hier-

op (28 Aug.) aankomst der commissie: »honderden werden crimi-»nelijk vervolgd; niemand over iets dat meer dan een losse uit-»drukking of wensch behelsde; zoodat, na al den ophef van eene »Oranje-zamenzwering, de vervolging slechts met een of twee doorge-»zet werd; vooral tegen een vrouwspersoon (*Kaat Mossel*), van »wie ook niets bewezen werd dat strafbaar gehouden kon worden."[4]

1784. Vreugdebedrijven der Oranje-gezinden in sommige dorpen; rustverstorend en gevaarlijk geacht. — 16 Junij: Publicatie van Holland; tegen alle oproerige gesprekken en zamenrottingen; met verbod van eenige teekenen of leuzen van partijschap of oproer; als Oranje-linten, bloemen, boomen, alle roepen van Oranje-boven, Vivat Oranje, alle Oranje-liedjes, het Wilhelmus van Nassauwen, al wat naar de kleur van Oranje geleek: dit alles op lijfstraf, als oproer, als misdaad van gekwetstste Majesteit, van Hoog-verraad. Een Oranje horologie-bandje, een goudsbloem in de mond, het neuriën van een wijsjen, een onvoorzigtig woord of bespottende mine jegens een vrijcorporist kwam weldra op gevangenis, geeselen of mishandeling te staan.[4]

1785. Jan.: Justificatoire Memorie van Willem V, aan de Staten-Generaal; met voorstel tot werving van ligte troepen en plaatsing van vrijcorporisten in de uiterste plaatsen hunner Provincie: de geringheid der Landmagt maakt het volstrekt onmogelijk alle posten te bezetten. — Door Friesland op bittere wijs beantwoord. — 1 Febr.: pogingen van den Stadhouder om de voorstanders van hem en van zijn Huis te vrijwaren tegen verdrukking: zijn voorstel aan de Staten van Holland om maatregelen te nemen dat het kwaad niet verergere, door te veel gestrengheid tegen daden die alleen door bijkomende omstandigheden misdadig kunnen zijn, terwijl aan den anderen kant vrije loop gelaten wordt aan haatverwekkende middelen, regelregt strijdig tegen Goddelijke en menschelijke wetten: ontwerp van Publicatie, houdende zijne afkeuring van alle schadelijke en oproerige bewegingen, »wel verre van de kleur van »onzen naam ooit te hebben willen doen dienen tot eene leuze van »oproer en ongehoorzaamheid, zoo als wij het hartzeer gehad heb-»ben dat zij daarvoor is verklaard." Ook dit voorstel hatelijk opgenomen, en door de Staten ter zijde gelegd. Ten zelfden dage naauwkeurig en gestreng onderzoek bevolen omtrent het gedrag der Baljuwen en de opstookers van oproerige beweging; om naar 's Hage gebragt en op het gestrengst aan den lijve en, naar eisch van zaken, met de dood te worden gestraft: aanstelling van Luyken tot Advocaat Fiscaal. — 23 Febr.: nieuwe Publicatie tegen al wat, onder schijn van vrolijkheid, de eendragt zou kunnen stooren; in 't bijzonder tegen Oranje-cocardes, strikken, papieren en alle versierselen van Oranje-kleur, hoe ook genaamd.

1785. 4 Sept.: weinigbeteekenende opschudding in 's Hage: eenige leden van een exercitie-genootschap, met hun uniform, bij de parade der troepen tegenwoordig, door het volk gescholden en gedrongen, zoodat een hunner het zijdgeweer trekt en een burgerman kwetst, zonder zelve meerder letsel te hebben. — De vijanden

van het Stadhouderlijk gezag nemen dit voorval te baat om den Prins te krenken in zijn wettigen invloed op het garnizoen van 's Gravenhage. — 8 Sept. Resolutie van Holland; verbod van alle zamenrotting, naauwkeurig onderzoek naar het gebeurde, en autorisatie op Gecommitteerde Raden om, eigener gezag, buiten kennis van den Stadhouder, patrouilles in 's Hage te laten doen. — Avondvergadering der Staten door Z. H. belegd; beklag aldus van het commando der Militie, hem als Gouverneur en Kapitein-Generaal der Provincie opgedragen, te worden gedepossedeerd. De Staten volharden. 4 Nov.: Rapport aan Holland dat, in de Residentie, niemand buiten den Souverein eenig oppergezag over de bezetting kan eischen; dat de Stadhouder en Kapitein-Generaal, bij zijne Commissie, uitdrukkelijk aan het goeddunken der Staten is onderworpen, en dat de zaak nog veel kiescher geworden is, dewijl hetgeen vroeger bij oogluiking gebeurd was, nu als uitsluitend regt zou worden beschouwd. Memorie van Z. H. hiertegen. 13 Sept.: Resolutie van Holland, waarbij het regt der *Patenten* aan Z. H. ontnomen, althans niet dan onder goedkeuring van Gecommitteerde Raden, overgelaten wordt.

15 Sept.: de Prins, thans niet meer in 's Hage kunnende blijven, vertrekt naar Breda; de Prinses en de vorstelijke kinderen naar Friesland.

754. Van den Stadhouder onafhankelijk geworden, waren de Patriotsche Regenten op hunne beurt, zwak en weerloos tegen hen die, spoedig en volledig, ondergeschiktheid verlangden aan het Souvereine Volk. Zij hadden, wel is waar, een, in hun oog, allezins aannemelijk stelsel tot behoud van een uitgestrekt en niet aan volksgoedvinden onderworpen gezag. Theoriën moesten niet letterlijk opgevat, althans niet driftig ten uitvoer worden gelegd. Regenten, behoorden zij immers de regering in handen te hebben; elken onbesuisden aandrang tegen te gaan; uit de verwarring, overeenkomstig hun inzigten, wederom orde te scheppen; de vrijheden, na bedaard overleg en rijp beraad, in tijd en wijle, wanneer en voor zoo ver hun oorbaar toescheen, met wijze omzigtigheid in werking te brengen. Maar deze bezadigdheid van hen, die tot dus ver tegen den Stadhouder buitengemeene voortvarendheid aan den dag gelegd hadden, was aan de volksgezinden in geenen deele gevallig. In hun oog was zij een dekmantel voor baatzucht, verraderlijken afval, en ongehoorden dwang. Daarvoor had men niet, in naam der Vrijheid, de huichelende Magistraten ondersteund, om den zetel eener Aristocratische dwingelandij op de puinhoopen der Stadhouderlijke regten gevestigd te zien!

Tegenover den warmen ijver der democraten was nu de taal der Regenten zeer koel. »Volkomen gezind," op deze en dergelijke wijs beantwoordden zij den lastigen aandrang der Adressen, »om, inge-»volge hun dure verpligting, bij continuatie met allen ijver te be-»hartigen al hetgeen tot welvaart, rust, vrede en veiligheid, zoo »van buiten als binnen, alsmede tot herstel van ingeslopen abuizen, »eenigzins zal kunnen verstrekken; vertrouwen en verwachten zij »dat de goede in- en opgezetenen al hetzelve aan Haar Edel Mo-»gende zorge en directie zullen *overlaten*, en in derzelver Resolutiën »*berusten*, gelijk het aan stille burgeren en opgezetenen betaamt, en »in eene welgestelde Regering behoorlijk is." Zij, die vroeger in de stem zelfs van weinigen die met hen eensgezind waren, onmiddellijk de eerbiedwaardige volksstem hadden erkend, betuigden nu dat een *gedeelte des Volks* zijn stem niet moest doen voorkomen als de stem des *geheelen* Volks, om over de geheele burgerij en haar vertegenwoordigers te heerschen. Zij waren bevreesd voor *Ochlocratie*. Zij spraken nu van *Nieuw-Staatsgezinden* en nieuwerwetsch Patriotisme, als of hun eigen gedrag en denkwijs onveranderd gebleven was. — Ook werden er, ten behoeve der Regenten, vervolgingen ter zake van wanbedrijven der drukpers ingesteld.

De te leurgestelde Volksgezinden beriepen zich op de vroegere harmonie en vertrouwelijkheid tusschen de Regering en het Volk; op de onderhandelingen in bijeenkomsten, waar men over het welzijn van het Vaderland sprak, ontwerpen maakte om eerst de Regering van de slaafsche Stadhouderlijke banden te ontheffen en daarna verder de Volksvrijheid te herstellen. Nu de *onafhankelijkheid* der Regenten verkregen was, scheen men de *burgerlijke vrijheid* te vergeten, buiten welke al het tot dus ver verrigte kinderspel was, of liever alleen geschikt om van meesters te veranderen, en door een juk harder nog dan het juk der Stadhouders te worden gedrukt. De oogen waren geopend; het Volk zou niet, even als in 1748, nadat het aan sommiger inzigten dienstbaar was gemaakt, met ijdele beloften worden gepaaid. Men wilde niet in den Regent prijzen wat men in den Stadhouder had gelaakt. De bedoeling was niet geweest een broozen zetel op te rigten voor weinige zwakke Aristocraten; te vrede zoo zij slechts niet genoodzaakt wierden iets af te staan van hetgeen zij in de laatste jaren hadden gewonnen; al was het ook dat de burgerijen moedeloos wierden, zuchteden en kwijnden, en, met al hun wroeten ten algemeenen nutte, voor zich niets hadden gewonnen van hetgeen hun regtmatig en *grondwettig* toekwam. — Reeds sprak men van de geweldige pogingen der *Aristocratische Cabale* om, met de vernietiging van het wezen des Stadhouderschaps, tevens dat der Volksmagt te vernietigen en het dadelijk genot der vrijheid te doen beschouwen als eigendom van hen en van de hunnen alleen. — De verhouding der Staatsmagten werd voorgesteld in revolutionairen zin. Het gezag daalde niet, gelijk de Regenten nu gaarne op nieuw zouden hebben beweerd, van de Souvereine Staten naar de Vroedschappen, de Gilden en de Gemeenslieden af: uit den schoot der Gemeente werd het

veeleer naar de verantwoordelijke Overheden geleid. Alle regeringsbestelling en autoriteit was, als een originair en onvervreemdbaar regt, residerende in den boezem van Gildens en ingezetenen. Zoo achteden zich bijv. de Gemeenslieden te Zutphen van hunne handelingen en besluiten aan niemand verantwoordelijk dan »aan het »Opperwezen en de Burgerij welke zij vertegenwoordigden."

Verwezenlijking der Volkssouvereiniteit bleef voor den eenen onvoorwaardelijk beginsel, terwijl zij voor den anderen, of niet dan een leus geweest was, of enkel met behoud van rust en orde, met behoud vooral van eigen ambt en invloed, wenschelijk scheen.

755. Zeer verschillend was, terwijl in Holland de stem der volksgezinden, met een bijkans onwederstaanbaren aandrang gehoord werd, de toestand der partijen in de overige Gewesten. In Zeeland en vooral in Gelderland werd de ijver der Patriotten door ernstige houding en krachtige maatregelen eenigermate gestuit. Groot daarentegen was hun invloed in Friesland en Overijssel. Nergens evenwel was de snelle voortgang van heftige gevoelens meer openbaar dan in de stad *Utrecht.* De Vroedschap werd telkens, door bedreiging en geweld, tot eene toegeeflijkheid gedwongen, waardoor zij weldra tegenover verderen eisch geheel magteloos werd.

Gelderland. — 1785. April: afwijzing van een aantal Adressen, om wapening van het platte land; om besluit tegen den Hertog van Brunswijk; om herziening van het Regerings-reglement van 1750: naauwkeurig regterlijk onderzoek bevolen naar de teekenaars en de wijs waarop de teekening verkregen was. — Heftige oppositie van eenige Ridders (Lynden van Oldenaller, Zuylen van Nijevelt, van Eck, en van der Capellen tot de Marsch).

Utrecht. — Een deel der Staten, of van den beginne of bij den voortgang der gebeurtenissen, Stadhoudersgezind; doch hevig Patriotisme der Stad. — 1784. 19 Jan.: de Vroedschap, niet ongenegen tot vermeerdering van eigen invloed en magt, besluit (met 26 tegen 12 stemmen), op een verzoek van 2243 burgers, de binnenstijds openvallende raadsplaatsen, zelve, als representerende de Gilden en Burgerij, zonder den Stadhouder, te begeven. — 17 Apr.: Publicatie, waarbij, wegens het misnoegen over de bestelling der Staats- en Stadsregering, eenigermate in democratischen geest, met voorkomende goedheid, ieder ingezeten uitgenoodigd wordt om zijne wettige bezwaren binnen vijf weken in geschrifte te stellen. 27 Mei: commissie tot onderzoek, die (1 Sept.) een concept-reglement voor de Provincie bij de Staten inbrengt. — 21 Sept.: op voorstel van de stad, ten gevolge van een Adres van 1784 burgers, wordt (eene gewigtige concessie) hangende de deliberatiën over het Reglement, door de Staten, buiten voorkennis van den Stadhouder, statering en surcheance der jaarlijks op 12 Oct. plaats hebbende

Vroedschaps-verandering verleend. Geconstitueerden en Gecommitteerden uit de Burgerij en de Schutters. — Ontzag voor de Regenten is er niet meer. Maart 1785: vacature, en adres van 1215 burgers om een goed en getrouw Patriot tot Raadslid te hebben: antwoord der Vroedschap dat zij van het herkregen regt gebruik zal maken volgens eed en pligt, »zonder daartoe eenige aanmaning »noodig te hebben," en verkiezing (met 16 tegen 13 stemmen) van Mr. *Sichterman:* misnoegen over die keus. Afgevaardigden in de Vroedschap, die met een wenk naar de betrekkelijke regten en pligten van het volk en de vertegenwoordigers, betuigen, geen meesters te kennen »dan God, 't Volk en de Wetten," en vernietiging der keuze verlangen; anders verpligt zich aan alles te onttrekken »of de volkstem onmiddelijk tot de Vroedschap te doen »spreken." Deze meent te moeten volharden; ondanks den wensch van een *gedeelte* des volks. Nader avondgehoor, waarbij, onder een grooten en dreigenden volkstoeloop rondom het Stadhuis, de adressanten verklaren niet te kunnen instaan, in geval van onvoldoening, voor de akelige en zekere gevolgen. Wegens de houding der vergaderde en deels gewapende menigte bevreesd, ziet de Vroedschap van haar verkiezing af; doch 19 leden leggen hun ambt neder; terwijl nog anderen zich gereed maken de stad te verlaten. Zamenkomst der Staten, om te voorzien in den ongehoorden dwang aan de wettige Regering, op naam van het volk aangedaan; waardoor de stad weldra zou wezen zonder wettig bestuur, justitie, en bescherming. De 19 leden keeren te rug (27 Maart) op aandrang der weldenkende burgerij: de keus wordt gehandhaafd, maar de verkozene bedankt. — Julij: afkondiging tegen oproerige zamenkomsten: verzoek van 763 burgers om zuivering van den blaam daarbij ook op hen geworpen, afgewezen: verzoek van 3300 om afzetting van een lid der Vroedschap die de Burgerij valsch en verraderlijk heeft beschuldigd, evenmin ingewilligd: geding tegen een der hoofdaanleggers (*Ondaatje*) begonnen. — Deze vertooning van moed en kracht blijft zonder gevolg: spoedig nieuwe moeijelijkheden; over een concept-reglement der Stedelijke Regering aan de burgerij medegedeeld (28 Julij); verklaring hieromtrent van 16 Gecommitteerden, uitdrukkelijk door de vergaderde Schutterij (1 Aug.) goedgekeurd en dien ten gevolge door de Vroedschap ontvangen, met intrekking der Publicatie tegen oproer. — Sept.: oproeping der burgers ter inlevering van bezwaren op het concept-reglement.

Geheel andere gang van zaken te *Amersfoort*. — 1785. Maart: adres van 17 Geconstitueerden der burgerij om erkenning; afgewezen; doch later (Aug.), op aandrang der menigte, door de minderheid der Vroedschap ingewilligd: de meerderheid echter wendt zich tot de Gedeputeerde Staten, en deze zenden (17 Aug.) eenig krijgsvolk in de stad. — Te *Wijk bij Duurstede* had de partij der hevige Patriotten de overhand.

De invloed van Holland was ook in *Overijssel* niet werkeloos; vooral in Zwol en de andere hoofdsteden; terwijl insgelijks door

verscheidene leden der Ridderschap, ook na den dood van van der Capellen, zijn voetspoor gedrukt werd.

756. Frankrijks bemiddeling zou de Republiek tegen de geweldenarijën van Jozef II in veiligheid stellen. Ook nu ondervond zij wat er van vreemden voor een Staat, die zelve geen kracht of waardigheid heeft, kan worden verwacht. Na menige vernedering te hebben verduurd, liet zij zich ten slotte, vooral door den invloed der patriotsgezinde Staten van Holland gedwongen, eene overeenkomst gevallen, waarbij, gelijk te voren met Groot-Brittanje, evenzoo thans met den Keizer, de vrede door nadeelige en onteerende voorwaarden gekocht werd.

1785. Maart: nadere voorslagen des Keizers tot afkoop zijner eischen; in de Staten-Generaal door vier Gewesten grootendeels aangenomen; ernstig protest van Friesland, Stad en Lande, en Zeeland; vooral ook omdat, door het drijven van Holland, met voorbijzage der heiligste wetten van het Bondgenootschap, deze zaak, ofschoon van het alleruiterste gewigt, niet ter beraadslaging aan de Provinciale Staten medegedeeld was. Geene meerdere opofferingen, dachten velen, zouden het gevolg zijn geweest van een allerongelukkigsten krijg: ook door hevige Patriotten werd het antwoord *laf hartig* en *schandelijk toegevend* genoemd — Junij: Gezanten naar Weenen: zonder eenig goed gevolg. — 20 Sept.: Preliminairen van Parijs: vernederend in aller oog; vermits men wettig eigendom en deugdelijk regt of prijs gaf, of niet dan tegen uitkeering van aanzienlijke geldsommen behield; doch goedgekeurd door vier Gewesten, onder protest van Gelderland, Friesland, en Zeeland. — 8 Nov.: Vrede van *Fontainebleau;* ontruiming van Lillo en Liefkenshoek: betaling van ƒ 9,500,000, waarvan, bij weigering der Republiek om hooger dan 5 millioen te gaan, Frankrijk (om niet, óf met Oostenrijk in oorlog te geraken, óf zijn invloed in Nederland, met herleving welligt der Engelsche Alliantie, te verliezen) uit gansch niet onbaatzuchtige vriendschap 4½ millioen op zich neemt.

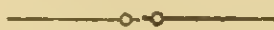
De drie misnoegde Gewesten drongen aan op een onderzoek wie de bevelen geteekend hadden om eene zaak op die wijs als de voorloopige voorwaarden waren ingerigt, te Parijs af te doen. — Zij door wie de onderhandeling, van den beginne af, gevoerd was, wilden geen krijg, omdat een oorlog het wankelend gezag van den Stadhouder eenigermate bevestigen kon: zij haakten naar den vrede, omdat deze tot het sluiten ook der verbindtenis met Frankrijk vereischt werd.

Plan van Jozef II om België tegen Beyeren te ruilen (zoodat de Hertog van Tweebruggen, Souverein der Oostenrijksche Nederlanden

zou geworden zijn), gestuit door Frederik II, die het Duitsche *Vorsten-Verbond* (Pruissen, Hanover, Saxen) oprigt (23 Julij 1715).

757. Deze noodlottige schikking met Oostenrijk viel den Patriotten niet zwaar; want zij was een middel geweest om gelijktijdig de Alliantie met Frankrijk te bewerken. Weinig vrucht had het Vaderland, tot dus ver, uit de vriendschap der Franschen getrokken; maar hun invloed en ondersteuning, die de anti-Stadhouderlijken in menig opzigt gesterkt had, was, bij het heviger worden der partijschappen, onmisbaar om, terwijl alle opregte verzoening met Engeland door dit Bondgenootschap onmogelijk werd, nu ook de Staatsomkeering, trots allen wederstand, ten einde te brengen.

De Alliantie met Frankrijk werd sedert jaren door de meeste der invloedhebbende Regenten als onontbeerlijk beschouwd. — 1784. 24 Febr.: voorstel van Friesland deswege ter Generaliteit. Mei: verzoek der Staten-Generaal, in Frankrijk gunstig opgenomen: uitstel door de moeijelijkheden met Oostenrijk. — 10 Nov. 1785: *Confederatie defensief* te *Fontainebleau:* bepaling van *secours* in zee- of landkrijg, met belofte van geenerlei overeenkomst te zullen aangaan, direct of indirect strijdig met dit verbond: »geheele omkee»ring van Staatsbetrekkingen en systema."[3] — Uitgelatenheid der Franschgezinden: Capellen tot den Pol had die gebeurtenis een dankdag waardig gekeurd.[3] Geschenken (bijv. een zilver verguld tafel-servies van *f* 20,000 aan de Vergennes), maaltijden (op eene van welke, ter eere van den Franschen Gezant, voor elk der 80 gasten *f* 157-12 betaald werd [5]), illuminatiën. Amsterdam wilde (Jan. 1786) dat men den Koning, aan wien immers de Republiek voor tractaten, zoo voordeelig en luisterrijk, onbetaalbare verpligtingen had! plegtig bedanken en twee linieschepen van 74 stukken aanbieden zou, met verzoek om nog een commercie-tractaat. — Te vergeefs had de Engelsche Gezant gewaarschuwd tegen verbindtenissen welke verwijderen zouden van den vasten grondslag eener onafhankelijke Neutraliteit.

D. 1785 — 1787.

BURGERKRIJG.

758. Onder begunstiging van Frankrijk zou nu, wat heil! de grontwettige hervorming tot stand worden gebragt. Zwarigheden echter deden zich op, die tot dus ver niet, althans niet in die mate, hadden bestaan. Met het toenemen van ge-

weld en verwarring, was er toenemende verdeeldheid onder de Patriotten. Vele Regenten begonnen in te zien en, door ervaring, te gevoelen dat het Staats-Stadhouderlijke Bewind verkieslijker dan de willekeur van het gepeupel of de dwingelandij van eenige trotsche partijhoofden was. Zoo kon het gebeuren dat de Stadhouder, die nu door de buitensporigheden in Holland bijkans tot balling uit die Provincie gemaakt was, weldra een voorstander en bondgenoot had in menigeen die, na ijverig tot zijne vernedering te hebben medegewerkt, in den grond uit Staatsgezindheid, Stadhouders- en bijna Oranjegezind werd. Ook anderen, hoewel tot de Stedelijke Aristocratie in geenerlei betrekking, waren echter in hun driftige vooringenomenheid reeds genoeg bekoeld om niet verder de hand te willen leenen aan de ontwikkeling van een leer die reeds zooveel ellende bewerkt had.

1786. 21 Apr.: verklaring van den Franschen Gezant *de Verac* aan de Staten-Generaal: »de Koning wenscht dat men toetrede tot »herstel der abuizen welke tot de inwendige verdeeldheden aanlei»ding mogten gegeven hebben; en, wel verre van hiermede eenig »beheer over de binnenlandsche zaken der Republiek te bedoelen, »zou Z. M. integendeel, indien het noodig ware, hare krachtdadig»ste pogingen aanwenden om te beletten dat H. H. Mog. daarin »van binnen zoo min als van buiten gestoord wierden." Tevens verzekering onder de hand aan de Patriotten dat de Koning al wat tegen hunne vrijheid ondernomen werd, als eene persoonlijke beleediging zou beschouwen en dat hij hen in allen gevalle onder zijne onmiddellijke bescherming zou nemen. — Ten gevolge dezer plegtige en dikwerf naderhand herhaalde beloften, steunde van 1785 tot 1787 het overmoedig gedrag der revolutionairen op de vaste onderstelling dat Frankrijk hen, des nood, zelfs tegen hunne medeburgers beschermen en althans nimmer de tusschenkomst eener Mogendheid ten behoeve van den Stadhouder toelaten zou. — Zij gingen evenwel verder dan het Fransche Ministerie zou gewenscht hebben, en beklaagden zich daarna dat »het op het laatst al te omzigtig ge»worden Frankrijk hun onophoudelijk de gematigdheid aangeraden »had; eene rampzalige gematigdheid, die belet had door eenen »grooten slag, in tijds gedaan, de uitvoering voor te komen van de »ontwerpen der tegenpartij."[71] — Lodewijk XVI begon reeds de wrange vruchten te smaken der leer die hij in Noord-Amerika en in Holland, gewapenderhand of met intrigues, voorgestaan had. Zeer verklaarbaar is het dat ook van zijnentwege de onbeduidende Rijngraaf den Patriotten aangeprezen werd boven een door hen gewenschten *Lafayette*, meer althans dan een *van Salm* moedig en bekwaam, en daarbij om zijn hulpbetoon aan Noord-Amerika, hooggeroemd.

»De vervolging der periodieke drukpers (§ 754a) om beleediging »der Aristocratie, werd de leus en het *signal* der afscheiding van »de *populaire* en *Regenten-factie*, die sedert onverzoenlijk werd. »De Regenten begonnen te begrijpen dat zij hun gezag niet dan »door den Stadhouder konden handhaven. Zoo was het in Gelder»land, zoo in 't Sticht, zoo in eenige steden van Holland; en, »eer men het wist, was de Hooge Regering van Gelderland en die »van Utrechts Provincie Oranjen. 't Smartte den Prins, zich met »de opruiers des volks en eigenlijke zamenzweerders tegen hem te »moeten verbinden tegen 't arme, misleide, doch nu voortdravende »volksdeel; maar hij had geene keuze."[4]

Willem V had zijn verblijf op *het Loo*; later te *Nymegen* (in Junij 1786 reis naar Zeeland).

759. Meer bedenkelijk werd de spanning, nu zij niet enkel of vooral tusschen Patriotten en Stadhouderlijken bestond. In Gelderland en Zeeland, waar de meerderheid der Staten antirevolutionair bleef; in Friesland waar zij, met geheele verandering van maatregels, anti-revolutionair werd, was de minderheid die haar dwarsboomde sterk genoeg om dikwerf verwarring of althans verlegenheid in den gang van het Bewind, misnoegen en opgewondenheid onder een deel des volks te bewerken. Evenzoo werd in die Gewesten waar, gelijk in Overijssel en in Holland, het Patriotisme in de Staatsvergaderingen, bij aanvang of bij voortduring, den boventoon had, de tegenwerking gedurig merkbaarder, minder nog der voormalige Stadhoudersgezinden dan wel dergenen door wie, in het belang van eigen gezag of van algemeene rust en orde, zoo niet een terugkeeren, althans een stilstaan op den revolutieweg begeerd werd.

Friesland. — Wijziging van gevoelens, des te meer opzienbarend, omdat naauwelijks in Holland de houding en taal der Staten zoo scherp en hoonend voor Willem V was geweest. 1786. Febr.: bij gelegenheid eener overmoedige Missive van *van Beijma*, aan den Stadhouder, eischende het regt van vrije magistraatsverkiezing voor de Burgerijen, verzoek der Staten aan Z. H. om verklaring hierover en ook op hun bevoegdheid om Regerings-Reglementen vast te stellen voor de steden. De Prins antwoordt dat het regt der magistraatsbestelling in de 11 steden van Friesland hem wettig toekomt, en dat de Staten geregtigd zijn thans aan Leeuwarden een nieuw Reglement te geven. — 24 Maart: invoering van dit Reglement.

Gelderland. — 1786. 11 Mei: op advies van het Provinciale Hof over de ingeleverde adressen (§ 755), Publicatie der Staten: het is gebleken dat de verzoekers veelal bestaan uit kinderen, minder-

jarigen, schamele en bedeelde personen, handwerksgezellen, en een aantal der minstkundige ingezetenen die, met vilipendie der Souvereine Overheid, over de Staatsregeling, ter omkeering van de fundamentale wetten, beslissen: derhalve, onder vergeving voor deze maal, verbod van rondloopen met requesten; geen adres door meer dan zes personen geteekend zal worden ontvangen. Allerhevigste tegenkanting ook van eenige Staatsleden: volgens een hunner was dit »erger slavernij dan van eenen Venetiaanschen krui»penden onderdaan; maar burgers wien het Bataafsche bloed al ko»kende door de aders vloeit, zullen nimmer hunne vrije halzen onder »deze ketenen bukken; zich verlatende op den God hunner Vaderen, »door wiens hulp zij veel sterker kluisters hebben verbrijzeld."

In *Overijssel* neigden thans de steden en een deel der Ridderschap onbewimpeld naar de zijde der Patriotten. Hevige pogingen ook aldaar ter afschaffing van het Regerings-Reglement.

In *Holland* was de meerderheid waarmede men de geweldigste maatregelen doordreef, dikwerf zeer klein. Opmerkelijk was de veranderde houding van *Amsterdam*. — 1786. 5 April: voorstel dezer Stad om, vermits de Schutterijen van oudsher zijn opgerigt om voor de rust en veiligheid der steden *alleen* te waken en zij thans in vlijt en bekwaamheid voor geene Vrijcorpsen behoeven te wijken, de Exercitie-Genootschappen, die zich schroomelijk mengen in de binnenlandsche dissensiën, te verbieden.

760. Het magtige *Holland* was en bleef zetel en steun der omwentelingsgezinde partij. Dit beklagenswaardige, meer dan eenig ander door tweespalt verscheurde, Gewest kwam dagelijks meer onder de overheersching van weinigen, door wie, in naam der Vrijheid, zoodra overreding te kort schoot, geweld te baat genomen; zoodra de meerderheid in de Staats-Collegiën ongunstig of weifelend was, de zijdelingsche of, was het noodig, regtstreeksche tusschenkomst eener opgewondene en gewapende menigte, ter oppermagtige beslissing, ingeroepen werd. Onder voorwendsel van Provinciale Souvereiniteit, onttrokken zich de Staten van Holland aan elk toezigt der Unie, miskenden alle regten der Generaliteit, en tevens schroomden zij niet zich in de aangelegenheden der andere Provinciën, zelfs waar de zaken geheel gewestelijk waren, te mengen; om tegenstand heimelijk te wokken en openlijk te beschermen; om de meerderheid der Regenten tegenover de meest onregtvaardige eischen der Patriotten in het ongelijk te stellen; om eindelijk, na zich van den Stadhouder eigendunkelijk ontslagen te hebben, tegen het wettig gezag, ook der Staten-Generaal, de vaan te planten van oproer en van burgerkrijg.

Bij voortduring werd de Vergadering van Holland door van Berckel en de Gijselaar *c. s.* bestuurd. In dezelfde mate als, bij onbelemmerde openbaring van gevoelens, de wederstand krachtiger werd, namen zij de toevlucht tot onregt en geweld. Drukpers, wapenoefening, vereeniging in Vaderlandsche Societeiten werd voor de Patriotten vrijgelaten en begunstigd, voor de Oranjegezinden, waaronder ook de Aristocraten gerekend werden te behooren, tegengegaan en belet. »Vooral sedert 1785 tot 1787 liet men een »deel van het gemeene Volk toe hunne andersdenkende medeburgers »in de achterstraten te onderdrukken, scheldnamen van *Oranje-* »*klanten*, *Oranjevee*, enz. toe te duwen, hunne stemmen te dooven; »waaraan ook zelfs Aanzienlijken, Regenten, fabrijkanten, en alle »zulken die op de schamele gemeente en het werkvolk eenigen »invloed hadden, deel namen."[3] Een zweem van nieuwspapieren en geschriften waarin de eer en goede naam van particulieren, ambtenaren, collegiën, van een gereten werd; onder het oog der Staten, met naam der drukkers en uitgevers, zonder schaamte en zonder straf. Eindelijk werd de bedrogen burgerij en het opgeruid gepeupel ter verwijdering ook der nog regerende Magistraten, die met de vooruitsnellende demagogen geen gelijken tred hielden, op de meest ergerlijke wijze, in het belang van onzinnige ontwerpen, gebruikt.

Holland trachtte reeds vroeg zijn invloed en tusschenkomst ook in de overige gewesten te doen gelden: eerst gematigd: bijv. (Dec. 1785) schrijvende aan de Staten van Utrecht: »wij erkennen, »daar de verschillen huishoudelijk zijn, dat wij al te zeer zijn over- »tuigd van hetgeen de Souvereiniteit in elke Provincie vordert dan »dat wij over soortgelijke differenten ons eenige beoordeeling of »beschikking zouden willen aanmatigen, die den minsten schijn »zou kunnen hebben van tegen dit constitutionele regt aan te loo- »pen." Spoedig evenwel ging men met minder omzigtigheid en pligtpleging te werk. Al wat in Holland tusschenkomst van het gezag der Unie scheen te vereischen, was, zoodra die tusschenkomst aan Holland niet behaagde, *domestiek;* al wat in het bestuur der andere Gewesten huishoudelijk geacht werd, was, zoodra Holland zich wilde doen gelden, een onderwerp van *algemeen* overleg en beschikking. Ten laatste werd ook dit overleg met de Staten der overige Provinciën, waar deze ongezind waren voor Holland te buigen, als overbodig beschouwd. De Unie van Utrecht was, zeide men, een Verbond der burgers, niet der Regenten, en in haar naam zou, ook tegen wil en dank der Regenten, door het vrijheidlievende Holland aan de verdrukte burgers bijstand worden verleend.

761. Door geene Provinciale grenzen werd de werking der partijen beperkt. Naarmate de wederstand tegen de meer democratische Patriotten bij de Staten van sommige Gewesten blijkbaarder en ernstiger werd, ontstond, uit den aard der zaak, de wensch en toeleg om, op andere wijs, buiten de Overheid om, hun invloed en magt over de gansche Republiek te ver-

breiden. Ten behoeve der vrijheids-begrippen werd de geregelde zamenwerking van allen, en de oprigting van algemeene en zoogenaamde *nationale* instellingen beproefd. Bijeenkomsten en gestadig overleg was er der voornaamste Patriotten; Acte van Verbindtenis der volklievende Regenten, Nationaal Fonds om de kosten van al wat ter doordrijving van het groote werk nuttig geacht werd, te bestrijden; verstandhouding met de, zooveel doenlijk, tot één ligchaam vereenigde Vrijcorpsen en welgezinde Schutterijen; zoodat, bij eenheid van bedoeling, tevens, onder erkende hoofden, aan wie geldelijk vermogen en gewapende magt ten dienste zou staan, eenheid van krachtige werking voorbereid en reeds bij voorraad de algemeene opstand georganiseerd werd.

Reeds in vroegere jaren bijeenkomsten van voorname Patriotten uit het geheele Land tot gemeen overleg. Nu (Aug. 1786) Vergadering te Amsterdam en »fijn gesponnen en bedriegelijke"[3] ACTE VAN VERBINDTENIS *tusschen Vaderlandlievende Regenten ter handhaving der Republikeinsche Constitutie*, dat is, eener Regering bij representatie des Volks, gegrond op den aard der Constitutie en Privilegiën van bijzondere Gewesten, met een daaraan ondergeschikt Stadhouderschap, erflijk in het Huis van Oranje, voor zoo ver zulks met de ware gronden van 's Lands en der ingezetenen onafhankelijkheid en het welzijn van het Vaderland niet is strijdende; zonder immer te gedogen *alleenheersching*, of onafhankelijke en tegen de Privilegiën strijdende *Familie-regering*, of *Democratie* buiten representatie. Dit stuk door 70 personen (zoo als van der Capellen, de Gijselaar, Hooft, Blok, Visscher) geteekend en voorts ter adhaesie verzonden. — Onderhandeling in deze zamenkomst met de afgevaardigden van Schutterijen en gewapende Genootschappen in Holland en Utrecht: verklaring dat de Regenten »bereid zijn om »eene onderlinge correspondentie en communicatieve werkzaamheid »te doen stand grijpen." — Oprigting tevens van een NATIONAAL FONDS *ter bevordering van de gewigtigste belangen des Nederlandschen Volks*: geringe contributie van *f* 1,00 's jaars (als of het Nationaal Fonds niet waren *'s Lands Financiën*, door de contributie der Natie in de vrijwillig toegestane belastingen uitgemaakt [51]). — Het gevaarlijke dezer pogingen werd aanmerkelijk verhoogd door de toomeloosheid van courantiers en andere schrijvers die, gelijk de Staten van Gelderland het uitdrukken, »inzamelingen durven on»dernemen voor eene geldkas van die der respectieve Souvereinen »dezer Vereenigde Provinciën onderscheiden; aan de ingezetenen, »wanneer zij zich tegen 's Lands wetten verzetten, beloven dat »Vrijcorpsen uit andere Provinciën hen zullen beschermen; en in »'t openbaar een vorm van Regering aanprijzen, welke door een »gering aantal personen, die zij Regenten in de respectieve Pro»vinciën noemen, zoude gesmeed zijn."

762. Om de *Volksregten* was het nu te doen; om een regtmatigen invloed der burgerijen op de keus der Vroedschappen, op de behandeling der Stadszaken, op de inrigting van al datgene waardoor op de zelfstandigheid van den eigen beperkten werkkring der ingezetenen zeer ligt kan inbreuk worden gemaakt. Ook hier was waar en onwaar gemengd. Billijk was de wensch om, door wijziging der wetten en gebruiken, voor altijd den dwang te doen ophouden waarmeê de Stedelijke Aristocratie allengskens de oorspronkelijke vrijheden van haar lastgeveren te niet had gedaan; de poging daarentegen om, in verband met de nieuwe begrippen, den Magistraat, in Stads- en ook in Staatszaken, aan den invloed niet van gezeten burgers, maar, zoo men aan de grondstellingen getrouw bleef, van de volksmenigte te onderwerpen, had, gelijk spoedig bleek, de onvermijdelijke strekking om aan het gepeupel een magt te verleenen, waardoor een bedaard en geregeld bestuur onmogelijk gemaakt werd.

Op democratische en revolutionaire gronden werden ook aloude regten der Burgerijen en Gilden te rug verlangd (§ 24, 136, 145). Soortgelijke pogingen in 1702 en 1748. Doch men zou vooral nu, op die wijs, niet naar een billijken invloed der mindere standen, maar tot de overmagt der volksmenigte worden geleid. Menigeen vroeg reeds met het patriotsch gezelschap te Alkmaar: of de gewa»pende Burgerijen, bij welke de beschermende en verdedigende »Magt berust, niet de naastgeregtigde zijn om, zonder inachtneming »van Gildens, of eenige andere vroeger of later bevoorregten, de »bevoegdste en waardigste te verkiezen tot de aanstellers hunner »Regenten?"

763. Bijna de gansche Republiek was een tooneel van rampzalige verdeeldheid en wederzijdschen fellen haat; van eene wanorde, die naar regeringloosheid, van een twist tusschen Steden en Gewesten, die gedurig meer naar openbare en onverzoenlijke vijandschap geleek. Scheuring der Unie scheen zeker en nabij. De belangstelling van onderling naijverige Mogendheden mogt voor als nog betuigen niet verder dan raadgeving en waarschuwing te willen gaan; de naijver, waardoor Nederland beschermd werd, kon door baatzuchtig gemeen overleg worden vervangen; ook was de tijd daar dat, om niet onder inlandsch geweld te bezwijken, het oog van menigen teleurgestelden Regent en verdrukten Oranjegezinde,

ofschoon onwillig, in navolging der Franschgezinde Patriotten, naar uitheemschen bijstand zou worden gewend.

»Akeligheid der omstandigheden," volgens de Gedeputeerden van Amsterdam, »hetzij men de aandacht vestige op de kwijning »der fabrijken, op het verloop van den koophandel, op de drukking »van 's Lands Financiewezen, of op de gegronde vrees dat tweedragt »het Gemeenebest, hetwelk zij reeds tot aan den oever van den on- »dergang heeft gebragt, daarin nederwerpen zal."

1786. Julij: berigt van den Engelschen Gezant (in verband met de veranderde houding van vele Regenten) dat de Koning met groot genoegen zou vernemen dat men met ijver en onpartijdigheid arbeide om niet alleen de ware Constitutie en de Souvereiniteit van den Staat, maar ook de regten en voorregten van het Erfstadhouderschap buiten aanranding te stellen. — De houding van Pruissen na den dood van Frederik II (17 Aug. 1786), die reeds in menigvuldige Missives aan de Staten-Generaal de belangen van Willem V voorgestaan had, was onder zijn opvolger *Frederik Willem II* (1786—1797), broeder der Prinses van Oranje, meer ernstig en dringend.

De zaken waren in 't najaar van 1787 tot zulk een uiterste gekomen dat de band der Unie op het losspringen was, en de meerderheid der Provinciën door het inbrengen van nieuwe Gedeputeerden in de Staten-Generaal (§ 768) zich in de armen van Frankrijk stond te werpen; terwijl Zeeland bij Engeland, Gelderland bij Pruissen raad en hulp zou gezocht hebben. [3]

764. De ontwikkeling der gebeurtenissen werd door de hevigheid der Hollandsche democraten, maar inzonderheid door de toedragt der zaken in *Utrecht* verhaast. Deze stad werd weldra een brandpunt van revolutionaire woeling. Aldaar was de overmagt der gewapende volksgezinden aan alle tegenwerking ontwassen. De volkswil was genoeg om aan de Vroedschap een democratisch regerings-reglement op te leggen, om de weêrstrevigen van hun ambt te ontzetten; om, in hunne plaats, nieuwe Regenten te benoemen; zoodat de Vergadering der Staten, zoowel om de onveiligheid der beraadslagingen als om de verguizing van het wettig gezag, naar Amersfoort de wijk nam.

1786. 27 Febr.: uitreiking te 's Hage der nieuwe vaandels aan de Hollandsche Gardes; met afschaffing van het wapen van den Prins. 17 Maart: Gevaerts en de Gijselaar, bij het doorrijden der Stadhouderspoort, nu ook voor de leden der Staten opengesteld, door het volk tegengehouden: welligt eene mislukte zamenspanning van sommige Oranjegezinden: doodvonnis door Gecommitteerde Raden, met ter zijdestelling van het Hof, uitgesproken tegen zekeren

Mourand, die gratie ontvangt. Vernietiging van een Genootschap van wapenhandel, het *Oranje-korps* genoemd. [4] — 26 Julij : Resolutie van Holland over het commando, overeenkomstig het Rapport van 4 Nov. (§ 753). — De Prins berigt hierop (13 Aug.) dat hij het oppergezag der Staten over de Militie niet in het minste in twijfel trekt, maar tevens zich dit eerbiedig denkbeeld maakt van de regtvaardigheid van den Souverein, dat de uitoefening daarvan aan den Erfstadhouder opgedragen zijnde, niet kan of mag ontnomen worden, »zonder zeer gewigtige redenen, waardoor ten klaarste con»steert van het misbruik der toevertrouwde autoriteit."

Utrecht. Voortgang der onlusten; te meer vermits aldaar het middenpunt van het vrijcorpswezen met toenemende kracht en nadruk werd gevestigd. [4] — 1785. 18 Dec.: oproeping der Burgerij om te dringen op beëediging van het nieuwe Reglement: verklaring der Vroedschap dat zij zich (zonder de Staten) niet kan ontslaan van den eed op het Reglement van 1674: nader aandrang. 20 Dec.: het stadhuis door de Burgerij bezet, verklarende geen der leden van den Raad te zullen uitlaten, »vóór dat zij volkomen genoegen »in alles ontvangen heeft." De Vroedschap geeft toe: de beëediging over drie maanden bepaald; doch, door tusschenkomst der verontwaardigde Staten, wordt dit Besluit, als niet vrijwillig, ingetrokken en vernietigd. De Patriotten beweerden dat er geenerlei *geweld* gepleegd was. — 20 Maart 1786: het Reglement, op den eisch der gewapende Schutterij, door 11 van 29 Raden beëedigd; een bedrijf door velen onwettig en van onwaarde gekeurd: voortdurende spanning. — 19 Junij: volgens het nieuwe Reglement, 16 Gecommitteerden der Burgerij benoemd: 3 Julij; beklag der Burgerij aan de Vroedschap dat de meerderheid hen niet beëedigen wil; bedreiging zich, binnen vier weken, *ipso facto* in het bezit van het gearresteerde Reglement te zullen stellen; met remotie van alle wederstrevige Regenten. 1 Aug.: Resolutie waarbij de Vroedschap (met 30 tegen 7 stemmen) volhardt. — 2 Aug.: de burger-gecommitteerden in den eed genomen door de Burgerij zelve, en de weigerende Regeringsleden vervallen verklaard. — 8 Aug.: vijftien nieuwe benoemd en (28 Aug.) beëedigd. — 25 Aug.: de vergadering der Staten tegen 30 Aug. te *Amersfoort* belegd.

765. Bijkans gelijktijdig werd, op last der Staten van Gelderland aan den Stadhouder, de rust in de steden *Elburg* en *Hattem*, die zich tegen de Provinciale Overheid verzet en vijandelijk gesterkt hadden, door het binnentrekken van eenig krijgsvolk, zonder bloedvergieten hersteld. Deze pligtmatige en gebruikelijke handhaving van het openbaar gezag was voor de factie in Holland aanleiding genoeg om een luid getier tegen den geweldigen en barbaarschen Prins te doen opgaan; om hem, als Kapitein-Generaal, te schorsen; om, met feitelijke tenietdoening der Unie, door het bijeentrekken van troepen en

het vormen van een *cordon* aan de grenzen, maatregelen te nemen, ten einde, na hetgeen in Gelderland gebeurd was, nu althans de stad Utrecht, waar de volksvrijheid getriumfeerd had, des nood door een gewapenden inval tegen den Stadhouder en de Staten te beschermen.

1786: weigering van *Hattem* en *Elburg* om de Publicatie van 11 Mei af te kondigen; andere bezwaren en eischen in democratischen zin. Alle aanmaning en waarschuwing te vergeefs. Door woelgeesten opgestookt en door vreemden invloed, uit Holland en elders, aangemoedigd, sloeg men over tot het opnemen der wapenen, het versterken der wallen, het bezetten daarvan met kanon; men nam geheele troepen in van Auxiliairen, meerendeels behoeftige fortuinzoekers, uit zoogenaamde Vaderlandsche fondsen verpleegd, met het burgerregt beschonken en bij de ingezetenen gehuisvest; ten gevolge waarvan de steden weldra tot een tooneel van regeringloosheid en wanbedrijven en tot een gewenscht middenpunt ter vorming van een geduchten tegenstand aan het wettig gezag der Staten werden gemaakt. Dringende noodzakelijkheid om hierin te voorzien. — 21 Aug.: Resolutie van Gelderland, waarbij de Prins, als Kapitein-Generaal der Provincie, verzocht wordt, zoo spoedig mogelijk, krijgsvolk derwaarts te zenden, opdat de Publicatie behoorlijk gedaan en tegen de schuldigen worde geprocedeerd. De Prins zendt eenige troepen. 4 Sept.: Hattem, bij de aannadering, verlaten, na geringen wederstand, waarbij niemand gedood of gewond, en door den getergden soldaat weinig balddadigheid gepleegd werd. 6 Sept.: ook Elburg verlaten; de moed zonk, eer een schot gedaan was. — Bezending der Regeringen van Deventer, Kampen, en Zwol (die oogluikend een aantal gewapende burgers tot hulp van de oproerige stedelingen hadden laten vertrekken) naar het Loo (4 Sept.).: Z. H. verklaart dat hij de strikte bevelen der Staten uitvoert; dat de steden, door voldoening aan de orders van den wettigen Souverein, van militair geweld bevrijd konden blijven, en dat er geen ander doel was dan om, op constitutionele wijs, naar de oorzaken der onlusten onderzoek te doen. — Geroep allerwege, als of er vreeselijke plundering en slagting geschied was.

Wat in Gelderland gebeurd was, had menigmaal, ook om zaken van minder gewigt, in andere Gewesten, bepaaldelijk op aanvrage der Staten van Holland nog onlangs (§ 753) te Rotterdam, plaats gehad. Nu was het, ten aanzien althans van Elburg en Amersfoort (§ 755a), een axioma geworden dat het inroepen van troepen, waar geschil tusschen regenten en ingezetenen bestond, een openlijk attentaat op de burgerlijke vrijheid was; een gewelddadig smooren van de volksstem, eene schending van de Hoogheid van 't gansche volk van Nederland, in wier boezem de radicale Souvereiniteit berust. — Aanleiding om de Vergadering van Holland, onder den schrik van drukpers en vrijcorpsen, tot de schroomelijkste besluiten te dwingen. De Gijselaar, door wien steeds meer de boventoon gevoerd werd,

riep uit dat de bron van al het kwaad, sedert den rampzaligen Engelschen oorlog, berustte in den boezem van den eersten Staatsdienaar Willem V. Hooge lof en speciale protectie werd aan de wapen-genootschappen verleend, ten gevolge van een Adres, waarin de Stadhouder een Alva en de vijand der burgeren genoemd werd. — »Willem V," zoo werd namens het Delftsche Vrijcorps gezegd, »heeft het masker ge»heel afgeligt en zich in zulk een sterk licht geplaatst als het immer »een Filips II of Duc d'Alva mogelijk was. Doof voor de stem der »natuur, der burgerlijke verpligting, voor de stem van den Hemel, »wiens wraak boven zijn hoofd donderde, is hij opgestaan om zijne »handen in het bloed der Nederlandsche burgeren te wasschen, om hun»ne woningen in puinhoopen te herscheppen, of aan de vlammen op »te offeren; om het vermaak van Nero en de wraak van den Spaanschen »dwingeland te paren, en om op de lijken der burgers eene heerschappij »te vestigen die de Spaansche dwingelandij wenschelijk zou maken."

Holland wil nu ook in Gelderland aan de Gewestelijke Overheid de wet stellen. 11 Sept.: schrijven aan die Provincie: zoo de Staten de gepleegde geweldenarijen niet op de rigoureusste wijze doen straffen, nemen zij de slagtoffers eener inconstitutionele en despotieke handelwijs in hunne landsvaderlijke hoede en protectie. Antwoord van Gelderland; verontwaardiging over eene bedreiging ten hoogste beleedigend voor hun onafhankelijkheid en Souverein gezag; de Bondgenooten hebben er zich niet in gemengd, als de Staten van Holland, en vroeger, en in de laatste onlusten, »in gevallen, mis»schien van vrij wat minder aanbelang, gebruik van de Militie in »dat Gewest hebben gemaakt."

6 Sept.: aanschrijving der Staten van Holland aan den Stadhouder om, binnen 24 uren, zijne personele denkwijs open te leggen omtrent de geweldige maatregelen in Gelderland en in het Sticht. Antwoord van Willem V; dat hij gehandeld heeft op speciaal verzoek en requisitie der Staten van Gelderland, blijkens hunne approbatoire resolutiën, en dat, hoewel hij steeds zachte middelen wenscht, de ondervinding, ook in Holland, meermalen geleerd heeft dat tot bewaring van 's Lands Hoog- en Geregtigheid en van de wettige autoriteit van den Souverein, de militaire arm noodig geoordeeld is. — 22 Sept.: Resolutie van Holland (met 15 stemmen), waarmeê hij als Kapitein-Generaal der Provincie provisioneel geschorst wordt. Waarom? wegens hetgeen hij, als Kapitein-Generaal van Gelderland, volgens bevel der Staten aldaar, overeenkomstig pligt en eed, verrigt had.

Holland bereidt zich tot gewapende tusschenkomst in het Sticht. Altijd werden de troepen van den Staat gehouden voor gemeene troepen van het geheele Bondgenootschap, uit Generaliteitskas betaald en, zonder haar natuur van Generaliteitstroepen te verliezen, alleen gemakshalve ter werkelijke betaling op de respectieve Provinciën gerepartieerd; voorts, uit kracht van het territoriaal regt, onderworpen ook aan de partikuliere orders van den Souverein der Provincie, waar zij in garnizoen liggen. Vergrijp van Holland; *a.* tegen

de overige Gewesten, door (25 Aug.) aan het krijgsvolk tot haar repartitie staande te verbieden om zich ergens, waar het ook zij, in geschillen tusschen Regenten en Burgerijen te laten gebruiken; *b.* tegen het Bondgenootschap, door een deel dezer troepen ook uit de Generaliteitslanden, met ontblooting der grenzen en magazijnen, naar hun Provincialen bodem te doen trekken. De tegenkanting der Staten-Generaal, ten aanzien van deze ongehoorde willekeur, overwonnen door het dreigement zich van de Unie te zullen scheiden. — 8 Sept.: het Corps van den Rijngraaf van Salm, in dienst van Holland genomen. — Vorming van eene linie (cordon) aan den kant van Utrecht onder den Generaal-Majoor *van Rijssel*, die als algemeen bevelhebber over de Hollandsche troepen gesteld wordt.

6 Oct.: belofte aan de stad Utrecht haar, in geval van een vijandelijken aanval, te zullen beschermen. Aldaar, vooral nadat de Vroedschap de Staten-vergadering te Amersfoort voor onwettig had verklaard, voorzorgen tegen verrassing; batterijen aangelegd; inundatiën voorbereid; geschut en krijgstuig aangevoerd; aankomst van auxiliairen uit de Schutterijen en gewapende genootschappen. Om het hoogstbedenkelijke van dergelijke toebereidsels, krijgsvolk in het Sticht gelegerd; doch enkel, volgens Publicatie der Staten, tot eigen veiligheid, niet tegen Utrecht. — 12 Oct.: jaarlijksche verandering der vroedschap, volgens het nieuwe Stads-Reglement. — Brief der Vroedschap aan de voorstemmende leden der Staten: klagt over willekeurige en ongesaisonneerde maatregelen, waardoor zij gedrongen wordt het acces en reces moeijelijk te maken; bedreiging van meer efficacieuse mesures, ook bijv. door zich uit de goederen van vijandige Staatsleden voor de buitengewone kosten schadeloos te stellen. — De Ridderschap laat gaarne aan onzijdigen de beslissing over wie *offensief*, wie *defensief* en *bij retorsie* hebben gehandeld.

Te *Wijk bij Duurstede* had men, aangespoord door zendelingen uit Holland, even als in Utrecht, Regenten met geweld van hunne posten ontzet. Ook daar vrees voor krijgsvolk; oprigting van een jagercorps, en (8 Sept.) ondanks de gerustrstellende verzekeringen uit Amersfoort, bevel om vrouwen, kinderen, ouden en gebrekkigen, de stad te doen ruimen, ten einde hen aan het geweld des vijands te onttrekken.

Elke maatregel der Staten om zich tegen de onstuimigheid der Utrechtenaren in veiligheid te stellen werd als een voorbereiding tot gewapende herstelling der orde beschouwd; en dit, hoewel zij, op verzoek ook van Holland, met de meeste bereidvaardigheid de bemiddeling der overige Gewesten hadden aangenomen; zich genegen toonende geen gebruik te maken van de middelen die zij, als Souverein der Provincie, konden en moesten bezigen om de verwarringen te doen ophouden; nalatende wat ook maar den schijn van violente maatregelen zou kunnen hebben.

766. Van den kant der Patriotten scheen men straks, zoo het heette, tot zelfverdediging, het zwaard te zullen trekken.

Zoowel door sommige Gewesten, waar de Overheid tegen de woelingen der democraten ernstigen wederstand bood, als ook door naburige Mogendheden, werd bemiddeling en verzoening ijverig, doch vruchteloos beproefd. De hoofden der volksgezinden sloegen elke schikking, waarbij aan hun buitensporige eischen en anarchieke beginselen geen hulde gebragt werd, hooghartig en hardnekkig af. Zij dachten, terwijl hun magt in het Gemeenebest wies, tegen overval van buiten, zoowel door den geest en de strekking van het bondgenootschap, als ook op grond van onderhandsche en geheime verstandhouding met Frankrijk, volkomen beveiligd te zijn.

Friesland. — De Staten, die verboden hadden ter hulpe van Hattem en Elburg te trekken, verzetten zich met nadruk tegen de democratische rigting. 12 Sept.: Talrijke adressen tegen krijgsvolk en burgergeschillen ter zijde gelegd. — 25 Sept.: Publicatiën (met 43 tegen 27 stemmen) tegen het misbruik der drukpers en het ter teekening leggen en ronddragen van requesten ; de algemeene Vergadering van Gecommitteerden der Exercitie-Genootschappen te Leeuwarden ontbonden. Deze verordeningen werden *Bloedplacaten* genoemd. — Sept. : ernstig schrijven aan Holland over middelen die, »onder schijn van welmeenen- »de bemoeijing, eene dadelijke partijkiezing en overheersching van »den eenen Bondgenoot op den anderen aan den dag leggen en de »geheiligdste banden tusschen de Provinciën zoodanig verbreken dat »herknooping zeer bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk wordt."

Zeeland. — Besluiten der meerderheid (Veere en vooral Vlissingen en Zierikzee zeer Patriotsch). 11 Sept. : Missive aan Holland over het onregtmatige bevel dezer Provincie aan het ter haar repartitie staande krijgsvolk. — 16 Oct. : protest van zich te zullen houden buiten de gevolgen eener bemoeijenis van vreemde Mogendheden met binnenlandsche geschillen. — Nov. : conceptbrief aan de Staten-Generaal : de Unie heeft toereikende middelen ter bevrediging : het geldt geene zaken die domestiek zijn, maar die onmiddelijken invloed hebben op de Constitutie, de rust, en de veiligheid van het Bondgenootschap ; niet een betwistbaar begrip van zekere prerogativen van den Kapitein-Generaal, maar zaken, waarover nooit geschil geweest is, noch kan wezen, zonder deze hooge functie tot niets te brengen en de veiligheid der Provinciën in de waagschaal te stellen. — De misbruiken resideren niet in de Constitutie, maar in de executie.

Dec.: zending door den Koning van Pruissen, van den Graaf *von Goertz*, om herstel des Stadhouders te bewerken: Frankrijk vaardigt *de Rayvenal* af om hierin, zoo het heet, behulpzaam te zijn. Deze, in verstandhouding met de voornaamste der Hollandsche Patriotten, verlangt dat de Prins de Staten van Holland bewege tot herroeping der suspensie ; »omdat hij ze aangetast heeft in het wezen hunner Sou-

»vereiniteit, door de schorsing voor onwettig en nietig te houden:" hij doe door de Staten van Gelderland en Utrecht het krijgsvolk uit Hattem, Elburg, en Amersfoort terug roepen, en brenge het wettig regt dat de Reglementen van 1774 hem in drie Provinciën geeft, aan de eendragt ten offer. De Prins en de Prinses, met wie von Goertz in overleg treedt, zonder de Souvereiniteit der Staten te miskennen, eischen, als bewijs der regtvaardigheid van den Souverein, *voorloopige* herroeping der onbillijke en eerroovende suspensie: voorwaarden zijn onaannemelijk die de gronden der Constitutie zouden ondermijnen, de Souvereiniteit der Bondgenooten krenken, en aan den Erfstadhouder eer en aanzien ontnemen, te gelijk met de middelen om aan het Vaderland nuttig te zijn. Verzekeringen van von Goertz dat ook de Staten van Gelderland en Utrecht, al was de Prins anders gezind, te zeer voor den invloed van Holland beducht en op hun regt naijverig zijn, om tot dergelijke schikking te worden overgehaald. — Hierop, nog 1 Jan., plotseling vertrek van de Rayneval, waardoor de onderhandeling afgebroken wordt; niet zonder hevig beklag, in het belang zijner vrienden, over de stijfzinnigheid en onhandelbaarheid van den Prins.

De overmoed der Patriotten, die verzoening belette, was en bleef voornamelijk gegrond op de voortdurende toezegging van bijstand en medehulp van het Fransche Hof. »Zoo vele en zoo sterke Staats- »besluiten ter Vergadering van Holland genomen, steunden niet wei- »nig op de belofte door den Marquis de Vérac aan eenige leden der »Hooge Regering, in het midden van September, gedaan; dat de »Koning het in beweging brengen van troepen door Z. H. aanzag »als openbare rebellie en, zoo andere Mogenheden zich met de binnen- »landsche geschillen bemoeiden, Holland met al zijne magt zou be- »schermen." [69]

767. De wensch om van den dwang eener onheilaanbrengende factie verlost te worden, langen tijd door vrees ontveinsd en gesmoord, werd nu, om het kommervol en beangstigend vooruitzigt, ook in Holland, met meer levendigheid in de bijeenkomsten der Staten en Vroedschappen bespeurd. Het scheen dat, midden onder de verwarring en overdrijving, nu ook pogingen ter regeling, matiging, bevrediging met den Stadhouder, reeds heimelijk en zijdelings begonnen, weldra regtstreeks en openbaar zouden worden beproefd. De hevige revolutionairen echter waren niet gezind zich aldus het roer te laten ontwringen. De schroomvalligheid en weifeling der tegenpartij bestreden zij met eene stoutmoedigheid, die voortaan op het alvermogen van volksgeweld gegrond was. Door verwijdering der Regenten, die met oproer verkregen en van ernstige bedreigingen vergezeld werd, gelukte het, waar de houding van den Magistraat twijfelachtig was, eene afdoende meerder-

heid te vormen in revolutionairen zin; ten gevolge waarvan de Vergadering der Staten van Holland wederom geheel aan den wil der onbesuisde ijveraars werd dienstbaar gemaakt.

1787: Reactie ook in *Holland*. Alles scheen zich tot eene beslissing voor te bereiden: de partijen wederzijds werden meer en meer ijverig en driftig; de eene om de overheersching af te schudden, de andere om zich in het bewind staande te houden. De Oranje-partij stak het hoofd op; werd meer wakker en werkzaam; waarbij zich velen voegden die den invloed van een Stadhouder boven de onstuimige schokken van een volksregering of het drukkende juk van eenige weinige volksbestierders (*Tribuni Plebis*), van drie of vier Stadhouders, verkieslijk meenden te zijn. Pogingen op verscheidene plaatsen om zich ook door Genootschappen (*Opregte Vaderlandsche Societeiten*), adressen, burgergeconstitueerden, en soortgelijke openbaarmakingen eener eigen volksstem, te doen gelden. In Holland scheen het somtijds voor de Patriotten hagchelijk te staan en de besluiten in hun geest werden doorgaans ter Staten-Vergadering genomen met de meerderheid van ééne stem. Evenzoo in de voorname steden, bepaaldelijk te Amsterdam en Rotterdam. Reeds werd gemompeld van een intrekken der Resolutiën, waarbij de Stadhouder van het commando ontzet en als Kapitein-Generaal geschorst was; van het cordon op te heffen; van den Prins te ontbieden. De gematigdste ook der tot dus ver heftige Patriotten waren voor dergelijke schikking.[69] »De kundigste en getrouwste Regenten, met verre het »grootste gedeelte der goede Burgerijen en verdere in- en opgezete- »nen van alle de gewesten der Unie, in 't bijzonder van Holland, ga- »ven reeds bij onderscheidene gelegenheden de duidelijkste blijken »van wêerzin tegen de schadelijke ontwerpen en onregtvaardige be- »sluiten. Het oogenblik scheen nabij dat men ter Staatsvergadering »van Holland zelve besluiten stond te nemen, meest dienstig om te »voldoen aan het bekend verlangen van het grootste en beste ge- »deelte der Natie om elk in zijn wettige regten en den Stadhouder »ook in de wettige en volkomene uitoefening van alle zijne waar- »digheden, dadelijk te herstellen."[70] De partij echter der *oude Constitutie*, al wierd zij gaande weg door de geweldenarijen der Patriotten, met velen die tot dus ver geheel anders gedacht hadden, versterkt, was echter te laat opgekomen om tot de hoogte van een tegenwigt te kunnen stijgen: de omwentelingsgezinden hadden het voorregt van naauwkeurige briefwisseling, verstandhouding en gemeenschappelijk overleg tusschen alle Genootschappen en Societeiten over het gansche land en lieten aan de anderen geen tijd, maar vernielden hen in hun opkomst.[69] Van correspondentie met het Hof, die men bij menigeen onderstelde, werd als van een gruwel gewaagd. De begunstigers van eenigerlei schikking werden met de namen van draaijers en modderaars, Aristocraten, Oranjeklanten, voorstanders der *Coalitie-partij*, verdrukkers van het volk, verraders van het Vaderland bestempeld. Langs wettelijke vormen zou, door afval van vroegere medestanders, het Patriotisme de nederlaag kunnen ontvangen: der-

halve wet en regt behoorde voor de hoogste wet, het behoud der zoogenaamde vrijheid, te buigen. Op de meest schaamtelooze wijze verrigtte men nu zelf wat men in anderen op de meest heftige wijs, als onregt en dwingelandij, afgekeurd had. In de stad Utrecht vond de Vroedschap nu goed om, zonder eerbied voor de volksstem, het inleveren van adressen strengelijk te beperken. De Staten van Holland weigerden te *Heusden* een opgeworpen stadsbestuur te erkennen, even wettig of onwettig als de stedelijke Regering te Utrecht en Wijk. Zij aarzelden niet ter beteugeling van de Oranjegezinde bevolking te *Hoorn*, door zending van krijgsvolk, hetzelfde te verrigten waarvoor zij, in hun verbolgenheid, Willem V hadden geschorst. Reeds bij voorraad werd, wegens de ondubbelzinnige gevoelens van een groot deel der burgerij, het garnizoen in 's Hage versterkt. De drukpers begon een kruistogt tegen al wat moderaat was. De Wapen-Genootschappen der Oranjegezinden werden ontwapend, terwijl de anderen waar het noodig was, door soldaten tegen de verontwaardigde bevolking werden beschermd. Aan eenige stedelijke Regeringen in Holland dwong men, door de bajonetten van verhitte medestanders, alle zoodanige besluiten af, als bij overleg met de Vrijcorpsen te voren beraamd en, onder de houding van eerbiedige verzoekschriften, bij afgeperste of gehuurde teekeningen van eenige ingezetenen, als de onweêrstaanlijke begeerte eener algemeene volksstem, waren voorgeschreven. Doch het was niet genoeg de meerderheid te doen bukken; er moest in de Vroedschappen en Staten eene, in den geest der drijvers, welgezinde en uit eigen beweging werkzame meerderheid zijn. Men verstoutte zich dus om, door hetzelfde middel van openbaar geweld, wettige Regenten te ontzetten van hunne raadsplaatsen, anderen in hunne plaats te stellen, en deze openlijke schenning van Handvesten, Octroijen, en Privilegiën, die blijkbaar een onderwerp van zorg voor den Souverein en van toeverzigt voor den Stadhouder was, door den invloed derzelfde cabaal, ondanks de ernstige vertoogen van Regeringen en Gemeente, onder den naam van *domestiek*, buiten alle voorziening te houden.[70] — Geweld aandoen en schrik aanjagen was een middel dat uitwerking had: »velen bevreesd volgden den »stroom, of onthielden zich ten minste van het beleid der zaken, en »lieten de anderen begaan."[69] — De werkzaamheid van gewapende burgers had een ruimen omvang en zonderlinge strekking. Bijv. te Rotterdam, waar eene meerderheid van 15 leden onwrikbaar stond tegen 9, werd in een Adres, door velen onderteekend, gezegd: »het »heilig regt te beschermen is de groote taak van een Republikeinsch »schutter: voor dit regt is hij verpligt altoos te waken en hem die »het aanrandt, al ware hij ook op den stoel der eere gezeten, in»dien het de nood vordert, het staal door zijn eerloos hart te »drukken."

1787. Jan.: voorstel van *Haarlem* (dat tevens op een vroegere propositie van Amsterdam ter aanwijzing van de perken der uitvoerende Magt terugkomt) om algemeene grondregels vast te stellen omtrent den *invloed die bij representatie aan het volk toekomt:* een

onderwerp in welks regeling en beslissing de zegepraal der radicale of der meer gematigde hervormers opgesloten lag. Dien ten gevolge Commissiën (15 Febr.) ter bepaling van het Stadhouderlijk gezag en (30 Maart) ter omschrijving van den volksinvloed: deze laatste om te beoordeelen in hoe ver het volk, door geregeld oppergezag en toezigt over gekozen en verantwoordelijke representanten, als regerend Souverein zou worden erkend. Heftig geschil: de democraten wilden 8 leden geheel in hunne gevoelens; met de meerderheid van ééne stem werden 19 leden, waaronder verscheidene, die bij hen gansch niet in de gunst waren, benoemd. Misnoegen der hevige volksgezinden. »De Aristocraten," zeiden zij, »moeten »de meerderheid niet hebben in eene Staats-Commissie, die waarbor»gen zal stellen tegen de Aristocratie." Later werd te Haarlem en elders, nu het doordrijven bij de Staten niet geheel naar wensch gelukt was, de zaak *domestiek* gemaakt en een Regerings-reglement, waarbij op de regten van den Stadhouder geen acht geslagen werd, verordend bij *Stedelijke dispositie*.

Amsterdam had zich, in de laatste maanden, ter Staatsvergadering onderscheiden door voorslagen tot bedachtzaamheid en verzoening. Eene zoo gevaarlijke strekking behoorde niet langer te worden geduld. Reeds vroeger (vooral den 26 Febr.) dringende Adressen en oproerige volksbewegingen, onder begunstiging van vele burgerofficieren en met eene niet ondubbelzinnige goedkeuring van den Burgemeester Hooft, tot bedwang der gematigde Regenten. — 3 Apr.: besluit der Vroedschap (met 13 tegen 13 door de dubbele stem van den Burgemeester), om, op een adres der burgerij, de gedeputeerden ter dagvaart, die voor de commissie van 19 leden gestemd hadden, te rug te roepen. — 19 Apr.: adres aan de Vroedschap om te zorgen dat de stad ter provinciale vergadering niet instemme met maatregelen van teruggang: dienovereenkomstig aan van Berckel en Visscher een last, voor hen niet ongevallig. — Weldra opwekking aan de medeburgers om zich van de snoode Aristocraten, van de deugnieten die, als zoo vele Neros, moord, plundering en andere gruweldaden niet zullen sparen, van de Catilinas van Amstels Rome te ontdoen. — 21 Apr.: het Exercitie-Genootschap en de Burgerij in de wapens: adres, door een aantal hoofd-officieren, op aandrang van vele duizenden hunner stadgenooten, overgeleverd aan de Vroedschap, inhoudende, geen *verzoek*, maar *verklaring* negen leden, daaronder de Burgemeesters Dedel en Beels, niet meer voor Raden te houden en dus op de vervulling te insteren dezer, door tusschenkomst der Burgerij, opengevallene plaatsen. Na beraadslaging en vruchtelooze tegenspraak, Raadsbesluit dat de vervallenverklaring inhoudt: voorlezing hiervan des avonds om zeven uur aan de tallooze volksmenigte, onder een onophoudelijk geroep van »Hoezee! lang leve Vader Hooft en de vrijheid!" — De Vroedschap, reeds te voren en nu vooral volkomen zonder gezag, »zoodra haar denkbeelden met die van de Gedeputeerden van den »grooten krijgsraad en van de zoogenaamde Gecommitteerden van »17000 inwoners (in eene stad van 250000) niet strookten."[49]

Om de anti-patriotsche meerderheid in *Rotterdam* te breken, voorstel van Geconstitueerden uit de burgers aan de Staten van Holland, ten einde de Vroedschap van 24 op 40 leden te brengen. Bestreden door de meerderheid der Regering, als wetteloos en inconstitutioneel: met acht te geven op zoodanige adressen zal het gansch bewind der steden van de magistraten tot particulieren worden overgebragt; zoodat ook de Staten zullen ophouden eene Souvereine Vergadering te zijn, vermits haar Souvereiniteit, voor zoo ver de steden aangaat, berust op het representatief gezag der Vroedschappen, onafhankelijk van de onregelmatige tusschenkomst van eenig gedeelte der Burgerij. De Regering beroept zich op de opinie van het grootste deel der bevolking, zoo de Staten eene algemeene volksoproeping willen gelasten. — Geweld scheen aldaar langen tijd den Patriotten ongeraden, wegens de talrijkheid der tegenpartij: evenwel, steunende op het vrijkorps en een deel der schutterij, en nadat de remotie te Amsterdam gelukt was, grepen zij moed. Dus (23 Apr.): verklaring van den grooten krijgsraad dat zeven leden geen Raden meer zijn, en sommatie aan de overblijvenden om, terstond en zonder den Stadhouder, tot de suppletie over te gaan. Gehoorzaamheid der Vroedschap; voorts vier nieuwe leden ter Dagvaart: overleg bij de Staten omtrent de waardij van hun credentiaal; goedgekeurd met 9 tegen 8 stemmen. Ten behoeve dergenen die zich, ter vertalrijking van de Vroedschap, zelven tot de Staten, als tot de bevoegde magt, gewend hadden, werd nu de zaak (met 11 stemmen) domestiek verklaard. — Al wat in de steden naar den wensch der Staten gebeurd was, heette zaak van *huishoudelijk* belang; al wat wijziging scheen noodig te hebben, werd op de lijst der *gewestelijke* aangelegenheden gesteld (§ 760).

Aldus werden in de twee vermogendste koopsteden de Vroedschapsvergaderingen tot die onzekerheid van bestaan gebragt dat, om van eene menigte burgers en ingezetenen te zwijgen, ook een aanmerkelijk getal van aangeblevene en aanzienlijke medeleden openlijk verklaarden de nieuwe Vergaderingen en haar besluiten te moeten beschouwen als onwettig en, behoudens eed en pligt, niet te kunnen deelen in haar deliberatiën.

Desniettemin bleef men, door denzelfden overmeesterenden invloed, volharden den last van gedwongen of geweldig verzette Stads-Regeringen ter Staatsvergadering als wettig te ontvangen; verzekerd van zoo vele stemmen als de voornaame hoofden en beleiders der onderneming noodig oordeelden om hunne ontwerpen, door eene onbevoegde meerderheid, ten uitvoer te leggen.[70] Ook bragt men de remotiën met de zuivere leer der volks-souvereiniteit in verband. Zoo b. v. schreven 15 aangeblevene Raden te Amsterdam dat zij verpligt waren de afzetting te respecteren, ten ware men zich wilde verbeelden dat de Representanten boven hunnen Principalen Souverein zouden zijn: »zoodanige stelling verfoeijen wij en beschouwen het als een »der eerste en aangenaamste pligten onzer post de volksstem te eer»biedigen en vast te houden aan die onwrikbare Staatsmaxime dat »Regenten zijn ten nutte van het volk en dat in eene Regering bij

»Representatie de Representanten hunne qualiteit verliezen, zoo ras »de Gerepresenteerden hunne volmagt intrekken. En, gelijk een Prin- »cipaal aan zijn Gecommitteerden of Representant arbitrair en *pro* »*lubitu* de commissie kan ontnemen, evenzoo is de Gemeente, om »van haar regt tot remotie gebruik te maken, niet verpligt legaal »te doen consteren dat de Regenten tegen de ware belangen van »het Vaderland gehandeld hebben."

768. Holland en Utrecht werden, nog meer dan te voren, de zetel van toomeloos geweld. Ook in de andere Gewesten vermeerderde onrust en verdeeldheid met iederen dag. Wederzijdsche verbittering klom door het gevecht aan de *Vaart*, waar, ten gevolge van den aanval uit de stad Utrecht, het eerste burgerbloed gestort werd. In Holland was het, als of er voor de Staten geen Stadhouder, geen Raad van State, geen Staten-Generaal, geen Unie; voor de zoogenaamde volksstem, door Burgerkrijgsraden en Vrijkorpsen uitgebragt, geen wet of Overheid bestond. Daar en elders kwam nu ook, voor en tegen de Patriotten, het plunderziek gemeen in het spel.

Overijssel. — 14 Mei: op den landdag, door de drie hoofdsteden en 10 Edelen (ondanks de tegenkanting van 11 Edelen) wijziging van het Regerings-reglement, in dier voege dat de invloed des Stadhouders te niet ging. Last aan de Gedeputeerden ter Staten-Generaal, wier gezindheid weifelend scheen, om zich stipt te gedragen naar de denkwijs van Ridderschap en Steden, ter beperking van den Stadhouder en herstel van de vrijheden en regten des volks. Defensie-wezen met een zeer uitgestrekt gezag. — Willem V tegen 12 Junij ter verantwoording geroepen.

Zeeland. — Aldaar was het gros des volks van ouds en bijkans bestendig het huis van Oranje genegen[54], en de eensgezindheid tusschen Stadhouder en vele Regenten, onder den invloed van van de Spiegel grootendeels behouden, nu ook door de laatste gebeurtenissen en door de reis van Willem V derwaarts (Junij 1786) gesterkt. De Regeringen in Zierikzee en Vlissingen hevig patriotsch. Toenemende gisting der gemoederen in het gansche Gewest; reeds in Nov. 1786 bewegingen der Oranjegezinde boeren op Schouwen, en weldra (Febr.) onlusten ook te Goes, met beschadiging van een aantal huizen der Patriotten. — Febr.: dankadressen aan de Staten over de wijze maatregelen, vooral sedert 1780 genomen. — *Acte van Verbindtenis* van eenige Regenten die, wegens de ingewikkelde stellingen in zekere Acte van Aug. 1786 (§ 929), zich verpligt achten onbewimpeld hunne aanhankelijkheid te betuigen aan den waren Republiekeinschen Regeringsvorm, volgens de Unie van Utrecht en met het Stadhouderschap en zijne wettige en permanente regten en preëminentiën, erflijk in het Huis van Oranje: belovende (met afkeer van Eenhoofdige Regering, van eigendunkelijke Aristocratie,

en van Volksregering buiten representatie van wettig verkozen Overheden) zich te houden aan de tegenwoordige Constitutie, de geschiktste om dwingelandij te weeren en nogtans de Regering met eene magt te voorzien, zoo wijslijk door de wetten getemperd dat de burgerlijke vrijheid onbenadeeld kan en moet blijven. — Maart: Rapport bij de Staten over de oorzaken der oproerige bewegingen de algemeene, alleen te vinden in de partijschappen; de bijzondere in teekenen van onderscheiding, partij-benamingen, afzonderlijke Societeiten, Exercitie-Genootschappen, een zoogenaamd Vaderlandsch Fonds en eene voorbeeldelooze licentie der drukpers.

Friesland: voortdurende (§ 766a) en krachtige zamenwerking van Aristocraten en Oranjegezinden, om de ook op haar beurt energieke volkspartij ten onder te houden. Maart: voorstel van van der Haar en Camper om handhaving van het Reglement van 1748 in den oorspronkelijken zin: verklaring dat de stemgeregtigde ingezetenen der landen en de Magistraten en Vroedschappen der Steden de oorspronkelijke Souvereinen des lands zijn, in wier boezem de oppermagt alle jaren wederkeert. — De minderheid der Staten vangt aan ook afzonderlijke bijeenkomsten te houden. *Franeker*, waar vier Hoogleeraren, om partijzucht en deelneming in het Vrijkorps, afgezet werden, middenpunt der Patriotten.

Utrecht. — Verzoening met de Stad door de Staten onder bemiddeling van vijf Gewesten (§ 766) vruchteloos beproefd; vermits vooraf erkenning der wettigheid van de tegenwoordige Regering in al 't geen domestiek verklaard was, gevergd wordt. — 10 Mei: gevecht bij *de Vaart:* eenig krijgsvolk uit Gelderland, op verzoek der Staten van Utrecht naar het Sticht gezonden, aldaar, als zijnde dit stedelijk grondgebied, door vrijwilligers uit Utrecht overvallen en, na eenig verlies, tot wijken gebragt: twee burgers gesneuveld.

Kreet der Patriotten door het gansche land, als of door hun tegenpartij de Stad Utrecht aangetast en de burgerkrijg was begonnen. »Het door dezen verraderlijken aanval gestorte burgerbloed »smeekt voor den troon van den Regter van Hemel en Aarde om »wraak: de reeds te lang getrapte en verdrukte Natie zal anders »tot een heillooze wanhoop overslaan: zelfs de gewelddadigste maat»regelen kunnen niet anders dan als louter defensief worden be»schouwd." Van alle kanten auxiliairen naar Utrecht; nu ook Hollandsch krijgsvolk, mede uit het korps van Salm, dagelijks avancerende naar Zeist, om de aldaar gecantonneerde militie te attaqueren. — Holland beweert dat, ofschoon in gewone gevallen geene troepen op het gebied eener Provincie mogen komen zonder toestemming van den Souverein, thans, vermits een lid van den Souverein (de Stad Utrecht) door de medeleden gewelddadig aangevallen wordt, de Generaliteits-eed niet te pas komt. — 16 Mei: Circulaire der Staten van Utrecht aan de Bondgenooten: »de invasie is »door Holland dadelijk geschied; de poging om de Provincie geheel »te overmeesteren, de verbreking van al wat heilig is en de ruïne »van het Gemeenebest zijn voor de deur." Holland noemt wel zijn gedrag defensief: zij daarentegen laten gaarne aan het oordeel van

onzijdigen »of de inrukking van troepen buiten ons consent, op »grond alleen van eenige verplaatsing in de cantonnementen »op ons eigen territoir, of het emplooi van ligte troepen, gedurige »aanvallen en strooperijen, of dit alles den naam van *offensief* of »*defensief* dragen moet." — Vruchtelooze pogingen der Staten-Generaal om, gesterkt door den Raad van State, zich tegen de willekeur van Holland te verzetten. Resolutiën (met vijf Gewesten) van 30 Apr., om aan het krijgsvolk den eed te herinneren van in geen Provincie, zonder bevel van den wettigen Souverein, te trekken; van 7 Mei, om van Rijssel (die zich aan zijne betaalsheeren bleef houden) ter verantwoording te roepen; en van 13 Mei, om hun die zich naar het Besluit van 30 Apr. gedroegen, protectie en schadeloosstelling te verzekeren. Resolutiën (met vier Gewesten) waarbij (1 Junij) elk Officier die den eed aan de Generaliteit niet houdt en (10 Junij) bepaaldelijk van Rijssel gesuspendeerd wordt. Tweestrijd voor de militairen; waaronder velen, ook een geheel Regiment, verklaren zich van den eed aan de Algemeene Staten niet te kunnen ontslaan. Holland te heftiger, naarmate dit trouwbetoon ter verzwakking van het cordon strekt: aanschrijving (1 Junij) aan de Officieren om geene orders van hun Hoog Mogenden na te komen, maar alleen de bevelen van den territorialen Souverein, »op poene »van onze hoogste indignatie en van rigoreuslijk te zullen worden »gestraft.'' Wederzijdsche verwijten: de besluiten der Staten-Generaal heetten arrogant en gewelddadig; die van Holland het uitwerksel der omkooping door Fransch goud.[54] De krijgslieden die niet oordeelden dat zij in gemoede den eed aan de Staten-Generaal gedaan, mogten verzaken, werden door de Patriotten, waar het doenlijk was, ontwapend; voorts uitgemaakt voor trouwloozen, meineedigen, deserteurs: »de Armee werd van hare kundigste officieren ontzet en »tegen elkander verdeeld." [70] — Voorstel van Leiden, ter Vergadering van de Staten, om de Staten-Generaal te sommeren binnen 24 uren de Resolutiën in te trekken ten nadeele van de Souvereiniteit van Holland en om, bij gebreke van dien, te verklaren dat de Provincie de Unie met de Gewesten, die een systema strijdig met de Republiekeinsche Constitutie hadden aangenomen, voor verbroken hield. Dien ten gevolge (16 Junij) intrekking der Resolutiën van 1 en 10 Junij.

11 Junij: bijeenkomst van pretense Staten van Utrecht (twee Heeren uit het Lid der Geëligeerden, één uit de Ridderschap, en voorts Utrecht, Wijk en Montfoort) tegenover de wettige in Amersfoort vereenigde Vergadering. De afgevaardigden dezer opgeworpen Staten verschijnen in de Staten-Generaal; waaruit zij evenwel spoedig, ondanks Holland, worden geweerd.

Plunderingen te *Amsterdam* (27—31 Mei) van vele Oranjegezinden en Aristocraten (Rendorp, Dedel, Beels); ook, uit weêrwraak, van eenige Patriotten op het zoogenaamde Kattenburg aldaar, hetwelk door de Vrijkorporisten, niet zonder bloedvergieten, vermeesterd wordt. — In de voorzigtigste der Patriotsche Couranten las men: »*nu* is Amsterdam, de hartader van alles, *volmaakt in order;* de

»aanbiddelijke Voorzienigheid is wonderlijk in hare wegen; zoo »treedt een allerschoonste dag uit de akeligste en gevaarlijkste nacht »te voorschijn. God zij van alles de eer!" — 22 Junij: verklaring van Krijgsraad en Geconstitueerden aan de als Raden reeds geremoveerde (§ 767c) Burgemeesters, Dedel en Beels, dat zij zich, als hebbende het vertrouwen der brave Burgerij verloren, nu ook in die hoedanigheid als ontslagen zullen hebben te beschouwen.

Weldra ook in *Zeeland* velerlei opschuddingen, met geweld en plundering gepaard, tegen de Patriotsche Regenten; als te Middelburg (28 Junij), te Vlissingen, en te Zierikzee (Julij). — In *Gelderland* besloten de Staten, ziende hoe het Patriotisme elders met Hollandsch geld en den sterken arm doorgedreven werd, voor soortgelijke aanvallen beducht, tot de ontwapening niet, zoo als in Holland, van een deel der ingezetenen, maar van de geheele Burgerijen in de Steden en op het platte Land: moedwil van het krijgsvolk, sedert lang door het smaden en lasteren der Patriotten tegen de soldaten (als die geen eer, geen liefde voor het Vaderland, maar slechts voor het loon hadden) getergd; geweldenarijen te Zutphen, te Arnhem, en elders: het dragen van Oranje in Gelderland algemeen. — In *Overijssel* togt der Zwolsche Patriotten om de Stadhoudersgezinden te Deventer gewapenderhand te bedwingen.

769. Willem V was tot dus ver geen stilzwijgend of onverschillig, maar toch een bijkans lijdelijk aanschouwer van klimmende verwarring en geweldenarijen geweest. Thans was de Unie blijkbaar verbroken, Holland van bondgenoot in vijand verkeerd: medewerking en bescherming werd door de lang bedreigde en nu ook aangevallen Staten van Utrecht gevraagd. In omstandigheden van zoodanigen aard was regt en pligt niet twijfelachtig en de Stadhouder niet aarzelend meer. Evenwel, angstvallig om iets te verrigten dat hij, op grond zijner aanstelling niet vermogt, vreesde hij misschien, door de wettelooze en overheerschende factie op Hollandsch territoir te bestrijden, zich aan het wettig gezag, als of dit door remotiën en dreigementen niet met voeten getreden was, te vergrijpen. Hij ontzag veel; het revolutionaire Holland ontzag niets. Warsch van bemiddeling, ten ware die aan het blijkbaar partijdige Frankrijk opgedragen wierd, ging het, geheel onder den invloed der Vrijkorpsen geraakt, met dubbele heftigheid te werk; de driestheid der Patriotten scheen hun voor een tijd de zege te zullen verschaffen, toen onverwachts het aanhouden der Prinses van Oranje, op reis naar 's Gravenhage, het middel van hun spoedigen val werd.

26 Mei: *Declaratoir* van Willem V uit Nijmegen: reeds voor lang ware hij geregtigd geweest tot openlijke verklaringen en maatregelen, om zich op het krachtigst te verzetten tegen de inzigten en woelingen van die weinige leden en ministers van Regering, welke hun invloed op een deel der Natie en zelfs op de raadplegingen van den Souverein hebben misbruikt, met geen ander oogmerk dan om, ingevolge eener ongeoorloofde en zeer ingewikkelde verbindtenis, de gevestigde Constitutie van alle de bijzondere Gewesten en van de geheele Unie omver te werpen. Thans, na de breuken die aan de Unie toegebragt zijn, zou hij te kort doen aan zijne verpligting, indien hij, vasthoudende het vorige ontwerp van een stil uitzigt en eene lijdzame verwachting op het noodig herstel van eigene regten, verzuimde zijne denkwijs voor de Natie open te leggen en zich bereid te toonen tot alle zoodanige behulpzaamheid en in zijne betrekkingen en pligten gegronde medewerking, als mogten geschikt zijn om de voorstanders van den gevestigden Regeringsvorm niet langer onder de dwingelandij der overheersching en met het geheele Gemeenebest ten prooi te laten van woest geweld en algemeen bederf. Algemeene oproeping om hem, zonder eenigerlei vermeerdering van zijn eigen gezag, in de handhaving van ieders regten en vrijheden te ondersteunen; vertrouwen dat nu ook de Staten van Holland, »overtuigd van het »dringend gevaar waarin de heerschzuchtige invloed van eenige »weinige personen het Vaderland gebragt heeft, hunne zoo over»haaste als onwettige besluiten omtrent het commando van het »garnizoen te 's Hage en het Kapitein-Generaalschap *aanstonds* en »*vooraf* zullen opheffen."

Losbarsting in de Couranten tegen de hoonende oorlogsverklaring van den Gelderschen despoot, beleedigend en lasterlijk, waarvan bijna ieder woord eene strafbare misdaad bevat. — Adres der gewapende Burgercorpsen in Holland aan de Staten: »de Stad»houder, aan het hoofd van eenige weinige Geldersche en Utrecht»sche dwingelanden, zijn *Bloedraad,* heeft den burgerkrijg begon»nen:" voorstel om *a.* geene gelden ter Generaliteit in te brengen dan tot interestbetaling: *b.* de vijanden des Vaderlands met de vereenigde burger- en militaire magt tot rede te brengen: *c.* Willem V te schorsen, ook als Stadhouder en Admiraal-Generaal. — Volgens Schiedam is het billijk misnoegen van den Souverein, zonder den eclatantsten stap van berouw, onverzoenbaar geworden: gezag in het Gewest kan niet geoefend worden door zoodanigen *conspirateur*. Vlaardingen gewaagt van usurpateurs, barbaarsche verwoesters, burgerbeulen; van een vloekgespan, hetwelk den naam van menschen niet meer verdient. — De woede over deze ondubbelzinnige verklaring van den Stadhouder was te sterker, naarmate meer indruk hiervan, ter bemoediging van de tegenpartij, verwacht en spoedig ook bemerkt werd. Menigvuldige adressen van ingezetenen van Holland aan de Staten om, zich verlatende op de welmeenendheid der aanbiedingen in het Declaratoir, ten spoedigste de Resolutiën tegen den Stadhouder op te heffen. Bijv. in een

request uit Rotterdam, betuigen de onderteekenaars hunne verwondering dat sommige menschen »voor het eenige middel tot herstel »der rust en eendragt houden het oefenen van eene volstrekte over- »magt over alle de ingezetenen, welke met hunne denkwijs niet »overeenkomen: deze menschen maken wel eene luidruchtige ver- »tooning, als of zij de eenige uitbrengers waren van de stem der »geheele Natie: de aanhang dien zij door alom bekende middelen »en kosten verkregen hebben, is ook waarlijk groot, en de stout- »moedigheid hunner zoo vreemde als onverwachte demarches heeft »het overige gedeelte der Natie met schrik en verbaasdheid gesla- »gen; doch het is er echter nog ver van af dat zij de meerderheid »zouden uitmaken; en het is er nog verder af dat het overige »gedeelte der Natie hare vrijgeboren halzen met gedweeheid zou »moeten bukken onder het juk van huns gelijken; ja, dit is niet »te verwachten zonder de allerijsselijkste gevolgen van een bur- »gerkrijg."

9 Junij: Willem V, op uitnoodiging der Staten van Utrecht, vertrekt naar Amersfoort. Kamp in den omtrek van *Zeist* (3 à 4000 man). — De Vroedschap te Utrecht kiest den Rijngraaf tot Generaal en Chef. Deze wordt weldra aan het hoofd ook van de geheele krijgsmagt van Holland gesteld; niet ongaarne voorzeker zou hij eenmaal als Kapitein-Generaal aan Willem V opgevolgd zijn.

13 Junij: op voorstel van Amsterdam, Commissie ter defensie van Holland benoemd (Camerling, Blok, de Witt, van Toulon, en van Foreest), met bijkans Dictatoriale magt. — Vroeger door de Gewapende Generaliteit, Commissie van 9 leden te Woerden (Costerus, Cau, Vreede, van der Linden van den Heuvel).

Niettegenstaande het geroep van de Burgersocieteiten en van de meeste Couranten tegen alle bemiddeling, voorstel van Amsterdam (23 Junij) om den Koning van Frankrijk in te roepen ter vereffening van de geschillen tusschen de Gewesten: dit baarde te meer verwondering, omdat de Patriotten (inzonderheid voor Pruissen bevreesd) steeds geroepen hadden dat men vreemde Mogendheden buiten de zaken der Republiek moest houden.[69]

»De dobbering der Staten-Generaal maakte den staat der zaken »allerhagchelijkst, want, schoon de wettige meerderheid aldaar de »goede zijde aanhing, niet dan twee Provinciën wilden den Prins »magtigen om tegen Hollands verbreking der Unie geweld te ge- »bruiken; en, hoe alles in Holland riep om verlossing, hij achtte »zich niet geregtigd om anders dan met vier stemmen de wapenen »tegen Holland te voeren, verder dan op 't partikulier territoir »der andere Gewesten."[4] Welligt ware de minste beweging genoeg geweest om hem alles te doen toevallen: en had een enkel Regiment, met den Prins aan het hoofd, de Revolutie volkomen doen zijn.[4]

28 Junij: de Prinses van Oranje naar 's Hage, volgens haar eigen

betuiging, om, vermits de Prins verhinderd is in Holland te komen, »welligt iets te kunnen toebrengen tot redding van het Vaderland »en bevestiging der Constitutie:" aangehouden bij de Goejanverwelle-sluis: het rijtuig omsingeld; de Vorstin, bijkans als Staatsgevangene, in een huis gebragt, waarvan elke toegang met schildwachten bezet werd; terwijl zich in het vertrek een Officier met ontblootte degen bevond: de doortogt geweigerd, door de Commissie tot defensie van Holland. — De Staten van Holland, ondanks de meest ernstige pogingen der Staten-Generaal, keuren dit goed. — De Prinses had tot 30 Junij te Schoonhoven op antwoord gewacht.

770. Het dreigend misnoegen van Pruissen en de eenigzins hoogere toon der Antipatriotten was niet genoegzaam en, bij het fel opbruisen der hartstogten, niet geschikt om tot inkeer of tot bedaren te brengen. Ook waren de meesten der thans invloedhebbende Patriotten, in hun doldriftigheid, zoo ze dachten, op goede gronden onbezorgd. Inlandsche vijanden meenden zij door verdubbeling van overmoed onder het juk te kunnen houden. Regering en politieke regtspleging werd, ter naauwernood met inachtneming van uiterlijke vormen, onder den niet weêrstaanbaren invloed der in Vrijkorpsen vereenigde heethoofden en woelgeesten gebragt; Holland door *vliegende legertjes* doorkruist. Maar was het revolutionaire, aan gewapende regeringloosheid overgegeven Gewest ook tegen Pruissen bestand? Voorzeker: want, zoo Pruissen het waagde een voet op Hollandsch grondgebied te zetten, was Frankrijk ook daar; met zijn in patriotschen zin gesloten Alliantie, met zijne plegtige verzekeringen en duizendwerf herhaalde beloften; Frankrijk welks talrijke legermagt reeds, volgens toezegging en gerucht, op de grenzen geschaard, om bondgenootschap en eigen belang, aan de vrienden in Holland met de meeste bereidvaardigheid en nadruk ten dienste zou staan.

Het gedrag van Holland ten sterkste afgekeurd door Gelderland, Zeeland, Friesland, en Utrecht: nooit was het te denken geweest dat aan de Gemalin van den Erfstadhouder der zeven Provinciën gewapenderhand zou belet worden de vrijheid te oefenen die aan ieder individueel persoon toekomt. De Staten-Generaal dringen aan dat de Prinses alsnog op de voegzaamste wijze verzocht worde de reis te hervatten. De Ridderschap van Holland verwacht, zonder allerspoedigst redres, allerbloedigste scheuring in de Provincie, en de gegronde verontwaardiging der grootste Hoven van Europa, niet tegen de Republiek, maar alleen tegen Holland, nu men de Prinses als vijandin van Staat, of ten minste als een suspect persoon geweerd had.

9 Julij: eisch van den Gezant van Pruissen om eclatante satisfactie, en straf der schuldigen, door Holland (14 Julij) op onvoldoende wijze beantwoord. — 6 Aug.: Memorie waarbij de Gezant met verdubbelden nadruk voldoening vordert: het vermoeden eener geweldige beweging onder het volk bij de komst der Prinses te 's Hage is, openlijk geuit, eene nieuwe beleediging. Het woord van H. Kon. H. van de reis niet dan met de zuiverste oogmerken te ondernemen, namelijk om de gemoederen te vereenigen en middelen van verzoening te beramen, was een volkomen waarborg; en, zoo de verschijning aanleiding mogt gegeven hebben tot vreugdebetooning ontrustend voor de openbare orde, de middelen om de Residentie tegen een waarschijnlijk vergroot gevaar te dekken, waren bij de hand.

Nu zou, om den toorn van een magtigen koning te ontgaan, de mediatie van Frankrijk in het oog der Franschgezinden, althans van hen die eenig doorzigt hadden, zeer gepast zijn geweest. — Voorstel van Holland (met 12 stemmen) bij de Staten-Generaal (7 Julij). Overijssel vindt het goed; Friesland wil niet Frankrijk alleen; Gelderland insgelijks Engeland en Pruissen; Zeeland ook den Keizer; evenzoo Utrecht. — 18 Julij: berigt aan de Staten-Generaal van de Vérac (aan wien het voorstel onmiddellijk door Holland was medegedeeld) dat de Koning gaarne tot herstel der rust zal medewerken en tevens hunne oplettendheid bepaalt op de rampen, welke het gevolg der troubles zijn zouden, indien ze niet ras wierden gestuit. Te gelijker tijd betuigt de Gezant (waarschijnlijk niet in den geest van het Fransche Kabinet) dat Z. M. eene Remonstrantie naar Berlijn gezonden heeft, en Holland, zoo het onverhoopt mogt worden overvallen, met zijne gansche magt zal beschermen. — Allerlei losse en leugenachtige geruchten; waarop, als op ontwijfelbare waarheden, rekening werd gemaakt: uitrustingen te Brest; een kamp van 15000 man te *Givet;* hetwelk, zoo 50 of 60000 Pruissen Holland overvielen, ten spoedigste op 100,000 man kon en zou worden gebragt. Het vertrouwen van zeer velen op den bijstand van Frankrijk was, gelijk bijv. dat van Capellen tot de Marsch, *onbepaald.*

Bemiddeling, waarbij toch eenig toegeven ondersteld werd, was voor degenen die thans raddraaijers waren, een onverantwoordelijk capituleren omtrent de onvervreemdbare regten van het Volk. Velen hunner waren te opgewonden om eenig gevaar te duchten, te kortzigtig om het te voorzien. Flaauwhartigheid werd te laste gelegd ook aan hen die nog onlangs door hevigheid en geweld uitgemunt hadden. Van Zeebergh, die vóór anderen tot het nemen der krachtige maatregelen had medegewerkt, was nu, omdat hij zich niet geheel afkeerig van een conciliatoir betoond had, een gevaarlijke Aristocraat. De Staten van Holland konden, hoe voortvarend, geen gelijken tred houden met de ontwikkeling der begeerlijkheden en eischen van het door hen in beweging gebragte Volk. De Vrijcorpsen maakten zich weldra meester van het Lands-

bestier en stelden den wetgeveren de wet. — 4 Julij: declaratie der gewapende Burgerkorpsen (in toorn ontstoken over de geweldenarijen van het antipatriotsche volk in andere Gewesten en vooral over het moedbetoon der Stadhoudersgezinden in Holland) dat zij alle Staatspersonen, Regenten en Officieren van Justitie, die zullen blijken geven dat zij met slappe handen, draaijerij, en geveinsdheid, in het stuiten van oproer, geweld, en plundering te werk gaan, al is het ook dat zij hun traagheid, onverschilligheid en onwil met een glimp van activiteit pogen te vergoêlijken, zullen houden voor schuldig aan meineed en verraad aan den Lande, en dat zij, »na de openbare aanranders der vrijheid in hun euvelmoed »beteugeld te hebben, bijeen zullen blijven, tot dat zij op hen die »hunne vrouwen, kinderen, naastbestaanden of weldenkende mede»burgers mogten aangerand, beleedigd, of geplunderd hebben, zich »gewroken en ten volle schadeloos gesteld zullen hebben." — 10 Julij: ontschuttering te Leiden, op verzoek van den krijgsraad en last der Regering, van ruim 200 schutters, omdat zij, de Oranjerequesten geteekend hebbende, beschouwd werden als gevaarlijke metgezellen, in wier handen geen wapenen ter verdediging eener vaderlandlievende stad konden worden toevertrouwd. — 17 Julij: Provinciale Vergadering der gewapende Genootschappen te Leiden: voorstel van het Delftsche korps om, vermits de zaken achteruitgaan, zoo door geweldige oproeren als »door de slappe maatregelen »sedert eenigen tijd ter Staatsvergadering van Holland genomen en »gevolgd," eene Commissie naar 's Hage te zenden ter informatie naar de reden hiervan en met ernstige vermaning, eer men tot sterkere stappen besluit. Rapport hierop: voor het behoud der rust van binnen *a.* allerspoedigste zamentrekking van een of twee Observatie-korpsen uit de gewapende Burgerijen, voorzien van een behoorlijke trein artillerie en eenige manschap te paard: *b.* declaratoir tevens aan den Souverein dat een bloedbad onvermijdelijk is, ten zij deze het verhoede door eene krachtdadige administratie der Justitie, dat men zulks met nadruk vordert en, zoo de gewone wegen ongeschikt zijn, insteert op *buitengewone middelen*, al ware het door eene Staats-commissie uit personen in wie de Natie vertrouwen heeft; met aanbod dat het zamengetrokken korps dienen zal om de Justitie in haar werkzaamheid kracht bij te zetten. — 4 Aug.: verklaring dien ten gevolge aan de Staten: aandrang om Willem V in al zijne waardigheden te schorsen en aan hem, als ook, gedurende de troubles, aan de Prinses en hare kinderen, het Hollandsch territoir te ontzeggen; om het wraakzwaard des regts te gebruiken en eene Staats-commissie te benoemen, voorzien van onbepaalde volmagt tot herstel der rust en beteugeling der muiterij: met betuiging tevens van het ongenoegen der Vrijkorpsen over de onverantwoordelijke zorgeloosheid en inactiviteit tegenover den uitwendigen vijand, en van hun onwrikbaar besluit om, zoo de Staten hun geen gehoor geven, »hun behoud van hunne handen te wachten »en niet te rusten eer zij het onschuldig gestortte bloed ten strengste »gewroken en het Gewest genoegzaam beveiligd hebben tegen de

»monsters die het zoo deerlijk verwoesten." — De Staten, aan wie men verregaande slapheid verweet, hadden nog onlangs (14 Julij) eene Publicatie, blijkbaar tegen elke beweging der Oranjegezinden, uitgevaardigd, waarbij zij het zingen van Prinsedeuntjes en het aanbieden van requesten, strijdig met den gemanifesteerden wil der Staten, verboden, ook op straffe des doods, en wel, als iemand op de daad betrapt wierd, *terstond en buiten figuur van proces.* Om de zachtheid dezer maatregelen, zoo het heette, wilden zij die voorgaven de ijverige voorstanders van 's Lands vrijheid te zijn, bovendien een *buitengewone regtbank* en *gedeligeerde regters*, met verbreking van het Privilegie *de non evocando*, dat steeds de steunpilaar der vrijheid geacht is. [69]

De maatregelen door de Vrijcorpsen te nemen werden eerst aangeprezen en voorbereid in de Couranten. Deze toch werden grootendeels geschreven onder invloed en leiding van de hoofden der partij. De schaamteloosheid van uitdrukking kende maat noch perk. »Niet anders dan door het doen omkomen van den Nederlandschen »Catilina dezer eeuw, Willem V en zijne vloekgenooten, een Filips »en Duc d' Alba in wreedheid te bovengaande, kan een geregte »wraak en schadevergoeding worden bekomen. Laat aan dien tyran »en zijn gansche Huis geene de minste gunst meer bewezen worden: »hij worde voor eeuwig van alle waardigheden ontzet; hij en de »zijnen verklaard verraders van het Vaderland; zijne goederen »geconfisqueerd; hij zelf vogelvrij verklaard en geleverd in handen »van den Souverein, om loon naar werken te ontvangen; opdat de »vrije grond, hoe eer hoe beter, van deze pesten moge worden »ontlast en gezuiverd. — De Oranjegezinden zullen het zoo bont »maken dat de Commandanten der patrouilles order krijgen om »den eersten die onrustig wordt, terstond op te hangen. — Ver»nieuwde herinnering der gruweldaden van de Prinsen van Oranje »en in 't bijzonder van den tegenwoordigen geweldrijver, uit dezen »schadelijken en gehaten stam gesproten, zal onze heilige woede in »gestadige werking houden en ons aansporen om niet te rusten voor »dat het Huis van Oranje ten onder is gebragt, zoo dat er niets van »is overgebleven. Blijft vereenigd en zweert bij den hoogen God »dat gij niet rusten zult voor dat onze grond van het monster en »allen die hetzelve aankleven, is gezuiverd en hunne euveldaden »in hun eerloos bloed zijn uitgewasschen."

Julij: krijgsverrigtingen van weinig belang in het Sticht: Wijk bij Duurstede, waar schutterij en auxiliairen beloofd hadden wonderen te verrigten, na een beraad van 15 minuten, overgegeven: »de gewapende Wijkenaars en de hulpbenden, dit besluit, zoo vreemd »van hunne lang gekoesterde begrippen, vernemende, hoorden het »met verachting en spijt; en wat nu verder? de wapens wierpen zij »van zich, om, zooveel mogelijk, zich met de vlucht te redden."[54]

8 Julij: uitval der Utrechtenaars naar *de Bilt*, zonder gevolg; 26 Julij: naar *Soestdijk;* afgeslagen met eenig verlies.

Oprigting der *vliegende legertjes* (Aug.); een in Zuid-Holland

onder Mappa; een in Noord-Holland (317 man) onder Swart. Gewelddadigheden. Voorzorgen in 's Hage (18 Aug.), alwaar de Staten het niet overbodig achtten tegen de Vrijkorpsen die zij voorgestaan en die zij plegtig in bescherming genomen hadden, zich zelven te beschermen; hetgeen door deze Genootschappen, in het gevoel hunner verdienstelijkheid en magt, hoog opgenomen wordt. Met behulp van het burgerlegertje, geweldige remotie van elf regeringsleden te Delft (21 Aug.); volgens Resolutie der Staten (31 Aug.) een louter huishoudelijk bedrijf: ongeregeldheden van dien gewapenden hoop ook in het Westland.

Spanning in de Staten-Generaal. — 28 Julij: verklaring van Holland de Gedeputeerden der Staten van Utrecht, in die stad vergaderd, als wettige Gedeputeerden te zullen handhaven, en, indien men ze uit de Vergadering van Hunne Hoog Mogenden weert (§ 768), aan de Amersfoortsche Staatsleden zelfs het Hollandsch territoir te zullen ontzeggen. — Aug.: antwoord der Staten-Generaal: aldus zou iedereen, voorzien van eene commissie op naam der Staten van eene Provincie, waarop *quoad formam* geene aanmerkingen vallen, al ware zij niet op de gewone plaats gegeven, noch met de gewone handteekening bekrachtigd, moeten worden toegelaten, op grond dat de vraag of hij gezonden was door eene wettige Staatsvergadering, domestiek zoude zijn. De bedreiging van Holland is zoo gewelddadig dat »de Staten-Generaal genoodzaakt zouden »worden om te zien naar eene plaats, alwaar veiliger en zonder »vreeze voor soortgelijke violentiën kan worden vergaderd."

24 Aug.: Provinciale Vergadering van 200 afgevaardigden der gewapende Generaliteit en Patriotsche Societeiten te Amsterdam. Adres aan de Staten van Holland, ter *a.* benoeming eener Staats-Commissie die, met eene Commissie uit de weldenkende burgers, zal ontwerpen de inrigting van eene geregelde *Representatie* en behoorlijken volksinvloed: *b.* intrekking van alle placaten en Resolutiën, waarbij de *drukpers* beperkt is; *c.* vaststelling van den burgerwapenhandel en van eene vaste doch vrijwillige *Landmilitie;* is binnen 14 dagen hierop niet gedisponeerd, dan zullen op eigen gezag door de adressanten de middelen gebruikt worden die zij noodig achten om het doel te bereiken.

771. Deze berekening is deerlijke misrekening geweest. Het Fransche Gouvernement, door de zonderlinge wending der omstandigheden verrast, door Pruissen en Engeland in toom gehouden, was buitendien thans in geenen deele gezind nog langer bij anderen den verderfelijken oproergeest te kweeken, waardoor het zelf aanvankelijk bestookt werd. De Pruissische legermagt, die de Patriot niet wachtte, kwam; de Fransche, die hij wachtte, kwam niet. Geen wonder dat men, van overmagtig plotseling magteloos geworden, straks, op weinige uitzonderingen na, van overmoed tot moedeloosheid verviel. Nu

bleek de innerlijke zwakheid eener partij die, naarmate zij den wederstand door geweld had overwonnen, de ondermijning van eigen magt en invloed voorbereid en bewerkt had. Met het wijken van de vrees, door onregt en mishandelingen ingeboezemd, kwam nu, onder het gejuich der grootendeels jaren achtereen verdrukte bevolking, de wensch te voorschijn van elk die afkeer van regeringloosheid en burgerkrijg had.

De hardnekkige weigering van Satisfactie is voor de zaak der Patriotten de doodsteek geweest: dit noodzaakte Pruissen tot eene tusschenkomst die door Frankrijk, zoodra zij ernstig gemeend werd, niet kon worden belet. Misschien had Holland met geringe opoffering kunnen volstaan. Wel verre dat Frederik Willem II een voorwendsel zou aangegrepen of gezocht hebben om zich te mengen in de aangelegenheden der Republiek, is het veeleer te denken dat hij, die bij Willem V, even als Frederik II (§ 716a), een voorstander van toegeeflijkheid geweest was, zich gaarne van eene expeditie, die aan veelsoortige en gewigtige bezwaren onderhevig scheen, verschoond en met genoegen de mediatie van Frankrijk zou gezien hebben. Lodewijk XVI was hiertoe bereid, en raadde den Patriotten de satisfactie te geven: »dan had de zaak nog wat *slepende* »kunnen gehouden worden en de troepen zouden van Hollands bo»dem nog afgebleven zijn." Doch, bij den onwil der Staten, of dergenen door wie zij van vrijen wil waren beroofd, was er geen uitweg ter verzoening. Nu deed Frankrijk eerst eenige demonstratie en nam, toen deze vruchteloos was, de billijkheid van het verlangen des beleedigden Konings, waar het de eer zijner Familie betrof, ter ontschuldiging voor het uitblijven der toegezegde hulptroepen te baat. Last om bij *Givet* een kamp te vormen en om zes linie-schepen uit te rusten: door Engeland hoog opgenomen en dien ten gevolge (30 Aug.) Conventie dat er geen buitengewone wapening plaats hebben zal. Weldra verklaring van den Franschen Gezant te Berlijn »dat de Koning geenszins afkeurt den stap zijner »Pruissische Majesteit om, door den aanmarsch van troepen, zich »satisfactie te bezorgen." [5] — De Patriotten beweerden dat Frankrijk hun een laaghartigen trek gespeeld had; en toch de houding dezer Mogendheid, na zoo lang en zoo ijverig met de Patriotten te hebben geheuld, scheen welligt verachtelijker dan zij inderdaad was. Het Ministerie, dat waarschijnlijk nooit, ook onder Vergennes, de geheele omkeering van het Stadhouderschap bedoeld had, was in de laatste jaren steeds in Holland op het aanprijzen van omzigtigheid bedacht. Bij het geheel veronachtzamen van dien raad was nu, op het onverwachtst, eene verregaande provocatie van een der magtigste Vorsten van Europa gevoegd: gewapende interventie, die anders niet ligt plaats zou gehad hebben, was onvermijdelijk geworden. Wat kon Frankrijk in deze omstandigheden voor Holland verrigten? Pruissen ging met blijkbare voorkennis en goedkeuring, straks, in-

dien het noodig mogt zijn, met zamenwerking van het Stadhouders gezinde Engeland, vooruit: Frankrijk, in financiële verlegenheid en bij het opkomen van politieke woeling onvermogend tot den krijg, werd, tot zijn innig verdriet, bijkans gedwongen een gedrag te houden door hetwelk de Alliantie met het Gemeenebest, ook tegenover Engeland zoo onwaardeerbaar! inderdaad te niet, en de grootspraak en trots zijner Gezanten, zoowel als het vertrouwen zijner bedrogen of althans teleurgestelde aanhangelingen, te schande gemaakt werd. Het prijs geven van Holland, waarin zwakheid en uitputting zich openbaarden, deed den bedriegelijken glans tanen waarin het Fransche bewind zich door het beschermen van Noord-Amerika gehuld had. — »*Heimelijk* en *onder de hand* evenwel heeft de Koning de »in Holland bovendrijvende partij ondersteund en kundige officieren »en manschappen van tijd tot tijd toegezonden." [5]

Julij en Aug.: zamentrekking van Pruissische troepen in Kleefsland, onder bevel van *Karel Willem Ferdinand*, Hertog van Brunswijk (1734—1806), reeds in den zevenjarigen krijg, door meer dan gewone bekwaamheden, met eere bekend; neef van Hertog Lodewijk.

Angst en vertwijfeling, naarmate de houding van Pruissen dreigender werd, bragt bij de Patriotten, op vele plaatsen wel bewust van den fellen haat van het meerendeel der bevolking, allerlei uitersten van drift of van lafhartigheid te weeg. — Te Utrecht (24 Aug.) werd Willem V door de quasi-Staten in alle zijne waardigheden geschorst. Reeds 23 Julij besluit de vergadering der Officieren van de Schutterij, »van geene overgaaf of capitulatie te »willen weten, vóór dat alles vernield en platgeschoten zal zijn, dat »niet dan puinhoopen voor den vijand overblijven." In Overijssel oproeping der gewapende Genootschappen door *Peijman* en vorming van een burgerleger. Nergens was de spanning sterker dan in Friesland: 7 Sept.: afzonderlijke Staatsvergadering der minderheid te Franeker: vele vrijwilligers derwaarts, de stad versterkt, en de houding der Patriotten zoo hevig en dreigend dat ook Leeuwarden en Harlingen in staat van tegenweer worden gesteld. Missive van den Krijgsraad te Franeker aan dien van Harlingen, »om toch »de machines niet te zijn der vervloekte heerschzucht van eene »partij;" met nadruk beantwoord: Harlingen ingesloten en benaauwd. Het Franeker Defensie-wezen dreigt de Regenten te Leeuwarden, bij aannadering van militairen, »het op uwe en uwer aanhangers »personen en goederen te verhalen, hun bezittingen te verwoesten, »alles wat van hen is in vuur en vlam te zetten, zich tot den laat»sten adem te zullen verdedigen en het geheele Land te zullen »inunderen." Het wapengenootschap te Delft verklaarde, zich, bij het uittrekken, tot waarborg der veiligheid van hunne vrouwen en kinderen, »in gevalle de inval door Pruissen geschiedt, direct mees»ter te zullen maken van alle zoodanige lieden, zonder aanzien van »personen, die bij het Genootschap bekend staan voor aanklevers en »handlangers van de snoode en verraderlijke belangen van Willem V.

»Deze personen zal het Genootschap met zich tegen den vijand »aanvoeren; alle diensten, tot welke zij zonder vrees gebruikt kun»nen worden, opleggen: hen aan het heetste vuur blootstellen, en, »in gevalle de goede partij moet bukken, de eerste slagtoffers der »nederlaag doen worden.” Ook ontbrak het niet aan een begin van uitvoering: verscheidene Oranjegezinden werden gearresteerd; en, zoo het medevoeren geen plaats had, het was dewijl het genootschap weldra stil zitten of vluchten boven wederstand bieden verkoos.

9 Sept.: na sedert 6 Aug. te vergeefs antwoord te hebben gewacht, *ultimatum* van Pruissen: verontschuldiging aan de Prinses; straf, op haar aanwijzing, van hen die H. K. H. mogten beleedigd hebben; terugneming der Resolutiën over deze zaak, met uitnoodiging aan de Vorstin om in ’s Hage te komen, ten einde, namens den Stadhouder, eene onderhandeling te openen ter bijlegging van de geschillen. — 11 Sept.: nader Declaratoir van Willem V: smart over zijn onvermogen om Holland weder onder het vrij bestuur van den wettigen Souverein te brengen: opwekking ter ondersteuning van alle wettige pogingen tot herstel van de oude en gevestigde Constitutie. — Brief der Prinses aan den Hertog: »overeen»komstig met de gematigde beginselen van den Prins, zal zij nooit »de omstandigheden, hoe voordeelig ook, te baat nemen, om aan »haar Huis eenig uitgestrekter gezag te bezorgen dan de Constitutie »en de ware vrijheid der Landen toekennen.” — Verklaring van den Hertog aan de ingezetenen van Holland: hij is gelast om in Holland te rukken, maar enkel en alleen ter zake van de satisfactie.

13 Sept.: komst der Pruissen te Nijmegen. Het leger omtrent 19 of 20000 man sterk. »De Hertog vond genoegzaam geen tegen»stand. De Staten van Gelderland en Utrecht waren overbodig den »doortogt te geven, en in Holland werd men verrast, ja ontkende »aan het volk dat er Pruissen op marsch waren.”[4] — 17 Sept.: vermeestering van Gorkum (den sleutel van Holland), bijna zonder slag of stoot; Schoonhoven reeds door de Patriotten ontruimd. — Utrecht, wel gesterkt, van 200 stukken geschut en een ruimen voorraad van allerlei krijgsbehoeften voorzien, waarin de Rijngraaf zich met 7000 gewapenden bevond, werd, eer nog vijand bespeurd was, in allerijl verlaten. Van den Rijngraaf, aldaar als een afgod vereerd en op wiens kunde en trouw men een onbepaald vertrouwen gesteld had,[52] wist men weldra niets meer dan dat hij, vooral ook naar het oordeel zijner voormalige vrienden, een bedriegelijke en lafhartige avonturier was.

De aankomst der vreemden in de meeste plaatsen van Holland door eene verdrukte en getergde bevolking niet afgewacht om zich van het juk te ontslaan. »De menigte, in zeer groote meerderheid, »gedecideerd tegen de novateurs, en alleen teruggehouden, omdat »zij ongewapend en haar tegenpartij gewapend was.”[51] Zoodra ten dien opzigte door de aannadering der Pruissen, het evenwigt hersteld werd, zou men te vergeefs gepoogd hebben de met geestdrift

te voorschijn komende begeerte des volks te bedwingen. — 18 Sept.: omwenteling in *'s Hage:* het Vrijkorps ontwapend: de Staten trekken de Resolutiën tegen den Stadhouder in, met uitnoodiging om naar 's Hage te komen. — 20 Sept.: Willem V aldaar, met ondubbelzinnige blijken van gehechtheid en liefde door eene tallooze menigte begroet. »Daar is," sprak hij tot den ter gelukwensching toegesnelden Raadpensionaris, terwijl de lucht daverde van het vreugdegejuich, »daar is nu de Volkstem."

Amsterdam (werwaarts sommigen gewenscht hadden de Vergadering der Staten over te brengen) was de laatste toevlugt der Patriotten. Er waren, door het opwerpen van batterijen en het voorbereiden tot onderwaterzetting, aanstalten ter verdediging gemaakt. Verbazing bij het vernemen dat Utrecht, de voormuur der hoofdstad, zonder tegenweer ontruimd is. In de Vroedschap en bij den handelstand was men tot onderhandeling geneigd; maar, wegens den invloed der meest hevige partij die nu, door het zamenvloeijen naar Amsterdam van degenen die het uiterste wilden beproeven, nog gesterkt werd, durfden velen ter naauwernood een gevoelen uiten dat ligt als het bewijs eener verraderlijke gezindheid kon worden beschouwd. Zoo bij de Burgercompagniën als in de Burgersocieteit was de algemeene kreet: *verdedigen! verdedigen! en geen bemiddeling.* De ongerijmdste geruchten der aantogt van Fransche hulpbenden werden verspreid. — 21 Sept.: Resolutie der Vroedschap: geen onderhandeling zonder medeweten en concurrentie van de loffelijke Burgerij: van Berckel gelast, namens Amsterdam en Holland, aan den Koning van Frankrijk te schrijven om spoedigen bijstand. »Het stond geschapen dat de Regering »genoodzaakt zou zijn de stad aan alle de akeligheden van eene »belegering bloot te stellen, terwijl de heethoofden zich niet konden »verstaan op herhaalde aanmaning der Vroedschap, om een bekwaam »persoon de militaire zaken verstaande, te benoemen, en men tot »commandant van eene stad, in welke bij de 7000 gewapenden, »behalve de Burgerij, waren, een jongeling aanstelde, zonder kennis »of ondervinding van krijgszaken dan die hij op de slagvelden der »gewapende Genootschappen opgedaan had."[49] — Evenwel (23 Sept.) de Krijgsraad tot onderhandeling overgehaald; commissie naar den Hertog; voorstel aan de Prinses; afgewezen, omdat en zoolang de stad tot de besluiten den 18 Sept. door de Staten genomen niet concurreert. — Oprukken der Pruissen: na onderscheidene deels bloedige gevechten bij Halfweg, te Amstelveen, aan den Overtoom en te Ouwerkerk (1 Oct.) wapenstilstand en, niet zonder veel tegenspartelens (6 Oct.) volledige onderwerping. — De Pruissen (9 Oct.) bezetten de Leidsche poort.

11 Oct.: *Satisfactie* aan de Prinses: »afkeerig van eenig verlan»gen om de eer of goederen, veel minder het leven der auteurs en »medewerkers van de geweldige aanhouding te zien aantasten, ver»genoegt ze zich dat zij voor altoos verwijderd blijven van haar

»persoon, ontzet worden en blijven van alle posten van regering en »bewind" (de leden der Commissie van Woerden, *de Lange*, *de Gijselaar*, *van Zeebergh*, *van de Kasteele*, *van Berckel*, *Visscher*, *de Kempenaer*, *van Leijden*, *Abbema*, *Hovij*, en *Bicker*).

Frankrijk maakt nog eenige vertooning; doch krachtige houding van Groot-Brittanje: dit zal geenerlei gewapende tusschenkomst lijdelijk aanschouwen; »niet kunnende bevroeden dat het Fransche »Hof, om de Alliantie met de Republiek, regt heeft eene partij in »de Provinciën te ondersteunen ten aanzien van maatregels die uit»drukkelijk door de meerderheid der Staten-Generaal worden afge»keurd." 17 Oct.: onderlinge verklaring van Frankrijk en Engeland dat zij van weêrszijde ontwapenen zullen.

Volgens *Rendorp*, die zelf in het eerst (§ 741a) aan de Patriotten de hand gereikt had, was »het Land in 't algemeen, Amsterdam in »'t bijzonder, gekomen tot dat punt van ongeluk dat zij door hen»zelven niet konden gered worden: zoo de Pruissen niet gekomen »waren, hadden de Franschen ingeroepen moeten worden...: wat zou »van alle degenen die niet met de heerschende partij hadden willen »medewerken, geworden zijn? zouden allen die gewapende korpsen, »die zich van alle ontzag voor de Regering ontslagen hadden, niet »tot uitersten gekomen zijn? Is het dan niet natuurlijk dat wij ons »over die verlossing verheugd hebben? en te meer daar wij ons niet »te verwijten hebben vreemde troepen in onzen Staat te hebben »doen komen. Mij is niet bekend, en ik vermeen tamelijk wel on»derrigt te wezen, dat immer door of van wege eenig Regent of »Regenten aan 't Hof van Berlijn adres gemaakt zij om troepen »herwaarts te zenden. Zij zouden waarschijnlijk nooit gekomen zijn »zonder de onbezonnen ophouding van de Prinses... Maar het is »zeker dat degenen tot wier hulp en ondersteuning de Franschen »zouden gekomen zijn, niet hebben kunnen zeggen dat ze niet ge»roepen waren. Zoovele Fransche kanonniers en ingenieurs, die »alomme den Patriotten ten dienst hebben gestaan, op eene bedekte »wijs in het Land gekomen; het beloofde secours door Frankrijk, »en het verzoek om het te mogen hebben; de klagten dat het niet »gekomen was en mogelijk nimmer komen zou, zijn ontegenspreke»lijke bewijzen dat men (eene zonder eenig Staatsbesluit gepleegde »en dus ten uitersten strafwaardige daad!) met het Ministerie van »Frankrijk daarover gehandeld had." [49]

Alles kwam meer snel en volkomen in den ouden plooi dan welligt iemand mogelijk zou geacht hebben. »In zeven dagen," dus klaagden sommigen, »werd afgebroken waaraan men zeven jaren »gebouwd had." Wonderbaar verschijnsel bij den eersten opslag; zeer verklaarbaar echter door hetgeen een Patriot (in 1795) schrijft: »sedert 1786 waren de zaken wel in een staat van gedurige dob»bering en onderdrukking geweest, edoch niet het geheele Volk was »in opstand, maar slechts een *klein gedeelte*, eenige enkele personen, »die, toen zij het bestuur in handen hadden, noch de magt, noch

»den tijd hebben gehad om de Omwenteling te vestigen. Dit tijd»perk is niet anders geweest dan eene veelvermogende *factie* tegen »het Bestuur, welke bezweek, zoowel *bij mangel van onderstand van »het Volk*, als voor eene uitwendige overmagt."

772. Als op een tooverslag, tot vreugde niet enkel der Oranjegezinden, was de Stadhouder in zijne waardigheden en de Republiek in haar voormalige vormen hersteld. Gelukkig dat het Stadhouderlijke Geslacht nog bestond! Zoo niet, de tusschenkomst der vreemden ware niet even tijdig, niet even kortstondig geweest. De stuiptrekkingen van den ten ondergebragten aanhang en de gebeurtenissen elders hebben overvloedig getoond dat het, noch, bij voortgaande spanning, aan wreedheid van medeburgers, noch, bij gebrek van een inlandsch vereenigingspunt, aan baatzuchtige ontwerpen van buitenlandsche scheidslieden ontbroken zou hebben. Aldus werd Nederland, bijkans verloren, op nieuw door het Nederlandsche Stamhuis gered: aldus heeft, na den meest beklagenswaardigen toestand eener door eigen schuld bewerkte vernedering en ellende, alleen het verguisde wapenschild van Oranje eén verscheurd en reddeloos Gemeenebest, zoo wel tegen de woestheid van een schrikbewind, als tegen de berekeningen van gedienstig interveniërende Mogendheden, beschermd.

Wat verder plaats zou gehad hebben, kan opgemaakt worden uit hetgeen in Frankrijk (1789—1794) geschied en in 1795 hier te lande door de warme revolutionairen beproefd is.

II. 1787 — 1795.

Raadpensionaris van de Spiegel.

773. Vergelijkenderwijs, bij het terugzien op de naastvorige jaren van schande en bederf, ontbrak het, na de terugkeering van rust en orde, ook niet aan welvaart, waardigheid, en roem. De levensverlenging der Republiek was evenwel kort. En geen wonder! want de triumf van den voormaligen regeringsvorm, aanvankelijk, na het doorgestane leed, nationaal en populair, kon geen waarborg van bestendigheid hebben.

De oorzaken der beroering stonden te zeer, én met de ontaarding van het gansche Staatswezen, én vooral met de Europesche denkwijs in onafscheidelijk verband om in haar krachtvolle werking langen tijd te worden gestuit. Merkwaardig was, doch vruchteloos, de worsteling van vaderlandsliefde en beleid tegen de gebreken der Staatsregeling zoowel als tegen den gestadigen aanval van een revolutiegezinde partij, binnen 's Lands magtig, en die weldra van buiten af onwederstaanbaren bijstand verkreeg.

De Natie zou niet zonder de Pruissen, en ook de Pruissen zouden niet zonder de Natie, een volkomen terugkeering van het vroeger Bewind hebben bewerkt. Wat Frederik Willem, die beloofd had zich, bij het vorderen van Satisfactie in de inlandsche twisten niet te mengen, én tot bewijs van goede trouw, en in het belang van zijn schoonbroeder, én ook om voor Frankrijk de ergernis te verzachten, telkens op den voorgrond gesteld heeft, was waar, dat namelijk de Revolutie, met betrekking tot zijn eisch, *occasioneel* was, dat hij, zoo als hij zelf het uitdrukte, »in het geval was gekomen »om, de eer van zijn bloed handhavende, tevens iets bij te dragen »om de rust in de Republiek te herstellen." — De omwending was tot stand gebragt, vermits, ten gevolge van den intogt der Pruissen, de meerderheid des Volks vrij gemaakt was; derhalve, niet door geweld, maar door het ophouden van geweld. Desniettemin vermogt de factie nog veel: toejuiching der meerderheid was geen waarborg dat ze, bij plotseling gevaar, goed en leven ter verdediging van Stadhouderschap en Regenten veil hebben zou. Van de Spiegel, niet vatbaar voor overdreven bezorgdheid, was echter, reeds in Mei 1789, na het vertrek der Pruissen, »beducht *voor den eersten* »*slag*, in geval Frankrijk ons aanviel, en de oorzaak zijner vrees »was, dat de Patriotten het hoofd zouden opsteken en alsdan eene »tweede Revolutie met hetzelfde gemak als de eerste zou worden »geëffectueerd."[50]

774. De Revolutie van 1787 was niet Revolutie, maar herstel. Met het ophouden van willekeur en dwang was het, als of, van zelf en natuurlijkerwijs, elk deel zijne plaats en werking in de voegselen en gewrichten van het deerlijk verwrongen Staatsligchaam hernam. Voor het oogenblik was er één regel slechts: het moest nu zijn, gelijk het vóór de onlusten geweest was. De Staats-Stadhouderlijke vorm, welks wijziging of te nietdoening men bedoeld had, werd behouden en zelfs door waarborgen en steunselen bevestigd. Eveneens verkreeg de Republiek in de buitenlandsche Staatkunde terstond weder dezelfde rigting, die, vóór de Patriotsche afwijking, zelfs de

Staatsgezinden als onmisbaar voor de ware belangen des Vaderlands hadden beschouwd. De Fransche Alliantie werd, ofschoon niet opgezegd, tegen het Bondgenootschap met Engeland onmiddellijk en uit den aard der zake verwisseld; en Pruissen, na tot bevrijding van het Gemeenebest te hebben medegewerkt, nam, in eene drieledige vereeniging, de plaats in, welke Oostenrijk, door trouweloosheid en vijandige houding, verbeurd had.

1788. 15 April: Tractaten afzonderlijk met *Engeland* en *Pruissen;* defensief; belofte van hulptroepen; garantie van het Erfstadhouderschap in het huis van Oranje, als zijnde een wezenlijk deel van de Constitutie. Met Pruissen voor 20 jaren. — Bevestigd door een onderling verdrag van Engeland en Pruissen (13 Aug.): zoodat, door de vereeniging dezer Mogendheden om een bestendig middenpunt van gemeen belang (de bewaring van het Stadhouderschap), een drievoudig snoer gevormd werd tegen hen die den vrede van Europa mogten willen stooren; beter dan door een directe Triple-Alliantie, die ligt aanleiding tot tegen-verbindtenissen gegeven en aan de Republiek, na zoo gewigtige stooten in de laatste jaren, voor als nog minder dan het uitsluitend letten op eigen veiligheid zou gevoegd hebben.[51]

De vriendschap van Engeland te meer onmisbaar, naarmate sedert 1780 dit magtige Rijk magtiger nog, het zwakke Gemeenebest nog zwakker geworden was. Noord-Amerika had meer dan ooit aan de kapitalen van het moederland behoefte: in Oost-Indie was de Engelsche invloed uitgebreid en bevestigd. Verbazend was in de laatste jaren voor Groot-Brittanje de vermeerdering geweest van handel, grondbezit, en crediet. Naijver van de Republiek zou thans blijkbaar uitgeloopen hebben op haar bederf.

775. Herstel was er; doch, helaas! het bleef bij herstel; bij instandhouding van goed en kwaad. Alle deskundigen hadden sedert lang (bij verschil van zienswijze hieromtrent eenstemmig) over misbruik en verbastering geklaagd. Het Algemeen Bestuur was te zwak; de plaatselijke Aristocratie te magtig; de burgerij en landbevolking te zeer van eigenaardige en aloude regten beroofd. Uit de behoefte aan wezenlijke verbeteringen was het streven naar denkbeeldige volkomenheid, wel niet ontstaan, maar toch aangewakkerd en gevoed: tijdige voorziening werd vereischt om de voortwerking van bederf te beletten. Maar tijdig was zoodanige poging welligt niet meer: het scheen ondoenlijk, zonder aan omkeeringzucht bevorderlijk te zijn, eene hervorming te beproeven, waarin

evenwel op den duur het eenige middel en de alleen genoegzame waarborg van behoud was.

Ligter valt het te bepalen wat wenschelijk dan wat mogelijk was. Niet opdragt der Souvereiniteit, onder Grafelijken of anderen titel. De aanvaarding der oppermagt, om het volk aldus tegen de Aristocratie te beschermen, zou stellige verklaringen van den Stadhouder gelogenstraft en uit zijne meest opregte vrienden velen tot vijanden gemaakt hebben: niemand minder dan hij was geschikt voor de uitoefening van een gezag hetwelk zijne Voorzaten, met wijze inachtneming ook van eigen belang, zelden of nooit hadden begeerd. Evenmin was er eenig heil te verwachten van eene vereeniging met de hoofden, niet enkel der Aristocratie, maar ook der volksgezinde Patriotten; niet verkrijgbaar zonder gedeeltelijke prijsgeving van regten en instellingen welke niet dan met gevaar van nieuwe onlusten, konden worden gemist. Maar datgene wat steeds, of uit noodzaak achtergebleven, of uit onwil en vadzigheid verzuimd was (§ 388, 533, 586, 604), moest nu, zoo het thans uitvoerlijk was, worden verrigt. Een ieder bijna, meer nog dan tijdens van Slingelandt (§ 546a), was »overtuigd dat de defecten op het hoogst ge»klommen zijn, dat de Republiek op dien voet niet langer kan »blijven;[51] dat er misbruiken, grove, schreeuwende en verderfelijke »misbruiken zijn, die niet genoeg beklaagd en welker verbetering »niet genoeg gewenscht kan worden."[5] De meest nuttige veranderingen schenen door de ervaring aangewezen te zijn. De Souvereiniteit der Gewesten moest met de eenheid van het Bondgenootschap en met regelmatige en spoedige afdoening van zaken in verband worden gebragt; het kiesregt, met onbekrompenheid geregeld, als waarborg tegen Familie-regering en Aristocratischen hoogmoed, hergeven worden aan de burgerijen: »een privilegie volgens hetwelk »het geheele ligchaam der Burgerij zijne eigene Overheid verkiest, »schijnt een eigenschap uit te maken van een vrijen Staat."[51] De behoefte aan een vaderlandsch wetboek, ten gevolge der herziening, zuivering, en vereeniging van de nog geldige wetten, was door alle kundige regtsgeleerden erkend. Met behoud van den voorrang der Hervormde Kerk kon, ook ten aanzien van ambten en bedieningen, ruimer verdraagzaamheid dan tot dus ver aan andersdenkenden verleend worden: de zorg van het Bestuur kon openbaar onderwijs en armwezen omvatten. Aldus zou er voldoening wezen aan nationale behoefte, ter ontzenuwing van revolutionairen eisch: verbetering op historischen grondslag, om vernietiging naar anarchieke beginsels tegen te gaan. Doch, was er onder tallooze beslommeringen, onder gestadigen onontwijkbaren arbeid, gelegenheid om dergelijke gewigtige wijzigingen te beramen, en ten uitvoer te leggen? was de vrees ongerijmd van ze, ten gevolge der heerschende begrippen, door verkeerde rigting op revolutionairen bodem overgebragt te zien? De vijandschap was niet bedwongen en de barning der hartstogten niet voorbij; en — het zwaard scherpt men niet onder het vechten, het calefaten heeft geen plaats te midden van

den storm. — »De Revolutie was onvolkomen; haar uitwerksels »konden niet gelukkig of duurzaam zijn: men moest de zaak »nemen zoo zij lag; verbetering aan de Constitutie was ondoen»lijk."[4] Er zijn omstandigheden waarin een Staat, aan krankte bezwijkend, evenmin tegen harde geneesmiddelen bestand is. — »Geen »ongeschikter tijd voor aanmerkelijke veranderingen dan tijden van »beroering: er moet eerst een geest van orde, van ondergeschikt»heid, van bedaardheid, van eerbied herleven, zal men aan herstel »en verbetering kunnen arbeiden."[73]

776. Opregt kon de verzoening van Stadhouder en Regenten worden geacht, in zoo ver voor hen eene thans onmiskenbare eenheid van belang en gevaar was. Daarbij was afkeer van het geweld der hevigste Patriotten bijkans algemeen. Maar bij de herinnering aan vroeger gedrag en bedoeling, vooral bij het onveranderd blijven der wederzijdsche betrekking van Magistraten en Eminent Hoofd, kon wantrouwen en naijver niet uitgebluscht zijn. De overdreven eischen der volksgezinden en de billijke wenschen der burgerijen waren niet bevredigd, omdat er verstandhouding en zamenwerking van den Stadhouder met zijne voormalige vijanden bestond. Allengskens werden de onheilen waarvan men bevrijd was, vergeten, om op de bezwaren te letten, wier last nu gevoeld werd. Onvoldaanheid en misnoegen herrees; te gevaarlijker omdat de fel revolutionaire partij, welke deels uitgeweken, deels van ambten en waardigheden ontzet was, verbitterd en magtig, het tot stand brengen van eene democratische omwenteling, ook door buitenlandschen invloed, met onafgebroken volharding ten doel had.

Sedert 1786 en 1787, gevoelden de Vroedschappen »dat zij, nu »het systema der zuivere volksregering de gemoederen zoo sterk »bezet had, den val des Stadhouders nimmer dan met hun eigen »val zouden bewerken."[3]

Uitgewekenen, aanzienlijken en geringen, naar Braband en elders, doch vooral naar het Noorden van Frankrijk. Onder de voornamen, *van der Capellen*, *van Pallandt tot Zuithem*, *Hooft*, *Abbema*, *Bicker*, *Beijma*, *Valckenaer*, *Blok*, *Daendels*. — Het getal dergenen die, van Sept. 1787 tot Jan. 1788, uit de Republiek te Brussel kwamen, werd opgegeven 42394: deels om straf te ontgaan; deels om een onverdragelijken triumf niet te aanschouwen; deels ook om te dezer gelegenheid voor schuldeischers te wijken. Velen hadden, zonder schroom, kunnen blijven, en zouden gebleven zijn, indien zij niet gemeend hadden dat zegevierende terugtogt onder Fransche vlag eerstdaags plaats hebben zou.

777. De beginsels der Patriotten bleven in eer, ofschoon hun beloften en inzigten waren te schande gemaakt. Ligt viel het, mislukking aan eigen jammerlijke verdeeldheid, aan baatzucht of vreesachtigheid van bedriegelijke medestanders, aan overdrijving en overijling der volksgezinden, aan verraad van het Fransche Ministerie te wijten. Dwaling en tegenspoed had de praktijk gekenmerkt; niets was er af te dingen op de voortreffelijkheid der theorie. Op het gebied der Staatsaangelegenheden was de toepassing ontzegd: geen nood! geen ontmoediging! veeleer dubbel geijverd om de toepasselijkheid, op het veld der wetenschap, te bewijzen. Dit kon te beter geschieden, dewijl de leer, wat de grondbegrippen aangaat, reeds gevestigd was in de overtuiging meerendeels ook dergenen aan wie, uit hoofde van Staats- of wel van eigen belang, de verwezenlijking voor als nog hier te lande ontijdig en ongepast scheen. Zoo werd, zonder berekening van het onvermijdelijke gevolg, de Staat, met goedkeuring nagenoeg van allen, door het voortzetten van revolutionaire bespiegelingen ondermijnd.

Afschuw van de onzinnige overdrijving in 1786 en 1787 deed geenszins de ingenomenheid verflaauwen met de Regten van den Mensch, het Maatschappelijk verdrag, en de Volkssouvereiniteit, als fundamentele stellingen van het Staatsregt, bij voortduring erkend. Zoo was het in de school zelfs eenigermate te Leiden van *Pestel* en *Luzac;* vooral te Amsterdam in die van *Cras* (geb. 1739 gest. 1820). Menig vernuft, uit de praktische loopbaan gerukt, wenschte in wetenschappelijk onderzoek den grondslag te leggen, waarop de latere praktijk zou worden gebouwd. *Kantelaar*, door wien nu vooral, als redacteur der *Vaderlandsche Bibliotheek* (1789) de behandeling der gewijde Schrift als ongewijd, des Bijbels als van een menschelijk boek (§ 592a) aangeprezen werd; *IJ. van Hamelsveld*, en anderen oefenden in Godgeleerdheid en Staatsregt grooten invloed uit, ter algemeenmaking van denkbeelden, wier noodwendig verband met hetgeen ook zij afkeurden, door weinigen, waaronder bij v. een *Kluit* en *Bilderdijk*, opgemerkt werd. — Vragen van Teylers Genootschap over de *gelijkheid der menschen*, door Cras en P. Paulus beantwoord in den geest der heerschende begrippen. Uit de hoogte werd het vonnis gestreken over elk die, voorstander van nuttige verbeteringen, van naauwkeurige Bijbelkennis, van gewetensvrijheid en onbelemmerd onderzoek, evenwel ten behoeve van wettige Staatsregeling en aangenomen Kerkgeloof (als voor leden van Maatschappij en Kerk eenigermate verbindend) in de bres sprong. In den Staat de Volkswillekeur, in de Kerk het individueel onderzoek ten troon te heffen, dit was het waardoor, dacht men, »de slagboom der voor»oordeelen verbrijzeld, de toorts der verlichting ontstoken, en het

»tot dus ver geschonden regt der verdraagzaamheid gehandhaafd »werd." [33]

778. Dit gevaar, hoe groot, was weinig beteekenend, bij de vernielende krachten die in Frankrijk werden bereid. Aldaar werd op grootere schaal voortgezet en ontwikkeld wat hier afgebroken en gestuit was. De Fransche Revolutie, waarmede niets in vroeger of later eeuw is te vergelijken, was daar. Wanbegrippen, door wijsgeeren of sofisten tot in de uiterste gevolgtrekkingen verkondigd, zouden nu door democraten, met gelijke volledigheid, ten grondslage hunner handelingen worden gelegd. Dit is gebeurd. Een leer in Godverzaking geworteld en welke dien ten gevolge op stelselmatige miskenning der beginselen en voorschriften van gezag, regt, en zedelijkheid uitliep, openbaarde zich weldra in haar eigenaardige vrucht. Met de leus eener Vrijheid en Gelijkheid die tegen de natuur der dingen in strijd is, werd Koningschap, Adel, Geestelijkheid, en Burgerschap in den ban gedaan der nieuwerwetsche verlichting; gezag met dwingelandij, geloof op één lijn met bijgeloof gesteld: het Christendom door openbare belijdenis der ongodisterij vervangen; de maatschappij met vernietiging, zooveel doenlijk, van al wat tot den eisch eener Christelijke of menschelijke zamenleving behoort, onder de overmagt van revolutionaire faktiën en het snoeimes van moordzieke dweepers gebragt.

Zie § 610. — Aan de vruchten zou nu de voortreffelijkheid van den boom worden gekend.

779. Deze Revolutie was, in oorsprong en karakter, voor geheel Europa dreigend. Frankrijk was sedert eeuwen door stoffelijke en zedelijke krachten te sterk dan dat zoodanige gebeurtenissen voor aangrenzende en zelfs voor verwijderde Staten onverschillig hadden kunnen zijn. En hoe veel geduchter was het nu! De magt, tot wier bedwang de wederstand van allen naauwelijks genoegzaam geweest was, kon meer dan verdubbeld worden ten gevolge der rampzalige veerkracht waarmede eene natie, door tweedragt geteisterd, afleiding en schadeloosstelling buiten haar grenzen begeert. Het gold thans de verwezenlijking van idealen, overal, zoo ver de Europesche beschaving reikte, verspreid. De vrijheidskreet zou

weêrklank hebben; het voorbeeld zou worden gevolgd; want, niet om de nationale belangen van Frankrijk, maar, zoo het heette, om de heilige zaak der menschheid was het te doen. — Inderdaad, wat men voorzien had, gebeurde: sneller bijkans dan te voorzien was. Het Revolutionaire Frankrijk, door welks aanzijn reeds de wettige Gouvernementen met vernietiging werden bedreigd, bleek spoedig de natuurlijke bondgenoot te zijn van elken opstand: het breidde, ter bescherming zijner beginsels, de heerschappij zijner wapenen in Duitschland, Italië, en ook in de Oostenrijksche Nederlanden uit.

In Frankrijk, even als hier, is de omwenteling geenzins enkel of vooral het gevolg der misbruiken of der verbasterde Staatsregeling geweest, ook niet der hardnekkigheid in het handhaven van vooroordeel of onregt. Nooit was er meer welvaart, meer vrijheid, meer uitzigt op spoedige verkrijging van al wat regtmatig en billijk was, dan in het tijdperk hetwelk haar voorafging. Door geen volksbehoefte en ellende is het Rijk in verwarring en opstand gebragt. Van boven af is de omwenteling bewerkt. Meer nog dan in Holland (waar in het eerst vooral de baatzucht der Aristocraten in het spel kwam) was zuivere geestdrift het beginsel. Met de edelste bedoeling had de Koning zelf, onder leiding van filozofen en filantropen (*Turgot*, *Malesherbes*, *Necker*) de steunsels van den Vorstelijken zetel, door opvolging van revolutionaire voorschriften, verzwakt en bijkans te niet gemaakt. De hoogere standen, even begeerig om aan het nieuwe licht hulde te brengen, waren, zoo slechts de geliefkoosde denkbeelden verwezenlijkt wierden, tot groote opofferingen bereid. De invloed van gezag, rijkdom, aanzien, beschaving vereenigde zich dus om ruimen ingang te verleenen aan de Republikeinsche Staatstheoriën (§ 88), door de Hervorming bedwongen, door de ongeloovige wijsbegeerte, als algemeen Staatsregt en met verderfelijker oorsprong en strekking, in eer en vermogen hersteld. Voorzeker waren de gebreken van een Staat, in welken dikwerf de Vorst despoot, de Aristocratie drukkend, en het volk aan knevelarijen ten prooi was, menigvuldig en schadelijk genoeg, om vroeg of laat eene Revolutie in den gewonen zin, verplaatsing van het gezag en wijziging van den Staatsvorm, te doen geboren worden; ook was hierdoor de bodem voorbereid om aan het revolutionaire zaad spoediger en dieper wortelen te doen schieten: maar nooit had zoodanige *theoretische* Revolutie, waarin stelselmatig de maatschappij, in haar beginselen, ten onderste boven gekeerd is, plaats kunnen hebben, indien zij niet de vrucht der heerschend geworden *theorie* geweest was.

Frankrijk, reeds in gewone tijden, door uitgestrektheid, ligging, volkskarakter, en invloed op de Europesche beschaving, zoo oppermagtig (§ 296), kreeg spoedig, door revolutionair geweld, eene ontwikkeling die alle berekeningen overtrof. Verlichte Staatslieden

hadden verzwakking en ontbinding, als noodwendig gevolg van tweedragt, voorspeld. Het tegendeel had plaats. De tweedragt der faktiën was, door geweldige centralisatie van de krachten eener in het gareel der Revolutie voortgezweepte bevolking, met de meest volkomene en krachtige Staatseenheid gepaard. De omwenteling, door de omwenteling zelve gesterkt en gevoed, was onverwinbaar, onweêrstaanbaar. — Zij *a.* wekte voor de zoogenaamde vrijheid eene geestdrift die onbegrensd was; *b.* ontwikkelde, zoodra zij den krijg had begonnen, militaire talenten, voor wie het aan ruimen werkkring niet ontbrak; *c.* kon, door een revolutionair financie- en defensie-wezen, over goed en leven van ieder ingezeten beschikken; *d.* achtte zich door generlei grenzen van regt en zedelijkheid beperkt; *e.* vond in ieder land velen, uit overtuiging, of belang, of vrees, ter verbroedering of onderwerping gereed; *f.* vormde zich een eigen krijgssystema, op de onmetelijkheid der revolutionaire hulpbronnen gevestigd, en door welks stoutheid alle kunstgrepen en ontwerpen der vroegere taktiek ijdel werden gemaakt.[55]

De natuur zelve der omwenteling bragt meê wat in de Decreten der Nationale Conventie van 19 Nov. en 15 Dec. 1792, in de opgeblazenheid der viktorie (§ 798), bekend werd gemaakt. Aanbod van broederschap en van bijstand aan ieder Volk dat zijne oorspronkelijke vrijheid wilde herwinnen; met last aan de krijgsoversten om dienovereenkomstig te werk te gaan: voorts afkondiging overal van Volkssouvereiniteit: afschaffing van alle bestaande Overheden, van alle belastingen, van leen- en grondregten, van Adel en Privilegiën, met uitnoodiging aan allen om in grondvergaderingen een provisioneel Gouvernement te kiezen en met doodelijke vijandschap tegen elk die deze weldaden weigeren en Vorsten of voorregten verdedigen zou.

780. De wederstand der Mogendheden was gering en vruchteloos. Dit kon niet anders. Inzonderheid de Vorsten en hunne raadslieden waren ijverige belijders der begrippen waarvan in Frankrijk, volgens hen, niet de natuurlijke ontwikkeling, maar de verkeerde en afwijkende rigting gezegevierd had. Met de revolutie-leer in het hart, waren zij onvermogend dwaling door waarheid, dweepzucht door geestdrift, schijn door wezen, valschen door echten vrijheidszin te bestrijden. Van den eigenlijken aard der krankheid en der geneesmiddelen onbewust, moesten zij telkens mistasten in al wat tegenover den vijand gedaan of niet gedaan werd. Zij waren en bleven doorgaans in den waan dat er aan het hoofd der beweging een wettig, voor de diplomatie althans eerbiedwaardig, bewind was; dat vreemden geen regt, ten minste geen verpligting hadden, inzonderheid waar het de ontwikkeling van erkende beginselen gold, partij te kiezen ten aanzien

der inwendige aangelegenheden van het Fransche volk; dat de Revolutie, aan zich zelve overgelaten, binnen den omtrek van Frankrijk verkwijnen en uitsterven zou, of dat, in het tegenovergestelde onverhoopte geval, eene omwenteling, waarop allerwege, in aard en werking, de stempel van het buitengewone, bijkans van het wonderbare gezien werd, met gewone middelen binnen de grenzen van haar Vaderland zou worden te rug gedreven en beperkt. En wat was van dergelijk overleg en zelfbedrog het verderfelijke gevolg? langdurige werkeloosheid werd door flaauwhartige werkzaamheid vervangen; en aldus voor Fransche en revolutionaire overheersching de toegang geopend, de baan effen gemaakt.

Aan Vorsten en Volken was de Omwenteling, in begin en beginsel, welgevallig; als de algemeen en door den Koning zelven gewenschte toepassing van waarheden, op wier grondslag, zoo men achtte, het heil der Natiën en de duurzame magt der Overheden, veiliger dan ooit, zou berusten. Hieruit kan in de houding der Mogendheden veel dat onverklaarbaar schijnt, worden verklaard. — Zij waren tot tusschenkomst en partijkiezen geregtigd en verpligt; omdat *a.* waar een Staat door burgerkrijg verscheurd wordt, onbaatzuchtige hulpbetooning tot herstel van wet en orde geoorloofd en prijselijk is: *b.* het wettig gezag in Frankrijk bestreden en vernietigd werd met beginsels, door wier triumf Europa in wanorde en ellende zou worden gebragt. Als de nabuur het huis in brand steekt, is, bij den meesten eerbied voor het heilig eigendomsregt, onverwijld binnentreden ter uitblussching vergund. Doch, in de schatting der meestvermogende Vorsten, was hier weldadig licht, geen vernielende vlam. Ongeregeldheden en gruwelen, betreurd en verfoeid, waren, zoo dacht men, de reactie, deels van vroeger onregt, deels van den dwazen tegenstand der geprivilegieerden; de naweën, als ware 't, der wedergeboorte van den Staat, geenszins de aanvang eener praktijk, die niet dan in alverwoesting eindigen zou. De revolutionaire magtvoerders in Parijs waren dus, ofschoon zij de betrekking omkeerden van onderdaan en Vorst, geen rebellen; zij waren de vertegenwoordiging van het Souvereine Volk, aan wie de Koning ondergeschikt en in wier ligchaam het legaal en regtmatig Staatswezen van Frankrijk afgebeeld was. Wel verre van te bevroeden dat ook aanval hier zelfverdediging was, vermits de omwenteling door haar leer zelve aanvallender wijze te werk ging, achtte men de zaak *domestiek* (§ 760a); geen *interventie* noodig, nuttig, of geoorloofd, waar het de regeling van deugdelijke beginselen gold. Ongerijmd scheen eene restauratie waarbij handhaving van historischen Staatsvorm en van verkregene regten, die nu een versleten kleed en dwaze vooroordeelen werden genoemd, ten grondslag zou worden gelegd. Bijkans alleen om den *persoon* des Konings

of om monarchale *vormen* was men bekommerd; als of de redding van Vorst of titel met het behoud van het Koningschap, als hoeksteen van het wettig Staatsgebouw, gelijk stond. Doorgaans werd het revolutionaire Frankrijk bestreden minder als *Faktie* dan als *Staat*, zoodat men alle partijen, ook de vijanden van het bewind, tegen zich vereenigde door eenheid van vaderlandsch gevoel. Verstandhouding werd gezocht, niet met royalisten op den grondslag der legitimiteit; maar terwijl dezen naauwelijks in de achterhoede als hulpbenden geduld werden, met de meest gematigden of minst hevigen der revolutionairen, in wie tegen de ontwikkeling van eigen beginsels geen kracht was. Waarborgen dacht men te vinden in het wijzigen der revolutionaire instellingen, terwijl het stelsel waaruit zij oprezen, de wortel der bitterheid, behouden en toegejuicht werd.

Geenszins door dreigende houding der Mogendheden is Frankrijk tot oorlog getergd. Veeleer wenschten zij, ten koste van verlies en zelfvernedering, den vrede te mogen behouden. De oorlogsverklaring der Franschen en hun aanranding van België heeft den vereenigden inval van Oostenrijk en Pruissen (waartoe de Keizer anders niet ligt zou overgehaald zijn) ten gevolge gehad, en de Coalitie met Engeland is eerst in 1793 ontstaan. De Minister van Buitenlandsche Zaken, Delessart, schreef (8 Julij 1792) uit zijne gevangenis, aan Lafayette: »mijne verdediging zal belangwekkend »zijn, door de openbaarmaking van hetgeen in de vreemde Hoven »plaats gehad heeft en door het onwedersprekelijke bewijs dat men »geen krijg tegen ons voor had, maar dat wij zelven dien verwekt, »begonnen, en Europa ons tot vijand hebben gemaakt."

Gewapende tusschenkomst der Mogendheden, zonder welke het kwaad onvermijdelijken voortgang moest hebben, zou waarschijnlijk met de beste gevolgen bekroond zijn, indien ze, zonder overheersching, verbrokkeling, ontzenuwing van Frankrijk, of onderwerping aan een opgedrongen Staatsvorm, of volledig terugvoeren van den toestand vóór de Revolutie, te bedoelen, integendeel, enkel tot herstel van orde en gezag in Staat en maatschappij tijdig, met genoegzame hulpmiddelen, en naar het voorschrift van waarlijk anti-revolutionaire beginselen, geschied was. De aard en strekking der maatregelen welke, na onherstelbaar tijdverzuim beproefd werden, was doorgaans ter aanblazing meer dan ter uitblussching geschikt.

Niemand welligt behalve *Burke*, althans niemand zóó gelijk hij, heeft wat uit de revolutionaire kiem voortspruiten moest, voorspeld. Zelfs een *Pitt*, die later, met onvergelijkbare bekwaamheid en volharding, de atagonist der Omwenteling werd, erkende (1800): »wij »zijn te traag geweest in het vooruitzien van het gevaar: hadden »wij den eigenlijken aard der Revolutie vroeger begrepen; een an»der gedrag dan het onze zou beter te verdedigen geweest zijn."

781. Wankelend was, in zoodanige omstandigheden, het bestaan der geredde Republiek. Veel vereenigde zich tot haar verderf. Eene Staatsregeling waardoor, ten gevolge van ontaar-

ding, de geregelde gang van zaken en de werkzame belangstelling van het volk, wel verre van bevorderd, onmogelijk gemaakt werd; het vuur der tweedragt smeulend en dreigend; een Bewind, dat, noch door het vertrouwen van het algemeen, noch door onderling vertrouwen ondersteund werd; eene tegenpartij, ook in haar vernedering, ijverend en magtig om den gunstigen afloop der meest gewigtige maatregelen te beletten; wrok van talrijke uitgewekenen, door wie vreemden in het harnas werden gejaagd; blijvende en toenemende ingenomenheid met beginsels regtstreeks tegen het Staatswezen gerigt. Toen de revolutionaire legermagten oprukten, toen de Bondgenooten zich aan de bescherming van Nederland onttrokken, toen door inboorlingen aan de vijanden de weg gewezen en de broederhand gereikt werd, moest wel tegenstand ijdel en instorting van het Staatsgebouw nabij zijn. In Frankrijk vooral was het lot en de val van Nederland beslist.

782. Loffelijk was, bij de menigvuldigheid van bezwaar en tegenspoed, de houding en standvastigheid dergenen die bij dit geweldig slingeren der Staatshulk aan het roer hebben gestaan. Willem V, zonder schitterende talenten, gaf het voorbeeld van kalme pligtvervulling en onwrikbare volharding. Het ontbrak hem aan bekwame en moedige medestanders niet. De Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL heeft op het bestier den meesten invloed gehad; uitstekend door omvang van bekwaamheden en vastheid van karakter. Verzoening van binnen en vrede naar buiten, is het doel zijner onvermoeide zorgen geweest. Wie in het oog houdt van hoedanigen aard, toen hij in Holland zijne hagchelijke taak opnam, de gesteldheid was der Republiek; met welke in- en uitlandsche moeijelijkheden en gevaren hij onophoudelijk te kampen gehad heeft, en hoe onvermijdelijk, om den toestand van geheel Europa, de zege van Franschen en Franschgezinden ook in Nederland was; zal gereedelijk erkennen dat de man, onder wiens beheer de slooping van het Gemeenebest plaats gehad heeft, door beleid, veerkracht en onverschrokken standhouden, een eervollen rang onder de Nederlandsche Staatslieden bekleedt.

Aan Willem V ontbrak veel (§ 683) dat hem, bij het gewigt en de bezwaren zijner taak, uitmuntend zou te stade gekomen zijn,

De Raadpensionaris beklaagde zich, althans in den beginne, »over »de weinige directie van den Prins, die zijne dagen doorbrengt met »gehoor te verleenen ; dat hij de groote zaken verzuimt om zich »enkel met kleine bezig te houden, en dat hij geen het minste »onderscheid maakt tusschen zijne verklaarde vijanden en zijne vrien- »den; integendeel de eersten met opene armen ontvangt, de tweede »dáár laat. Niets was er op de baan gebragt noch van een Depar- »tement of Raad, waarin de zaken behoorden behandeld te worden, »noch van eene nieuwe orde in de bezigheden, noch van bepaalde »uren om aan gewigtige bezigheden te werken."[50] Doch wat den Prins ontbreken mogt, standvastigheid en Vaderlandsliefde niet. In zijn hart was geprent wat hij eenmaal, bij het naderen des vijands, aan den bevelhebber van Breda schreef: »maak u niet verlegen, »indien mijn kasteel, indien alles wat ik in mijne Baronie bezit, »verbrand of vernield wordt. Ik ben aan mijn Land mijn bloed ver- »schuldigd en evenzeer, waar het dezelfs behoud geldt, tot opoffe- »ring mijner bezittingen verpligt."

De zeldzame kunde en fermeteit die *van de Spiegel* (§713) ten nutte van Zeeland, in hagchelijke tijden geopenbaard had, deed op hem, ofschoon Zeeuw, voor het Raadpensionaris-ambt in Holland, de algemeene keus vallen : met volkomen eenparigheid, nog vóór de verandering der Stedelijke Regenten, benoemd. Uitstekend, zoowel (blijkens zijne *Satisfactie van Goes* en andere Geschriften) in de wetenschap van Geschiedenis en Staatsregt, als in de praktijk. Voorstander was hij van representatieve Staatsregering met Erfstadhouderlijk Bestuur door Reglementen beperkt, en tevens van verbetering der Constitutie ; namelijk met bedaardheid en rijp overleg, niet als de hoofden verhit en de geesten door vooroordeelen ingenomen zijn; noch ook ter opdringing van nieuwigheden naar onuitvoerlijke theoriën. Wanorde, hatelijkheden, geweldenarijen, omzwevende partijschappen, had hij steeds tegengegaan en verfoeid : en nu wenschte hij dat het geheugen der tweespalt door een eeuwig vergeten uitgewischt wierd.[51] Hij was zeer sterk van begrip dat de Engelsche Alliantie altoosdurend, niet enkel politiek en commercieel, maar systematisch behoorde te zijn.[50] — Voorziene en onvoorziene bezwaren : als Zeeuw vond hij in Holland tegenwerking ; als Raadpensionaris van Holland, werd hij door Zeeuwen mistrouwd. De Prins scheen meer hoogachting dan genegenheid voor hem te hebben, en gaf ook aan andersdenkenden gehoor. In het leiden der Vergadering onderscheidde van de Spiegel zich door energie, gevatheid, en, bij tegenspraak en miskenning, door geduld.

Van der Hoop, »een allerbraafst welmeenend man"[4], Thesaurier-Generaal, bij zijn dood (1793) opgevolgd door *van Alphen*. De oude Griffier *Fagel* (†1793) en daarna zijn kleinzoon *Hendrik Fagel*. — De kundige en scherpzinnige Secretaris van den Raad van State *Mollerus*.

783. Twee onder-afdeelingen; de eerste totdat de oorlog met Frankrijk begonnen (Sept. 1787—Jan. 1793), de tweede,

totdat het Fransche leger in Nederland binnengeleid is (Jan. 1793—Jan. 1795).

a. SEPT. 1787 — JAN. 1793.

Bezwaren in het Staatsbeheer. — Onlusten in België. — Omwenteling in Frankrijk.

784. Moeijelijker toestand is naauwelijks denkbaar dan die waarin het Stadhouderlijke Bewind, na het uit een springen van het revolutionair geweld, zich bevond. Algemeene en onbeschrijflijke verwarring. Onnoemelijke aanmatigingen en eischen. Schijnvriendschap van Regenten, wier eigenbelang hen tot regtmatiger handelwijs gebragt had. Naauwelijks bedwingbare wraakgierigheid der overwinnaars; felle haat eener tegenpartij, tijdelijk ten ondergebragt, zonder ontmoedigd of magteloos te zijn. De Stedelijke Besturen vooral in Holland onder revolutionairen invloed. Vrees dat Frankrijk zich de zaak der bedrogen Patriotten, als een punt van eer, aantrekken zou. Vrees dat de raadgevingen van Pruissen, door den invloed en de bekwaamheden eener Pruissische Vorstin, menigvuldiger en stelliger zouden kunnen worden dan voor de zelfstandigheid van het Gemeenebest wenschelijk was.

Ellende en wanorde veroorzaakt door het revolutionair beheer. — Tweespalt der Provincien verdeeld bijkans in alles, vereenigd enkel tegen het groot gezag en overwigt van Holland, oorzaak der onlusten: weshalve vernedering dezer provincie, ook bij vereffening der langdurige geschillen over de Quotas, bedoeld werd. Verval der Land-armee, waar, ten gevolge der geschillen over de magt om orders te geven (§ 768a), de discipline verbroken en eene menigte van Officieren, bijkans alleen om dwaling in het *Jus publicum*, van hunne posten ontzet waren. De Marine genoegzaam te niet; de schulden aan de Admiraliteiten zoo hoog gerezen dat er millioenen noodig waren om een beginsel van leven in die Collegiën te storten. De Oost-Indische Compagnie, onmisbaar voor den handel op Indië, die eene der zuilen van Hollands welvaren was, lag, zoo bloeijend in 1780, nu te grond. De West-Indische Maatschappij was afgeleefd. De vrede op zeer onwissen voet: dagelijks berigten van het verzamelen van legers en het aannaderen van troepen. In het Land eene vreemde krijgsmagt (4000 Pruissen tot Mei 1788), kostbaar en lastig, die vermeerderd zou worden bij het uitbreken van een krijg.

De toestand der geldmiddelen beklagelijk: eene menigte van schreeuwende schulden onbetaald: millioenen ten gevolge der onlusten verspild. Daarbij voortduring der partijschappen voornamelijk in Holland. Spoedige werkzaamheid werd vereischt om orde, rust, en welvaart te herstellen.[51]

De Raadpensionaris meende te bespeuren, dat er twee partijen aan het Hof waren, de eene van den Prins en de andere van de Prinses; deze was zekerlijk een vrouw van verstand die fermeteit bezat en orde hield; maar de Prins, niettegenstaande alle zijne gebreken en zwakheden, moest worden gehandhaafd en ondersteund; want, voegde hij er bij, »hij is toch altoos de gene die Prins van »Oranje is, het Volk bemint dien naam, en eene Prinses van Pruis»sen moet ons niet regeren." [50]

785. Maatregelen van zelfbehoud werden vereischt. Geen Vrijkorpsen meer; geen vereenigingen, waarbij men de uitoefening der Volkssouvereiniteit ten doel had; geen stilzwijgend verlof tot oproerig geschrijf; ook geen bevestiging van democratische Regenten, meerendeels door geweld op het kussen geraakt. Remotiën dus, inzonderheid in Holland, waarbij men niet altijd in de keus, hetzij ter verwijdering of ter benoeming, met billijkheid en naauwgezetheid te werk ging.

Wapengenootschappen, Burger-Societeiten, enz. ontbonden; verbod van de meest befaamde Couranten.

1787. 31. Oct. Holland magtigt den Prins tot verandering der Regeringen, voor deze reis, zonder prejudicie van goeden naam. Commissarissen, *Bentinck* die van den ijver meer dan van de talenten zijns grootvaders (§ 545a) geërfd had; 24 jaren oud, en die van opruijing der Oranjegezinden ook tot min prijselijke handelingen verdacht werd, en *Merens*, een kundig en geacht Raadsheer in het Hof van Holland. Zij kweten zich »ook bij gebrek aan kundigheid »omtrent de gesteldheid der steden," [52] niet zeer gelukkig van de hoogstmoeijelijke taak. Eerste bewerkers der onlusten, en dit was eigenlijk na den loop der zaken niet wel te vermijden, werden gespaard; velen daarentegen verwijderd die door hun voorbeeld en opwekking waren verleid. »Voor ervaren lieden kreeg men jonge »nieuwelingen bij wie raad noch inzigt was." [4]

Onvermijdelijk was eenige remotie, waar de Regering in 1787 onder den invloed der Patriottische bajonnetten gevormd was (§767); te meer om de stoutheid welke, ook na het herstel van zaken, in verscheidene plaatsen aan den dag gelegd werd. Zoo werden bij v. te Haarlem »de zoo menigvuldig misleide burgers door de ware be»werkers der schadelijke nieuwigheden in verkeerde begrippen en »handelingen nog gestijfd; andersdenkende medeburgers bijna even»eens als te voren aangezien en behandeld; degenen die elders de »rust verstoord hadden, met opene armen ontvangen." [70]

786. Niemand kon van vervolging afkeeriger zijn dan hij die het felst beleedigd was, de zachtmoedige en altijd vergevensgezinde Prins. Desniettemin is, in sommige plaatsen en Gewesten, de verbreking van den revolutinairen dwang ontluisterd door wanorde, overmatige gestrengheid, en wraakoefening; ten gevolge der buitensporigheden van de vreemde troepen, der losbandigheid van het gemeen, of der verbittering van Aristocraten, aan wie, bij de bewustheid van eigene schuld, oogluiking en toegeeflijkheid zou gevoegd hebben. De *Amnestie*, veelomvattend, scheen niet zoo ruim en onbekrompen als voor toenadering en verzoening wenschelijk was. En evenwel zelden of nooit welligt was er, in gelijke omstandigheden, na zoo veel leed zoo weinig vergelding, na zoo veel strafwaardigheid zoo luttel straf.

Geen schaduw van wraakgierigheid bij den Prins. Welligt evenmin bij de Prinses; althans eene Satisfactie (§ 771a) was niet buitensporig, waarbij 18 personen, aan regtelijk onderzoek, of verantwoording der verspilde schatten, of schadevergoeding niet onderworpen, enkel, opdat zij niet verder kwaad zouden stichten, van ambten die zij verbeurd hadden, werden ontzet. Maar *a.* de *Pruissen*, door wie ook een aantal gevangenen naar Wezel weggevoerd werden, maakten het »niet schappelijk ten platten lande:"[49] *b.* menigvuldige *plunderingen* te 's Hage, Delft, Gouda, Leiden en elders; op sommige plaatsen door het krijgsvolk: nergens in die mate als te 's Hertogenbosch (8 Nov.); 200 huizen geplunderd, 879 beschadigd: strafoefening deswege en ontwapening der Regimenten: de Oranje-Societeiten in verscheidene steden »veroorloofden zich nu de»zelfde daden, die zij bevorens in anderen hadden gewraakt:[52] *c.* *regtelijke vervolgingen*, waarbij veel ongelijkheid plaats had, deels omdat de strafbaarheid derzelfde handelingen, bij de verschillende houding der Staten van de Gewesten, geenszins dezelfde geweest was; deels omdat de Aristocratie, uit wraakzucht of angstige voorzorg, in sommige Provinciën met scherpheid te werk ging. Openlijk strafoefeningen, confinementen, verbanningen, geldboeten; vooral ook in Utrecht en Friesland: Cappellen van den Marsch door het Hof van Gelderland ter doodstraf verwezen.

Pogingen der Regering in Holland om de baldadigheden te stuiten. 20 Sept.: Publicatie van den Prins, en (9 Oct.) van de Staten, tegen het inslaan van glazen, plunderingen, en andere feitelijkheden, waardoor de gemeene rust verstoord wordt. — 1788. 21 Febr.: Publicatie van Holland.

Op voorslag van den Prins (21 Nov. 1787) *Amnestie* in Holland (15 Febr.) aan allen die, zonder bepaald opzet, zich in de beroerten gemengd hadden: uitzonderingen, die aanleiding gaven om de hatelijkheden levendig te houden, »*vergeven*, in plaats van *vergeten*; »terwijl de Patriotten niet erkenden dat zij vergiffenis behoef-

»den."[51] — Het placaat was in algemeene en voor gunstige uitlegging vatbare bewoordingen vervat: »aan allen zonder onder»scheid werd een open deur gelaten om er deel aan te hebben; »velen ook der meest schuldigen en aanvoerders, zijn, op verklaring »van leedwezen, berouw, of dwaling, onder de vergiffenis begrepen, »velen weigerden dit op behoorlijke wijze te doen, en zijn evenwel »geduld, en gaven bij voortduring den toon!"[5]

Zoo een deel gemeen volk, na de verongelijkingen van 1781 tot 1787 opgekropt te hebben, in dadelijkheden hier en daar schielijk en voor een korten stond losbarstte, eerlijkdenkende burgers en Regenten hebben getracht dien stroom te keeren, en ook meerendeels gestuit; terwijl op vele plaatsen, tot bewondering en blijdschap van alle weldenkenden, niets kwaads geschied is.[5] Vergelijk de handelwijs der Patriotten (§ 760) en hun Placaten en keuren tegen Oranjegezindheid. »Men wijze een Land waar gebeurd is wat, van »1776 tot 1787, in de Republiek en bijzonder in Holland is omge»gaan en waar alles zoo voorbeeldeloos zacht en toegevend is afge»loopen. Wat velen ook bedreven, geschreven, gewoeld, gewerkt, »*gesnaphaand*, *geclubt*, *gesociëteit*, *geremoveerd*, *gedreigd*, *geadresseerd*, »*gedenoncieerd* mogen hebben, is er wel een eenige die zulke straffen »ondergaan hebbe, waarvan andere landen zoo smertlijke en menig»vuldige voorbeelden opleveren!"[3]

Het was voorwaar geene zeer geweldige reactie waarbij een *van Bleiswyk*, die met de ergste drijvers lafhartig geheuld had, den gezetten tijd van het Raadpensionaris-ambt ten einde mogt brengen; een *P. Paulus*, die vrij wat meer kwaad dan de meesten der geremoveerde Regenten gedaan had,[30a] over de zes maanden in zijne gewigtige betrekking bij de Admiraliteit van de Maas geduld werd, en zelf een *Luyken*, die zijn leven aan het vervolgen van de Oranjegezinden gewijd had (§ 653a), de daarvoor toegezegde jaarwedde verkreeg en behield.

787. Voor de bestendigheid van den regeringsvorm en de veiligheid van den Staat moest worden gezorgd. Het Stadhouderschap werd, als onafscheidelijk van de Staatsregeling, bevestigd, door onderlinge garantie der Gewesten; door een eed, welke aan elk die, al was het in zeer ondergeschikte betrekking, burgervoorregten genoot, opgelegd werd; en door Verbonden met Engeland en Pruissen, waarbij de Republiek en ook het Erfstadhouderlijke Huis, tevens met huwelijksverbindtenissen gesterkt, nieuwe waarborgen verkreeg.

Het Stadhouderschap moest de onverbreekbare band worden der zeven Gewesten; hun middenpunt, niet als een bijwerk (*accessoir*), maar als een onafscheidelijk (*inhaererend*) gedeelte; zoodat de eene Provincie, in weerwil van de andere, het niet mogt afschaffen of beperken.[51] — Op voorstel van Enkhuizen (25 Oct.) kwam Hol-

land »met de meeste bereidwilligheid"[52] tot een besluit. 27 Junij 1788: *Acte van Garantie* door alle de Gewesten geteekend: »de hooge en »erflijke waardigheden van het Stadhouder-, Kapitein- en Admiraal- »Generaalschap essentieel deel niet slechts der Constitutie van ieder »Provincie, maar van den geheelen Staat, voor wiens rust en veilig- »heid deze Grondwet onontbeerlijk is." — Eeuwig Edict (§ 365), voor de gansche Republiek in Stadhouderlijken zin.[51]

15 Febr. 1788. Holland vergt van ambtenaren, van leden der gilden en schutterijen, den eed op de Constitutie bestaande in de Souvereine Overheid der Staten van Holland met den Erfstadhouder: zoodat die gelofte zelfs voor de geringste neringen en bedieningen vereischt werd. Aanleiding tot meineed, of bezwaar. — Het zweren op de Constitutie captieus geacht, zoolang niet uitgemaakt werd welke de ware Staatsregeling was: vermoeden dat door dubbelzinnigheid de Souvereiniteit aan den Stadhouder nevens de Staten toegekend werd. — Dec. 1788: Resolutie van Holland; de Stadhouder voorloopig hersteld in het kiesregt uit de nominatiën tot de magistratuur of andere posten van Regering in de Steden.

Echtverbindtenissen; van den Erfprins met de Prinses FREDERIKA LOUIZA WILHELMINA VAN PRUISSEN, dochter des Konings (17 Sept. 1789 aan de Staten-Generaal bekend gemaakt, in 1791 voltrokken); en van Prinses Louize met den Erfprins van BRUNSWIJK. — Dubbele betrekking, waardoor, om 1787, ook de wrok tegen Oranje versterkt werd.

788. Voor handel en nijverheid was de behoefte aan opbeuring en te gemoetkoming dringend. Met ijver sloeg men de hand aan verbetering der Financiën, aan billijke verdeeling der gemeene lasten, aan regeling der vaart op Oost en West, aan inrigting van het defensie-wezen te water en te land. Wat vroeger, ten gevolge der onlusten, verzuimd was, werd nu ondanks menigvuldige bezwaren, met veelomvattende zorg en standvastigheid behartigd.

Financien. »De publieke kassen in ellendigen staat; ongewone »middelen reeds gebruikt om de zaken eenigzins gaande te houden: »de interessen der van 1780 tot 1787 verleende gelden hadden, bo- »ven den aanzienlijken schat die in 1780 voorhanden was, het Land »met meer dan een millioen jaarlijksche uitgave belast, behalve de »groote sommen daarna, ten gevolge van dat tijdperk, betaald: »schrikbarend jaarlijks *te kort.*[51]

Quotas: langdurige moeijelijke geschillen door de Staten-Generaal beslist. Deze schikking, waarbij Holland een deel der verpligting van de andere Gewesten op zich nam, heeft volslagen verwarring voorgekomen: nu was er middel om de Provinciën tot afkomst te brengen; om de consenten te doen uitkeeren; om vermeerdering van lasten buiten toestemming van Holland te beletten; groote ver-

betering en besparing in den staat van oorlog en dergelijke; zoodat de zaak, politiek en financiëel, allezins ten voordeele van Holland was. [51]

Oost-Indische Compagnie: hulp (door een dwang-negotiatie) verleend; genoegzaam, zoo niet verkeerde speculatie in het uitzetten van den thee-handel en onvoorziene ongelukken het geld hadden doen versmelten. [51]

West-Indische Compagnie: haar Octrooi (met 1791 ten einde loopend) niet vernieuwd. Andere Directie: uitnemende gevolgen.

De Raadpensionaris was zeer ingenomen met het denkbeeld eener uitbreiding van den *landbouw*, zoo hier als in de Koloniën; ook met ontwerpen tot *droogmaking* der groote waterplassen in Holland.

789. Vrede scheen onmisbaar; én om in nuttige werkzaamheid niet te worden gestoord, én vermits de woelingen der misnoegden, ook der uitgeweken Patriotten, ligt door krijg zouden worden begunstigd. Maar de toestand der algemeene zaken was op verre na niet geruststellend. Langer dan vier jaren werd door Rusland en Oostenrijk een oorlog tegen Turkije gevoerd, waarin, om den val van het Ottomanische Rijk te verhoeden, Engeland middellijk, door aanmoediging en ondersteuning van Polen en Zweden; Pruissen bijna regtstreeks, door dreigende houding en door een verbond met de Porte, gemengd werd. De raadgeving en invloed der Republiek, die thans weder, door welwillendheid van magtige Bondgenooten, in de Europesche aangelegenheden gekend werd, had eene allezins nuttige strekking in het bijleggen van menig zorgverwekkend geschil.

1787. Aug.: krijg van Rusland met Oostenrijk, (Febr. 1788) tegen Turkijë. — 1788. Junij: inval van Zweden in Finland. — Anti-Russische partij in Polen, vertrouwend op de hulp van Pruissen.

Zorg van den Raadpensionaris om zich in het Verbond met Pruissen buiten garantie van *Silezie*, en deelgenootschap aan de *Duitsche Ligue* (§ 756[a]) te houden. [50a] Medewerking tot *a.* het dempen der geschillen tusschen Oostenrijk en Pruissen; *b.* de mediatie tusschen den Keizer en de Porte; *c.* het voorkomen van oorlog tusschen Rusland en Engeland over de vredes-voorwaarden met Turkijë; *d.* het bijleggen der twist van Engeland en Spanje over de landstreken der Noord-Westkust van Amerika; *e.* vele andere stribbelingen der Hoven van Europa, die in de kabinetten zijn gesmoord. — Bewaring van den vrede ging vooral ook van de Spiegel ernstig ter harte; overtuigd dat één vonkje, in welken hoek ontstoken, ligt een vlam tot Nederland kon uitbreiden, en dat niets zoo verderflijk is voor eene Republiek op den koophandel gevestigd als de oorlog. [51]

790. In België braken ernstige onlusten uit, door het onverstandig woelen van Jozef II bewerkt. Nu verkoopen of verruilen der Erflanden niet gelukt was, moest, in naam der wijsbegeerte, hervormen worden beproefd. Vrede, rust en welvaart, met ondergeschiktheid en gehechtheid aan de Oostenrijksche Dynastie, was, sedert dertig jaren, het deel dezer voorheen door krijg zoo vaak gefolterde Gewesten. Dit was niet genoeg. De landzaten moesten, op bevel van den hoogverlichten Keizer, met te nietdoening van aloude regten en gebruiken, met aflegging van volkszeden en volksgeloof, voortaan gelukkig zijn naar de voorschriften en op den trant der Fransche filozofie. Weinige maanden en de strekking dezer heillooze Staatkunde was onmiskenbaar; om onrust, misnoegen, klagten, verontwaardiging, opstand, afval te bewerken.

België, onder Maria-Theresia, bestuurd door Hertog Karel van Lotharingen, was in het ruim genot der zegeningen die zachtheid van beheer, bloei van nijverheid en landbouw, en eene vroeger schaars gekende rust over het gansche Land hadden verspreid. Door de dwaasheden van een Vorst, die door zijne wijsgeerte niet wijs geworden was, werd zegen in onheil verkeerd. De Belgen, gehoorzaam en trouw, waren tevens naijverig op de regten waardoor zij tegen willekeur werden beschermd (§ 25 en 26a); daarbij verkleefd van oudsher aan de Roomsche Kerk, aan de eigenaardige instellingen der Gewesten, en aan die zelfstandigheid welke ten waarborg tegen den invloed van andere aan het Huis van Oostenrijk onderworpen Staten verstrekte. Dit was, dacht de Keizer, meêlijdenswaardig vooroordeel; kinderachtigheid eener bevolking niet volwassen en op de hoogte des tijds: door hem zou voor beter en hooger opvoeding worden gezorgd; zijne roeping en begeerte was het de weldaden der filosofie ook in België te brengen. Hij gaf zich een vrijbrief om, tegen de voorwaarden van het landsheerlijk gezag, eigendunkelijk de hervorming die hem nuttig scheen, te bewerken, en vreesde niet zich, om der vrijheids wille, van den lastigen band der wettig verkregene volksregten te ontslaan. Despoot, verbrak hij wat aan revolutionair alvermogen en albemoeijing kon hinderlijk zijn. — Veelomvattend ontwerp : de Roomsche Kerk, als ware zij eene Staatsinstelling, van regeringswege wijzigen en beheerschen, zoodat zij der verlichting niet in den weg, en straks ten dienste zou staan : de plaatselijke en provinciale regten, als of de Landsheer vrije beschikking over de regten van anderen had, vernietigen, om alle deelen van den Staat door een centraliserend bewind in den geijkten vorm te kunnen brengen ; zich van de stelling dat de regering niet om des Vorsten, maar om des Volks wille daar is, bedienen, ten einde, én omslag der jaarlijksche beden door de eenvoudigheid van duurzame belasting, én kostbare werving door

dienstopschrijving (*conscriptie*) te vervangen; de kenmerken van afzonderlijk bestaan uitwisschen, om de Nederlanden, zooveel doenlijk, in de algemeene Oostenrijksche Monarchie te versmelten.

Reeds van 1780 af was er, ook in de Duitsche Staten des Keizers, een gedurig wijzigen, vernietigen, reglementeren geweest: afschaffing van kloosters, verbod van bedevaarten, te niet doening van broederschappen, vermindering van kerk- en feestdagen, stremming der betrekkingen tusschen den Paus en de Geestelijkheid, pogingen om de Roomsche kerk van Rome te scheiden; maatregelen waarbij willekeur en hardheid der uitvoering ook wat goed en nuttig was, bedierf. — Vooral in België misnoegen en onwil; met te meer felheid drijft de Keizer het geliefkoosd ontwerp. — 1786: 16 Oct. Edict, waarbij, wegens het onvermogen der Geestelijkheid om, door grondige en verlichte onderwijzing, de aanstaande Priesters tegen zedenbederf te behoeden en voor liefde tot de Godsdienst te vormen, met afschaffing der Bisschoppelijke Seminariën, te Leuven een Algemeen Seminarie opgerigt wordt; niemand zal geordend worden die niet vijf jaren aldaar, met bijwoning van de openbare Academische lessen, doorgebragt heeft. — Protest van den Aartsbisschop van Mechelen (11 Nov.), en verzet der kweekelingen (5 Dec.). — 1787. Jan. en Maart. Edicten waardoor de administratieve en regterlijke instellingen vervallen. Er zou, in plaats van de vorige drie Collegiën, slechts één Raad, het algemeen Gouvernement der Nederlanden zijn: voor de Gedeputeerde Staten een ander ligchaam, onder goedkeuring des Keizers benoemd: voorts verdeeling in kreitsen en districten; afschaffing der Geregtshoven en geestelijke of wereldlijke regtbanken, ten behoeve van inrigtingen naar den eisch der nieuwe begrippen. Eene vereenvoudiging en omvorming dus, waarbij niets van hetgeen der bevolking heilig en dierbaar was, onaangerand bleef: natuurlijkerwijs, bij zoodanige inbreuk op haar regten, verbazing, verontwaardiging, gisting, klagten, beroep op de Privilegiën en de *Blijde inkomst.* Weigering van subsidiën door de Staten van Braband (19 April), wegens deze veranderingen zonder gemeen overleg. Gedeputeerden naar Weenen: hooghartige ontvangst; evenwel concessiën ten aanzien der regterlijke instellingen, waarop het geld verleend werd; doch weldra (Oct.) versterking van het leger onder den hardvochtigen d'Alton: de afwezige Landvoogd door Trautmansdorf vervangen. Voortzetting der revolutionaire plans. Opening van het Seminarie, met behulp der gewapende magt; alleen aan kweekelingen ontbrak het: de Bisschoppelijke Seminariën van Mechelen en Antwerpen met geweld gesloten. Opschuddingen te Leuven en Brussel, waar eenige burgers sneuvelen. Eisch des Keizers om altoosdurende subsidiën te erlangen; den derden stand aan eene geheele reorganisatie te onderwerpen, aan den Raad van Braband de homologatie der wetten te ontnemen, en het regtswezen op een geheel nieuwen voet te brengen. — Nov. De onderstandgelden in Henegouwen en door den Derden Stand in Braband geweigerd. 1789. Jan.: verbod des Keizers om de Staten van Braband en Henegouwen te doen vergaderen: voor Braband tijde-

lijk geschorst; doch, nadat (18 Junij) zijne voorstellen waren van de hand gewezen, hevige maatregelen: de Belgen als opstandelingen beschouwd; de Blijde Inkomst en andere Privilegiën ingetrokken. »Er moet een einde zijn aan die geschillen," schreef Jozef II (7 Junij 1789) aan d'Alton; »wat meer of minder bloed komt niet »in aanmerking:" en later: »gij kunt staat maken dat ik de solda»ten zal beloonen als of zij streden tegen de Turken."

1789. 14 Aug.: het Seminarie te Leuven *facultatief;* gewigtige concessie, en toch ongenoegzaam. Vruchtelooze declaratiën van 30 Sept. en 19 Oct.: de Keizer was nu, in aller oog, dwingeland en ketter. 24 Oct.: een hoop Brabanders, in Noord-Braband uitgeweken, onbedreven lieden, rukt op, onder den bekwamen *van der Mersch.* Manifest van het Volk van Braband; de Keizer van de Souvereiniteit vervallen verklaard. 26 Oct.: gevecht in *Turnhout,* de Oostenrijkers, met behulp der ingezetenen, teruggeslagen. Ontmoediging van het Keizerlijke leger; algemeenwording van den opstand. Gent vermeesterd; iedere stad verjaagt haar bezetting; Luxemburg alleen niet. Opeenstapeling van concessiën heeft nu geenerlei kracht meer. 30 Nov.: Acte van vereeniging van Braband en Vlaanderen, en Souverein Congres, welks gezag zich enkel tot gemeene verdediging, vrede, oorlog, en verbonden uitstrekken zou: toetreding der overige Gewesten. — 1790: 7 Jan. Congres of Staten-Generaal te Brussel. — 11 Jan.: Confederatie der *vereenigde Belgische Staten:* de Roomsche Godsdienst heerschende; de Souvereiniteits-regten bij de Staten van elk Gewest. — Verschil van inzigten blijkbaar na de overwinning. Deze overgang der Souvereiniteit op de Provinciale Staten, met bevestiging van de Staatsinrigting, moest wel voor de partij der Vonckisten (§ 792a) ondragelijk zijn; dit was van kwaad tot erger; want eene door geen Monarchaal element beperkte Aristocratie of Oligarchie werd een Venetiaansch Bestuur; volgens hen moest ook de oude Constitutie vallen en het regt van vertegenwoordiging als Volksregt worden erkend. Ondersteund door het leger, de Hertogen van Ursel, Aremberg, enz. — De Staten-Generaal behouden de overhand; van der Mersch in hechtenis (5 April).

791. Ernstiger nog was hetgeen, bijkans te gelijker tijd, in Frankrijk gezien werd. Bijeenroeping der Stenden, op last des Konings, ter gelegenheid van geldelijk bezwaar, werd aan de toepassing der nieuwe Staats-theoriën dienstbaar gemaakt. Eene Nationale Vergadering had zich gevormd, orgaan der volkssouvereiniteit ter herschepping van den Staat; de Vorst Staatsambtenaar, geen Vorst meer, was in ondergeschiktheid en magteloosheid vervallen. Door gezag en regt aan den toets eener denkbeeldige Gelijkheid te onderwerpen, door de driften van het Volk en ook van het Parijsche gepeupel in beweging

te brengen, was een wijde deur voor de jammeren der regeringloosheid open gezet.

1789. 5 Mei: Vergadering te *Versailles* der *Generale Stenden* (Adel, Geestelijkheid, en Derde Stand), die zich, met geheele miskenning der regten en betrekkingen in het historische Staatswezen gegrond, krachtens de Volkssouvereiniteit, volgens het ideaal eener Volksregering bij representatie, tot *Nationale Vergadering* vormt (23 Junij); en zich bij eede verbindt om den Staat naar de voorschriften van het wijsgeerig Staatsregt te herscheppen. — 14 Julij: verovering der Bastille, waardoor de heffe des volks meester in Parijs wordt; 4 Aug.: afschaffing van alle voorregten die met het leenstelsel in verband schenen te staan; daarbij werden geestelijke en wereldlijke Vorsten des Duitschen Rijks van hunne regten betrekkelijk tot bezittingen in den Elzas en Lotharingen onteigend. De Vergadering, na het desorganiseren, maakt met het *constitueren* een begin. — 5 en 6 Oct.: de Koning niet zonder levensgevaar, door het gepeupel van Parijs gedwongen om derwaarts het Hof en de Vergadering over te brengen.

De Monarchie bestond in naam slechts, de regeringloosheid inderdaad: geen uitvoering meer van wetten; geen magt der Overheid; geen bediening van het regt; geen geregeld innen der belasting; geen mogelijkheid om het losgelaten gemeen te bedwingen; roof en plundering aan de orde van den dag, in de steden en op het platte land; kloosters en kasteelen onder den voet gehaald of verbrand; geen veiligheid van eigendommen of personen; Geestelijken en Edelen mishandeld en vermoord. Daarbij was de ontwikkeling der Revolutie-leer, zoodra het op de regeling van den nieuwen denkbeeldigen Staat aankwam, zoo verbazend snel, dat reeds in October de meer gematigden, die bij den aanvang des jaars onder de redders van Volk en land schier vergood waren (*Mounier*, *Lally-Tolendal*, enz.), de volkswoede moesten ontvluchten, omdat zij, verlangende, naar het voorschrift van Montesquieu, in de Staatsvormen van Engeland te berusten, voor den Koning een zelfstandig aandeel in de wetgeving en het splitsen der Nationale Vertegenwoordiging in twee Kamers hadden gewild. — Over de 300 Afgevaardigden verlieten de Vergadering, eer zij naar Parijs overgebragt werd.

792. Dubbele zorg gaf nu de gesteldheid van België ook aan het Gemeenebest. Ofschoon de wederstand oorspronkelijk ter instandhouding van den wettigen Staatsvorm, tegen revolutionaire maatregelen van den Souverein gerigt was, kon evenwel allengskens en spoedig, nu de gemoederen in beweging waren geraakt, aan den revolutie-geest en aan den invloed en de baatzuchtige hulp van Fransche revolutionairen, ingang worden verleend. Volgens de Tractaten en om eigen veiligheid en zelfbehoud, had de Republiek regt en was het

haar pligt zich, door raad, waarschuwing, en bemiddeling, in deze aangelegenheden te mengen. Zij trachtte, niet om, door den Keizer beleedigd, België voor hem verloren te doen gaan; maar enkel om, met gemeen overleg der bevriende Mogendheden, waarborgen tegen verstandhouding met Frankrijk, zoowel als tegen onbeperkte alleenheersching van een zegepralend terugkeerenden Landsheer te hebben. Aldus heeft zij, in vereeniging vooral met Groot-Brittanje en ook met Pruissen, regtmatig en wijsselijk, zonder zelfbelang uit het oog te verliezen, voor Vorst en onderdanen gezorgd.

Met bekommering werd door Stadhouder en Raadpensionaris de onrust in België gezien. [61] Eene vrije Republiek zou ten uiterste nadeelige gevolgen voor den Staat hebben: dit openlijk tegen te werken kon even gevaarlijk zijn; vermits *a.* Pruissen, oneens met den Keizer, met geen kwaad oog zag dat het Huis van Oostenrijk deze rijke Provinciën stond te verliezen; zoodat de Alliantie van 1789 (§ 774) niet eenstemmig te werk kon gaan; *b.* de Belgen, die zich om hulp en aanmoediging tot Pruissen en de Zee-Mogendheden gewend hadden, voor het hoofd gestooten, elders en bepaaldelijk bij Frankrijk hulp zouden kunnen zoeken; hetwelk, ondanks den weêrzin van Volk en Geestelijkheid, bij dringend gevaar, te eer mogelijk scheen, omdat zelfs de handhaving der aloude regten tevens van liefde tot de nieuwe begrippen niet geheel vrij was, en er, tegenover *van der Noot*, den kanunnik *van Eupen*, en andere hoofden der beweging, weldra, onder de leiding van den bekwamen *Vonck*, eene partij (waarin vele advocaten, letterkundigen, krijgslieden, en ook magtige Edelen deel namen) ontstond, aan welke het, geenszins om behoud, maar om revolutie naar Fransch model te doen was. Na vereeniging van Fransche en Belgische democraten zouden zij terstond zamenspannen met de Hollandsche patriotten om ook in het Vaderland van dezen weder onlusten te stichten. — Het te niet gaan van den opstand, dat vooral ook door Engeland (om te groote verzwakking van Oostenrijk te beletten) wenschelijk geacht werd, kon, wanneer het door den Keizer met kracht van wapenen en verbeurdverklaring der Landsregten bewerkt wierd, zeer bedenkelijk zijn: immers zou het den Souverein, meester van de goederen der Geestelijkheid, met eene bevolking tot vaste opbrengst en militaire diensten gehouden, ligt vallen een leger van 80,000 man, ook ter uitbreiding aan de zijde van Holland, te velde te roepen: eene magtsverhooging die, na hetgeen men van een Jozef II had ondervonden, ook om de vriendschap der Huizen van Bourbon en Oostenrijk (§ 666) dubbel bekommerend was.

Vele pogingen dezerzijds om den opstand in de geboorte te smooren. — Van der Noot in 's Hage (10 Mei 1789): voorstel aan den Raadpensionaris; tot vereeniging der 17 Gewesten, zoo het verschil van Godsdienst geen hinderpaal is: of wel tot oprigting van

België als afzonderlijk Gemeenebest; met eene Staatsregeling gelijk die der Republiek, onder een Stadhouder, bij v. den tweeden zoon des Prinsen van Oranje. Ook door Pruissen werd het denkbeeld eener *militaire associatie* van twee onafhankelijke Staten geopperd; met een permanenten krijgsraad te 's Hage, onder voorzitterschap van den Prins. — Nooit heeft men de Belgische uitgewekenen met hoop van onderstand gevleid.[51] Ook is er geen grond voor de onderstelling dat de Prinses van Oranje de troebelen heeft aangestookt of bevorderd; al heeft zij welligt *na* den opstand, bij de mogelijkheid eener onafhankelijkheidsverklaring, het oor aan voorstellen ten behoeve van Prins Frederik geleend. Het eenige dat oogluikende toegestaan werd, was een onschuldig verblijf van eenige hoofden te Breda en de gelegenheid om zich van wapenen en behoeften te voorzien, die zij toch van elders zouden gehaald hebben.[51] Verbod van exercitiën.

Plan van van de Spiegel: door een Observatie-leger van Engeland, Pruissen, en de Republiek, van 30 à 40,000 man in Staats-Braband, om een wakend oog op de Revolutie te houden, met aanbieding van goede officiën aan den Keizer tot demping van den opstand, zou men *a*. de zaak in handen krijgen, *b*. openlijk bewijs geven van het ware oogmerk der Mogendheden tot handhaving van de rust in Europa; *c*. den Keizer dienst bewijzen door eene schikking, die de eer van den Souverein bewaren en tevens de regtmatige klagten bevredigen zou; *d*. een invloed verkrijgen, gedeeltelijke schadeloosstelling voor het in de Barrière geleden verlies.[51] — Dit ontwerp niet ten uitvoer gelegd. Onderhandelingen der drie Mogendheden: Pruissen wil België erkennen, zoodra het zich *facto* aan het Keizerlijk gezag heeft onttrokken: een onregt dat in 's Hage en te Londen tegenspraak vindt. 1790: 9 Jan.: Conventie: geen tusschenkomst dan op uitnoodiging des Keizers of uit noodzaak voor eigen bescherming: geen interventie, ook in die gevallen, dan ten behoeve van de Privilegiën des Lands; nader overleg, zoo België onafhankelijk wierd, omtrent het al of niet erkennen van den Staat.

793. Alleen en naauwelijks door den dood van Jozef II kon de verderfelijke werking zijner filantropische ontwerpen, zijner dwaze en despotieke maatregelen worden gestuit. Leopold II had geen redmiddel dan in onverwijld het tegendeel te beloven en ten uitvoer te leggen van hetgeen zijn broeder verrigt had. Deze welberaden poging gelukte. De faktiën, wier strijd ook in België reeds met hevigheid was begonnen, bezweken voor eene Staatkunde van toegeeflijkheid en verzoening. De Nederlanden schenen voor het Huis van Oostenrijk behouden te zijn.

1790: 20 Febr.: dood van Jozef II. — *Leopold II*, als Groot-Hertog van Toskane evenzeer doordrijvend hervormer, maar, ten

gevolge van eigen ervaring en het voorbeeld eens broeders, tot inkeer gebragt. — 3 Maart: verklaring van zijnentwege aan de Staten der Nederlanden: stellige afkeuring van het gedrag des Keizers, buiten weten van Leopold en tegen zijn gevoelen; bevestiging van alle de Privilegiën; volledige amnestie; aanbod van meerdere vrijheden en regten, zoodat de Staten-Generaal, zoo dikwerf zij goedvinden, kunnen vergaderen; geen nieuwe wet zonder hunne toestemming; vergunning om bij deze voorwaarden alle artikelen te voegen die zij dienstig achten voor duurzame rust en om aan toekomstige Vorsten wijziging der Constitutie te beletten. De stand der zaken aldus door overmaat van toegeeflijkheid veranderd: in den geest en naar de bepalingen ook van de Blijde Inkomst, behoorde nu een voortaan doellooze wederstand te vervallen; doch te Brussel was men niet gereed en gezind dit te erkennen: ook niet te Berlijn; Pruissen zou gaarne, vooral om de spanning in de zaken van Turkije, nog verder uit de ongelegenheid van Oostenrijk voordeel hebben getrokken; Engeland en de Republiek liefst, hoewel van het regt van Leopold levendig overtuigd, tot regtverkrijgen bijstand geboden en voorwaarden, ook in het belang der Zee-Mogendheden, hebben gesteld. Leopold wil nu, bij het voortduren van den opstand, de orde gewapenderhand herstellen; schijnt echter, bij de vijandige houding van Pruissen, niet ongenegen zich aan de Republiek, voor haar tusschenkomst, tot het houden voortaan van vreemde troepen uit België, tot eene billijke regeling der grenzen, en teruggave van Lillo en Liefkenshoek te verbinden. — Voortgezette onderhandelingen op het Congres te *Reichenbach*. — 27 Julij en 5 Aug.: Conventie: wapenstilstand van Oostenrijk met Turkije: verbindtenis om in de Nederlanden, onder garantie der drie Mogendheden, de voormalige Constitutie te herstellen; ook geene wapenen te gebruiken, alvorens alle middelen van bevrediging te hebben beproefd. — Het Belgische Congres volhardt: Oostenrijksche troepen in aantogt. Bijeenkomst te 's Hage van Engelsche, Pruissische, en Oostenrijksche Gezanten (*Auckland*, *Keller*, en *Mercy d' Argenteau*). Weigerachtigheid van de hoofden in België, ondanks de gunstigste voorwaarden. — Oct.; nog drie weken van 's Keizers wege ter onderwerping. Daarna (21 Nov.) trekt het Keizerlijke leger (45000 man onder *Bender*) binnen; hier en daar welkomstgroet en toejuiching, nergens wederstand: 30 Nov. voor Brussel; het Congres stuift uit een; van der Noot en de zijnen op de vlucht: geheel België onder Oostenrijksche heerschappij. Aldus volbragt Leopold alleen en met militaire magt wat zijne nieuwe Bondgenooten regt meenden te hebben met hem en door onderhandeling te bewerken: hooggaand misnoegen, hetwelk, zonder de tusschenkomst van Engeland, ligt tot oorlog met Pruissen zou geleid hebben. — 8 Dec.: de conferentiën hervat en (10 Dec.) *Haagsche Conventie*; waarbij de Landsheer zich verbindt te regeren naar de inhuldigingsacten van Karel VI en Maria-Theresia. — Ratificatie door Leopold geweigerd: hij bevestigt de Staatsregeling, zoo als die in het begin der regering van Jozef II bestond. — »De vleijende aanbiedingen

»en beloofte van het Keizerlijk Hof aan de Republiek gedaan, ver»dwenen in rook." [51]

Door de halve toegeeflijkheid des Keizers werd het pas herstelde vertrouwen zijner onderdanen geschokt. In de onderstelling dat vriendschap met Frankrijk spoedig zou vernieuwd worden, was hij voor Barrière-tractaat en invloed der Zee-Mogendheden, meer dan ooit ook voor Oostenrijk nuttig en onmisbaar, uitermate bevreesd. — 15 Junij 1791: de Aartshertogin Maria Christina, zuster des Keizers, met haren echtgenoot den Hertog van Saxen-Teschen, in de Landvoogdij bevestigd. — Begunstiging der revolutionaire en Fransch-gezinde Vonckisten; minachting voor de andersdenkende bevolking, in wier liefde tot de bestaande inrigtingen juist nu een steun voor het Bewind had moeten worden gezocht.

794. De Mogendheden waren, om den schrikbarenden loop der gebeurtenissen in Frankrijk, met te meer ernst en ijver op handhaving of herstel van rust en vrede bedacht. De Nationale Vergadering, had, zonder eenigen eerbied of schroom, al hetgeen tot het wezen der aloude Monarchie behoorde, volijverig en bijkans eenstemmig omvergehaald. Bij verschil van inzigten zoodra het opbouwen begon, was, na fellen strijd, telkens de overmagt bij hen door wie de meest zuivere uitdrukking der Volks-souvereiniteit begeerd werd. De Koning, meer vermogt hij niet! boog zich, met weêrzin en tegenspartelend, maar boog zich voor de faktie die aan het bewind was. Talrijke uitgewekenen vingen aan in andere Landen veiligheid en bijstand te zoeken. Doch groot was doorgaans hun teleurstelling. Veiligheid, ja, en medelijden, maar geen bijstand kon worden verleend. Bejammerend dat de arbeid waarop zij met ingenomenheid hadden gestaard, door buitensporigheden ontsierd werd, vergenoegden de leidslieden der Natiën zich, vooral in de hoop dat de meer gematigden op hun beurt zouden overwinnen, met juist datgene te wenschen wat, om het gemeenschappelijk beginsel der strijdende partijen, in de eerste jaren niet mogelijk was.

De Revolutie bleek dagelijks meer de omkeering te zijn der grondslagen ook van het Volkerenregt. — Alle berekeningen omtrent het evenwigt in Europa, omtrent de onderlinge betrekkingen der Staten wegens eenheid of gelijksoortigheid der belangen, vielen door den toestand van Frankrijk nu bijna weg: allerwege was in het aangenomen stelsel gaping en botsing. Maar niet enkel of vooral op die wijs had de vorming van den revolutionairen Staat eene gevaarlijke strekking. Door de vernietiging van welgevestigde regten, van krachtvolle instellingen, van geëerbiedigde Overheden en

magtige Corporatiën, door de ontbinding van het natuurlijk en historisch zamenstel der maatschappij, waren ook de waarborgen vervallen die Europa tot dus ver bezat tegen de woeste overspanning eener Natie, welke reeds om talrijkheid, om krijgshaftigen en vooral woelzieken aard, zoo geducht was. De oprigting der *Nationale Garde* had plotseling bijkans de geheele weerbare bevolking in de wapens en aldus haar strijdkrachten buiten alle verhouding tot het gewone krijgswezen der Staten gebragt. — Daarbij prediking en toepassing van stellingen, waardoor de gevestigde regtsgemeenschap der Europesche Rijken te niet gaat. De Fransche Natie, ter zake van Spanje (§ 680) verklaart geen *familie-*, enkel *nationale* Verdragen te erkennen (Aug. 1790), als of niet bijna elk Verbond in naam van een Vorstenhuis gesloten, als of er één enkel in den hier bedoelden zin nationaal was. Inlijving van Corsika (Nov. 1789); ook, na er den schrikkelijksten burgerkrijg ontstoken en ondersteund te hebben, van het aan den Paus toebehoorende *Avignon* (Sept. 1791). Alleen uit grootmoedigheid zou men in onderhandeling treden over schadeloosstelling der in den Elzas onteigende Duitsche Vorsten (Nov. 1790). De Fransche Volkssouvereiniteit werd alvermogend gerekend om de wet ook aan vreemde Natiën te stellen. — Zoodanig was, bij den meest schrikbarenden voortgang der innerlijke verwarring, de leer waarbij aan sommigen behoud des vredes niet onmogelijk scheen.

Indien terstond na de mishandeling des Konings (Oct. 1789) of althans na afkondiging eener Constitutie (Julij 1791), die zonder levensbeginsel was, eene Coalitie aan het wettig gezag bijstand had geboden, zou er kans op welgelukken geweest zijn. Vele leden der Nationale Vergadering waren tot inkeer gebragt; de revolutionaire dweepzucht was nog in de Natie zelve niet, zoo als later, gedrongen; de Jacobijnsche factie niet aan het bewind; wederstand niet georganiseerd. In 1792 wel.[55] — De Mogendheden vleiden zich lijdelijk te kunnen blijven en miskenden in de anarchie het beginsel der vreesselijkste in- en overspanning.

795. Interventie werd als pligtmatig beschouwd bijkans in één geval slechts, als de persoonlijke veiligheid des Konings bedreigd werd. Dit geschiedde. Nu was er een schaduw van gemeen overleg, dat ijlings, zoodra het gevaar des oogenbliks ophield, afgebroken werd. Overal en inzonderheid hier te lande achtte men een krijg, ten behoeve der verkregene historische regten, overbodig, dwaas en noodlottig; naauwgezette onzijdigheid en hoogstens een Verbond ter verdediging en afweering, nuttig. Men wist niet dat door de Factie welke het beheer van Frankrijk had bemagtigd, oorlog begeerd, neutraliteit niet geduld werd; dat verkleefdheid aan aloude Dynastiën en regeringsvormen, in haar oog, de ergste vijandschap was; dat er geen verdediging dan in tij-

digen aanval, geen zelfbehoud dan in volkomen magteloosheid van een naar doodelijke beginsels te werk gaanden aanhang bestond.

De Koning, zoodra hij iets weigert aan de representanten van het Souvereine Volk, wordt als opstandeling beschouwd. Zachtzinnig en toegeeflijk, bovendien in een toestand van volslagen weerloosheid gebragt, was Lodewijk XVI evenwel niet, met verzaking zijner pligten, ter onderteekening van al wat hem voorgelegd werd, bereid. Poging om te ontvluchten (20 Junij 1791), ten gevolge waarvan hij gearresteerd en geschorst wordt. Alsnu (6 Julij) Circulaire aan de Hoven door Keizer Leopold, die zich tot dus ver bij de weinig- of nietsbeduidende verklaring van *Mantua* (20 Mei) bepaald en den tot krachtige maatregels overhellenden Koning van Pruissen ingetoomd had: eene soort van noodkreet, ten behoeve van den Vorst, wiens zaak men verklaren zou als eigen zaak te beschouwen, zonder eenige constitutionele wet voor geldig te erkennen, waaraan hij niet het zegel eener ongedwongen toestemming zou gehecht hebben. 27 Aug.: zamenkomst van den Keizer met den Koning van Pruissen te *Pillnitz*, waarbij van voorbereiding tot handelen gewag gemaakt wordt. Maar, zoodra Lodewijk XVI (13 Sept.) de nieuwe Constitutie aangenomen had, intrekking der Circulaire, als of deze blijkbaar gedwongen daad den stempel van vrijen wil droeg; als of, volgens deze zoogenaamde Staatsregeling, iets meer dan een Koningschap in naam en in schijn (*démocratie royale*) overig bleef; als of niet reeds de vereeniging der heviger Girondisten met de nog heviger Bergpartij (*la Montagne*) tegen de Constitutionelen, het voorteeken der naderende omverwerping ook van dit wankelend gebouw was; als of men, door de validiteit van zoodanige veranderingen als in Frankrijk doorgedreven werden, aan het persoonlijk goedvinden des Konings te verbinden, niet ten eenemale de zelfstandigheid en heiligheid van verkregene regten voorbijzag, en tevens den radeloozen Lodewijk XVI in nog erger gevaar bragt, vermits nu vooral, bij den minsten schijn van terugtred, zijn onwil als de eenige hinderpaal van Staatshervorming, zijn persoon als de eenige oorzaak van leed en onheil uitgekreten werd.

Van de Spiegel, geraadpleegd, was van oordeel (Julij 1791) dat voorzigtigheidshalve »geene vreemde Mogendheid zich door force »met de Franschen zaken behoort te bemoeijen;" maar dat men welligt zich zou kunnen verbinden tot onderlingen bijstand »tegen desordres en oproerige bewegingen in de respectieve Sta»ten, om ze dadelijk in den beginne te stuiten en de wettige »autoriteit te maintineren." Niet zonder reden zag hij op tegen de gebreken van elke Coalitie (bijv. § 441); terwijl, »zoo het de intentie »was om Frankrijk eenige stukken af te knijpen, dit het signaal »wezen zou van een algemeenen krijg;" maar ook hij bedacht niet dat oorlog met de revolutionairen onvermijdelijk was; dat elke dag hun invloed en gezag versterken en het gevaar voor ge-

heel Europa, op onberekenbare wijs, vermeerderen zou; dat er, zoo als in 1787 hier te lande, bij een zeer groot gedeelte der Fransche Natie, waarin de veerkracht ten goede nog niet bedwongen en uitgebluscht was, misnoegen en heftige weêrzin tegen den gang der zaken bestond; dat onverwijlde vereeniging van alle krachten, wel verre van overbodig, reeds als ter naauwernood genoegzaam moest worden beschouwd; en dat, zoo een aanvallend Verbond zelden vastheid en bestendigheid heeft, eene defensieve Alliantie doorgaans en vooral in een strijd om beginselen, nietsbeteekenend is.

796. Voor Oostenrijk hield de begoocheling op. Als Souverein en als Opperhoofd van het Duitsche Rijk op velerlei wijs beleedigd, had Leopold, met vernederende behoedzaamheid, hoon en onregt verdragen, elk bezwaar weggeruimd, voor het ophouden van aanleiding of voorwendsel tot oorlog gezorgd. Te vergeefs. De Revolutie, na tot dus ver den krijg eer ontweken te hebben, had nu, in het besef van haar krachten, lust en behoefte aan krijg, en de oorlog begon. Thans zou de Keizer gaarne een magtig Bondgenootschap hebben gevormd; maar de Zee-Mogendheden, door geen ervaring van anderen geleerd, volhardden in eene den triumf des algemeenen vijands bevorderende Neutraliteit.

Bijna gelijktijdig afsterven van Keizer Leopold II, opgevolgd door Frans II (1 Maart) en van Gustaaf III, Koning van Zweden (29 Maart), die, in verstandhouding met Rusland, meer dan eenig Vorst, ter bestrijding van de revolutionairen gezind was.

1792. 14 Jan. Rapport van het diplomatiek Comité aan de Nationale Vergadering, waarin betoogd wordt dat oorlog een heilzame krisis is, om veerkracht en publiek crediet te herstellen, tweedragt te verstikken, en het Volk tot de hoogte zijner bestemming te verheffen.

1792: 20 Apr.: oorlogsverklaring aan Oostenrijk; ter zake van *a.* begunstiging der Emigranten: aan die rampzaligen was, met verbod van alle werving, naauwelijks vrijheid tot persoonlijk oponthoud verleend: *b.* zamenspanning met andere Mogendheden; zij bestond niet: *c.* vergrijp tegen de Souvereiniteit der Fransche Natie; de belangen der Duitsche Vorsten waren met eene slapheid en langmoedigheid behandeld, die bijkans naar overgave geleek: *d.* krijgstoerustingen; in vergelijking met die der Franschen zelven, waren zij onbeduidend.

Openbaar revolutionair karakter van den krijg. Volgens den Minister van Buitenlandsche zaken, *Dumourier*, een man van ongemeen talent, als veldheer èn als diplomaat, van een stoutmoediger

en vurigen geest, zou »de verovering van België de eerste schakel »vormen van het Verbond der Volken tegen de Koningen." En *Brissot*, die, van Jan. 1792 tot Mei 1793, op de diplomatie der Omwenteling den meesten invloed gehad heeft, zeide in de Vergadering: »Alle Koningen moeten uwe Staatsregeling haten, die »zonder ophouden den vloek over hunne troonen uitspreekt; die »hen indaagt, die hen vonnist, die tot een iegelijk hunner zegt: »»morgen zijt gij er niet meer, of, ge zijt Koning enkel door het »»Volk.[1]"" Door met hen te onderhandelen gaan al de voordeelen »van een waarlijk krachtigen oorlog te loor. Koningen zijn ze, en »gij zijt Volk: dwingelanden, en gij zijt vrij; een opregt vergelijk »is niet denkbaar tusschen vrijheid en dwingelandij."

Nog besefte men in de meeste Landen niet dat het, waar slechts één aangerand werd, de zaak was van allen. Ook van de Spiegel heeft, ondanks den aandrang van Oostenrijk, »niet alleen gezorgd »dat de Republiek buiten het spel bleef, maar vaak al wat hij ver»mogt aangewend om het Engelsch Ministerie in dezelfde gedachten »te brengen en te houden."[51] IJver die betreurenswaard was! Eene stellige weigering der Zee-Mogendheden, op het laatst van Augustus herhaald, heeft tot het noodlottig terugtrekken der Pruissen (§ 797a) medegewerkt.

797. Pruissen alleen reikte aan Oostenrijk de hand. Een veldtogt werd beraamd die den Koning vrijmaken en de Constitutionelen tegen het geweld der Jacobijnen beveiligen zou. Deerlijk mislukte het veelbelovend ontwerp. Te Parijs werd, met behulp van het graauw, de Troon ter neder geworpen; elke tegenstand, door den schrik eener regelmatige slagting van duizenden die men plotseling in den kerker geworpen had, bedwongen; op puinhoopen en lijken de Republiek gesticht. De Pruissisch-Oostenrijksche legermagt, na den tijd van handelen met onderhandelen verloren te hebben, werd tot een terugtogt gedwongen, die, voor gansch Europa, voorbode van geduchter onheilen was.

1792. 7 Febr.: defensief bondgenootschap van Oostenrijk en Pruissen; beiden thans vrijer in het westen, om den vrede van Rusland en de Porte te Jassy (9 Jan.). — Frankrijk had 200,000 man in de wapens; althans op het papier; maar zonder schijn van krijgstucht of militaire organisatie. Welligt zou dien ten gevolge eene magtige Coalitie thans, zonder groot bezwaar, de Omwenteling in haar middenpunt Parijs bereikt hebben. Doch Engeland was neutraal; Oostenrijk bragt naauwelijks langs den geheelen Rijn 65,000, en Frederik Willem 50,000 man op de been: daarbij was het oog van Pruissen, roofgierig en wantrouwend ten aanzien van Oostenrijk, naar Polen gerigt en de Hertog van Brunswijk (§ 962),

tot Opperbevelhebber benoemd, vreesde met een te fellen aanval de uitzigten te verliezen door Fransche revolutionairen geopend, als of hij de man was dien zij (bij v. als aanstaanden Generalissimus van Lodewijk XVI) tot regeling der Revolutie hadden bestemd. — 28 April: de Franschen, over de grenzen van België getrokken, raken op de vlucht, bijna eer ze den vijand gezien hadden, door eigen wanorde en panischen schrik. De minachting der Pruissen voor de revolutionairen, wier kennis zij in Holland hadden gemaakt, rees nu ten top: »koopt niet te veel paarden," zeide tegen sommige Officieren de Minister van oorlog: »de komedie zal voor korten duur »zijn." Voor Holland had men drie weken, voor Braband (§ 793) veertien dagen noodig geacht; voor Frankrijk zou hoogstens twee maanden worden vereischt.

25 Julij: Manifest van den Hertog: de woorden te krachtig, alleen vermits het aan gelijke kracht in daden ontbrak. — 10 Aug.: vermeestering van de Tuileriën, gevangenneming des Konings, te niet doening der Monarchie. — 12 Aug.: de Oostenrijksch-Pruissische magt over de grenzen. *Longwy* (23 Aug.) en *Verdun* (2 Sept.) bemagtigd; niet ééne vesting op den weg naar Parijs; naauwelijks 25000 man onder Dumourier, weinig meer dan een vierde van het leger des Hertogs. In de Nederlanden werden weldra (14 Sept.) de Franschen door de Oostenrijkers geslagen en de belegering van *Rijssel* begon. Desniettemin jammerlijke werkeloosheid, enkel verklaarbaar door geheime onderhandelingen met den sluwen Franschen veldheer, die zich telkens voordeed, als zullende straks openlijk de zijde kiezen des Konings en der Constitutie. Aldus werden de krijgsoperatiën tegengehouden en verlamd: het gelukte aan Dumourier een oogenschijnlijk verderf te ontgaan, bij *Valmy* (28 Sept.), door de slapheid van den aanval, staande te blijven, de verspreide legerkorpsen zamen te trekken, en den vijand te nopen tot terugtogt. — Inmiddels had men aan de revolutionaire driften te Parijs allen tijd gelaten om tot razernij over te slaan. 2 Sept.: over de 5000 personen, waarvan men zich onverhoeds, wegens vermoeden van Koningsgezindheid, had meester gemaakt, door een bende van 300 huurlingen, op last van het Stedelijk bestuur (*la Commune*), in de gevangenissen vermoord. — 20 Sept.: bijeenkomst der *Nationale Conventie*, die haar werkzaamheden met de afkondiging van de Republiek begint. — Door het aftrekken der Pruissen waren de Oostenrijksche Nederlanden ongedekt, en, zoo de Fransche Veldheer *Custine*, nadat Maintz (§ 798) hem in handen was gevallen, eenige de minste veerkracht betoond had, reeds toen zou België voor langer dan een viertal maanden (§ 798 en 802) bemagtigd, Holland gerevolutioneerd en de gansche linker-Rijnoever van Bazel af in de magt der Franschen geraakt zijn. Zoodanig was de uitkomst van een veldtogt, waarbij men *a.* in de Jacobijnen den eenigen vijand, in plaats van een onderdeel en voorhoede der revolutionairen, gezien, *b.* te zeer enkel een *coup de main* ter bevrijding des Konings bedoeld,[72] en *c.* de meest gunstige kansen, door onverantwoordelijk aarzelen en talmen, verspeeld had.

Ten gevolge der gebeurtenissen van 10 Aug. terugroeping der Gezanten van Engeland en van de Republiek.

798. Ontzettend was de veerkracht, onder het aanvankelijk triumfblazen, door de revolutionairen, bij de onbegrensdheid hunner ontwerpen en het besef der gevaren die ook hen wederkeerig bedreigden, ontwikkeld. Alles scheen voor de woede van hun onverhoedschen aanval te buigen. Groot waren de voordeelen aan den Rijn en in Savoye behaald. Gelijktijdig werd België, dat tegen Frankrijk, dank zij Jozef II en zijne wijsheid! geen vestingwerken meer had, door de krijgsbenden van *Dumourier* overrompeld. Zoo was het revolutionaire Frankrijk plotseling nabuur van het vredelievend Gemeenebest.

Gansch Europa te Parijs afgeschilderd als het tooneel eener boosaardige zamenzwering, die op de puinhoopen van Frankrijk een meer dan Oostersch despotismus oprigten en alle Natiën in slavernij brengen wil. Het land moest gered, de wereld bevrijd en gewroken, het zamenzweerderenrot worden getuchtigd. Aldus veredelden en heiligden de Jacobijnen den oorlog dien hun Godvergetenheid gesticht had; en leerden aan het leger zich als een werktuig niet enkel van de verdediging des Vaderlands, maar van de vrijmaking der verdrukte menschheid te beschouwen. Door dweepzuchtigen overmoed geleid, van de tooverij der vrijheidshymnen en vrijheidsvanen en vrijheidsboomen omringd, met woeste Decreten en hoogdravende Adressen en onophoudelijke lofredenen aangevuurd, bragt de Fransche soldaat, reeds van natuur moedig, met een onbezorgdheid en zelfvertrouwen, gelijk die enkel uit de opgewondenheid der hartstogt kunnen ontstaan, de meest hagchelijke en roekelooze operatiën tot stand. [55]

De Franschen allerwege overwinnaars. — *Savoye* en *Nice* overvallen en aan Frankrijk gehecht (21 Sept.). — Het beleg van Rijssel opgebroken (7 Oct.). *Maintz*, de sleutel van Duitschland, zonder slag of stoot, door revolutionaire verstandhouding, overrompeld (21 Oct.). — 28 Oct. inval van Dumourier in België met 100,000 man, waartegen Oostenrijk slechts 40,000 te stellen had, even te leurgesteld en neêrslagtig als de vijand van vreugde uitgelaten en opgewonden was. — 6 Nov.: slag van *Jemmapes,* met 40000 man tegen 25000 Oostenrijkers door versterkingen gedekt: de zege, na hardnekkigen strijd, opent geheel België, waar de Franschen door zeer velen met verlangen te gemoet werden gezien; 7 Nov. te Bergen in Henegouwen; 12 Nov. te Brussel, 28 Nov. te Luik; 30 Nov. te Antwerpen: Luxemburg alleen wordt behouden.

Decreten van 19 Nov. en 15 Dec. (§ 779[a]): de revolutionaire bewegingen in alle Landen onder de gewapende bescherming der

Republiek; kruistogt tegen de gevestigde regeringen en maatschappijen, ook tegen alle niet revolutionaire Volken: vijandschap tegen al wie wederstand biedt, en voogdijschap over al wie zich onderwerpt; het een en het ander onder de leus *Vrijheid*, *Gelijkheid*, *Broederschap*, *of de dood*. — Zoodanig was de houding der Girondisten die tegenover de Bergpartij bij uitnemendheid *de Gematigden* werden genoemd.

België weldra aan revolutionaire geweldenarij, heiligschennis, en plundering ten prooi. Geen schaduw van eerbied voor de nog onlangs zoo krachtig gebleken wenschen van het meerendeel der bevolking tot behoud der instellingen, waaronder zij gelukkig was geweest. Onder de kreet van vrijheid, enkel willekeur; verbeurdverklaring, requisitie van manschappen, paarden en levensmiddelen; betaling in adsignaten bijkans zonder waarde; kerkroof, afpersing van ondragelijke belastingen: de landlieden in Vlaanderen en elders met sabelslagen naar de grondvergaderingen gedreven, om aldaar, als hoogvereerde leden van het Souvereine Volk, naar den zin der Fransche meesters, het dierbaar stemregt te gebruiken.

799. Dubbel zorgelijk was de gesteldheid van den Staat om veler onverzoenlijkheid tegenover het Bewind. Diepe wrok had zich bij elke gelegenheid geopenbaard. Sommigen, op wier medewerking de Regering prijs zou gesteld hebben, verkozen, in afwachting eener andere orde van zaken, ambteloos te zijn. Gewigtige maatregelen leden schipbreuk op een heimelijken onwil, die menigwerf bijkans stellige tegenwerking werd. De drukpers was nog het werktuig van smaad en laster. Bij het levendig blijven eener hoop die op velerlei wijze gevoed werd, had toegeeflijkheid en oogluiking evenmin als strengheid gebaat; en, ofschoon menigeen, na het vernemen der schrikmaren uit Parijs, op het wenschelijke van gewapenden bijstand der revolutionairen minder gerust was, bleef het oog van velen, met uitgerekt verlangen, naar de Franschen en naar hun Bataafsche wapenbroeders gerigt.

»De partij die het oogenblik van haar triumf voor de deur gezien had, eensklaps ter nedergeslagen, hernam straks haren moed »en bleef sterk genoeg om de maatregelen van de herstelde Regering te dwarsboomen.'[51] Een groot, een aanmerkelijk groot gedeelte, zoo men de blinde volgelingen mederekent, bleef Patriotsch. Men bleef aanhoudend woelen, morren, en openlijk tegenwrijten. De Staats- en Stadhouderlijke Constitutie had op den duur tegen aristocraatsche en democraatsche Patriotten te worstelen; die elkander nu weder, zonder hunne bijoogmerken te ontdekken, tegenover den Stadhouder, bleven aanhangen, voorstaan en vleijen.[5] Niet de minst gevaarlijke waren de zachtere democraten, »die nu

»den minkundigen wilden wijsmaken dat de partijen zoo verre niet »uit een liepen; dat het maar een *misverstand* was geweest, hetwelk »gemakkelijk had kunnen verholpen worden;"[5] en die zich, door schoone voorstellingen, even gaarne van den Stadhouder tegen de Aristocratie als van de Regenten tegen den Stadhouder zouden bediend hebben. — »De partijschappen duurden en de verbittering »groeide over en weder. Alles droeg Oranje, maar de wijs onder»scheidde de partijen, zoo als ook de lussen aan den knoop van »den hoed. Voorts droegen de *Keezen* (met welken naam de Patriot »aangeduid werd) keeshondjes, ook kapelletjens (naar van der Ca»pellen) van goud aan de overhemden der mannen en halsdoeken »der vrouwen: terwijl het zich in den Haag en te Rotterdam ta»melijk opwoog, waren de Tegenprinsgezinden in de overige steden »ontallijk, de Prinsgezinden van dag tot dag minder in aantal en »flaauwer."[4]

1788. 3 Oct. Publicatie der Staten van Holland waarin zij betuigen »tot hunne smart ondervonden te hebben dat kwalijkgezin»den die zachtmoedigheid voor slapheid aanzien, niet ophouden hunne »verderfelijke gevoelens te blijven aankleven, en het zaad van twee»dragt in het Land te verspreiden, ja zich verstouten openlijk roem »te dragen dat zij nog in diezelfde gevoelens tegen de wettige Re»gering en Constitutie volharden, en hunne onkundige mede-ingeze»tenen vleijen dat wel eens eene gunstige gelegenheid zal geboren »worden om hun verfoeijelijken toeleg te doen gelukken, waartoe »velerhande strafbare discoursen, bijeenkomsten en zelfs het voor»nemen van middelen van geweld worden gebruikt." — Bijkans gelijktijdig Placaat te Groningen: »door sommigen wordt bij aan»houdendheid de verderfelijke maxime gevolgd om de besluiten van »de Hooge Magten des Lands op de eerloosste wijs te bedillen, en »hen die zich stil en vreedzaam gedragen, baldadig aan te randen, »te bespotten, en te mishandelen; voorts allerlei schadelijke ver»dichtselen van nieuwstijdingen uit te venten om den goeden schrik »aan te jagen en aan den anderen kant de verblinde en vooringe»nomene menigte hoop te geven dat hun pernicieuse volk- en land»bedervend leerstelsel eindelijk doorbreken en door uitheemsche »magt ondersteuning zal ontvangen." Ook in andere Steden zal toepasselijk geweest zijn wat de Baljuw van Vlissingen (1789) zeide »over oproerkraaijers die geen vertrouwen in den Regeringsvorm heb»bende, de wetten, de Justitie en degenen die ze moesten uitvoe»ren, in verdenking zoeken te brengen, als of zij hun pligt verge»ten en onwaardige Regenten zijn: lieden te vinden onder hen die, »gestuit in hun boos voornemen, het herstel der wettige Regering »benijden en hun wraak oefenen door ze gehaat of hatelijk te ma»ken." Niet Leiden alleen gold de klagt van den Hoofd-Officier (Jan. 1789) over het maken en verstrooijen van oproerwekkende geschriften (*Gevallen van een keeshond. De Pruissen aangeklaagd voor de vierschaar van Europa. Het vrolijke keesje in de verdrukking. Brieven van een gevluchten Hollander*): »bij rijm en onrijm »wordt de Constitutie op de felste wijze en op alle manieren aan-

»getast; als ondeugend, onderdrukkend, verderfelijk, met één woord, »allerhatelijkst aan de goede Gemeente voorgesteld; de Prins van »Oranje op nieuw gehoond, gelasterd, gescholden, met de verfoeije»lijkste bewoordingen; de bittere kwaadaardigheid strekt zich uit »tegen de Prinses: hoe is het mogelijk dat aldus eenige achtbaar»heid, eenige eerbied, eenig ontzag of onderhoorigheid overblijve, »en de rust in het Land of hersteld of bewaard worde?" — Dwarsbooming van geldelijke operatiën: »er was wel overvloed van »geld, maar opgesloten in de koffers, zoodat men, of door voordee»lige conditiën het wantrouwen en den onwil overwinnen, of (gelijk »geschiedde) overgaan moest tot een dwang-negociatie" (den 25sten penning). — Veel oogluiking en zachtheid werd gebruikt. *Kluit* vroeg (1792): »gaan zelfs zij die in de Amnestie als *auteurs*, *be*»*velgevers*, *hoofden*, *oproerstichters* vermeld werden, niet met opge»rigten halze openlijk, en verkeeren zij niet onder ons; spreken zij »niet met stijve kaken, zonder dat iemand wil zeggen: »dit of dat »»heeft die of die gedaan?" reiken niet aanhoudend de Oudstaats»gezinden aan de misnoegden de hand van broederschap toe; doen »zij niet alles wat tot vrede en verzoening strekken kan? laat de »misnoegden de helft doen, en er zal geene partijschap meer »zijn." — Het ontbrak niet aan heimelijke zamenkomsten: »dat er »Conventikelen of Clubs gehouden worden, dat eene menigte van »die menschen gewapend zijn en zich voorstellen eene Revolutie te »bewerken, is zeer waar; maar, schoon men dit weet, het is niet »gemakkelijk in een Republiek te beletten. In geval van oorlog »zou de schok zeer violent kunnen zijn, dewijl de zachtheid van »het Gouvernement al veel dingen heeft getolereerd, waarvan men »zich wel te laat zou kunnen beklagen." — (31 Dec. 1792). »Een »gedeelte der Armee moet in de binnensteden blijven tot bewaring »van de rust." (15 Jan.) »Het blijft noodig eene genoegzame ge»wapende magt binnen de Provinciën te houden om de kwalijkge»zinden te contineren." [51]

Gestadige verstandhouding met de uitgewekenen. Verblijf van velen hunner te Duinkerken en te St. Omer, alwaar in 1788 reeds 1358 van den Koning wekelijks pensioen ontvingen; droevig lot om het geringe der te gemoetkoming, het gebrek aan winstgevenden arbeid, en de onderlinge tweedragt; terwijl ook de houding der Fransche Regering, zoolang het Bewind niet onder den invloed der Jacobijnen gebragt werd, allengskens minder gunstig was voor lieden die zich, in hun opgewondenheid, doorgaans voegden bij de hevige partij. Zij ijverden ook door het verspreiden in Holland van revolutionaire geschriften.

Desniettemin waren weinigen hier te lande gereed om alles voor de Fransche vrijheid in de waagschaal te stellen: (24 Dec.) »het »interieur der Republiek is vrij tranquil: menschen die iets te ver»liezen hebben, schoon ze al tot de Patriotsche partij behooren, »vreezen een vijandelijken inval; anderen, uit wraakzucht of om »hun stand te verbeteren, verlangen er naar: de laatsten zijn even»wel verre de minsten in getal." [51]

800. Nederland zou tegen wil en dank tot den krijg worden gedwongen. Op zelfverdediging met hulp van het eindelijk ontwakend Groot-Brittanje bedacht, verzuimde het echter niets om den hagchelijken strijd te ontgaan. Reeds had de Conventie verklaard vijandin der Gouvernementen, gewapende bondgenoote der rebellen te zijn: reeds had zij, door het openen van de Schelde, den Nederlandschen Staat op de meest grievende wijs in den hartader gewond: reeds werd de kreet van wraakgierige landgenooten, in het dreigend leger der Franschen, gehoord. En evenwel nog werd van behoud des vredes gedroomd; nog vleide men zich, door ootmoed en gehoorzaamheid, den krijg te kunnen verbidden; nog was men, zoo hier als in Engeland, nadat de valbijl het hoofd van den vaderlandlievenden Koning geveld had, tot vergelijk en bondgenootschap met dweepzieke gruweldaders gezind.

Oprigting in Frankrijk van een *Legioen Vreemdelingen*, waarbij ook 100 Hollandsche Officieren zouden worden geplaatst (Junij). — Commissarissen der Conventie te Duinkerken; hun betuiging aan de Uitgewekenen: »de Hollanders zijn ons voorgegaan en hebben »ons den weg tot de Vrijheid gewezen: de Franschen hebben u »verraden; het was de daad van een trouweloos Ministerie: de tijd »nadert dat gij in zegepraal zult worden hersteld en dat wij de »Vrijheid bij u zullen planten." — *Revolutionair Comité der Bataven* te Antwerpen: verklaring (geteekend reeds 22 Oct.) dat zij »andermaal zullen beproeven paal en perk te stellen aan het willekeurig »gezag van een trotschen Staatsdienaar en aan de gevloekte oog»merken der Aristocraten; met bedreiging dat ze allen die zich, na »14 dagen, tegen hun goeden wil verzetten, tot den laatsten toe »zullen trachten uit te roeijen."

Met angstvalligheid vermeed de Republiek van den beginne af elke aanleiding tot klagt. Geen onderhandeling met vijanden van Frankrijk; omzigtig in het toelaten der Émigrés, ondanks haar medelijden voor deze ongelukkige slagtoffers van geweldenarij. Nergens onderdrukking van Fransche Patriotten: integendeel welligt veel te zachte behandeling, in evenredigheid van het kwade zaad dat velen onder de ingezetenen hebben verspreid. De stiptste Neutraliteit, en belofte van zich met de inwendige troebelen, direct noch indirect, te bemoeijen. — Wat baatte het! reeds de inval zelf in België was, zoo het traditionele Volkeren-regt nog eenige waarde behield, een aanval ook op Engeland en op het Gemeenebest; want de continentale magt van Groot-Brittanje en de onafhankelijkheid der Vereenigde Nederlanden was onbestaanbaar met deze uitbreiding der Fransche heerschappij. Doch ook voortzetting van het onregt bleef niet achter. 16 Nov.: Decreet van de Conventie; het sluiten van de Schelde is eene van die hatelijke aanmatigingen, strijdig

met het regt der natuur, welke de Fransche Natie vernietigt. — In Engeland was de Staatkunde van Pitt merkbaar veranderd; wegens *a.* den 10 Aug. en de Septemberdagen; *b.* de blijkbare strekking eener revolutionaire Propaganda om, door aanmoediging van misnoegden en van dweepzuchtige voorstanders der nieuwe begrippen, ook in Londen eene Nationale Conventie te doen oprigten; *c.* de stelselmatige verachting der Tractaten, die mede tegen Holland geopenbaard werd. De Neutraliteit was, te lang! een geliefkoosd denkbeeld, een hersenschim geweest. Oorlog liever dan zoodanig een vrede die verderfelijker werd dan de rampzaligste krijg. Verklaring van het Engelsch Ministerie: Frankrijk, welks bevoegdheid in elk geval door die des vorigen eigenaars beperkt is, heeft geen regt van vernietiging der stipulatiën ten aanzien van de Schelde, of heeft evenzeer regt alle de Tractaten tusschen de Mogendheden en alle regten van Engeland en van de bondgenooten ter zijde te stellen. Getrouw aan de beginselen die het sedert meer dan eene eeuw gevolgd heeft, zal Groot-Brittanje »nimmer met onverschilligheid aanschouwen dat Frankrijk zich aanmatige de Souvereiniteit »van België of eene soort van algemeene beschikking over de regten en vrijheden van Europa." Belofte aan de Staten-Generaal van handhaving der zelfstandigheid van het Gemeenebest. — 1 Dec.: eenige gewapende Fransche vaartuigen zeilen de Schelde op: dezerzijds enkel protest; om tijd te winnen en geen pretexten tot *dadelijke* aggressie te geven: de vraag was niet *of*, maar *wanneer* men resisteren zou. [51]

»De Regering in Holland was, bij alle provocatiën, dubbel be»hoedzaam: zoo de Franschen, na de vermeestering van België, de »Republiek geattaqueerd hadden, zij zouden haar zekerlijk buiten »eenig postuur van resistentie hebben gevonden. De vijand zou »zijne troepen, gedekt door de flotille op de Schelde, langs de bin»nenstroomen tot in het hart van Holland hebben kunnen brengen, »zonder dat iets capabel was om weêrstand te bieden; immers wan»neer men de verwarring in het oog houdt die de kwalijkgezinden »zouden hebben kunnen veroorzaken." [51]

Na eenige juridieke vormen, als of de Conventie tot regtspleging over den Souverein bevoegd was, werd (21 Jan.) de koningsmoord aan Lodewijk XVI gepleegd. Op deze ontzettende tijding, last van het Britsche Ministerie aan den Franschen Gezant, die als Agent der Republiek niet erkend was, om binnen 24 uren uit Londen te vertrekken. Desniettemin werd, ook thans nog, de oorlog niet als onvermijdelijk beschouwd. Conferentiën van den Raadpensionaris met den Engelschen en Franschen Minister (Lord *Auckland* en *de Maulde*). — De Zee-Mogendheden zouden de Fransche Republiek erkend, de stiptste onzijdigheid bevestigd, Mediatie aangeboden en zelfs, bij weigering daarvan, met Frankrijk, naar het voorbeeld van vroegeren tijd (§ 354 en 367), maatregelen genomen hebben om den oorlog te einde te brengen. In het laatst van Januarij keerde de Fransche Gezant uit Parijs, met stellige verzekering dat de le-

den van den uitvoerenden Raad eenparig besloten hadden met Engeland en de Republiek niet te breken. [51] — Door onderhandeling met Dumourier zou de laatste hand aan het verdrag gelegd en de Conferentie den 10 Febr. geopend worden aan den Moerdijk: maar de oorlogzuchtige partij had in het Algemeen Bewind de overhand behaald, en den 9den moest de Maulde, die te Antwerpen gekomen was, van den Veldheer het te leurstellend berigt vernemen: »ik »heb bevel tot den krijg!"

b. 1793 — 1795.

REVOLUTIE-KRIJG.

801. Geen langer veinzerij of uitstel. De Conventie, met het bloed van Lodewijk XVI bespat, verklaarde aan Engeland en ten zelfden dage aan den Stadhouder krijg. Nijpend was het gevaar: een overwinnend leger, een bekwaam en ondernemend Veldheer, geen tijdige hulp der Bondgenooten te wachten, daarbij de hulpmiddelen en toerustingen dezerzijds gering; de krijgslieden ongeoefend; de ingezetenen verdeeld; velen verraderlijk tegen de Regering gezind. Evenwel het driftig uitzien naar de Franschen was, door het vernemen van hetgeen, in Frankrijk en nu ook in België, onder den standaard der vrijheid geschied was, merkbaar bekoeld; de dreigende taal der Uitgewekenen was geschikt om ook bij voormalige Patriotten onwil en angst te verwekken; de Natie vereenigde zich tot ondersteuning van het Bewind, en er is, meer dan te voorzien was, eendragtige zamenwerking geweest.

1793. 1 Febr.: oorlogsverklaring aan den Koning van Engeland en aan den Stadhouder, om zijne slaafsche verknochtheid aan de kabinetten van St. James en Berlijn en om den vijandigen zin door hem betoond. Ook aan Spanje (7 Maart) en ligting van 300,000 man (25 Febr.). — »De Republiek zag zich aangevallen in het »midden der vredelievendste aanbiedingen." [51] — Dus krijg, zoo het heette, tegen den Stadhouder alleen, als of hij Souverein was, en als of door de uitspraak der Conventie alle banden van een wettigen Staatsvorm wierden geslaakt. — Dumourier (§ 796a), met buitensporige stoutheid en zelfvertrouwen, gereed om zich van elken voordeeligen kans te bedienen en hulpmiddelen, ook in den meest benarden toestand te scheppen, was, zoo iemand, geschikt om een onverhoedschen aanval, zoo als die nu beproefd werd, door moed

en voortvarendheid te doen gelukken. Zijn plan (gegrond op de veronderstelde stemming des Volks) was de verovering te beproeven, niet gelijk Lodewijk XIV in 1672 en 1702, door den natuurlijken voormuur om te trekken, maar door op dien voormuur zelven stoutweg aan te vallen. Uit Antwerpen zou een deel der voorhoede trekken naar den Moerdijk, oversteken naar Dordrecht, en met snellen marsch naar Rotterdam, 's Hage en Haarlem rukken; de Generaal Miranda, die Maastricht had ingesloten, met 25000 man over Venlo en Nijmegen naar Utrecht; allen ter bemagtiging van Amsterdam. — De Kolonel Daendels met vele uitgewekenen (2000 Bataven en Belgen) bij het leger.

Proclamatie van Dumourier. »De Stadhouder houdt u onder de »verdrukking en in slavernij: wij treden Holland in, als vrienden »van de Bataven en als onverzoenlijke vijanden van Oranje. Zendt »dat trotsche Huis, dat sedert honderd jaren u aan zijn hoogmoed »heeft opgeofferd, naar Duitschland te rug. Ik kom tot u, omringd »van edelmoedige martelaren der omwenteling van 1787: wij zijn »geenszins de aanvallers; de Oranje-partij deed ons sedert lang een »verraderlijken en geheimen oorlog aan: wij zullen uwe rijke Ge»westen doortrekken als vrienden en broeders."

Uitgewekenen. — Hun aanspraak in de Conventie te Parijs: »uw »besluit is de doodsteek voor alle despoten: de verlossing van ons »Vaderland zal de grootste voordeelen aanbrengen aan onze zaak, »aan de algemeene zaak der Volken. Onze vloten, geldspeciën, »magazijnen, soldaten, matroozen, zijn iets om de wanhoop te »brengen in den boezem van het Britsche Ministerie dat ons in »dienstbaarheid hield. De Vrijheid, de Gelijkheid zijn de Goden »welke de Rede thans aanneemt; uwe Godheden, de onze, welhaast »die van de gansche wereld. De herschapen Bataven zullen zich »waardig toonen met de *sans-culottes* van Valmy en Jemmapes op »te trekken onder de banier van de Regten van den Mensch." — Uitnoodiging van het Comité Revolutionair: »Dumourier nadert en »gij zult *vrij* worden. Vereenigt u met ons, uwe broeders. Zoo de »wreede Nassau barbaarsch genoeg is om in zijn gruwelijk misdrijf »te volharden, laat hij, zijne verfoeijelijke echtgenoote, en alle bloed»dorstige medewerkers vergaan en door dezelfde plaag worden ver»delgd: vreest niet voor den tyran; en gij, officieren en soldaten! »komt tot ons en gij zult, gelijk wij, strijden om vrije burgers te »worden."

Dergelijke toon en uitdrukking waren, voor elk die niet geheel Jacobijnschgezind was, weinig geruststellend; evenmin als de betuiging dat zij sedert 1787 »afgeweerd waren door de Aristocratie van »allerlei slag;" evenmin als het woord aan den invloedrijken Cambon te Parijs ontvallen: »gij hebt geene goederen der Geestelijkheid »om ons schadeloos te stellen: in Holland moet in de kantooren en »in de portefeuilles eene Revolutie worden gemaakt;" evenmin als de wijs waarop in België het regt der Souvereiniteit voor en over de rampzalige bevolking uitgeoefend wierd. — De Fransche Generaals waren reeds gelast het oppergezag des Volks te doen afkon-

digen en allen die aan de Constitutie getrouw zouden willen blijven te behandelen »volgens alle strengheid van het regt des oor-»logs." — Oproeping der Nationale Conventie aan de Hollanders: »uw Stadhouder is een Kapitein-Generaal die Monarch, een onder-»daan die meester, een volksvoorstander die een tyran geworden »is. Elk spoor van erflijk gezag, maar ook van leenroerigheid en »aristocratie, adelijke of heerlijke, moet verdwijnen. Te wapen, te »wapen, edelmoedige Batavieren! er is eene heilige verbindtenis »der Volken tot de vernietiging van alle soorten van koninklijk »gezag." — Deze en dergelijke kreeten hadden niet veel ingang: de eerlijke, verstandige Patriotten, gelijk ook allen die iets te verliezen hadden (§ 799a) waren meer bevreesd voor het effect der Fransche principes, dan geanimeerd tegen den actuelen regeringsvorm: hoe onvergenoegd de menschen ook mogten zijn tegen het Gouvernement, zij vreesden nog meer de Franschen: de ingezetenen toonden dagelijks meer afkeerigheid van de Fransche Broederschap. [51]

20 Febr.: Manifest der Staten-Generaal: »de woorden *vrijheid*, »*slavernij*, *onderdrukking* worden thans bij velen op verregaande »wijze misbruikt. Zij die het bewind van Frankrijk in handen hebben, »bewijzen hun *vriendschap* voor andere volken door het zaaijen van »verdeeldheid en door hen te berooven van de dierbaarste voorreg-»ten, zelfs met vernieling der handvesten waarop zij gegrond zijn. »De geschenken die zij onder den naam van *Broederschap* en *Vrij-»heid* aanbieden, zijn geene andere dan dezelfde toomlooze ongebonden-»heid en Godverzaking waarop zij roemen, en de daaruit voort-»spruitende verwarring, moord en plundering, armoede en hongers-»nood waaronder zij zuchten. Met de namen van *dwingelandij* en »*slavernij* bestempelen zij alle die burgerlijke en godsdienstige in-»rigtingen, die tot nu toe geëerbiedigd zijn, als onontbeerlijk voor »het geluk der menschen en voor het bestaan der maatschappij."

Maatregelen van tegenweer. »Wonderen van activiteit, daar alle »Regenten één ziel en zin, één enkele aandrift hadden om met den »Stadhouder handen in een te slaan, en alle voorstellen om 't Land »tegen een verwoestenden aanval van Fransche rooverbenden te »beschermen, gedaan, toegestemd, en uitgevoerd werden." [3] — Inundatiën. — *Van Kinsbergen* (1735—1819), opperbevelhebber der zeemagt; *du Moulin*, Directeur-Generaal der Fortificatiën. Overal op de bedreigde punten batterijën; de stroomen met gewapende vaartuigen, als bezaaid: over de honderd fregatten, kotters, brikken, kanonneersloepen, en pinken van de Schelde tot Gorkum; in een ongelooflijk korten tijd geëquipeerd. [51] — De algemeene activiteit was in 't begin zoo groot niet; want velen achtten de Republiek verloren en vreesden de wraak des vijands, die niets minder dreigde dan hangen en massacreren; maar, bij de standvastige houding van den Stadhouder, van de Staten-Generaal, en van het meerendeel der troepen, begon weldra een ieder te denken dat er mogelijkheid was het Land te redden. [51]

802. Ook thans bleek *Eendragt maakt Magt* geen ijdele zinspreuk te zijn. De schande der overgaaf van Breda werd opgewogen en bedekt door wapenroem in de Willemstad en elders. De rivieren waren op nieuw het bolwerk van den Nederlandschen grond. De houding van het Gemeenebest was voor Europa gewigtig: zij toch gaf aan Oostenrijk gelegenheid een leger zamen te brengen, vóór dat Hollands val het herwinnen van België onmogelijk had gemaakt. De Franschen, met verbazende snelheid genaderd tot de grenzen van Holland, werden, met gelijken spoed, tot over de grenzen van België verjaagd.

16 Febr.: Dumourier over de grenzen. — Daendels, die met 800 man naar het eiland van Dordrecht zou oversteken, kon (ook omdat alle vaartuigen weggehaald waren) dien overtogt niet volbrengen. — 18 Febr.: berenning van *Breda:* de Generaal Majoor van Bylandt had er het bevel over eene bezetting van 1600 man. Eerst op 23 Febr. de acht vuurmonden des vijands gereed: bombardement; een soldaat gekwetst; het wederstandsvermogen der vesting niet in het minste veranderd: desniettemin, en ofschoon de krijgsmagt der Franschen zeer gering en slecht van munitie voorzien was, op 24 Febr. eerlooze capitulatie eener vesting met 250 stukken geschut en aanzienlijke magazijnen van oorlogsvoorraad; waarin zoo weinig gebrek was dat een driedubbeld getal vijanden er, na den uittogt der bezetting, goede cier kon maken.[1] Dans om den Vrijheidsboom; *Comité Revolutionair der Bataven* aldaar werkzaam; oproeping der ingezetenen in grondvergaderingen om Volkvertegenwoordigers te benoemen. — 25 Febr.: *De Klundert*, stormenderhand ingenomen, na dapperen tegenweer door van Kropff, die, met 40 man uit zijn honderdtal soldaten op de Willemstad terugwijkende, door overmagt omsingeld, den dood boven de gevangenschap kiest. — De spoedige val van Breda deed ook *Geertruidenberg*, met 150 vuurmonden en veel ammunitie, bezwijken (4 Maart): de 80jarige Bedaulx voerde het bevel; de vestingwerken waren in geen verdedigbaren staat: de onderwaterzetting kon slechts gedeeltelijk werken. — 1—16 Maart: de *Willemstad* moedig verdedigd door van Boetzelaer: het eenvoudig *Neen!* waarmeê de opeisching was beantwoord, werd volgehouden, toen er geen huis onbeschadigd meer was. — Geen bijstand dan 2000 Engelsche Gardes onder den Hertog van York en 12 kanonneerbooten. — 9 Maart: overtogt naar Holland beproefd: de waakzaamheid en kloeke houding der Hollandsche scheepsmagt en een geweldige storm uit het Noord-oosten deden Dumourier toen van de landing afzien.

Een togt als die der Franschen op Holland moest, in de toenmalige omstandigheden, of niet, of spoedig gelukken. Overwinning der Oostenrijkers bij *Aldenhoven* (1 Maart), ten gevolge waarvan

Aken ontruimd en Maastricht ontzet wordt: Dumourier, op stelligen last van het Uitvoerend Bewind (den 8sten ontvangen) naar België te rug. 18 Maart: slag van *Neerwinden*, waardoor het Fransche leger, zoo de overwinning gebruikt ware, vernietigd had kunnen zijn. — België ontruimd.

Geertruidenberg, Breda en de Klundert door de Franschen verlaten; op 9 April het grondgebied van vijanden vrij.

»Zoo Maastricht en Holland zich niet zoo wel gedefendeerd had»den, de Oostenrijksche wapenen zouden niet ligt in de Oostenrijk»sche Nederlanden gekomen zijn." — De Hertog van York en de jonge Prinsen van Oranje hebben eene activiteit getoond die verwonderenswaardig is. [51]

803. Allen vereenigden zich tegen Frankrijk, omdat Frankrijk allen aangerand had. Eene Coalitie vormde zich, die uit bijkans geheel het overige Europa bestond, maar dit Bondgenootschap scheen magtiger dan het was. Geen zamenwerking der Mogendheden met gewone hulpmiddelen, geen krijgvoeren op den gebruikelijken voet was tegen de woede eener door de revolutie-koorts aangegrepen Natie bestand. Het steunpunt van wezenlijke kracht lag enkel in een onbaatzuchtigen strijd ten behoeve van waarheid en regt: zoo weinig werd dit behartigd dat een krijg ter zake van beginsels weldra veroveringen ten doel had; zoodat de Jacobijnsche faktie, waartegen Europa ten behoeve van Frankrijk had te velde moeten trekken, door deze kwalijk berekende hebzucht, bijkans aan de spits der worsteling voor Vaderland en onafhankelijkheid gesteld werd. Voorts hebben de gebreken die van dergelijke Alliantiën doorgaans onafscheidelijk zijn, zich hier in voorbeeldelooze mate geopenbaard: naijver en wantrouwen dat te dikwerf in kwade trouw regtmatigen grond had; gebrek aan zamenhang, zoowel in de inrigting des legers, als in de ontwerpen van vrede en krijg. Ook werden vele en velerlei misslagen begaan; het was als of de meeste Staatslieden en Veldheeren door verschijnselen, waarvan de wederga onbekend was, wierden bedwelmd.

Engeland werd nu het middenpunt der Coalitie, door geldelijk vermogen en onder de krachtvolle leiding van Pitt. — Tractaten met Rusland, Sardinië, Spanje, Napels, Pruissen, Oostenrijk, Portugal; subsidiën aan verscheidene Duitsche Vorsten. De gezamenlijke krachten der Bondgenooten in het begin des oorlogs beliepen 365,000, der Franschen 270,000 man.

Onvermijdelijke bezwaren; de voorliefde bij een groot deel der bevolkingen (bijv. in Pruissen en aan den Rijn) voor de revolutionaire begrippen; de onevenredigheid der financiële en militaire krachten, waar telkens een meer algemeene wapening vereischt werd. — Nadeeliger evenwel was de voortdurende miskenning van het standpunt waaruit alleen de Revolutie verwinnelijk was (§ 780). Wel verre van zich op den historischen grondslag der verkregene regten te plaatsen, zocht men steun telkens in eene der zich snel opvolgende revolutionaire vormen, dat is, in vlottend zand. Dus geen Regentschap der Prinsen van den bloede, geen erkenning van de onbetwistbare regten van Lodewijk XVII en Lodewijk XVIII; geen opregt en onwrikbaar Bondgenootschap met de royalisten, als met dien eigenlijken kern van den wettigen en historischen Staat, om welken zich de teleurgestelde en tot inkeer gebragte omwentelingsgezinden zouden hebben geschaard. Wel gebruikten de Mogendheden de zelfopoffering der getrouwe onderdanen, waar die in den oorlog te pas kwam; verleenden hun somtijds bijstand; gaven hun vooral, om een moedigen tegenstand te wekken of te verlengen, een overvloed van schoone beloften; maar zij verloochenden telkens de beginsels, volgens welke de zaak der Monarchaalgezinden in Frankrijk de eenige regtmatige was, en lieten hen bij de eerste wisseling der kans, bij de eerste wijziging van het oorlogsontwerp, over aan het velerlei moordtuig der Jacobijnsche dwingelandij. Dus ook een gedurig heulen met die revolutionairen welke de meest handelbaren schenen te zijn; dat is, met die partij welke, omdat ze reeds bijna was overwonnen, nu buitenlandsche hulp zocht; die evenzeer daardoor des te meer verdacht en hatelijk werd; wier tegenwerking, in wederspraak met haar eigen beginsels, enkel *negatief* en als zoodanig, na een somtijds hevigen strijd, echter bij de uitkomst, gelijk men had kunnen voorzien, magteloos was. Dus eindelijk, bij het breken dezer rietstaven, een toevlugt nemen tot een stelsel van verovering, het nadeeligste van allen; vermits hierdoor eendragt der Franschen en tevens verdeeldheid der Mogendheden bewerkt werd. — Zoo ergens dan werd in Engeland, door een Pitt en de zijnen, de aard van den oorlog erkend; dat er gestreden wordt tegen gewapende beginsels; dat het revolutionair Bewind, van alle perken ontheven, gevaarlijker en oneindig magtiger is dan de Fransche Monarchie, zelfs onder een Lodewijk XIV, was; om het ongehoord verschijnsel eener magtige en beschaafde Natie, die kunstmatig tot rooversbende gevormd is, die afwerpt al wat in het gezellig leven de driften bedwingt; die woeste dapperheid paart met bloeddorstigen zin; die roofzucht en verwoesting systematizeert, en tot haar afschuwelijke oogmerken de voorregten van kunst en wetenschap en beschaving misbruikt; dat er derhalve geen vrede van eenigen duur denkbaar is, zoolang aan de verderfelijke heerschappij en invloed van dergelijke beginsels geen einde gemaakt wordt. En toch zelfs in Engeland werd het oog der Staatslieden, waar het, in 1793, ter hulpbetoening, op Parijs en de Vendée had gevestigd moeten zijn, eer, ter verovering, naar de Fran-

sche Coloniën en Vloten gerigt. Ook het Engelsch Ministerie sprak telkens van *schadeloosstelling* en *waarborg;* eischen geschikt om de Natie, aan welke men tegenover de revolutionairen de hand had behooren te reiken, tegen zich in de wapens te brengen. Met de overige Mogendheden was het erger gesteld. De anti-revolutionaire ijver van Catharina scheen in verband inzonderheid met haar plannen tegen Turkije en Polen te staan. De verdeeling van Polen (Oct. 1793) vormde met de fraaije betuigingen tegenover Frankrijk een hemeltergend contrast. Eene Natie die, door een erfelijk Koningschap en welingerigte Staatsregeling, aan kiesregt en anarchie een einde gemaakt had (1791), werd door gewapende tusschenkomst van één gescheurd, omdat Rusland, voor het verliezen van zijn invloed ten gevolge van het herboren volksgeluk beducht, zich met Pruissen omtrent de voortzetting van het werk der ongeregtigheid (§ 606), ook ten koste van verwoesting en bloedvergieten, verstond. Dien ten gevolge naijver en wantrouwen tusschen Oostenrijk en Pruissen; afleiding van de ééne zaak, die thans boven alles had moeten worden behartigd; zending van troepen waardoor de krijgsoperatiën tegen Frankrijk verlamd werden; regtmatige twijfel, bij dergelijke schandelijkheden in het Oosten, aan de zuiverheid van de bedoelingen der Mogendheden in het Westen. — Wezenlijk of schijnbaar gebrek aan uitstekende talenten in de meesten dergenen bij wie het opperbeleid van vrede en krijg was. Ofschoon veel ten dien opzigte minder aan de middelmatigheid der menschen dan aan het ongemeene der omstandigheden is te wijten, en de rol dergenen die in Frankrijk hebben geschitterd, dikwerf niet zoo zeer uit de zeldzaamheid hunner bekwaamheden als uit de onberekenbare kracht eener algemeene voorbeeldelooze overspanning kan worden verklaard, zoo had er toch, al was het niet een Marlborough, een Eugeen, of een Willem III, een Opperhoofd kundiger dan Coburg, en een Vorst zelfstandiger en scherpziender dan Frederik Willem of Frans II kunnen zijn. Het genie van Pitt, magtig in het ontwerpen, was, uit den aard der zaak, bijkans onvermogend waar het de uitvoering betrof. Bejaarde veldheeren, gehechtheid aan de oude routine, onveranderlijkheid eener taktiek die, om de verandering van omstandigheden, bijkans, in plaats van naar overwinning te leiden, de taktiek der nederlaag was; eenigermate ook tegenzin in den anti-revolutionairen krijg en eene soort van onwil om het Fransche Volk in de uitoefening zijner Souvereiniteitsregten hinderlijk te zijn; dit en meer nog liep te zamen om dat verwonderlijk en bedroevend contrast tusschen veerkracht en slapheid te vormen, waardoor telkens, of een gewigtig voordeel ongebruikt gelaten, of eene nimmer terugkeerende gelegenheid verzuimd, en gedurig meer, door weifeling en uitstel, door hetgeen vereischt werd, of niet, of verkeerd, of ten halve, of te laat te verrigten, elke kans om de magt der Revolutie te fnuiken of haar overmagt te beletten, op de meest onverantwoordelijke wijs te niet gedaan werd.

804. De Republiek, bevoegd gebleven tot afzonderlijk verdrag, onttrok zich echter niet aan een krijg van welks uitkomst ook haar lot afhankelijk was. IJver en zelfopoffering was groot; de krijgslieden toonden zich waardig onder dappere Nederlandsche Prinsen te staan. Maar de invloed op den gang der oorlogszaken, door gemeenschappelijk overleg, was onbeduidend. Het was de tijd niet waarop het bestek der krijgsoperatiën door een Willem III bepaald of door Marlborough aan een Heinsius ter goed- of afkeuring voorgelegd werd. De Republiek werd in de beraadslagingen weinig, des te meer op de slagvelden, waar men op de gevaarlijkste plaatsen bij voorkeur haar troepen scheen noodig te hebben, gekend.

De Republiek zet den oorlog voort; *a.* uit dankbaarheid, die ook voor eene Natie pligt is; *b.* omdat met het verdrijven des vijands nog geen vrede gemaakt was; *c.* ten einde, bij den algemeenen vrede, in verband met de eischen bepaaldelijk van de Oostenrijkers, voor de veiligheid en de belangen der Republiek zou worden gezorgd; *d.* dewijl met een Gouvernement als het Fransche, vrede niet mogelijk was: doch zij heeft nooit tot de Coalitie behoord, noch zich door eenige Conventie ten aanzien van het voortzetten van den krijg aan banden gelegd.[51] — Zij trachtte niet naar afzonderlijken vrede, had 20,000 man bij de Armee en leverde al de zware artillerie ter belegering, en toch werd zij niet geraadpleegd. — »De Engelsche en Hollandsche troepen worden volmaakt »medegesleept, zonder dat men wete tot wat einde of waarhenen; »men wil de Republiek in het blinde leiden, of rekent ze voor niets; »en in beide gevallen zou het beter voor ons zijn onze troepen te»rug te roepen, ter dekking van onze frontieren, en de kosten (die »enorm zijn) te besteden, om den vijand afbreuk te doen in de »West-Indiën."[51] — De Oostenrijksche Nederlanden kunnen andermaal in één veldslag verloren gaan; en dan zou de Republiek, met ledige magazijnen, uiteen gejaagde en welligt vernielde troepen, terwijl de Geallieërden op Duitschland zich repliëren zouden, het slagtoffer zijn.

Lang werd er gesproken van een Congres in 's Hage of te Brussel, waarin de politieke en militaire operatiën zouden bestuurd worden. Een overleg onmisbaar vooral in een offensieven oorlog; anders is het een zeilen zonder kompas. Naauwelijks geloofbaar is het, dat vier Mogendheden, de Keizer, Pruissen, Engeland en de Republiek, te velde trokken zonder eenige bepaling van doel, middelen, contingenten en schadeloosstelling.[51]

Ook de Raadpensionaris verlangde de dommagementen en securiteiten wegens den kostbaren en onregtvaardigen krijg. De Republiek wil gaarne medewerken om aan Oostenrijk eene sterke barrière in België te bezorgen; maar niet zóó dat het, door nieuwe acquisitiën, des te meer de handen ruim hebbe om haar te kwellen. Wen-

schelijk scheen het de restitutie der limiten te bedingen, in 1715 bepaald en waarin de Keizer willekeurig wijziging gebragt heeft. [51]

805. De veldtogt in *Vlaanderen* werd gekenmerkt door gestadig verzuim van den meest voordeeligen kans. De Opperbevelhebber, Hertog van *Saxen-Coburg*, wist zich noch den afval van Dumourier, noch de verwarring en zwakheid des vijandelijken legers, noch de verlegenheid van het revolutionair Bewind ten nutte te maken om, met een snellen marsch, den geopenden weg in te slaan naar Parijs. Het hoogste doel scheen posten-oorlog en belegeringskrijg. De Nederlanders kweten zich daarbij loffelijk, met roemvolle onderscheiding; maar den tijd waarop het revolutionair Bewind ten halve toegerust en van alle zijde bedreigd was, liet de trage Veldheer ongebruikt voorbij gaan; een onherstelbaar verlies en voor den vijand een niet waardeerbare winst.

Frederik Josias, Hertog van SAXEN-COBURG, door overwinningen op de Turken, die hij in gemeenschap met den krijgshaftigen Suwarow behaald had, welligt boven verdienste vermaard; voor dezen oorlog althans weinig berekend.

1793. April: ontwerp van Dumourier, die nu ter goeder trouw wilde wat hij vroeger (§ 797[a]) met dubbelhartigheid voorgewend had, ten einde, aan de spits zijner troepen, des noods door de Oostenrijkers ondersteund, de booswichten in Parijs te verpletten. Verzuim des Hertogs om, zoodra dit mislukt en Dumourier gevlucht was, (5 April) het onthutste leger, in twee kampen verdeeld, aan te grijpen; ofschoon hij zich aldus zeer ligt den toegang naar het binnenste van Frankrijk zou gebaand hebben. [1] Later nog had hij met 120,000 man tusschen de Maas en de Zee, de 30,000 Franschen, die tegen over hem stonden, uit het veld kunnen slaan. — De gevolgen, in verband met de voordeelen der Pruissen aan den Rijn, met de dreigende houding van de Spanjaarden en van het Oostenrijksch-Piemontesche leger, met de woelingen in geheel Frankrijk en vooral te Parijs (§ 806), zouden onberekenbaar geweest zijn.

Noodlottiger dan de feilen des Veldheers was de dwaling der Staatslieden. — April: bijeenkomst te Antwerpen; de Gezanten van Engeland, Oostenrijk en Pruissen (Lord Auckland, Metternich en Stahrenberg, Keller) met Saxen-Coburg en de Prinsen van Oranje. Proclamatie van Coburg (5 April), dat zijne troepen, enkel op verzoek van Dumourier en als wapenbroeders der Fransche armee, ten behoeve van den Constitutionelen Koning zullen binnentrekken; geenszins om veroveringen te maken; maar om de plaatsen die hun mogten toevertrouwd worden, als een heilig pand te bewaren en ze over te geven aan het wettig Bewind; maar weldra (8 Apr.) besluit der Gezanten waarbij, nu het plan met den Franschen Veldheer afgesprongen is, Coburg tot intrekking zijner belofte gelast,

alle denkbeeld van contra-revolutie ter zijde gelegd, tot een gewonen toestand van oorlog der Mogendheden tegen eene Mogendheid teruggekeerd, en het bemagtigen van steden en landschappen, als *schadeloosstelling* en *verovering*, ten doel gesteld wordt. — Dienovereenkomstig verklaarde Coburg, bijv. na de overgave van Condé, bezit te nemen in naam der Keizerlijke Majesteit; aan de bewoners der geconquesteerde landen bescherming te verleenen; krachtens het veroveringsregt te werk te zullen gaan; terwijl er ook een voorloopig Keizerlijk Bewind optrad. Geen handelwijs kon voor de belangen, zoowel der royalisten (die er tegen opkwamen) als der Coalitie zelve, nadeeliger zijn. Velen, die tot dusver naar de Bondgenooten als naar bevrijders van het Vaderland uitgezien hadden, meenden nu dat, om nationale vernedering en welligt slavernij te ontgaan, revolutionaire en zelfs Jakobijnsche dwang vereischt werd.

Plan der campagne beperkt tot belegeringen, die tijd rooven en weinig afdoen.[51] — Coburg verdeelt de troepen in een cordon of uitgestrekte posten-lijn, tegen Condé, Rijssel en Valenciennes. — Nederlandsche troepen: 16000 man, in twee divisiën, onder Prins WILLEM Opperbevelhebber en Prins FREDERIK. — Valenciennes het eerste doel van den veldtogt; de Franschen om het te ontzetten, moesten in West-Vlaanderen den regtervleugel der Bondgenooten omtrekken: »dit Gewest te dekken was de gewigtige taak der Ne»derlandsche troepen; waartoe in den Spaanschen Successie-oorlog »gewoonlijk driemaal zoo sterke legers waren noodig geacht."[1] — Dagelijksche gevechten: doorgaans hadden, door de beschikkingen van Coburg, de Prinsen van Oranje »de moeijelijke en ondankbare »taak om te zorgen dat de Bondgenooten ongestoord lauweren kon»den plukken."[1]

Reeds 30 April, 6 en 7 Mei: voorpostengevechten. — 20 Mei: de Hertog van York, met 35000 Engelschen, Hessen en Hanoveranen, bij het leger. 23 Mei: algemeene aanval tegen Famars en Anzain, om Valenciennes te berennen; wel gelukt, door de medewerking der Prinsen; moorddadig gevecht bij *Tourcoing* door de troepen van Prins Frederik (verlies van 450 man), volgens het Oostenrijksche legerberigt, »roemrijk voor de Hollanders door de »fermeteit en den moed tegen zooveel talrijker vijand."[1] — Valenciennes belegerd (25 Mei). Op alle punten van het oorlogstooneel menigvuldige postengevechten. — 11 Junij: gevecht onder de beide prinsen, bij *Werwick*: de dappere Prins van Waldeck voert een bataljon (uitroepende: »jongens! toont dat gij Hollanders zijt") met de bajonet tegen het vijandelijk geschut en sneuvelt.[1] — 12 Julij: *Condé* bemagtigd. — 22 Julij: *Mentz* door de Pruissen. 28 Julij: *Valenciennes*. 8 Aug.: nederlaag der Franschen in de nabijheid van Arras. De Bondgenooten hadden nu van Bazel tot Ostende bijna 300,000 man om de overblijfsels der Fransche legers voor zich uit te drijven en op Parijs te trekken: alle omstandigheden waren gunstig. Nu ten minste zou men het voortdringen eener vereenigde hoofdmagt verwacht hebben. Geenszins. Terwijl men de Fransche legers ongestoord verdubbelen liet, besloot men aan het belegeren

van nog eenige vestingen te gaan; toen zamentrekking van magt dagelijks noodiger was, werd zij gesplitst, omdat de Engelschen *Duinkerken* veroveren wilden en Coburg *Quesnoy*.

806. Inmiddels had zich het Schrikbewind gevestigd. Eene Constitutie was afgekondigd en tevens onmiddellijk geschorst. Gedurende den krijg bleef gansch Frankrijk onderworpen aan het dictatorschap van een Comité van Algemeen Welzijn, waarin, de vloek der Fransche Natie en de afgod der systematische revolutionairen, *Robespierre*, welligt uit dweepzucht meer nog dan uit wreedheid onbarmhartig, de ziel was. Geweldige tegenstand van een groot deel der bevolking; geweldiger nog de wijs waarop de zoogenaamde Overheid deze reactie met stelselmatige barbaarschheid, niet enkel door gestadige werking van den moordbijl, maar door het verdelgen te vuur en te zwaard van geheele steden en landstreken bedwong. Tevens riep zij de gansche Natie in de wapens en in het veld; en voegde bij de ontelbaarheid der krijgsscharen die, om gebrek of vervolging en burgerkrijg te ontgaan, naar de legerplaats vloeiden, de onweêrstaanbaarheid eener op revolutionaire hulpmiddelen en gezindheden gebouwde militaire organisatie en taktiek.

Onvermijdelijke werking van het revolutie-beginsel in het telkens gewelddadig uitdrijven van al wat naar gematigdheid geleek. De beurt was aan de Girondisten die, nadat zij de Republiek gesticht hadden, willens geweest waren den Koning in het leven te behouden: vinnig aangerand door de Bergpartij (*Danton*, *Marat*, *Robespierre*). — 6 April: *Comité van Algemeen Welzijn,* belast met alle maatregelen tot behoud der Republiek en hetwelk, ondersteund door een *buitengewone Revolutionaire Regtbank*, alvermogen over goed en leven verkreeg. — 31 Mei: volksbeweging te Parijs, ten gevolge waarvan een dertigtal Gedeputeerden in hechtenis genomen en de Nationale Conventie onder het juk der geweldige drijvers gebragt wordt.

Wederstand. — *a*. Ten Westen in de *Vendée*, waar nog eerbied voor Troon en altaar en weldra ieder stad- of landbewoner krijgsman en ieder krijgsman een held was; en, door bekwame hoofden geleid, door eene landstreek rijk aan bosschen en heggen begunstigd, de zelfopoffering gezien werd eener gansche bevolking, die zich, met de geestdrift der Godsdienstigheid, der verontwaardiging en der wanhoop, voor God en Koning en Vaderland ten doode gewijd had; die aldus de Republikeinsche legers, ten bedrage van 200,000 man, achtereenvolgens afgeslagen en grootendeels vernield heeft, en binnen weinige maanden (Apr.—Sept. 1793) aan de Con-

ventie zwaarder verlies aanbragt dan haar sedert het begin des oorlogs door alle de Bondgenooten te zamen was berokkend. — *b.* Ten Zuiden, waar, door den val der Girondisten, het meerendeel ook der groote Steden (*Lyon*, *Toulon*, *Marseille*), met vereeniging van half-revolutionairen (*Federalisten*) en Koningsgezinden, in beweging gebragt werd; reactie van dien aard dat de Conventie, in Julij, door slechts 25 Departementen ten volle geëerbiedigd, er 70 tegen zich had.

Tijdige en krachtige hulp der Bondgenooten zou den ondergang van het Jacobijnsch geweld, dat van alle zijden en reeds zeer van nabij bedreigd werd, hebben bewerkt; doch zij bleven, onder velerlei belofte, met talrijke legermagten nagenoeg werkeloos, tot de worsteling afgeloopen en de bijstand welken zij nu aanbragten, nutteloos was. Zoo bleef het Revolutionaire Bewind bij magte ter ontwikkeling van de veerkracht der hel. — Aug.: ligting van 1,200,000 man: »Frankrijk een groot legerkamp, vol wapensmidsen, tuighui»zen, magazijnen: het wemelde van opgewonden burgers die zich »verzamelden, oefenden, wapenden, of naar de grenzen trokken:"[1] de leiding der oorlogszaken bij *Carnot;* wiens militair genie het beginsel eener snelle concentratie van onweêrstaanbare overmagt in één punt op uitgebreide schaal in toepassing bragt. — Sept.: Wet tegen al wie van anti-revolutionaire gevoelens verdacht is (*loi des suspects*). Meer dan 50000 Revolutionaire Comités om in ieder stad en dorp, naar den geest en den wenk der Parijsche geweldenaars, ter verdelging van allen tegenstand, werkzaam te zijn. Gedwongen leeningen en requisitiën: uitgifte van adsignaten zonder maat of perk. Arrestatie van 70 Gedeputeerden. Het geringste voorwendsel genoeg om er een doodvonnis op te bouwen. Ook weldra de Generaals die, of een nederlaag geleden, of slechts eene halve overwinning hadden behaald (*Custines*, *Houchard*) onthoofd. — Zedenbederf, Godverzaking; plegtige afschaffing van de Christelijke Godsdienst door den Gemeenteraad van Parijs: »geen nationale Godsdienst dan van vrijheid, gelijkheid en »zedelijkheid:" optogt van de Godes der Rede en verklaring aan de Conventie: »er is geen God en de dienst der Rede moet in de »plaats worden gesteld:" geen Godsdienstoefening, geen zondagviering: de week door een tiental dagen vervangen; op de begraafplaatsen het opschrift: »de dood is een eeuwige slaap." — Maatregelen tegen de Departementen en de Vendée. Lyon belegerd, uitgehongerd, platgeschoten, vernield: na de overgaaf slooping der prachtigste gebouwen, strafoefening over vele honderdtallen, mannen en vrouwen, kortheidshalve met schroot- en kanonvuur: evenzoo te Toulon en elders. De Vendée, na vele wisseling van den oorlogskans, ten laatste bedwongen, verwoest en uitgemoord; geheele districten kon men doorkruisen zonder iets te ontmoeten dan asch en opeengestapelde lijken. — In 1793 heeft de Conventie somtijds, ter zee en te land, 1,700,000 verdedigers gehad.

807. De Bondgenooten ondervonden dat de vijand den tijd

schroomelijk door hen verzuimd, ijverig gebruikt had. Met den schitterenden voorspoed dien zij na het terugwijken der Franschen behaald hadden, was het gedaan. Ook in België werd het bezwaarlijk zich tegen het opdringen der talrijke massas uit de nieuwe ligtingen te verzetten. De Conventie, na door ongehoorde gruwelen den tegenstand der vertwijfeling in een groot deel van Frankrijk bedwongen te hebben, ging aan den Rijn en elders op nieuw aanvallenderwijze te werk. Op het einde van 1793, gelijk in de laatste maanden des vorigen jaars, werd Europa andermaal, doch thans met veel ontzettender overmagt, door plotseling gevormde en telkens aangroeijende legers bedreigd.

Aug.: dagelijks herhaalde aanvallen op de Nederlandsche voorposten; die, met voordeel afgeslagen, echter afmatting en verzwakking te weeg bragten. 18 Aug.: hevige strijd om het bezit van *Loncelles*. Toenemende aandrang des vijands: de voorposten bijna ieder uur met overmagt verontrust. Desniettemin eene stelling gehandhaafd, wier verlies de Engelschen van de Oostenrijkers zou afgesneden hebben. 27 Aug.: algemeene aanval der Franschen, door de kloekmoedigheid der Nederlanders verijdeld. —

8 Sept.: bloedig gevecht bij *Hondschoten* tusschen de Franschen en Engelschen; hetwelk het beleg van Duinkerken deed opbreken, aan de Fransche troepen de zedelijke kracht teruggaf, door verdrijving uit België zoo verzwakt, en den geheelen ondergang der Engelschen zou bewerkt hebben, indien de Franschen te gelijker tijd door Yperen en de Nederlandsche posten hadden kunnen dringen. — 10 Sept.: »de post der Nederlanders volgens alle krijgs»kundigen onhoudbaar; weshalve Prins Willem eene positie naar »achteren neemt; doch op aandrang van Coburg, wordt, onder »plegtige beloften van soutien,"[51] met 13000 man tegenover een driemaal sterkeren vijand, de vroegere stelling op nieuw bezet. 13 Sept.: aanval »met eene geweldige overmagt, onophoudelijk »door versche troepen aangevuld: de Nederlanders hielden vijf uren »stand met onvoorbeeldige fermeteit en moed; groote, maar onnutte »slagting onder den vijand, in zulk eene menigte dat, bij het val»len van halve gelederen, de opening straks weder gevuld was."[51] — De Nederlanders door den Oostenrijkschen Generaal Beaulieu, die ter hulpe gezonden was, aan de Fransche overmagt gesacrifieerd.[51] 150 dooden; 440 gekwetsten; 900 gevangenen: Prins Frederik gevaarlijk in den regterschouder gewond: smartelijke en langzame genezing; pijnlijke insnijdingen doorgestaan met onbegrijpelijke fermeteit: »het is bijna niet mogelijk meer algemeen bemind te zijn »bij menschen van allerlei stand dan deze jonge Prins het is."[51] — Dapperheid van Prins Willem ook in het vruchteloos beleg van *Maubeuge* (9—17 Oct.); opgebroken ten gevolge van den slag van

Wattignies (16 Oct.), omdat Coburg, zonder noodzaak, terugweek. 11 Nov. Quesnoy door de Oostenrijkers vermeesterd. — De winterkwartieren nu achter de Sambre betrokken.

De Geällieerden moeten spaarzamer zijn op hun volk dan de Franschen, daar geestdrift en ellende een gedurigen stroom van soldaten naar de armee drijft. Het is niet mogelijk met geregelde troepen op den duur weêrstand te bieden aan een ontelbaren en woesten hoop, bij welken het verlies van tien duizend zoo niet gevoeld wordt als van duizend bij de tegenpartij.[51]

Voorspoed der Nationale Conventie op het einde van 1793. — Aan den Rijn de Oostenrijkers en Pruissen genoodzaakt het beleg van *Landau* op te breken (26 Dec.); in het Westen de Royalisten bedwongen, *Toulon*, waar de Engelschen post gevat hadden, herwonnen (19 Dec.). Zij kon nu, bij het openen van den veldtogt, 650,000 bruikbare strijders tegen de buitenlandsche vijanden stellen.

808. Zwaar drukten ook op Nederland de lasten des krijgs. De blijde hoop op spoedig en volledig bedwang van den snellijk achterwaarts gedreven vijand scheen geheel vervlogen te zijn: veeleer ontstond billijke vrees dat voortzetting van den oorlog erger ongelegenheid te weeg brengen zou. Geen wonder dat zich de wensch en het geroep om vrede verhief en door inblazingen van kwalijkgezinden uitgelokt en gesterkt werd: reeds mompelden zij dat goed en bloed verspild werden ter hardnekkige instandhouding van een niet onmisbaar Stadhouderlijk gezag. Niet weinigen echter begrepen dat die wensch ijdel, dit voorgeven bedriegelijk was. Vrede was begeerlijk voorwaar; doch niet elke vrede, geen vrede die met rampzaligheid en zelfvernietiging gekocht werd; en het bleek duidelijk genoeg dat het eerste vredesbeding met de Conventie zou wezen, niet enkel onderwerping aan de Franschen, maar gelijkvormigheid, in elk opzigt, aan een Land, waar de vrijheidsboom, om stevigheid en wasdom te verkrijgen, met uitroeijing der menschelijkheid geplant, met stroomsgewijs plengen van menschenbloed natgemaakt werd.

Overtuiging der notabelste Regenten in de Republiek dat de eer, de trouw en de eigen veiligheid geen oogenblik twijfel toelaten aan haar verpligting om te concurreren tot afbreuk van den gemeenen vijand, op eene afdoende wijs; doch met uitzigt op billijke indemnisatie. Evenwel de nadeelige verandering van zaken en de weinige zamenhang der Gecoaliseerden schijnt aan te raden dat ieder Staat, wiens grenzen, bij verderen voortgang des vijands, zouden blootgesteld zijn, op eigen veiligheid bedacht zij. — Fransche zen-

delingen (lieden die uit Holland zijn of ten minste de taal spreken), maken het Volk wijs dat men vrede kan hebben als men wil, zoodra het Volk weigert de Souvereinen door geld en manschappen tot het oorlogvoeren in staat te stellen. Te Amsterdam heeft er een de onbeschaamdheid te zeggen, dat de Fransche Natie, tot nog toe, den oorlog met de Republiek nooit *regt gemeend* had. In de Noordzee kruissen allerlei klein slag van gewapende Fransche vaartuigen, die de arme vischschuiten verbranden, hetwelk de visschersdorpen doet murmereren tegen den oorlog. [51]

809. De zeer gevaarlijke gesteldheid van het Gemeenebest behoefde echter niet hopeloos te worden geacht. Het kon toch, hoewel er ook thans naauwelijke eenig gemeen overleg was, op den voortdurenden bijstand van Pruissen, van Oostenrijk, en van Groot-Brittanje, althans ter gezamenlijke verdediging van het, om den drang der omstandigheden, voor allen zoo dubbel, zoo onberekenbaar gewigtig België, vertrouwen. Een krachtige waarborg was er, voor het wettig gezag tegen de woelingen der Franschgezinden, in het ijzingwekkend schouwspel der revolutionaire razernij. Al mogten onverhoopt de vijandelijke benden andermaal de grenzen der Republiek bereiken, andermaal zouden zij, en thans met medewerking der Bondgenooten, door de eendragt der landzaten, achter de ligt verdedigbare verschansing van breede waterstroomen en rivieren worden gestuit.

Gebrek aan verstandhouding der Mogendheden gaf, bij deze niet geheel wanhopige vooruitzigten, de meeste oorzaak tot zorg. »Geen »middenpunt waaruit de operatiën die tot de groote Ligue betrek»king hebben, worden bestuurd. Het gemis van onderlinge commu»nicatie is wel eene van de grootste redenen van de kwade tour»nure die de zaken genomen hebben en op den duur zullen nemen, »zoo er geen beter concert geëtablisseerd wordt. De Coalitie, ge»ducht als zij eendragtig te werk gaat, is niet zeer ontzagwekkend »als ze verstoken blijft van het beginsel van eenheid, onmisbaar om »een werktuig, dat bovendien uit zeer heterogene deelen zamenge»steld is, in regelmatige beweging te brengen. Zonder gemeen over»leg zal de Campagne van 1794 even zoo vruchteloos afloopen als »de vorige; maar om hiertoe te geraken zal men de kleine jalousies »en de intrigues moeten overwinnen: deze vijanden hebben ons »meer kwaad gedaan dan de Franschen." [51]

810. Allereerst in de houding en het gedrag van Pruissen werd de bedriegelijkheid dezer verwachtingen openbaar. Het verklaarde zich, wegens geldgebrek, onvermogend ter voortzetting van een krijg die telkens heviger en kostbaarder werd.

Een Subsidie-tractaat der Zee-Mogendheden nam dit bezwaar weg; maar Pruissen ontving het geld en voldeed aan de verpligting die het op zich genomen had, niet. Weldra was het duidelijk voor elk dat op eene Mogendheid, die reeds winstgevende vriendschap met de revolutionairen in het oog had, niet meer te rekenen viel.

Sedert lang reeds had Pruissen weinig ijver voor den krijg. Eigenlijk had alleen de Koning zelf de zaak regt behartigd. De meeste Staatslieden (bijv. *Haugwitz*) en Veldheeren (zoo als de Hertog van Brunswijk) waren van een Bondgenootschap met Oostenrijk afkeerig; hadden steeds, even als vroeger ook Frederik Willem, naar eene Alliantie met Frankrijk overgeheld; waren in meerdere of mindere mate, voorstanders der revolutionaire theoriën; achtten eene restauratie ondoenlijk, ongeraden, en beschouwden elke poging om de zege der royalisten te bewerken als onregtvaardige tegenwerking van hetgeen veeleer navolgenswaard was. De expeditie van 1792 was hun alleen in zoover dragelijk geweest als men welligt, door Keizerin Catharina te believen, meer kans op een aanzienlijk deel van Polen verkreeg. De gruwelen in Frankrijk waren, naar hun inzien, ontstaan, vooral omdat men de revolutionairen getergd had. Daarbij kwam nog *a.* de vermeerderende bezwaren en wederwaardigheden van den krijg; *b.* de veroveringsontwerpen van Oostenrijk op Frankrijks noordelijke grenzen, waardoor de Mogendheid op wie men zoo naijverig was, een voordeel scheen te verkrijgen dat voor Pruissen buiten bereik lag; *c.* de loop der zaken in Polen, waardoor deze onderlinge jaloezij gekweekt werd, en *d.* het uitzigt van, door verstandhouding met de Fransche Republiek, ten gevolge eener onteigening van derden, schadeloosstelling in Duitschland te verwerven.

1793. Na de herovering van Mentz (§ 805 a), het Pruissische leger werkeloos; aanval der Franschen afgeslagen (14 Sept.) en hunne liniën te Weissenburg vermeesterd, doch zonder van deze gewigtige voordeelen eenigzins partij te willen trekken; waarschijnlijk ook omdat men de bemagtiging van den Elzas aan Oostenrijk niet gunde: bevelen aan Brunswijk om niets van eenig gewigt te ondernemen. — Nov.: Pruissen verklaart niet te kunnen besluiten tot een derden veldtogt, zonder toereikende subsidie of verzekering van dedommagement. — Althans op het secours der Alliantie van 1788 (§ 774) werd dezerzijds gerekend; doch het *casus foederis*, hoe onbetwistbaar en duidelijk, werd te Berlijn niet erkend: naauwelijks weet men welken naam te geven aan zulk een gedrag: »of het Hof »zich bij die dialectique op den duur wel bevinden zal, is eene an»dere quaestie. Engeland zal zich des te eer met de Keizerlijke »Hoven verstaan en dan eindelijk Pruissen de dupe worden van de »fijne Italiaansche kunstgrepen. De rol van het Hof van Berlijn zal »de ligue tegen de Fransche Conventie zeer verzwakken." [51] — De Raadpensionaris, opdat niet, door eene naauwere vereeniging van

Engeland en Oostenrijk, het systema van 1788 worde verbroken, wenscht eene Quadruple Alliantie, door accessie van den Keizer. — Pruissen vraagt een subside van $22^1/_2$ millioen daalders; een voorstel dat gelijk staat met weigering om deel te nemen aan de volgende Campagne; want naar zulke eischen kan men niet bieden.[51]

1794: 17 April. Tractaat der Zee-Mogendheden met Pruissen, waarbij het zich verbindt een leger van 62400 man te leveren, om gebruikt te worden, naar een gezamenlijk beraamd militair plan, *in het belang der Zeemogendheden* (zoodat ook alleen zij over de eventuele veroveringen zouden beschikken); tegen 300000 £ in eens en 50000 £ 's maands. Bij eene bijzondere Conventie der Republiek met Engeland werd bepaald dat dit Rijk ook haar aandeel voorschieten zou.[51] Aan de Gewesten ter ratificatie medegedeeld. Alleen in Friesland oppositie, op grond *a.* dat men niet vooraf was gehoord; *b.* dat Pruissen volgens Tractaten van 1788, ook zonder subsidie, tot bijstand verpligt was.

811. Nog in 1794 was het doel der Bondgenooten Parijs. Pruissen, bij dubbelhartige en zorgverwekkende houding, had zich aan de Coalitie niet onttrokken. De Oostenrijksch-Engelsche legermagt stond in België met de troepen van het Gemeenebest gereed om, zoo de bemagtiging van *Landrecy* en het tegenhouden der Franschen aan de *Sambre* gelukte, langs den geopenden weg naar den zetel der Omwenteling te trekken. De eer van den veldtogt behoort aan den Erfprins van Oranje. Hij is het die Landrecy veroverd en aan de Sambre een vijand in dubbelen getale door eene dubbele overwinning gestuit heeft.

»De Geallieerden hadden 300,000 man goede en welgediscipli»neerde troepen te velde;"[51] als eene uitgestrekte keten van Zwitzerland tot de Noordzee: van Bazel tot Manheim 60,000; in de omstreken van Mentz de Pruissen, met eene Oostenrijksche afdeeling 65,000; Luxemburg en Trier door Oostenrijk gedekt; in België het vereenigd Oostenrijksch-Nederlandsch-Engelsche leger, 150,000 man onder Coburg. — Parijs zou het doelpunt, de Zuid-Nederlandsche vestingrij de grondlijn der operatiën zijn. Plan der Franschen om aan de Sambre door te breken, en aldus de gemeenschapslijnen van de beide vleugels der Bondgenooten af te snijden en hen tot terugtogt te dwingen.[1] Met eenige voortvarendheid en overleg zou, in meer dan één opzigt, de kans voor de Bondgenooten nog schoon hebben gestaan; vooral ook om den fellen opstand in Bretagne (*la guerre des Chouans*), waar, ter beteugeling, niet minder dan 120000 Republikeinen vereischt werden. Zoo de geduchte strijdkrachten der trouwhartige bevolking in het Westen onder één hoofd vereenigd en, al ware het slechts door een vijftien duizend Engelsche

troepen, ondersteund waren, de zege der royalisten zou geenszins onmogelijk zijn geweest.

Drie legers, onder Coburg, den Erfprins van Oranje, en den Hertog van York. — 17 April: algemeene aanval; de vijand teruggedrongen tot onder de muren van *Landrecy*, waarvan de belegering opgedragen wordt aan den Erfprins; deze vermeestert het verschanste kamp der Franschen (20 April); belangrijk wapenfeit binnen drie uren volbragt. — 26—30 April: bombardement: de Fransche bevelhebber vraagt wapenschorsing van 24 uren; de Prins wil binnen een half uur volmagt ter capitulatie, of verdubbeling van het vuur; overgave, de bezetting (6000 man) krijgsgevangen. — Slag bij *Turcoing* (24 Mei): »dagelijksche gevechten en somtijds »massacres, zoodat de historiën geen geheugen dragen van een »oorlog met zooveel acharnement gevoerd." [51] *Pichegru*, die zich in den veldtogt van 1793 had onderscheiden, aan het hoofd der Franschen: de legermagt der Bondgenooten, in plaats van door te tasten, blijft romdom Landrecy. Daarentegen last aan den Generaal Jourdan, die aan de Moezel het bevel had, om het Noorderleger met 45,000 man te versterken. — De Oostenrijkers doen niets om de gevaarlijke vereeniging te beletten. — 31 Mei: Charleroi beschoten; Jourdan bij Dinant over de Maas. De Erfprins van Oranje, op verzoek des Keizers, voert nu aan de Sambre, in dit gewigtig oogenblik, het opperbevel, over 35000 man. — 3 Junij: aanval in vijf kolommen: strijd van acht uren: de vijand in volle vlucht over de Sambre; met verlies van 2000 man: de Keizer doet met den Prins zijn intogt in Charleroi. — Doch reeds 's anderen daags aankomst van Jourdan: het Fransche leger nu sterk 76,000 man, met bepaalden last om aan de Sambre door te breken. — 16 Junij: de Franschen andermaal door Prins Willem aangevallen en geslagen; na een hardnekkigen strijd, waarbij de kans, door zijne tegenwoordigheid van geest, ten gunste der Bondgenooten gekeerd was: 2200 dooden, bij de Franschen 3000: de Prins wederom zegevierend in Charleroi: »luisterrijke overwinning, waardoor »een jong veldheer met 35000 man een leger van 76000 uit het »veld geslagen heeft." [1]

812. Door de houding van Oostenrijk ging het nut dezer gewigtige en bloedige wapenfeiten te niet. De Keizer had besloten aan eene bezwaarlijke en, om de energie des vijands en den onwil der bevolking, straks welligt hopelooze verdediging van het verafgelegen België de krachten niet te besteden, die waarschijnlijk tot behoud van dierbaarder Erfstaten zouden worden vereischt. Prins Willem werd flaauwelijk ondersteund door Bondgenooten, meer op ontruimen dan op overwinnen bedacht; en, zoodra dien ten gevolge en door gestadigen aanwas der vijandelijke legermagten, de kans, ook om de overgave van *Charleroi*, eenigermate gekeerd was, be-

gaven de Oostenrijkers zich, zonder noodzaak, op den aftogt. Zoo werd België overgeleverd, en de Republiek, wier zegevierende vaan tot in het binnenste van Frankrijk scheen te zullen worden geplant, plotseling en onvoorziens in bijkans onverdedigbaren toestand gebragt.

»De Pruissische Armee, in stede van te dienen tot verdediging »van den Staat, bleef aan den Rijn, om den Franschen het indrin»gen in het Rijk te beletten ; een gedrag strijdig met de uitdruk»kelijke voorwaarden van het Traktaat (§ 810)."[51] Vruchteloos was de gedurige aandrang tot voldoening aan het verdrag: de bevelhebber *Mollendorf* (die den Hertog van Brunswijk had vervangen) weigerde, in gevolge zijner instructiën, schaamteloos en hardnekkig. — »Het is moeijelijk zich een denkbeeld te vormen van de »sensatie, die in de Republiek veroorzaakt heeft reeds alleen het »vermoeden dat er zwarigheid gemaakt wordt over de marsch van »de Armee."[51] — Daarbij deed het leger ook aan den Rijn geenerlei nut. De schuld der Pruissen was het, zoo Jourdan (§ 811) vrij spel had; en door hun werkeloosheid, ook na zijn vertrek (terwijl zij, met groote overmagt, een afleiding aan de Moezel hadden kunnen bewerken) werd de afval meer openbaar.

Nog verderfelijker was de handelwijs van Oostenrijk, inzonderheid voor de Republiek. Ontwerp van den Minister *Thugut* om België te verlaten, onzekere en in vele opzigten lastige bezitting, en om liever in Beyeren en Italië schadevergoeding te zoeken. 26 Mei: geheime raadsvergadering des Keizers te Doornik; overdreven schildering van de bezwaren der militaire positie; de verdediging der Zuidelijke Nederlanden kon ligt de helft der krachten van de Monarchie verslinden, zonder eenige vrucht; dreigend ook de toestand van Polen, waarover niet aan Rusland en Pruissen alleen vrije beschikking moest worden vergund; het behoud van België voor de Zee-Mogendheden en Pruissen meer dan voor Oostenrijk van belang: dien ten gevolge besluit dat het voortzetten van den krijg ten behoeve eener zoo afgelegen landstreek voor de dierbaarste Staatsbelangen schadelijk is, dat de Keizer naar Weenen vertrekken, en Nederland, zoodra dit voegzaam en met een schijn van noodzakelijkheid plaats hebben kan, zal worden ontruimd.

De Erfprins had nu, tegenover een vijand die steeds magtiger en stoutmoediger werd, medestanders wier oorlogsbeleid slechts op de wijs hoe zij hem verlaten zouden, gerigt was. Geen wonder dat noch de val van Landrecy, noch de slag van 16 Junij eenig gevolg had.

18 Junij: de Franschen voor de vijfde keer over de Sambre, sluiten *Charleroi* ten derden maal in. 22 Junij: Coburg vereenigt zich met den Erfprins; iedereen verwacht en de Prins smeekt hem dat hij slag levere om de stad te ontzetten; maar neen! drie dagen nutteloos verloren, en eerst toen de overgave geschied was (26 Junij), slag bij *Fleurus;* met 70000 tegen 75000 man:

Prins Willem aan den regtervleugel verdrijft den vijand: elders werd minder gelukkig gestreden: »het linker centrum, waar Coburg »zich bevond, schijnt naauwelijks ernstig deel aan den strijd geno- »men te hebben:"[1] hij hield zich voor geslagen, toen het overwinnen van hem afhing, en gaf bevel tot een algemeenen terugtogt, die, gegrond op het overgaan van Charleroi, noodwendig de gevolgen van een nederlaag had. Het voornemen van de Nederlanden te verlaten werd niet meer verbloemd: ondanks de ernstige vertoogen der Engelschen, en de aanwijzing van den Prins dat ook de Vereenigde Nederlanden aldus aan de Fransche Republikeinen overgeleverd werden, onherroepelijk besluit.

De Oostenrijkers over de Maas te Luik, Maastricht, en op eenige andere punten. — Prins Willem aan het hoofd der Stadhouderlijke troepen, na een vinnig gevecht bij Waterloo (6 Julij), trekt op Brussel, neemt eene stelling achter de Dyle; komt (22 Julij) gelijktijdig met het Engelsche leger, op den vaderlandschen bodem terug.

813. Alle denkbeeld van afgrijsselijkheid te boven gaande waren de maatregelen geweest met welke het Schrikbewind elken tegenstand verpletterd, eendragt ter verdediging van het grondgebied bewerkt, en de onvoorwaardelijke ten uitvoerlegging van de voorschriften der ongeloovige wijsgeerte vruchteloos beproefd had. Eindelijk toch vond de stem der menschelijkheid gehoor. Met den val van Robespierre werd de verdere ontwikkeling der Revolutie-leer gestuit. De naam der Vrijheid was niet genoeg meer om, naar willekeur, het dagelijksche doodvonnis over honderdtallen te strijken. De zege, tot dus ver steeds door de meest geweldigen behaald, zou nu, bij de voortdurende worsteling der partijen, in tegenovergestelde rigting, telkens aan de zijde der voorstanders van orde en gematigdheid zijn.

Inzonderheid van April tot Julij 1794 verdubbeling der revolutionaire waanzinnigheid: de dood het eenig middel van bestuur. Paleizen, kloosters, kasteelen ingerigt tot een kerker, en ieder kerker, ondanks onophoudelijke strafoefeningen, vol: 7000 gevangenen te Parijs, 200000 in het land. Tevens stelde men feesten in ter eere van het Opperwezen, de Deugd, de Vriendschap, de Onsterfelijkheid. Nooit was er grooter overvloed van filantropische betuigingen geweest; dikwerf niet onopregt, want, door allen tegenstand te doen vallen, zou immers de triumf der herboren menschheid over elk vooroordeel bewerkt worden: voor geen te duren prijs kon zoodanig heil worden gekocht. Van daar het koelbloedige en stelselmatige in de dagelijks toenemende moordenarijen: »door »uitwasemen," sprak de een, »wordt het maatschappelijk ligchaam

»gezond:" een ander: »alleen de dooden komen niet weêr;" een derde: »de hulk der omwenteling kan de haven niet bereiken dan »over eene bloedgeverwde zee;" Robespierre zelf: »het is enkel »over opgehoopte lijken dat men de wedergeboorte eener Natie ver»krijgt." Te Parijs klom het getal der slagtoffers van 30 tot 80 op één dag: in acht dagen (10—17 Junij) aldaar 1285 ter dood verwezen. Vreesselijker nog woedden de Commissarissen der Conventie in onderscheidene Gewesten. Binnen Arras werden 2000 personen onthoofd: te Nantes honderden in vaartuigen geworpen, die men midden in de rivier zinken liet, ook vrouwen (300 in ééne nacht); kinderen, zuigelingen, niets werd gespaard: in die stad alleen kwamen in ééne maand, onder beulshanden of in de gevangenis, 15000 menschen om: kinderen van 7 jaren onthoofd, 350 te gelijk verdronken; 500, jongens en meisjes, ter neêr geschoten, waarvan de oudste geen 14 jaren had bereikt. Volgens berekeningen die althans niet te ruim zijn genomen, werden tijdens het Schrikbewind, bij vonnis der Revolutionaire regtbank, 18600 geguillotineerd, daaronder over de 2400 vrouwen; in de Vendée alleen omgebragt 900000 mannen, 15000 vrouwen, 22000 kinderen; te Lyon bedroeg het getal der slagtoffers 31000. — Dit werd voor het *algemeene welzijn* gedaan!

1794. 26 Julij: val van Robespierre, die allen tegen zich vereenigt, omdat niemand tegen zijne bloeddorstige dweepzucht in veiligheid is. De Conventie in haar onafhankelijkheid hersteld.

814. Heilrijk was deze gebeurtenis, waardoor de voortgang in het systematisch misdaad-plegen gestuit werd; doch zij had gewigtigen invloed ook ten nadeele van het Nederlandsche Gemeenebest. De Mogendheden, reeds zoo weifelend en flaauwhartig, werden het nog meer, nu er uitzigt was op vrede-handel met een eenigzins bezadigd Gouvernement, en de ijver der revolutionairen alhier, reeds dreigend, werd aangevuurd, naarmate de heethoofdigheid in Frankrijk bekoeld was. Vroeger mogt zelfs bij hen eenige bezorgdheid voor overdrijving, ten gevolge van vreemde tusschenkomst, hebben bestaan; thans zou de toepassing van begrippen, waarin door velen het heil des Vaderlands werd gezocht, zonder vrees voor eigen buitensporigheden en voor Franschen overmoed, plaats kunnen hebben. Zoo dacht menigeen, onbewust van het gevaar ook der gewijzigde strekking; daar het geene ligte zaak zou wezen voor hen die thans aan het roer van Staat geraakt waren, de werking van beginsels, die zij als eigenlijk rigtsnoer bleven erkennen, naar goedvinden te bedwingen, en daar ook een Bewind, hetwelk reactie ten doel had, weldra, tot zelfbehoud, niet enkel dwingelandij, maar tevens oorlog en over-

heersching noodig zou hebben. De drijvers eener Revolutie vonden ook hier te lande, veel spoediger dan tot dusver, gehoor: zij verkondigden en vertrouwden dat zij door de Franschen, met naauwgezette eerbiediging hunner gelijke regten, als broeders zouden worden beschermd. Terwijl hun werkzaamheid verdubbelde, was de angst der welgezinden niet dezelfde, als toen met de intrede der Franschen ook het oprigten van de guillottine te gemoet gezien werd; zoodat slapheid en onwil zich openbaarden in een tijdstip dat, meer dan ooit, veerkracht en zelfopoffering vereischte.

De Patriotten, ter neêrgeslagen door het verraad van Dumourier, grepen uit den voordeeligen loop der Fransche wapenen moed. Allerwege oprigting van kleine Volksgezelschappen; met geen ander openlijk doel dan om den eenvoudigen burger door voorlezingen te verlichten (*Leesgezelschappen*), terwijl daar inzonderheid mededeeling geschiedde van revolutionaire oproepingen en vertoogen op geheime drukkerijen gedrukt. In Amsterdam alleen 36 vereenigingen van dien aard, en ruim 3000 leden: hoofdbeleiders aldaar *Irhoven van Dam*, *Goldberg*, *Kraijenhoff*, *Gogel*. — Geheime maatregelen voor nationalen opstand. Reeds in Maart 1794 afgezant naar het leger van het Noorden om bijstand. — Twee Centrale Comités; het eene van verstandhouding, zoo met de Representanten bij de Fransche legers als, binnen 's Lands, met de voorstanders van Vrijheid en Gelijkheid; het andere om de Regering te dwarsboomen en de Gemeenebestgezinden aan te moedigen; door het tegenwerken van geldligtingen, het verwekken van wantrouwen en haat tegen het Bestuur, het verspreiden van ontrustende tijdingen, het bevorderen van al wat de Overheid kon ondermijnen en van veerkracht beroo-ven. — Aug. algemeene Vergadering: besluit dat men zich van Fransche hulp verzekeren moet en Amsterdam het middelpunt der omwenteling zal zijn: zonder gelijktijdige ondersteuning door eene genoegzame legermagt kon van elke poging om onlusten te bewerken niet dan allergevaarlijkste teleurstelling worden verwacht. Bezending naar de Fransche legers, gunstig ontvangen: »het Fransche »volk belooft trouw en bescherming aan de Patriottische partij." Pichegru neemt aan (6 Sept.) binnen wenige dagen den beslissenden togt te beginnen: hierdoor gesterkt, stelt men het ontwerp der militaire en politieke desorganisatie van Amsterdam vast. Kleine wapen-magazijnen: de Joden voor aanzienlijke sommen van de Stadhouderlijke partij afgetrokken; ook krijgslieden; oproeping der landlieden om zich tegen de inundatiën te verzetten.[54] Door sommige rijkbemiddelde voorstanders der Omwenteling werden geene schatten gespaard.

Sept.: zoo men van binnen het hoofd niet verliest, is er wel mogelijkheid eener goede defensie; maar of in 't algemeen op de rust van binnen te rekenen valt, is eene andere vraag: »de onge-

»looflijke menigte van zwarigheden, waardoor de ijverigste pogin-»gen tot vigoureuse defensie worden vertraagd, zijn buiten exem-»pel in deze Republick; vooral van den kant der Financiën; zoo-»dat Holland zelfs geen penningen tegen 5 % kan opnemen: deels »om de ongeneigdheid van sommigen voor de tegenwoordige Con-»stitutie; deels en vooral omdat de rijken al wat zij los kunnen »krijgen buiten 's Lands verzenden. Het ophouden van betaling zal »dadelijk verandering van binnen te weeg brengen, en het Land »aan den vijand leveren." [51]

815. De meeste punten der Zuidelijke grenzen werden door ontelbare vijanden bedreigd. De moedige verdediging van *Sluis* kon geenerlei verandering in den algemeenen en noodlottigen gang van zaken bewerken. De Engelschen trokken over de Maas, zonder het beschermen van Noord-Braband te hebben beproefd. De Oostenrijkers, nadat ze België vrijwillig hadden ontruimd, werden door neêrlaag op neêrlaag tot ontruiming van den geheelen linker-Rijnoever gedwongen. Het oogenblik was gekomen, dat Nederland alleen zou staan tegenover eene magt die, naar het scheen, voor geheel Europa te sterk was.

14 Julij: voorstel van den Stadhouder in de Staten-Generaal: door den verwonderlijken ommekeer van zaken is het oogenblik wederom kritiek; maar het gevaar niet erger dan in 1672, in 1747, in 1793: er is geen middelweg tusschen kloekmoedig strijden en lafhartig bukken, en de keuze der welmeenenden kan niet twijfelachtig zijn. — »De schrik was nu veel grooter dan in het begin »van 1793, omdat de Franschen sedert het gebruik der guillottine »veel meer terrible waren geworden (zie evenwel § 814)." [51] — 4 Aug.: propositie van Z. H. tot recrutering buiten 's Lands en tot ligting van landzaten. — 5 Aug.: opening eener vrijwillige geldnegotiatie in Holland tegen 5 %; vruchteloos. Geforceerde geldligtingen ondoenlijk. [51] — Evenwel »met standvastigheid en goede dis-»positiën is het Land nog wel te behouden."

Noorder-leger onder Pichegru van 70,000, leger van de Maas, onder Jourdan, van 116,000 man, terwijl de Hertog van York naauwelijks 50,000 en de bekwame Clairfait, die den onbekwamen Coburg te laat had vervangen, niet meer dan 100,000 man had. Daarenboven was er aan de eene zijde opgewondenheid der overwinning, republikeinsche eerzucht, geestdrift der vaderlandsliefde, zelfvertrouwen op toenemende kracht, bewustheid van overmagt en militaire bekwaamheid; aan den anderen kant neêrslagtigheid, onderling verwijt der Veldoversten, jaloezij der natiën, uitputting, vasthoudendheid aan een wijs van oorlogvoeren die, bij eene geheel nieuwe orde van zaken, niet langer te pas kwam. [73] — Julij: de Franschen tot aan Staats-Vlaanderen. — 27 Julij—26 Aug.: beleg van *Sluis*,

heldhaftig verdedigd door den Generaal van der Duijn en den Kapitein der Artillerie Camp: bezetting van 1938 man: de Franschen verliezen 8000 man. De gebouwen grootendeels verwoest: door kwaadaardige ziekten slechts 957 personen in staat nog eenige dienst te doen, ofschoon naauwelijks de helft een geweer dragen kon. Bij de overgave zeide een Officier aan den Generaal Moreau: »gij denkt »eene vesting in te nemen, en het is een puinhoop; een garnizoen »te overwinnen, en het is een hospitaal." [1]

Het Nederlandsche leger grootendeels in de vestingen verdeeld; het Engelsche te velde. Hoofdkwartier te Oosterhout; doch, op den eersten aanval der Franschen wijkt York achter de Aa (20 Aug.), en trekt (14 Sept.) na een voorpostengevecht, de Maas over te Grave. De vestingen in Noord-Braband dus aan haar eigene krachten overgelaten. — Van 22 Sept.—9 Oct.: beleg van *'s Hertogenbosch*, verdedigd door den Landgraaf van Hessen Philipsthal, met geen 2000 man garnizoen, en een grootendeels kwalijk gezinde bevolking: overgaaf met vrijen aftogt. — De Oostenrijkers van de Maas teruggedreven (18 Sept.) en (2 Oct.) bij *de Roer* verslagen; zoodat de linker-Rijnoever, met Keulen en Bonn, de Franschen in handen valt, en de Engelsche armee gedeeltelijk over de Waal terugtrekt. — »Men ziet overal de Geallieerde Legers zich retireren, daar zich een »hoop Franschen vertoont; geen het minst ensemble, noch plan tot »verdediging van dit Land. Voor de Staten geen penning te krij»gen." [51] — 26 Oct. Overgave van *Venlo*, met 160 vuurmonden en 1900 man: van *Maastricht* (4 Nov.), na eene zeer dappere verdediging onder den Prins van Hessen-Kassel. Alle wederstand der Engelschen, nadat zij bij *Druten* (19 Oct.) groot nadeel geleden hadden, weinig meer dan bloote vertooning. — 9 Nov. *Nijmegen* verlaten. — *Grave* (22 Oct.—30 Dec.), onder den Generaal-Majoor de Bons, niet overgegeven dan toen de Stad platgeschoten en uitgehongerd was.

Reeds in Sept. achtte de Raadpensionaris het zeer te vreezen dat de Republiek, met haar rijkdommen en ressources, de prooi van den vijand zou worden. Alsdan zal het ongelooflijk zijn dat een Land door formidabele armeën gedekt, in éène aanvankelijk zeer voorspoedige campagne met zoo vele andere kostelijke Provinciën is verloren gegaan; en toch was het natuurlijk dat op zulk eene wijs als die legers geageerd hebben, het land tegen een actieven en ondernemenden vijand niet kon worden beschermd.[51]

816. Eene laatste hoop was, zoo er geenerlei uitzigt op spoedigen algemeenen vrede bestond, op Groot-Brittanje gevestigd. Immers kon het niet dulden dat, door overheering van het Gemeenebest, de overmagt der Franschen versterkt en eigen invloed op het vaste land te niet gedaan werd. En inderdaad het Engelsche Kabinet liet bij Pruissen en Oostenrijk geen middel onbeproefd. Ten laatste evenwel zag het ook van Hollands verdediging af; deels omdat het dulden

moest wat misschien niet meer te verhinderen was; deels welligt omdat Engeland, van het vaste Land afgesneden, weêrkeerig den weg sloot naar Overzeesche Gewesten, en het aldus, zelfs in den ondergang van den ouden Bondgenoot, bij gewigtig verlies, ook eene gunstige kansrekening zag.

23 Sept.: »de situatie in de Republiek van dag tot dag gevaarlij»ker: daarom is aan de Geallieerden in bedenking gegeven of het »niet tijd wordt om middelen tot een *generaal accommodement* te »zoeken, indien de middelen ontbreken om den oorlog beter te sou»teneren. Er is nog geen quæstie van separate onderhandelingen; »doch men kan niet instaan voor 't vervolg, wanneer het gevaar »nader bij komt en de Regeering zelfs door de ingezetenen zou »gepresseerd worden."[51] — 6 Oct.: »de nederlaag der Oostenrijkers »heeft den schrik in het Land zoo vermeerderd, dat een ieder roept »om vrede, dewijl de Republiek schijnt geen secours meer te wach»te hebben, en welke de gevolgen van zulk een vrede zouden zijn, »behoeft niet uit een gezet te worden."[51] Nog den 8en Oct. verklaarden de Staten-Generaal zich ten sterkste tegen het entameren van negotiatiën tot een partikulieren vrede, als zijnde eene ondoenlijke zaak en waardoor men ligt ten eenen maal van de hulp der Bondgenooten verstoken of zelfs in oorlog tegen hen zou worden gewikkeld.

Oct.: vruchtelooze instantiën om het Pruissische secours van 1788. »Velen meenden dat, dit en het Engelsche, gevoegd bij de eigen »troepen en de natuurlijke defensie der Republiek, overvloedig ge»noeg was om eene Armee, nog veel sterker dan die der Franschen »het hoofd te bieden; maar een ieder ageert op zijne eigene plans; »zoodat de zaken slecht moeten gaan en dagelijks erger worden."[51] 7 Nov.: zending van den Griffier Fagel naar Londen om, te berigten dat men of bijstand, of vrede behoeft. — 9 Nov: »de Repu»bliek moet nu kiezen of met Engeland en de hulp die ons gegeven »wordt, het uiterste af te wachten, of zich afzonderlijk met de »Franschen te verstaan op de best mogelijke conditiën: al balan»ceerde de Regering nog, de algemeene stem der Natie zou haar »wel noodzaken de laatste partij te kiezen."[51] — 25 Nov.: »wil En»geland medewerken, zoo kan dit werelddeel nog gered worden; »zoo niet, dan zal de één voor, de ander na, zijn vrede maken, »waarin elk voor zich zelf zal zorgen en niemand voor het ge»heel."[51]

Zending van Lord Spencer naar Weenen om gedurende twee jaren een jaarlijksch subsidie van 3,000,000 £ aan te bieden, enkel op voorwaarde van in België op nieuw offensief te werk te gaan.

817. Alleen bij den vijand kon nog, door eene poging tot afzonderlijk verdrag, hulp en redding worden gezocht. Zich hiermede te vleijen was niet ongerijmd. Om den min voordee-

ligen toestand van het Fransche leger en om de aannadering van het ongunstige jaargetijde, was Pichegru voornemens de winterkwartieren in Noord-Braband te betrekken. Eene onderhandeling werd aangevangen, en het was, naar den geest en de inzigten van het toenmalig Fransche Bestuur, te verwachten dat men, ten koste van belangrijke opofferingen, evenwel eene overeenkomst zou kunnen treffen, waardoor de Republiek, zonder omverwerping van den regeringsvorm, voor de onheilen van krijg en overheersching zou worden bewaard. Mislukte dit, dan kon nog, met eenige kansen, vooral bij de ruwheid van het aanstaande saizoen, door algemeene Volkswapening, een strijd op leven en dood worden beproefd.

De eigen armee was te zeer gesmolten om op zich zelve eene respectabele magt te vormen; de zoogenaamde Bondgenooten, blijkbaar voornemens de Republiek te verlaten, gingen te werk als in een geconquesteerd land: niet vreemd was het dat er naar vrede uitgezien werd. [51]

Vrede, met behoud van den Staats-Stadhouderlijken vorm, scheen gansch niet onmogelijk te zijn. In 't algemeen, om den grootelijks veranderden toestand van het Revolutionair Bewind. Geen bloeddorstig systema van Robespierre, geene overmagt der Jacobijnsche faktie, dagelijks een toenemend rapprochement tot de gronden van het regt der volken en der partikulieren; eene orde van zaken die steeds in Engeland en de Republiek als onmisbaar preliminaire beschouwd was: geen reden (zoodra de Franschen van hunne beginsels te rug keeren en alle Natiën meester laten van hare eigene zaken) om, ten gevalle der Bondgenooten, in den oorlog te volharden. [51] De ontzettende veerkracht der omwenteling was voor een tijd gebroken; en bij het ophouden eener dictatuur, op wier wenken de bevolking, opgewonden of sidderend, naar een twaalftal Armeën reeds gewoon was te vloeijen, werd nu veeleer het op de been en voltallig houden dezer legers bijkans ondoenlijk. Daarom werd vrede met sommige Mogendheden, waardoor de Coalitie uit een vallen zou, ook te Parijs door velen uitermate begeerd, en voor eene Regering wier roeping en doel het was den voortgang der Omwenteling in Frankrijk te stuiten, was het verkieslijk zich met de wettige Gouvernementen te verstaan, en geenszins, door aanmoediging van den opstand, een voor haar zelve zoo gevaarlijken revolutiegeest in beweging te brengen. Het Comité van Algemeen Welzijn had zich, blijkens geheime Instructiën aan Gezanten, ten regel gesteld: »wij zullen ons geene tyrannen der anderen Natiën betoo»nen, den trots der Romeinen niet navolgen; de regten der over»winning genieten, zonder die te misbruiken; bij andere volken een »regt eerbiedigen, waarvan wij voor ons eigen Land de eerbiedi»ging eischen; ons op geenerlei wijs mengen in het inwendig beheer »der volken; ieder Gouvernement erkennen dat op stellige of stil-

zwijgende goedkeuring der ingezetenen berust." Daarbij was het handelen met den Stadhouder raadzaam, vermits *a.* alleen dus, misschien, eene Alliantie met Holland, zonder haar Marine of Coloniën aan Engeland in de hand te spelen, mogelijk was; *b.* gewelddadigheid tegen het Huis van Oranje zeer ligt de aanvankelijke verstandhouding met Pruissen, waarop, niet zonder reden, hooge prijs gesteld werd, zou te niet kunnen doen gaan. — Deze vredelievende en half-revolutionaire Staatkunde was bij de Veldheeren en Representanten der Conventie voorzeker niet algemeen; haar invloed bleek echter spoedig in den gang van onderhandeling en krijg, en ook hier te lande in de dubbele en tegenstrijdige rigting, welke in het gedrag der Franschen, met eene anders onverklaarbare afwisseling, opgemerkt werd. — Aan den eenen kant oproepingen der Representanten aan het Volk van Nederland en aan Amsterdam, blijkbaar met de pen van Hollanders gesteld: »wij komen om u van het »Stadhouderlijk Oranje-juk, zoowel als van de helsche ketens der »snoode Aristocraten, op eens te ontheffen; maakt dat gij nog bij tijds »een Volk wordt, hetwelk wij niet behoeven te overwinnen: ons ver»langen is de beginsels waarop onze groote Republiek alleen rust, »allerwege te doen omhelzen: dood en verdelging tegen hen die zich »durven verzetten:" straks daarentegen gevangenneming (voor weinige dagen evenwel) van den Generaal Daendels, omdat hij aan zijne Geldersche en Overijsselsche landgenooten eene echt revolutionaire proclamatie gerigt had. Naar de gewijzigde beginselen van het Fransche Bestuur was er geen grond om in Holland eene Revolutie te bevorderen, vermits nu, enkel als eene Natie het blijkbaar verlangde, bijstand ter omkeering van den regeringsvorm toegezegd werd. In zoo ver was nu, ook in het oog der gezagvoerders te Parijs, belijdenis van onvermogen tevens belijdenis van onregt. Het Comité Revolutionair te Amsterdam schreef (20 Oct.): »van »dag tot dag vermindert men ons vermogen, verijdelt onze maatre»gels, en vernietigt een of ander onzer hulpmiddelen: o Burgers »Representanten! slaat een medelijdend oog op eene partij, die tot »u de armen uitstrekt, en die geen ander uitzigt heeft dan een »volslagen ondergang, zoo gij ze verlaat." Nog erger was het, toen te Amsterdam, na de inlevering van hevige adressen tegen krijgsbezetting (Oct.), wapenmagazijnen ontdekt, de leesgezelschappen gesloten, en zes der voornaamste adressanten, terwijl de anderen ontvlucht waren, tot zesjarige gevangenis werden gevonnisd (Nov.); zoodat het bewerken eener omwenteling van binnen ten eenemale hopeloos, en tot bevordering van het werk geen ander middel dan het vormen van een Revolutionair Corps nevens de Fransche krijgsbenden, overig scheen.

Pichegru wilde, na de bemagtiging van den Bosch, rust nemen. Voor het onderhoud ook van het Noorderleger werd, bij de meerdere slapheid van beheer, weinig gezorgd: de troepen geleken, door versleten kleederen, eer landloopers dan soldaten: daarbij leden zij veel door ziekte en gebrek; er was sprake van het hoofdkwartier naar Antwerpen te verleggen. — Althans Nijmegen scheen, bij

het bezwaar der rivieren, een geschikt rustpunt te zijn. — (Nov.) Mislukte aanval van Daendels op den Bommelerwaard; eene onderneming die in het Fransche leger door weinigen ernstig verlangd werd.

18 Nov.: vertrouwd persoon naar 's Bosch: de Staten-Generaal begeerig naar algemeenen vrede, maken tevens geene zwarigheid hun particuliere belangen te articuleren; bereid om, zoo Frankrijk het veroverde teruggeeft en de Constitutie eerbiedigt, de Souvereiniteit en independentie des Franschen Volks te erkennen, en op dien voet de *préliminaires* te sluiten. Deze voorstellen overgezonden naar Parijs.[51] — Wapenstilstand: desniettemin (11 Dec.) andermaal aanval op den Bommelerwaard; doch (16 Dec.) antwoord uit Parijs, dat de onderhandelingen begonnen zijnde, er orders aan de Armee gegeven zijn om geene vijandelijkheden te begaan; en dat de propositiën regtstreeks aan het Comité van Algemeen Welzijn moeten worden gerigt. — Zending van *Brantsen* en *Repelaer* naar Parijs. Van de Spiegel »heeft er geene groote gedachten van, ten »ware de Franschen mogten overtuigd worden dat conquesteren van »de Republiek onmogelijk is. Waarschijnlijk pretensien, aan welker »acceptatie geen eerlijk Regent kan denken; en de Regering zou »wel eens geforceerd kunnen worden om voorwaarden aan te »nemen, die anders zouden verworpen worden." [51] — Instructie aan de Gezanten: Frankrijk menge zich niet in de Constitutie of Regeringsvorm: geene Alliantie met de Fransche Natie. — Vertrek eerst in het laatst van December.

818. Het een zoowel als het ander was voor de Revolutionairen ondragelijk. Zij wilden niet dat, in strijd met de beloften der Conventie, de in hun oog gedrochtelijke Staatsvorm zou blijven bestaan; zij wilden ook niet dat, ten gevolge eener hardnekkige voortzetting van den krijg, een Land hetwelk, naar hun inzien, om revolutionaire gezindheid, allezins aanspraak op een onafhankelijk genot der toegezegde broederschap had, als veroverde Gewesten zou worden beschouwd. De Fransche soldaat moest niet als overwinnaar van Nederland afgewacht, maar als Bondgenoot der revolutiegezinden worden ingeroepen en begroet. Dezen gingen dienovereenkomstig te werk. Van hunnentwege werd Pichegru gebeden in geen bezetten van Noord-Braband te berusten; zij trachtten ook te Parijs afwijzing van elk aanbod des Stadhouders te bewerken; zij deden, naar vermogen, elken maatregel van verdediging mislukken; zij verstonden zich inzonderheid met hun uitgeweken medestanders om moedeloosheid, schrik, en vertwijfeling te weeg te brengen; zij verzuimden niet alle snaren te spannen, opdat de nadering en intogt der

Franschen door een, zooveel mogelijk, algemeenen opstand mogt worden vergezeld.

10 Aug. (op den Algemeenen Bededag) Waarschuwing van de hoofden der Uitgewekenen, met aankondiging van de geduchte wraak over allen die aan de bevelen der Staten gehoorzaamden, of aandeel in de Negotiatiën namen, of, als Ontvangers, geld aan het Bewind afgaven. — Circulaire aan de Leden der Stedelijke Regeringen, om de zaak te laten varen »van den verachtelijken Wil- »lem V, van zijne bloeddorstige vrouw, van zijne door opgeblazen »trots verblinde zonen, en van zijn nog snooderen aanhang, den ver- »foeijelijken van de Spiegel en den schijnheiligen deugniet van »Alphen: zoo niet, het wraakzwaard der geregtigheid verwacht u »op het schavot." — Uitwerking van deze en dergelijke bedreigingen bij niet weinige Regenten, die (zoo als te Leiden de Oud-burgemeesters Marcus en van Lelyveld) om zich aan het gevaar der trouwe pligtbetrachting te onttrekken en bij een nieuw Bewind in de gunst te kunnen staan, hun ontslag namen met schriftelijke declaratoiren of mondelinge voordragten, waarbij op de lasterlijke aantijgingen wegens geldverspilling en ongeregtige handelingen het zegel gedrukt werd.

20 Oct.: brief van het Comité Revolutionair te Amsterdam aan de Representanten des Franschen Volks bij het leger. »Sints meer »dan veertig dagen ontsteken wij den moed onzer brave *Sanscu- »lottes* en voeden hen met de streelendste verwachtingen: elken »dag zien wij het teeken om den opstand aan te vangen, te gemoet, »en elke dag stelt die zoete verwachting te leur. Vervult de toe- »zeggingen die ons vertroost hebben; verhaast de schreden van uwe »overwinnende heirlegers; dat zij, tevens met den broederkus, die »zegepalmen en overwinningskroonen komen ontvangen, welke wij »voor hen bereiden."

Proclamatie van Daendels aan de Gelderschen: »schroomt niet »de wapens op te vatten en u te ontdoen van uwe Drosten, Hoofd- »schouten, Regters, Ambtjonkers, Schouten, Collecteurs, Pachters, »en andere beulen en bloedzuigers. O mijne vrienden, hoe gelukkig »zullen wij zijn, als ons Land eens gezuiverd is van al dat Adelijk »en Aristocratisch ongedierte, en als het Land, door brave burgers »en boeren, bij algemeene stemmen daartoe gekozen, zal gere- »geerd worden."

Vertoogen bij Pichegru om toch, door een spoedig trekken op Geertruidenberg en Dordrecht, de retraite der Engelschen naar de zeekust te beletten; vermits dezen 's Lands magazijnen en der burgeren bezittingen zouden rooven en aan de Franschen niets over laten dan een arm en uitgeplunderd Volk, eene vernielde Marine en een verwoest land met kostbaar onderhoud.

21 Dec.: Commissie van het *Comité Batave* naar Parijs om het Gezantschap (§ 817) tegen te werken; bij de Nationale Conventie »ten sterkste aandringende dat de verdere noodige orders naar de »legers zouden worden afgevaardigd om, zonder eenige tusschen- »pozing of verzuim, met alle kracht en magt, met de gansche

»Armee in Nederland in te dringen, en om aan geene vredesvoor-»stellen het oor te leenen, die door list, geweld, verraad, bedrog »en trouwloosheid, onder betuiging van vriendschap, gesmeed »waren."

819. Alle vonk der hope verdween. Geene Mogendheid was er die nog, door bijstand of invloed, iets tot behoud van Nederland deed. De Engelschen, zonder noemenswaardigen wederstand, trokken af; aan rooversbenden meer dan aan hulptroepen gelijk. De bevolking was grootendeels of kwalijk-gezind, of ontmoedigd, of onverschillig; althans niet met de geestdrift die eene Natie, als één man, in 't geweer brengt, bezield. Het Fransche Bewind gaf aan de inblazingen uit Holland gehoor. De Fransche Veldheer werd, nu hij zou worden binnengeleid, tot binnentrekken overgehaald. De strengheid van den winter nam, door het vastvriezen der rivieren, de laatste borstwering weg die de natuur om Nederland gelegd heeft.

Schroomelijk nadeel van het gebrek aan krijgstucht bij de Engelsche troepen. »Hun gedrag, zoo tegen den vijand als tegen de »inwoners, veroorzaakt groote neêrslagtigheid en onwil om zich ter »verdediging bij hen te voegen. De Prins is woedend: ook gaan »de rooverijen en desordres alle denkbeeld te boven. Zij veroor-»loven zich niets minder dan de vijand begaan zou, en plunderen »het land uit." [51] Van daar algemeen geroep: »zoo wij geplunderd »moeten worden, is het beter door den vijand;" de Engelschen zeiden daartegen: »de Carmagnolen zullen u toch plunderen; dan »is het beter dat wij in de voorbaat zijn." — Nog op 12 Jan. gesprek van Fagel met de Engelsche Ministers, over de mogelijkheid om Holland te beschermen, zonder dat de terugtogt van het leger worde gecoupeerd. Aftogt der Engelschen door Overijssel naar Bentheim; ook toen »knevelarijen en ongeregtigheden die naar de komst »der Franschen, als naar eene mogelijke verademing, deden haken." [1]

Dezerzijds zou men zeer gaarne te Parijs onderhandeld hebben, in vereeniging met Pruissen. Ook zou, bij den vurigen wensch des Franschen Bewinds om met dit Rijk den vrede te treffen, een ernstig woord ten behoeve der Republiek, het overwigt dergenen die in Frankrijk het revolutioneren van Holland niet verlangden, hebben bevestigd. Het tegendeel geschiedde. In de eerste dagen van Januarij werd, namens den Minister Haugwitz, verzekerd dat »Pruissen naar vrede zoo begeerig was, dat eene omwenteling in »Holland en de afschaffing van het Stadhouderschap geen wezenlijk »bezwaar opleveren zou." [74]

Vriesweder. »De kans om over het ijs in 't land te komen »brengt verandering van maatregelen te weeg." [51] — 27 Dec. Niet-

tegenstaande de stellige verzekering uit naam der Fransche Representanten van niet offensief te ageren, algemeene aanval; ontruiming van den Bommeler Waard. Zoo er geen dooi gekomen was, hadden de gevolgen beslissend kunnen zijn. [51]

De koude verheft zich. — 4 Jan. »De Franschen meester van »het land van Altena. Holland afgesneden van Zeeland. De rivie»ren en inundatiën, waarin de sterkte bestaat van het Land, stijf »bevroren, zoodat het ijs te bijten genoegzaam onmogelijk is.” [51]

1795. 7 Jan.: vruchtelooze bijeenkomst der Prinsen Willem en Frederik met de Generaals Walmoden en Alvinzy. — Proclamatie van den Erfprins aan alle ingezetenen van Holland om de wapens op te vatten; vindt bijkans geen gehoor. — 16 Jan.: Capitulatie der Provincie Utrecht. — 17 Jan.: geenerlei apparentie meer tot het bieden van behoorlijke defensie: van Boetzelaer en Calkoen, namens Holland, naar den Franschen Veldheer om voorwaarden te bedingen: afwijzing: het blijkt dat men met den Stadhouder en de Staten in geen onderhandeling wil treden. Het was niet twijfelachtig meer dat, als *conditio sine quâ non*, de verwijdering van Willem V en zijn geheele Huis verlangd werd.

820. Nu was verdediging ondoenlijk. Langer oponthoud van den Stadhouder zou ten voorwendsel voor het opleggen van zwaarder lasten hebben gediend. Zoo verliet dan het Huis van Oranje, daar het redden van Nederland niet mogelijk was, den grond dien het zoo dikwerf gered had. Zoo week het naar andere Gewesten, of welligt dáár, voor een Volk, dat inzonderheid door de dwaling van landgenooten in het ongeluk geraakt was, iets tot herwinning eener blijkbaar verloren onafhankelijkheid mogt kunnen worden beproefd.

De Stadhouder tot de afreis, pligtshalve, gereed. »Deze verne»dering,” sprak hij, »heb ik, als mensch, dubbel verdiend en mis»schien zal ze mij tot zaligheid strekken; doch in de waarneming »mijner posten heb ik ze niet verdiend. Dwaalde ik soms, ik deed »het ter goeder trouw; voorwetens en opzettelijk benadeelde ik nooit »zelfs mijnen bittersten vijand; met deze bewustheid is het dat ik »het dierbaar Vaderland verlaat. De ware bron onzer ongelukken »ligt niet in de onverantwoordelijke handelwijs van zoo vele Neder»landers, of in de kwade trouw der Bondgenooten, maar in de na»tionale zonden en ongeregtigheden: God heeft een twist met Ne»derland en toont het in de mislukking van alle pogingen en ook »nu door den fellen vorst die de wateren tot een gebaanden weg »gemaakt heeft. Wie zal oprigten als God ter neêr werpt!” [52]

18 Jan.: vertrek van Willem V met alle de zijnen (ook met den op 6 Dec. 1792 geboren zoon van den Erfprins), van Scheveningen naar Engeland.

821. Voorzeker thans zou gebeuren wat tot dus ver voorbeeldeloos en ongehoord was! De vaderlandsche bodem had geene plaats meer voor de verdienstelijke nakomelingen van hen aan wier moed, beleid en zelfopoffering, in eene reeks van geslachten, het Vaderland aanzijn, behoud, welvaart, zelfstandig en roemrijk volksbestaan te danken gehad heeft. Straks zou ook het eerwaardig Staatsgebouw dat twee eeuwen verduurd had, worden gesloopt. Met de zorg voor het heil van Nederland werden de Franschen belast, wier vriendschap, bijkans ten allen tijde, heilloozer dan hun vijandschap geweest was. Geen eerbiediging voortaan der beginselen van gezag, regt, en orde, waarbij het Gemeenebest, onder een zeer gebrekkigen regeringsvorm, gebloeid had. Wat nog meer? Onderwerping van den Staat aan de belijdenis van het Evangelie, ontzag der Overheid voor het woord van God, erkenning van het oppergezag van JEZUS CHRISTUS, aan wien de magt toekomt over hemel en aarde, werden, in een Land waar, op eene wereldverbazende wijs, Gods Voorzienigheid aan de standvastigheid des geloofs het zegel ook van tijdelijken voorspoed gehecht had, op de lange rij der duistere begrippen, die met de verlichting der eeuw onbestaanbaar waren, gebragt.

822. Met uitzondering der heftige Revolutionairen, voor wie de gulden eeuw daar was, juichten weinigen van goeder harte, bij de afreis van Oranje, de nadering der Franschen, en den val van het Gemeenebest. Evenwel, ofschoon zeer velen met angst, bij het opkomen eener geheel nieuwe inrigting der maatschappij, den tijd van overgang te gemoet zagen, werden zij meerendeels opgebeurd door de gedachte dat men, getrouw aan beginsels wier voortreffelijkheid bijkans niet meer in twijfel werd getrokken, als met een onbedriegelijk kompas, over eene onstuimige zee zou worden geleid. Alle reden, volgens hun inzien, was er, om, na eenige moeijelijke maanden of jaren, gunstige uitkomst te verwachten. Mislukte proefnemingen waren aan menschen en omstandigheden te wijten: het bijgeloovige België had de weldaden der wijsbegeerte versmaad; het ligtzinnige Frankrijk was door een tuimelgeest bevangen die elken redelijken voortgang belet had; hier te lande, vóór 1787, was te veel overhaasting, verdeeldheid en baatzucht, ook te veel gehechtheid aan afgesleten vormen geweest. Dergelijke hindernissen bestonden niet meer. Thans

was er, met te niet doening van veel dat, ja, niet zonder reden betreurd werd, volledige wegruiming van al wat, bij den triumf der leer, aan de zuiverheid der toepassing op nieuw hinderlijk had kunnen zijn. — Dit slechts ontbrak aan de juistheid dezer inzigten: men had in de berekening der toekomst vergeten dat toepassing van de lessen, verwezenlijking van de beloften eener aan eigen kracht overgelatene menschelijke wijsheid, onoverkomelijk beletsel ontmoet in die aaneenschakeling en natuur zelve der dingen, wier eindpunt en grondslag in de ordening Gods ligt; dat deze wet, als personen afwisselen of instellingen vergaan, onveranderbaar blijft: dat de mensch aan den wil Desgenen, wiens raad zal bestaan en die al Zijn welbehagen doet, zelfs wanneer hij tegen dien raad rebelleert, ondergeschikt is, en dat in de lotgevallen ook van Nederland, als onvermijdelijk gevolg van afgodendienst, het woord vervuld zou worden, hetwelk de HEER tegen eene afvallige Natie in den mond des Profeten gelegd heeft: »Ik zal »een kwaad brengen over dit Volk, *de vrucht hunner gedachten:* »want zij slaan geen acht op Mijne woorden en zij verwerpen »smadelijk Mijne wet.”

DERDE GEDEELTE.

Revolutie.

1795 — 1840.

Algemeene Aanmerkingen.

823. Voor Nederland, gelijk voor Europa, was dit gansche tijdperk *Revolutionair*. Onder wijziging van begrippen bleef er eenheid van beginsel. Het Staatsregt der valsche wijsgeerte was, bij velerlei wisselingen der omstandigheden en vormen, het rigtsnoer van elk Bewind. De Geschiedenis bestond uit eene reeks van proefnemingen om het Volksheil te vestigen op eene leer die met de ervaring der voorgeslachten en met den inhoud der Openbaring in strijd is. Nederland ondervond de straf zijner ontrouw, maar door een God die, ook in het tuchtigen, langmoedigheid betoont.

Het *Jacobinisme* of *Radicalisme* dat volledige toepassing verlangt, het *Absolutisme* of *Bonapartisme* dat met behoud van de grondslagen der leer haar ontwikkeling bestrijdt; de velerlei rigtingen van het *Liberalisme* dat in een soort van zelfbedwang een waarborg meent te bezitten, zijn allen slechts modificatiën waarin, bij verscheidenheid van omstandigheden en vormen, de eenzelvigheid der beginselen blijkt. — De Staat was, ten aanzien der theorie, altijd vereeniging van vrije en gelijke menschen en, ook onder Monarchaal beheer, een revolutionair Gemeenebest.

Voortdurende praktijk der leer die ook hier te lande sedert lang verkondigd en aanvankelijk nageleefd was (§ 594, 595, 610).

824. Deze onverzettelijkheid was het gevolg niet van halsstarrigen onwil; zij was veeleer een gedwongen volharding, met de geringschatting van het Evangelie in noodwendig verband. Waar het geloof geen gebied voert, geraakt men onder de magt der theorie, welke op ongeloof berust. Zoo was het ook hier. Ofschoon de Godsdienst bijkans nooit een voorwerp van openlijke verachting geweest is, de invloed der wanbegrippen bleek in de beteekenis zelve die men doorgaans aan de woorden Godsdienst en Christendom gaf. Het eenvoudig en levendig geloof in Christus en dien gekruist, werd meer dan ooit gehouden voor opgewondenheid en dweeperij. Godsdienst en zedeleer werd gewaardeerd; men was echter, naar het voorschrift der nieuwere verlichting, gereed al wat de verscheidenheid der geloofsbegrippen betrof, als nutteloos en gevaarlijk element, op den achtergrond te schuiven en althans van het politiek terrein te verbannen. Aldus werd de Staat, ook in Nederland, aan de toepassing van het Revolutiebeginsel ondergeschikt.

Overmagt eener Godsdienstige rigting (§ 700) die evenzeer voor het *belijden* als voor het *verzaken* der *gansche* waarheid beducht is. Over 't algemeen eene gemoedsstemming, met het Nationaal karakter in verband, die, onder den schijn van gematigdheid en bedachtzaamheid, somwijlen tegen uitersten behoed heeft, maar tevens, door laauwheid en inconsequentie, bij het zoeken naar de gulden middelmaat en het juiste midden, de oorzaak eener voortkwijning geweest is, waarin men minder dan bij doorwerking der kwaal vatbaar is voor volkomen en spoedig herstel. — Ter zijdestelling van het *Evangelie* is aanneming der *revolutionaire* theoriën en verwerping van *nationale* beginsels.

825. Ingenomenheid met de dwaling was met blijvenden afkeer van de onveranderlijke waarheden, die men voor dwaasheden uitkreet, gepaard. Men kon, toen de eerste drift bekoeld was, zonder af te wijken van het ingeslagen spoor, bij voorkeur en met geestdrift, Staatsvormen van vroegeren tijd, Vaderlandsche instellingen en het Nationale Stamhuis teruggeroepen; maar verzoening was niet denkbaar met beginselen, wier verwerping de levensvoorwaarde der zegevierende leer was. Geen heiliging van het gezag, geen verbond van Staat en Kerk, geen onvervreemdbaar erfregt op het Souverein Bewind: voortdurende terzijdestelling van al hetgeen op de erkentenis van Gods onvoorwaardelijke oppermagt berust.

De heiligheid van het gezag (het *Droit Divin*) steunt op de eenvoudige waarheid dat de magt, gelijk elk voorregt, eene gave Gods is; de Overheid is, uit dien hoofde, verpligt ze tot Zijn eer en naar Zijn wil te gebruiken, en heeft de bevoegdheid, in naam van Hem die Heer van Overheid en onderdaan is, gehoorzaamheid te eischen. De vereeniging van Staat en Kerk is het noodwendig gevolg der gehoudenis van ieder die het hoogste gezag voert om, in zijn kring de geloofsovertuiging die hem bezielt, in woord en daad, te belijden. Het erfregt van het gezag (de *Legitimiteit*) is niet anders dan de toepassing van het eigendomsregt op de Souvereiniteit. — Niet enkel afkeer tegen ingeslopen misbruiken, maar vooral verwarring van denkbeelden omtrent den oorsprong en het wezen van den Staat, is oorzaak geweest dat men in deze en dergelijke begrippen (die altijd en onder alle Volken, naar de gehalte van het geloof, in zuiverder of slechteren vorm zijn geëerbiedigd en gewaardeerd) hun waarheid en hun algemeenheid voorbijgezien heeft. Met de Legitimiteit vervalt de waarborg voor ieder eigendomsregt; met het Goddelijk regt der Overheid de heiligheid van elke betrekking; met den voorrang eener Kerk de mogelijkheid om de vrijheid van het geweten tegen de onverdraagzaamheid van het ongeloof te behoeden.

826. Om de miskenning van de bron des levendigen waters, moest wel in gebroken bakken die geen water houden, lafenis worden gezocht. Daarom kon men uit de ervaring geen nut hebben. Beschamend mogt de praktijk zijn, de theorie was toch, zoo sprak men, waar en goed en heerlijk: alleen werd er terughouding en omzigtigheid in de tenuitvoerlegging vereischt. Eindelijk, toen ook deze in schijn meer voorzigtige wijsheid telkens schipbreuk leed op onvermijdbare klippen, begon men de uitnemendheid der theorie in twijfel te trekken. En wat was het gevolg? dat men de idealen voor de wezenlijkheid en de valsche denkbeelden voor de onveranderlijke waarheden verliet? Neen; het vooroordeel was te sterk: zoodat men, na door dwaalbegrippen bedrogen te zijn, in vertwijfeling aan de waarheid en in lijdelijke ondergeschiktheid aan gebeurtenissen en omstandigheden verviel.

827. De Omwenteling verkreeg en behield, in elk opzigt, het ontzettend negatief vermogen, dat uit de verloochening der hoogste waarheid ontspruit. De miskenning van den geopenbaarden en levendigen God is tegen den oorsprong van alle regten en pligten gekant. Derhalve werd niet alleen de Staat en de Maatschappij, maar ook de gansche vorming en rigting

van den menschelijken geest, op ieder gebied van niet bloot stoffelijke wetenschap en arbeid, onder den onweêrstaanbaren invloed der revolutionaire drogredenen gebragt. Een kiem van ontbinding werd in alle betrekkingen des levens gelegd.

828. Dit was inzonderheid in het Staatsregt openbaar. Menschelijk goedvinden is de eenige leiddraad, wanneer op den hoogeren wil des Heeren niet gelet wordt. Het wijken der Souvereiniteit Gods is het te voorschijn treden der Volkssouvereiniteit. Godverzaking lost zich in menschvergoding op. Zoodra gezag en regt niet van Boven afkomt, moet het van onderen op gevormd en conventioneel zijn. Derhalve gold voortaan (en in zoo verre met regt) de reeds sedert lang van lieverlede ingeslopen leer aangaande een historischen of verondersteldeu toestand van oorspronkelijke Vrijheid en Gelijkheid, waaruit, naar men beweert, door overeenkomst en verdrag, de Staat opgerezen en onder een aan het Volk verantwoordelijk Opperbestuur gesteld is.

Als er geen regt of gezag is van Gods wege, kan het enkel door overeenkomst en opdragt ontstaan. De Staat is, of ordeninge Gods, of maatschappelijk verdrag. Aanneming van de eerste dwaling der valsche filozofie verpligt om in de reeks der dwalingen uit die bron gevloten een zamenstel van waarheden te zien. Geen redenering, buiten het Evangelie, is tegen de Logica van het Jacobinisme bestand.

829. Algemeene omkeering van begrippen bragt algemeene omkeering der inrigtingen meê. Geen instelling van vroegeren tijd was er, die niet, op de schaal van dit Staatsregt, te ligt bevonden werd. Waartoe hervorming beproefd van hetgeen in strekking en wezen verkeerd was! Slooping is onmisbaar, waar herschepping vereischt wordt. Schroomvalligheid kwam niet te pas bij het vernietigen van een maatschappelijken toestand, waarvan het aanwezen eene gestadige schennis der regten van den Mensch en Burger geweest was. De revolutionaire vrijmagt, terwijl zij den lastigen band der verkregene regten van zich afwierp, hield enkel datgene in stand, wat behoudens haar eigen leerstellingen kon worden gespaard. De aaneenschakeling van het historische Volksleven werd miskend, veracht, en voor zoover de Staatsinrigting betreft, verbroken.

Het eigenlijke dien naam waardige leven der Natie zou gerekend worden eerst door de afkondiging van den nieuwen Staatsvorm, als ontwikkeling der nu op den voorgrond gestelde beginsels, een aanvang te hebben.

Geen Volk waarbij niet de werking der algemeen erkende beginselen van regt zich, onder veel misbruik en onregt, in de vorming van regten en in het ontstaan van wet en gewoonte geopenbaard heeft; geen Volk zonder Staatsregeling en Regeringsvorm. De Constitutie was het zamenstel der betrekkingen, op natuurlijke en regelmatige wijs, ontstaan en bevestigd tusschen de Overheid en de onderdanen of Stenden: de vrucht der tijden, onder den vereenigden invloed van Geschiedenis en Regt. Zoodanige *Grondwet* kon op schrift worden gebragt, zoodat de Staat door de beschrevene wet in zijn historisch aanzijn erkend en bevestigd, door de Staatsregeling geregeld, niet gevormd werd. Maar de Revolutie-leer, welke in deze vrije ontwikkeling enkel willekeur en geweld ziet, meent door schriftelijk bevel een Staat te kunnen scheppen, en geeft den naam van *Constitutie* bij uitsluiting aan den lastbrief, waarin het aanzijn der Volken, naar het algemeen model der nieuwe wijsbegeerte, als in een ijzeren keurslijf, geperst wordt. — Gelijksoortig hiermede is de wetboekmakerij (*Codificatie*); niet ter verzameling en zuivering van hetgeen in wetten en gewoonten overgeleverd is, maar ter stereotypering van theoriën, waarbij (hoewel menig historisch element daarin wordt opgenomen) de historische vorming van het regt, in verband met het Volksleven en met de ontwikkeling van wetenschap en praktijk, voorbijgezien wordt.

830. Zoo ontstond de Revolutionaire Staat; waarin, ter verwezenlijking van de Volkssouvereiniteit, onvoorwaardelijke onderwerping der leden aan het geheel, als eerste voorwaarde ter instandhouding van het Staatsverdrag, gevergd werd. Om den aard zelven van het Souverein gezag hield de mogelijkheid van beperking op, en, in den naam der Vrijheid, werd elke vrijheid van vroeger dagen aan de oppermagt van den Staat stelselmatig ten offer gebragt. Er was de eenheid en willekeur der Omwentelingsleer; eene eenheid zoo innig dat elk onafhankelijk en zelfstandig aanzijn daarin te niet gaat; eene almagt zoo volkomen dat zij over goed en bloed de beschikking heeft, en dat elk gezag, of regt, of belang voor haar voorschrift en begeerte moet wijken. Met de leus van Algemeen welzijn of Staatsbelang wordt elke daad, ook de misdaad wordt pligt, en de uitspraak zelfs der Goddelijke wet is (vermits de Staat, als zoodanig, Openbaring noch Godheid

erkent) tegenover dit menschelijk goedvinden zonder eenige kracht. Door dergelijken Staat, een soort van wangedrocht en afgod te vormen, heeft de Vrijheidsleer den grond voor een ongehoord en grenzenloos Absolutisme gelegd.

Ten gevolge van de slooping der historische Maatschappij, mogen er niet dan *individuën* of ondeeligen (*atomen*) overig zijn, uit wier vereeniging door middel van het *Contrat Social* (§ 595) de Staat gevormd wordt. De eendragt en magt dezer vereeniging is, bij gemis aan hooger beginsel, op de onweêrstaanbaarheid van den gezamenlijken wil, waarvan de Staat, in zijn eenheid en ondeelbaarheid, alleen het orgaan wezen kan, gegrond. De Staat is de collectieve Souverein, waarin elk lid opgenomen en onvoorwaardelijk ingelijfd is. De willekeur van den Staat is de wet (*l'ordre légal*) en, in tegenoverstelling van het *Deo servire vera libertas*, ligt het kenmerk der valsche vrijheid in de onderwerping aan deze bloot menschelijke wet.

831. Geen nood, dacht men; de onbedorven Volkswil zou van dit Staatsligchaam de ziel, de Staatsregeling zou het middel en onderpand eener regelmatige werking van den Volksinvloed en eener volledige uitoefening van Nationaal zelfbeheer zijn. De Natie zou door haar zaakgelastigden het Bewind en de Wetgeving hebben; niemand zou gehoorzamen dan aan de Overheid en aan de wetten die hij regtstreeks of middellijk zelf verkozen en gemaakt had. Representanten, onder het oog hunner mede-burgeren werkzaam, zouden over de Ambtenaren of de Uitvoerende Magt toezigt en bedwang hebben. En mogt er bij de Vertegenwoordigers flaauwhartigheid of bij hen aan wie het beheer opgedragen werd, miskenning der Volksoppermagt worden bespeurd, in kiesregt, drukpers, publieke meening en regt van opstand, had men voorwaar een overvloed van waarborgen tegen de mogelijkheid van despotiek gezag.

832. En toch al de toestel van hoogklinkende beloften en met zorg bewerkte Staatsregelingen is ijdel geweest. De aard zelve der beloften heeft de onvermijdelijkheid der teleurstelling, en het opkomen van dwingelandij ten gevolge gehad. Van waar dit? Omdat de Algemeene wil welke, bij de natuurlijke verscheidenheid van inzigten en gevoelens, de wil niet kan zijn van allen, uitloopt op de overmagt eener afwisselende

meerderheid, en dus, in stede van vrijheid, óf onderwerping óf burgertwist te weeg brengt. Omdat bovendien de Volks-invloed, in revolutionairen geest en zin, met de overheersching van het gepeupel en met volslagen regeringloosheid gelijk is. Omdat het besef en de ervaring van dit vervallen in tweedragt en anarchie, het naleven der omwentelingsleer slechts in zoo verre zij met behoud van rust en orde vereenigbaar is, vergunt. Omdat, wanneer eenmaal de toepassing der theorie voorwaardelijk wordt, elk overblijfsel van vrijheid, naar de wezenlijke of vermeende behoefte desgenen die het gezag in handen heeft, of geduld, of ook niet meer geduld wordt. Omdat een gezag, dat zich, ten behoeve der gewijzigde theorie, als vrijwerkend orgaan en onafhankelijk representant der Volks-souvereiniteit beschouwt, krachtens die beschouwing zelve, de bevoegdheid erlangt om gehoorzaamheid te eischen, voor al wat het zich veroorloven wil. Omdat de ontbinding der Maatschappij en de wijs waarop zij, met lijdelijkheid der deelen, als kunstig raderwerk beheerd wordt, voor willekeur zoowel de beletselen uit den weg ruimt als de middelen aan de hand geeft. Omdat, trots elken waarborg, stelselmatige losbandigheid de voorbereiding moet zijn van stelselmatigen dwang.

Vorming van het despotiek gezag door 1. de vernietiging van het historische regt: *a.* geen Provinciën, maar Departementen; afdeelingen en onderafdeelingen van den Staat, aan welke eigen beheer (*autonomie*) of niet, of enkel als vergunning, ter vereenvoudiging van het Staatsbestuur, toegekend wordt: *b.* geen heiligheid der regten van Corporatiën of Associatiën, vermits de regel, geen *imperium in imperio*, in revolutionairen zin, tegen de zelfstandigheid van elk zedelijk ligchaam (*persona moralis*) gerigt is: *c.* geen eigendom of zelfstandigheid van bijzondere personen, vermits de Staat niet enkel eene onbegrensde bevoegdheid tot belasting en dienstopschrijving (*Conscriptie*) der Staatsburgeren heeft, maar in 't algemeen tegenover zijn goedvinden en belang geenerlei regten erkent: — 2. de beperking der regten en voorschriften van de Omwentelingsleer: alle vrijheden geeft ze, maar allen, voor zoo ver en voor zoo lang zij overeenkomen met het welzijn van den Staat; een bijvoegsel waarin, naar omstandigheden, ook de ongepastheid van elke vrijheid en de pligtmatigheid van elke dwingelandij ligt: — 3. de gedwongen rigting en handelwijs van elk revolutionair Gouvernement. Vroeger was het gezag, uit de Souvereiniteit van een persoon of van eene Corporatie geboren, even daardoor binnen den kring zijner eigene regten door de regten van anderen beperkt: de Overheid daarentegen, dienares van het Souvereine Volk, is, in naam van allen, verpligt en geroepen om over het regt en belang van iedereen te be-

schikken: en bij de onmogelijkheid om hierin, naar het voorschrift der theorie, door den Algemeenen Wil te worden geleid, heeft het tegendeel plaats: Gouvernement en Natie geraken in omgekeerde betrekking; en het Bestuur (eene faktie, een dwingeland, of een meer Constitutioneel Bewind) gebruikt de overmagt om het Staatsligchaam te bezielen, om de Staatsmachine in beweging te brengen, en om door *organiseren*, *reglementeren* en *centraliseren*, die eenheid en eenvoudigheid en *eenvormigheid* te verkrijgen welke voor de *administratie* van het Staatsgeheel, waar het regeren naar beginselen onmogelijk is, vereischt wordt.

Eenheid, die geen eigenlijke magt dan van het *Centrum* uitgaande erkent; alle overige magten voor *zuiver administratief* houdt, en aan de Overheid zorg en beheer over al wat onder haar bereik valt, vergunt en oplegt (door velen zelfs der revolutiegezinden in den beginne, met afschrik, een *Oostersch despotisme voor Nederland ondragelijk* genoemd) is, uit noodzaak (§ 834), gedurende dit gansche Tijdperk, de steun geweest van het Bewind.

833. Nederland gaf hiervan het bewijs. Verwarring, strijd, overmagt; Representanten die zich van den Volkswil, niet ligt onder het gewoel der driften kenbaar, onafhankelijk gemaakt, factiën die beurtelings haar welbehagen aan de Vertegenwoordiging hebben ten regel gesteld; totdat, ten laatste, met behoud altijd van representatieve vormen en van revolutionair alvermogen, de Staat zich in de Autocratie van eer- en heerschzuchtige geweldhebbers of ook van welwillende Regenten opgelost heeft. Nooit was het Volk inderdaad magteloozer dan sedert het in naam Souverein was. Nooit van vrijheden zoo volkomen beroofd als sedert het met de vrijheid der omwentelingstheoriën bedeeld is. Nooit met zoo nietsbeduidende fictiën gepaaid, als sedert het oog naar schitterende idealen uitzag. Het geheim der Staatkunde bestond weldra in het neutralizeren der beginsels aan welke in schijn hulde gebragt werd.

834. Een Absolutisme, uit zucht naar valsche vrijheid geboren, moet uit den aard der zaak wankelbaar zijn; verdragelijk alleen in zoo ver het, ter voorkoming van erger onheil, onmisbaar gekeurd wordt. Zij, die van deze onmisbaarheid geenszins overtuigd zijn, achten wederstand geoorloofd en pligtmatig tegen eene Overheid wier oorsprong en gedrag de verloochening der Volkssouvereiniteit is. En wat zal nu die Overheid verrigten? Naarmate zij feller aangerand of ernstiger

bedreigd wordt, is ze (ook uit aanmerking van hetgeen zij als Staatsbelang beschouwt) gedrongen om, bij de bewustheid dat ze met den oorspronkelijken eisch der revolutionaire leerstellingen niet overeenkomt, zich staande te houden door het eigendunkelijk gebruik der materiële krachten die de Revolutie in handen van het centraal gezag gelegd heeft. Zoo is er gestadige strijd of spanning; en, ook met de beste bedoelingen, geen Regering bij magte om eene woelzieke onvoldaanheid te doen ophouden die uit de natuur zelve der valsche begrippen ontspruit.

De Revolutie is in ophoudelijken strijd én tegen de natuurlijke voortwerking van waarheid en regt, én tegen de gevolgen eener leer die, in oorsprong en uitkomst, valsch en ongegrond is. *Centralisatie* met den aankleve van dien is eene levensvoorwaarde van den Revolutionairen Staat, om niet weerloos te bezwijken voor de ontwikkeling der beginsels zoowel die ter zijde gesteld als die ten grondslage gelegd zijn. — Wederstand tegen Revolutionair alvermogen is ook met edelmoedige gezindheden in verband. De Christen kan zich, om der conscientie wille, aan den Stedehouder Gods onderwerpen en, ook waar onregt geschiedt, het kwaad door het goed overwinnen; doch, waar men den Goddelijken oorsprong der Overheid wegredeneert, heeft de mensch de bewustheid van een aanleg te verheven om lijdelijk te buigen voor een louter menschelijk gezag.

835. De strekking dezer begrippen was gerigt tegen al wat Vaderlandsch en Nationaal is. De eigenaardigheden van het Volksleven, ook die welke den grond van onafhankelijkheid, welvaren en roem gelegd hadden, konden, voor de regtbank der Revolutionaire beschouwing, het doemvonnis niet ontgaan. Den band der Volkseenheid in de dierbaarheid van gemeenschappelijke herinneringen, of in de heiligheid van geloofsbegrippen te zoeken, was een bekrompen miskennen van hetgeen revolutionaire verlichting en broederliefde gebood. Voor het herboren Nederland, uit den smeltkroes der Omwenteling te voorschijn gekomen, was geen Nationale band dan het Staatsburgerschap, geen Vaderlandsliefde dan gehechtheid aan de inrigting van den Staat, en geen eenheid dan de onderwerping van allen aan het revolutionaire juk.

Verwarring van volksgeest en burgerzin, van Vaderland en Staat; alsof het zamengewrongen zijn onder Constitutionelen vorm met de eenheid van historischen oorsprong en van nationalen wasdom gelijk stond.

836. Was de Natie, wier voortdurend bestaan door geene magtspreuken of opgedrongene vormen opgeheven wordt, aan de vernietiging van zooveel dat dierbaar, aan de oprigting van zooveel dat drukkend was, onverschillig? Dit mag geenszins worden beweerd. Er was voorzeker bij velen verflaauwing, verdooving zelfs van Nationalen zin; overtuiging dat de Volksgeest behoorde te zwijgen, waar eenig offer, in het belang van wereldburgerschap en verlichting, en om het nieuwerwetsche heil der menschheid te vestigen, vereischt werd. Niet altijd echter, en niet bij allen had dergelijke redenering de overhand op het Vaderlandsch gevoel. Doch te dikwerf werd de Volksstem, waar zij zich in Nederlandsche toonen zou geopenbaard hebben, door het gejoel van revolutionaire kreeten of door het geklank van buitenlandsche wapenen, of ook wel onder den vermeerderenden druk van administratieve voorzorgen en van politie-maatregelen, gesmoord. Ook hierin ligt eene onberekenbare kracht van het revolutionair geweld, dat regelmatige zelfverdediging door de organisatie zelve van den Staat onmogelijk gemaakt is, zoodat elke poging tot behoud of herwinning van vrijheden en regten de gedaante van misdadige woeling en van strafbaar oproer verkrijgt.

837. Inzonderheid ten aanzien van de Godsdienst is het gebleken dat, onder den invloed der Revolutie, ook de meest dierbare vrijheid, ook het meest heilige regt niet gespaard wordt. Gewetensvrijheid, onafhankelijkheid der Kerkgenootschappen, algemeene verdraagzaamheid werden onder de aanstaande gevolgen der nieuwe verlichting geteld; maar ook ten deze ontving men het tegendeel van hetgeen beloofd was. In een Staat, waar terzijdestelling van de Godsdienst en op dien grond gelijkstelling der Gezindheden is, kan op den duur geen levendig geloof worden geduld. Van zoodanige tolerantie moet de waarheid uitgesloten zijn, zoodra zij in de geboden Gods, wier geldigheid het Bestuur niet erkent en waartegen het, door zijn oorsprong en natuur, gekant is, de grenzen eener pligtmatige onderwerping bereikt heeft.

De Staat is niet enkel afgescheiden van de Kerk, maar ook, ofschoon aan de Godsdienst niet onverschillig, aan geenerlei geloof ondergeschikt; in zoo ver was het ook hier: *la loi est athée*; of-

schoon men telkens tot afwijking van dit beginsel en tot het voorstaan van een soort van eigenwillige Godsdienst geleid werd. Evenwel, gelijk te regt reeds in den aanvang van dit tijdperk aangemerkt is, een geloof dat er zoo iets bestaat als men God pleegt te noemen: »*Je crois un Être suprême*," terwijl men waarheid en bijgeloof, Goddelijke rede en dweeperij, Christus en de afgoden gelijk schat, zoodanige algemeene Godsdienst is geen bron van eeuwig heil of van goede zeden of van volksgeluk; zij is veeleer van zoodanige natuur en werking, dat het Nederlandsche Volk er altijd voor had moeten worden bewaard. — Gelijke bescherming voor elke Godsdienstige overtuiging, op voorwaarde van gelijke eerbiediging der regten van den Staat: wat dit beteekent? zie § 838.

838. Aldus is Godsdienst dragelijk wanneer zij met publieke orde, die van Godsdienstverzaking uitgaat, vereenigbaar en op geenerlei wijs, ook niet door protest tegen leugen en onregt, rustverstorend is. Maar hoe minder dit op den duur kan worden verwacht, des te meer is het, bij haar onmiskenbaren en gewigtigen invloed, ter handhaving der suprematie van het openbaar gezag noodig alle Kerken als Regeringsdepartementen onder Staatsbeheer te brengen; zoodat afscheiding van Kerk en Staat een vroeger nooit gekende afhankelijkheid en onderwerping ten gevolg heeft. Elke aanmatiging der Overheid, die zich op velerlei wijs in Kerk-aangelegenheden, zelfs van geestelijken aard, mengt, wordt door overweging van algemeen welzijn gewettigd: het Bestuur deinst voor geenerlei regten terug; het schroomt niet, waar de Godsdienst voor den Staat niet kan worden gemist, te bepalen hoedanig zij, om genoegzaam te wezen, om niet overdreven te worden, behoort te zijn; zoodat het, waar verscheidenheid van Kerkgeloof aan de eenheid en vastheid van den Staat hinderlijk gekeurd wordt, een naar eigen wijsheid ontworpen zamenstel van geloofs- en zedeleer tot rigtsnoer der bevolking en inderdaad tot heerschende en overheerschende Godsdienst verheft.

Gewetensvrijheid en onafhankelijkheid der Gezindheden, een *jus* niet *in sacra*, maar hoogstens *circa sacra*, wordt op den voorgrond gesteld. Eene verdraagzaamheid evenwel gewijzigd naar de eischen van een Staat, in beginsel en strekking, met het geloof van elke Gezindheid in strijd. Van daar dat de Staat *a*. elke Kerk aan het voorschrift getrouw »Gode meer te gehoorzamen dan den menschen," te regt als verstoorderes aanziet eener orde, die op revolutionaire grondstellingen berust: *b*. om zelfbelang en zelfbehoud, tot eene

onderdrukking en vervolging (minder om der Godsdienst wille dan in naam dezer orde) gebragt wordt, die met de verlevendiging of verflaauwing van wezenlijke Godvrucht in evenredigheid is: *c.* gaarne ondersteuning en begunstiging verleent aan de Kerk of Kerkpartij die zich de Staats-suprematie laat welgevallen; als zijnde eene Godsdienst van handelbaren aard het middel (*instrumentum regni*) niet enkel om zonder gevaar in de algemeene volksbehoefte te voorzien, maar om ook het gezag te bevestigen en overdrijving tegen te gaan: *d.* zijn werkkring uitbreidt door opneming en uitsluitend aan zich trekken (*monopolizeren*) van hetgeen tot de eigenaardige regten en pligten van de Kerk behoort; zoodat deze of, gelijk in het schoolwezen, ter zijde gesteld, of, gelijk in het armwezen, als dienares van het Bewind gebruikt wordt: *e.* bij geringschatting van dogmatieke begrippen, die men als aanleiding van tweedragt beschouwt, een zamenstel van denkbeelden en voorschriften daar buiten en daar boven, eene hoogere beschaving en verlichting, eene soort van *religion civile* begeert, uit wijsgeerigen zin gesproten, en door wier eenheid de verscheidenheid der Gezindheden opgelost of onschadelijk gemaakt wordt.

Dit laatste zigtbaar, bij v. in de wijs waarop de *volksopvoeding* van Staatswege werd behartigd. Vereeniging der Gezindheden op de volksschool, ten gevolge waarvan de Staat, *a.* met weering van elk onderwijs dat *leerstellig* of voor eene Gezindte aanstootelijk is, de Godsdienst buiten de school verbant, of bij al wat zedekunde en geschiedenis raakt, een Godsdienstig onderrigt geeft tegen het geloof van alle Gezindheden gekant en leerstellig in Deïstischen en anti-Christelijken zin: *b.* instellingen van Bijzonder Onderwijs, waar de kinderen overeenkomstig het geloof eener Kerk opgevoed worden, als *Secten-scholen*, die de eenheid der Natie dreigen te verbreken, zooveel doenlijk, belemmert en belet. — Reeds in de Nationale Vergadering (1796) werd, bij de raadplegingen over onderwijs op Openbaar Gezag, de loop der zaak aangewezen en voorspeld. Ten gevolge der uitsluiting van dogmatieke begrippen, zal men den grondslag der zedekunde uit de *natuurlijke* Godsdienst ontleenen; de verpligting tot deugd en goede zeden, uit kracht der *geopenbaarde*, uit het oog verliezen, en bij het *voorregt* aan zoodanige verkondiging verleend, een *heerschende Godsdienst* weder invoeren; buiten de bevoegdheid van een Gouvernement dat niet gemagtigd is om de hand aan de Godsdienst te slaan, veel min om de Openbaring te ondermijnen. »Alle Christelijke Kerkgenootschappen hebben er hetzelfde »belang bij, dat men eene heerschende Kerk afschaffende, daaraan »niet in de plaats stelle een heerschend stelsel van de natuurlijke »Godsdienst, of van eene zedeleer zonder Godsdienstige beginselen, »en daar zou het op uitloopen. — Het Staatsbestuur moet niet alle »leerstelsels gelijk stellen en dan decreten maken wegens een alge»meene Godsdienst."

839. Dit heeft kunnen plaats hebben bijkans zonder tegenspraak uit de Hervormde Kerk. Natuurlijk; want ook daar

was dezelfde geest meester, die ten aanzien van den Staat gezegevierd had. De ingenomenheid met Volkssouvereiniteit en met Staatsoppermagt was te algemeen om het wezen en het regt der Kerk te onderkennen; men was aan de kern eener Christelijke belijdenis te onverschillig om ten behoeve van dogmatieke waarheid in de bres te willen staan. Leeraars en leeken, op weinige uitzonderingen na, waren kweekelingen der eeuw; voorstanders eener verlichting, die, naar hun inzien, op de duistere velden ook der Godgeleerdheid haar stralen behoorde te werpen: of wel, bij eene betere overtuiging, die weinigen ten deel viel, misten ook dezen veelal de vrijmoedigheid en geloofskracht, welke althans in het getuigenis der alleen zaligmakende waarheid had kunnen worden geopenbaard.

Bij het meerendeel ook van de Leeraars niet slechts onderwerping aan den geest der eeuw, maar ijverige medewerking voor al wat, in naam der verlichting, verrigt en beproefd werd. Pligtmatige gehoorzaamheid aan de Magt die uit God is, met lijdelijk aanschouwen van haar overheersching in kerkelijke zaken verward. Vereeniging van onderdanigheid en van onverzettelijkheid, beide om des Heeren wille, onbekend.

Vijandschap tegen de Hervormde Kerkleer, onverschilligheid aan het karakteristieke der Gezindheden, verscheuring van den onverbreekbaren band tusschen dogma en praktijk, overtuiging dat, waar men het bestaan van de Godheid en de onsterfelijkheid der ziel en de vergelding van goed en kwaad aanneemt, het overige eigenlijk kan worden ontbeerd; voorts bij betergezinden, afkeer van spitsvindigheden en hairkloverijen en zucht om, met vasthouding aan de grondslagen der Christelijke geloofs- en zedeleer, de hitte eener schoolsche Godgeleerdheid door den gloed eener Christelijke liefde te overwinnen, (§ 700) vereenigden zich ter vorming van Genootschappen en Maatschappijen, waarvan de meeste onder den invloed der heerschende begrippen opgerigt werden of geraakten, en welke den arbeid die aan de Kerk past (Bijbelverspreiding, zendelingwerk, armverzorging, opvoeding, te regtwijzing van afgedwaalden), geheel of grootendeels op een ander terrein hebben overgebragt. — Magtige werking inzonderheid der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (§ 701a) van Staatswege, als uitvloeisel der nieuwe denkwijze in Godsdienst en zedekunde, begunstigd. Met een anderen geest bezield, zouden de meeste van haar instellingen lofwaardig geweest zijn; maar ook de verbreiding van nuttige kundigheden wordt schadelijk voor een volk, wanneer zij aan de verbreiding van onverschilligheid omtrent het ééne noodige, Christus en Zijne geregtigheid, dienstbaar gemaakt wordt.

840. Zijn er geene Staatslieden geweest door wie de verderfelijkheid van de zegevierende begrippen en van het Godverloochenend grondbeginsel erkend werd? Zij konden er bijkans niet zijn. Uitnemende talenten, loffelijke bedoeling, en achtingwaardig karakter waren geen genoegzame beveiliging tegen het zelfbehagen van een tijd die, naar eigen schatting, in het uitsluitend bezit der waarheid geraakt was. Dubbel bezwaarlijk was het, onder de beslommeringen van dagen die rijk aan onrust, gevaar of kommer geweest zijn, zich hoog genoeg te verheffen om de meening en het vooroordeel der eeuw, met onbevangenheid, aan de ervaring en het oordeel der eeuwen ter toetse te leggen. Ligter viel het onder elk Gouvernement, als gewijzigde uitdrukking van den altijd verondersteldenVolkswil, het Vaderland te dienen, zonder om te zien naar algemeen verachte beginsels die, bij het voortduren der revolutionaire praktijk, voor het praktikale leven onbruikbaar zouden hebben gemaakt.

Bij het afwezen van Oranje, waren sommigen langen tijd, enkelen op den duur, tot het aanvaarden van ambtsbetrekkingen ongezind; meer uit persoonlijke gehechtheid dan uit afkeer van heerschende begrippen; zij konden daarom later in de identiteit van het revolutie-beginsel geen bezwaar vinden tegen een Bestuur dat op liberale grondstellingen gebouwd was. Over 't algemeen gaf het beweren dat elk Gouvernement uitvloeisel der Volkssouvereiniteit ten dienste van het Vaderland is, grond of voorwendsel om, in naam van het Vaderland en van den steeds voortlevenden Staat, aan een iegelijken magthebber hulde en dienst te bewijzen. Aanhankelijkheid en trouw aan regeringsvorm, Dynastiën, en Regenten werd als bekrompen vasthouden aan vooroordeelen van vroeger dagen, met voorbijzage der wezenlijke pligt van Staatsburgeren, beschouwd; naar het gezegde van den door geenerlei Revolutie uit het veld geslagenen *Talleyrand:* »ik ben de dienaar niet van de Gouvernemen»ten, maar van het Land, onder die Staatsregeling welke mij voor »het oogenblik verkieslijk schijnt, en nooit heb ik het belang van »den Staat willen prijs geven ter instandhouding van eenig Bewind."

841. De Revolutie had ook in de wetenschap van Geschiedenis en Staatsregt, gelijk die, in Nederland veelzins verwaarloosd, elders beoefend geworden is, een krachtigen steun. De gevolgtrekkingen bestreed men, ofschoon men het beginsel in eere behield. Verschillende stelsels werden gebouwd, doch allen, vermits steeds het eenig onmisbare fundament ontbrak, wankelbaar en bouwvallig. Geen droombeeld waaraan niet tij-

delijk opgang maken te beurt viel; de waarheid alleen is steeds het voorwerp van onoverkomelijken tegenzin geweest. Zoodra hier of in andere Landen eene vrijmoedige stem de gangbare wijsheid ten behoeve der in vergetelheid geraakte grondbeginselen weêrsprak, ontmoette zij, indien het haar gelukte te worden gehoord, niet dan bittere verguizing en ligtvaardige spotternij.

Instemming met de wetenschappelijke beoefenaars van het Staatsregt, door wie de meest gematigde toepassing (§ 824a) der revolutionaire begrippen voorgedragen werd. Vooral Fransche leidslieden werden gevolgd. De anti-revolutionaire Staatkunde van een *Burke* en *Pitt* was nagenoeg onbekend; evenzoo, in lateren tijd, een werk als de *Restauration der Staats-Wissenschaft* van *von Haller*. — Wie de illusiën der valsche vrijheid niet voor waarheid erkende, was vijand van alle vrijheid en voorstander der verouderde denkbeelden van absoluut en tyranniek gezag.

842. Dit Tijdperk, op het gebied ook van Kunsten en Wetenschappen niet zonder verdiensten, was uitstekend in de beoefening der Nederlandsche taal en poëzy. De vaderlandsche letterkunde heeft meesterstukken geleverd, en, zonder de voortreffelijkheden van het vreemde te miskennen, de vaderlandsche kleur en eigenaardigheid bewaard.

Deze bloei was voornamelijk te danken aan twee mannen, waarvan de een, *Bilderdijk* (§ 703a), in bijkans elke dichtsoort onnavolgbaar, de schatten van zijn verwonderlijk genie in een overvloed van klassieke werken uitgestort heeft; de ander *J. H. van der Palm* (1763—1840) door zuiverheid, eenvoud, keur van uitdrukking, en een stijl altijd vrij van gedwongenheid of overspanning, in eene reeks van onovertrefbare modellen, de schepper van een jeugdig en veredeld proza geweest is.

843. In betrekking tot andere Volken viel aan Nederland, vergelijkenderwijs met den bloei en de magt der voormalige Republiek, ook in de jaren waarin het uit diepen val opgebeurd werd, vernedering ten deel. Mogendheid hoogstens van den tweeden rang, kon het op de algemeene Staatkunde geen invloed meer hebben. Die achteruitgang was onvermijdelijk. Om den naijver in zeevaart en handel; om de ontzagchelijke uitbreiding van Staten tegen wier overmagt het kleine Nederland, reeds te voren, sedert meer dan een eeuw, niet bestand was; vooral om de strekking van het revolutionaire Staatsregt,

waardoor, met te nietdoening van elken waarborg dien de onschendbaarheid der overeenkomsten, het stelsel van evenwigt en de heiligheid van het eigendomsregt aan de zwakke leden der Volkerenmaatschappij gaf, de weg voor de overmagt, hetzij van een geweldenaar, hetzij van eene vereeniging der groote Mogendheden gebaand werd.

Het *Jus Gentium* bleef (§ 587, 698), met ter zijdestelling van hooger beginsel, op *conventie* en *convenientie* gebouwd. Geen Volkenregt dan hetgeen telkens door de Magtigen der aarde, voor het heil van Europa of van de Menschheid, nuttig gekeurd werd. Ter bevordering hiervan schroomden zij niet zich boven alle bezwaren te verheffen die uit de heiligheid van Tractaten of de onbetwistbare regten van afzonderlijke Natiën konden worden ontleend. Doch, vermits, ten gevolge der verscheidenheid van inzigten, belangen, en driften, het gevoelen over dit *Algemeen Welzijn* merkelijk uit een liep, zou de meening welke door geld- en wapengeklank den boventoon had, telkens de overmagt hebben; zoodat dit Volkenregt, na de Oppermagt Gods voor de Souvereiniteit der Menschheid verwisseld te hebben, meer dan ooit in het regt, dat is, in de willekeur van den sterkste en in het *Droit Canon* (*ultima ratio Regum et Rerumpublicarum*) zamengetrokken werd.

De algemeenheid der begrippen, wier toepassing vooral in *Frankrijk* doorgedreven was, gaf aan dit Land, nog meer dan in vorige tijden (§ 296), de magt om, door wapenen of beginsels, den boventoon te hebben; zoodat het, bij eigen lot- en gedaantewisseling, telkens in de gesteldheid van geheel Europa wijziging bragt.

Onder velerlei lotgevallen, verbazende aanwas van *Engeland*, *Oostenrijk*, *Rusland* en *Pruissen*.

844. Groot was de verbastering en de ellende van het Volk. Onkunde en onverschilligheid nam toe ten aanzien van hetgeen tot de kracht der Godzaligheid behoort. De ligtzinnigheid der naburen werd, in menig opzigt, gevolgd. Godvergetenheid, door de Staatsinrigting zoowel als door het verval der Kerk en het voorbeeld van velen uit de hoogere standen begunstigd, bleek in de algemeenheid en in den voortgang van het zedenbederf. De burgerstand, kern der bevolking en steun der maatschappij, geraakte, op velerlei wijs, in kwijning en verval. Het verschil der standen ging, door revolutionaire gelijkmaking, nagenoeg te niet, om het onderscheid enkel van rijken en armen, op onrustbarende wijs te voorschijn te brengen. Een toestand van velerlei jammer en bederf, die, ook waar inwendige tweedragt en buitenlandsche overheersching ophield, onafgebroken voortgeduurd heeft.

Invloed der vreemden: ook schadelijke lectuur door tallooze vertalingen, vooral uit Fransche en Duitsche geschriften, herwaarts overgebragt. — Armoede, niet enkel met de ongunst der omstandigheden, maar ook met de verbastering van het Volkskarakter in verband. Veel dat in Christelijke gewoonten en levenswijze traditioneel was, allengskens verzwakt en afgebroken, bij gemis van levendig geloof. — Vernietiging, niet verbetering der *Gilden;* onvoorwaarlijke concurrentie; voor velen de oorzaak van kortstondig voordeel en duurzaam verderf; met verachtering tevens van eerlijkheid en goede trouw. — Strekking van het revolutie-beginsel om, door opheffing der Stenden en verscheuring, in menig opzigt, van het weefsel der Maatschappij, een telkens scherper lijn tusschen gegoeden (*kapitalisten*) en onvermogenden (*proletarii*) te trekken. — Allerwege bleek het dat er eene niet enkel *politieke*, maar *sociale* omwenteling was.

845. De verantwoordelijkheid van Nederland, in het verwerpen van den levendigen God, ofschoon aan de Christenheid gemeen, was grooter voor een Volk hetwelk, meer dan eenig ander, de zegeningen des Christelijken geloofs bij ervaring gekend had: meer dan eenig ander wist dat de zonde de schandvlek der Natiën is, en dat geregtigheid de Volkeren verhoogt.

846. De afval en hardnekkigheid der Volken is de verheerlijking Gods. De verheerlijking Zijner heiligheid en waarheid; de aan zich zelf overgelaten mensch, ook waar de Heer Zijne tuchtigende hand niet uitstrekt, ontmoet, in de gevolgen der afwijking, lijden en straf. De verheerlijking Zijner liefde en genade; het lijden zelf kan, onder Zijn bestuur, ter verbetering en voorbereiding strekken; en de menigvuldigheid der rampen, welke de opvolging van het Revolutie-beginsel, in dit geheele tijdvak over Nederland gebragt heeft, is het middel geweest om, voor den geweldigen stroom, veel dat verkeerd en schadelijk heeten mogt, te doen bezwijken; om aan valsche begrippen den luister te ontnemen die vroeger zoo verleidelijk was; en om aldus den overgang voor te bereiden, wanneer eenmaal door het Nederlandsche Volk aan de stem van Gods wege gehoor zal worden verleend: »Vrees niet; »gij hebt al dit kwaad gedaan; maar vrees slechts voortaan »den Heer en dien Hem trouwelijk met uw gansche hart, »ziende hoe groote dingen Hij bij u gedaan heeft."

847. Dit Tijdperk bevat twee Afdeelingen; waarin de Revolutionaire theorie, eerst (1795—1813) met geweldigen voortgang haar loop van regeringloosheid naar dwingelandij ten einde gebragt; daarna (1813—1840), met een schijn van gematigdheid en zelfbeheersching, andermaal, in menig opzigt, tot wanorde en willekeur geleid heeft.

EERSTE AFDEELING.

1795—1813.

FRANSCHE HEERSCHAPPIJ.

Algemeene Aanmerkingen.

848. Geluk, voorbeeldeloos en volkomen, was door de nieuwe wijsbegeerte, als ontwijfelbaar uitwerksel van haar voorschriften, beloofd; hoedanig is, toen zij de magt verkregen had, de uitkomst van haar toezegging geweest? Rampspoed, bijkans onafgebroken en onvermengd, viel in deze negentien jaren, Nederland ten deel; aan revolutionairen en buitenlandschen invloed ondergeschikt; door tweedragt verscheurd; in oorlogen tot eigen nadeel en verderf gewikkeld; van handel en zeevaart en volkplantingen, van magt en rijkdom en welvaren beroofd; tot dat het, met geheele vernietiging van een afzonderlijk volksbestaan, als aanslibbing der rivieren van het Fransche Rijk, aan het gebied van een zegevierend Overheerscher gehecht werd.

Spoedige ervaring dat vrijheid en onafhankelijkheid, broederschap, vrede en welvaart voortaan een naam, een bedriegelijke schijn was. — Van 1795 tot 1804 (ondanks het ophouden der meeste middelen van bestaan) opbrengst van 615 millioen, 276 in gewone belastingen en 339 in buitengewone en gedwongene heffingen: geldleeningen met eene rentebetaling van 34 millioen, gelijk aan de inkomsten van het Gemeenebest in de tijden van den grootsten bloei. [80] — Nog erger jaren ging men te gemoet!

849. De Revolutie, na eenmaal getriumfeerd te hebben, moest op de beginselen en inrigtingen van vroegeren tijd de overhand behouden. Immers zij gaf of beloofde althans de verwezenlijking eener leer omtrent wier voortreffelijkheid de overtuiging algemeen was. Vreemde hulp daarenboven ontbrak niet ter handhaving van hetgeen vreemde tusschenkomst

bewerkt had. Met terugroeping van het verdrevene Stamhuis, door eigen kracht, eene Omwenteling in tegenovergestelden zin tot stand te brengen, was spoedig ondenkbaar. De Oranjegezindheid van het volk, verlevendigd door het gevoel van ellende en druk, werd door den dwang van het Staatsbeheer zoowel als van de gewapende Fransche raadgeving, in toom gehouden; men werd genoodzaakt, ook onder leed en lijden, gedwee en lijdelijk te zijn.

850. Alleen door bijstand der aan Frankrijk vijandige Mogendheden, ware het in Nederland doenlijk geweest zich aan het dubbele juk van Revolutionair geweld en van buitenlandsche willekeur te ontwringen. Elke verwachting te dien opzigte was de bron eener teleurstelling, die ten laatste geen hoop overig liet. De Diplomatie bleef wat zij in het begin der revolutionaire botsingen geweest was. De Mogendheden bogen zich voor de Revolutie of heulden met haar; zij wenschten haar toorn te verbidden en bovendien, kon het zijn, te deelen in haar onregtvaardigen buit; zij bestreden haar, wanneer zij tot zelfverdediging werden gedwongen, en wanneer het doorgaans voor zelfverdediging te laat was. — Engeland voerde hoogeren toon: doch wat kon het, in dergelijke omstandigheden, voor anderen bewerken? De Coalitiën die het te voorschijn riep, moesten spoedig uit een vallen door de jammerlijke staatkunde der kabinetten van het vaste land. Groot-Brittanje, door ligging en zeewezen en financiën en volksplantingen en Nationalen zin magtig om, aan eigene kracht overgelaten, eigen onafhankelijkheid te behouden, was niet sterk genoeg om, alleen, de vrijheid van Europa en het zelfstandig aanzijn van Nederland te herstellen.

Magteloosheid eener, in verband met haar ondergeschiktheid aan de Omwentelingsleer, bekrompen en laaghartige Diplomatie. Vooral aan haar is de overmagt en overheersching van Frankrijk te wijten. Zij berekende niet dat de Omwenteling, in beginsel en onder elken vorm, tegen het wettig aanzijn der Staten en de wezenlijke vrijheid der Volken gerigt was; dat men, ook na den meest duurgekochten vrede, den krijg zou hervatten met nadeeliger kans, en dat een geheel voorbeeldelooze toestand niet enkel gewone intrigues en combinatiën vereischt. Verlangend zag zij naar de mogelijkheid uit om met de Fransche Regering overeenkomsten te treffen; en gaarne had ze met Napoleon, in wien ze den hersteller der orde begroette, Europa in groote *arrondissementen* verdeeld. Geen offer van regt

en billijkheid, waar het van anderen gevergd werd, viel te zwaar, zoodra men zich van het revolutionair geweld tot eigen bevoordeeling kon bedienen. Oostenrijk was vaardig, met zoodanige bedoeling, de regten verraderlijk prijs te geven zelfs van het Duitsche Rijk, waarover het tot beschermheer gesteld was. Aan Pruissen was de meest laffe lijdelijkheid en zelfvernedering gevallig, indien ze winstgevend scheen. Rusland zou, om in het Oosten alleenheerschend te zijn, de slavernij van het Westen, zonder hulpbetoon, hebben aanschouwd. Duitsche Vorsten leerden weldra voor een Franschen Despoot te kruipen, om over eigen onderdanen, met vernietiging van aloude vrijheden en regten, despoten te kunnen zijn. Bij zoodanige denkwijs en gemoedsstemming, welke met den algemeenen geest dezer tijden in verband stond, kon, minder nog dan voorheen, op algemeenheid en duurzaamheid van *Coalitiën* rekening worden gemaakt. — Het Bestuur van Engeland alleen, onder de schrandere en krachtige leiding van *Pitt* (die de Fransche Omwenteling als de zwaarste bezoeking der Voorzienigheid over de Volkeren der aarde beschouwde), wist dat men tegenover haar niet veilig kon zijn, ten ware door vernietiging van haar beginsel of uitputting van haar kracht; dat er een strijd tegen gewapende begrippen gevoerd werd; van vrijheid tegen willekeurig gezag, van eigendom tegen plundering en roof, van Godsdienst en orde tegen Godverzaking en anarchie; dat, al wierd het Jacobinisme door een Jacobijn bedwongen, het gezag, ook onder eenhoofdigen vorm, het revolutionair karakter niet verloor; dat, voor het Gouvernement van Frankrijk om in het binnenland de rust te behouden, loslating van de krachten der Omwenteling tegen het buitenland onvermijdelijk was, en dat Engeland minder voor een kostbaren krijg behoefde te vreezen dan voor elken vrede, die niet in verandering van beginsels een waarborg van opregtheid en bestendigheid had. Aan deze Staatkunde bleef men, onder menigvuldigen tegenspoed, met bewonderenswaardige volharding getrouw. Geld en bloed gaf men voor de *bevrijding van Europa*, die tevens als de voorwaarde van eigen welvaart en behoud aangemerkt werd. Wel mogt men zich beklagen over de Mogendheden die vergaten wat zij aan eigen waardigheid en aan de vereeniging der beschaafde Natiën verpligt waren. Doch ook aldus is Engeland de wijkplaats geweest voor de vervolgden, een bolwerk tegen overheersching, en ten laatste (toen eenheid van lijden eendragt in het strijden te weeg gebragt had) een gezegend werktuig om de wereld, tijdelijk althans, in menig opzigt, van de misdaad en ellende te verlossen, allerwege uit het systema der Omwenteling ontstaan.

851. Vijandschap tegen Groot-Brittanje was, op last der Franschen, de onveranderlijke wet. Eene verpligting welke duur te staan kwam; want was Frankrijk alvermogend te land, Engeland was alvermogend ter zee; en voor Nederland, welks bloei en aanwezen van koloniën, zeevaart, en koophan-

del afhing, stond die vijandschap met zelfvernietiging gelijk.

Alleenheersching op de zeeën, verovering van koloniën, vernietiging van vijandelijken, belemmering van neutralen, uitbreiding in alle werelddeelen van eigen handel, waren voor Engeland de voorwaarden om onder den last van den Revolutie-krijg niet te bezwijken. Nederland, waar velen, ook na de les van 1781, oorlog tegen Groot-Brittanje, als den aanvang van ongekenden luister, hadden verlangd, was, van 1795 tot 1813, geen Zee-Mogendheid, geen Handelstaat, geen Mogendheid, ook geen handelskantoor (§ 605) meer; in Engeland werd een veerkracht ontwikkeld die met de voorbeeldeloosheid der omstandigheden gelijken tred hield: in 1809 bedroegen de uitgaven 89 en de inkomsten 90 millioen £; het leger 210,000 man, het getal oorlogsvaartuigen 1061, waaronder 242 linieschepen; eene marine die de gezamenlijke zeemagt van alle overige Natiën ver overtrof. [73]

852. Zoodanig waren de vruchten der Fransche vriendschap in haar zijdelingsche werking; zij heeft bovendien meer onmiddellijke en regtstreeksche gevolgen gehad. Het overschot van voorvaderlijk erfgoed werd aan den onverzadelijken bondgenoot, in allerlei vorm van hulpverleening, verspild. Het Bewind werd gewijzigd of ook omvergeworpen naar de lastgeving die men, met belofte of dreigement, uit Frankrijk ontving. Altijd, in deze jaren, is Nederland weerlooze prooi en wingewest van Frankrijk geweest.

853. Het Volkswezen werd, in verscheidene opzigten, ontzenuwd en verbasterd, door vreemden invloed, innerlijke tweedragt, en verbreking of verslapping van menigen maatschappelijken band. Armoede was het gevolg van zedeloosheid zoowel als van het te niet raken der meest belangrijke bronnen van bestaan. Beschaving, verlichting, zedelijke verbetering, zoo het heette, in Kerk en School, was geen behoedmiddel tegen toenemende en schroomelijke onkunde der waarheden waarin alleen zalig- en heiligmakende kracht is.

854. Stelselmatige gelijkheid was voor de Gezindheden die te voren enkel geduld werden, onberekenbare winst. Minder begrijpelijk zou de ingenomenheid van vele Hervormden geweest zijn; indien niet de meesten hunner in de gelijkstelling, toenadering, en vereeniging van Gezindheden gemeend hadden de voorbereiding te aanschouwen der zegepraal van

een Protestantisme, hetwelk, naar de uitspraak der Rede, de verscheidenheid van Genootschappelijke begrippen, met omverwerping ook van de reeds fel geschokte Roomsche Kerk, van lieverlede vernietigen zou.

Er mogt over gemis van geldelijke inkomsten en politieke voorregten, later ook over verregaande wanbetaling der van Staatswege aangewezene bezoldigingen, somwijlen bittere klagt zijn: de wezenlijke plage der Kerk, zoo in haar uitwendige verdrukking, als in haar innerlijk bederf, was bij de meesten een voorwerp minder van medelijden en smart dan wel, in verband met de begrippen over Staatsinrigting en Christelijk geloof, van tevredenheid en bijkans van gejuich.

Zoo was er bij v. goedkeuring der organisatie van het Schoolwezen ten aanzien van onderrigt en Staatsbeheer, zoo als die in verscheidene verordeningen en laatstelijk bij de wet van 1806 vastgesteld werd. Een Godsdienstig en Christelijk onderwijs, van dogmatieke inmengselen ontdaan, scheen bij uitnemendheid geschikt om, door bestrijding van *a.* het ongeloof der eeuw, *b.* de kleingeestige orthodoxie van sommige Hervormden, en *c.* het bijgeloof der Roomschen (aan wie, in oorsprong en beginsel, en vergelijkenderwijs, het nieuwe systema niet onbehagelijk was) de gansche Natie tot eendragtige belijders van begrippen, uit rede en Openbaring afgeleid, te vormen. Handhaving en uitbreiding eener zoo wenschelijke zaak, die met het regt en het belang van den Staat overeenkomstig geacht werd, kon slechts aan de zoodanigen hinderlijk zijn, wier bekrompenheid althans op het openbaar onderwijs geen invloed behoorde te hebben. — Ondanks veler bedoeling weldra, naar de strekking des tijds, op de meeste scholen, een leer volgens welke God de Vader van allen, de mensch onbesmet of slechts gedeeltelijk bedorven, de zaligheid geheel of ten deele voor goede werken te koop, eigen geregtigheid en eigen kracht het beginsel van zelfvoldoening en deugdbetrachting is; een Christendom dat ook aan Joden geen aanstoot geeft; onder Christelijke benaming en kleur, een Deïsme, waardoor de kern der Openbaring weggeredeneerd wordt.

Zorgeloosheid omtrent het Roomsch Catholicisme, welks ondergang, niet enkel om de geweldenarijen der Omwenteling en de willekeur van Napoleon, maar vooral om den onweêrstaanbaren invloed der filozofische verlichting, gewis scheen.

855. De Hervormde Kerk was onvermogend tegen de verbastering der Maatschappij, niet omdat zij van den Staat gescheiden, maar omdat zij afgevallen van het geloof was. Verlies van politieke voorregten zou, op zich zelve, geen verlies van Christelijken invloed geweest zijn. Vrije ontwikkeling van levendig geloof zou ruime schadevergoeding gebragt hebben.

Doch er was, ook bij de meesten dergenen die in de waarheid en in het goede leeraars en voorgangers behoorden te zijn, onverschilligheid of verregaande laauwheid; verloochening of ter zijdestelling der hoofdwaarheden van de Openbaring; miskenning van den Evangelischen zin der Reformatie, met verheffing van haar negatieve strekking en Protestantschen vorm. Zoo was men gereed om op de leer der Godzaligheid, als op het jammerlijk overblijfsel van duistere en verwarde begrippen, neder te zien. Zoo betoonde men zich gewillig en ijverig om, in een Christendom, dat door het hoogmoedig en van de waarheid afgeweken verstand verworpen en ontzield was, een leer te huldigen die tegen de bijgeloovigheden te gelijk, zeide men, van Dordrecht en van Rome een behoedmiddel was. Zoo voegde men zich, met bereidvaardigheid, naar den eisch van een gezag, welks revolutionaire rigting in menig opzigt met eigen wensch en begrip overeenkwam. Zoo liet men de werkkring van de Kerk door aanmatigingen, waarvoor men, uit hoofde der analogie van begrippen, weinig beducht was, bijkans tot nietsbeduidendheid beperken. Zoo was er vrede in de Kerk; vrede met den Staat; vrede met de wereld; in jaren wier strekking en geest tegen het waarachtig Christendom zoowel als tegen het zelfstandig aanzijn der Gereformeerde Kerk gerigt was.

Voortdurende (§ 700) overneming vooral uit de Duitsche Neologie van hetgeen, bij ontzenuwing van Gods woord, het meest een schijn van eerbied voor de Christelijke Openbaring behield. Geringschatting der dierbaarste geloofswaarheden, ook waar ze niet stellig werden ontkend: er was van den kant der neologie weinig opzettelijke tegenspraak, omdat er van de zijde der overgebleven regtzinnigheid weinig openlijke en vrijmoedige belijdenis was. Er waren nog stillen in den lande; maar de Kerk, ten aanzien van haar wezenlijk geloof en eigenaardige regten, had geen stem meer. — Voortzetting van het stelsel (§ 613a) om niet door voorbarigen ijver te verlevendigen wat van lieverlede den doodslaap insluimeren zou. Geen uiterlijke *vereeniging der Protestantsche Gezindheden* (waartoe reeds in 1795 door de Remonstranten een voorslag gedaan werd); vermits de ineensmelting in naam aan de wezenlijke verdwijning van dogmatiek verschil hinderlijk zou kunnen zijn. Geen stellige afschaffing van *Symbolische Schriften;* vermits, bij de toenemende vrijheid van meeningen ook op den kerkelijken leerstoel, de verbindende kracht der beloofte door de veelheid der overtredingen te niet ging. — *Evangelische Gezangen:* invoering van dezen *bundel* (ondanks vele treffelijke liederen) een teeken van verval in de Kerk. — Voor

verkondiging van het Evangelie, vertoogen over zedekunde, waaraan het beginsel van *geloof in de liefde werkzaam* ontbrak; inscherping van pligten, inzonderheid op grond van de verhevenheid der menschelijke natuur en van de schoonheid der deugd. Predikatiën, waarin veeltijds meer, als tegen regtvaardigen, van *niet verloren te gaan* dan, als tegen verloren zondaren, van *behouden te worden* gewag gemaakt werd; waarin niet altijd Jezus Christus het begin en het einde, en het »wat behooren wij te doen om zalig te worden?" de vraag was. De reden van ergernis lag minder in hetgeen gezegd dan in hetgeen niet gezegd werd. Getrouwheid van sommigen (*Kist, Jorissen, van der Roest, Schotsman*, enz.), te loffelijker om de moeijelijkheid der tijden; anderen, uit zwakgeloovigheid en menschenvrees in dwaling en in toegeeflijkheid aan dwaling gevallen, zijn ten aanzien der bestrijding van een volslagen ongeloof niet onverdienstelijk geweest.

856. Vreemde verdrukking heeft ook ten goede gewerkt. Om de partijen, niet enkel door gemeenschappelijken dwang tot zwijgen, maar, door gemeenschappelijken jammer, tot verzoenbaarheid te brengen. Om den vaderlandschen zin, door verontwaardiging tegen den buitenlander, te behouden en te versterken. Om, in den bloei van eigen taal en letterkunde, een levendig protest tegen den roof der onafhankelijkheid te doen uitgaan. Om, ondanks velerlei miskenning der Evangelie-waarheid, het oog van beneden, waar alles duisterheid was, aanvankelijk naar Boven te rigten. Om met weemoed te rug te doen zien op de dagen toen Nederland, in vereeniging met Oranje, even gelukkig en magtig, als nu rampzalig en magteloos was.

Naast de twee gezagvoerders op het gebied der Nederlandsche Letterkunde (§ 842a), hoewel doorgaans op verren afstand, eene reeks verdienstelijke dichters (*Loots*, *Tollens*, enz.) en prozaschrijvers, inzonderheid voortreffelijke kanselredenaars.

857. Voor het Huis van Oranje-Nassau was, gelijk voorheen, lijden de oefenschool waarin het door vernedering tot verhooging bereid werd. Het had ook in de ballingschap gelegenheid om, zoo niet in dienst, evenwel ten dienste van het Vaderland, de erfelijkheid van moed en veldheerstalenten te bewijzen. Het bleef waardig om, op het voetspoor zijner Vaderen, aan het hoofd van een herboren Nederland te staan.

Willem V, uit Engeland naar Brunswijk vertrokken, stierf aldaar

(1806); altijd even aan Nederland gehecht, even zachtmoedig en vergevensgezind. De jongste zijner zonen, Prins *Frederik*, was reeds in 1799 overleden, nadat de Keizer aan de zeldzame bekwaamheden van den vier en twintigjarigen jongeling, door de opdragt van het opperbevel der Oostenrijksche troepen in Italië, hulde gebragt had. Prins *Willem* (bestemd om de eerste Koning der Nederlanden te zijn) streed tegen Napoleon in Duitschland, gelijk de *Erfprins* zijn oudste zoon (Koning Willem II), in Spanje.

858. Menigvuldige Revolutiën waren gedaante-wisselingen van den revolutionairen Staat. De oppermagt werd van de eene tot de andere factie, van den eenen tot den anderen geweldhebber, overgebragt: in dier voege dat in de opvolging der Gouvernementen de eenzelvigheid en de natuurlijke loop der revolutie-beginselen openbaar werd. Verwarring deed spoedig, om orde te verkrijgen, naar willekeur uitzien: en, toen de onwil van velen, met wier revolutionaire gezindheid deze reactie niet overeenkwam, in gestadig beroep op het gemeenschappelijk beginsel krachtigen steun had, werd men gedwongen zich tegen een dreigend gebruik der vrijheid, waarvan men de volledige ontwikkeling beloofd had, door gestrengheid der wetten en concentratie van het Bewind en vernietiging der vrijheid te verzetten. Eigen overtuiging en eigen behoefte dreef naar onregtmatigen dwang, langs een weg waarop men tevens, zonder ophouden, door Franschen invloed voortgezweept werd.

859. Deze eigenaardige verderfelijkheid der theorie werd geenszins erkend. Niet haar toepassing, haar overdrijving had tijdelijke schorsing en gedeeltelijke beperking onvermijdelijk gemaakt. Verwezenlijking bleef de algemeene wensch; zij werd het vooral bij de verzwaring van het juk der dwingelandij. Mogelijkheid van uitkomst, wanneer men eenmaal den staf des gewelds verbroken zou hebben, werd alleen in een meer kalme ten uitvoerlegging van de voorschriften eener steeds hooggeroemde politieke wijsgeerte gezocht.

860. Lang reeds vóór de bevrijding, bleek het dat de Natie, vertrapt, niet vernietigd, begeerig de gelegenheid te gemoet zag om den last en de schande der buitenlandsche keten van zich te werpen. De stemming van 1795 was grootendeels voorbij. Ingenomenheid met de Franschen was door volkshaat vervangen; weêrzin tegen het Stadhouderlijk ge-

zag, bij behoefte aan redding, veranderd in hopeloos verlangen naar het Huis waaruit zoo menigwerf voor Nederland redding opgedaagd was. Bij verandering van zaken, zoo die immer plaats had, zouden, ten gevolge der dubbele werking van Nationaal gevoel en nieuwerwetschen filozofischen zin, middelen beraamd worden om de vaderlandsche herinneringen die men beter waardeerde, met de revolutiebegrippen die men niet afgelegd had, in vereeniging te brengen.

861. Twee onder-afdeelingen; gekenmerkt, de eerste (1795—1801) door heftigen strijd der partijen, onder schijn van vrijheid en Volksbestaan; de tweede (1801—1813) door ophouden van innerlijke verdeeldheid, onder een Bewind dat telkens meer reactionair, een Staatsvorm die telkens meer Monarchaal, eene Fransche heerschappij die telkens meer regtstreeks en tyranniek werd.

A. 1795 — 1801.

REVOLUTIONAIRE WOELING.

DE BATAAFSCHE REPUBLIEK.

862. Afbreken is noodig om naar een nieuwen regel te bouwen. Aan dien eisch werd met de voortvarendheid der dweepzucht voldaan. Geen overblijfsel van vroegere instellingen werd gespaard dat aan de plannen der omwentelingsgezinden hinderlijk scheen. Immers de klove tusschen den voortijd met zijne bouwvallen en de eeuw der wijsbegeerte met haar grootsche stichting kon niet te breed en te diep zijn. Zelfs de naam van Nederland was onwaardig aan den gevel van het nieuwe Staatsgebouw te prijken; beter titel zou uit de herinneringen der Heidensche duisternis en der woeste Batavieren worden ontleend.

Vóór 1787 was het oogmerk van velen (§ 597), niet den ouden Staatsvorm te vernietigen, maar hetgeen, naar hun inzien, in de Constitutie opgesloten, doch buiten werking geweest was, te doen herleven; thans was er volledige *Revolutie*. — Weldra stellige verzaking, ten aanzien der Staatsinrigting, van de Godsdienst, die te voren als de onmisbare grondslag van elken Staat aangemerkt werd; geheele ontbinding der Unie waarop de voorvaders hun onafhankelijkheid en vrijheid hadden gevestigd, en vernietiging van de regten, vrijheden, en privilegiën waaruit de maatschappelijke orde was zamengesteld geweest.

Verguizing van al wat tot den luister der voormalige Republiek had medegewerkt. Zoowel de Aristocratische Regenten als de Vorsten uit het Huis van Oranje, enkel dwingelanden die, in hun onderlingen strijd, zich beurtelings van het rampzalige Volk ter doordrijving van eigen inzigten hadden bediend. De Maatschappijën welke den grondslag der commerciële grootheid van Nederland gelegd hebben (§ 101), vereenigingen wier beginsel uit de meest bekrompen miskenning van handelsvrijheid afgeleid was. De Hervormde Kerk (§ 85), een onverdraagzaam Genootschap, ijverend

voor de handhaving van bijgeloovige begrippen en voor het uitsluitend bezit van alle voordeelen in den Staat. De geheele zamenleving, daar men het ware regtsbeginsel niet gekend had, een weefsel van ongeregtigheid. — Men schaamde zich zijner Vaderen en verkoos (inderdaad niet met geheel onjuiste waardering van zich zelf), door 18 eeuwen over te springen, het nakroost enkel van onverbasterde Germanen (§ 7) te zijn.

863. Met grooten ophef werd aan het nieuwe Staatsregt hulde gebragt. Volkssouvereiniteit, Maatschappelijk Verdrag, Vrijheid en Gelijkheid voor allen, verantwoordelijkheid van het Gouvernement, werden, als grondslagen van het toekomstig geluk der Natie, in woord en schrift, uitgebazuind. De praktijk was aan de orde van den dag, en de Revolutionaire theorie spreidde den ganschen rijkdom van haar valsche pronkjuweelen ten toon. Waar volledige toepassing der beginselen onmogelijk bleek te zijn, was men in de afwijking schroomvallig. De leer was en bleef nog, ook als rigtsnoer, het voorwerp eener bewondering welke bij de meesten, niettegenstaande aanvankelijke teleurstelling, ongeveinsd was.

De regten van den mensch en burger werden telkens als onvervreemdbaar en buiten het bereik van de gansche politieke vereeniging beschouwd; ook wanneer men niet schroomde, waar het pas gaf, ze, door een *mits* of een *voor zoo ver*, met de belangen en behoeften van het oogenblik in gedienstige overeenstemming te brengen. — Ook de Constitutie van 1798 had tot algemeen beginsel: »het maatschappelijk verdrag wijzigt noch beperkt de natuur»lijke regten van den Mensch dan *in zoo verre* zulks, ter bereiking »van het oogmerk der vereeniging, noodzakelijk is."

864. De Omwenteling, met den titel van Nationaal, was inderdaad de triumf eener partij. De heerschappij der vrijheidstheorie moest met verdrukking van andersdenkenden beginnen. Oranjegezinden en Aristocraten, deelgenooten of vrienden van het vorige Staatsgezag, werden buiten het bewind gehouden. Het was de tijd der politieke geloofsbelijdenissen; de revolunaire Overheid belette de uitoefening van burgerregten wier algemeenheid en onverliesbaarheid de eerste van haar eigen grondstellingen was.

Openhartige verklaringen dat alleen de Patriotten het *Volk* uitmaken, ter sluiting van een *Contrat Social;* dat men, om er in te deelen, voorstander van het nieuwe systema moet zijn; dat Patriot

en Oranjeman te laten stemmen, met den geest der omwenteling strijden en alles ten onderste boven keeren zou, en dat er twee *partijen* bestaan, de eene uit *overwonnen vijanden*, aan wie, enkel onder belofte van zich te onderwerpen, het regt van een vrij burger verleend wordt. Sommigen beweerden, maar te vergeefs, dat deze inbreuk op de heiligheid van het stemregt eene schennis was van de beginselen der Revolutie, strijdig met de leer van Payne en Rousseau; dat er op een onregtvaardig begin geen zegen kon worden verwacht; dat geen Volksrepresentanten bevoegd waren om eenigen van het Volk uit te sluiten, en dat, bij het opkomen van een vergelijkenderwijs klein getal stemgeregtigden, niemand, met eenig gevoel van pligt en eer, zich als wettig verkozen zou erkennen. — Dat men de zaak der revolutie niet nationaal heeft kunnen maken is, zeide men daarna, de voorname bron van ellende geweest. [so]

De kracht der heerschende faktie bestond in *a.* de werkelijke possessie, sterker, naarmate zij langduriger is; *b.* de geestdrift van een groote partij; *c.* het eigenbelang van schier alles dat deel in het bestuur had; *d.* een terrorisme inwendig; *e.* de Fransche magt. [4] — Al het overige, zonder het laatste, ware, althans op den duur, welligt ongenoegzaam geweest. In 1797 werd, zonder tegenspraak, in de Nationale Vergadering gezegd dat er misschien naauwelijks één ware Patriot was tegen negen Oranje-slaven, aanhangers van het vorige Bestuur, en schijn-patriotten; en dat, zoo de Oranjegezinden niet geweerd wierden, er in de groote steden wel eenige Patriotten in het Wetgevend Ligchaam en in het Bestuur zouden worden gekozen, maar in de overige districten de keus veeltijds ten behoeve van de felste vijanden der nieuwe orde van zaken uitvallen zou. — De Oranjegezindheid bleek, zoodra en bijkans zoo dikwerf er gelegenheid was, op de Vloot.

865. Het openbaar gezag door dezen aanhang, als uitsluitend eigendom, bemagtigd, werd in den boezem eener revolutionaire Vergadering overgebragt. Deze nu was de vertegenwoordigster van het Souvereine Volk, de uitvoerderes van zijn wil, en de tolk van zijn gevoelen. De Staat was in haar geconcentreerd; zoodat elk bevel van dit middenpunt moest uitgaan en aldaar het eigenlijke en wettelijke strijdperk der Staatspartijen was. Des te moeijelijker was het aan die partijen, ook buiten de Kamer, het regt van opstand of althans van vrije drukpers, van politieke zamenkomsten, en van onbelemmerd petitionnement te betwisten. Immers zou de vrijheid te niet gaan, zoo niet het goedvinden der gerepresenteerden op afdoende wijs aan de representanten wierd kenbaar gemaakt.

In zoodanige Vergadering had, zeide men, het Volk, de wijsheid

en het doorzigt van vele kundige onbevooroordeelde Patriotten, tot discussie en vaststelling der meest gewigtige zaken, in één doen smelten. — Naarmate haar gezag, vooral in de eerste jaren, grooter was of scheen, moest ook de toon der beraadslagingen levendiger en heviger zijn. Meermalen groote verwarring; onbetamelijk handgeklap onder de leden of van de Tribunes; pogingen om, door meesmuilen en lagchen, door gedruisch en onstuimig geschreeuw, den spreker het voortgaan te beletten en de Vergadering te *maitriseren;* woorden, (reeds in de eerste Nationale Vergadering) die, volgens een der leden, eer op de vischmarkt te pas kwamen; onvermogen van den President om de orde anders dan door het afbreken der zitting te herstellen.

Aanmatigingen der *Clubs*, losbandigheid der *drukpers*, hevigheid en menigvuldigheid van *Adressen* en *Petitiën*, in den toon van vermaning, eisch en dreigend bevel.

866. De Omwentelingsgezinden waren onderling verdeeld. Zij die bij uitnemendheid *Revolutionairen* werden genoemd, wilden de tegenpartij, door gewelddadige maatregelen en onvoorwaardelijke toepassing der omwentelingsleer, verpletten; de *Gematigden*, daarentegen, gestrenge handhaving der nieuwe orde van zaken vereenigen met vergevensgezindheid ten aanzien van vroeger bedrijf, en althans met inachtneming van regt en billijkheid jegens alle medeburgers van het Gemeenebest.

Beweeren der Gematigden dat hun gevoelen overeenkomt met de denkwijs der Natie; revolutionair, in zoo ver zij de ernstige meening heeft om de Revolutie op cordate en energieke wijs te voltooijen, alle krachten in te spannen en geen offer te groot te rekenen om ze te bevestigen en te volmaken; niet revolutionair, in den zin van het woord die uitloopt op alle maatschappelijke orde den bodem in te slaan, de wetten te verachten, de Justitie dienstbaar aan politieke inzigten te maken, alles te desorganiseren, eeuwig en eeuwig te blijven voort revolutioneren, te leven in eene voortzetting der anarchie. [80]

867. Nog een ander verschil was er, gewigtig voor de gansche inrigting van den Staat. Velen wenschten dat, met betere regeling van gemeenschappelijk overleg, de grondslag van het Bondgenootschappelijk gebouw in het afzonderlijk bestaan der Souvereine Gewesten, geheel of grootendeels, mogt worden bewaard: anderen achtten veeleer de Revolutie onvoltooid, zoolang er geen onderwerping der deelen aan de suprematie van het Staatsgeheel was. Zoo stonden *Federalisten* en *Unitarissen* tegen elkaâr.

868. Deze partijen, onderdeelen der zegevierende revolutionaire partij, hebben haar Staatslieden, voor het minst haar redenaars gehad; sommigen met buitengemeene en schitterende talenten en kundigheden bedeeld, maar desniettemin onvermogend om veelbeduidende wijziging te bewerken, waar de gang van zaken door beginselen en omstandigheden bepaald werd.

Onder de Revolutionairen vooral *Valckenaer* en *P. Vreede*, mannen van veerkracht en bekwaamheid, terwijl *R. J. Schimmelpenninck* (1761—1825) voortreffelijk door schranderheid, kunde, en vastheid van karakter, en die geen listen en treken behoefde om als Staatsman en als Diplomaat verdienstelijk te zijn, in de rei der Gematigden bovenaan stond. Tevens was hij, met *Kantelaar*, *van Hooff*, *Hamelsveld*, enz., de bestrijder der Federalisten, onder wie *de Mist* en *Vitringa* de voornaamste geweest zijn; ofschoon, door zijn raad en voorbeeld geleid, deze Unitarissen, ook in dit opzigt *Moderaten*, zoo dikwerf eene volkomen opheffing van gewestelijke en plaatselijke zelfstandigheid en verscheidenheid begeerd werd, zich evenzeer tegen hunne meer revolutionaire medegenooten verklaard en gekant hebben (§ 887).

869. De zegepraal, in de uitoefening van het gezag door de Moderaten, en in de Staatsinrigting door de Unitarissen behaald, is gedeeltelijk uit eigentoestand verklaarbaar; want het Nederlandsche Volkskarakter is tot gematigdheid geneigd, en Staatseenheid was de bevestiging der overmagt van Holland, ook in de revolutionaire Republiek. Evenwel, zoo al niet het einde, de loop der gebeurtenissen zou welligt verschillend zijn geweest, zoo niet een wenk van het Fransche Gouvernement telkens een beslissend overwigt in de schaal gelegd had.

Nederland was onafhankelijk, voor zoo ver dit aan het Fransche Gouvernement welbehagelijk was. Alle middelen werden bij de hand genomen, alle voorwendsels, met de meest willekeurige en ongerijmde uitlegging der overeenkomsten, gebruikt om over de bezittingen en krachten van den bondgenoot, ten behoeve van eigen schatkist en leger, te beschikken.—Bij v. aanmatiging van eigendomsregt op Vlissingen, omdat het Fransch garnizoen had; gestadige verwisseling der Fransche troepen, nadat ze telkens op kosten der Bataafsche Republiek waren gekleed. — Fransche Agenten (schrijft een Fransch Gezant), hoog en laag, tot de minste toe, verlangden huisvesting, onderhoud, geld; de Hollanders betaalden, als of er een regen van dukaten geweest was, en het vermoeden hunner schatten was de maatstaf onzer eischen.[35] — Grootspraak baatte niet

veel; want, ofschoon bij v. (1796) in de Nationale Vergadering gezegd werd dat geen Militaire Jurisdictie, ook geene Fransche, werd getolereerd, was geheel Nederland reeds onder die Jurisdictie gebragt; de Fransche Generaal, die doorgaans te gelijk over de Bataafsche legermagt het opperbevel had, wel verre van zich enkel ter afweering van den gemeenen vijand te doen gelden, zond vreemd garnizoen in het hart van het Land, zoodat de binnensteden onder Fransche militaire kommandanten werden gesteld. — Het Bataafsche Gemeenebest was, volgens het Staatsregt van den Bondgenoot, eene der vasal-Republieken (de Cisalpijnsche, de Ligurische, de Helvetische) door welke de grenslijn der Fransche Republiek gedekt werd en van wier voortdurende ondergeschiktheid deze, door militaire overmagt en politieke gelijkvormigheid, verzekerd behoorde te zijn: in betrekking tot *de Groote Natie* aan de steden van Italië, bondgenooten van het oude Rome, niet ongelijk, welke met de hoofd- en moederstad, als door een soort van *politieke ondeelbaarheid* vereenigd schenen te zijn; *vrienden* en getrouwe *cliënten*; geen onderdanen, maar door haar invloed bestierd, omdat zij wisten dat Rome ze als creaturen beschouwde en als kinderen beschermde: tegen dezelfde vijanden werd de krijgsmagt van allen onder den Romeinschen Adelaar zamengebragt: eerst dan was hun ondergang nabij, wanneer zij, wier *burgerlijke vrijheid* in den wil van Rome haar grond had, door dweepzuchtigen wensch naar *politieke onafhankelijkheid* werden verleid. — In de groote trekken dus altijd overeenkomst met het Fransche model: de revolutionaire beginselen zegevierden, maar in den zin der reactie, die zich sedert den val van Robespierre(§ 813) geopenbaard had. — Gestadige tusschenkomst der vreemden was in den aanvang met eenig zelfbedrog omtrent vrijheid van eigen wil gepaard: omdat ze, gelijk in 1795 tegen het wettig gezag, even zoo daarna door elke partij tegen haar wederpartij begeerd werd: men zag, om den triumf, de wijs en de voorwaarden waarop die verkregen was, voorbij; totdat gelijkheid van onderdrukking aan allen de mogelijkheid van illusiën ontnam: toen begon men in te zien dat al wat aanleiding moet geven tot het verblijf van vreemde troepen, de bemoeijing van vreemde Mogendheden met het huiselijk bestier, tot haar protectie of ondermijning van deze of gene Regenten, eene strekking tot ondragelijke nationale vernedering heeft.[80] — De erkentenis der onafhankelijkheid van deze Republieken, met name ook van de Bataafsche, in het Tractaat van Luneville, met het regt om zich, naar eigen goedvinden, een Gouvernement te kiezen, geleek, tegenover de waarheid der zaak, naar bittere spotternij.

Navolging hier te lande van het gebeurde te Parijs, zelfs eenigermate in de *détails*. — De 22e Jan. 1798 (§ 996) was aan den 18 *fructidor* gelijk; het gedrag op den 4en Mei (§ 898) aan de handewijs der Conventie, door welke de 13e *vendémiaire* te weeg gebragt werd (§ 890). De 12e Junij (§ 900) kon geen analogon hebben, vermits niet de vertaling van het *régime de la terreur* gespeeld was, maar de parodie. — Een Fransch Generaal, in verstandhouding

met het Fransche Gouvernement, was medepligtig, zoo niet hoofdaanlegger, in elke wijziging van het Bewind.

870. Een groot deel der Natie was of werd weinig revolutiegezind. De wijs waarop de regten en belangen der Hervormde Kerk miskend werden, maakte bij velen een verbazenden indruk. Menigeen die de revolutie, om het beginsel, toegejuicht had, was over de uitwerkselen onvoldaan en misnoegd. Doch zelfs in zoodanige omstandigheden kon de verdeeldheid der Revolutionairen de zaak der Omwenteling niet in gevaar brengen; vermits zij, door gemeenschappelijken afkeer tegen al wat naar den voormaligen Staatsvorm geleek, verbonden waren en de tegenwoordigheid der Fransche troepen een genoegzamen waarborg der bestendigheid van overmagt gaf.

Afscheiding van Kerk en Staat overal verkondigd; door de Nationale Vergadering (18 Aug. 1796) vastgesteld. — Gevolgen: *a*, *onverschilligheid* van den Staat; dus geen Zondagviering, geen Biddag-uitschrijving, geen handhaving van eenig behoedmiddel tegen de onverdraagzaamheid van het, zeide of dacht men, zieltogende Pausdom; in 't algemeen, geen Staatkunde of wetgeving, of regtspraak op grond van Gods wet: de eerbiedige erkentenis van een Albesturend Opperwezen blijft iederen burger ten duurste aanbevolen; de Maatschappij verleent (behoudens de openbare orde) aan alle gezindheden gelijke zekerheid en bescherming; geen burgerlijke voordeelen of nadeelen zijn aan de belijdenis van eenig kerkelijk leerstelsel gehecht; elk Kerkgenootschap zorgt voor het onderhoud van zijn eerdienst, bedienaars en gestichten; *b*. *onafhankelijkheid* der Kerk; dus geen handopening, geen collatie-regt, geen toezigt over Synodale vergaderingen; *c*. *aanmatigingen* van het revolutionair Bewind, uit miskenning van den aard en de pligten eener Kerk: zoo bijv. oplegging van een politieken eed aan predikanten, ten gevolge waarvan alleen te Amsterdam 15 leeraars van hunne bediening werden ontzet; nationaalverklaring der goederen, waaruit de tractementen der Hervormde Kerk betaald waren, om er een algemeen fonds voor nationale opvoeding en ter verzorging van behoeftigen uit te vormen; oprigting van Volksscholen om de opvoeding, zooveel doenlijk, aan de Kerk te onttrekken: overgaaf van de kerkgebouwen en pastorijhuizen der Hervormde Kerk aan het plaatselijk bestuur, om deswege, naar gelang van de meerderheid der zielen, tusschen alle Kerkgenootschappen een vergelijk te treffen; eene bepaling, waarvan in Noord-Braband (alwaar de Hervormde Kerk na 1648 minder voor Evangelie-prediking aan medezondaars dan voor Placaten tegen onderworpelingen gezorgd had) overmoed der Roomschen het gevolg was.

Vreesselijk smalen op de dwingelandij der Hervormde Kerk; aandrang van sommigen om, zonder eenig verwijl, alle bijdrage van wege den Staat te doen ophouden, ten einde niet, door toegeeflijkheid omtrent het fanatisme, de rampen en gruwelen der *Vendée* (§ 806) in Nederland over te brengen. — Doch ook klagten der Gereformeerden: in 1797 bij de tweede Nationale Vergadering, op één dag, requesten van 80000 personen tegen de wijs waarop de gelijkheid der Gezindheden doorgedreven werd. Geloofsijver (ofschoon tot zekere hoogte bij enkelen, ook in de revolutionaire Vergaderingen, onmiskenbaar) was gering; maar de ijver, ter zake van het geld, was sterk genoeg om zelfs bij de Constitutie van 1798 eene driejarige voortduring der traktementen te bewerken.

871. Uitzigt op Contra-Revolutie kon alleen in de wisselingen van den oorlogskans bestaan. Deze bleven niet achter. Maar eene diplomatie van weifeling en baatzucht was niet berekend om het revolutionaire Frankrijk te bedwingen. Schemering der hope was kort; en de voordeelen welke de verbonden legers na menigen tegenspoed behaald hebben, waren ook een middel om de verdeelde krachten der Revolutie onder de eenheid van een militair despotisme te brengen.

Pruissen, sedert 1795 in schijn neutraal, was gereed met Frankrijk, over het plunderen van anderen (*secularisatiën*) overeenkomsten te treffen. Na de Preliminariën van *Leoben* (18 April 1797) vrede van *Campo-Formio* (17 Oct. 1797) tusschen Frankrijk en *Oostenrijk;* echt revolutionair Tractaat, ten koste van een derde (*Venetië*) die geen deel aan den oorlog gehad heeft. Uiteenvallen der eerste Coalitie, ten gevolge der hebzucht, jaloezij, kortzigtigheid, en revolutionaire denkwijs van Staatslieden en Vorsten, als ook van de revolutionaire of onverschillige gemoedsstemming der Volken. Frankrijk, door België en Savoye vergroot, meester van Italië en Holland, zeker van den linker-Rijnoever en tevens van de afhankelijkheid van het Duitsche Rijk, had de overmagt op het vaste Land:[65] vrede met groote opofferingen, werd door Engeland begeerd. Overmoed der Franschen, ten aanzien van Zwitserland en Italië, van Malta en Egypte, bragt eene tweede Coalitie tot stand; maar al wat in den aanvang werd gewonnen, was reeds verloren, eer, door de verheffing van Napoleon (Nov. 1799), de reorganisatie der legermagten, de overwinningen van *Marengo* en *Hohenlinden* (1800) en de erkentenis en bevestiging van Frankrijks suprematie in den vrede van *Luneville* (1801) voorbereid werd.

872. Het beklagenswaardig Volk was, in naam van Onafhankelijkheid en Vrijheid, onderworpen aan een faktie die zelve uitheemsche ketenen droeg. Van West- en Oost-Indische bezittingen beroofd of afgesneden, van winstgevenden handel

en vertier verstoken, wierp men het overschot van vroegeren rijkdom in een ledige schatkist, die ten behoeve van vreemde belangen en ter bestendiging van eigen onderwerping telkens uitgeput werd. De schadeloosstelling bestond in redeneringen over eene Vrijheid, die geen aanzijn had dan in bespiegeling en belofte. Wat moest het gevolg zijn? afkeerig en warsch van droomerijen, was men gereed zich volvaardig te buigen onder elk Bewind, dat rust en orde, eerste voorwaarde van welstand, aanbrengen zou.

Reeds vóór April 1796 waren de Koloniën, bijkans allen (de Kaap, Malacca, Ceylon, de Molukken, Demerary) in de magt van Engeland geraakt. Met de Marine was het weldra even zoo: hetzij dat er overgaaf (1796 en 1799), of vermeestering (1797) plaats had. De zee zag geen Nederlandsche vlag meer. Niet zoo ligt zou de wegneming van Volkplantingen en Vloot geschied zijn, zoo men niet gemeend had dat ze, ten dienste van Vaderland en Oranje, aan de Franschen werden ontrukt en door de Engelschen zouden worden bewaard. — *Java* behouden en (tot 1808) naar de vroegere beginselen bestuurd: zonder eenige ondersteuning uit het Moederland, en schoon er geene schulden gemaakt en geene eigendommen vervreemd werden, welvaart en rust; een verschijnsel dat de meest treffende wederlegging inhield van menig verwijt tegen het regeringstelsel der Oost-Indische Compagnie.[82]

Op de woelingen van het meerendeel dezer jaren was toepasselijk wat van 1795 gezegd werd: »een tijd van Revolutie waarin het oud »en gebrekkig Staatsgebouw plaats gemaakt heeft voor eene Tus»schenregering, die twijfelachtig in haar bestaan, aan geen blijvenden »vorm gebonden, door geen onverbreekbare grondwetten omschreven, »op algemeene grondbeginselen dobbert, welker uitlegging somwijlen »dubbelzinnig en wier toepassing niet zelden willekeurig geschiedt, »en die zoo min den wankelenden Staat voor eeuwigdurende onrust »en schrikbarende uitbarstingen als het maatschappelijk geluk voor »een volkomen ondergang beveiligen kunnen." [79]

873. Drie gedeelten: het eerste tot dat de Nationale Conventie bijeenkwam (Maart 1796); het tweede, tot dat de triumf der Unitarissen met geweld bewerkt werd (22 Jan. 1798); het derde, tot aan de wijziging der Volksregering in meer Aristocratischen vorm (Sept. 1801).

I. 1795 — 1796.

PROVISIONEEL BEWIND.

874. Uitbundig was de vreugd der Patriotten toen, door de intrede der Franschen, de lang gewenschte en lang voorbereide omkeering van zaken haar beslag kreeg. Alom werd aan de havelooze krijgslieden de broederhand gereikt; de vrijheidsboomen werden geplant; de Godes der Rede deed haren feestvierenden optogt. Nooit gekende zegeningen zouden ontkiemen, nu de Nederlandsche bodem, onder de leus »gelijkheid, vrijheid, en broederschap," door het revolutionaire licht gekoesterd en vruchtbaar gemaakt werd.

De Franschen ingehaald als redders en broeders. Vreugdekreeten; feestvieringen; oprigting van vrijheidsboomen met driekleurige linten en cocarden, rondom welke door de vreugdedronken Patriotten gedanst werd. Statelijke optogten; aanspraken aan de burgerscharen, aan grijsaards, jongelingen en maagden, vrouwen en moeders, en ook aan de jeugdige kinderen van Bato, om den goeden algemeenen vader der menschen te loven, en het heilig verbond der vrijheid te sluiten; onder den wensch dat de donder van haar wraak elken ongetrouwen of laffen aterling, die het mogt willen schenden, verplette. — Te Delft, waar enkel doodsche stilte bespeurd werd, Proclamatie van den Franschen Generaal om toch opgeruimd en vrolijk te zijn. — Het geliefkoosde *burger* en *burgeres* was de eenige titulatuur.

20 Jan.: Omwenteling te Amsterdam: aanstelling van een Provisioneel Stadsbestuur door het Comitté Revolutionair. — 22 Jan.: Pichegru en Moreau te 's Hage: Fransche Volksrepresentanten in Holland.

De leiding der zaken (om de menigvuldigheid der openvallende betrekkingen en het beperkt getal van hen die den wil en de geschiktheid hadden om die te vervullen) bij weinigen: daaronder *Hahn*, *Nuhout van der Veen*, *Blok*, *Wiselius*; maar vooral *Schimmelpenninck*, die als voorzitter der Municipaliteit te Amsterdam het voorbeeld van gematigdheid en amnestie gaf, en *P. Paulus*, door wien de Revolutie tot aan zijn dood (17 Maart 1796), in verstandhouding met de Franschen, bestierd werd.

875. Het oude wrakke gebouw van den vroeger roemrijken Staat viel roemloos, als op den klank van het revolutionaire tooverrijm, in. Overal vormden zich, in den zin der zegepralende partij, Gewestelijke en Plaatselijke Besturen; uit

noodzaak en om regeringloosheid te vermijden. Het algemeen bewind echter der Staten-Generaal bleef, onderworpen aan den revolutionairen invloed, voorloopig in stand. Regelmatig en met naauwgezetheid zou onderzocht worden welke ten aanzien van een blijvenden Staatsvorm de wil van het Souvereine Volk was.

Holland. — 26 Jan.: Vergadering der *Provisionele Representanten* in 's Hage; voorzitter *P. Paulus:* besluit van niet *stadsgewijs*, maar *bij hoofden* te stemmen. — 31 Jan.: de Regten van den Mensch erkend; dus geen Staten van Holland meer, of Stadhouderschap, of Ridderschap, of Adel, de eeden op de Oude Constitutie krachteloos verklaard; de Gecommitteerde Raden, en de Rekenkamer van Holland en West-Friesland vervangen door Committés (van Algemeen Welzijn, van Financiën, van Rekening, enz.); alles provisioneel, tot de nadere beschikking van Representanten uit het geheele Volk. — Oplegging van den eed aan de onvervreemdbare regten van den Mensch en Burger; aan het Volk en de Wet. — Op deze of dergelijke wijs ging men ook in de andere Gewesten te werk.

Staten-Generaal. — In naam behouden, zoo het heette, om geen verwarring in de diplomatieke betrekkingen te brengen; doch verandering van personen en ondergeschiktheid aan de omwentelingsleer. — Eigenlijk plan met de instandhouding dezer Vergadering; volgens *P. Paulus:* »de oude uiterlijke gedaante van het *wetgevend* »gedeelte der Constitutie dienstbaar te maken om het *uitvoerend* ge»deelte in alle zijne departementen te veranderen; ten einde nader»hand, onder de overschaduwing van het *laatste*, ook het eerste, »zonder vrees van plotselinge instorting van het geheele gebouw, te »kunnen bewerken."

4 Maart: voor den *Raad van State*, een Committé van het Bondgenootschap te Lande. — Voor de vijf Admiraliteiten, een Committé tot de zaken der Marine. — Reorganisatie van Land- en Zeemagt, ook om de Oranjegezindheid in het leger en op de vloot, onmisbaar: de armee weldra geheel op Fransche leest, onder *Daendels* en den Franschen *Dumonceau*. — *Van Winter* Vice-Admiraal.

Bewind der Oost-Indische Maatschappij vervangen door een *Committé tot de zaken van den Oost-Indischen handel.*

876. De vreugde was niet onvermengd. Broeders hebben aanspraak op broederlijke hulp, de Franschen handhaafden dit regt met gewapende hand en op onbroederlijke wijs. Inkwartiering, adsignaten, requisitiën waren aan de orde van den dag. Het was een voorregt dat men met troepen onder strenge krijgstucht en niet met de woeste horden van 1793 te doen had; en toch het was een kranke troost dat men even regelmatig als volledig uitgeplunderd werd.

In *Gelderland* en *Overijssel* werd het weinige dat de Engelsche armee had overgelaten, door de Franschen verteerd: eindelooze inkwartiering, adsignaten voor gereed geld. Imposten en lasten in sommigen districten onbetaald, de Provinciale kas tot den bodem ledig: geen paarden voor den landbouw; geen zaaikoorn en aardappelen om te pooten. Geweldenarijen en onmatige vorderingen van commissarissen en officieren der Fransche Armee, op hoogen toon, zonder achtgeven op bede en klagt. — In *Holland* (Febr.) voor de inkwartiering in sommige kleine steden en dorpen geen huizen genoeg: menig gezin tot den bedelstaf gebragt: daglooners, in den harden winter, met twee, vier, somtijds zes militairen bezwaard; ook weduwen en weezen: de ingekwartierden, schoon ruim verzorgd, vorderen bovendien hun dagelijksch deel brood, vleesch en jenever, ter verkoop. Requisitiën van fourage, brandstoffen, wagens en paarden: hongersnood, verval van handel, stilstand van neeringen en hanteeringen, onmogelijkheid om het land te bebouwen, ontvolking van steden en dorpen nabij. — Jan.: ontzettende eischen der Franschen bij de Staten-Generaal van noodwendigheden, te leveren binnen ééne maand. — Over alle Gouvernements-inrigtingen, magazijnen, tuighuizen, beschikken zij, als of het hun onbetwistbaar eigendom was. Ook Kerkgebouwen werden tot kruidmagazijnen en paardenstallen gemaakt.

Adsignaten. — Publicatie in Holland, waarbij de winkeliers verpligt worden dit papier, waarvan de waarde, in de laatste maanden bijkans tot nietsbeduidendheid gedaald was, tegen wekelijksche verwisseling in geld of Stedelijke Recepissen, van de Fransche krijgslieden te ontvangen; met streng verbod van verdere in omloop brenging. Doch hevig beklag over deze inbreuk op de waardigheid des Franschen Volks en het crediet van zijn papieren munt; onverwijlde intrekking der Publicatie. — Afkondiging der Staten van Friesland, die de waarde op vier stuivers de livre bepaalt, vijf dagen later teruggenomen; omdat de Fransche Generaal verklaart dat hij geen stille aanschouwer zal zijn van dezen grievenden hoon. — Beloop der Adsignaten over 1795 alleen in Holland *f* 2,364,760.

877. Ook was het lot van den pasgeboren Staat ongewis. De Franschen meenden over het Land dat hen ingeroepen en ingehaald had, bij veroveringsregt te mogen beschikken. Na langgerekte beraadslaging echter scheen hun een Bondgenootschap verkieslijk, op voorwaarden aan volkomen onderwerping gelijk. De Revolutionairen verheugden zich dankbaar dat hun de betaling van een rantsoen vergund werd; waarschijnlijk onbewust dat geen onafhankelijkheid echt is, die gekocht wordt.

De uitgeweken Bataven erkennen in de Nationale Conventie »het regt van conquest." — Hier te lande ontkend, vermits *a.* in som-

mige Gewesten de Franschen ingeroepen, in anderen bij capitulatie ontvangen waren; in Zeeland, (3 Febr.) met zoo gunstig beding, dat, zeide men, de overwonnenen aan de overwinnaars de wet hebben gesteld; *b.* de oorlog enkel aan den Stadhouder was verklaard, geenszins aan het Bataafsche volk; *c.* er alleen op dien grond geen tegenstand geweest was: door den krijgskundige Carnot werd openlijk verklaard, dat Frankrijk aldus in een oogenblik had verkregen wat anders twee jaren oorlogs zou hebben gekost. — Dergelijke argumenten van het lam tegenover den wolf zouden voor de Fransche willekeur niet onoverkomelijk geweest zijn, doch men voorzag dat te ver gedreven onregt het middel zou kunnen worden om den rijkdom van Holland in de schatkisten der Engelschen over te brengen, terwijl het doel onder den vorm van een Bondgenootschap evenzeer bereikt, en bovendien een ruime losprijs, zonder wezenlijke loslating, zou worden betaald. — Blauw en Meijer, als gezanten naar Parijs: weigering om de onafhankelijkheid te erkennen, eer de oorlogsindemniteit geregeld was; bedreiging van in Holland militairement te werk te gaan; netelige onderhandelingen, waarbij Nederland verguisd wordt; doch ten laatste (16 Mei) *Alliantie met Frankrijk:* afstand van Venlo, Maastricht, Staats-Limburg, en Staats-Vlaanderen; Fransch garnizoen in Vlissingen; vrije vaart op de Schelde, Maas, en Rijn: 100 millioen voor oorlogskosten; verpligting om 25000 Fransche troepen te onderhouden. — Een Verbond zelfs van dien vernederenden en schadelijken inhoud moest, na het uitzigt op inlijving, als verademing en weldaad worden beschouwd.

878. Bij de verderfelijke vriendschap der Franschen werd de niet minder verderfelijke vijandschap van Engeland gevoegd. Holland was nu een deel der revolutionaire magt, die tegen Europa en bepaaldelijk tegen Engeland in slagorde stond. De eerste zorg der Engelschen was dus aan het revolutionaire Gemeenebest den handel te beletten; de schepen te vermeesteren; de Koloniën tijdelijk ten behoeve van den Stadhouder en het wettig gezag, of, zoo er geen herstel van het Bewind plaats greep, definitief tot eigen gebruik en voordeel te nemen en te behouden. Gelijktijdig met de overgave van vroegere winsten aan de knevelarij der Franschen, verloor Nederland, door de dienstvaardigheid of het eigenbelang van Groot-Brittanje, de bronnen waaruit zij tot dus verre waren gevloeid.

Reeds in Januarij embargo op de Hollandsche schepen. — 15 Sept. manifest van Engeland. — Schepen in de Maas en Goeree in 1794 en 1795 ingekomen, 1811 en 366; uitgezeild, 1929 en 406: ook in Texel en het Vlie 1199 minder binnengekomen. De schade der kooplieden, wegens opgebragte schepen, in 1797 reeds op 120 millioen begroot.

879. De Oranjegezinden waren magteloos. Aan zich zelven overgelaten, konden zij niets verrigten, tegenover de Fransche bajonetten en verstoken van de uitoefening der regten, waarop zij, naar de heerschende begrippen, gelijke aanspraak zouden gehad hebben. Weinig was er van de Mogendheden te wachten, nadat Pruissen aan het revolutionaire Frankrijk, met den olijftak, de broederhand gereikt had.

Voorname familiën uitgeweken naar Engeland, ook later naar Brunswijk.

De Volkssouvereiniteit in te roepen kon, zeide men, niet vergund worden aan de ondeugende voorstanders of dwaze aanklevers der oude Constitutie, aan *de Engelsche, de Oranje en de Aristocratische Cabaal.* — 1795. 8 April: Besluit van Holland waarbij allen die sedert 1787 in posten geweest zijn, van ambten en bedieningen uitgesloten worden.

Maatregelen van den in Engeland gevluchten Willem V om eene verandering van zaken voor te bereiden: verstandhouding met de Oranjegezinden; aanschrijving aan de bevelhebbers der volkplantingen om zich onder bescherming der Engelschen te stellen. De vrede van *Bazel* (5 April) waarbij Pruissen den linker-Rijnoever in het bezit der Franschen liet, door een vrede tusschen Frankrijk en Spanje weldra (22 Julij) gevolgd, was zeer ontmoedigend; vooral toen het *Rassemblement* van eenige honderden officieren onder Prins Frederik, te Osnabruck (een klein leger dat reeds tot 8000 man aangegroeid was), op bevel van Koning Frederik Willem II uit een gezonden werd. — Spoedig moest de vrees voor Contra-Revolutie wijken, die, om de bekende gevoelens van vele voorstanders van den vroegeren Staatsvorm en het misnoegen ook van anderen, niet gering was. Evenwel nog op 28 Oct. 1795 in de Vergadering van Holland, bij eenigen tegenspoed der Franschen, voorstel van Hahn om bij de Generaliteit te bewerken het armeren der linie van Doesburg tot Delfzijl en het, binnen acht dagen inleveren van een plan van organisatie der Gewapende Burgerij; »opdat Europa zie dat de patriotsche »partij niet is eene factie, maar de Natie zelve."

880. De tweedragt der Revolutionairen bleek terstond, ten aanzien der wijs waarop van de zege gebruik zou worden gemaakt. Zij die met de meest warme ingenomenheid voor de revolutie-begrippen bezield waren, door de uitgeweken Patriotten gerugsteund, meenden dat uitstel van volledige toepassing pligtverzuim was, dat het geweld evenredig aan de beletselen behoorde te zijn, en dat allerlei onregt, ten behoeve hunner beginselen, regt werd. De overmagt, gelukkig! was bij hen, door wie vergevensgezindheid en althans regtvaardigheid, geen

verplettering of verdrukking, maar verzoening der tegenpartij aangeprezen werd. Men had door het voorbeeld van Frankrijk geleerd en Frankrijk had gewapende leermeesters in het Land. Gewelddadigheden, alleen met hulp der Fransche Representanten en Veldheeren voorgekomen of bedwongen, toonden dat bezadigdheid van Volkskarakter tegen de navolging van het Schrikbewind een twijfelachtig behoedmiddel zou geweest zijn.

Revolutionairen en *Gematigden* (§ 866). Dezen verlangden een getemperd volksbewind en meenden dat zij dit door verbroedering, vergeving en vergeting zouden verkrijgen. [80] De anderen eischten eene zuivere volksregering: overtuigd dat ze alleen door geweld tot stand kon worden gebragt, wilden zij het oude Bewind met wortel en tak uitroeijen; eenige hoofden ophangen, anderen gevangenzetten of deporteren; vernedering der Oranje-Regenten, bloeding uit de goudaderen, verbrijzeling der Oranje-ressorts.[84] Eene systematische doordrijving van eigen inzigten, voorloopig alleen tegen de voorstanders van den omvergeworpen Staatsvorm gerigt, maar evenzeer toepasselijk op elke partij die den vooruitgang belette. De Moderaten, aan wie, bij het toenemen van wederzijdsche hatelijkheid, de naam van Aristocraten en Oranjevrienden opgedrongen werd, streden weldra om zelfbehoud. Reeds in Julij sprak men te Utrecht van de »kwaadwilligen die, onder den schijnheiligen dekmantel van een »valsch moderatisme geene middelen onbeproefd laten om den ver»foeiden afgod van despotisme en leenroerig gezag andermaal op »den troon te brengen."

De invloed der heftige denkwijs was zigtbaar in *a.* de *stellingen* welke verkondigd werden: algemeenheid van kiesregt zelfs voor de bedeelden; onverbiddelijkheid ten aanzien van de tegenpartij, waarbij Christelijke verdraagzaamheid als lafheid uitgekreten werd; Algemeen Welzijn, waarvoor alles behoort te wijken; revolutionair te werk gaan, waarbij gewone denkbeelden van regt werden ter zijde gesteld; volgens een *revolutionair* onderzoek kon billijkerwijs de volksregtvaardigheid ook dengenen straffen wiens onschuld bij een *juridiek* onderzoek zou moeten worden erkend; *b.* de *maatregelen* der Besturen; in Holland de gevangenneming van Van de Spiegel en Bentinck, tegen wie door sommigen een doodvonnis geëischt werd; de arrestatie van Kinsbergen, het beslag op de goederen en papieren van den Griffier Fagel; de benoeming eener Commissie van 24 leden tot onderzoek naar het politiek en financieel gedrag der ambtenaren van het vorig Bestuur; de uitzetting van Bilderdijk; de afzetting der Hoogleeraren Kluit en Luzac; het verbod in Holland om zonder schriftelijk consent der Municipaliteit de Provincie te verlaten; ook op straffe des doods: in Utrecht Publicatie van het Provinciaal Bewind, dat allen die zich schuldig maken aan oproerige gesprekken, hetzij openlijk, hetzij in bijzondere bijeenkomsten, als verraders van het Vaderland, naar exigentie van zaken, met den dood zullen worden gestraft; *c.* de *eischen* van de Jacobijnschgezinden: bij v. te Rotter-

dam en Leeuwarden, om gevangenneming der Regenten van 1787, opdat het Volk niet door de hoofden der gevloekte kabaal in het uitoefenen zijner Souvereine Oppermagt bij de verkiezingen worde verhinderd; te Amsterdam, om de Clubs als *Corporatie* te erkennen, om de ambtenaren te verwijderen die als Oranjegezind werden beschouwd, om alle *suspecte* personen in arrest te stellen; verklaringen omtrent de heiligheid van den opstand en de uitroeijing van alle volksdwingelanden, al zou het den kop van den laatsten Bataafschen Brutus moeten kosten: voorstel om aan de vorige Overheden 40 procent hunner bezittingen te ontnemen; hetgeen eigenlijk, zeide men, daar het geheel ter schadevergoeding ontoereikend wezen zou, met een geschenk van 60 procent gelijk staat; *d.* de *geweldenarijen* van het gepeupel; verbreking van wapenborden en schilden in de Kerken; een soort van gewijzigde beeldstorming tegen elk gedenkteeken van maatschappelijke ongelijkheid: te Utrecht vernieling der tombe van de Gravin van Solms in de Domkerk: te Leeuwarden openbreking der grafsteden van de Nassausche Vorsten; de beenderen, ook der geliefde Prinses Maria Louisa (§ 480[a]), smadelijk verstrooid; *e.* de schrikbarende heftigheid der *uitdrukkingen;* de Koningsmoord van Lodewijk XVI was »het straffen van den tyran;" de voormalige Regenten in Nederland »slaven van een trouweloo-»zen Staatsdienaar en in hun kring onmeêdoogende tyrannen, beulen »en pesten; een gruwelbewind, met hatelijke en Goddelooze grond-»beginselen:" de Oranjegezinden waren »slechthoofden die men »in de diepte des afgronds ter neêr ploffen zou."

De Revolutionairen magtig: omdat zij *a.* consequent waren: *b.* rekening konden maken op de heffe des Volks: *c.* versterkt werden door de meesten van hen die sedert 1787 voor de Vrijheid ballingschap en lijden hadden ondergaan; *d.* met eene in Frankrijk nog geenszins vernietigde partij in denkwijs overeenkwamen. De overmagt verkregen zij niet; de Gematigden handhaafden een stelsel dat aan de meerderheid der Natie en aan het Fransche Bewind beter geviel: volgens hen was »eene politieke veroordeeling *zonder* »*regter*, geen vonnis, maar het uitwerksel van het regt van den »langsten degen; en dus, geldboete *politieke roof*, doodstraf geen *strafoefening*, maar *moord*." [80] — Organisatie der heftigen in *Clubs*; geen Gewest, geen Stad, en bijkans geen Dorp van naam. of men vond er zoodanige zamenkomsten; verschillend in naam, één in aanleg en doel. — 10 Febr.: vereenigd *Committé van Opstand* in Nederland, te Amsterdam; om den opstand voort te planten, opdat geen zweem van Aristocratie op den vrijen grond worde geduld. — Bewegingen te Utrecht (Febr.), huis-arrest der Regenten van 1787, wensch naar sterke maatregelen, door tusschenkomst der Franschen verijdeld. — Woelingen te Amsterdam (Sept. en Nov.); vrees voor oproer; krachtige houding van het Bestuur.

Later, vooral ook in Friesland, velerlei geweld. Uit Leeuwarden alleen eenige honderden gevlucht; de regtspleging over politieke geschillen aan het Geregtshof ontzegd; strafoefening, zoodat bij v. zelfs een blindeman gegeeseld werd, omdat hij den oproer-

deun Wilhelmus van Nassauwen gespeeld had; arrestatiën, ten gevolge van tegenstand in eenige Grietenijen en de aanzienlijksten, daaronder grijsaards, op het Leeuwarder Blokhuis in de akeligste kerkerholen geworpen. — Velen zouden ook in Nederland de revolutionaire regtbanken en de guillotine hebben gewenscht;[52] doch, van den beginne aan, vermaning der Fransche gezagvoerders tot eendragt en verzoenlijkheid; tot eerbiediging van leven en eigendommen ook van den Oranjegezinden medeburger, tot sluiting van de Clubs, en weering van al wat tot aanblazing der revolutionaire driften aanleiding geeft. »Onze rampen moeten voor »de Volken die naar de Vrijheid snellen, niet verloren zijn; het regt »om van ervaring te spreken is duur genoeg door ons betaald; be»toont nooit eenige toegeeflijkheid aan het oproer; waakt vooral op »die woelige bijeenkomsten door eenige intriganten belegd; hun »bedoelingen zijn tegen de maatschappelijke orde gerigt: indién zij »zegepralen, is het met u gedaan; voor vrijheid valt anarchie en »voor wetten proscriptie u ten deel."

881. Hevig was de strijd tusschen *Unitarissen* en *Federalisten*. Velen onder de voorstanders van revolutionaire begrippen, waren desniettemin gehecht aan den Bondgenootschappelijken vorm en aan de Provinciale Souvereiniteit. Ofschoon van de wenschelijkheid eener meer centrale behandeling der algemeene zaken overtuigd, verwierpen zij het denkbeeld eener eenheid die op vernietiging van afzonderlijk bestaan uitloopen zou. Zoodanige eenheid en ondeelbaarheid echter, waarvan in den beginne weinig of geen sprake geweest was, werd spoedig, onder begunstiging der Franschen, op den voorgrond gesteld; eene *Nationale Conventie* ter vorming eener Constitutie begeerd.

Federalistische begrippen met het revolutie-beginsel in overeenstemming gebragt, door te beweeren dat, voor als nog, in gewestelijke en plaatselijke belangen althans, er geen Bataafsche Volk, maar een Volk van Friesland en Zeeland en Gelderland, en, in den grond der zaak, een Volk van Zwol en Amsterdam en 's Gravenhage bestond; zoodat, na de slooping van den vroegeren Staat, de vrije goedkeuring van die allen, ter vorming van een meer uitgestrekt en algemeen *Contrat Social* vereischt werd.

26 Febr.: voorslag eener Algemeene Vergadering door Holland. — 29 Mei: plan hiertoe (na de Alliantie met Frankrijk) ingeleverd bij de Staten-Generaal (één vertegenwoordigend ligchaam voor Constitutie en Bestuur); alleen in Overijssel en Holland goedgekeurd.

Vrees van velen voor de onbeperkte magt van zoodanige Conventie; ook om de herinnering aan de époque der Conventionele magt in Frankrijk; het schrikkelijkst tijdperk, gelijk men zich uitdrukte, van de historie der gruweldaden van het menschdom; toen alles misda-

dig was, behalve de misdaad zelf. Denkbeeld om de Conventie aan eenigen band te leggen door scheiding van Wetgevende en Uitvoerende Magt, door aanwijzing van eene som voor onvermijdelijke uitgaven, terwijl het overige bij Petitie zal moeten worden gevraagd, of wel door vaststelling van Provinciale vertegenwoordiging en Souvereiniteit in Gewestelijke belangen.

882. Luide tegenspraak werd in de meeste Gewesten, inzonderheid in Zeeland en Friesland, openbaar. Vrije toetreding der Provinciën was niet denkbaar; doch, als regelmatigheid te kort schoot, zou geweld worden gebruikt. De eisch werd ondersteund door den invloed van Holland, dat in de eenheid van den Staat de eenheid van eigen opperbewind zag; door de felheid der Democraten, voor wie een Algemeen Bestuur tot vernietiging van plaatselijken tegenstand vereischt werd; en door de gewapende vermaning der Franschen, bij wie de verbreking der Provinciën in Departementen reeds bij den aanvang hunner Omwenteling tot stand gebragt was. Eene *Centrale Vergadering* wierp zich tot tolk op der dreigende Volksstem; men schroomde niet zich van oproerige bewegingen te bedienen; en toen ook aldus de onmisbare eenparigheid niet was te verkrijgen, werd de bijeenroeping der Conventie bij *overstemming* in de Staten-Generaal beslist.

De invloed der Clubs gebezigd ter doordrijving van het plan. De Societeiten, Wijk- en Burger-Vergaderingen wilden eenheid: geen federalisme; geen provinciale representatieve vergaderingen, voedsters van eigenbelang en heerschzucht; nesten ter spoedige uitbroeding van eene nieuwe aristocratie. — *Centrale Vergadering* te 's Hage: middenpunt der Patriottische bijeenkomsten in de Bataafsche Republiek; voor sommigen het *bolwerk der vrijheid*, voor anderen een *wangedrogt*: voor de Unitarissen onverdeeld ligchaam van het Volk, alwaar alle Adressen vooraf ter overweging komen; krachtige geesel tegen elk Collegie waarin baatzuchtige of verraderlijke leden mogten zijn; voorlichtend, ophelderend, aandringend genootschap; Vergadering aan welke, naar de inzigten der oprigters, elk ander ligchaam ondergeschikt is; daarentegen, volgens de voorstanders van het Bondgenootschap, een werktuig om het wettig gezag der Natie te verguizen, de Souvereiniteit tot eene prooi voor weinigen te maken, regeringloosheid en wraakgierigheid ten zetel te voeren, en de vroegere schriktooneelen van Frankrijk herwaarts over te brengen. — 28 Aug.: eerste bijeenkomst: haar afgevaardigden gunstig in de Vergadering van Holland ontvangen, bij de Staten-Generaal niet toegelaten: aandrang bij Holland om te beletten dat op haar territoir particulieren of Corporatiën zich eenig representatief karakter aanmatigen, op

naam des Bataafschen Volks. — Holland verneemt desniettemin met genoegen dat de Centrale Vergadering zich permanent verklaard heeft, totdat er eene Nationale Conventie besta. — De uitgewekene Bataven beloven haar dat hunne klingen tegen binnen- en buitenlandsche vijanden eeuwig gescherpt blijven. — Volgens de Centrale Vergadering »is het Volk bereid aan de vijanden van Nederlands Vrijheid te »toonen dat het niet te vergeefs heeft gezworen, de Nationale Con»ventie of de dood!"

Tegenkanting in *a.* Zeeland, waar men zich (onder de leiding van mannen als *Lambrechtsen*, *Appelius*, en *van der Palm*) verblijdt *Zeeuwen* en in het bezit der Provinciale Souvereiniteit te zijn. Afkeuring van de Centrale Vergadering en weigering om vernietiging van het Provinciaal Bewind te houden voor schibboleth van het Patriotisme; verklaring dat de geprojecteerde Nationale Conventie een *onstaatkundig wangedrocht* is: *b.* Friesland, waar de Vertegenwoordigers zich door niemand de hun toevertrouwde Souvereiniteit der Friesche Natie, meineedig en lafhartig, willen laten ontwringen. Nooit hebben zij aan het *wegnemen van alle Provinciaal onderscheid* gedacht. — 15 Oct.: Besluit der Algemeene Staten, zonder toestemming van Friesland en onder protest van Zeeland; »er zal eene Algemeene »Nationale Vergadering zijn;" volgens Holland, het eenig fundament is voor het Palladium der Vrijheid; onontbeerlijk voor de vastheid van het Staatsgebouw en de kracht der Souvereiniteit. Verklaring van Holland, dat het geene Nationale Conventie begeert dan gegrond op de *volkrijkheid* en door welke alle Provinciale Souvereiniteit vervalt: het zal, zoo de zaak op 25 Nov. bij de Staten-Generaal niet is afgedaan, zich vereenigen met die Gewesten, met welke het ten opzigte dezer hoofdbeginsels eensgezind is. — 25 Nov.: Friesland en Zeeland (in welk Gewest $^3/_4$ der opgeroepene bevolking zich tegen eene Conventie, zonder vooraf bepaalde Grondwet, verklaard had) volharden; doch de zaak (toen en 30 Dec.) bij de Algemeene Staten doorgedreven. De drijvers noemden deze uitkomst doodelijk voor de heerschzucht en het eigenbelang; het zegel der onafhankelijkheid. — Het Fransche Directoire keurt deze handelwijs, waartoe het aangemoedigd had, goed.

883. Desniettemin werd, om het onregt eenigermate te verbergen, aan de latere toestemming der weigerachtige Provinciën hooge waarde gehecht. Zij werd eindelijk verkregen, deels door verdrijving der tegenstanders uit het Bewind, deels door zamenstelling van een *Reglement* voor de Nationale Vergadering, waarbij men tegen volledige zamensmelting der Gewesten, naar het scheen, genoegzame waarborgen ontving.

6 Jan. 1796: toetreding van Stad en Lande, — Verdeeldheid en omwentelingen in Friesland; uit Holland gestookt; zoodat, ook door blijkbare medewerking der Franschen, het Provinciaal Bestuur

omvergeworpen, en (28 Jan.) de gave en ongelimiteerde toetreding der nieuwe Overheid afgekondigd wordt. — 25 Febr. : toetreding ook van Zeeland, nadat, bij Volksoproeping, de meerderheid, om den drang der omstandigheden en uit vrees voor scheuring van het Bondgenootschap, er in toegestemd had.

Reglement : stemgeregtigheid, behoudens erkenning der Volksoppermagt en afkeuring van erfelijke waardigheden : verdeeling des volks in *Grondvergaderingen* van 500 en *Districten* van 15000 zielen; voor elk District een representant : de Vergadering heeft het bestuur over buitenlandsche betrekkingen, vrede, krijg, alliantiën, land- en zeemagt; voorts regt van heffing der gelden tot haar werkzaamheden vereischt ; alles bij meerderheid van stemmen, zonder ruggespraak of onderscheid van Gewesten : Commissie van 21 leden (waarvan zes uit Holland) tot het ontwerpen eener Constitutie die aan het Volk, binnen een jaar, zou voorgedragen worden; terwijl, bij eventuëele afkeuring, eene tweede Vergadering, mede aan het Reglement gebonden, zou worden gevormd. Doch het Provinciaal Bestuur zou het gezag behouden over al wat de *Justitie*, *Financie*, *policie*, en *economie* van ieder Gewest betrof. — De Bondgenooten konden niet gerekend worden de Provinciale Souvereiniteit te hebben afgestaan, maar alleen de uitoefening van sommige Souvereine regten, rakende de gemeenschappelijke belangen van het Bondgenootschap, voor den tijd bij het Reglement bepaald, aan de Nationale Vergadering te hebben medegedeeld. Deze reserve omtrent de Souvereiniteit was de *conditio sine quâ non*, waarop voor eene Conventie, naar den grondslag der bevolking, de meerderheid in de Staten-Generaal werd verkregen.

884. Veel was er tot regeling van den loop der Revolutie verrigt. Het beteugelen zoowel van de Nederlandsche Jacobijnen als van de Oranjegezinden was gelukt; tevens had men den weg tot volkomen Staats-eenheid, naar geografische afdeelingen bestuurd, aanvankelijk gebaand. De gang der zaken was zoodanig geweest als met de gesteldheid der Fransche Republiek en met de behoefte en den eisch dergenen in wier magt het Bewind geraakt was, overeenkwam.

In Frankrijk had zich, na het Schrikbewind (§ 813) een meer gematigd, ofschoon revolutie-gezind, Gouvernement gevestigd, door krachtige maatregelen tegen *a.* de Jacobijnen, wier Club gesloten en wier opstand (20 Mei 1795) bedwongen en gestraft werd ; *b.* de Royalisten of Contra-Revolutionairen, wier poging om zich te Parijs gewapenderhand tegen de willekeur der Conventie (welke $^{2}/_{3}$ van haar eigen leden, met schennis der naauwelijks bekend gemaakt Constitutie, in het aanstaande Wetgevend Ligchaam benoemd had) te verzetten (5 Oct. 1795 of 13 *vendémiaire*) ten eenenmale mislukt was. — 27 Oct. Nieuwe Constitutie : de uitvoerende Magt bij een *Directoire* van vijf leden ; de Wetgevende bij een Raad van de Oudsten en van de 500,

een soort van Hooger- en Lagerhuis, voor zoo ver de eene afdeeling met de voordragt, de andere met de bekrachtiging der wetten belast werd.

885. Aan het geluk der Natie evenwel ontbrak veel. Een jaar na den triumf der Revolutie was er verlies, kwijning, binnen- en buitenlandsche willekeur, tweedragt, oorlog tegen Engeland, burgerkrijg. Doch deze onheilen, zeide men, buitendien bij den aanvang eener Omwenteling naauwelijks te vermijden, waren het gevolg van de woelingen der Oranjegezinden en van de bekrompenheid der Gematigden en Federalisten. Zij zouden spoedig ophouden; want de Vergadering was zamengeroepen, door wier wijsheid en veerkracht alle vijanden van het ware Volksheil, zoo niet tot reden, althans tot zwijgen zouden worden gebragt. Geen nevels van een duisteren morgen zouden stand houden bij het opwaarts streven der zon.

Zegekreet van P. Paulus, in den aanvang van 1796: »wij hebben in »één jaar het verder dan te voren in meer dan 200 jaren gebragt: »de Uitvoerende Magt is eenvoudig en eenvormig ingerigt; ontheven van alle hindernissen omtrent de Militie, het Zeewezen, de »Oost- en West-Indische bezittingen en Admiraliteiten; het Provin»ciale Bestuur op een eenvoudigen en onverdeelbaren voet; de grond »voor de algemeene verbetering gelegd, en alles met de daarstelling »eener Nationale vergadering bekroond." — Meer naar waarheid: »alles in één jaar afgebroken wat in 200 jaren gebouwd was; de »Uitvoerende Magt zoodanig dat elk deed wat hem goed dacht; »Militie en Zeewezen in volslagen wanorde; Coloniën, Oost- en West»Indische Compagniën en Admiraliteiten alles in den grond bedorven; »Provinciale Besturen omslagtig en verdeeld;" [52] in de bijeen geroepen Conventie een vruchtbare kiem van oneenigheid en geweld.

II. 1796 — JAN. 1798.

NATIONALE VERGADERING (Maart 1796—Sept. 1797.)

886. Aldus kwam, ondanks velerlei tegenstand, de Nationale Vergadering bijeen. Nog was de Unie geenszins verbroken, de vergadering niet alvermogend, maar gebonden aan de stellige voorschriften van haar Reglement. Evenwel zij vermogt veel, vermits wetgeving en ten uitvoerlegging aan

haar opgedragen was; ook kon, wegens den onweêrstaanbaren invloed van Holland en van het Fransche Gouvernement, worden voorzien dat weldra, zonder eerbied voor ondubbelzinnige beloften, de regten der Provinciën, in naam van de heerschende begrippen en van het Staatsbelang, smadelijk zouden worden ter zijde gesteld.

Haat der groote meerderheid tegen het Federalisme: van de 126 Representanten waren 55 uit Holland. — Evenwel de bijeenroeping der Conventie was enkel op grond eener voorwaardelijke vergunning der Souvereine Provinciën geschied: dit werd door de voorstanders der gewestelijke onafhankelijkheid aangedrongen; door de gematigden erkend. »Wie ontkent, wie durft ontkennen dat de Ge- »westen ten opzigte van hunne *bijzondere en gewestelijke* belangen »zich van hunne oppermagt nog geenzins hebben ontkleed? waar is »zulks gebeurd? wanneer? op welke wijze? wij mogen het anders »wenschen, anders verwachten, maar wat helpen wenschen en ver- »wachtingen tegen historische daadzaken?"[80] — De ingenomenheid met het stelsel van eenheid was groot. *Federalist* was een scheldnaam geworden, en terwijl de Moderaten den Bondgenootschappelijken Staatsvorm beschreven als een wanstaltig stelsel, in zamenstelling onevenredig, in werking lam, in de uitvoering langzaam en zwak,[80] waren de meer heftigen overvloeijend in épithètes van *zevenhoofdig wangedrogt, monster, schrikdier*, en vele dergelijke: bereid tevens om, in naam van het revolutionaire belang, zonder eenigen schroom of naauwgezetheid, de geheele verbreking van het voormalige Staatsgebouw te bewerken.

Het *Reglement* (§ 883) was een onverbreekbaar verdrag; dit willekeurig of om *veronderstelde nuttigheid en convenientie* te verbreken, zou niet *republikeinsche energie*, maar despotieke handeling zijn: de verbindende kracht van eeden en beloften vervalt niet, omdat men het voordeel der trouweloosheid betoogt.[80]

887. De Unitarissen hadden, bij de voortzetting van hun arbeid, noch eenigen aanval van de Oranjegezinden, noch afdoenden tegenstand der Federalisten te duchten; maar, zegevierend, waren ook zij wederom verdeeld. Sommigen wilden eenheid en een oppermagtig Bewind, enkel als van eene Mogendheid *naar buiten* en in hetgeen *algemeene* belangen betrof; afkeerig van de zamensmelting in ieder opzigt, welke voor de tegenpartij den eenigen waarborg van een welgeregelden Staat gaf. Eene spanning en strijd te heftiger, naarmate, bij meer gelijkheid der kansen, de uitkomst onzekerder was.

Doodelijk waren voor de Oranjegezinden, de voordeelen door de Fransche legers behaald; inzonderheid de veldtogt van 1796, welks

wonderbaren afloop in de snelle overmeestering van Italie door *Bonaparte*, men tevens voor een onderpand van nieuwe overwinningen hield. — Engeland, buiten staat om afdoenden bijstand te verleenen, scheen de kracht te hebben enkel om zich met de koloniën en zeemagt der oude Bondgenooten te verrijken (overgifte van 3 linie-schepen en 5 fregatten onder Lucas in de *Saldanha-baai*, ten gevolge der Oranjegezindheid van het scheepsvolk).

De *Moderaten*, door de tegenpartij *slijmgasten* genoemd, hadden in de Vergadering doorgaans, met de Federalisten, op de meer hevige Unitarissen en met deze op de Federalisten de overhand: zij wilden »een welbegrepen stelsel van Uniteit, met de onafhankelijke »welgeorganiseerde Geregtshoven en constitutionele overlating aan »de Departementen van de exclusive behandeling der huiselijke en locale aangelegenheden:"[80] een zelfbestuur echter, niet als verkregen en wettig regt erkend, maar *gedemandeerd* en »volkomen met de een- »heid bestaanbaar, omdat het nooit mag entraveren den algemee- »nen wil door de Nationale wetten uitgedrukt."[80] Tegenover dezen (*Schimmelpenninck*, *Bosveld*, *Kantelaar*, *Hahn*) stonden (om de heftigheid hunner politiek met den naam van *Terroristen* bestempeld) de onvoorwaardelijke verdedigers der eenheid (*Vreede*, *Beyma*, *Wibo Fijnje*, *Gogel*, *Ockerse*): zij verlangden »eene ondeelbare zamenvoe- »ging der Nationale magt, waarin alles zich als tot een middelpunt »vereenigt, en waaruit alle andere uitoefening van magt afvloeit »en ondergeschikt is:"[81] een alvermogend Centraal Bestuur, afhankelijk alleen van het volk. — Zoodanige eenheid zou, volgens haar bestrijders, »de totale vernietiging der burgerlijke vrijheid te weeg »brengen; eenheid van onderdrukking en overheersching, zonder iets »van ware vrijheid en gelijkheid dan welligt de opschriften op de »Placaten: nooit was het denkbeeld geweest, met dooréénmenging »der Departementale Magten, zoodanige Universiteit daar te stellen; »beter was het op de plunderstranden van Afrika dan in dergelijk »een- en ondeelbaar Gemeenebest"[80]: het gevaar des Vaderlands bestond niet enkel in den listigen en heimelijken toeleg der *Federalisten*, maar ook in de woelingen der *desorganisateurs*.

888. Ook buiten de Vergadering waren de driften niet bekoeld. Zij, door wie eene radicale omwenteling, onverschillig door welke middelen, begeerd werd, onvermogend om op regelmatige wijs te overwinnen, namen volksopruijing door verkondiging van anarchieke beginselen, te baat. De orde evenwel werd gehandhaafd of hersteld; met bijstand der Franschen en door de houding der Nationale Vergadering, waar het systema der Gematigden den boventoon had.

1795. Maart: de Nationale Vergadering (zeer tegen den wensch der hevige Unitarissen) ontzegt het regt van Petitie aan Corporatiën niet bij publiek gezag erkend.

Mei: hevig oproer te *Amsterdam*, dreigend verzoek der burger-

artilleristen, om ontslag der zoogenaamde Oranje-ambtenaren, door de Municipaliteit, uit nooddwang ingewilligd. Commissie uit het Provinciaal Bestuur derwaarts, en wat meer afdoet, Fransche troepen; de Raad (26 Mei) herneemt het wettig gezag, zoo het heette, onder *toevallige beveiliging* eener onzijdige Magt. — Kreet in de Nationale Vergadering tegen dit gebruik van krijgsvolk in burgergeschillen, gelijk aan de expeditie van Willem II (1650) en Brunswijk (1787), beantwoord met klagten over de *intriganten:* (met 60 tegen 41 stemmen) orde van den dag.

Utrecht. — Publicatie der Representanten (26 Apr.), waarbij aan de Regenten teruggave opgelegd wordt der gelden van 1787 tot 1795 genoten; ten gevolge der nadrukkelijke tusschenkomst van den Franschen Gezant, buiten werking gesteld.

Friesland. — De uitgewekene Representanten, door de Democraten verjaagd (en beschreven als satellieten der Aristocratie, in verband met de vrienden van Oranje) klagen over een schrikbewind met revolutionaire regtbanken en 42 Committés van waakzaamheid, ter zuivering, zoo het heet, van de volksstem; zoodat zij óf een burgerkrijg hadden moeten beginnen, óf zich redden door eene kortstondige vlugt. — De Ultras willen de zaak als *huishoudelijk* beschouwen; doch men besluit de Friesche bewindhebbers ernstig tot vergevensgezindheid en eendragt, briefsgewijs, te vermanen. Aan 17 der 29 uitgewekenen werd het wederkeeren vergund. — Nader besluit der Vergadering (met 56 tegen 34 stemmen) dat aan het oogmerk der Missive niet voldaan is; doch (met 47 tegen 43 stemmen) dat er geene verdere pogingen zullen worden gedaan.

889. Gewigtige punten werden, in afwachting der nieuwe Staatsregeling, te berde gebragt. Afscheiding van Kerk en Staat; vorming der Armee; burgerwapening; heerlijke regten; Oost-Indische Compagnie. Alles moest georganiseerd worden, omdat alles gedesorganiseerd was.

Godsdienst. — Geen bevoorregte of heerschende Kerk; vernietiging van de Placaten en Resolutiën der Staten-Generaal, met de vereeniging van Kerk en Staat in verband. De Joden (§ 86a) deelgenooten van het burgerregt; volgens de anti-historische uitspraak van den revolutionairen wetgever, geen vreemdelingen meer.

Heerlijke regten. — Onderscheid tusschen *feudale regten* en *pecuniële opbrengsten* krachtens wettige overeenkomsten van koop en verkoop: de eerste een ondragelijk juk; de vernietiging der laatste zou ligt, onder de vlag van vrijheid en gelijkheid, eigenbelang, haat en wraakzucht in de hand werken.

Burgerwapening: wenschelijk en onmisbaar, als bolwerk der vrijheid en ter aanmoediging van den *martialen* geest, die met den *mercantielen* zoo moeijelijk vereenigbaar is. *Vrijwillig*, niet, zoo als de revolutionairen verlangden, gedwongen; volgens de anderen zou er in geheel Europa welligt zulk een despotisme niet kunnen worden uitgeoefend, als dan in dit zich vrij noemende Land.

Oost-Indische handel. — Klagten over de vernieling der grondslagen van de Compagnie, waardoor aan de gezamenlijke deelgenooten en eigenaars, buiten hunne kennis en bewilliging, het beheer hunner eigendommen ontnomen en aan ongequalificeerde personen opgedragen was (§ 875a). Te vergeefs: de Compagnie werd, na misschien 2000 millioenen aan het Moederland opgebragt te hebben, insolvent verklaard voor eene schuld van 82 millioen, die hoogstens 5 millioen aan interessen vereischte; tot goedmaking waarvan zij een verbazend grooten inventaris had. Haar val scheen voor de Natie een weldaad; men wilde volstrekte onbepaalde vrijstelling: de actiehouders werden als slaven behandeld: de opgewondenheid vernielde al wat zij vernielen kon; gelukkig had de Oost-Indische Compagnie een Rijk gesticht van landbezit en zedelijke kracht dat onbereikbaar voor de revolutionaire betweterij was.[85] — Doch zouden er welligt, ofschoon op de wijsheid der Vaderen, in menig opzigt, geteerd werd, ook buiten de gebeurtenissen van 1781 en 1795, innerlijke oorzaken van blijkbaar verval en van bezwaarlijk vermijdbaren ondergang zijn geweest?

890. Vruchtbaar overleg kon er niet zijn, eer het voorname verschilpunt over den aard der eenheid afgedaan werd. Dit kwam telkens op het tapijt; met toenemende levendigheid en met twijfelachtigen uitslag; zoo evenwel dat het ontwerp van Constitutie als leiddraad bekrachtigd, geenszins aan de hevige Unitarissen voldeed.

Pogingen om hun eenheid ten leiddraad te stellen; voorstellen van Vreede; *a.* (15 Maart), om de grondslagen der Constitutie, zoodra de Commissie die zou bepaald hebben, ter rijpe overweging te doen aanbieden, verworpen met 60 tegen 31 stemmen; *b.* (2 Mei) om de Grondvergaderingen op te roepen, ten einde (met ontzenuwing van het Reglement) het beleid van financiën en burgerwapening, onverdeeld aan de Vergadering te brengen; (met 50 tegen 49 stemmen) in advies gehouden. — 23 Mei: voorstel van Schimmelpenninck, om de een- en ondeelbaarheid, zoo als die tegen het oude Federalistisch systema gerigt was, openlijk te erkennen; voor Vreede c. s. ongenoegzaam; insgelijks gehouden in advies.

10 Nov. Rapport der Commissie en plan eener Staatsregeling, met verbreking van het Federalisme, in den zin der Moderaten: »de »Nederlandsche Republiek bestaat in haar *algemeene* belangen, en »bijzonder in hare betrekkingen *naar buiten*, niet langer als eene »geconfedereerde Staat van onafhankelijke Gewesten, maar als één »eenig oppermagtig Volk." De *Wetgevende* Magt bij *twee* Kamers, gevormd door kiezers, die in de Grondvergadering zouden worden benoemd; de *Uitvoerende* bij een Staatsraad van zeven personen; onafhankelijkheid der *Regterlijke;* departementale Besturen, met bevoegdheid om over eigene zaken te beschikken: Kerk en Staat gescheiden, en het Onderwijs bij den Staat. — Beraadslaging (11 da-

gen en 78 sprekers). De Ultras willen liever geene Constitutie dan zoodanig bondgenootschappelijk stelsel, gekleurd en misvormd door vertooning van eenheid, slimmer federalistisch dan het oude. De Moderaten beweeren dat te zeer geçoncentreerde magt ook in eene Republiek de ijselijkheden van het despotisme te weeg brengen kan en dat gedwongen eenheid naar binnen, zoo voor de bijzondere vrijheid als voor het beheer van Gewesten en Gemeenten, verderfelijk is. — 29 Nov.: het ontwerp goedgekeurd, als leiddraad der discussie; met 66 tegen 52 stemmen. — Ergernis der Revolutionairen, door de Moderaten en Federalisten verslagen; doch ten gevolge der ondersteuning van de Moderaten (2 Dec.) benoeming van zeven leden, met 75 tegen 23 stemmen, tot het regelen van de eenheid en van de ineensmelting der Gewestelijke schulden.

891. De wijzigingen, door halfjarige discussie in dit ontwerp gebragt, waren ongenoegzaam om den triumf hunner inzigten te bewerken. Evenwel hadden zij voordeelen behaald zoo gewigtig dat daaruit, bij de magt, reeds de aanstaande overmagt van een volledig Unitarisme duidelijk werd. Eene overmagt welke men, om de opgewondenheid der driften, om het dagelijks toenemen van wederzijdsch mistrouwen en hatelijkheid, en om de wijs waarop sedert lang ook de heffe des Volks door de Revolutionairen in beweging gebragt was, met regtmatige bezorgdheid te gemoet zag.

Jan. — Mei 1797: beraadslaging; over *a.* de vermelding of verzwijging van de *Regten van den Mensch; b.* het al dan niet gewag maken van de *Godsdienst*, waarbij althans het *dogmatieke* niet in aanmerking komt; *c.* het *stemregt*, bij meerderheid ook aan de voorstanders der oude Constitutie toegekend; *d.* de *gegoedheid* der kiezers; *e.* de noodzakelijkheid van *onmiddelijke* volkskeus, om niet in eene verkiesbare Aristocratie te vervallen; *f.* de *splitsing* der Wetgevende Magt aangenomen, ofschoon, volgens Vreede c. s., aanleiding tot Constitutionele anarchie en tot een Oostersch, Marokkaansch en Moorsch Despotisme van een niet in toom gehouden Uitvoerend Bewind; *g.* de inrigting der *Departementale Besturen*, waarbij het gevoelen van Schimmelpenninck de overhand behoudt, om in een billijk zelfbestuur van eigen belangen den onmisbaren grondslag te leggen der burgerlijke vrijheid; *h.* de *Kerk*, waarbij over de wijs van suppressie der voorregten van de Hervormde Kerk met hevigheid getwist werd; *i.* de *scholen*, waarvan het onderwijs in leerstellige geloofsbegrippen uitgesloten werd. — Vrij wat tegen het verlangen der Ultras; ofschoon het gewigtige punt der *schuldvermenging* (Jan.) met 60 tegen 55 stemmen doorgedreven werd. De bestrijders waren van oordeel dat men, met hetzelfde regt of onregt, ook de Gemeentelijke schulden en ten laatste de schulden en eigendommen van partikulieren zamenbrengen kon. De winst was, zeide men, voor Hol-

land; doch hiertegen werd beweerd dat de meeste schulden van dit Gewest ten behoeve van het geheele Bondgenootschap waren gemaakt.

Hoe zou door het volk over de Constitutie worden gestemd? Naar den geest van het Reglement (§ 883) waren de Gewesten negen vrije onafhankelijke Volken, tusschen wie enkel overleg en overreding te pas kwam. De Vergadering bepaalt dien overeenkomstig (met 51 tegen 35 stemmen) dat de stemberekening *Gewestelijk* en geen beslissing bij de meerderheid der Provinciën plaats hebben zal. — Menigte verzoekschriften hiertegen. 12 Apr.: Commissie van het Provinciale Bestuur van Holland om intrekking dezer gelijkstelling van 40,000 burgers (Drenthe) met 80,000 (Holland), waarbij de ondeelbaarheid miskend, de Revolutie in gevaar gebragt, en de burgerkrijg bijkans onvermijdelijk wordt. — Overijssel, Groningen, Brabant, Drenthe, voor de handhaving: »opdat niet door een grooter, uitge»strekter, volkrijker, of magtiger Provincie de kleinere worden over»heerd en de inwoners als schapen ter slagtbank gebragt." — 22 Mei met 56 tegen 48 stemmen, wordt besloten de eigenlijk besliste punten, in afwachting van den uitslag der stemming, onbeslist te laten blijven. Treffend bewijs dat de hevige partij, ofschoon in de Vergadering dikwerf geslagen, door ondersteuning van buiten, de sterkere was!

De Revolutionairen, over den loop der zaken sedert Jan. 1795 onvoldaan, klaagden (Julij 1796) over »de sombere neerslagtigheid van »den opregten Patriot:" dreigden met de tusschenkomst der Natie (Dec.); wezen, wanneer hun gevoelen afgekeurd was, op de noodzakelijkheid om het verontruste Volk ter neder te zetten door een verzachtend en pijnstillend middel in eene bijtende wonde: spraken van een soort van Patriotten, uit wraakzucht en eigenbelang, die, na het bereiken hunner oogmerken, »op het zelfde oogenblik »van razende Patriotten veranderen in predikers van eene onbegrens»de *moderatie*, en verzoening en broederschap alom uitbrommen."[81] In Januarij 1797 was het: »de laauwheid der Representanten in het »bevorderen der Vrijheid maakt het Volk moedeloos en wanhopig: »de openlijke bescherming van de Oranjeaanhangers en de verdruk»king van de Patriotten begint de mate van 's Volks geduld ten »laatste vol te meten." [81] — De mogelijkheid van burger-oorlog, ten gevolge der verdeeldheden van de revolutie-gezinden, werd somtijds in de Vergadering ter sprake gebragt. Door een der Moderaten werd gezegd (Junij 1797): »het is buiten kijf dat er eene fac»tie in deze Republiek is, die de anarchieke Constitutie van 1793 »gaarne zou invoeren."

892. Moderaten, Federalisten, die de Staatsregeling, óf als voortreffelijk, óf, bij mogelijkheid van erger, als aannemelijk beschouwden; allen die voor de verlenging eener soort van regeringloosheid onder een wankelend Tusschenbewind beducht waren, en ook de tolken van het Fransche Gouvernement (dat bij eene meer geregelde orde hier te lande belang had)

vereenigden zich om de volksstem tot goedkeuring te brengen. Te vergeefs! Gematigdheid was niet algemeen bij het gedeelte der Natie dat toegang tot de Grondvergaderingen had; de veerkracht van het Directoire was door oneenigheden, die aan het Jacobinisme hoop gaven, verlamd; de driftige voorstanders der volkomen eenheid en ondeelbaarheid spaarden ook hunnerzijds geen moeite om afwijzing plaats te doen hebben. Dit gelukte. Eene zeer groote meerderheid verwierp de vrucht van zoo langdurigen en omslagtigen arbeid. De Nationale Vergadering, na veel beraadslaagd en niets uitgerigt te hebben, werd door eene tweede, evenzeer verpligt zich aan het Reglement te houden, gevolgd.

Velen wenschten het *Revolutionaire* tijdperk te sluiten: de revolutionaire Unitarissen niet. Reeds in 1796 werd gezegd: »Een Ge»meenebest zonder Constitutie is een ruim veld voor allerlei driften »en inzigten, voor eigenbaat en politieke dweepzucht: spoedige »daarstelling van eene wijze Constitutie is het laatste plegtanker: »zij alleen kan een einde maken aan die uitgerekte keten van tegen»strijdigheden en absurditeiten, dag bij dag in alle oorden der Re»publiek zigtbaar, en den laatsten slag geven aan de hoop van het »despotisme, aan de slinksche oogmerken van den aristocraat, en »aan de woelingen van den demagoog."[80]

Vreede betoogt dat de Natie door aanneming zich aan geheelen ondergang bloot stelt: v. Beyma wil niet zulk een monster aan de Natie smakelijk maken. — Van weêrskanten allerlei pogingen en kunstenarijen; dagbladen en vlugschriften. Afkeurende beoordeeling van een twaalftal Representanten: aanneming zou wezen »een con»tract tusschen de Aristocratie en de Vrijheid, waarbij de eerste »gevolmagtigd wierd, vijf jaren, met Constitutioneel gezag, de Natie »te tyranniseren."

Verlangen van het Fransche Gouvernement, ook uit overwegingen van zelfbehoud, dat de omwenteling worde *geconsolideerd*. Brief van den Franschen Gezant *Noël* aan de Nationale Vergadering, tot lof van het ontwerp; ondanks de verontwaardiging van Vreede c. s., met 52 tegen 17 stemmen, beleefdelijk beantwoord. — Missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken (*Talleyrand*) in denzelfden zin.

8 Aug.: afkeuring, Nationaal en Gewestelijk, met 108761 tegen 27955 stemmen.

TWEEDE NATIONALE VERGADERING.

893. Beslissend was voor de regtbank van het revolutiegezinde Volk de nederlaag der Gematigden geweest. Door de

uitkomst der nieuwe verkiezingen was bovendien de tegenpartij versterkt en de opgewondenheid in de toejuiching en schimpredenen tegen Federalisme en Moderatisme kenbaar. Verscheidenen, van de ijdelheid der wederstreving overtuigd, onttrokken zich aan verderen strijd. Het was te voorzien dat de volharding der overigen, deels op onschendbaarheid van het Reglement, deels op veronderstelde vrijheid der Vergadering gegrond, weldra slechts een reden te meer ter ontwikkeling van revolutionaire energie leveren zou.

1797. 1 Sept.: eerste zitting. De meeste voorstanders eener Eenheid ook naar binnen herkozen; onder de nieuwe leden velen die in Clubs en Grondvergaderingen voor hetzelfde systema hadden geijverd.[52] Ontslagneming van sommige Moderaten (ook *Schimmelpenninck*), om het gebrekkige van een, in hun oog, onverbreekbaar Reglement; vooral, »om het zeer groote verschil in denkwijze met »de meerderheid van dat *gedeelte der Natie*, hetwelk zich omtrent de »gemeene belangen des Lands gelieft te verklaren."[80]
De kracht die Moderaten en Federalisten, bij eene regelmatige beraadslaging, nog overig hadden, blijkbaar in de *a.* verwerping van voorstellen ter herziening van het Reglement: *b.* de keus der Commissie van 21 voor de Constitutie (ook *de Mist* en *de Sitter*); *c.* de zamenstelling der Commissie voor Buitenlandsche Zaken (*Gevers*, *Hahn*, *Queysen*, *Bicker*, *de Beveren*, en *Jordens*).

894. Het volledig Unitarisme werd door twee gebeurtenissen begunstigd: eene omwenteling in Frankrijk waarbij het meer revolutionaire deel van het Bewind zich van allen tegenstand der Gematigden, door militair geweld, wist te ontslaan, en de vernietiging der naauwelijks opkomende Zeemagt door de Engelschen, welke dringende behoefte deed gevoelen aan een algemeen middel van herstel.

4 Sept.: (18 *Fructidor*) omwenteling te Parijs. — Verlegenheid van het Directoire tegenover de voorstanders van terugwerking, met den naam van Contra-Revolutionairen en Royalisten bestempeld: de wettige loop der verkiezingen had in de beide Raden eene magtige oppositie gebragt, welke in het bewind zelf medestanders had: uit de 70 periodieke geschriften te Parijs waren er slechts vier ten gunste van het Gouvernement. Dit was derhalve in weêrspraak met de volksstem, in verkiezing en drukpers geopenbaard, doch het had in de beambten en in het leger een steun, en schroomde niet zich met te nietdoening van alle Constitutionele waarborgen, te Parijs, door tusschenkomst der troepen, in veiligheid te stellen: twee der vijf leden van het Directoire en meer dan 50 leden van het Wet-

gevend Ligchaam werden naar Guyana gedeporteerd; insgelijks een honderdtal personen tot de redactie der dagbladen in betrekking; de drukpers kwam onder censuur; oplegging van een eed van haat tegen het Koningschap. — Berigt van Meijer, Gezant te Parijs, dat »de Fransche Republiek nog eenmaal en waarschijnlijk voor altijd »gesauveerd en geconsolideerd is." — Vreugde der Unitarissen in de Clubs en ook in de Vergadering. »Bravo!" zeide men, »wel voorgaan doet wel volgen." Voorgeven dat er eene vreeselijke zamenzwering bestaan had ter herstelling, in Frankrijk van de Monarchie, in Nederland van het Stadhouderschap: oproer in Friesland, ter gelegenheid der burgerwapening (§ 880[a]) daarmede in verband gebragt. — 20 Sept.: voorstel van *v. Beijma* tot *a.* Nationale Feestviering wegens het gebeurde te Parijs; *b.* uitgave der stukken betreffende het complot; *c.* aanschrijving aan de Besturen om een wakend oog op alle binnenlandsche vijanden te houden; *d.* eed van eeuwigen haat tegen het Stadhouderschap, de Aristocratie, en de regeringloosheid. — 27 Sept.: voorstel om onderzoek te doen naar onwaardige ambtenaren: onstuimige discussie of het tot *daden* of ook tot *gevoelens* betrekking zou hebben; welke laatste (door sommigen als *inquisitie* gebrandmerkt) aan velen aannemelijk scheen. — Beide voorstellen, ofschoon er een onderzoek naar het gedrag van suspecte ambtenaren bevolen werd, bleven zonder wezenlijk gevolg.

11 Oct.: zeeslag bij *Kamperduin*, onder den Vice-Admiraal de Winter tegen de Engelschen onder Onslow, met 15 tegen 16 linieschepen; hardnekkig gevecht van drie uren, de Vloot bijna geheel vernield, of in de magt des vijands (8 linie-schepen genomen. 727 dooden en 674 gekwetsten). Verslagenheid ook bij veel snorkerij (de Vergadering besloot een monument te doen oprigten in de Egmonder duinen). Hevig misnoegen tegen de Commissie van Buitenlandsche Zaken, wier verantwoording, over het uitloopen der Vloot, door de meerderheid goedgekeurd wordt; de minderheid des te meer verbitterd. Zonder de bezwaren uit de Provinciale Quotas ontstaan, zou, volgens haar, de Vloot op gunstiger tijdstip in zee geweest zijn: nu althans moest, zonder uitstel, een krachtige maatregel in het werk worden gesteld.

895. De minderheid, sterk door de woelingen van haar medestanders onder het Volk, door de aanmoediging van het Fransche Bewind, en door den drang van het oogenblik, schreef aan de meerderheid de wet voor. Niets werd geëerbiedigd wat haar goedvinden in den weg stond. Het Reglement was een beletsel; het werd ter zijde gesteld. Het misnoegen van verscheidene Gewesten werd der Vergadering kenbaar gemaakt; zij sloeg er geen acht op. Bij het dreigen der Unitarissen in en buiten de raadzaal, werd de tegenstand geringer; toch bleef die sterk genoeg om lastig te zijn. Welaan! te lang reeds hadden Moderaten met Federalisten, Fede-

ralisten met Oranjevrienden geheuld; te lang, door de listen van bekrompenheid en eigenbaat, de verwezenlijking der heilzaamste maatregelen belet. De ure was daar waarop, om het Vaderland te redden, kortheidshalve elke tegenstand, door redenering niet verwinbaar, onder begunstiging van het zwaard der Franschen, ijdel zou worden gemaakt.

22 Nov.: voorstel eener *algemeene Geldheffing* tot herstel van de Vloot, in strijd met het Reglement, waarbij het opbrengen bij Quotas voorgeschreven was; verworpen met 44 tegen 42 stemmen, doch weldra met nietsbeduidende wijziging andermaal, en met dubbele hevigheid, in discussie gebragt. De Unitarissen achten het Reglement verfoeijelijk, zoo het de redding van het Vaderland tegenhoudt. — 2 Dec.: onder het geroep van »geene discussiën meer, wij moeten eene Vloot hebben!" (met 58 stemmen) algemeene geldheffing van 8% op de inkomsten. — Welbehagelijk aan Holland, dat (reeds 5 Oct.) verklaard had door geene *Provinciale* heffingen of negociatiën tot de algemeene behoefte te zullen bijdragen. Misnoegen der overige Gewesten; doch (17 Jan. 1798) besluit om evenwel bij den financiëlen maatregel te volharden (68 tegen 40 stemmen). — Klagten der Unitarissen over de inwendige verdeeldheid, aangekweekt, bij de gestadige onzekerheid omtrent de Staatsregeling, door bijzondere bedoelingen en belangen: zij ondermijnt het Bestuur, ontzenuwt 's Lands krachten, bedroeft de Bondgenooten, rijt de Natie en de Nationale Vergadering van een, en leidt naar politieke ontbinding. — Half Dec.: verklaring van 43 leden (*Vreede c. s.*) over hunne beginsels; onvervalschte Representatieve Volksregering, geregelde invloed van het Volk; ééne *Vertegenwoordigende* Vergadering; alle andere Magten louter *besturend* en verantwoordelijk; eenheid in het financiële zoowel als in het politieke: een stuk in de Vergadering genoemd »buitensporig en »ultra-revolutionair, regtstreeks uitloopend op ontbinding der Neder»landsche maatschappij." — 15 Jan. 1798: verzoek der Commissie voor de Constitutie om goedkeuring der grondslagen van haar werk (volkomen eenheid naar binnen en naar buiten, in het politieke en in het financiële). Verslag strekkende om, tot behoud der Republiek, het federatief stelsel den bodem in te slaan, de grondslagen aan te nemen en voor het aanvankelijk in werking brengen te zorgen, aangenomen (door den bijval der Moderaten) met 85 tegen 24 stemmen. Het Reglement feitelijk vernietigd. — 19 Jan.: voorstel om de Ambtenaren te doen zweren »eeuwigen haat tegen het Stadhouder»schap, de Aristocratie, en Regeringloosheid." Eisch der Unitarissen om het Federalisme daarbij te voegen: »willen wij zweren, laat ons dan goed zweren." — De Moderaten blijkbaar gezind om zich, in de bijzonderheden der beraadslaging, geenszins de wet te laten stellen.

Geruchten omtrent eene geweldadige onderneming tegen de Vergadering die het vrije Volk van Nederland vertegenwoordigt.

896. De warme vrienden der Revolutionaire vrijheid meenden, in haar naam en belang, tot het buitensporigste geweld geregtigd te zijn. Om geenerlei bezwaar in het uitvaardigen eener Staatsregeling naar hun zin te ontmoeten, schroomden zij niet, gewapenderhand en door Fransche hulp overmagtig, in de Volksvertegenwoordiging te dringen en zich tot alleenheersching te verheffen. Voor de verwijdering der voorstanders eener gematigde Staatkunde werd door gevangenschap of eedoplegging gezorgd. De Nationale Vergadering werd herschapen in een *Constituerend Ligchaam*, met opdragt der regering aan een uitvoerend en verantwoordelijk Bewind.

22 Jan. 1798. — 22 leden, alsmede de Commissie voor de Buitenlandsche Zaken (§ 893[a]) in hechtenis: op last van den Voorzitter *Midderich*, aangespoord door den Franschen Gezant *La Croix* en in verstandhouding met den Generaal der Franschen *Joubert* en den Luitenant-Generaal *Daendels.* De gearresteerden Federalisten (*Vitringa* en *de Mist*), of Moderaten (*Kantelaar* en *van Hamelsveld*), of ook Unitarissen die zich niet in allen deele naar den wil der hevige leidslieden gevoegd hadden (*van Hooff* en *Hahn*). — Om 8 uur 's morgens Midderich naar de Vergadering, met een vijftigtal leden, en ook met twee veldstukken en een deel der burgermagt en bezetting: de zitting *permanent;* verklaring van onveranderlijken afkeer tegen het Stadhouderlijk Bestuur, het Federalisme, de Aristocratie, en de regeringloosheid: tien leden, die weigeren, gelast te vertrekken. — Vernietiging van het Reglement en van alle Gewestelijke en Quartierlijke Souvereiniteit: de Nationale Vergadering veranderd in *de Constitutionele Vergadering representerende het Bataafsche Volk.* Benoeming en (25 Jan.) installatie van een *Uitvoerend Bewind* van vijf leden (*P. Vreede*, *Wybo Fynje*, *van Langen*, *Fokker*, en *Wildrik*) elk à *ƒ* 12000, aan de Vergadering verantwoordelijk, met volstrekte magt over Committés en Besturen, en over *Agenten* voor Buitenlandsche Zaken, Binnenlandsche Zaken, Justitie, Financie, Oorlog, en Marine. — Openlijke goedkeuring van den Franschen Gezant, door Talleyrand bevestigd. — De Provinciale Besturen veranderd in *Intermediaire Administratieve* Besturen; in Holland met opgetogenheid in de meeste Gewesten (vooral in Zeeland en Braband) uit dwang. — 29 leden (*Lublink de Jonge*, *van Royen*, enz.) niet weder ter Vergadering willende verschijnen, worden vervallen verklaard van alle posten en bedieningen, ook van het stemregt, en gesteld onder toeverzigt van het plaatselijk Bestuur.

Volgens de hoofdaanleggers, eene laatste politieke stuiptrekking onmisbaar om niet voor altijd de Vrijheid in ketenen te zien. »Ver»nietiging van een Staatsbestuur door zamenvoeging der partijen »verlamd; boventoon der Republikeinsche of Revolutionaire partij

»aanstelling *alleen* van ware en energieke Republikeinen, ter verkrij- »ging van een vast Gouvernement; verijdeling van het boosaardig »oogmerk om, in stede eener *Democratisch Republikeinsche* Constitu- »tie, het Volk onder het onverdraagbaar juk eener verkieslijke Aris- »tocratie te brengen."[81] Voortaan geen beschermen meer der aanhangers van Oranje; geen tegenwerken van een- en ondeelbaarheid; geen vertragen der Burgerwapening; geen toelaten van den Engelschen handel; geen smooren van de Volksstem door krijgsgeweld; geen wagen van de zeemagt; geen vernieling van het crediet; geen opstand der Gewesten tegen de Nationale Vergadering; geen halve maatregelen ter verslapping van den band van het Bestuur: »Het »Vaderland was in gevaar; de Vrijheid zieltogend; het venijn van »Aristocratie, Federalisme, heerschzucht, en zelfbelang gestort in de »Nationale Vergadering en onder alle Geconstitueerde Magten; het »Bestuur ontzenuwd, de Volksenergie uitgedoofd; overal koude on- »verschilligheid, gezellinne der slavernij; de Republikeinsche burger »vertrapt, mishandeld. De Nationale Vergadering heeft nu, als ge- »trouwe Volksvertegenwoordigers betaamt, de vijanden van Vader- »land en Vrijheid verplet; na twee jaren van *systematische wanorde*, »het Bondgenootschappelijk monster, niet ongelijk aan de Hydra der »Ouden, met een manmoedigen slag verdelgd; eenige grootere dee- »len der Burgerlijke Vrijheid tijdelijk ten offer gebragt, om eene »goede Staatsregeling te verkrijgen en een veel grooter genot der »Vrijheid verzekerd te zien.[81]

897. Met geweld moest voortgezet worden wat men met geweld had begonnen. Maatregelen volgden elkander op, ter doordrijving van eigen ontwerp, waarin, met de verlegenheid der overwinnaars, ook het onverbeterlijke der waanwijsheid en de naïveteit der willekeur openbaar werd. Men dwarsboomde hen; de gevangenis was daar. Men wilde geene posten van hen ontvangen; er werd met ballingschap gedriegd. Tegenwerking was te verwachten van de Gewestelijke en Plaatselijke Besturen; ze werden in den geest der zegevierende partij gereorganiseerd. Welligt zouden de stemgeregtigden zich bevoegd achten het gewrocht der Unitarische wijsheid ook te verwerpen; er had eene zuivering der Grondvergaderingen plaats. De beraadslaging over het Plan van Staatsregeling kon, in het Constituerend Ligchaam, tegenspraak doen ontstaan; derhalve de Constitutie moest te gelijk voorgelegd en opgelegd worden, en, door afspraak eener aldwingende meerderheid, werd aanneming *sans phrases* verordend. De benoeming van het Uitvoerend Bewind, door dit ontwerp aan het Wetgevend Ligchaam overgelaten, zou kunnen uitvallen in een niet volkomen Unitaristischen zin: der-

halve werd reeds bij voorraad voor de toekomstige overtreding der Staatswet gezorgd; en het Uitvoerend Bewind, tot dus ver voor enkel provisioneel gehouden, nu voor alsdan erkend en bevestigd. Nog waren de despotieke voorvechters der Vrijheid, als er door het Volk zou gestemd worden, van de meerderheid niet zeker; de krijgsmagt ter zee en te land werd tot stemming geregtigd, uitgenoodigd en geroepen. — Zoo verwierf men voor een Staatsvorm, op de eenheid en onweêrstaanlijkheid der Oppermagt gebouwd, de bekrachtiging der vrije en edele volksstem.

De gearresteerden gebragt op het Huis in 't Bosch, te Breda en elders: om, schreef het Uitvoerend Bewind, »de boosaardige be»doelingen te beteugelen van lieden, die listig voorgaven vrienden »der Vrijheid te zijn, om, door Aristocratie en Federalisme, haar »den moorddolk in het hart te stooten."

18 Febr.: klagt van het Uitvoerend Bewind dat de weinige burgers, voor posten geschikt, halsstarrig weigeren zich de keus te laten gevallen. Besluit der Wetgevende Vergadering (onder handgeklap ook van de gaanderijen) dat de zoodanigen van stemregt beroofd, en uit de Republiek zullen worden gezet.

De verpligting der Regenten van 1787—1795 tot schadevergoeding, aangenomen als beginsel. De Vergadering volhardt, ondanks de bezwaren die het Uitvoerend Bewind, ter zake van handel en nijverheid, heeft: want nu ten minste, na deze allerheilzaamste Revolutie, moesten regtvaardigheid en billijkheid aan de orde van den dag zijn.

Agenten om de Gewestelijke en Gemeente-Besturen te ontbinden en terstond weder te vormen met personen aan de tegenwoordige orde van zaken volkomen toegedaan; soortgelijke last voor de Ambtenaren, en zelfs, waar het noodig mogt zijn, voor de Geregtshoven. Een maatregel noodlottig, ook om de wijs van de ten uitvoerlegging: vele brave lieden door trotschheid, baatzucht, persoonlijken wrok, van bestaan beroofd.

6 Maart: Plan van Staatsregeling ter Vergadering gebragt: *over het geheel* onverwijld goedgekeurd; voorts (15 Maart) zeven leden bij de Commissie gevoegd, om *op overmorgen* rapport over de bijzonderheden te doen. Op het gunstig verslag (17 Maart), een algemeen *ja*, zonder meer. — Tevens (ook door Franschen invloed) besluit waarbij het Uitvoerend Bewind wordt bekrachtigd, als ware het volgens de Staatsregeling benoemd. — In de Proclamatie aan het Volk werd gezegd: »wij hebben aan het heil des Lands, onze »hoogste Wet, vele onzer bijzondere begrippen, ja onze *kieschheid* »zelve weten op te offeren."

Veel afkeuring zag men te gemoet. Agenten ter zuivering van de Grondvergaderingen: van stemgeregtigdheid uitgesloten *a.* die tot dus ver niet waren verschenen, of bekend stonden als der be-

staande orde van zaken vijandig: *b.* die weigerden de verklaring van afkeer, volgens de beginselen van 22 Jan., te doen. — Menigvuldige en hevige klagten over het onregt waarmeê de een bevoegd, de ander onbevoegd verklaard wordt (Schimmelpenninck en zelfs Wiselius ontburgerd). — De krijgslieden opgeroepen.

23 April: het Ontwerp goedgekeurd met 153,913 tegen 11,597 stemmen.

Constitutie (Een tamelijk getrouwe afdruk der Fransche Staatsregeling van 1795. § 884a). — Eenheid en ondeelbaarheid. Verdeeling in acht *Departementen* (Eems, Oude IJssel, Rijn, Amstel, Texel, Delf, Dommel, en Schelde en Maas): regtstreeksche verkiezing van een Vertegenwoordigend Ligchaam, in Twee Kamers verdeeld; dit kiest buiten zich een Uitvoerend Bewind van vijf leden, aan hetwelk, behoudens verantwoordelijkheid, eene zeer uitgestrekte magt opgedragen wordt. Departementale en Plaatselijke Resturen enkel *beheerend* en geheel ondergeschikt; zelfs de Regterlijke Magt eenigermate onder toezigt gesteld. De Geestelijke goederen *Nationaal;* insgelijks de goederen der (sedert 1 Jan. 1795) uitgeweken Stadhoudersgezinden, die voor altijd worden gebannen. Verklaring dat het Bataafsche Volk, overtuigd van de belangrijkheid der zamenstemming van de Fransche en Bataafsche Republieken, nimmer eenige afzonderlijke verbindtenis wil met die Volken, wier staatkundig belang in tweestrijd is met den voorspoed der beide Natiën.

VERTEGENWOORDIGEND LIGCHAAM.

898. Nu was de nieuwe Staatsregeling dáár; nu zou het Vertegenwoordigend Ligchaam door de vrije burgers benoemd worden; nu zou, na zooveel oponthoud, het Souvereine Volk in het bezit zijner onbetwistbare regten worden gesteld. Doch er was wederom bezwaar. Was het zeker dat het Volk zich van die regten zou bedienen, overeenkomstig het welbehagen dergenen die, naar eigen schatting, alleen de echte vrienden waren van het Volk? Zelfs na de willekeurige wijziging der stemlijsten, was men op de uitkomst der verkiezingen niet gerust. Ook hiertegen had men een hoogst eenvoudig hulpmiddel bij de hand. De leden der Constituerende Vergadering, om van eene goede keus verzekerd te zijn, besloten zich zelven te kiezen, en, gelijktijdig met het te niet gaan der vorige, zich in het bezit der nieuwe vertegenwoordigings-posten te stellen. Aldus, met ter zijdelegging der pas in het leven getreden Grondwet, in de gewigtigste van haar verordeningen, werd bij exceptionelen maatregel, gelijk het Uit-

voerend Bewind, evenzoo het Vertegenwoordigend Ligchaam gevormd.

4 Mei: op voorstel van den President, verklaart de Vergadering dat zij, met en door de aanneming der Staatsregeling, is vervallen, en dat de leden, die de bepaalde requisiten bezitten, zich terstond zullen formeren tot het Vertegenwoordigend Ligchaam. — Ook dit door Franschen invloed, op aandrang inzonderheid van *La Croix*, en niet zonder geweld en bedreiging: niemand zou in de Vergadering het woord mogen vragen, dewijl men toch de gevoelens der meerderheid wist; en toen in het Committé Generaal een lid gezegd had dat hij niet aarzelen zou zijne redenen *voor* aan het Volk bloot te leggen, en nu ook een ander verklaarde dat hij dan openlijk zijne redenen *tegen* mededeelen zou, vloog een derde op, »die dit doen »wil, moet daadlijk in arrest gesteld worden;" door verscheidene leden met luidruchtig geroep geappuyeerd: — »*Frankrijk wil het*," was het magtwoord, waarmede men veler huiverigheid overwon.[54] — 20 leden benoemd om $^2/_3$ der Tweede Kamer te vormen: 43 bleven er voor de Eerste; de aanvulling zou volgens de Staatsregeling plaats hebben.

899. Openlijke schennis der Staatsregeling die men zoo even, ten gevolge eener reeks van gewelddadigheden, afgekondigd had, mogt door de Revolutionairen, in wier oog het Vaderland alleen door voortduring van eigen gezag kon worden behouden, heilige pligt zijn: zij was onverdragelijk in de schatting van elk die van de voordeelen dezer willekeur geen genot, en voor de verbreking van woord en belofte, in het nieuwe Staatsverdrag nedergelegd, eenig gevoel had. Misnoegen en verontwaardiging waren, zelfs bij de meesten dergenen die de gebeurtenis van 22 Januarij bewerkt of toegejuicht hadden, algemeen. Het Bewind, bij vermeerdering van weêrstand, zocht hulp in vermeerdering van die onberaden heftigheid waaraan het den naam van energie gaf. Haat en verachting waren het gevolg; vrees in te boezemen gelukte niet meer, omdat het, aan het einde zijner politieke kunstenarijen, geen vrijheid tot een ander en meer indrukmakend soort van navolging van het Jacobijnsche model zou gehad hebben.

Volgens den Voorzitter der 1ste Kamer (*Ockerse*) zou de 4de Mei »gezegend worden door al wat wijs, braaf, en opregt beminnaar »van het Vaderland is." Het Volk onderschreef die officiële lofbetuiging niet. — 19 Mei: feestviering: overal luidden de klokken; het geschut werd driemaal losgebrand; de vlaggen zwierden; zoodat enkel vreugd op het vreugdefeest ontbrak. — Klagten over »trotsch-

»heid van den Wetgever af tot de Subagenten toe, meer dan bij de »vorige Aristocraten; deze ontzagen het Volk nog al, nu is het willekeur; men tracteert de belangen der burgeren *en bagatelle:* onvergeeflijk is de handelwijs op den 4den Mei."

Vinnigheid van geschriften en dagbladen; een *Politieke Bliksem*, een *Constitutionele Vlieg*, een *Revolutionaire Vraagal.* — Proclamatie van het Uitvoerend Bewind: het zal niet stilzittend gedogen dat de vrijheid met hare eigene schoonste wapenen worde ten ondergebragt; *tedere zorg* om de vrijheid der drukpers voor alle belemmering te behoeden, heeft tot schijnbare werkeloosheid geleid; nu zal het maatregelen nemen, »die niet zacht zullen zijn." Verregaand misbruik »van de drukpers is een aanval op de Constitutie, op de vrijheid »zelve; die onze blakende Vaderlandsliefde kent, zal beseffen wat »wij kunnen ondernemen wanneer wij haar in gevaar beschouwen."— Verdubbeling van misnoegen, omdat men geenerlei verligting van den drukkenden last der buitengewone heffingen ondervond.

Ergernis, zelfs van de Agenten en van Daendels. Deze, onvermogend den Franschen Gezant voor eene wijziging van zaken te winnen, vertrekt naar Parijs. Proclamatie, door de beide Kamers goedgekeurd, tegen zijne strafwaardige desertie en tegen de woelingen der Federalisten, der Aristocraten, ook der zoodanigen die vrijheid en vaderlandsliefde in den mond hebben, maar wier harten van de snoodste bedoelingen zwanger gaan. — Verschil onder de leden van het Bewind zelf; daar twee (Fokker en Wildrik) noodig achten het Besluit van 4 Mei aan het Volk te onderwerpen, of wel de verkiezing over het volle getal der Representanten uit te strekken.

900. Zoo had men, na grooten ophef, een, door overmaat van willekeur, wankelend en suizebollend Gouvernement; eene coterie, met een dagelijks magteloozer drom van vleijers en trawanten; een gehaat en veracht driemanschap, in het midden der bevolking geïsoleerd. Het bleef in stand, alleen omdat het door de gunst der Franschen in stand gehouden werd. Dit duurde niet lang meer. Het verbeurde ook die gunst, en nu wierp men, op den 12en Junij, het niet halfjarig caricatuur-Schrikbewind omver.

Te Parijs had de partij der hevige Republikeinen, na de zege van 18 fructidor, weder een nederlaag ondergaan. Een groot deel der verkiezingen, zeer ten haren voordeele uitgevallen, was den 11en Mei (22 *floréal*) door het Directoire vernietigd. Deze meer vijandige rigting tegen overdrijving was ook voor Daendels, ondanks de tegenstreving van den andersgezinden La Croix, de waarborg eener gunstige ontvangst.

10 Junij: Daendels te rug: door Joubert verwelkomd en bijgestaan, overvalt hij (12 Junij) het Uitvoerend Bewind gewapenderhand: »die schelmen, die landverraders, dood of levend moeten wij

»ze hebben." Vreede en Fynje ontvlugt, v. Langen in hechtenis; de Kamers door krijgsvolk gestoord; eenige leden gevangen. — Proclamatie der Agenten aan het volk (*Spoors*, *Pyman*, *Gogel*, *Tadama*, en *la Pierre*).

INTERMEDIAIR WETGEVEND LIGCHAAM.

901. De zin en geest van dit bedrijf was: goedkeuring der beginselen van 22 Januarij, afkeuring van hetgeen in naam daarvan geschied was; handhaving eener Constitutie, waarin men ten minste een steunsel tegenover de pogingen tot volslagen wanorde had; vernietiging van een, door eigen goedvinden, tegen haar voorschriften, opgeworpen Bewind. Met het uiteenjagen van een aanhang, welke voor geen overdrijving of hatelijkheid in eenigen maatregel die doeltreffend scheen, terug gedeinsd en door onbesuisdheid alles in de meest verregaande en zonderlinge wanorde gebragt had, werd de weg naar gematigdheid en verzoening eenigzins gebaand. De Agenten, die het heft in handen genomen hadden, benoemden een *Intermediair Wetgevend Ligchaam;* maar dit tusschenbewind was kort; het had geen ander doel of werk dan de Staatsligchamen te brengen onder meer regelmatigen en wettelijken vorm.

De 12 Junij tegen *a.* de Patriciërs en bekrompen verstanden die, met genoegen het Stadhouderlijk Bewind afgeschaft ziende, te veel belang bij de oude inrigtingen, of te groot crediet voor oude vooroordeelen hadden om de waarheden die de Staatsomwenteling tot eene Volkszaak maken, te erkennen; *b.* de wezens met de zuivere Republikeinen vermengd om verwaarloosd fortuin te herstellen, of aan lage driften den teugel te vieren, of door kortzigtigheid en overdrijving de belangen van den Staat te bederven. — De laatste factie had, in weinige maanden, algemeene wanorde gesticht; elken regel verstoord; alle banden der maatschappij losgerukt; zich, met uitsluiting van kunde en eerlijkheid, van de verachtelijkste hefboomen bediend. Door overijling en onkunde gevaarlijk; oorzaak, door zwakheid en Volksbedrog, van regeringloosheid en overheersching; door dweep- en factiezucht, van voorbeeldeloozen gewetensdwang. Allen, die geen personen vergoden wilden, uit het Bestuur; de Justitie beschimpt, vonnissen vernietigd; eerlijke en bekwame lieden door amptshonger van anderen verdrongen. — Het was noodig dit schrikbewind te verbrijzelen, aan de regering van zedelooze intriganten en vuige fortuinzoekers, van bloedzuigers en Lucullussen, een einde te maken.

en het Volk te redden uit de klaauwen van monsters, wier drift toeneemt, naarmate van den bereikbaren buit.

Verdediging van een extra-constitutioneel middel (*Coup d' état*) ook onder een Constitutioneel Bewind: zoo men geen middelen dan bij de Staatsregeling voorgeschreven tot afwending van de rampen van den Staat mogt aanwenden, zou de Staatsregeling door de Staatsregeling zelve verloren gaan; men is niet verpligt door Constitutionele middelen personen in de hand te werken die, met de vrijheid in den mond, achter het masker van de Staatsregeling het Vaderland zoeken ten onderste boven te keeren. Antwoord: zoo kan hij, die over den gewapenden arm beschikt, alle oogenblikken van de wettigste Vertegenwoordigers zich meester maken, hen uitéén jagen of gevangen nemen, en in hun plaats, de hoogste magt uitoefenen; en aldus wordt aan de willekeurigste daden van Romeinsche Legioenen of Turksche Janitzaren wettiging verleend.

Lusteloosheid voor ambten (om de verwarring van zaken, de onmogelijkheid der naleving van beginsels, en de ervaring der telkens herhaalde tusschenkomst van het Fransche Gouvernement) zoo groot dat velen, met afwijzing hunner redenen van ontschuldiging, bijkans in requisitie werden gesteld.

Intermediair Wetgevend Ligchaam door de Agenten benoemd, enkel voor de loopende zaken en terwijl het Volk tot de keuzen voor het Wetgevend Ligchaam opgeroepen werd. De aard der Revolutie, blijkbaar in *a.* de benoeming uit verschillende partijen: leden, die zich na 22 Jan. hadden onttrokken, maar ook de twee gematigde directeurs, en zelfs eenigen die in het besluit van 4 Mei hadden berust; *b.* de slaking der op 22 Jan. gearresteerden, eerst *na den afloop der verkiezingen.*

10 Julij: Grondvergaderingen: keus van voorstanders van 12 Junij (*van de Kasteele*, *Couperus*, *van Hall*, *van Royen*, *Lublink de Jonge*, *Appelius*, *van Leijden*); ook van tegenstanders (*Guiljé*, *de Sonnaville*, *Govers*, enz.).

VERTEGENWOORDIGEND LIGCHAAM (Julij 1798 tot Oct. 1801).

902. Onderwerping aan de Constitutie was nu het eenig beding. Het was de wensch, niet enkel der bedaarde voorstanders van een volledig Unitarisme, maar ook der Moderaten die, ofschoon zij eene anders gewijzigde eenheid zouden begeerd hebben, voor de terugkeering van eindeloos beraadslagen en van gevaarlijke onzekerheid beducht waren. Een nieuw tijdperk zou beginnen: het zou de vereeniging, de vernietiging der faktiën zijn. Naar geen gevoelens, naar daden zou worden gevraagd; niet naar hetgeen men verrigt had, naar hetgeen men voortaan zou verrigten. Niemand zou vervolgd

worden, mits door iedereen eerbied aan de Staatswet betoond wierd. Doch niet alle partijen waren bereidvaardig om zich, met wanhoop aan eigen triumf, naar de inzigten van anderen te voegen. De gesteldheid van Europa was in revolutionairen zin niet zoo bevestigd dat elke kans op herstel van den voormaligen regeringsvorm verdween; en de woelingen van den Jacobijnschen aanhang te Parijs waren krachtig genoeg om ter aanmoediging te strekken dergenen die hier te lande met hen eensgezind waren.

Niet de zege van éène, maar de vernietiging van alle Factiën is daar. — De 12de Junij geene reactie tegen den 22sten Januarij; integendeel, het toen gebeurde wordt geconsolideerd: een buitengewoon middel was noodig, in Januarij, om eene Constitutie te verkrijgen, in Junij, om de Decreten van 9 Maart en 4 Mei, waarmeê doodelijke inbreuk op de Constitutie geschied was, te verbreken; doch voortaan kent de Staatsregeling slechts twee partijen, zij die ze handhaven en zij die ze willen ondermijnen: geen Stadhoudersgezinden dan die alsnog den Stadhouder zouden willen terugbrengen; geen Federalisten, dan die alsnog het Bataafsche Volk in onderscheidene Volken zouden willen splitsen; geen Aristocraten dan die alsnog zouden verlangen dat hun wil en niet de wet gevolgd wierd; geen Anarchisten dan die thans de Grondwet omver zouden trachten te werpen.

903. De Staatsregeling kwam in werking. Een Wetgevend Ligchaam, door Volkskeuze gevormd; in twee afdeelingen, de eene voor het initiatief, de andere voor de sanctie der wetten, gesplitst, en waaraan ook het Uitvoerend Bewind verantwoordelijk was. Het instrument, door de heftige partij, naar eigen inzigt vervaardigd, zou aan de inzigten der Gematigden dienstbaar worden gemaakt. Het Fransche Directoire liet zich, met stilzwijgend beding van voortdurende ondergeschiktheid, al wat tot stand gebragt was, gevallen. De pogingen der Anarchisten werden aanvankelijk bedwongen en de kracht van het Gouvernement was in de uitgestrektheid der *Amnestie* openbaar.

31 Julij: opening van het Vertegenwoordigend Ligchaam: vorming in twee Kamers. — 1 Aug.: Memorie der Agenten; goedkeuring van hun gedrag (ondanks redeneringen en adressen). — Benoeming van het Uitvoerend Bewind (*van Hasselt*, *Hoeth*, *van Haersolte*, *Ermerins*, en *van Hooff*).

Schimmelpenninck als gezant naar Parijs; zijne gewigtige dien-

sten, door het Directoire bij voortduring gunstig voor het gebeurde te stemmen, ofschoon de nu bovendrijvende partij door la Croix en de Jacobijnen als aristocraten, federalisten en Engelschgezinden uitgekreten werd. — Evenwel, tot in het najaar van 1799 (§ 907) inblazingen der hevige Unitarissen, ten gevolge waarvan er tusschen de beide Gouvernementen geen volkomen goed vertrouwen kon zijn; zoodat het Bataafsche Bewind aan lage intrigue, laster, zotte en naamlooze beschuldigingen ten doel werd; van Fransche geëmployeerden van allerlei soort de meest ongepaste verwijten ontving; geenerlei goede verwachting noch bij de vredes-negociatiën, noch omtrent de armee, noch ten aanzien van een commercie-tractaat had, en den invloed der buitenlandsche overheersching niet enkel in de beschikking over de krachten van den Staat, maar tevens in de aanmoediging der vijanden van het Bewind en in de gestadige bemoeijing zelfs met de détails der inwendige administratie, op de meest grievende wijs, ondervond. De kleine Republieken, nevens Frankrijk, werden behandeld alleen op den voet van tributaire volken of van Gouvernementen, welke in effecte administratiën waren en niets meer dan den blooten naam van eene Mogendheid overig hadden. [80]

Verontwaardiging van sommigen, blijkbaar ook in de beraadslagingen der Kamers: men spreekt van den befaamden 12den Junij, »waarop een bezoldigd hoofd der militaire magt met scherpgeladen »geweeren, bewindsleden van hunne stoelen gerukt, tusschen de »bajonetten gevankelijk medegevoerd en de overigen uit elkander »gejaagd heeft; rampvollen dag, op welken, door een schanddaad, »het Vertegenwoordigend Ligchaam ontzield is." Eenige verzoekschriften in denzelfden zin. Verwijten, in Proclamatiën en geschriften, tegen de volkbedriegers, eigenbaatzuchtigen, onderdrukkers, overheerschers, intriganten, verschalkers van het Bataafsche Volk, vertrappers zijner eeuwige regten, bespotters zijner oppermagt, overtreders van de eerste beginsels van 1795; beantwoord met klagten tegen de Oranjegezinden, de Anglomanen, Federalisten, Aristocraten, Antiamalgamisten, fanatieken, waarvan de Bataafsche grond wemelt. — 21 Nov.: Brief van het Uitvoerend Bewind over eene zamenzwering der Anarchisten, in vereeniging met Brabandsche militairen en Hollandsche Uitgewekenen: het Bewind tot buitengewone maatregelen gemagtigd.

Op aandrang van den Franschen Gezant, *Amnestie* van alle revolutionaire misdrijven, tot op 31 Julij: zelfs voor van Langen en Fijnje (beschuldigd van 's Lands penningen verduisterd te hebben). — Bentinck en van de Spiegel (§ 880a) in vrijheid.

904. Weldra scheen voor de Oranjegezinden de dag van redding aangebroken te zijn. Magtige Vorsten, bij het gestadig voortdringen van het Fransche geweld, voor eigen veiligheid beducht, gaven aan de opwekking van Engeland gehoor. Aan de nieuwe Coalitie zou het gelukken Frankrijk, uit de

revolutionaire hoogte van 1793 in de slapheid van het Directoriaal Bewind gevallen, tot rede en billijkheid te brengen. De juistheid van dit gevoelen werd met schitterende overwinningen gestaafd. Straks zou, met de zegevaan der Bondgenooten, ook de welbekende standaard op Nederlandschen bodem worden herplant.

Engeland vereenigd met Rusland (24 Nov. 1798) en met Oostenrijk (na de ontbinding van het Congres te *Rastadt*, April 1799). — Overwinningen der Bondgenooten, onder den Aartshertog *Karel* en *Suwarow*, in Duitschland en vooral in Italië, dat bijna geheel heroverd wordt. Pruissen, dat met vrucht bemiddeling had kunnen aanbieden, neutraal en werkeloos. — Meer grond nog tot bekommering was er in de inwendige gesteldheid der Fransche Republiek: de geestdrift verdwenen; het gros der Natie onverschillig; de Grondvergaderingen bezocht door aanhangers van het Gouvernement of door active en ondernemende menschen die de omverwerping van het Bewind bedoelen; eene alle denkbeeld te boven gaande zedeloosheid; en het Republikeinsch systema, door misbruiken, zonder morele kracht.[80]

Oorlogstoebereidselen tegen onverhoedschen aanval. Versterking van het leger: Burgerwapening; wie zich onttrok, zou terstond in requisitie worden gesteld voor de nationale gesoldeerde armee.

Oranjegezinden in verstandhouding met de Emigranten.

905. Van den kant der Revolutionairen werd, gelijktijdig, het systema van den 12en Junij bedreigd. Hun uitzigten waren ook nu met den loop der zaken te Parijs in verband. Ergernis over het willekeurig en weifelend Staatsbeheer, aan hetwelk de ongunstige loop der krijgsverrigtingen te laste gelegd werd, scheen de ontbinding van het Directoire, ten behoeve van het Jacobinisme, te voorspellen. Zoodanige gebeurtenis zou, in de omliggende Gemeenebesten, inzonderheid in de Bataafsche Republiek, door gelijksoortigen schok worden gevolgd.

1799. 18 Junij (30 *prairial*): de Gematigden te Parijs uit het Directoire gedrongen; reactie van 22 *floréal* (§ 900a); dreigende houding der Jacobijnsche factie, in clubs en dagbladen, ook tegen het Bataafsche Gouvernement.

Beklag der hevige Republikeinen alhier over toelating van vijanden der een- en ondeelbaarheid tot het Stemregt, willekeurige beperking van de vrijheid der drukpers, verwijdering van Patriotten, plaatsing van Oranje-vrienden. Adressen op hoogen toon. De beraadslagingen heftig: »zoo voortgaande, zou de Bataafsche Republiek eene Vene-

»tiaansche Oligarchie worden. Om Vaderland en Vrijheid te redden, »breke men den scheidsmuur tusschen het Gouvernement en de Repu- »blikeinen af; roepe de ware, de alleen gewettigde beschermers te »hulp." — Volgens de klagt der vrienden van het Bewind, »werden de »Engelschen als onverwinnelijk afgemaald; de terugkomst van Oranje »voorspeld; de Vertegenwoordigers als dwingelanden uitgekreten; de »goede trouw der Bondgenooten betwijfeld; bij velen der brave land- »genooten alle geestdrift uitgedoofd: minkundigen beginnen aan het »behoud des vaderlands bijna te wanhopen; het openbaar crediet »wankelt; alle partijen bedienen zich van omstandigheden, geruchten »en woelingen om de constitutionele orde van zaken om te keeren »en vrijheid en welvaart te verwoesten." — Geen uitkomst dan door vereeniging van al wat verstandig en braaf is; »met terzijdestelling »van alle kleine ellendige hartstogten en van alle onwaardige kleine »drijfveren van personele ambitie, jalouzie, enz."[80]

906. Geducht was de krijgsmagt van Engelschen en Russen die in Noord-Holland aan wal werd gezet: het was als of ook door Oranjegezindheid de weg naar het binnenste des lands zou worden gebaand. Geenszins. Door de Fransche en vooral door de Bataafsche troepen werd men weldra tot aftogt en weder-inscheping gedwongen. Eene onderneming mislukte, welke, in de toenmalige omstandigheden, even als de Revolutie van 1795, enkel den triumf eener partij kon bewerken, maar die echter meer voordeelige kansen zou gehad hebben, zoo niet het voordeel van Engeland, eer dan het regt van den Stadhouder of het belang van Nederland, op den voorgrond gesteld was.

Plan der Geallieërden, om terwijl Engeland meesteres der zee was, te gelijkertijd uit Italië, Duitschland, en *Holland* in Frankrijk te dringen. — Gebrekkige middelen ter verdediging: de vaste haven- en kustwerken vervallen; in Noord-Holland en Friesland niet één versterkt punt: de zoogenaamde vloot (12 schepen) op de reede van Texel door 22 Engelsche linieschepen bewaakt: voor 70000 man ter behoorlijke bezetting onmisbaar, 20000 nationale troepen en 8000 Franschen. — Trage voortgang der burgerwapening; vrees voor bewegingen onder het Oranjegezinde volk. Opperbevelhebber *Brune*, »niet uitstekend in oorlogstalenten, niet zelfstandig van karakter, »niet altijd nuchter van hoofd, en niet volledig bekend met het »land."[1] Over de Bataven Daendels, »welligt meer een man voor »den partijgangersoorlog, dan om bij groote operatiën al de kansen »te berekenen."[1]

23 Aug.: afkondiging van de martiale wet: gewapende burgermagt beschikbaar, de rustende burgerij te wapen geroepen; magtiging om verdachte personen in hechtenis te stellen, en steden of landstreken in staat van beleg te verklaren.

27 Aug.: Landing, bij *de Helder:* 26 linieschepen en 150 vaartuigen, met 15000 man; eerste divisie van het Engelsch-Russische leger onder Abercrombie; dezerzijds 1400 gesneuveld, gekwetst of vermist. — 30 Aug. overgave der Vloot, onder Story, het Oranjegezinde scheepsvolk weigert te vechten. — De Engelschen meester van de Zuiderzee. — Wanhopig ontwerp van Daendels om (na het geld te Amsterdam uit de Bank geligt te hebben) naar Gorcum te trekken. — Uitgewekene Stadhoudersgezinden, die zich, door bemagtiging van grensplaatsen, met de Engelschen in gemeenschap willen stellen, afgewezen voor Koevorden, Arnhem en elders; de wederverschijning der Oranje-leus te Enschedé, Oldenzaal, Almelo, Delden, enz., kort. De Erfprins van Oranje vertrekt van zijn hoofdkwartier te Lingen naar Noord-Holland; aldaar »buiten alle over»leggingen gehouden en smadelijk uitgesloten van alle beleid."[4]

10 Sept.: Slag bij *de Zijp*, onder Brune en Dumonceau, voor het Gallo-Bataafsche leger ongelukkig, der vijanden verlies zeer gering.— Ontscheping van Russische troepen; het leger der Bondgenooten 40000 man, onder den Hertog van York; daartegen naauwelijks 23000 man. — Slag bij *Bergen* (19 Sept.); het voordeel dezerzijds: verlies des vijands 3987, der Bataafsche divisiën 2905 man. Geschut en vaandels in de handen der overwinnaars; »van meer gewigt nog »was de zedelijke invloed van den slag: de goede verstandhouding »tusschen de Russen en Engelschen geheel verbroken, tusschen de »Franschen en Bataven versterkt.''[1] — 2 Oct.: aanval der Engelschen met 30000 tegen 22000 man: slag van *Alkmaar:* de Franschen achteruitgedrongen; York te Alkmaar, en het hoofdkwartier der Franschen aan de Beverwijk. Enkhuizen en Medemblik door de vijanden bezet. — 6 Oct. slag bij *Castricum:* verlies des vijands 2536, dezerzijds 1382; het voordeel beslissend. — Algemeene terugtogt. De vijand ingesloten door modderpoelen, kale duinen en dorre stranden, zonder genoegzame huisvesting voor zieken en gekwetsten, de strijdbare soldaten ontmoedigd, de wapenen bedorven, de kleederen doorweekt, de ligchamen verstijfd; oneenigheden der Engelschen en Russen: drinkwater, enkel over zee aan een dikwijls vele dagen ongenaakbaar strand; dagelijksche versterking en toenemende geestdrift der tegenpartij. — Schandelijkheid der overeenkomst (18 Oct.) door Brune gesloten; noch betaling van oorlogskosten, noch vergoeding van schade, noch teruggave van eenige Nederlandsche Colonie, noch zelfs teruggave van de Vloot, door het Bataafsche Bewind als onontwijkbare voorwaarde gesteld: »eerlooze »daad."[1] — Wederinscheping (22 Oct.— 19 Nov.).

Gebrek was er geweest aan eenheid van overleg en bedoeling. Proclamatie van Willem V, om, zonder wraakzucht en vervolging, de vrijheid en onafhankelijkheid te hernemen: »het werk uwer ver»lossing zij, zooveel mogelijk, uw eigen werk." — Evenzoo de Erfprins, die zich bepaaldelijk tot de oude Regenten rigt: »wij re»quireren die vóór de Fransche invasie de collegien hebben gecon»stitueerd, de provinciale administratie op zich te nemen, met uit»zondering van hen die zich hebben laten employeren." — In de

manifesten der Engelschen geen teruggave der Kolonien: enkel uitnoodiging om, onder een verworpen Staatsbestuur en verdreven Vorstenhuis, bijkans eene Engelsche provincie te zijn; [1] jammerlijke misgreep van den Vlootvoogd Duncan, die ook vele Oranjegezinden afschrikt, door den Prins *wettigen Opperheer* te noemen. — De expeditie voor de Engelschen te bekoorlijker, omdat, als zij niet gelukte, er gelegenheid was om schepen te bemagtigen en tuighuizen te vernielen. Poging om, bij het ontruimen van Medemblik, de magazijnen der marine in brand te steken.

De zegevierende loop der Bondgenooten werd tevens bij *Zurich* (27 Sept.) door de overwinning van *Massena* op de Russen gestuit.

907. Niet minder volledig was de nederlaag welke in Frankrijk aan de Revolutionairen toegebragt werd. Het Directoire, onvermogend om Constitutionele eendragt, door overreding of dwang, te bewerken; speelbal der partijen en van welks naderenden val de wederopkomst van bloedige verdeeldheden te gemoet gezien werd, week voor een Militair Bewind. Afgematheid was op overspanning, en afkeer op teleurgestelde geestdrift gevolgd. Eene overgroote meerderheid reikhalsde naar den tijd waarop aan de verkondigers van verderfelijke wijsheid en van hoogdravenden onzin de mond zou worden gesnoerd. Die taak was voor NAPOLEON bewaard. De grondslag der vrijheid zou in het herstel van orde worden gelegd. Het gezond verstand van den veldheer was krachtiger dan de redenering der sofisten; zijne stem had den boventoon over het revolutionair geschreeuw, en geen theoretische of praktische moeijelijkheid was onoplosbaar, omdat het zwaard van den roemruchtigen en gevreesden Eersten Consul voortaan bij de hand lag.

1799. 9 Nov. (18 *brumaire*) *Bonaparte*, uit Egypte wedergekeerd, doet, met gevelde bajonet, de Volksrepresentanten uit de vergaderzaal springen, en maakt zich meester van het gezag. Voortaan geen bejaging van valsche populariteit; geen streeling van eenige passiën en erroneuse opiniën, geen ijdele klanken; geen politieke vrijheid, dan om de beschermster der civiele vrijheid te zijn; geen betere waarborg dan in den overwegenden invloed van hen die door hunne bezittingen onmiddelijk bij de welvaart van het Land belang hebben. De anarchisten verpletterd. De leus, *eindigen van de Revolutie en verkrijgen van den vrede* had de grootste bekoorlijkheid voor bijkans het gansche volk. Ongeloofelijk was de algemeene vreugd.[80]

24 Dec. Nieuwe Staatsregeling. Alle wezenlijke magt bij den Eersten der drie Consuls: de Volksinvloed, in naam behouden, ei-

genlijk gebroken en vernietigd in de opmaking van Communaal-, Departementaal- en Nationaal-lijsten der Candidaten tot openbare bediening: een *Senaat*, door de Consuls (die het initiatief der wet hebben) benoemd, kiest de leden van een *Tribunaat* dat enkel discuteert, en van een *Wetgevend Ligchaam* dat enkel voteert.

908. De ontwikkeling en uitkomst der gebeurtenissen gaf ook hier te lande meerdere vastheid en rust aan den Revolutionairen Staat. Nu bijkans geheel Europa zich aan de veranderde orde van zaken onderwierp, scheen er voor de Oranjegezinden geen vooruitzigt meer te bestaan. Nu de overblijfselen van het Jacobinisme in Frankrijk met kracht werden ten onder gehouden, was ook in Nederland de kans der heethoofden voorbij. De beginselen der Gematigden hadden de overhand gekregen; er zou middel zijn om, met eenig overleg, de min gunstige werking van hetgeen in 1798 geschied was, tegen te gaan.

Invloed van den 18en *brumaire* hier te lande. »Zeer onaangename »sensatie bij hen die niet onduidelijk *coups d'état* en revolutionaire »operatiën tegen het Gouvernement bedoeld hadden." [80] — Aanvrage van Napoleon om geld, op grond dat de Bataafsche Republiek gaarne eene aanmerkelijke som tot daarstelling van dit evenement zou hebben besteed. [80]

909. Met de rust werd ook de afhankelijkheid bevestigd. Napoleon, wiens gezag, zoowel door schitterende overwinningen als door krachtvolle regeling der binnenlandsche aangelegenheden, telkens dieper wortelen schoot, was gereed om de omverwerping van het Nederlandsche Bewind in revolutionairen of contra-revolutionairen zin te beletten; maar het moest, om niet door buigzamer Gouvernement te worden vervangen, aan zijne begrippen en plannen dienstbaar en ondergeschikt zijn.

Bij het schijnbaar voorhouden van den olijftak had de Eerste Consul niet vergeten dat, ter versiering van den opgeworpen zetel, versche lauweren werden vereischt. *De eer van Frankrijk* werd de leus tot den krijg. Verbazende uitkomsten in één jaar (1800). Napoleon zelf herwint Italië bij *Marengo* (14 Junij); door een leger onder *Moreau* wordt, na den slag van *Hohenlinden* (3 Dec.), Weenen bedreigd. — 1801: 9 Febr.: vrede van *Luneville*: vernedering van Oostenrijk; bewilliging in den afstand van den linker-Rijnoever; schadeloosstelling door het Rijk te verleenen. Harde *Capitulatie* tus»schen overmagt en onmagt: Oostenrijk, op het vaste Land verlaten,

»stond alleen tegenover het colossaal vermogen eener revolutionaire »massa, welke door tijdverloop, ervaring, en zegepralen gedisciplineerd was." [55] — Binnen 's lands wil Napoleon (in overeenstemming met de begeerte eener naar een rustverzekerend Bewind reikhalzende bevolking) onderworpenheid, geen redenering; geen systema waarvan niet zijn alvermogen het beginsel, en gehoorzaamheid aan hem alleen de gevolgtrekking zij; een nieuw Gouvernement, waarvan hij de ziel vormt; uitdooving van het twistvuur der partijen in onvoorwaardelijke trouw aan zijn persoonlijk bewind: het overige is gevaarlijke onzin en *idéologie.*

Beloften van Napoleon aan den Gezant Schimmelpenninck: de Revolutie zou aan de betrekkingen tusschen de beide Gouvernementen een afdoend karakter van vriendschap en welwillendheid bijzetten; de independentie der geallieerde Republieken, waarmeê het Directoire gespot had, zou worden geëerbiedigd. Ervaring van het tegendeel, voortduring van dezelfde vernederingen en kwellingen: volgens Talleyrand, het gevolg van zeer casuéle, zeer bizarre, en zeer momentanele omstandigheden. Doch reeds in Maart 1800 was het: »op Bonaparte is volstrekt niet meer te tellen: onze reeds »verzwakte krachten worden door de inwendige verdeeldheden geheel nietig, de afhankelijkheid van vreemden invloed des te groo»ter; de steenen van Parijs springen mij tegen het hoofd." [80] Het geheele systema *militair* en alle andere consideratiën aan dit systema ondergeschikt: [80] men wil territoir om positie te nemen: bevolking om legers te vormen; geld om de armee te onderhouden en te versterken. *Demembrement* van Zwitserland (door de ontrooving van het Walliserland): een wenk van hetgeen ook met anderen plaats hebben zou.

De Bataafsche legerafdeeling, 5000 man onder *Dumonceau,* heeft in den winterveldtogt van (1800—1801), door dapperheid, geduld, en naauwgezetheid in de dienst, een niet onbeduidend gewigt voor het welgelukken der krijgsoperatiën gehad. [1]

910. De gebreken der Constitutie van 1798 kwamen, in haar jammerlijke gevolgen, dagelijks meer aan het licht. Afscheiding bragt verwarring en botsing der Magten, verdeeling bragt verdeeldheid in het Vertegenwoordigend Ligchaam te weeg. Onvermijdelijk was, bij de centralisatie van het beheer, eene schroomelijke opeenstapeling van zaken, die onafgedaan bleven, of, na langen tijd, zonder genoegzame bekendheid met gewestelijk of plaatselijk belang, op onbillijke wijs werden beslist. De inrigting van het kiesregt stond met ontburgering van een aanzienlijk gedeelte der Natie gelijk: zij maakte eendragt en verzoening ondenkbaar, terwijl ze menigwerf tot Vertegenwoordigers woelzieke personen deed benoemen, geschikt om, door de buitensporigheid van redevoeringen

en adviezen, eene spanning te verlengen, welke buiten de Kamers niet meer bestond.

1800: verwijtingen der Kamers onderling over uitstel en langwijligheid; stukken van aangelegenheid 1½ jaar in bewerking. Klagten over de wisselbaarheid en het dobberende der besluiten en de duisterheid der voorstellen: geen vastheid van beginsels; te meer geschil; langdurige en verdrietelijke hairkloverij; voortwroeten der partijen, in het beurtelings partieel doordrijven van haar begrippen. Dikwerf bij de Tweede Kamer geheel of gedeeltelijk verworpen wat, na verbazend langzamen tred, door de Eerste goedgekeurd was. Aanmaningen tot eensgezindheid zonder vrucht.

De toestand der Financiën steeds erger. Jaarlijks 70 millioen noodig; een *deficit* (1800) van 40 millioen. — Sedert 1798 had men naauwelijks iets van eenig belang verrigt. Er was geen stelsel van algemeene belasting; geen instelling van hoven en regtbanken; geen wetgeving in burgerlijk of strafregt; geen invoering der verordeningen die men op het armwezen, de gewapende burgermagt, het onderwijs, enz. gemaakt had. Eindelooze beraadslagingen, tallooze besluiten, over aangelegenheden van ondergeschikt, of plaatselijk en individueel, of voorbijgaand belang; terwijl in de meest gewigtige zaken niet dan een geest van uitstel en halve maatregelen en provisionele beschikking, zonder wezenlijke en fiksche en definitieve afdoening, opgemerkt werd.

911. De Staatsregeling, ontworpen naar begrippen eener zuivere democratie, met overhaasting goedgekeurd, opgelegd door dwang, en, door een aanmerkelijk gedeelte der zegevierende partij enkel uit noodzaak op den 12en Junij behouden en bevestigd, was, reeds vóór zij het constitutionele tijdperk der herziening bereikt had, afgesleten, onbruikbaar, en met de behoefte des oogenbliks en den vrij algemeenen wensch naar onverstoorbare rust en orde in strijd; bovendien ergerlijk, in oorsprong en strekking, voor den magtigen Bondgenoot, wiens goedvinden voor Nederland de wet was. Hij verlangde geen woordengebrom, geen ijdel revolutionair geklap meer. De reactie der Gematigden, die hij in Frankrijk bewerkt had, zou ook hier worden begunstigd, om in een gewijzigden Staatsvorm, de uitdrukking en den waarborg van invloed en overmagt te verkrijgen.

1801. 4 Maart: voordragt van het uitvoerend Bewind aan de Eerste Kamer, ter *vervroegde* herziening: behoudens goedvinden der Grondvergaderingen zou binnen twee maanden, door eene *ad hoc* benoemde Commissie, eene verbeterde Constitutie aan het Uitvoe-

rend Bewind worden ingeleverd, ter onmiddellijke onderwerping aan het Volk. — Redenen: de Staatsregeling draagt blijken van in tijden van binnenlandsche oneenigheden, met overhaasting ontworpen en aangenomen te zijn: er is te weinig op den aard der zaken, de plaatselijke gesteldheid, het onderscheiden karakter, het verschil in zeden en levenswijze gelet: de afscheiding der Magten is niet geregeld op eene wijs die schadelijke botsingen onmogelijk maakt. Verbetering van het Staatsgestel raadzaam om den politieken toestand van Europa, en om de wijs waarop de aangelegenheden der Republiek door de Mogendheden worden beschouwd.

Fel bestreden, als lijnregt tegen Art. 304 (»tot op het einde van »1803 kan geenerlei verandering in de Staatsregeling gemaakt »worden"); evenwel ter Eerste Kamer Commissoriaal, met 37 tegen 23 stemmen; en goedgekeurd, ook op grond dat het Souvereine Volk steeds bij magte is zijne Grondwet te herzien. Evenzoo in de Tweede Kamer, ondanks hevige tegenspraak, waarbij het Besluit der Eerste *misdaad* genoemd werd.

19 Mei: verslag der Commissie. — Ontwerp van Staatsregeling: stemgeregtigheid van allen; een Wetgevend Ligchaam, welks bijeenkomst slechts tweemaal in het jaar plaats hebben zou; een Staatsraad van zeven personen, onafhankelijk en met veel magt en luister voorzien; eigen beheer der Gewesten; voorlegging van het ontwerp, niet enkel aan de stemgeregtigde burgers, maar aan het *geheele maatschappelijke ligchaam:* in 1798 mogt men over dat grondbeginsel van het *Contrat Social* hebben geglisseerd, het is onwrikbaar; zonder dit wordt de zoogenaamde wet overheersching. (Ook kwam deze meerdere naauwgezetheid thans uitnemend te pas, om in de tot dus ver uitgesloten partij hulp tegen de mannen van 1798 te erlangen.) — Beraadslaging der Eerste Kamer. Bij de Constitutie, volgens de tegenstanders, was *herziening* in bijzaken, geenszins *omkeering* van grondbeginselen bedoeld: het evenwigt der magten zou worden verbroken ten behoeve van een Uitvoerend Bewind, voorzien met colossale magt: het bestuur enkel in handen van rijke en vermogende personen; hatelijk juk van Patriciërs en Aristocratie; slaafsche regeringsvorm van Venetië, Neurenberg, of Bern: zeven Staatsraden, kleine tyrannen, een soort van Godendom; de burger zal lager dan voor den Stadhouder moeten kruipen: een anti-republikeinsch maaksel van anti-patriotsche hersenen ter wederinvoering van het Federatief Bewind, waarbij aan 's Volks vrijheid de doodsteek toegebragt en de afgod aller deugnieten, het geld, ten troon gevoerd wordt. — Daartegen werd gezegd dat de tijd der magtspreuken voorbij is, en dat de ergste *Aristocraten* diegenen zijn, welke voor hun aanhang uitsluitende voorregten eischen, geen Constitutie begeeren, welke hun van de Regering zou kunnen doen uitvallen en het Volk niet raadplegen, ten ware zij vooraf zeker zijn dat het roer van Regering hun niet zal ontglippen. — Verwerping met 50 tegen 12 stemmen.

912. Verandering naar een reactionair en Aristocratisch

ontwerp, ook aan de voorstanders van het oude Gemeenebest bij gemis eener betere hope, niet ongevallig, kon door wederstand in de Kamers vertraagd, niet belet worden. Of had men niet, door buiten- en binnenlandsche antecedenten, geleerd dat, waar het Omwentelingssystema de Natie tot onvermogen en lijdelijkheid gebragt heeft, de wetgevende tegen de gewapende magt niet bestand is!

Adressen om elke poging tot vervroegde herziening aan te merken als misdaad van *gekwetste Majesteit des Volks.*

Keus van nieuwe leden gunstig voor de verwerping.

Desniettemin wil de meerderheid van het Uitvoerend Bewind (*Pyman, van Haersolte,* en *Besier*), door Fransche raadgeving bemoedigd, den tegenstand bedwingen. — Sept.: Notificatie aan de Eerste Kamer; bij Proclamatie van 14 Sept., is den Volke een ontwerp van Staatsregeling ter goed- of afkeuring (op 1 Oct.) voorgelegd; verzoek om de stukken voor berigtgeving aan te nemen.

Proclamatie aan allen: de Staatsregeling van 1798 het gewrocht van eene partij welke, door alle spitsvindigheden eener bedriegelijke Staatkunde, getracht heeft het bestuur onder zekeren kring van menschen te houden. Zij onttrekt aan de burgers de beoordeeling hunner eigene zaken; zoodat plaatselijke en huiselijke belangen en behoeften verre van hen worden behandeld; in naam door het Algemeen Bestuur, inderdaad door ondergeschikte ambtenaren, die, ook bij eerloosheid en kwade trouw, onder den dekmantel van orders en aanschrijvingen onverantwoordelijk zijn. Het Wetgevend Ligchaam, door den aard zijner inrigting, tot langwijligheid of ligtvaardigheid geleid: de gewigtigste onderwerpen (Armwezen, Gemeente-besturen, Burgerlijke Regtbanken), ook na den meesten omslag van Rapporten en Adviezen, onafgedaan: de wetten, in stede van algemeene voorschriften, even zoo vele bepalingen in bijzondere gevallen; waardoor de Uitvoerende Magt verlamd en iedereen die den draaikolk nadert, duizelig wordt.

Staatsregeling. — Geen verklaring van afkeer; onderwerping aan de wet; alle bepalingen die sedert 1795 aan eigendomsregt hebben gederogeerd, herzienbaar; elk Kerkgenootschap blijft in het bezit der goederen die het met den aanvang der eeuw had; Departementen, volgens de grenzen der voormalige Gewesten. *Staatsbewind* uit 12 personen naar toerbeurten door de Departementale Besturen benoemd: met het initiatief der wetten. *Wetgevend Ligchaam* van 35 leden; om de wetten gaaf goed- of af te keuren, door 12 voor elke bijeenkomst benoemde leden bediscutieerd. Vrije beschikking van Gewesten en Gemeenten over eigene zaken. Veel van groot gewigt (bij v. het stemregt) overgelaten aan nadere regeling bij de wet. *Nationaal Syndicaat,* dat, ter handhaving van de Constitutie, het toezigt over alle ambtenaren en Collegiën houdt. — 106, in plaats van 308 artikelen.

Tegenstand der Eerste Kamer (de handelwijs van het Uitvoerend

Bewind eene magts-usurpatie ter omverwerping van de grondzuil van den Staat, zoodat de Volks-oppermagt een hersenschim wordt) beantwoord met het wijzen op de schroomelijke gevolgen van verdere botsing. Verwerping met 28 tegen 26 stemmen. — Voorstel om den stap ter verantwoording van het Uitvoerend Bewind te laten, met 27 tegen 25 stemmen verworpen: het Bewind gelast onverwijld de Proclamatie buiten werking te stellen.

18 Sept.: het Uitvoerend Bewind (in verstandhouding met den Franschen Generaal-en-Chef *Augereau* en met de Agenten van Oorlog en Policie) sluit de vergaderzalen der beide Kamers, om ze, totdat 's Volks wil gebleken zou zijn, in hare werkzaamheden te schorsen. — *Proclamatie*: het Bewind heeft niet mogen dulden dat de stem eener geheele Natie gesmoord wierd door weinigen die stoutelijk vaststellen wat het Volk niet, en wat het al wil. — Heftige tegenstand der Directeurs *van Swinden* en *Ermerins*: deze, om de wettigheid van het besluit te beletten, had zich, door ligchaamssterkte, in het bezit van Presidialen stoel en hamer, edoch vruchteloos! gehandhaafd.

B. 1801—1813.

REACTIONAIRE DWANG.

913. De zucht naar vrijheid werd, ten gevolge der woeling en verwarring, door behoefte naar orde vervangen. Doch, gelijk te voren, in plaats van vrijheid wanorde, zoo is er nu voor orde willekeur geweest. Dit was, bij het vasthouden aan de revolutie-leer onvermijdelijk. Haar voortdurende werking was in de reactie zelve openbaar.

914. Bittere ervaring had bij velen de illusiën doen ophouden omtrent de mogelijkheid van zelfregering door het volk. Zij zagen het nu : de praktijk der Volks-souvereiniteit was het middel om, met gestadige miskenning en omverwerping van elk gezag, den Staat in voortdurenden toestand van onzekerheid en verdeeldheid te houden. Hoe dan ? had men zich bedrogen in het roemen op de uitnemendheid der op den voorgrond gestelde begrippen ? wel neen : de waarheid der leerstellingen zelve mogt niet in twijfel worden getrokken ; doch zij waren te verheven om, voor als nog, in beoefening te worden gebragt ; de omstandigheden waren er niet geschikt, het menschdom niet rijp voor. Wat moest er, om aan de theorie getrouw en in de toepassing niet onvoorzigtig en voorbarig te zijn, verrigt worden ? Het Gouvernement zou, in naam en ten behoeve van het Volk, een gezag voeren dat, om het ongenoegzame der voorbereiding, thans niet zonder gevaar in handen van het Volk zelf kon worden gelegd.

De zuiverste beginselen waren onteerd, de heiligste regten geschonden; de beoefening had weinig beantwoord aan de theorie; de verkeerde toepassing van op zich zelve onloochenbare waarheden had eene allernadeeligste uitwerking op een groot gedeelte van het menschdom en gaf het gereedste wapen aan de bestrijders der revolutie-begrippen om een algemeenen afkeer van het systema

van volksregering te verspreiden: het Republikeinsch systema was bij de Volken zelve in een verregaanden haat en afkeer gebragt.[80] »Ook het Bataafsche Volk was lang genoeg inderdaad (van 1795 »tot 1801) afgemat of te leur gesteld door allerlei voortbrengselen »van intrigue, zotheid, of drift."[80] Om de eer der theorie en het geluk der Volken te redden, zou het stelsel van Volksregering merkelijk worden *getemperd:* slechts die mate van politieke en civiele vrijheid mogt er zijn, welke met de zwakheid der menschelijke hoofden en de kracht der menschelijke driften vereenigbaar is: geene theoretische luchtreizen meer; maar eene Staatkunde welke door prakticale resultaten geleid wordt.[80] — Daarbij vergat men dat *a.* het geenszins de voortreffelijkheid eener theorie bewijst, wanneer haar vruchten, hoe vollediger de toepassing is, des te verderfelijker zijn; *b.* men alle waarborgen der vrijheidstheorie vernietigt, zoodra het plooijen van haar beginsel aan de Overheid vrijgelaten en zelfs ten regel gesteld is.

Alles, zeide men weldra, moest *voor* en niets *door* het volk worden verrigt.

915. De Volkssouvereiniteit bleef de grondslag van het Staatsgebouw; in dier voege dat het Volk gerekend werd daarvan, naar de regelen eener Constitutie, ten behoeve zijner representanten, afstand te hebben gedaan. Zoo werd, regtens, de Vertegenwoordiging oppermagtig: de onverantwoordelijkheid hield op, en het alvermogen hield stand. De wil en het gevoel des Volks werd geëerbiedigd, maar het Volk werd geacht enkel te willen en te gevoelen wat met het goedvinden van hen welke men vertegenwoordigers van het Volk noemde, overeenkwam. Het ligchaam der Representanten, personificatie van het Volk en dus, als ware het, tot zelfbedwang geregtigd, kon het kiesregt beperken, de drukpers aan banden leggen, de vrijheid van petitie ontzeggen, den Souverein, naar believen, in ketenen slaan; zoodat het Volk, in stede van eenig zelfbeheer te erlangen, verstoken werd van allen invloed op een bewind waarin de Natie, zoo het heette, een tolk, een dienaar, en een mandataris, maar in waarheid een voogd, een wetgever, en een onweerstaanbaren opperheer had.

Beperking van het stemregt, welks algemeenheid het *criterium* van een wezenlijk *Contrat Social* is; aldus nieuwe soort van Aristocratie en Privilegie, op willekeurige onderscheidingen gebouwd. — Omgekeerde verhouding der Representanten tot het Volk; zij vertegenwoordigen de Natie, om ook van haar de gehoorzaamheid te eischen die, volgens de theorie, door hen zelven aan haar moest worden betoond: geen ruggespraak, geen verantwoordelijkheid; maar

wel het alvermogen dat uit een gestadig beroep op de Volkssouvereiniteit ontleend wordt. Alzoo geschiedde wat in de Nationale Vergadering (1796) voorspeld was: »goed en bloed van elk individu en »dus van de geheele Natie zal staan ten believe van de meerder»heid eener Vergadering; eene colossale, eene dictatoriale magt in »de handen van een klein getal menschen, die welligt door eenige »weinige *ante-signani* zullen worden bestuurd. Men zeide: *le peuple »Souverein a donné sa démission.*" Zeker is het dat die hypothese aan het gewijzigd Staatsregt met onbeschaamdheid ten grondslage gelegd, en het Volk, in slavernij van het Bewind (of van het deel der Natie dat invloed op het Bewind heeft), inzonderheid als *matière contribuable et conscriptible*, ten dienste van oorlogsontwerpen of van nijverheidsplannen, aangemerkt is.

916. Zoodanige zamentrekking echter in een, naar welgevallen, enger of ruimer getrokken constitutionelen kring was, zoo inderdaad orde begeerd wierd, ongenoegzaam. Representative Vergaderingen hadden, in menig opzigt, eigenaardig bezwaar; het was in Nederland gebleken. Haar beraadslagingen waren geen bedaard overleg omtrent de ware volksbelangen, maar een hevige strijd ter zake van politieke meeningen geweest; wel verre van te regeren op eene waardige en doeltreffende wijs, hadden zij deugdelijkheid en zamenhang der wetgeving, kracht en eenheid van Bestuur, onmogelijk gemaakt. De Vertegenwoordiging moest geleid worden en die leiding het werk van weinigen zijn; dubbele stelregel die in haar natuurlijke gevolgtrekkingen toegepast werd. Het Bewind hield eerst een leidband, weldra een muilband, voor onmisbaar, en het werd, om de nadeelen van democratie te vermijden, van trap tot trap met behoud steeds der constitutionele tooneelschermen, naar eene nooit vroeger gekende volkomenheid van eenhoofdige alleenheersching (*Autocratie*) gebragt.

Betrekking, gelijk van Volk en Representanten, zoo insgelijks van Vertegenwoordiging en Gouvernement veranderd in tegenovergestelden zin. Het Uitvoerend Bewind, dat onder invloed en toezigt eener wetgevende Vergadering behoorde te staan, geeft spoedig aan alle zoogenaamde wetgevers de wet. — Kunstgrepen om het beginsel van vertegenwoordiging onschadelijk te doen zijn. Een exceptioneel kiesregt; geen permanente Vergadering; voorts wegnemen of beperken van initiatief, amendement, algemeenheid der beraadslaging, en publiciteit. — De Representatieve ligchamen in stand gehouden niet alleen, maar, in zeker opzigt, uit hoofde juist van hun verachtelijkheid, hoog gewaardeerd; als een vorm, ten gevolge

waarvan het verdwijnen van het wezen der zaak minder in het oog valt; als een werktuig waarmede men het geheel der Natie bestuurt en dwingt; als een hefboom of een trechter waardoor de Volkskrachten in beweging gesteld en onder de magt der Regering worden gebragt; als een onmisbaar deel der inrigting van den Staat en der wapenrusting van het Gouvernement, omdat ook het ergste Despotisme aldus door het schild der legaliteit gedekt wordt.

Ook thans bleek het dat, ten gevolge van het Staatsregt der Revolutie, de Regering, om zich te handhaven, het dogma eener onbegrensde Volkssouvereiniteit en eener onvoorwaardelijke ondergeschiktheid aan het welzijn van den Staat, in haar eigen belang exploicteert; zoodat er, onder elken vorm, een gezag is dat op geenerlei wijze beperkt wordt (§ 832). Van de zoogenaamde Uitvoerende Magt, onder alle de Constitutiën, welke zich in deze jaren hebben verdrongen, gold, uit den aard der zaak, wat van den Raadpensionaris gezegd werd: »dat hem een alleronbeperktst ja des»potiek gezag was opgedragen; veel grooter en ampelder dan aan »de van ouds geëxsteerd hebbende Graven van Holland en voormalige »Stadhouders ooit heeft gecompeteerd."

917. Deze overlevering van het Volk, met zijne regten, vrijheden en belangen, aan de oppermagtige beschikking van kiezers, of representanten, of Regenten, of Autocraat; dit gestadig contrast van theorie en praktijk, van woord en daad, van heerlijkheid der belofte en bitterheid der teleurstelling, was geschikt om, vroeg of laat, onvoldaanheid en tegenstreving te verwekken. Het Gouvernement had dus behoefte aan waarborgen tegen de werking van beginsels die, enkel om de noodwendigheden der praktijk, ter zijde waren gelegd. Achter het staketsel der constitutionele vormen lag nog de vijand dien men van den troon had geworpen; het duizendhoofdig ondier der Volksoppermagt; de Souverein tegen wien men, in den grond der zaak, Majesteitschennis gepleegd had. Er werd door het Bewind steun en zelfbehoud gezocht in de uitbreiding van invloed, in de gestrengheid van verordeningen, ontworpen naar eigen belang; vooral in de magtige centralisatie, tegen wier alomvattend raderspel, ook voor den meest wettigen tegenstand aan het meest onwettige Gouvernement, buigen of breken het eenig alternatief is.

918. De uitgestrektheid der bemoeijenissen van het Bewind is het gevolg van den oorsprong en van de verbastering der revolutionaire grondstellingen geweest. Het Gouvernement was het geconcentreerde Volk; het was dus tot de zorg ge-

roepen over al wat de belangen dergenen voor wie het optrad, betrof; verpligting tot zorg gaf regt van *beheer*; volledigheid van beheer was niet mogelijk, ten ware de krachten der Natie, naar den geest en het ontwerp der Regering, in de kanalen en buizen, welke men door wetten en reglementen afgeteekend had, wierden gebragt en geleid. Dit overleg moest ook op de teederste en even daarom gewigtigste belangen van Godsdienst en onderwijs toepasselijk zijn; de afscheiding van Kerk en Staat belette het Staatsbeheer over de Kerk niet. De Christelijke geloofs- en zedeleer werd als een uitstekend middel ter bevestiging van het gezag en ter uitbreiding van echte Volksverlichting beschouwd; maar onder die voorzorg en beperking, onder dien regtstreekschen of zijdelingschen invloed, welke, tegenover de aanmatigingen der Geestelijkheid of de begrippen eener Kerk, ten behoeve van den Staat noodig zouden worden gekeurd. De noodlottige strekking van dit albedwang kwam echter minder aan het licht, omdat het door bijkans iedereen geacht werd te behooren tot de regten en pligten van den Staat; omdat het dikwerf met de inzigten der meerderheid strookte en aan de wenschen van het Algemeen te gemoet kwam, en omdat de ondragelijkheid van opofferingen en lasten, die omtrent den oorsprong en den aard der willekeur de oogen geopend zou hebben, enkel op rekening der buitenlandsche overheersching gesteld werd.

Bij vasthouding, in de meeste opzigten, aan de gelijkheid der Gezindheden, evenwel ook van Gouvernementswege, gelijk in Frankrijk (waar Napoleon, reeds in 1802, een Concordaat met Rome gesloten en aan de heerschappij van het Deïsme een einde gemaakt had) levendiger belangstelling in de Godsdienst, meer besef van haar onmisbaarheid voor den Staat. Afwijking van de zuiverheid der revolutionaire begrippen, ten behoeve van het Christelijk en Protestantsch beginsel: dus wederom viering van den dag des Heeren, uitschrijving van Bededagen; uitbetaling van tractementen, als verpligting van een Staat, die zich van de Kerkgoederen meester gemaakt heeft; beteugeling van de felheid waarmeê de Roomschen zich na 1795 van de nieuwe leerstellingen hadden bediend. Verlangen om het christelijk beginsel, ook op Staatsgebied, naar eigen inzigt te gebruiken; bij v. voor een Schoolwezen dat, in algemeenen zin, met vereeniging van Protestanten en Roomschen (zelfs van Christenen en onchristenen), christelijk wezen zou. — Suprematie van den Staat; afgeleid, deels uit de herinneringen aan een tijd, toen de Staat zelf aan de belijdenis der Kerk ondergeschikt was; deels uit de grenzenlooze regten welke het beroep

hetzij op de revolutie-leer, hetzij op de omstandigheden, aan het Bewind geeft: een gezag dat, na zich in de opvoeding het gewigtigste van de attributen der Kerk, nagenoeg bij uitsluiting, toegeëigend te hebben, zich ook verder overal laat gelden, waar het, ten dienste zijner oogmerken, inzage of tusschenkomst verlangt. — Bij de Constitutie van 1801 de Kerk nog eenigzins onafhankelijk gelaten; bij die van 1805, de Raadpensionaris belast met de *Hooge Policie*, zoo»wel in Burgerlijke als *Kerkelijke* zaken;" bij die van 1806, »door »gezag van den Koning en de Wet bepaald al hetgeen noodzakelijk »geoordeeld wordt, betreffende de organisatie, de bescherming, en »de uitoefening van alle Eerediensten." — Ook hier deed men, in soortgelijke omstandigheden en naar dezelfde begrippen, wat in Frankrijk gedaan was; waar Napoleon, bij het opbeuren van de Godsdienst, haar tevens, door zijne *Articles organiques,* alle vrije beweging en ontwikkeling ontzegd en belet had.

919. De onderworpenheid aan Frankrijk bleek ook thans door gelijkvormigheid in de gedaantewisselingen van den Staat. Het gemeenebest, eerst gebragt onder een reactionair Bestuur, moest, weinige jaren later, door eenhoofdigheid voorbereid worden tot eene erfelijke Monarchie, die zelve het middel was om ineensmelting met het Keizerrijk te bewerken. Nederland mogt een soort van eigen bestaan hebben; het had, tegenover Frankrijk, geenerlei eigen wil meer.

Volkomen magteloosheid. Niets bleef er over dan met kloekmoedig geduld eene betere wending van zaken in Europa, en daarmede eene redding van het arme Land te verwachten. Inmiddels was eene voorgewende onafhankelijkheid de fataalste soort van Nationale existentie waarin een Land met mogelijkheid kan zijn.[80] — Napoleon verzuimde niet telkens in de Tractaten de onafhankelijkheid van Holland (dat is, de volledige afhankelijkheid van hem alleen) te bedingen.

920. Napoleon is de lotbeschikker van Nederland geweest. Zijn wenk was voor Frankrijk, en een tijdlang bijkans voor geheel Europa, de wet: zoodat er, ook hier te lande, eer men tot onderdanen gemaakt was, onderdanigheid bestond. Opgetogenheid was er over zijne talenten, over de handhaving, zeide men, van de weldaden der Revolutie tegen de woelingen der Koningsgezinden en de onstuimigheid der Jacobijnsche partij; maar de geestdrift loste zich weldra op in haat en afschrik. Wederstand scheen ondenkbaar, totdat het lijden onverduurbaar was geworden en de vrees voor het despotisme de vrees voor den despoot overwon.

De magt van het revolutionaire Frankrijk was in Napoleon geconcentreerd; Opperhoofd van een Staat, waarin wegneming van alle ongelijkheid den weg voor gelijkheid van onderdrukking gebaand had; erfgenaam van de krachten welke de Revolutie, door de ontbinding zelve der Maatschappij, te voorschijn had geroepen; bekleed met een gezag waarin, bij de onmogelijkheid om zelve de overhand te hebben, door elke partij, tijdelijk althans, een waarborg van rust en veiligheid gezien werd: zoodat de wensch en de behoefte van allen hem scheen uit te noodigen en te dringen tot dat persoonlijk beheer, waardoor alleen men het einde van verderfelijke woeling mogelijk hield. Aldus werd in Frankrijk zijne heerschappij, in Europa zijne overheersching gevestigd. Aan de wereld-Monarchie scheen slechts de naam te ontbreken. Vorming van een soort van *Federatief stelsel*, waarin de Staten achtereenvolgens aan het *Groote Rijk* zouden worden gehecht, onder het beheer van Dynastiën, door eenheid van bloedverwantschap en belangen aan de Napoleontische Dynastie gehecht. Hoe zou het verzwakte, verdeelde, tot nietbeduidendheid gebragte Nederland, in eigene krachten, tegenover zoodanig gevaarte, door den wil en het genie van zoodanigen man bestierd, eenige zelfstandigheid gehad hebben?

921. Krijg was voor Napoleon de voorwaarde om zich staande te houden. Beteugeling der revolutionaire driften was ondoenlijk, zoo niet in treffende gebeurtenissen afleiding eener woelige bevolking, in oorlogstrofeën zelfvoldoening eener roemzuchtige Natie, en in vermeerdering van den invloed van het leger bevestiging voor het Gouvernement gezocht wierd. Ter onderschraging van een zetel, op zegepralen gebouwd, werden telkens nieuwe zegepralen vereischt. Er moest, tegenover binnen- en buitenlandschen vijand, dit nieuwe soort van Schrikbewind zijn. Wezenlijke vrede zou voor hem die bij allen gevreesd was, om het moedgrijpen van allen, onoverkomelijk bezwaar en onvermijdelijken ondergang ten gevolg hebben. In den grond was er, met veel staatkundig overleg, een *Militair* Bewind; dit begeerde van zijne Bondgenooten militaire ondergeschiktheid zoowel als militaire hulp. De Veldheer en Dictator wist ook nu geheel Frankrijk in een uitgebreid kamp te herscheppen; en Holland was een der flanken waardoor het tegen den aanval van Europa gedekt en ter overvleugeling van Europa versterkt werd.

Krijgvoeren was in Frankrijk geene vrije keus. Voor de begeerlijkheid en eerzucht die de Revolutie had opgewekt, moest (zouden ze niet in eigen ingewanden wroeten) werkzaamheid en bevrediging buiten af zijn. De drang der omstandigheden was, bij het voortleven

der revolutionaire begrippen, de voorwaarde, en de aanhankelijkheid der soldaten een gansch niet overbodig onderpand van de bestendigheid der Keizerlijke Dictatuur.

Steeds was het voor Nederland, gelijk in 1804 opgemerkt werd: »het systema is geheel militair; het civile moet onderdoen: ons »Land heeft, in 't oog van het Fransche Gouvernement, geene »politieke existentie, zelfs geene civiele existentie: Frankrijk is »het groote militaire kamp, en het onze is een militaire avant»post."[80]

922. Het gezag van den veroveraar was gevestigd op de schennis der beginselen in wier naam het uitgeoefend werd. Aldus, verstoken van zedelijke kracht, bediende hij zich van materiëlen dwang. Bij het voortzetten van den oorlog was dit te meer onmisbaar; vooral toen de voordeelen geringer en de kosten zwaarder begonnen te zijn. Zoo werd de krijg zelve, waardoor dwingelandij mogelijk gemaakt was, oorzaak van vermeerdering der dwingelandij. Nederland ondervond het en dreigde, met Frankrijk en meer dan Frankrijk, onder oorlogslast en slavenjuk te bezwijken. Het lijden, voor de groote Natie door roem en overmagt ligter, werd voor de ten onder gebragte Volken, door schande en vernedering verzwaard.

Frankrijk onder Napoleon was, evenmin als Rome, onder de Keizers, eene eigenlijke Monarchie: het was, in den grond der zaak, een revolutionair Gemeenebest, waarin de republikeinsche begrippen en vormen ten dienste van één persoon, niet ongelijk aan de tyrannen der Oudheid, werden misbruikt. Ook Napoleon beriep zich, naarmate hij eigendunkelijker te werk ging, des te meer op de Volkssouvereiniteit; zoo namelijk dat de uitoefening daarvan aan hem, den eersten Representant der Natie, en aan zijn Geslacht na hem, overgedragen en hij dus, ter handhaving van die overdragt (met politie en censuur en Staatsgevangenissen en deportatiën en militaire Commissiën, en met ieder middel dat noodig gekeurd werd) verpligt was.

Napoleon wilde, zoo ver zijn invloed reikte en vooral, om de onderstelling van onuitputtelijke schatten, in Holland een Gouvernement hebben, »uitmergelend instrument ten zijnen dienste."[80]

923. De overmagt van Frankrijk op het vaste land werd door de overmagt van Engeland op de groote wateren geëvenaard. Voor Nederland was de zee even ontoegankelijk als onmisbaar. De handel, waardoor alleen het voortdurend torschen van ondragelijke lasten eenigermate mogelijk zou geweest zijn, werd belemmerd, en toen het *Continentaal systema* voor Napoleon een bedriegelijk plegtanker was geworden,

verboden en als misdrijf gestraft. Gestadige vermeerdering van kwijning en van achteruitgang was telkens het eenige bewijs dat men te voren nog niet het uiterste der ellende bereikt had.

Landing in Engeland was een ijdele wensch, nadat de opkomende zeemagt der Franschen bij *Trafalgar* (Oct. 1805) te niet ging: desniettemin zou, naar het heette, Groot-Brittanje wegkwijnen en versterven, zoo het afgesneden wierd van het vaste Land. Daarbij verloor Napoleon uit het oog dat *a.* voor een volledig verbod der Engelsche koopwaren volledige onderwerping van Europa vereischt werd; *b.* langs omwegen zou worden ingevoerd wat vroeger regtstreeks ingebragt was; *c.* Engeland, als Europa gesloten is, in andere werelddeelen velerlei uitwegen heeft; *d.* er geen bedenkelijker strijd is dan tegen de natuur der dingen, die ruiling van voortbrengselen en onderling verkeer der Natiën wil, en tegen die soort van gebruiken, waaraan ook de massa der bevolking, door langdurige en dagelijksche gewoonte, met bijkans onuitroeibare voorliefde gehecht is.

Verarming en gebrek. — In 1804 was het: »laten zij die veronderstellen dat er nog rijkdom in Holland is, dat het Bestuur alleen »verlegen en de burgers nog welgesteld zijn, het platte Land en »de Steden doorkruissen, de fabrijken, de kantoren binnentreden, »het inwendige der huisgezinnen opnemen: zij zullen het platte »Land verarmd, de steden in radeloosheid, de fabrieken zonder werk, »de kantoren ledig, en de huisgezinnen in tranen vinden."[80] Reeds vóór 1810, geen zeevaart, geen handel, bijkans geen fabrijkwezen; aanzienlijke steden merkbaar ontvolkt; menigvuldige huizen met het woord *onbewoond* geteekend; vervallen woningen, puinhopen van gesloopte gebouwen, gansche straten die verdwenen waren, de behoeftigen rondwarende door al de wijken heen.[55] — Naarmate de inkomsten der beklagenswaardige ingezetenen te niet gingen, werden de belastingen onder allerlei vormen en voorwendsels, verzwaard.

924. Belagchelijk scheen het op eenige hulp der Mogendheden te vertrouwen. De magt van Napoleon werd, door gebrek aan veêrkracht, aan gemeen overleg, aan wezenlijk inzigt in den aard en in de behoefte des tijds, somwijlen door overmaat van baatzucht en van eergierigheid welke tot schandelijkheden bragt, ondersteund en bevestigd. En toen de wederstand, welke door den drang des gevaars afgeperst werd, eindelijk, om het ontwaken van edeler zin bij de Natiën, aan sommigen gelukte, werd de bevrijding van Nederland nog lang onder de ijdele droombeelden eener dwaze opgewondenheid geteld.

Geen tijdvak welligt waarin, althans gedurende het meerendeel dezer twaalf jaren, bij de Vorsten en ook bij de Volken, doorgaans, en behoudens des te roemrijker uitzonderingen, een zoo verachtelijk berusten in het onregt dat aan anderen aangedaan werd en zelfs in eigen vernedering en schande geweest is. Het streven der Politiek was dat men het gemeenschappelijk gevaar op alle mogelijke wijze ontweek; hulp, waar ze niet kon worden geweigerd, verleende op de meest bekrompene schaal; elk middel om het strijdperk te verlaten, gretig te baat nam, en somwijlen, voor de kans om een stukske buit te bereiken, even verraderlijk als onzinnig, aan den algemeenen vijand de hand bood. De mishandeling van Zwitserland en Holland, de slooping van het Duitsche Rijk, de slavernij van Italië, de gevaren der Oostenrijksche Monarchie maakten naauwelijks eenigen indruk; zeer velen verheugden zich over den voorspoed van het geweld, omdat een bestendige vrede en de vernietiging der gehate inrigtingen uit vroeger eeuw alleen door de volkomenheid der Fransche overheersching, onder leiding van hem die de Vertegenwoordiger der Omwenteling was, mogelijk scheen. Vaderlandsliefde en publieke geest en gehechtheid aan Dynastiën waren, ten gevolge der nieuwere wijsheid, opgelost in zelfzuchtige berekening van hetgeen als persoonlijke winst of schade kon worden beschouwd. Vrede *op elke voorwaarde* was de leus, de hoogste wensch, het eenige doel.— Met de vrees voor de overmagt van Frankrijk en voor de talenten van het Opperhoofd paarde zich bij menigeen ingenomenheid met den zeldzamen man die de ontwikkeling der Revolutie gestuit had. Zijne magt scheen het algemeen geneesmiddel tegen de voorname krankheid der eeuw; het werktuig tot behoud of herstel der zekerheid en vastheid van iederen Staat. Haar niet te belemmeren; haar veeleer, om dit vermeend anti-revolutionair karakter, ook politieken overmoed veelzins ten goede te houden, ze te sparen, te voeden, te begunstigen, en te consolideren, is, jaren achtereen, het onveranderlijke stelsel geweest van het Oostenrijksche Kabinet.[55] — Eerst toen elke Staat, en in iederen Staat iedereen, door den ijzeren staf bereikt of bedreigd werd, is er uit het egoïsme zelf een nieuw soort van patriotisme geboren[78] en eene reactie ontstaan, alleen op die wijs verkrijgbaar, vermits elke drijfveer van beteren oorsprong verlamd was. — Engeland hield den standaard van de onafhankelijkheid der Volken hoog opgerigt; maar ook die edelmoediger Staatkunde, al ware zij steeds even krachtig, even onbaatzuchtig geweest, kon het groote doel, zonder medewerking van anderen, niet bereiken.

925. De dagen der vernedering waren niet van allen luister ontbloot. Er waren oorlogslieden ter zee en te land, welke niet zelden een dapperheid, eener betere zaak waardig, hebben betoond; Staatslieden wier schranderheid en ijver gunstiger uitkomst zouden verdiend hebben. De letterkunde gaf een sprekend getuigenis van voortduring en verlevendiging der Nationaliteit. De Geweldenaar ondervond somtijds dat

onderwerping met geen laaghartigheid gepaard en gedweeheid niet grenzeloos was.

De Admiraal *Ver-Huell*, die tegen de Engelsche overmagt den roem van kalme stoutmoedigheid heeft gehandhaafd; de bevelhebbers *Janssens*, *Chassé*, *Tindal*, *Trip*, *Cort Heijligers*, *Storm*, *de Grave*, *van Geen*, en anderen, die, in bijkans alle Gewesten van Europa, ofschoon voor belangen welke niet die van het Vaderland waren, in een strijd waartoe zij door krijgsmanspligt werden geroepen, te gelijker tijd met hun heldhaftigen tegenstander en toekomstigen veldheer, den jeugdigen *Erfprins van Oranje*, aan den Nederlandschen naam eer aangedaan hebben.[1] Bestuurders als *Schimmelpenninck*, *Mollerus*, *van Stralen*, *Roëll*, financiers als *Gogel* en *Appelius*, regtsgeleerden als *Reuvens*, *van Gennep*, *Elout*, en *C. F. van Maanen*, die, in onderscheidene betrekkingen, veelsoortige talenten en kundigheden, met weinig vrucht, maar met welmeenendheid en ijver, aan de dienst van Nederland hebben gewijd. — Verval der instellingen van wetenschap; evenwel in de Godgeleerdheid mannen, door kunde en scherpzinnigheid, bij velerlei afdwaling uitstekend; in de wis- en natuurkunde een *van Swinden* en een *Brugmans;* kanselredenaars als *Rau*, *van der Palm*, en *Dermout;* de taal- en letterkunde, althans naar evenredigheid der omstandigheden, bloeijend. Nu en dan een opstel (van *Kemper*, *Bilderdijk*, *Helmers*) in rijm of onrijm, waarin, bij veler vadzige berusting, een gloed van verontwaardiging over de schande meer nog dan over den rampspoed van het mishandeld Vaderland openbaar werd.

926. Zedenbederf was er; onverschilligheid; verval, inzonderheid ook in de Hervormde Kerk. Het *Algemeen Protestantisme*, waarin, overeenkomstig de nieuwerwetsche verlichting, het kenmerkende der Christelijke leer geheel of grootendeels te niet ging, werd door de meesten als een uitmuntend middel ter vereeniging van al wat in den Lande verstandig en braaf was, beschouwd. Toch was er meer prijsstelling op Godsdienstigheid; bij sommigen meer vernedering onder de krachtige hand Gods, om door Hem verhoogd te worden te zijner tijd.

Begunstiging van zoodanig Protestantisme; behoedmiddel tegen elk soort van ongeloof en bijgeloof, en vereeniging tevens van het geloof der Vaderen en de wijsbegeerte van lateren tijd (§ 526 en volg.)— Nu en dan b. v. onder Koning Lodewijk, pogingen om de Hervormden achteruit te dringen; doch meer dan in vorige jaren werd thans, ook waar de Roomsche Kerk de meerderheid had, voor beteugeling van overmoed gezorgd. Ook was er voor de Roomschen reden om over gelijkheid van regten dankbaar te zijn in ee Land waar de vorming van den Staat een duurzaam gedenkteeken

hunner onverdraagzaamheid geweest was; te meer in een tijd waarin de Revolutionaire magt geringschatting van den Paus ook in de ontneming van Staatsgebied en wereldlijk gezag getoond had, de Roomsche Eeredienst in Frankrijk enkel uit convenientie werd staande gehouden, en de geweldenaar (in wiens zalving, naar het oordeel van velen, de Kerkvoogd, met zelfvernedering, eene soort van heiligschennis had gepleegd), bij elke gelegenheid, afkeer uitsprak van hetgeen door hem, somtijds ten onregte, als aanmatiging der Roomsche Geestelijkheid beschouwd werd. — Voorbeeld hiervan, toen hij (1810) te Breda den Roomschen Priesteren van Noord-Braband te gemoet voerde: »gij beklaagt u over vroegere onderdrukking, gij »toont door uw gedrag dat gij ze verdiend hebt: zoo ik niet de be»ginselen kende der Gallicaansche Kerk, zou ik Protestantsch zijn »geworden en dertig millioenen Franschen zouden terstond mijn »voorbeeld hebben gevolgd.»

Onverschilligheid omtrent de Hervormde Kerkleer en miskenning van de kern der Evangelie-waarheid, zoo verregaande dat er voor maatregelen ten gevalle van Staatseenheid en vermeende Nationale beginsels, waarbij de Kerk van wezenlijken invloed op de Gemeenteleden en op de Natie beroofd werd, doorgaans aanmoediging, medewerking, en toejuiching van de zeer groote meerderheid der Gereformeerde leeraren was. De handhaving ook van datgene, waarin ten allen tijde de Christenen hun eenigen troost in leven en in sterven gezocht hadden, werd gehouden voor dorre polemiek. Naauwelijks was er wederlegging van geschriften als die bij v. van den Hoogleeraar *Regenbogen*, niet in ééne, maar in alle gewigtige hoofdwaarheden (de Godheid van den Zaligmaker, den oorsprong van het kwaad, de eeuwigheid der straffen, inzonderheid den aard der verzoening) tegen de belijdenis der Kerk gerigt.[33] — Desniettemin, onder het leed, meer zucht naar eene opbeuring welke bij de menschen vruchteloos gezocht wordt: invloed der Godsdienstige kennis welke, vooral bij de lagere standen, uit vorige tijden overgebleven was, terwijl de zucht naar weelde en zingenot bij velen, door gedwongen ontbering, tegengewerkt werd. — Traditioneel ontzag voor de leer en inrigting der Kerk: verandering (zoo werd ook aan Napoleon verzekerd) onraadzaam; de *organisatie* dagteekende van de tijden der Kerkhervorming, was van alle verkeerde wijzigingen gezuiverd, stemde met den geest der Protestantsche Kerk overeen, en droeg de goedkeuring weg van al de leden der Hervormde Kerk; ten aanzien van het *dogma*, hield het grootste gedeelte der Hervormden met alle kracht de openbare geloofsbelijdenis vast, in de symbolische boeken vervat (§ 83).

927. Partijen bestonden, of althans streden naauwelijks meer. Verschil van politieke inzigten werd vergeten, naar mate voor allen de onmogelijkheid van verwezenlijking hunner wenschen meer blijkbaar en, bij het toenemen van buitenlandsche verdrukking, de verwantschap en betrekking van land- en leedgenooten inniger werd. Ook was er voor bijkans elke

zienswijze een oogpunt waaruit de Staatsvorm, daargelaten het misbruik dat er, onder Napoleons middelijken of onmiddelijken invloed, van gemaakt werd, in geenen deele verwerpelijk was. De Aristocraat, zoo het hem aan middelen ontbrak om de vroegere overmagt op de burgerij geheel te herwinnen, was tegen de buitensporigheden der democratie, op afdoende wijs, beveiligd: de Revolutionair vond, in de algemeene beginselen der Constitutie, het onderpand eener aanstaande overmagt van begrippen welke men niet altijd, na ze als waarheden aangenomen te hebben, eigendunkelijk in de praktijk verloochenen zou. De wensch der Gematigden was in de beteugeling der Jacobijnen vervuld. De Stadhoudersgezinde zelf verblijdde zich, met de eenhoofdigheid van het Bewind, een waarborg tegen de herleving der aanmatigingen van de Patriciërs verkregen te hebben. Een nieuwe Staat was er; iedereen had regt en belang, voor een ieder bijkans scheen het pligt zich aan het lieve Vaderland, ook in die veranderde gedaante, te wijden. Alleen zij onttrokken zich die persoonlijk en uitsluitend aan het Huis van Oranje gehecht waren, of onvoorwaardelijk de volledige toepassing der revolutie-leer verlangden, of, vooral na de inlijving, geene werktuigen van vreemde overheersching begeerden te zijn. Lieden van allerlei kleur namen deel aan een Gouvernement dat, in den grond der zaak, als eene aan hooger invloed ondergeschikte administratie, geen kleur had; zij meenden des te meer vrijheid tot zoodanig deelgenootschap te hebben, omdat de rampen die men verduurde, geenszins aan den aard en de inrigting der Staatsmachine te laste werden gelegd, maar veeleer aan den verderfelijken dwang, waardoor zij, wederregtelijk en niet voor altijd, van kracht en werking beroofd was.

Zelfs een *Bilderdijk*, om den monarchalen vorm en de beteugeling van regeringloosheid en Aristocratie, vergat somwijlen dat de zoogenaamde Monarchie eene gewijzigde handhaving van de revolutie-beginselen was. Daarentegen, ook toen verandering van zaken onmogelijk scheen, volstandige weêrzin, van een *Wiselius*, zoolang er van de leer van 1795 afgeweken wordt; van een *G. K. van Hogendorp*, zoolang het Huis van Oranje niet in zijne erfelijke waardigheden, naar het verlangen en ten beste der Natie, is hersteld.

928. Van waar, volgens het gevoelen der meesten, zooveel jammer? Omdat Napoleon een geweldenaar was; omdat de Franschen in het Land waren gedrongen; omdat, ten ge-

volge van overdrijving, leerstellingen, uit haren aard zoo geschikt om wijsheid en geluk te verspreiden, enkel gediend hadden om den Nederlandschen Staat, met al wat daarin goed en nuttig was, ten onderste boven te werpen; om een Huis met hetwelk de zegeningen Gods over de Republiek zoo menigwerf in verband hadden gestaan, te verdrijven; en om Land en Volk, zoolang het nog geld en bloed had, tot een blijvend lokaas van buitenlandsche roofgierigheid te doen zijn. Mogt immer de vrijheid van wil, die sedert 1795 verloren geraakt was, terugkeeren, dan zou, zoo sprak men, Nederland, door de ervaring bedachtzaam geworden, in de gelegenheid zijn den boventoon aan die gematigdheid te verleenen, waarin de beradenheid van het gezond verstand en het zwijgen der hartstogten blijkt. Dan zou de zuiverheid der leer met de eigenaardigheid van het Volkskarakter, met de dierbare herinneringen van vroeger dagen, en met de gewijzigde behoeften van den tijd in overeenstemming worden gebragt.

929. Vierderlei Bestuur, waaronder men, in den grond der zaak, van den beginne af en zonder ophouden, met meerdere of mindere gewilligheid of tegenstreving, Napoleon tot Opperheer had: het *Staatsbewind* (Oct. 1801—Apr. 1805); de *Raadpensionaris* (tot Junij 1806); de *Koning* van Holland (tot Junij 1810); de *Keizer* van het Fransche Rijk (tot Nov. 1813.)

I. 1801 — 1805.

HET STAATSBEWIND.

930. De Staatsregeling van **1801** getuigde van den afkeer welke bij de voorstanders zelve der vrijheidsleer tegen de onberadenheid der toepassing ontstaan was. Van democratie naauwelijks een schaduwbeeld meer; de volksinvloed voorwerp van vrees of van spotternij, de Vertegenwoordiging zonder betrekking op de Natie of gewigt in den Staat. Het doel der Constitutie was, door versterking der uitvoerende Magt, de uitwerkselen der Omwenteling te regelen, te matigen, te verzachten, met regt en billijkheid in overeenstemming te brengen en, tegenover het voortsmeulend misnoegen der Revolutionairen, vereeniging van alle Gematigden te bewerken; verzoening

ook met hen in wier schatting, van den beginne af, de gebeurtenissen van 1795 heilloos en bejammerenswaardig waren geweest.

1801. 1 Oct: Aanneming der Constitutie door $^7/_8$ der stemgeregtigden; zwijgen werd als goedkeuren beschouwd. — 17 Oct.: Eerste Vergadering van het STAATSBEWIND: *de Beveren*, *Brantsen*, *van Hoogstraten*, *de Leeuw*, *Queysen*, *Spoors*, *Verheijen*, *van Haersolten*, *Besier*, *Pijman*, *Lewe*, en *van Burmania Rengers*. — 2 Nov.: installatie van het *Wetgevend Ligchaam*. Eene Vertegenwoordiging, even als in Frankrijk tot nietsbeduidendheid gewijzigd: slechts 35 leden; de eerste maal door het Staatsbewind, daarna door Departementale kiezers benoemd; twee keeren 's jaars, voor hoogstens twee maanden bijeen; tot gave aanneming of verwerping verpligt; zonder initiatief; zonder algemeene beraadslaging (daar slechts aan een twaalftal voor elke zitting het regt van spreken verleend was); zonder geregelde openbaarheid, vermits er veeltijds met gesloten deuren gediscutieerd werd. — In plaats van Ministers of Agenten, *Raden* van Oorlog, Marine, en Binnenlandsche Zaken, onder het Staatsbewind werkzaam.

Blijkbare toeleg om te rug te komen op veel dat nu als de vrucht van overdrijving aangemerkt werd. Geen uitsluiting van medeburgers; geen vijandelijke houding tegen de Kerk; geen miskenning van verkregene regten; geen vasthouden der benamingen waarmede men de voormalige Gewesten onkenbaar gemaakt had. De Revolutie was nu, zeide men, geëindigd; de gebeurtenissen waren niet te veranderen; elke partij behoorde, zonder dwaze halsstarrigheid, zich in de nieuwe orde van zaken te voegen; dan eerst zou hetgeen geschied was, zooveel mogelijk, ook aan haar wenschen dienstbaar worden gemaakt. — Het doel was de Staatsinrigting te *nationalizeren*, de braven uit alle partijen te vereenigen, en alle denkbeeld van eenzijdigen triumf te doen ophouden; de reden der burgergeschillen is door den stroom der evenementen verdwenen; bij de nieuwe generatie moeten Oranjegezinden en anti-Oranjegezinden onbekend zijn, omdat het punt der discussie buiten de Constitutie gebragt is; in 't begeven der posten moet enkel op kunde en eerlijkheid worden gelet; met zorg tevens dat al wie, of onder Oranjegezinden, of onder demagogen, bij uitstek hatelijk en ondragelijk geweest is, in de vergetelheid worde gelaten en de respectabelste menschen van al de gewezene partijen vooral ook in de Geregtshoven worden geplaatst.[80]

Toenadering der *Oranjegezinden;* het gebeurde heeft geen keer; de geest der Constitutie en de gezindheid van het Gouvernement verdienen, vergelijkenderwijs, hoogen lof; en Willem V zelf, aan het welvaren van landgenooten meer dan aan het belang van zijn persoon, of Huis gedachtig, schreef, den 26 Dec. 1801 (na de Preliminariën van Londen) aan een der voormalige Regenten dat er, zijns bedunkens, geene redenen waren om degenen die in functie waren op 18 Jan. 1795 te wederhouden van, in ampten of collegiën, tot nut des Vaderlands werkzaam te zijn. — Evenwel ver-

klaring van *G. K. van Hogendorp:* »dat (gelijk iedereen weet, al »is het dat er van Volksgoedkeuring veel ophef gemaakt wordt) de »zeer groote meerderheid der Natie met hem elke Staatsregeling af- »keurt, waarin de eenheid van den Staat niet op de erfelijkheid van »het gezag in het huis van Oranje berust."

931. In den aard en de wijs der verbetering lag reeds het zaad van innerlijk bederf. Men wilde door het Staatsbewind veerkracht in het algemeen beheer, door de vrijlating van Departementale en Plaatselijke Besturen, zaakkennis en spoed in de regeling van hetgeen de eigen aangelegenheden van Gewesten en Gemeenten betrof. Noch het een noch het ander dezer oogmerken kon aldus worden bereikt. De bekrachtiging van het Centraal gezag zou meer gebaat hebben, zoo het niet door veelhoofdigheid verlamd was; en de vrijheid van werking der locale magten gunstiger uitkomsten hebben opgeleverd, indien men daarin niet enkel mandatarissen van het oppergezag, maar ook representanten van zelfstandige ligchamen had erkend; indien ze minder uitsluitend onder den herlevenden invloed der Aristocratische familiën geraakt waren; vooral ook, indien er, voor onderwerpen van eenerlei strekking van algemeen belang, in een vollediger zamenstel van algemeene wetten een bijkans onmisbaar rigtsnoer bestaan had.

De veelhoofdigheid der Uitvoerende Magt was met den geest der wijziging van het Bewind, zoowel als met de anders getrouwe navolging der Fransche Staatswet van 1799, in bevreemdend contrast. »Veel eenheid van systema is noodig, veel kracht en klem om »het overal te doen gelden: Maar dat twaalftal hoofden! dat twaalf- »tal! dat twaalftal! hoe zal dat kunnen gaan? hoe zal men de wer- »king van kleine passiën, kleine jalousiën, kleine vrees, kleine per- »sonaliteiten, en zelfs somtijds diversie van opiniën, ter goeder »trouw opgevat, kunnen beletten? Een drie, vier, of vijfjarig Pre- »sident zou dat beter geklaard hebben."[80] — Was Fransche invloed hierin werkzaam? althans scheen Napoleon in Holland en Zwitserland liefst een Gouvernement te zien dat in tijd en wijle het gemakkelijkst zou kunnen worden *getravailleerd.*[80]

1802. 21 Junij: installatie der Departementale Besturen, voor de eerste maal door het Staatsbewind benoemd: daaronder vele leden der oude Oligarchische geslachten; die voortaan, bij de bekrompenheid van het kiesregt, in den wederverkregen invloed werden gevestigd.

932. Heuglijk was, na zooveel rampspoed, de Vrede van

Amiens. De suprematie van Frankrijk op het Vasteland mogt daarbij feitelijk erkend zijn; na het onvermogen van Oostenrijk, het onvermogen van Engeland blijken; de invloed van den eerzuchtigen en ondernemenden Napoleon, ten minste voor Nederland, tot volkomen onweerstaanbaarheid worden verhoogd; er was vrede; vrede na tienjarigen krijg; een vrede die algemeen was; een vrede waardoor, met de beloofde schadeloosstelling voor Oranje, inwendige rustverstoring en nutteloos openrijten van vroegere wonden belet werd; een vrede die het meerendeel van heerlijke Volkplantingen welke men bijkans verloren achtte, terug gaf, en, met het ontsluiten der zee, den onbloedigen en edelen wedstrijd in koopvaart en vertier weder ontsloot. Geen wonder dat men, in verstandhouding met een overmagtigen beschermer, een stroom van zegeningen uit de heropende bronnen van welvaart en overvloed, verheugd en dankbaar, te gemoet zag.

1801. 2 Oct.: Preliminariën van *Londen;* teruggave der Coloniën aan Holland, met uitzondering van het zoo gewigtige *Ceylon.* Onderhandelingen te *Amiens,* waarbij Schimmelpenninck toegelaten wordt; ondanks bekwaamheid en ijver, genoodzaakt zich naar de Preliminariën te voegen, en onvermogend om van Frankrijk iets meer te verkrijgen dan *a.* de bepaling dat de schadevergoeding voor Oranje niet zal komen ten laste der Republiek; *b.* de belofte dat men de punten omtrent het eigendomsregt van Vlissingen en het onderhoud van Fransche troepen, naar de belangen der beide Gouvermenten, regelen zal. — 1802. 25 Maart: Vrede (nadat het afbreken der onderhandelingen om bijzaken, schier onvermijdelijk geworden, door de tusschenkomst welligt van Schimmelpenninck verhoed was).

Fulda en *Corvey* aangewezen als indemnisatie voor het Huis van Oranje; door den Erfprins aanvaard. Willem V was hiertoe ongezind en had (20 Maart 1801) in eene Nota aan Engeland en Pruissen te kennen gegeven dat, bij eventuële schadevergoeding, de Prins van Oranje en zijne opvolgers, om den aard hunner betrekking op de Vereenigde Nederlanden, gerekend moesten worden zich het regt voorbehouden te hebben om de Republiek te dienen, indien de inwoners aan zich zelven overgelaten en bevrijd van allen dwang, zich konden verklaren omtrent de Constitutie die zij verlangden en daarbij de diensten van Oranje weder inriepen.

De Eerste Consul meer dan ooit, met alle andere Mogendheden, overtuigd van Frankrijks kolossale magt. Engeland is politiquement geheel geïsoleerd van het Vasteland. Het is der moeite waardig op te merken de hooge mate van *déference*, om geen ander woord te gebruiken, welke alle Hoven met empressement voor het Fransche Gouvernement aan den dag leggen: twijfelachtig is het of de geschiedenis van Europa iets daarmede vergelijkbaar oplevert.[80]

933. De uitkomst beantwoordde eenigermate aan de verwachting. Er was verademing, er was leven en vooruitgang. De blijdschap is echter niet volkomen geweest. Er was geen mogelijkheid van veêrkracht bij een door veelhoofdigheid hoofdeloos Gouvernement; geen onafhankelijkheid van den Staat denkbaar, om de verbazende wijs waarop, door gebruikmaking van het regt der overmagt, het alvermogen van Napoleon in Frankrijk en in Europa bevestigd en uitgebreid werd.

Vloten van gereedliggende bodems stroomen uit de havens. Ongelooflijke ontwikkeling van industrie en van geldelijk vermogen; bewijs, in een zoo gefolterd land, der grootheid van vroegere schatten: de opeengestapelde producten uit Java gehaald; de vaart op de West-Indiën vernieuwd; de korenschuren der Oostzee in de lang geslotene pakhuizen overgestort; houtnegotie, visscherijen, bijkans elke tak van handel weder in ontluikenden bloei. De volksvlijt en handelgeest breidt zich naar alle rigtingen uit. — Zending van *de Mist* naar de Kaap. — Meer dan 4000 schepen in 1802 binnen.

1802: weinig ingenomenheid met den nieuwen regeringsvorm. Ergerlijke beoordeeling van de regeringsmaatregelen in Couranten; (April) de Agent van Policie gelast om met zesweeksche opschorting te dreigen; vervolgens (Junij) aanschrijving om de persen te verzegelen: dit noemt men het kwaad stuiten, zonder nadeel voor de vrije drukpers. — Voorstel van misnoegden aan Schimmelpenninck om, naar den wensch eener aanzienlijke partij, hem aan de spits van het Bestuur te brengen, door dezen met nadruk afgewezen; ondanks zijne overtuiging omtrent de inconveniënten der organisatie van het Gouvernement; vermits hij in een nieuwe schok de fataalste gevolgen en het eerste bedrijf ziet van een treurspel, hetwelk met de slooping van ons politiek aanzijn in den rang der Mogendheden eindigen zou.[80]

Maatregelen van Napoleon ter bevestiging van zijn autocratisch bewind door het *Concordaat* met Rome, de instelling der orde van het *Legioen van Eer*, en vooral door de wijziging der Constitutie (4 Aug.). *Levenslang* Consul, terwijl de *Senaat*, zijn gedienstige werktuig, de magt tot vernietiging van de uitspraken der regtbanken, tot ontbinding van het Wetgevend Ligchaam en van het Tribunaat, en in 't algemeen tot verandering der instellingen ontving.

De schadeloosstelling te *Luneville* (§ 909ª) bedongen, werd, met toepassing van het schandelijk beginsel der Secularisatie, naar Frankrijks goedvinden en voorschrift verleend: aan den eenen slechts voor de helft of minder; aan anderen volledig; aan verscheidenen meer dan zij hadden verloren, aan eenigen het dubbele, aan één het tiendubbele en tweemaal de waarde van zijn geheele Land. Het Duitsche Rijksgebouw werd door Frankrijk vernietigd, en overeenkomstig eigen belang, bekende of geheime politiek, en willekeur of

luimen vernieuwd:[55] het bleek dat de eer en trouw der meeste Duitsche Vorsten tegen zoodanig lokaas niet bestand was.[74] Zucht om bij de uitdeeling van den roof de voorspraak en ondersteuning van den Eersten Consul niet te verliezen bragt oogluiking omtrent den voortgang zijner aanmatigingen te weeg. — Reeds 26 Jan. 1802 Napoleon President der Italiaansche Republiek (als een intendantschap geadministreerd); Sept.: vereeniging van *Piemont* met Frankrijk; evenzoo (Oct.) van *Parma*. Interventie in *Zwitserland*, waar Napoleon, onder den titel van *Bemiddelaar* (Feb. 1803) gebied voert.
Voor Nederland geen schijn van gegronde hoop op eenige wezenlijke independentie, zoolang het systema blijft om geen het minste gewigt aan verbindtenissen tusschen sterkeren en minder sterken te hechten, en het voor eene groote Staatkunde gehouden wordt, om aan plegtig gegevene beloften en officieel gecontracteerde engagementen geen de minste executie te geven, wanneer de praestatie daarvan met bijzondere inzigten niet overeenkomt.[80]

934. Spoedig verdween de vreugd, en nu was teleurstelling en smart onvermengd. Engeland verkoos niet, bij het lijdelijk aanschouwen van inbreuken op den geest der Tractaten en op de regten der Volkeren gemaakt, zich onophoudelijk beleediging, in woord en daad, te laten gevallen. De oorlogstrompet klonk, waar zoo even de vredebazuin gehoord was. Nederland verloor al wat het herkregen, aanvankelijk genoten, en als waarborg van wederopleving beschouwd had. Niet aan het vermeerderen der winsten van den handel, maar aan de bestrijding der kosten van den oorlog, niet aan eenige zelfstandigheid van den Staat, maar aan onvoorwaardelijk gehoorzamen moest worden gedacht.

Engeland, dat bovendien de snelle ontwikkeling van Fransche handel en zeemagt, onder een hoofd als Bonaparte, met bezorgdheid te gemoet zag, tot oorlog gedwongen door de wijs waarop hij, ondanks de bepalingen van *Luneville*, Italië, Zwitserland, en Holland, onder verscheidenheid van benaming en vorm, met telkens vollediger gebiedvoering, in Provinciën van het Fransche Gemeenebest herschiep; waarbij het gedurig schelden van den *Moniteur* tegen de overheerscheres der zee en de vijandin van het menschdom gevoegd werd. — 18 Mei: Manifest van Engeland. — Aan de Bataafsche Republiek was neutraliteit aangeboden; mits deze ook door Frankrijk wierd geëerbiedigd: het mogt niet. Rijke retouren en weldra bijkans alle Koloniën vielen in 's vijands hand. — Volgens het Engelsch Ministerie was een twijfelachtige vrede veel nadeeliger dan de hardnekkigste oorlog met het geheele Vasteland; de eenige kans misschien voor de eventuële independentie van Holland en van andere Landen lag in de worsteling van Engeland tegen den Usurrateur.[80]

Eene nieuwe reeks van afpersingen begonnen. Uitgaven voor het krijgsvolk naar Hanover en Louisiana bestemd: in Julij was voor Fransche troepen reeds *f* 1,460,380 besteed. — Volledige ondergeschiktheid in al wat ter regeling van krijgszaken door de Fransche bevelhebbers noodig gekeurd wordt: vruchteloos tegenspartelen van het Bewind. — De Fransche Generaal *Monnet* op Walcheren neemt maatregelen van politiek beheer.

935. Uitbreiding der Zeemagt en voorbereiding om een leger naar de Britsche kust over te brengen was het stout bestaan, aan hetwelk bij den vrede op het Vasteland de beschikbare krachten werden gewijd. Om de natuur van den krijg werd inzonderheid van Holland, aloude Zeemogendheid, ijverige en kostbare medewerking gevergd. Het Staatsbewind, met aarzeling en onwil, gaf echter, zonder cordaat en nadrukkelijk protest, aan de bevelen uit Parijs gehoor; telkens was het, voor aanbouw en uitrusting van schepen, genoodzaakt tot afdwingen of opnemen van geld. Financiële uitputting en instorting was nabij.

Verbazende toebereidselen langs het Kanaal. Napoleon, in goeden ernst, voornemens om 160000 man op 2300 vaartuigen in de nabijheid van Londen te ontschepen; ten einde, met opruijing van een revolutiegezind gepeupel, een omwenteling te bewerken. — 1803. Julij: Conventie met de Bataafsche Republiek: deze verpligt tot levering van *a.* 34000 man daaronder 18000 Franschen; *b.* vijf linie-schepen en vijf fregatten; *c.* eene flotille van 350 platgeboomde vaartuigen. Lasten buiten alle verhouding tot de krachten van den uitgeputten Staat: maar een Fransch leger op het grondgebied gaf aan de argumenten van den Franschen onderhandelaar veel gewigt.[80] — Kamp in de nabijheid van *Zeist* (18000 man) onder den Opperbevelhebber der Engelsche expeditie *Marmont.* — De flottille onder *Ver-Huell.*

Gedurige vertoogen van Schimmelpenninck omtrent het klimmen van den nood en de volstrekte onmogelijkheid om aan de voorgeschreven Conventie te voldoen: gestadig antwoord van Napoleon dat de oorlog zeer kort zal duren en met eer en voordeel worden bekroond. — Voor 1804 zijn 84 millioen noodig en 45 beschikbaar. De buitengewone heffingen sedert 1795 hebben aan Holland de gedaante gegeven meer van een land aan al de ijselijkheden eener geregelde plundering overgegeven dan van een vrij en zelfstandig Volk, door een magtigen en grootmoedigen bondgenoot beschermd en gewaarborgd: het deficit is te dekken noch met ordinaire, noch met uitvoerlijke geforceerde heffingen; zoodat, zonder vermindering van uitgaven, het financiële gebouw zal instorten, de troepen onbetaald en de interessen onvoldaan zullen blijven. — Dringend voorstel van Schimmelpenninck aan het Staatsbewind om, met diep ge-

voel en vaderlandsche fermeteit, aan Napoleon te verklaren dat de wensch naar verligting niet uit Anglomanie, of tegenstreving zijner inzigten, of trouweloosheid in het nakomen van verbindtenissen, maar uit de bewustheid van volslagen onvermogen en van nabijzijnde ondergang ontspruit. Het Staatsbewind acht dit ongeraden. Het misnoegen van Napoleon verdubbelt.

936. Droevig was het inwendig beheer. Voor zamenwerking der verschillende ligchamen in den Staat, was er tegenstreving en botsing. Eigen bestuur der plaatselijke aangelegenheden had, bij gebrek aan regel en orde, verwarring en willekeur doen ontstaan. Een Bewind, zonder eenheid of vastheid van beginsels, kon, ondanks de uitgestrektheid van wettelijk gezag, geen wezenlijke magt of invloed behouden; verdeeld en weifelend, met administrative afdoening der dagelijks voorkomende aangelegenheden bezig, maar dat eene jammerlijke ongeschiktheid, zoowel ter vaste regeling van binnenlandsch bestuur, als ter waardige handhaving of voorspraak van de zelfstandigheid of van de eer der Natie, aan den dag gelegd had.

1804. Klagten over losbandigheid der drukpers en over schand- en schotschriften van onderscheidene strekking: de Departementale Geregtshoven (Julij) aangemaand tot naleving der wetten.

Geldheffingen drukkend inzonderheid voor den Middelstand. Maatregelen van extorsie en voortdurende zwendeling.[80] Windhandel in Lands-papieren; waardoor eenige rijk werden, de meesten verlies hadden, sommigen door bankbreuk velen in het ongeluk bragten. Veel gelds buiten omloop: de mindere volksklasse, bij gemis aan werk, vervalt tot armoede en deerlijk gebrek.

Geschillen van het Staatsbewind, met *a.* het *Departementaal bestuur van Holland*, over het beheer der geldmiddelen en de aanstelling van financiële ambtenaren: *b.* het *Nationaal Syndicaat*, over operatiën tot stijving van 's Lands kas, of tot afdoening van schulden, ten aanzien van punten die het Syndicaat als strijdig met het regt van eigendom, als min noodzakelijk, drukkend en ondragelijk beschouwt. *c.* het *Wetgevend Ligchaam*, over het regte verstand der Constitutie op het stuk van de voordragt der begrooting; door eene bijeenkomst van 27 voorname regeringsleden, in den geest van het Staatsbewind met 14 tegen 12 stemmen beslist; de inwilliging noodig niet voor bijzondere posten, maar globaal voor algemeene objecten van bestuur.

Dikwerf slechts een klein getal leden van het Staatsbewind aanwezig. — Openbare en algemeene klagten. — Besluiten nu en dan door het Wetgevend Ligchaam terruggezonden.

Niet overbodig, maar wel onvruchtbaar was de vermaning; »laat men zich als wijze menschen verstaan; laat men eens regt de za-

»ken inzien; miserable kleinigheden, knibbelingen, jalousies voor »den drang der omstandigheden laten verdwijnen; geen schijn van »pretext geven om, door misbruik van magt, het Land te mishan- »delen."[80] — De werkzaamheid ook der bekwaamste mannen werd verlamd door den aard van een Gouvernement waarbij men geen krachtdadige ondersteuning en weinig aanmoediging vond, en waar gebrek aan vaste beginsels en al te veel personele consideratiën den uitslag van al wat men ondernam onzeker maakten: er was behoefte aan een krachtiger, eenpariger, waardiger, meer attachement en ontzag tevens inboezemend Bewind.[79]

937. Zoodanig Gouvernement, bij de Natie en bij zich zelf in minachting geraakt, was voor de mate van veêrkracht en snelheid niet berekend welke dagelijks meer, ter uitvoering van telkens uitgebreider ontwerpen, in de onderhoorigen van den Geweldhebber vereischt werd. Oligarchie was niet bestaanbaar met zijn Keizerlijk Bewind; een zwak en weifelend beheer niet verdragelijk, nu hij de losbarsting van een geduchten krijg te gemoet zag. Aan dezen toestand moest geen langer duur worden verleend. Geen Staatsregeling meer, die tweespalt en regeringloosheid in het Centraal Bewind onvermijdelijk gemaakt had; voortaan een eenhoofdig Gouvernement, magtiger tegenover het Volk; ten aanzien van den wet- en bevelgevenden Bondgenoot, minder murmurerend, meer handelbaar en gedwee. Aan Schimmelpenninck werd het gezag door Napoleon niet enkel opgedragen, maar opgelegd; immers zijne weigering zou het teeken eener onmiddelijke inlijving zijn.

Napoleon, na den moord van den Hertog van Enghien, Keizer geworden (18 Mei 1804), wil dat in Holland aan de zwakheid van een verdeeld Bestuur een einde worde gemaakt. Volgens zijn Minister van Binnenlandsche Zaken (31 Dec.), »zucht Batavie onder »een Oligarchisch Gouvernement, zonder vereeniging in zijne be- »doelingen, zonder Vaderlandsliefde, en zonder kracht: de volk- »plantingen zijn andermaal verkocht en, zonder een enkel kanon- »schot, aan Engeland overgeleverd; maar de Natie heeft kracht, »zedelijkheid, en spaarzaamheid; haar ontbreekt slechts een streng, »vaderlandsch, en verlicht Bestuur."

Eisch van het Staatsbewind tegen twee leden van het Wetgevend Ligchaam (die Adviezen, in eene beslotene Vergadering uitgebragt, in de nieuwspapieren hadden geplaatst) afgewezen. — Petitie over 1806 teruggezonden als te drukkend; credietverleening slechts voor drie maanden. — Ontbinding van het Syndicaat.

1804. Sept.: Schimmelpenninck bij Napoleon ontboden: tallooze grieven tegen de Bataafsche Regering; zwakheid, traagheid, geldgebrek en geldverspilling, de Keizer wil vereeniging met Frankrijk

of Schimmelpenninck Hoofd van den Staat: fraaije beloften omtrent wijzigingen in het Tractaat van 1803 (§ 935a). Aandrang der bewindslieden zelven, in de uiterste verlegenheid gebragt: hij moest de redder van het Vaderland zijn; al wat eerlijk en braaf was, wenschte hem aan het hoofd der zaken te zien; voor het behoud der Republiek was het noodig dat de dienaren der regering iemand omringden die het vertrouwen van den Keizer had; voor deze noodzakelijkheid behoorden alle bedenkingen te zwichten. — In de crisis van Europa moesten aller pogingen strekken om het simulacre van eene Nationale existentie te bewaren en de kans van gelukkiger evenementen te kunnen afwachten.[80] — Overleg omtrent de nieuwe Constitutie tusschen Napoleon en Schimmelpenninck, die, tegen het stellige gevoelen van den Keizer, in zijn wensch aangaande een *verkiesbaren President* volhardt. Verbindtenis van den Keizer om Holland, met het laatst van 1806, van een groot deel van den last des oorlogs te bevrijden. — 1805. Febr.: Schimmelpenninck te 's Hage. Maart: het Staatsbewind zendt het ontwerp van Staatsregeling, waarbij aan den *Raadpensionaris* een oppermagtig gezag verleend wordt, aan het Wetgevend Ligchaam: de uitkomsten beantwoorden veelal niet aan theoretische veronderstellingen; bij de meeste Natiën is het maatschappelijk stelsel de verzameling geweest van inrigtingen en wetten waarvan ervaring en behoefte, van tijd tot tijd, de nuttigheid aangetoond had: de Staatswet van 1801 is niet in overeenstemming met Europa's veranderde gesteldheid: een meer geconcentreerd en krachtiger Gouvernement onmisbaar. — Eenparige goedkeuring door het Wetgevend Ligchaam. — 16 April: aanneming door de stembevoegden met 353322 tegen 136.

Middellijk gebied voeren in Holland door een inboorling moge boven meer regtstreeksche heerschappij ook voor Napoleon wenschelijk geweest zijn; het was sedert lang in daden onmiskenbaar wat Schimmelpenninck over hem schreef: »men is van eene alles »te boven gaande gerustheid en vertrouwen op zijne krachten; niet »alleen dat men niets vreest, niets menageert, maar men is tot die »hoogte gekomen van hiervoor, zonder eenige reserve, openlijk uit »te komen." De vroegere en latere handelwijze des Keizers heeft overvloedig getoond dat de inlijving, al kwam zij met eene bedachtzame Staatkunde niet overeen, geenszins als een ijdel schrikbeeld kon worden beschouwd.

II. 1805 — 1806.

DE RAADPENSIONARIS.

938. De blijdschap was algemeen. Men was van het Staatsbewind ontslagen; de vrees eener vernietiging van het Volks-

bestaan was geweken; de naam van Republiek werd behouden, en de keus van Napoleon was op den vaderlandschen Staatsman gevallen, wien al wat in den lande welgezind was, om zeldzame bekwaamheid, hooggeacht karakter, en gewigtige diensten, moest er een Opperhoofd zijn, tot Opperhoofd gekozen zou hebben. Er was weder eenig uitzigt van redding, opbeuring, en herstel. Waar de toestand wanhopig geweest was, verspreidde ook de meest flaauwe schemering van hoop een liefelijken glans.

Voor een vreemden Opperheer een man die, althans in naam, enkel Magistraat en voorts, niet slechts in den materiëlen zin der uitdrukking, landgenoot was: met wien, in vereeniging van voortreffelijken inborst, zeldzame talenten, belangrijkheid van politieke en diplomatieke praktijk, en invloed bij Napoleon ten goede, niemand gelijk kon worden gesteld; en die, sedert 1795 voor het systema van gematigdheid en vereeniging, dat meer dan ooit met den algemeenen wensch overeenkwam, en voor de zelfstandigheid des Lands, tot wier behoud nu vooral veerkracht en beleid vereischt werd, in de bres had gestaan. — Zijn optreden in den veegen toestand der Republiek werd, als zelfopoffering, niet enkel door Kantelaar, Feith, en Kemper bezongen, maar door bijkans alle welgezinden gewaardeerd. — De stemming der Natie (ondubbelzinniger dan in de stemregisters) blijkbaar in het rijzen der Landseffecten en in de bereidvaardige medewerking bijkans van allen, ook die zich tot dus ver aan het Bewind hadden onttrokken.

Omwentelingen waren elkander gevolgd; Staatsregelingen hadden plaats gemaakt voor Staatsregelingen, zonder noodige veerkracht van het Gouvernement, of behoorlijke organisatie en magtsbepaling der ligchamen van Staat; het laatste Bewind was in de onmogelijkheid geweest om alles onder zijn beheer te vereenigen; van daar gebrek aan ondergeschiktheid en onderling verband der lagere Magten; verwarring, stremming, twisten, en willekeur. Nu zou er vereenvoudiging zijn der raderen van het Bestuur, en vestiging van een gezag berekend om de redding des Vaderlands uit een zieltogenden toestand te beproeven.

939. De Raadpensionaris, door de Constitutie en de gunst des Keizers, ten aanzien zijner medeburgeren oppermagtig, meende bij de moeijelijkheid de mogelijkheid van lotsverbetering te zien. Regtvaardig en onpartijdig, zou hij vastheid en klem aan het inwendig beheer kunnen verleenen: voorts in geen verbreken van verbindtenissen noch uitschrijven van buitengewone heffingen een ongeoorloofd of gevaarlijk hulpmiddel zoeken; veeleer door bezuiniging de uitgaven besnoeijen, door algemeenheid der belastingen op een dragelijken voet verhoo-

ging van opbrengst bewerken. Eendragt en welvaren was niet onbereikbaar; indien hij van alle welgezinden, zonder onderscheid van vroegere denkwijs, ondersteuning ontving; indien Napoleon, voor wien het bederf van den Staat in geenen deele wenschelijk was, niet al te streng op naleving van voorgeschreven overeenkomsten drong; vooral ook wanneer eenmaal door een vrede, welken men altijd te gemoet zag, voor handel en nijverheid een uitweg en werkkring geopend en gebaand wierd. Het systema van Schimmelpenninck was: geen laaghartigheid, maar ook geen ijdel tegenspartelen waar overmagt bevel gaf. Beter te buigen in den storm dan verbroken te worden. Aldus, door geen dwang uit te lokken, wanneer tegen Engeland en Europa medewerking verlangd werd, zou er op behoud van eigen beheer en van inwendige vrijheid meerdere kans zijn. Daarenboven kon menigvuldigheid der overwinning niet als waarborg en bewijs van onverwinbaarheid worden beschouwd: omstandigheden waren niet ondenkbaar waarin verdrukking van een zwakken bondgenoot minder ligt vallen en de onafhankelijkheid voor Nederland meer dan een naam worden zou.

In de toenmalige omstandigheden achtte zich de Raadpensionaris tot getrouwe naleving van het beginsel eener blijvende eenzelvigheid van politiek systema tusschen Frankrijk en Holland, in het tijdelijk belang des Vaderlands, en om erger kwaad af te weeren, verpligt. Zijn vastheid van karakter tegen Napoleon blijkbaar in het onverzettelijk besluit om geen *erfelijk* gezag te aanvaarden; in de weigering om tot reductie der renten of gedwongen werving over te gaan, en in zijn vrijmoedig en ernstig beklag over de inbreuken des Keizers (bij v. door huiszoekingen ter beteugeling van den sluikhandel met Engeland) op het regt van vrij inwendig beheer. — Van den beginne af had hij betuigd en getoond »geen »instrument van lage bedoelingen of exploicteur van de ellendige »overblijfselen der verdwenen welvaart van zijne landgenooten te »willen zijn." [80]

Constitutie van 1805. — De Oppermagt vertegenwoordigd door het Wetgevend Ligchaam (19 leden, voor drie jaren door de Departementale Besturen benoemd) *met* den Raadpensionaris. Deze door de Wetgevende Vergadering aangesteld voor vijf jaren: eigen beheer der Departementen, met volkomen ondergeschiktheid in zaken van algemeen bestuur: veel overgelaten aan de nadere regeling der Wet.

29 Apr.: Schimmelpenninck aanvaardt zijne betrekking. Keus uit alle partijen: de vijf Secretarissen van Staat *Gogel*, *Pijman*, en *van Roijen*, ook *van der Goes* en *van Stralen;* in den Staatsraad *van de Kasteele* en *Appelius*, ook *Six* in de Wetgevende Vergadering *van*

Hooff, ook *van Leijden;* in de Departementale Besturen *Ermerins*, ook *Roëll.* — Aanspraak aan de Hoog Mogenden. Vastheid van het inwendig bestuur noodig; verbetering der financiën; een politiek stelsel naar den toestand van Europa. De gewone inkomsten naauwelijks toereikend ter rentebetaling; evenwel geen bankbreuk of nieuwe heffingen; eenvoudigheid en bezuiniging, en algemeene Belastingen, in buitengewone tijden, zonder meer perceptie-kosten, verhoogbaar. In niet hopeloozen toestand berust de hoop ook op de overtuiging der Natie dat deze laatste poging om haar aanwezen te verzekeren, zonder eenparige ondersteuning, onfeilbaar mislukt.

940. Welmeenende medewerking werd ruimschoots verleend. Men was overtuigd dat er, na dit overblijfsel van vaderlandsch beheer, geen uitzigt dan op vreemde heerschappij was. Veel werd zoowel tot herstel van het finantie-wezen als tot regeling van andere gewigtige onderwerpen tot stand gebragt, of althans beproefd en begonnen. De vrede daarentegen kwam niet, en elke hoop op goede uitkomst in het binnenlandsch bestuur was met gestadige en moedbenemende ervaring gepaard dat de Raadpensionaris, die, naar de Staatsregeling en door persoonlijken invloed, een bijkans onweerstaanbare magt had, tegenover bevel of wenk van Napoleon onvermogend was.

Vlugheid en arbeidzaamheid van den Raadpensionaris; met de gaaf om zich van bekwame personen te omringen, en om, zonder de vruchtbare ontwikkeling der werkzaamheid van deskundigen telkens door eigen tusschenkomst te beletten, in de resultaten van hun zelfstandigen arbeid zamenhang en eenheid te brengen. Aldus kon er van de begaafde mannen, die zich vooral ook in de woelige en tevens leerrijke revolutionaire tijden gevormd hadden, beter dan het Staatsbewind gedaan had, partij worden getrokken, en zou er niet enkel sleur van administratief beheer, maar ook veerkracht van *Regering* ontstaan. — Geenerlei onrust in den Lande, niet één politieke misdaad.[80] — Aan geen bloedverwant van den Raadpensionaris werd een lucratieve betrekking verleend.

1805. 10 Julij: *Algemeen stelsel van belasting.* Vroeger, met afwijking van Art. 5 der Unie (waarbij, voor de kosten van het Bondgenootschap, in alle de Provinciën eenparige en gelijke heffing bepaald was), het stelsel der *Quotas* ingeslopen en bijkans Grondwet geworden. Na 1795 hooge geschillen; evenwel verandering voorbereid, daar Gewestelijke schulden in Nationale schuldbrieven verwisseld, Gewestelijke inkomsten tot Nationale einden gebezigd, en buitengewone belastingen, volgens algemeene wetten, eenparig geheven zijn. — Bij de invoering van het nieuwe systema werd zoodanige gelijkstelling vermeden die, om verschil in gegoedheid en hulpbronnen, juist ongelijkmatig zou geweest zijn.

1806. Apr.: Wet op het *Lager Onderwijs* in den zin van *Algemeen Protestantisme* en *Gouvernementaal beheer.* Een Christelijk en

niet leerstellig onderrigt, historisch en zedelijk zonder dogma; dat is, eene zedekunde zonder wortel en zonder vrucht; eene geschiedenis waarbij, door weering van hooger licht, de aard en toedragt der feiten in valsch licht gesteld wordt. Vereeniging der Gezindheden; dus ter zijdestelling van hetgeen, naar de Kerkleer, aanstootelijk, maar ook van hetgeen onmisbaar geacht wordt; verwringing of verzwijging der waarheid. Autorisatie en toezigt willekeurig en streng. Evenwel eenige toegeeflijkheid voor Bijzondere Scholen; als reactie tegen verordeningen van 1803, waarbij men, opdat niets den dwang van het systema ontgaan zou, gemakshalve het Bijzonder Onderwijs *Openbaar* genoemd had. — Algemeene goedkeuring: het Schoolwezen welks begunstiging bedoeld werd, zou van de misbruiken en wanstaltigheden der Gereformeerde Scholen vrij zijn; aan het Christelijk beginsel, sedert 1795 verworpen, werd eenige hulde gebragt; de Roomschen (die zelve vergelijkenderwijs reden van tevredenheid hadden) zouden, dacht men, van kindsbeen af, tot verdraagzaamheid en vaderlandschen zin opgeleid worden: de Wet kwam overeen met de wenschen en pogingen der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* en met de geheele strekking des tijds: tusschenkomst en beschikking van het Staatsgezag was niet vreemd of ongevallig; vooral niet waar zij plaats had, zoo het heette, om verlichting en beschaving te doen zegevieren op hetgeen als vooroordeel en bekrompenheid beschouwd werd.

De financiële ontwerpen werden telkens verijdeld door de aanvragen en eischen uit Parijs om troepen en schepen en geld. — De bekwaamheden van *Ver-Huell* door Napoleon hoog gewaardeerd. 1805. Julij: uitstekende proeve van zijn beleid en onvertsaagdheid in de luisterrijke gevechten, ter vereeniging, onder een hevig vuur van talrijke Engelsche schepen, van de Hollandsche flottille met de Fransche vloot, in de nabijheid van Boulogne. — De Keizer, zonder in het minst aan de bezwaren van Holland gedachtig te zijn, vergat, om het onmogelijke te vergen, dat al het mogelijke verrigt werd.

941. De kans om, tegenover den Keizer, eenige zelfstandigheid te behouden, scheen, althans een oogenblik, gunstiger te staan. Eene derde Coalitie had zich, na vijfjarigen vrede op het Vasteland als langzaam rijpende vrucht van vijfjarigen overmoed, gevormd. Rusland en Oostenrijk, in vereeniging met Engeland, zouden met inspanning van krachten, immers sterk genoeg zijn om den Overheerscher, wel niet te kastijden, maar toch in zijn onophoudelijk vooruitstreven te bedwingen. — Verbazende teleurstelling van niet ongegronde verwachting! Een maand na het openen van den veldtogt, was de helft der Oostenrijksche krijgsmagt vernietigd en Weenen bemagtigd; nog een maand, en de vereenigde legers waren bij *Austerlitz* verplet. Het was, bij en na den vrede van *Presburg* (waardoor een aanzienlijk deel der Oostenrijksche Staten onder de aanhange-

lingen van den Franschen Keizer werd verbrokkeld), als of voortaan het vernietigen en scheppen van Koningrijken, het onttroonen en daarstellen van Dynastiën aan de willekeur van den altijd en overal zegevierenden werelddwinger stond.

Derde Coalitie. — Engeland verbonden met Rusland (11 Apr.) en Oostenrijk (9 Aug.): uitgestrekte plannen; ook om, bij zeer voordeeligen afloop, alle de Nederlanden onder den scepter van Oranje (als een *Royaume des Deux-Belgiques*) te brengen. Pruissen (bijkans, naar het scheen, overgehaald om een inval in Holland te beproeven) volhardt weifelend in het jammerlijke stelsel van *Neutraliteit.* — Napoleons meesterlijke veldtogt. De magtige legerkorpsen langs het Kanaal, tegen Engeland verzameld (§ 935), op wagens of met versnelde marschen naar den Donau overgevoerd: een groot deel der Oostenrijksche hoofdmagt, langs schrander berekende marschbanen, omgetrokken, van hulpbronnen afgesneden, bij *Ulm* omsingeld, vernield of krijgsgevangen gemaakt (17 Oct.); *Weenen* bemagtigd (13 Nov.); bloedige slag van *Austerlitz* (4 Dec.); binnen twee maanden de Coalitie magteloos en het vertrouwen der soldaten, door het verslaan der zoo zeer geduchte Russen, tot nabij het gevoel van onoverwinnelijkheid gebragt. Ook de Bataafsche Divisie (9418 man) onder Dumonceau, ter reede van Texel ingescheept, werd naar het Zuiden van Duitschland gerigt; spoedig, in stede van zelfstandig te ageren, naar willekeur door de Fransche Generaals ingedeeld. Tevredenheid van Napoleon over haar werd aan Dumonceau betuigd en betoond.[1]

26 Dec.: Vrede van *Presburg.* Oostenrijk verliest 3 millioen inwoners 17 millioen inkomsten: aan het Koningrijk Italië en voorts aan *Beijeren, Wurtemberg* en *Baden.* De Duitsche Vorsten gewonnen door *a.* winsten in land en geld; *b.* weidsche titels (Baden tot Groot-Hertogdom, Wurtemberg zoowel als Beijeren tot Koningrijk verheven); *c.* belofte van ondersteuning in al hetgeen, ter revolutionaire verbreking van de verkregene regten der Stenden, ten behoeve van absolutisme en autocratie, zou worden beproefd.

Inmiddels (21 Oct.) vernietiging der Fransche en Spaansche zeemagt door *Nelson* bij *Trafalgar:* 25 linieschepen vernield, 20 prijs gemaakt; 20,000 gevangenen. Niets bijna was er over van de trotsche Armada die kort te voren Engeland bedreigd had.

942. Zoo was het. In Holland zou het blijken. Door den Keizer van het Westen moest de Rijksstaf over Koningen worden gezwaaid: Vorstelijke zetels waren voor zijne bloedverwanten bestemd. Zoodanig systema van kroon-uitreiking was inzonderheid toepasselijk op een Land, door ligging en hulpbronnen voor Frankrijk zoo gewigtig; waar de erfelijkheid van het oppergezag tot dus ver vruchteloos in de Staatsregeling gezocht werd, en de Raadpensionaris door zelfstandig-

heid van karakter een grond, door gezondheidstoestand een voorwendsel ter wijziging van den regeringsvorm gaf. De Constitutie van 1805 was naauwelijks in werking gebragt, toen zij door Napoleon die ze ingevoerd had, ten gunste van zijn broeder Lodewijk, of liever ter vereenvoudiging en bevestiging van zijn eigen willekeurig gezag, opgeheven werd.

1805. 15 Dec. Proclamatie van Napoleon: »de Dynastie van »*Napels* heeft opgehouden te regeren." — Febr. 1806: zijn broeder *Jozef* Koning aldaar. — Napoleon, door huwelijken van de voorkinderen zijner Gemalin *Josephine*, met de Huizen van Beijeren en Baden verwant (*Eugène Beauharnais* Onderkoning van Italië); zijn zwager *Murat* Groot-Hertog van Berg.

1806. 6 Febr.: Brief van Talleyrand aan den Raadpensionaris (naar aanleiding der gezigtsverzwakking van dezen) met ingewikkelde openingen omtrent de noodzakelijkheid van meerdere waarborgen eener bestendige overeenstemming van Frankrijk en Holland. Zending van *Ver-Huell* naar Parijs, met last om zich ten sterkste tegen erfelijkheid van gezag onder een vreemd Huis te verzetten. Nutteloosheid dezer poging: verklaring van den Keizer dat het zijn vaste wil is, of een Vorst uit zijn Huis in Holland te vestigen, of het met Frankrijk in te lijven. — 10 April: *Groot-Besogne* of zamenkomst van de leden der Wetgevende Vergadering en van de hooge Staatsambtenaren bij den Raadpensionaris: voorstel van dezen om de zaak aan het Volk te onderwerpen, bijkans eenstemmig afgekeurd. Commissie naar Parijs (*Ver-Huell*, *Six*, *Gogel*, *van Styrum*, en *Brantsen*) om den Keizer van zijn ontwerp te rug te brengen, of de voorwaarden van de ten uitvoerlegging te vernemen. Dreigement met inlijving, of met beheer van een militair persoon, op een voet die de inlijving als een gunst zou doen beschouwen. — Gisping in den *Moniteur:* Holland heeft de voordeelen van Republiek noch Monarchie; het vereenigt de nadeelen van beide; men heeft metterdaad van het Republikeinsche stelsel afstand gedaan, wanneer men het Vertegenwoordigend Ligchaam niet in Volksvergaderingen laat benoemen. — 3 Mei: Groot-Besogne: besluit om zich naar 's Keizers wil, uit nooddwang, te voegen. Dien ten gevolge, aanspraak der Commissie aan den Keizer: het volk van Holland verlangt zich onder de eerste der politieke sauvegardes van Europa te plaatsen; zijne instellingen te doen overeenstemmen met een Staat wiens bescherming alleen het tegen slavernij en val kan behoeden: zij bidt om den Prins *Louis* te mogen hebben, aan wien men met een onbepaald en onderdanig vertrouwen de belangen van het lieve Vaderland opdraagt; in de hoop dat Holland, verzekerd van de toegenegenheid van een der grootste Monarchen en door eenheid van lot naauw met het uitgestrekt en onsterfelijk Keizerrijk verbonden, tot vroegere welvaart en roem wederkeeren zal.

26 Mei: Tractaat met den Keizer; waarbij, op de plegtige aanvrage der Bataafsche Republiek, LODEWIJK NAPOLEON geautoriseerd

wordt om de Kroon van Holland aan te nemen. Omdat *a.* eene Regering zonder voortdurende klem aan 't oogmerk der instellingen niet beantwoorden kan; *b.* eene afwisselende vernieuwing van het Hoofd van den Staat een bron van twisten in Holland en van geschillen tusschen de Mogendheden opleveren zou; *c.* eene erfelijke Regering alleen de geruste bezitting waarborgt van al wat dierbaar aan het Volk is; van Godsdienst, wetten, onafhankelijkheid en burgerlijke vrijheid; *d.* zijn voornaamste belang is zich te verzekeren van eene magtige bescherming; *e.* het Fransche Keizerrijk zeer wezenlijk belang heeft in 't geluk van 't Volk van Holland, in den voorspoed van den Staat, en in de duurzaamheid der instellingen; zoowel omdat de noordelijke grenzen van sterke vestingen ontbloot zijn, als wegens algemeene politieke beginsels.

5 Junij: Schimmelpenninck legt zijn ambt neder, met de bewustheid alles wat van hem afhing voor het geluk zijner landgenooten te hebben beproefd.[80]

III. 1806—1810.

KONINGRIJK HOLLAND.

943. De bedoeling van Napoleon was eenvoudig en blijkbaar. Erfelijkheid en bloedverwantschap zou ten waarborge eener voortdurende en onveranderlijke onderworpenheid strekken. Lodewijk was een der gekroonde Satrapen of Prefecten, door wie, ten behoeve van het Keizerrijk, de aangrenzende Landen, met roofgierigen ijver, onder het gestadig oppertoezigt van den Keizer zouden worden beheerd. De Bataafsche Republiek werd niet in het Keizerrijk verzwolgen: maar zou het verschil noemenswaard zijn, nu zij aan de willekeur van een Koning, van een Franschman, van een broeder van Frankrijks opperheer overgeleverd werd?

De kern der Napoleontische Staatkunde in de vorming ook van het Koningrijk Holland ligt in de woorden van een zijner Ministers (*Fouché*): »de Keizer beschouwt de landen die hij aan zijne broe»ders gegeven heeft als behoorende tot het Fransche Rijk: hij heeft »aan zijne broeders wel den titel van Koning willen geven, doch »opdat zij zouden regeren, niet naar *hun*, maar naar *zijn* goedvin»den." Ook in het gezegde van den Keizer zelven (1810) aan het zoontje van Koning Lodewijk: »vergeet nooit, in welke betrekking »ook mijne Staatkunde en het belang van mijn Rijk u mogen plaat»sen, dat uwe eerste pligten zijn jegens mij, de tweede jegens »Frankrijk: alle de overige, zelfs die jegens Volken die ik u zou

»willen vertrouwen, zijn daaraan ondergeschikt." Een Koning dus die *onderdaan* is; »een theater-Koning, een mannekijn met vorste- »lijke sieradiën beladen, eene breekbare marionet"[74]; een zoogenaamde monarch die bevelen ontvangt; die, met zijne dynastie, Fransch en Franschgezind blijft; die ieder oogenblik kan worden *teruggeroepen*, hetzij om ambteloos te zijn, of om op een anderen zetel te worden gesteld, zoo als, bij v. ook aan Lodewijk later de Kroon van Spanje aangeboden werd: »de lucht van Holland is u »niet dienstig; in Spanje zult gij Souverein wezen van elf millioen, »van eene edelmoedige Natie en van belangrijke koloniën, met werk- »zaamheid en bezuiniging 60,000 man in de wapenen en 50 schepen »in de havens hebben; antwoord mij categorisch wat gij van de zaak »denkt." Niet enkel de Vorst, het Vorstendom zelf moest eenigermate mobiel zijn: gedurige ruiling van Gewesten, om de opkomst of voortduring van alle gevaarlijke zelfstandigheid te beletten; in dier voege dat de vasal-vorst, tegen afstand der aan Frankrijk naastgelegene streken, vergoeding uit de landen zijner overige naburen verkreeg, en er aldus voor het Keizerrijk een gestadige uitzetting der grenzen en aanwas van invloed en heerschappij georganiseerd werd. Zoo zou Lodewijk telkens zuidelijke distrikten verloren hebben, om telkens uitbreiding aan het Noordelijk of Oostelijk frontier (§ 949a) te verkrijgen. »Ik dacht," schreef Napoleon zelf, »door in Holland een Prins van mijnen bloede te plaatsen, dien »*mezzo termine* gevonden te hebben, waardoor de vereeniging van »beide Staten in gemeenschappelijken afkeer tegen Engeland zou »worden bewerkt: *Holland door u deel van mijn Rijk geworden*, zou »mij eene geliefde Provincie geweest zijn, vermits ik haar een Vorst »geschonken had, die bijna mijn zoon was; ik zou uw Koningrijk »over Hamburg, Osnabruck, en een gedeelte van Noord-Duitschland »uitgebreid hebben, om aldus, door de kern van een nieuw Volk, »naar het hoofddoel mijner Staatkunde, in de eenheid van den »Duitschen volksgeest verwarring te brengen."

944. Voorzeker; want in de persoonlijkheid van den opgedrongen Monarch lag een reden van onderscheid waarop geen rekening gemaakt was. Hij had de kroon niet begeerd; doch, nadat hij, met tegenzin, ze eenmaal aanvaard had, begreep hij niet, of verkoos niet te begrijpen dat hij, in het belang van Frankrijk, tot Onderkoning en rentmeester, hoogstens tot leenpligtig Regent aangesteld was; hij wilde, in het belang van Holland, met eerbiediging der regten, zeden, en wenschen van het Volk, in eigen naam en uit eigen hoofde, Koning en weldoener zijn. Dergelijke worsteling tegen den magtigen Leenheer moest uitloopen op verwijdering van den weërbarstigen en magteloozen vasal: evenwel is het bestuur van den bij uitstek welwillenden en goedaardigen Vorst, die, tegenover den geweldigen broeder, de voorstander en vriend

zijner onderdanen en Hollander in het hart was, een vierjarig uitstel van menigen verderfelijken maatregel en alzoo een opmerkenswaardige leedverzachting en zegen geweest.

LODEWIJK NAPOLEON, aan wien de kroon werd opgedrongen, was geboren 2 Sept. 1778, gehuwd met *Hortense Beauharnais*, voordochter van de Keizerin. — In eene militaire loopbaan die weinig schitterend was, gaf hij bewijzen van bekwaamheid en moed. Het ontbrak hem niet aan talenten en gevatheid: zachtaardig en goedhartig, voorstander van regt en billijkheid, was hij te veelomvattend en ongestadig in zijne ontwerpen, en te zeer gesteld op een uiterlijken glans die geldverspilling te weeg bragt. Franschman, wilde hij zich met de Natie vereenzelvigen en waarlijk Hollander zijn; Roomschgezinde, verdraagzaam en onpartijdig, de belangen zoowel der Protestanten tegen de Roomschen als der Roomschen tegen de Protestanten in het oog houden; Koning en naijverig op behoorlijke handhaving van zijn oppergezag (daar hij zelf *Eerste Minister* verlangde te zijn [56]), wist hij, zonder eigenliefde en waanwijsheid, voor de raadgevingen van deskundigen te wijken. Broeder van Napoleon, schroomde hij niet, als Hollands voorspraak en beschermer, hem te weêrspreken en tegenstand te bieden. Uit liefde voor zijne onderdanen zou hij gaarne geworden zijn wat hij niet wezen kon, het tegenovergestelde van hetgeen hij, door Keizerlijke aanstelling was, een Koning van den echten stempel, een Regent op eigen gezag. Steeds was hij weigerachtig, ook waar hij zich onderkoning en onderworpeling gevoelde, tot onderdespoot en onbarmhartige drijver van medeslaven te worden gemaakt. Zijne pogingen, doorgaans verijdeld, waren niet altijd onvruchtbaar: hij bleef, tegenover den aandrang en de dreigementen van den Keizer, aan de belofte getrouw: »de wetten, de gewoonten, de zeden, en »de Nationale taal zullen met naauwgezetheid worden gehandhaafd; »plegtig verklaar ik aan de Natie dat mijne toestemming nimmer, »noch voor *conscriptie*, noch voor *bankbreuk* (te regt de voorwerpen »van algemeene weêrzin en afschrik) zal worden verleend." — Zoo was er uit de verslagenheid opbeuring en was men erkentelijk voor hetgeen hij deed en voor hetgeen hij zou gewenscht hebben te verrigten. Oranjegezinden meenden met *Bilderdijk*, in menigen trek, de verwezenlijking der Monarchie, met een volklievend en vaderlijk Opperhoofd, te aanschouwen, en in de betuiging van een *Hinlopen* werd het gevoel van den Republikein opengelegd: »ik »was vijand van de Monarchie, afkeerig van een door vreemden »invloed opgelegd Gouvernement; maar gij hebt U, Sire! gena»tionaliseerd; ik zou mij bezwaarlijk ontveinzen dat de Natie te »vrede is met het Bewind en geen ander verlangt: gij zijt dus mijn »wettige Vorst en kunt rekenen op mijne liefde en trouw." — Aldus was de geheele regering van Lodewijk, in menig opzigt, ten nutte der Hollanders, een soort van onophoudelijk misverstand omtrent den aard zijner betrekking: »ik ben," zeide hij, »geen Gou»verneur van eene Provincie;" maar welke beteekenis dan juist

deze kon aan het woord *Koning* in de toenmalige omstandigheden worden gehecht? De Vorstelijke Landvoogd scheen de vermaning van den Keizer te hebben vergeten: »houd niet op Franschman te »zijn: de waardigheid van *Connetabel des Rijks* zal door u en uwe »nakomelingen worden behouden; zij zal u de pligten jegens mij te »binnen brengen en het gewigt dat ik hecht aan de vestingen die »het Noorden van mijn Rijk beschutten en waarvan ik u de verde»diging opdraag." Lodewijk was voornemens geweest die waardigheid neder te leggen, omdat *volkomen Onzijdigheid* de vurigste zijner wenschen voor Holland was.

Als Koning, wilde hij gaarne alles op een regt Koninklijken voet ingerigt hebben; eene *Ridderorde* der *Unie*, met de zinspreuk »doe »wel en zie niet om!" een Constitutionelen *Adel*, eene luisterrijke *Hofplaats*, waarvoor 's Gravenhage te gering scheen; een kostbare *Hofhouding*, waarbij hij, gelijk in de inrigting van den Staat, gedeeltelijk om aan hebzuchtigen te believen, spilziek geweest is. Zelfs *Maarschalken* des Legers stelde hij aan, zeer tegen den zin zijns broeders die met dergelijke caricaturen eener Fransche inrigting den spot dreef. Hoog ingenomen met Holland, wenschte Lodewijk aan al wat Nationaal was, bevorderlijk te zijn. In de meeste zijner Nationale instellingen waren echter vreemde bestanddeelen ruimschoots gemengd. Bij de oprigting van het *Nationaal Instituut* vergat hij dat voor de wetenschappen Amsterdam niet kon zijn in Holland, wat in Frankrijk Parijs is. Zoo het Lijfstraffelijk Wetboek grootendeels de Nederlandsche eigenaardigheden behield, het Nationaal Burgerlijk Wetboek heette en was het *Wetboek Napoleon voor het Koningrijk Holland.* Ook van een *Nationaal leger* werd gedroomd; doch hoe kon de krijgsmagt van een kleinen Staat, in groote legers versmolten, onder vreemde Generaals, in vreemde Landen, voor vreemde belangen, zich vormen tot een Nationaal geheel! [1]

945. De aankomst van den Koning maakte weinig verandering in den aard en in de strekking van het Bewind. Het gezag was te voren even Monarchaal en de onderworpenheid aan Frankrijk niet minder volledig geweest. De regeling der Landszaken, ook waar eenige wijziging onvermijdelijk werd, had over 't algemeen plaats door dezelfde personen en in denzelfden vaderlandschen zin. Lodewijk, overtuigd dat, zou hij van de Natie geliefd worden, niet zij naar hem, maar hij zich naar de inzigten der Natie behoorde te voegen, was bereid te wandelen in het spoor dat onder Schimmelpenninck, met algemeene goedkeuring en zamenwerking, gebaand was. Men zette de aangevangen werkzaamheden voort; inzonderheid was men op herstel der financiën bedacht. IJdele wensch, zoolang er noch op algemeenen vrede, noch op onzijdigheid eenig vooruitzigt bestond; en wat zou het zijn, nu, weinige

maanden nadat de Troon opgerigt was, wegens een nieuwen krijg, eene nieuwe uitgaaf in geld en in troepen afgeperst werd!

Constitutionele wetten van 1806: *a.* betrekkingen op *Frankrijk;* de Koning altoosdurend Groot-Dignitaris van het Rijk, als Groot-Connetable; de leden van het Koninklijk Huis persoonlijk ondergeschikt aan het Constitutioneel Statut der Keizerlijke Familie; *b.* waarborgen van *inwendige zelfstandigheid;* geene vereeniging der beide Kroonen op één hoofd; de Hollandsche taal uitsluitend in gebruik; de ambten en bedieningen van den Staat enkel aan inboorlingen; *c.* aard van het *Bewind;* de Koning heeft alleen en zonder restrictie de volle uitoefening van de Regering en van alle de magt benoodigd om de uitvoering der wetten te verzekeren; het algemeen bestuur is onder onmiddellijk toezigt der Ministers: er is een Wetgevend Ligchaam van 39 leden, ten gevolge van een weinigbeteekend kiesregt voor vijf jaren benoemd, en twee maanden 's jaars bijeen; *d. naam* van het Rijk: HOLLAND; geen naam enkel van Provincie of Departement, »is eenzelvig met de Republiek der »*Vereenigde Nederlanden;* haar vlag, haar legers, haar krijgsbedrij-»ven waren onder die benaming bekend; hoe zou zij wangunst »kunnen verwekken!" [56]

Gedwongen deelneming van Holland in elken krijg. De Keizer eischte van den beginne 50000 man en 20 linie-schepen. In den veldtogt van 1806 (§ 946) overtrof de Landmagt het verlangde getal. [56]

1806. 18 Junij: de Koning te 's Hage.

Ministers. — *Gogel* voor de Financiën (later *R. Voute*); *Twent, D. van Hogendorp, van der Goes, Ver-Huell, Kraijenhoff, Mollerus, Appelius, Roëll.*

Financiën. *f* 200,000 in kas, en te betalen 44 millioen: 35 millioen achterstand en 9 maanden renten. Budget van 78 millioen met 35 millioen inkomsten, die tot 50 zouden worden opgevoerd. — De Koning verlangt op de zes laatste maanden van 1806 bezuiniging van tien millioen.

Berigt der vermeestering van *de Kaap* door de Engelschen (Jan.); na de moedige verdediging van den Generaal *Janssens.*

946. Pruissen, na langdurige weifeling, tot de keus tusschen verderf of trouwloosheid gebragt, had zich gevleid, door overmaat der schande, schade te kunnen ontgaan. Die berekening was te gelijk eerloos en onjuist. Napoleon stichtte het Rijn-Verbond; deed de Duitsche Kroon aan Oostenrijk ontvallen; gaf de wet in het Zuid-Westelijke Duitschland, door Fransche troepen zoowel als door laffe en baatzuchtige medewerking van koninklijke en vorstelijke dienstknechten; en maakte zich weldra gereed den zoogenaamden Bondgenoot

die, in een moeijelijk uur, het aannemen eener dreigende houding gewaagd had, deze te dier tijd gevaarlijke dubbelhartigheid betaald te zetten. Verontwaardigd over onregt en hoon, en tot zelfbehoud gedrongen, greep men naar het zoo lang ter zijde gelegde zwaard; met eene roekeloosheid en zelfvertrouwen die, binnen acht dagen in de vernietiging van het leger, binnen drie weken in de vermeestering der gansche Monarchie, gestraft werd. Holland werd, door de levering ook van manschappen, betrokken in een krijg welke, ofschoon het vijandelijk gebied met verbazende snelheid overheerd was, op de grenzen van het overweldigd Rijk zijn grenspaal niet vond.

1806. Jan.: Pruissen, dat vóór den slag van *Austerlitz* (§ 941a) het lot van Napoleon in de hand scheen te hebben, nu met Oostenrijk gedemoedigd, ontvangt en, na tegenspartelen, aanvaardt den last om *Hanover* in bezit te nemen en zich aldus met het wettig erf van een bondgenoot en vriend te verrijken. — 12 Julij: RIJN-VERBOND, vereeniging van Duitsche Vorsten, onder Napoleon als *Beschermer* eener Souvereiniteit welke tegenover hem te niet ging en, ten aanzien der bevolkingen, in het absolutisme dezer satellieten van den overheerscher bestond (*Beijeren*, *Wurtemberg*, *Baden*, *Hessen-Darmstadt*, *Nassau-Usingen*, *Nassau-Weilburg*, enz.): gehouden tot levering van 60000 man, als voorhoede der 200,000, tot wier zending over den Rijn de Keizer ten allen tijde het regt had. De onderwerping aan het Duitsche Rijk, waarvan Oostenrijk de kroon ter neêr legde, verwisseld tegen een juk te schandelijker, omdat het, wegens hoop op voordeel en gunsten, bijkans reikhalzend afgebeden werd. — 8 Oct.: Pruissen beleedigd, bewust spoedig door ontneming van Hanover het toegeworpen loon van gedwongen trouweloosheid te zullen verliezen, door vijanden of valsche vrienden bedreigd en bijkans omsingeld, verklaart aan Frankrijk den krijg: — 14 Oct.: slag bij *Jena;* het leger verstrooid; bemagtiging van Berlijn, van de vestingen, van het gansche Land. Van de uitgebreide Monarchie welke een oogenblik Napoleon gebraveerd had, behield de Koning ééne enkele stad (*Memel*).

Oct. 1806: Hollandsche leger-afdeeling te Wezel zamengetrokken, onder Koning Lodewijk; spoedig echter keert deze terug, daar hij enkel als Fransch Generaal werd behandeld en de Hollandsche troepen onder de Fransche, naar goedvinden der Staf van het *groote Leger*, konden worden verdeeld. Krijgsbedrijven onder Dumonceau: inneming van *Hameln* en *Nienburg* (21 en 25 Nov.)

947. Naast Pruissen was Rusland. De worsteling werd heviger; het voorwaarts rukken minder snel; de overwinning begon somwijlen naar een nederlaag te gelijken; de uitkomst

was twijfelachtig bij het wisselen der kans. Deze verhouding der krachten, die aan de verdrukten eenige hoop gaf, was het middel waardoor het fortuin van Napoleon nog hooger in top gevoerd werd. Zij bragt tusschen den Franschen en den Russischen Autocraat toenadering, verzoening, verstandhouding, zamenspanning te weeg. Europa, dachten zij nu, was, voorloopig althans, ter verdeeling in Oosten en Westen niet te klein. Waartoe, daar de een den ander niet onder het juk vermogt te brengen, elkander gedwarsboomd in de verwezenlijking van grootsche ontwerpen! Er zou voortaan wederzijdsche oogluiking, toegeeflijkheid, en hulpbetooning zijn, ter wederzijdsche uitoefening dier hoogere politiek welke, door overmagt gewettigd, in de schatting alleen desgenen die zwak is, voor aanmatiging en onregtvaardigheid geldt. Hollandsche krijgslieden hadden in den roem van dezen fellen strijd gedeeld; Holland was deelgenoot der jukverzwaring welke, voor menige Natie, van den vrede van *Tilsit* het onvermijdelijk gevolg was.

1807. De krijg ook tegen Rusland en Zweden door Napoleon in *Polen* overgebragt. Winterveldtogt; 8 Febr: veldslag van *Eylau*, waar de overwinning, met de meeste hardnekkigheid door de Russen betwist, het voortduren van den oorlog niet belette. — 14 Junij: veldslag van *Friedland*, even bloedig en waardoor de vrede bewerkt werd.

Krijgsbedrijven der *Hollanders*. — 16 Apr.: scherp gevecht bij *Pasewalk*, tegen de Zweedsche troepen: wapenstilstand met Zweden dien ten gevolge: gevechten bij de moeijelijke belegering van *Kolberg* (Junij); dapperheid der ruiterij en artillerij bij *Friedland*.

7 Julij: vrede van *Tilsit*: Rusland neemt genoegen met al wat Napoleon verrigt heeft, ook in de vorming van het Hertogdom *Warschau* en van een Koningrijk *Westfalen*, onder zijn broeder *Jérome*; geheime artikels, waarbij, tegen belofte van ongestoord *Finland* te kunnen bemagtigen en bij de verdeeling van Turkije een aanzienlijk deel te verkrijgen, Keizer Alexander de verpligting op zich neemt aan Engeland, zoo het in de overheersching der zee volhardt, oorlog te verklaren, en voorts aan Napoleon Spanje en Portugal voor zijne bloedverwanten en de kusten der Adriatische zee voor Frankrijk zelf over te laten. — Tevens vrede met *Pruissen*, dat bijna de helft zijner Staten verliest, door Fransch garnisoen in de vestingen, ter invordering van ondragelijke oorlogsschattingen, in bedwang gehouden wordt, en enkel als genadegift van Napoleon uit achting, zoo het heet, voor Alexander, dit vernederend aanzijn behoudt.

948. Engeland alleen wilde niet zwichten: het zou, met oorlogswapenen onbereikbaar, door commerciële dwangmiddelen worden bereikt. Jammer slechts dat men, ter verwezenlijking van het veelbelovend ontwerp, genoodzaakt was met vernietiging van eigen handel en vertier te beginnen. Bij de ten uitvoerlegging van het *Continentaal stelsel*, waardoor alle gemeenschap met Engeland belet werd, moest het overschot van Hollands welvaart te niet gaan. De Koning, met opregte deernis voor het Volk, deed wat hij kon ter verzachting: doch hoe weinig vermogt hij, tegenover den onverbiddelijken Keizer, ten aanzien van een ontwerp, waaraan, in de schatting van dezen, het verkrijgen van den wereldscepter hing!

Napoleon wil zijn meesterschap over het Vasteland doen gelden, om Engeland, door verbanning uit der volkeren onderling verkeer, te verzwakken; ten einde het aldus tot onderwerping te brengen, of wel in lateren tijd, na herschepping en uitbreiding zijner (§ 941[a]) deerlijk geteisterde zeemagt, met beteren kans een regtstreekschen aanval te beproeven. (In 1810 had Napoleon reeds, in de Fransche havens of werven, 82 linie-schepen en 65 fregatten.)

1806. 21 Nov.: Decreet van *Berlijn;* Engeland in blokkade, alle handel op dit Rijk ontzegd. 1807. 7 Jan.: Engelsche Kabinetsorder, die het binnenloopen in Fransche havens verbiedt. 25 Jan.: Decreet van *Warschau*: in de Hanzee-steden de Engelsche waren verbeurd verklaard. 11 Nov.: Kabinetsorder; havens die de Engelsche Vlag uitsluiten, geblokkeerd; aanhaling van alle derwaarts zeilende schepen, die niet in een Engelsche haven regten betaald hebben. 17 Dec.: Decreet van *Milaan*: elk schip dat zich aan die voorwaarde onderwerpt, gedenationaliseerd en goede prijs.

Misnoegen en verlegenheid des Konings. Hij voorzag en ondervond dat dit systema in Holland de doodsteek van handel en financie-wezen was, en daarbij, wegens de onmogelijkheid eener volkomene ten uitvoerlegging, een bron van onophoudelijke klagten over onwil en Engelschgezindheid opleveren zou. Voor deze nieuwe soort van oorlog werd een leger van tolbedienden vereischt. — Decreet van 1 Dec. 1806, waarbij de Koning het Decreet van Berlijn excutoir verklaart in de landen door de Hollandsche troepen bezet (Oost-Friesland, Oldenburg, enz.) en in de gansche uitgestrektheid des Rijks, *voor zoo ver* de reeds genomen maatregelen ontoereikend mogten zijn. Aldus werd eenige vrijheid tot latere wijzigingen behouden.[56] Misnoegen des Keizers; dien ten gevolge Decreet van 15 Dec., waarbij de Koning de havens voor alle schepen gesloten houdt. — Zeer onbillijk zijn nu en later de verwijten van Napoleon geweest. Geen land, zelfs Frankrijk niet, heeft de blokkade-maatregelen met zooveel gestrengheid nageleefd; geen heeft zooveel hier voor te lijden gehad; er is voorzeker eenige

sluikhandel geweest; doch veel minder dan overal elders; ondanks de ligging van Holland, de uitgestrektheid der kusten, de afwezigheid der meeste troepen, en de gewoonte van het volk.[56] — Weigering van den Koning om het eigendom van Engelschen en de renten die de Prins van Oranje op het Land had, te sequestreren.

949. In bijkans wanhopigen toestand verloor de Koning moed en werkzaamheid niet. Door hartelijke gehechtheid deelgenoot van het lijden zijner onderdanen, wenschte hij den last dien hij niet afnemen kon, in al wat mogelijk was, te verligten. Aan openbare werken van algemeen nut werd gearbeid bij voortduring en met ijver. Het voorzien in den nood der geldmiddelen werd op velerlei wijze beproefd; doch wat beteekent proefneming in het financie-wezen, waar het overblijfsel van vroegere schatten te gelijk door gedwongen uitgaaf en vrijwillig verkwisten opgeteerd wordt; wat vermag een schrander en onbaatzuchtig financier, waar ten laatste noch winstgevend bedrijf, noch geld, noch crediet is!

1807. 12 Jan.: ramp van *Leijden*, door het springen van een kruidschip: 130 personen verloren het leven: des Konings medelijden en hulpbetoon (gelijk mede bij de vreeselijke overstroomingen in 1809).

Oct.: verplaatsing der residentie uit *'s Hage* naar *Utrecht;* later naar *Amsterdam* (Apr. 1808.)

Pogingen ter versterking van het leger zonder Conscriptie: oproeping der pupillen uit de Weeshuizen; tegenstand, vooral te Rotterdam.

Financiën. — 31 Maart: Boodschap aan het Wetgevend Ligchaam; deficit van 40 millioen; doch geen inbreuk op de regten der schuldeischers van den Staat; geen onregt of verdrukking; bezuiniging en eene (waarlijk) *vrijwillige leening* van 40 millioen. — Boodschap van 28 Nov.: de leening is gelukt; doch, tot aan den vrede met Engeland, jaarlijksch te kort van 21 millioen; om de mindere opbrengst der belastingen en het onderhoud van land- en zeemagt. — Onvermogen van Gogel en anderen om, in zoodanige omstandigheden, den voortgang van het verderf te beletten. — Van 1806 tot 1810 steeg de jaarlijksche rentebetaling van wege de schuld, van 30 op ongeveer 40 millioen.[80a]

11 Nov.: Tractaat van *Fontainebleau:* Holland vergroot met *Oost-Friesland*, *Jever*, *Zevenaar* en *Huissen; Vlissingen* aan Frankrijk afgestaan.

Gewigtige werken begonnen of voltooid; zoo als de droogmaking van den *Zevenhuizer plas* (in 1800 aangevangen); de *uitwatering te Katwijk* (ondernomen in 1804); de *straatweg* van 's Hage naar Amsterdam; enz.

1808—1810. *Daendels*, Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië, op *revolutionair-despotieke* wijs; een autocraat en *Napoleon* in het doordrijven van willekeur met geweld; voorstander van nieuwe *administratieve* vormen ook voor Javanen en Maleijers; zonder ontzag voor regt of menschelijkheid. Door een enkelen wenk van zijn oppermagtigen wil alle bijzondere voorregten vernietigd, en alle personen en hulpmiddelen aan het Gouvernement dienstbaar gemaakt: wegen van honderde uren, havens in de ongezondste streken, forten midden in zee, op tien of twaalf voeten diepte, door een enkel bevel als geschapen, en de ongelukkige inboorlingen bij duizend- en tienduizendtallen daaraan opgeofferd.[82] De inlandsche Vorsten niet meer als leenmannen erkend, maar, zeide hij, enkel in die betrekking welke tusschen een zwakken en sterkeren Staat onvermijdelijk is. Alles, zelfs het politie-wezen, in den persoon van den oppergebieder *gecentralizeerd;* goede trouw kleingeestigheid geacht; contracten niet meer verbindend, en achter een ophef van groote woorden ellende, verkwisting en schrikbewind. De handelgeest vervangen door een geest van geweld en roof, de inschikkelijkheid der Oost-Indische Maatschappij door eene trotsche en oorlogzuchtige Staatkunde, en de eerbied en liefde voor Holland door vrees, haat, en afschuw.[83] — Een leerrijk voorbeeld van hetgeen door de vrijheidszonen, waar zij de overmagt hebben, bij het in praktijk brengen van hunne beginselen verrigt wordt!

950. Moorddadig bij uitstek was de laatste oorlog geweest; moorddadiger en, in elk opzigt, vreeselijker nog was de hierop volgende krijg. *Spanje* was het tooneel van den gedenkwaardigen kamp. Een verachtelijk Vorstenhuis had aan den eisch van het revolutionaire Frankrijk, met slaafsche gewilligheid, binnen weinige jaren, geldmiddelen en volkplantingen en zeemagt, in een onzinnigen strijd tegen Engeland, ten offer gebragt. Napoleon echter was niet voldaan met onderwerping, zoolang er een schijn, een naam van onafhankelijkheid overig was; zoolang de Dynastie der Bourbons voor de Dynastie der Napoleoniden geen plaats gemaakt had. Verraderlijk geweld wekte vaderlandsliefde en vaderlandschen trots op bij een Volk niet gewend of gezind zich goedschiks te buigen voor de vertreders zijner regten, de omverwerpers der voorvaderlijke instellingen, de verloochenaars en vijanden van het geloof. Om den tegenstand eener Natie, aan welke Groot-Brittanje de krachtige hand bood, te bedwingen, werd het Schiereiland met de keur der Fransche legerbenden overstroomd, en Hollandsche krijgslieden opgeroepen, opdat ook door hen de herlevende vrijheid in het bloed van trouwhartige landzaten zou worden gesmoord.

1808. Zamenweefsel van bedrog en onregt om, naar aanleiding van twisten tusschen vader en zoon, den Koning Karel IV, bij het Tractaat van *Bayonne* (5 Mei), tot afstand te brengen. Opdragt der Kroon aan *Jozef* Bonaparte, als Koning van Napels door Murat opgevolgd; terwijl het aldus openvallend Groot-Hertogdom *Berg* door den Keizer toegewezen wordt (3 Maart 1809) aan zijn neef *Napoleon Lodewijk*, vierjarigen zoon van den Koning van Holland; om, in vier departementen onder Fransche administratie tot aan zijne meerderjarigheid te verblijven.

2 Mei: opstand te Madrid, ten behoeve van den wettigen troonerfgenaam, Koning *Ferdinand VII:* eene volksbeweging die zich, vooral ook onder aanvoering der Roomsche priesters en monnikken, met sermoenen, kruisbeelden, en gewijde banieren, in weinig tijds over geheel Spanje en Portugal uitbreidt; niet ligt bedwingbaar om *a.* de geestdrift en zelfopoffering eener Natie welke, fier en moedig, in hare regten gekrenkt, in haar dierbaarste belangen bedreigd werd; *b.* de ontoegangbaarheid van het gebergte, waardoor de overkomst van Napoleon zelven (Nov.—Jan.), ondanks menig voordeel, geen beslissend gevolg had; *c.* de hulp van Engeland, dat aldus een kampplaats tegen de Franschen en een werkkring voor de talenten van *Arthur Wellesley* (later Hertog van *Wellington*) verkreeg. — Voorbeeldelooze hardnekkigheid en wreedaardigheid van dezen krijg: in Saragossa en andere steden, waar men, na storm op storm afgeslagen, gebrek en uithongering verduurd te hebben, den ingedrongen vijand tot in de huizen, van verdieping tot verdieping en van kamer tot kamer, bestreed: op het land, waar de vijand zich bevond te midden eener bevolking die, als de kans gunstig scheen, op het gelui der banklok, even als in de middeleeuwen, in massa te wapen liep, en zich tot *guérillas* vormde, welke plotseling in menigte te voorschijn kwamen, waar kort te voren alles stil en rustig scheen. De krijgsmagt der opstandelingen geleek eene Hydra; voor één hoofd dat haar werd afgehouwen, kwamen er twee andere te voorschijn. [1] Het beginsel van wederwraak deed van beide zijden alle menschelijkheid wijken.

1808. Oct.: Brigade onder *Chassé* naar Spanje, alwaar de Fransche legermagt achter de Ebro was terug gedrongen. Roemrijke deelneming aan de gevechten bij *Durango* (21 Oct.) en *Mesa de Ibor* (17 Maart 1809) en aan de veldslagen van *Talavera* (23 Julij), *Almonacid* (11 Aug.) en *Ocaña*, (19 Nov.) — Al de gevaren, vermoeijenissen, en ontberingen werden door de Hollandsche soldaten doorgestaan zonder verflaauwing in dienstijver, zonder blijken van misnoegen, en de Fransche bevelhebbers gaven hun in dit, en in elk ander opzigt, den grootsten lof: ook werden zij bij voorkeur tot de hagchelijkste ondernemingen gebruikt.

Inmiddels, op aandrang des Keizers, de maatregelen tegen den handel met Engeland nog versterkt. — 23 Jan.: Decreet, waarbij ieder schip uit Engelsche haven goede prijs verklaard, enkel aan gewapende vaartuigen der Bondgenooten het binnenloopen vergund, en ook over de visschers een gestadig toezigt (op elke pink een

militair) gesteld werd. — 27 Nov.: Decreet, met toevoegselen van voorzorg en bedreiging. — Eene hermetische afsluiting te verlangen was, zoo als Lodewijk het uitdrukte, als of men aan de huid het uitwasemen verbood.

951. Niet enkel in het Zuid-Westelijk Europa werd Hollandsche dapperheid en trouw aan de bevestiging van het onregt en aan de bestrijding van de ontwakende levenskracht van getergde Volken dienstbaar gemaakt. *Oostenrijk* liet, bij het ontbranden van het oorlogsvuur in Spanje, de gelegenheid om zich op te rigten niet ongebruikt. Heftig en, ofschoon kort, langduriger dan te voren was nu de strijd: maar de moed en zelfopoffering der onderdanen en de uitnemende bekwaamheid van den Aartshertog *Karel* waren tegen de vereeniging van Napoleons talenten met de gedienstige ondersteuning der afvallige Duitsche Vorsten niet bestand.

1809. 11 April: oorlogsverklaring van Oostenrijk; eene maand daarna en Napoleon was te Weenen, na de Oostenrijksche hoofdmagt in eene reeks van gevechten verslagen te hebben; bloedige dagen van *Aspern* (21 Mei) en *Wagram* (5 Julij).

Gelijktijdig in het Noorden van Duitschland pogingen van den Pruissischen partijganger *von Schill*, om een volksopstand tegen de Franschen te bewerken; de nederlagen der Oostenrijkers noodzaken hem zich, met eenige duizenden, in *Straalsund* te werpen: het Hollandsche hulpkorps (5000 man onder den Generaal *Gratien*) gelast hem ten onder te brengen. 31 Mei: de gebrekkig versterkte stad bestormd en vermeesterd: kort, wild, en moorddadig was de strijd.[1] Schill sneuvelt.

12 Julij: wapenstilstand te *Znaym*.

952. Het Koningrijk Holland, na bij elken oorlog in de voordeelen minder dan in de kosten te hebben gedeeld, zou op eigen grondgebied worden bestookt. Ontzettend was de magt der Engelschen, waarmeê, om Antwerpen te naderen, de verovering van Zeeland beproefd werd: doch de schrik die zij veroorzaakte, was spoedig voorbij. Het opvaren van de Schelde werd belet; Walcheren, na vijf maanden, met groot verlies verlaten; eene uitkomst door de onberadenheid der vijanden, maar grootendeels ook door de heldhaftigheid der Hollandsche troepen en de welberadenheid van den Koning zelven bewerkt.

Expeditie van Walcheren (Julij—Dec. 1809); door Engeland (van hetwelk men te vergeefs eene landing in Noord-Duitschland, ter ondersteuning van Oostenrijk, te gemoet gezien had) ook na het onheil der nieuwe Coalitie, inzonderheid met het oog op de scheepstimmerwerven en magazijnen van Antwerpen, beproefd. Regtmatige bezorgdheid bij den onophoudelijken en verbazenden voortgang der oorlogstoebereidselen in eene stad, om haar ligging, volgens Napoleon, »een pistool op de borst van Groot-Britanje en een Ko»ningrijk waard.” — Eene landingsvloot, de grootste welke ooit de havens van Engeland verliet, voerende bijna 100,000 hoofden en daaronder 38,000 landingstroepen met 144 stukken belegeringsgeschut.

30 Julij: ontscheping aan het Breezand op de Noord-Noord-Oost zijde van Walcheren; 31 Julij: overgave van *Middelburg* en *Veere*. — 2 Aug.: ontruiming van het Fort *Bath*. — 13 Aug.: *Vlissingen* overmeesterd, na een vreeselijk bombardement van de schepen, uit 1100 vuurmonden: geen 20 huizen onbeschadigd. — 15 Aug.: het eiland Schouwen bemagtigd. Nu eerst zou het opzeilen naar Antwerpen worden beproefd: inmiddels waren allerwege manschappen toegesneld: 15000 man, waarvan 6000 Hollanders de kern waren, stonden gereed den hoofdaanval te keeren; onderwaterzettingen waren bewerkstelligd; aan de versterking der Forten op de Schelde gearbeid: Bernadotte had het opperbevel: reeds den 27en Aug. verklaarden de Engelsche Generaals de belegering van Antwerpen onmogelijk. — 4 Sept.: Bath (onder Cort-Heÿligers) hernomen. — Ziekten in het Engelsche leger. — 13 Nov.—26 Dec. ontruiming van Walcheren.

Oorzaken der mislukking. — De doeltreffende bevelen des Konings; de moed der Hollandsche krijgsmagt; de drift der Noordelijke Departementen van Frankrijk om een inval te verhoeden; gebrek aan overeenstemming bij de Engelsche land- en zeemagt: bovenal de natuurlijke verdedigingsmiddelen waarmeê iedere vijand in de Nederlandsche Gewesten, ook na volbragte landing, door vastberadenheid en moed kan worden gestuit.[1]

10 Oct.: vrede van *Weenen*, waarbij Oostenrijk $3^1/_2$ millioen inwoners en belangrijke provinciën (*Salzburg*, *Illyrie*, grootendeels ook *Gallicië*) en, met de geheele uitgestrektheid zijner kusten, het uitzigt op zeehandel verliest.

953. In een toestand van ellende en uitgeputheid was verbetering ondenkbaar. Geen verloop van weinige jaren zou genoeg zijn om Engeland, van wege gebrek, voor Frankrijk de vlag te doen strijken, en ook Napoleon had aanmoediging te over om onverzettelijk te zijn. In Spanje mogt een geduchte worsteling nog aanhouden: na een reeks van oorlogen was het ontwerp der Britsche zeemagt in de Zeeuwsche wateren verijdeld; de verbaasde Mogendheden gehoorzaamden allen

en het afgestreden Oostenrijk, aan de oudheid en luister zijner Dynastie gedachtig, scheen desniettemin eene echtverbindtenis met den overweldiger zijner Staten als voorregt en eer te beschouwen.

1810. 2 April: Huwelijk van Napoleon (van Josephine gescheiden) met *Maria Louisa*, dochter van den Keizer van Oostenrijk. Aan de kracht der wapenen voor langen tijd wanhopend, vleide men zich, door overmaat van welwillendheid, hem tot matiging en regtsgevoel te zullen brengen; vooral daar het nu verkieslijk ook voor hem kon geacht worden voor de bevestiging van hetgeen hij verkregen had, te zorgen, in plaats van rusteloos te blijven streven naar de uitbreiding zijner heerschappij.

954. In Holland dacht men, om de trouw en ijver tegen den overval der Engelschen betoond, eenige aanspraak op welwillendheid en toegeeflijkheid verkregen te hebben. Het tegendeel ondervond men. Om de onuitvoerlijkheid van volkomen afsluiting der kust, werd aan Koning en Volk een baatzuchtig en boosaardig heulen met Engeland te laste gelegd: reden genoeg om het sedert lang opgemaakte doemvonnis eener onvoorwaardelijke versmelting in het Fransche Staatsgeheel te voltrekken. Lodewijk stond aan de meest smadelijke bejegeningen van den onbroederlijken broeder, van den hooghartigen meester ten doel, tot dat deze zich schijnbaar liet verbidden door een Tractaat, waarbij *Noord-Braband*, *Zeeland*, en *Gelderland tusschen Maas en Waal* afgestaan werd.

De inlijving, in 1806 uitgesteld om de onbetrouwbaarheid van Pruissen, thans meer dan ooit ter sprake gebragt: reize des Konings, met *Roëll*, naar Parijs (27 Nov.).

3 Dec.: de Keizer verklaart aan het Wetgevend Ligchaam: »Holland, tusschen Engeland en Frankrijk, wordt gelijkelijk door »beide gedrukt: het is evenwel een uitweg voor den handel der »voornaamste steden van mijn Rijk: veranderingen zullen noodza»kelijk zijn: de veiligheid mijner grenzen en het welbegrepen be»lang der beide Landen gebiedt het.” — Gesprekken met den Koning: Holland is eene Engelsche kolonie en meer dan Engeland, aan Frankrijk vijandig; hij wil en zal Holland verslinden: geen keus dan formele oorlogsverklaring of vrijwillige afstand: »vroeg of »laat wil ik de inlijving; ik zou u niet in rust kunnen laten en »heb eene uitgestrekte kust noodig om Engeland te bestrijden.” — 14 Dec.: volgens den *Moniteur*, is Holland een deel van Frankrijk; aanspoeling van Rijn, Maas, en Schelde; de hoofdaderen des Rijks: het is tijd dat alles keere in zijn natuurlijken stand. — Vruchte-

loos aanbod in geld en land (*Walcheren*): de Koning wil naar Holland te rug: »om den standaard der rebellie tegen mij te verheffen? »dat gebeurt niet: ik heb gezorgd dat gij niet kunt vertrekken; »zoo het u gelukte, wordt de inlijving onherroepelijk beslist." — Fransche troepen voor Breda en Bergen op Zoom (Jan. 1810); afgewezen, op grond van des Konings bevel: de Keizer, ofschoon er spoedig tegenbevel kwam, dreigt de Commandanten te doen ophangen en eischt van den Koning zijne *demissie*. 20 Jan. *Armee van Brabant* voor alle landen en vestingen tusschen de zee, de Maas en de Schelde. — Breda, Bergen op Zoom, Willemstad, Steenbergen, Dordrecht bezet: eed van gehoorzaamheid aan den Keizer gevergd. — Erbarmelijke gesteldheid: alle beleeningen ten behoeve van den Lande opgezegd: de betalingen van tractementen opgeschort: de interessen slechts gedeeltelijk voldaan; volkomen stagnatie nabij. — Agent naar Londen, niet zonder goedkeuring des Keizers, om, door het schrikbeeld van Hollands inlijving, vrede te bewerken. — De Keizer beweerde in staat van *oorlog* tegen Holland te zijn. De Koning door *gendarmes d'élite* bewaakt. — Inmiddels verstandhouding met de Ministers: »niemand kan u van den eed aan het land en »aan mij ontslaan dan ik."[56] — Aarzelend begeeren, zonder lastgeving, dat *Amsterdam* worde verdedigd. Kraijenhoff (verlangend om aldus »de eer van den Hollandschen naam te midden van Hollands »onverdiende rampen te redden") door den raad der Ministers geautoriseerd (17 Febr.) om den toegang aan alle vreemde troepen, zonder onderscheid, te betwisten en krachtdadig te beletten; en, zoodra de overtogt over de Waal, Merwede of Maas door de Franschen dadelijk werd ondernomen, het karakter van Commandant-Supérieur der hoofdstad met hare liniën te deployeren; doch weinige dagen later (27 Febr.), op de bedreigingen van den Franschen Gezant, uitgenoodigd om alle defensie te staken. — 1 Maart: ontslag op den eisch des Keizers, van *Mollerus* en *Kraijenhoff*.

De Koning geneigd te geven al wat men vraagt, om het overige te behouden. »Ik moet tot elken prijs uit dezen moordkuil geraken; »ik zal geen tweede keer worden gevat: alles kan hersteld worden, »zoo Holland met eenigerlei zelfstandigheid den algemeenen vrede »bereikt."[56] — *Tractaat van* 16 *Maart:* Geen handel met Engeland: 18000 man (6000 Franschen) bij de monden der rivieren, ten koste van Holland, om met Fransche douaniers daartegen te waken; afstand van Braband, Zeeland, en het land tusschen Maas en Waal, ook Nijmegen, met vrijstelling dezer Gewesten van alle niet Provinciale schuld: levering van 9 linieschepen en 6 fregatten, 100 kanonneerbooten, steeds gereed met Frankrijk zamen te werken.

955. Dergelijk Tractaat was met overgaaf op genade of ongenade gelijk. Napoleon had besloten een einde te maken aan hetgeen, in zijn oog, een ondankbaar miskennen zijner gunsten en een lastig en gevaarlijk kinderspel was. De Koning was krijgsgevangen op den Troon. De verachtelijkheid

der-behandeling, door en van wege den Keizer, was zoodanig dat ze de voorbeeldelooze lijdzaamheid van het weerloos slagtoffer overtrof. Geweld met geweld te keeren, al ware het voor een ander doenlijk geweest, vermogt de broeder en ambtenaar niet. Het zou een daad van roekeloosheid, maar bovendien, in hem, een daad van rebellie geweest zijn. Aan Lodewijk, na zich, ook ten koste van eigen vooruitzigten, met Holland vereenzelvigd te hebben, bleef niet over dan werkeloos zijn ontslag te verbeiden, of door vrijwilligen afstand den scepter te verbreken waaraan hij geboeid was.

Fransche troepen, onder *Oudinot*, Hertog van *Reggio*, meester in Holland: willekeurige bevelen der Officiers. Men hield zich in geene deele aan de reeds zóó drukkende bepalingen van het Tractaat: alles scheen aan te duiden dat het slechts een begin was. — Inspectie-reis van Napoleon (Mei) naar de ingelijfde streken. Allerlei voorwendsels tot beklag. Brief van 20 Mei: »als gij door uw »gedrag de Hollanders overtuigt dat gij door mijn ingeving han»delt, zult gij achting en liefde verwerven en de noodige kracht »om Holland te herstellen: anders zullen uwe onderdanen luidkeels »de vereeniging verlangen. Uw bestuur wil vaderlijk zijn, en is »zwak: zonder mij zijt gij niets; mijn beeld behoort Holland in u »te zien." Onder voorwendsel eener vermeende beleediging van den Franschen Gezant, wordt deze teruggeroepen: 29 Junij: Napoleon eischt Fransch Garnizoen in Amsterdam: de Ministers ontraden den tegenstand.

1 Julij: de Koning abdiceert, ten behoeve van zijn zoon: omdat, het ongeluk gehad hebbende zijn' broeder te mishagen, zijne tegenwoordigheid het eindigen van den beklagelijken toestand belet: vertrekt naar Toeplitz, niets medenemende dan zijne decoratiën en *f* 10,000 in goud:[56] weigert het *apanage* dat hem later (bij Senatusconsult van 10 Dec.) toegekend werd. — Hij vleide zich dat Napoleon zijne beschikking eerbiedigen zou, omdat de minderjarige Koning, door de Constitutie zelve, onder voogdij van Frankrijk geplaatst werd.

4 Julij: Amsterdam bezet.

IV. 1810—1813.

DE KEIZER VAN HET FRANSCHE RIJK.

956. Vereeniging met Frankrijk was de voortzetting en voltooijing van hetgeen sedert vijftien jaren geschied was: de schijn eener zelfstandigheid verdween, waarvan, nadat men de

Franschen had ingeroepen, het wezen niet meer bestond. Evenwel er was merkbare verzwaring van leed: geheele vernietiging van den Staat; regtstreeksche onderwerping aan vreemde magt; onmiddelijke heerschappij van den man die de halve wereld gehoorzamen en sidderen deed. De waarborgen van afzonderlijk volksbestaan werden ontnomen; verfransching zooveel mogelijk, voorbereid en bevorderd. In de gestrengheid en verderfelijkheid der maatregelen die een vaderlandsch Bewind en een volklievend Koning afgeweerd had, in Conscriptie, en Tiercering, en Policie, en Censuur, in de vindingrijkheid en ijver der verachtelijke satellieten van den geweldenaar, ondervond men dat Napoleon zelf de Regent was.

9 Julij: *Decreet van inlijving.* — Beweegredenen: Hollands onafhankelijkheid was reeds door de inlijving van België (1794) grootendeels vervallen; het was eigenlijk eene Fransche Provincie; het Volk, zuchtend onder velerlei belastingen en een ontzettende schuld, zal bij de vereeniging winnen: Holland is een uitvloeisel (*émanation*) van het Rijk; zonder Holland zou het niet compleet zijn. — De schuld wordt slechts voor *een derde* erkend.

Verdeeling in Departementen: *Monden van den IJssel, van de Rijn, van de Maas, van de Schelde, Wester-Eems, Zuiderzee, Overijssel*, en *Friesland.*

LE BRUN, Prins des Franschen Rijks en Hertog van Plaisance, als *Gouverneur-Generaal;* »bekleed met een schaduw van gezag, onder »een weidschen titel; een grijsaard, die het juk der Nederlanders »niet verzwaarde en gaarne al het goede zou gedaan hebben dat »niet in zijn vermogen stond."[79] Op zijn voorspraak gaf de Keizer ten antwoord: »gij spreekt mij van hunne klagten, van hun onge»rustheid, van hun misnoegen; zouden welligt de Hollanders mij »voor den Groot-Pensionaris Barneveld aanzien? Ik zal doen wat »voor het welzijn van mijn Rijk betaamt, en de kreeten van on»zinnige lieden zullen mij niet ophouden: het is niet met streelen »dat het gepeupel geleid wordt. Gehoorzaamheid eisch ik: verstaat »gij? en laat de Hollanders er wel van onderrigt zijn." — In ieder Departement een Prefect; *de Celles* te Amsterdam, gestreng zonder verschooning of verzachting, zonder sporen van menschelijkheid of zedelijkheid; *de Stassart* te 's Hage, een bekwaam Staatsdienaar wat gaven en kundigheden betrof; en die met getrouwheid en ijver aan het geweld ten dienste gestaan heeft: beide beladen met den haat en het afgrijzen des Volks.[79]

18 Oct.: Decreet, waarbij de *Conscriptie* voor zee- en landmagt ingevoerd wordt. — Tevens eene Ridder-orde der *Vereeniging* (*de la Réunion*).

Decreet van 13 Dec.: Holland, met de Hanzee-steden, Oldenburg en een deel van het Koningrijk Westfalen zal uit 10 Departe-

menten bestaan; 31 Gedeputeerden in het Wetgevend Ligchaam hebben; twee Geregtshoven, te Hamburg en in *'s Hage.*

De Fransche Wetten en Decreten (7 à 800, gedeeltelijk door het gebruik reeds afgeschaft of gewijzigd) executoir verklaard. — Invoering van het *Code Napoléon;* Fransche regtspleging en *Jury.*

Policie: Fransche spionnen waarden rond in allerlei gedaanten; gemeenzame gesprekken werden afgeluisterd; het gebruik van een dubbelzinnig woord ten kwade uitgelegd, als bedoelde men het Fransche bestuur.[33] — *Droits réunis.* — De *Censuur;* elk boek moest vóór de uitgave te Parijs worden onderzocht.

De openbare Acten mogten niet in de Landstaal worden vervaardigd dan met eene Fransche vertaling; evenzoo de Couranten. Op alle scholen moest onderwijs in het Fransch zijn.

957. Volledigheid der onderwerping scheen het eenige middel om het vaster aanhalen van den reeds prangenden keten te ontgaan. Op weinige uitzonderingen na, was echter dit willig en onwillig buigen met geen gedienstig en baatzuchtig kruipen gepaard. Er was waardigheid in het lijdelijk verduren van onvermijdelijken dwang. Het bleek dat de Nationaliteit, op wier uitroeijing men bedacht was, te dieper wortelen schoot. Het volksgevoel verhief zich, naarmate het bedreigd en aangerand werd. Vernedering, geen verlaging was er; het verlies van den volksnaam was winst voor het volkskarakter, door opwekking van vaderlandschen zin.

1811. Maart: volgens Rapport van den Minister van Policie, is Holland met Frankrijk niet vereenigd, »noch in zeden, noch in ge»woonten, noch in meeningen, noch in gevoelens." — Er was, nu vooral, eene reactie tegen vroegere Franschgezindheid, zoodat, in menig opzigt, naar waarheid kon worden gezegd: door vreemd geweld beheerscht, namen de Hollanders de zeden der vreemden niet aan; zij walgden van den waan, den wind, en beuzelachtigen overmoed der onderdrukkers; zij verfoeiden hunne streken en knevelarijen; zij stelden hun de oude eerlijkheid en degelijkheid in den weg; zij bewaarden de oude mannelijke taal als hunnen oogappel, als den waarborg van het oude Hollandsch hart; het oude Vaderland werd onvergetelijker; de oude verloren voorregten dierbaarder, toen de waarde dier schatten gekend werd door het gemis.[79]

958. Kon Napoleon, zoo hoog verheven, voortaan onbezorgd zijd? Neen. De woede die hij tegen Engeland verspilde, verried zijne onmagt. De laatste veldtogten, vooral in Spanje, hadden getoond dat de glans der overwinning niet altijd zijne vaandelen omscheen. Het was merkbaar dat, na het zwichten

van Vorsten en krijgsmagten, eene gevaarlijker worsteling tegen de Natiën zelve nabij was. De vroegere geestdrift bestond in Frankrijk niet meer. Door plundering der overwonnen Volken van oorlogskosten vrij, door inlandsche nijverheid, in menig opzigt, voorspoedig en bloeijend, had het tot dus ver in eigen verheerlijking genoegzamen troost voor het sneuvelen zijner tien- en honderdduizenden gezocht: doch er was, bij vermindering van luister, vermeerdering van lasten, en, naarmate willekeur vereischt werd, was het openbaar dat de eer van *Frankrijk* dwaasselijk vereenzelvigd werd met het persoonlijk belang van een despoot. Maar wat nut zou men, in Landen wier vermogen gering was en die het meest onder zijn bereik vielen, van dergelijke wijziging hebben? Napoleon was niet gewoon voor moeijelijkheden te wijken; en, wegens de uitgestrektheid zijner hulpmiddelen en de onbedwingbaarheid van zijn inborst, kon er, bij het toenemen van wederstand en bezwaren, ook in Holland, geen verligting, maar verdubbeling zijner eischen worden verwacht.

Nevens de volharding van *Engeland* en van de *Spaansche* bevolking, de onverzettelijkheid van den *Paus*, door wien de Keizer, wegens gewelddadigheden tegen de Roomsche kerk en haar Opperhoofd, in den ban gedaan was (1809). — Onbetrouwbaarheid der overwonnen of omgekochte Vorsten, naarmate het juk voor allen verzwaard werd: haat der Volken onder de verdrukking; verontwaardiging van al wat vrijheidlievend of vrijzinnig was, nu men in Napoleon niet meer den temmer van de buitensporigheden der Revolutie, maar den geweldenaar aanschouwde wiens list en overmoed de verwezenlijking van haar beloften belet had. Werking van geheime Genootschappen (*Tugend-Bund*) in Duitschland. — Ook in Frankrijk minder vrees voor misbruik en meer verlangen naar teruggave der vrijheid: geen vastheid van Monarchale instellingen, instandhouding van des Keizers persoonlijke magt bij het voortwoelen der wanbegrippen, tegen wier resultaten zijn Autocratisch gezag opgerigt was. Gestrenger maatregelen onmisbaar; *Lijfstraffelijk Wetboek* (1811), waarvan bijna de helft tot misdrijven tegen den Staat en het openbaar gezag betrekking heeft; Decreet over de *Staatsgevangenissen* (1810), bevoegdheid van het Gouvernement ter voortdurende opsluiting van verdachte personen, zonder ze voor den regter te brengen.

959. Strenger nog werd de afsluiting van bijkans elke bron van welvaart en bestaan. De laatste levensteekenen van den handel werden als verraderlijk heulen met den vijand beschouwd; de vaderlandsche zeden verguisd, het Land aan

stelselmatige uitplundering overgeleverd; een aanmerkelijk deel der Natie tot den bedelstaf gebragt; de kinderen aan der ouderen liefde ontrukt, om naar vreemde gewesten en bloedige slagvelden te worden gesleurd. Aller goed en leven was in de hand van den Geweldenaar; en deze gaf geen uitzigt dan op een vrede van Europa, bewijs en zegel van het voltooijen der algemeene slavernij, rampzaliger te achten dan alle rampzaligheden van den krijg.

De laatste Volkplantingen verloren. — 1811. 17 Febr. *Amboina;* 18 Sept.: *Java.* Dappere verdediging van Janssens, die na de terugroeping van Daendels (§ 949[a]) door Napoleon, Gouverneur-Generaal was.

Kwellingen van allerlei aard. — Bij de inlijving 50°/₀ op alle Engelsche goederen; later (na het Decreet van *Fontainebleau* van 19 Oct. 1810) uit de magazijnen gehaald en verbrand. De tabakshandel, als monopolie van den Staat, onder Keizerlijke *Régie.* — Door de *Tiercering* velen tot armoede gebragt, menige Lands gepensioneerde wordt winkelknecht. Amsterdam verloor $^1/_7$ der bevolking; in 's Hage, Delft, en vooral Haarlem nog aanmerkelijker vertrek: slooping van lusthoven en huizen; te Haarlem alleen 500. Openbare gebouwen zonder het noodig onderhoud. De steden schenen dorpen te worden. Zelfs de waterstaat, het dijk- en polderwerk schandelijk verwaarloosd.[33] — Afschaffing der Hoogescholen van *Harderwijk*, *Franeker*, en *Utrecht.* Het Lager Onderwijs gehandhaafd, op gunstig rapport van *Cuvier* en *Noël;* natuurlijkerwijs ingenomen met *a.* de onbetwistbare voortreffelijkheid der leermethode; *b.* de algemeenheid van het Godsdienstig-zedelijke element, en *c.* de waarborgen tot weering of fnuiking van al wat aan de willekeur van het Gouvernement onbehagelijk was. — Droevige toestand van diakoniën, kerkekassen, en pastorie-fondsen: nood van vele predikanten, ook ten gevolge van het achterstallige der tractementen: in het gansche jaar 1811 was er geene betaling hoegenaamd.[33] — «Een »beroofd en uitgeplunderd Volk, aangetast en gekrenkt in de eerste »beginsels van maatschappelijk bestaan; aan de schraapzucht en in»haligheid van groote en kleine beambten ten prooi; geen weg tot »winst meer open dan met verkrachting van het geweten, of ten »koste van het geluk der medeburgeren; de opkomst van het eene »huisgezin was de val van het andere; een verderfelijke windhandel »in de plaats van gestremde nijverheid en belette koopmanschap; »een stelsel van beheer en bestuur, van uitputting en ondermijning, »vernielender dan zwaard en vlammen, en hetwelk Nederland ver»lamd, geknakt, en in eene kwijning gestort had, die binnen wei»nig tijds doodelijk had moeten worden. Men beloofde *den vrede* »*van Europa*, men vleide daarmede, als met het loon van al het »goed verkwisten, van al het welvaart verwoesten, van al het bloed »verspillen. Als alle de Mogendheden verwonnen, ontzenuwd, ver-

»jaagd, onttroond, of buiten hunnen kring verheven en aan vreemde »Staten opgedrongen; den scepter van éénen kusten, hem als Vorst »der Vorsten begroetten, op zijnen wenk zich bewogen, voor zijne »blikken beefden, *dan* zou het vrede in Europa zijn. Geen vrede, »maar schande en vernedering! geen vrede, maar slavernij van Europa!» [79]

960. Aan Oostenrijk vermaagschapt scheen de Keizer het toppunt van magt en eer en invloed te bereiken. En toch was de tijd der teleurstelling daar. Engeland trotseerde hem. In Spanje werden zijne talrijke legers vernield. Rusland was, minder dan te voren, bereid om, door eigen verbods-maatregelen, de afsluiting van het Vasteland tot volkomenheid te brengen. Over de geheele oppervlakte van Duitschland werden teekenen van onwil en wrok en weerspannigheid bespeurd.

1811. 20 Maart: geboorte van den *Koning van Rome*. — Sept.: Napoleon met de Keizerin bezoekt Holland: hij zeide zich beminnelijk te willen voordoen; dit belette niet dat menigmaal, ondanks het fluweelen omkleedsel, de klaauw van den verscheurenden adelaar gezien werd.[80]

Spanje. — Na den voldtogt tegen Oostenrijk (§ 951) ontzagchelijke versterking der Fransche krijgsmagt en gewigtige voordeelen (1810); opgewogen echter door de meesterlijke wijs waarop Wellington in Portugal stand houdt (1811), om van daar tot in het hart van Spanje te dringen. — 1812. Jan.: vermeestering van *Ciudad Rodrigo;* Julij: overwinning bij *Salamanca;* bevrijding van het Zuidelijk Spanje; vlucht van Koning Jozef uit Madrid. — Belangrijke diensten der Hollandsche Brigade, ook nadat zij in het Fransche leger ingesmolten was; merkwaardige krijgsbedrijven, inzonderheid ook van Chassé, *Generaal Bajonnet* genoemd. — Moorddadigheid van den krijg, en afgrijsselijkheden door wederzijdsche wraakzucht gepleegd. — Napoleon zelf noemde later dezen oorlog een wezenlijke plaag en de eerste oorzaak van zijnen val: Engeland had zich in het Schiereiland een leger gevormd, en alzoo den geduchten knoop voor de diplomatieke overleggingen van het Vasteland gelegd.

Rusland aan het Continentaal stelsel (reeds bij Ukase van 31 Dec. 1810) ontrouw: toenemende spanning ook om het rooven van Oldenburg, waarvan de Vorst aan Alexander verwant was.

961. Geen nood; want met de opkomende gevaren zou het ontwerp, door Napoleon gevormd, in evenredigheid staan. Een heirvaart der Volken van het Westen om den vermetelen Autocraat weifeling te verleeren; om de woeste scharen van Russen en Slaven naar hun Aziatische bakermat te drin-

gen; om den weg naar Constantinopel en Egypte voor ontelbare legerbenden geopend te zien; welligt om aan de magt van Engeland, dat de vloten van den oppermagtige vernietigd en met zijne decreten gespot had, in den Oost-Indischen hartader den doodsteek te brengen. Nog eenmaal de overwinning aan zijne vanen gekluisterd, en de onderwerping van het Westen zou, door de overweldiging van het Oosten, in denzelfden algemeenen Vrede, tot onvergankelijken roem van Frankrijk en van Frankrijks Opperheer, volkomen en bestendig worden gemaakt.

Toebereidselen voor den geweldigen kamp. — 1811: Conscriptie van 1788—1791; dus *drie* klassen in *één* jaar. — 1812: opschrijving van alle weerbaren in drie Bannen (van 18—26, 26—40, 40—60 jaar).

Volgens de trotsche taal der bewonderaars van Napoleon, waren de zaâmgebragte strijdkrachten te groot om Rusland alleen te verpletteren: het overwonnen Rusland zou zelf tot verovering van Engelsch Oost-Indië moeten medewerken; een tijdstip van hetwelk de roem des grooten Keizers eerst dagteekenen zou. [80a]

962. Bittere ervaring zou den wereldddwinger het bewijs geven dat er, boven de hoogste magt der aarde, eene hoogere en regtvaardige Magt is. Kloekmoedigheid en zelfopoffering hadden reeds, ondanks zijn zegevierend voortdringen, de wijsheid zijner berekeningen te schande gemaakt, toen zijn leger, de bloem der Europesche bevolking! door den adem van het Noorden verdelgd werd. Ook Holland bragt, gedwongen, zijne jongelingen aan onzinnigen overmoed ten offer, om, in een onregtvaardigen krijg, voor het zwaard, den honger, of de koû te bezwijken.

Meer dan een half millioen soldaten, uit bijkans alle Volken van Europa, naar Rusland ten verderve geleid.[65] — 25 Junij: overtogt van den *Niemen:* voortrukken over *Smolensk* en, na den slag van *de Moskowa* (7 Sept:) tot *Moskou*; maar, ten gevolge van den brand dezer prachtige hoofdstad, door de Russen aan de vlammen overgeleverd, gedwongen terugtogt van 150 mijlen, door een land waar alles tot puinhoop en woestenij gemaakt was, van de Russen achterjaagd, van tallooze zwermen der vijandelijke ruiterij omringd, prijs gegeven aan wraakzucht en overmoed van overwinnaars die men getergd had, aan gebrek en honger, aan een wintersaizoen, dat voor geheele scharen doodelijk was. — Vernietiging eener legermagt die in talrijkheid, toerusting, krijgskunde, en zelfvertrouwen, misschien

nooit haars gelijke had.[79] — 240,000 lijken der vijanden in Rusland verbrand: voor de overblijfselen van het 4e Armeekorps (48000 man) was ruimte in één vertrek: geen 1000 man in staat de wapens te voeren hielden achter den Weissel nog stand.[65] — Voor het einde van 1812 was er op Russischen bodem geen vijand meer. »De held van Europa keerde in zijne hoofdstad terug als een vlug»teling, naauwelijks herkend aan de poorten van zijn paleis." [79]

963. Het geheele gebouw van Napoleons oppermagt daverde van den geweldigen schok. Rusland noemde den krijg, nu de vijand over de grenzen gejaagd was, begonnen. In het oprijzen van een gewapend Pruissen werden de eerstelingen van de kracht der getergde Natiën openbaar. Geen eerste slag evenwel vermogt den dwingeland te doen vallen. Meer dan ooit onverzettelijk, zou hij noch Spanje noch Duitschland aan zijn adelaarsklaauw laten ontwringen. Nieuwe offers werden aan de onderworpelingen ontperst; nieuwe legers uit naauwelijks volwassen jongelingen gevormd; nieuwe veldslagen geleverd, nieuwe zegepralen behaald: om de verloren meerderheid te herwinnen werd enkel, met zelfopoffering der onderdanen, ijverige en trouwhartige ondersteuning der bondgenooten vereischt.

1813: Febr. de Russen in Duitschland: geestdrift der bevolking in Pruissen: dien ten gevolge Tractaat van *Kalisch* (28 Febr.) met Rusland; de hoeksteen eener nieuwe en magtige Coalitie: oproeping van de *Landwehr* in een oorlog, waar het om leven of dood der Natie te doen is. — Senatus-Consult van 13 Jan., waarbij eene ligting van 350,000 man uitgeschreven wordt; door eene ligting van 180,000 weldra gevolgd (3 Apr.): nieuw leger binnen weinige maanden door Napoleon gevormd: bij het openen van den veldtogt (April) talrijker dan de krijgsmagt der Geallieerden. Veldslagen van *Lutzen* (2 Mei) en *Bautzen* (21 Mei), waarin hij de overhand behoudt. — 1 Junij: wapenstilstand van twee maanden.

Misnoegen en wrok ook in Holland door de verdubbelde ligtingen verhoogd. — Oproeping van een deel der *Nationale Garde* (schutterijen) als recruten voor het leger; wederstreving en volksbeweging te Oud-Beijerland, Zaandam, Alphen, Leiden, ook in den Haag (Apr.); onlusten ernstig genoeg om met geweld gestuit en met strengheid gestraft te worden: voorbeduidselen van hetgeen kon of zou gebeuren, wanneer vermogenden hun gezag en invloed verleenden, om deze krachten in beweging te brengen, te vereenigen en te besturen.[79] — 5 April: Decreet ter vorming van een Eerewacht (*Gardes d'honneur*) van 10000 man, uit jongelingen van aanzienlijken huize; blijkbaar ook met de bedoeling om, door middel dezer gijzelaars, van het gedwongen trouwbetoon der hoogere standen

verzekerd te zijn. Weigering van sommigen, die met geweld opgeligt en naar Frankrijk worden gevoerd.

964. Napoleon zou ondervinden dat bondgenooten die men tot slaven gemaakt heeft, wanneer de keten breekt, strijdgenooten in het vijandelijk gelid zijn. Geen aanverwantschap belette Oostenrijk de schaal ten voordeele der Verbonden Mogendheden te doen overhellen. De vrijwording van Duitschland werd in de omstreken van *Leipzig* beslist. Vorsten die aan Napoleon de broederhand gereikt of hem de voeten gekust hadden, grepen, nu hij magteloos scheen, naar het zwaard. De legers die hij in Rusland had opgezocht, stonden met half Europa vereenigd, aan de grenzen van het Fransche Rijk.

Gewapende Mediatie van *Oostenrijk,* dat, na den vruchteloozen afloop van het Congres te *Praag* (28 Julij — 11 Aug.) aan Frankrijk den oorlog verklaart en zich met Rusland, Engeland, en Pruissen verbindt. De strijdkrachten der Mogendheden in Duitschland, Italië, en Spanje, bijkans een millioen; van Napoleon ongeveer de helft. — Reeks van nederlagen der Franschen, bij *Gross-Beeren* (23 Aug.), *Culm* (30 Aug.), *Dennewitz* (6 Sept.) eindelijk en vooral bij *Leipzig* (16—19 Oct.), waar Napoleon met 170,000 tegenover 300,000 man stond: slechts 70,000 Franschen kwamen over den Rijn.— Geheel Duitschland tegen den geweldenaar op de been: vernietiging der Staten die hij had gevormd (*Westfalen* en het *Rijn-Verbond*); herstel der verdrevene Dynastiën (*Keur-Hessen*, *Hanover*, enz.); bereidvaardigheid der Vorsten die hij beweldadigd had (*Beijeren*, *Wurtemberg*, *Baden*), om, door het verlaten en bestrijden van een weldoener wiens weldaden bij de uitkomst bitter hadden gesmaakt, de gevolgen der verontwaardiging over hunne Franschgezindheid te ontgaan en tevens buit te maken op hem, met wien zij vroegeren buit hadden gedeeld (§ 941[a]). In Spanje vernietiging van het Fransche leger bij *Vittoria* (21 Junij): weinige maanden later en Wellington was aan de overzijde der Pyreneën, en het gansche Schiereiland (op Barcelona en een paar forten na) was door den vijand ontruimd.

965. De blijdschap was echter, op verre na, niet volkomen en algemeen. Het vrije Duitschland mogt juichend optrekken ter voortzetting van den heiligen krijg, maar de Franschen bleven meester in Holland; magtig naar het scheen, om het weerlooze volk te bedwingen. Er waren nog troepen beschikbaar om een Land, welks bezit voor de verdediging van Frankrijk zelf onberekenbaar gewigt had, vooral bij den naderenden winter, aan de Verbonden legers, al ware het

met doorsteking der dijken en opening der sluizen, te betwisten. De hoop op bevrijding was ontstaan ; maar zou zij vervuld worden? en, zoo ja, wanneer, tot welken prijs, onder welke voorwaarden zou het afgefolterd Nederland worden bevrijd?

Napoleons val werd ook in Nederland als zeker beschouwd: maar de krijgsbenden waarover de Fransche gezaghebbers konden beschikken, schenen meer dan genoegzaam om hen nog staande te houden: wapenen en krijgsvoorraad waren opgesloten in welbewaarde vestingen; vroegere betrekkingen, die punten van vereeniging konden aanbieden, waren uiteengerukt, alle verstandhoudingen listiglijk afgebroken: de oorlogsmagt kon dagelijks aangroeijen langs den Beneden-Rijn, de Maas en Schelde, want geene gemeenschap met Frankrijk was onderschept of afgesneden: ook zou welligt, om Holland te behouden, Hamburg worden ontruimd. De worsteling zou hevig en langdurig zijn; de bodem was bij uitnemendheid verdedigbaar, vooral in den reeds aangevangen winter; daarenboven was Holland (bolwerk aan het ééne uiteinde der Fransche verdedigingsliniën, gelijk Zwitserland aan het andere), in het belang van Frankrijk, eene groote opoffering waardig. Niet ligt zou het verlaten worden dan na het aan alle de ijselijkheden van uitputting, uitplundering, brand en moord, en overstrooming der golven prijs gegeven te hebben.[79] — «Laat men,» sprak Napoleon (16 Nov.) tot Schimmelpenninck, «in Holland verstandig zijn en zich wel overtuigd »houden dat ik het Land, liever dan het af te staan, aan den Oce»aan teruggeven zou.»

966. Nederland gaf, door zelfbevrijding, het beslissend antwoord hierop. De Volksstem, negentien jaren door medeburgers of vreemde wapenen gesmoord, was tevens, onder en door de verdrukking, tot eenstemmigheid gevormd; de verscheidenheid van begrippen en inzigten, van vooroordeelen en driften, verzwolgen in de eenzelvigheid der vaderlandsche wenschen; afzwering van Napoleon; verdrijving der Franschen, herstel van vrijheid en onafhankelijk bestaan, terugroeping van een Geslacht, waarvan de onmisbaarheid nu evenzeer door de geschiedenis der volks-ellende als te voren door die der volks-grootheid gestaafd was. Wakkere Vaderlanders met VAN HOGENDORP aan het hoofd, behoefden, om eendragtigen opstand te bewerken, slechts de banier te ontplooijen, waaronder men, in vroegere dagen, aan het zegevieren ook over Frankrijk en aan het vernederen ook van trotsche Geweldenaren gewend was. Het geklank van *Oranje-boven!* was

niet de kreet eener partij, maar de ontboezeming der Natie; de vaderlandsche leus waarin, bij het terugroepen van een onvergetelijk Stamhuis, te gelijk een dankbaar herdenken en een blijmoedig uitzigt openbaar werd.

15 en 16 Nov.: onstuimige volksbeweging te *Amsterdam*; zoodra de Fransche troepen met den Generaal *Molitor* geweken waren naar Utrecht: de Fransche wapenborden afgerukt en vernield; de wachthuizen der douane, langs den ganschen buitenkant, verbrand; een nieuw Stedelijk Bestuur, doch enkel ter rustbewaring. Onmiddellijk hierop (17 Nov.) *Omwenteling te 's Hage*. Openlijke afzwering van den Keizer en aanvaarding van het hoog gezag, in naam van den Prins van Oranje, door GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP en VAN DER DUYN VAN MAASDAM (21 Nov.); de Graaf VAN LIMBURG STIRUM Gouverneur van 's Gravenhage.

Hagchelijke dagen; de bezetting van Gorkum, vermeerderd, zou welhaast tot aanval gereed zijn; geen enkel gunstig berigt van buiten; geene troepen rukten voorwaarts; niets viel er voor op de grenzen; Amsterdam was van het stelsel der lijdelijke rustbewaring niet terug te brengen; te Rotterdam vermeed men alles wat opstand tegen de Franschen heeten kon; middelen van verdediging ontbraken; eene kloeke houding alleen kon men den vijand tegen stellen en het gevaar verwijderen door het te verachten.[79] — Proclamatie van 22 Nov.: rebel verklaard wie nog heulde met de Franschen; al wat de wapenen dragen kon, opgeroepen om het Vaderland te verdedigen of zich onder de puinen te begraven. Weêrklank in den Haag, te Leiden, en alom, waar de wensch des Volks niet gesmoord werd door te ver gedreven voorzigtigheid der Stadsregenten. — Reeds in den beginne vorming van twee zoogenaamde legertjes, onder *de Jonge* en *Sweers de Landas*, om, zoo het heette, Utrecht te bedreigen en Gorkum in het oog te houden. — 24 Nov.: aanval der Franschen op *Dordrecht*, roemrijk afgeslagen; doch verrassing van *Woerden*, na het verdrijven der Hollandsche vrijwilligers, geplunderd; 24 personen vermoord en 50 gewond. — De omstandigheden dezer dagen leverden overvloedig het bewijs dat er in de hoofden van den opstand, schrander en bedachtzaam als ze waren, ook moed en zelfopoffering vereischt werd om (met het vaste voornemen van uit 's Gravenhage niet te wijken) eene onderneming te beginnen, waardoor alleen het herstel van Nederland, op eene zijner waardige wijs, mogelijk werd.

967. Velerlei bezwaren werden als weggevaagd. De Franschen weken met overhaasting voor de moedige, eensgezinde, en bedaarde houding van een herboren Volk. De gemeenschap met Engeland werd hersteld, waarborg en begin eener herleving van eigen zeevaart en handel. De hulp der Bondgenooten ontbrak niet aan eene Natie, wier koenheid een

veldtogt uitgewonnen en, over de rivieren heen, den toegang tot Frankrijk aan de minst verweerbare zijde gebaand had. De PRINS VAN ORANJE, wiens tegenwoordigheid ter voltooijing van het verlossingswerk onmisbaar en genoegzaam was, zette voet aan vaderlandschen wal.

De volksbeweging in Holland, naar het oordeel van den Pruissischen Generaal *von Bülow*, voor de Mogendheden even nuttig als een voorspoedige veldtogt; nooit zou men anders aan het overtrekken van den Rijn vóór de lente gedacht hebben. — De aantogt der Pruissen bespoedigd. — 24 Nov.: *Kozakken* te Amsterdam: de stad huldigt het Algemeen Bestuur. — 26 Nov.: krijgsbehoeften uit Engeland te Scheveningen ontscheept. — 28 Nov.: *Utrecht* ontruimd. — 30 Nov.: inneming van *Arnhem*, door de Pruissen: de PRINS VAN ORANJE *te Scheveningen en in den Haag*. Onbeschrijfelijke vreugde. Eene schaterende menigte, die zich golvend voortstuwde, liet geen plekje ledig op de straten, en ontzag hoeven noch raderen voor een glimlach van den Geliefde.[79]

968. Niet lang bleef de val van Napoleon achter. Welk een ommekeer! snel in afloop, gezegend om de uitkomsten die zij bewerkt, heugelijk naar men achtte, ook om de verwachtingen die zij opgewekt had. Nederland scheen voortaan beveiligd tegen buitenlandschen dwang en inwendige twist. De laatste sporen eener tweedragt, uit de inrigting zelve van het voormalige Staatsgebouw voortgekomen, zouden uitgewischt worden. Vrijheid en geluk was er voor de Volken van Europa. Geregtigheid zou aan de orde van den dag zijn; eerbiediging van het verledene, gewijzigd naar begrippen wier uitnemendheid geenszins door de dwalingen der praktijk verloren kon gaan, het onderpand wezen eener heilrijke toekomst. Nederland met Oranje, Nederland, onder Nederlandschen scepter vrij, zou die vereeniging vinden van onbelemmerd Volksleven en regelmatig Staatsbeheer, welke het in de onbestemdheid en wanorde van Republikeinsche vormen, zoowel in de dagen van vroegeren luister als onder de schade en schande van lateren tijd, met telkens te leur gesteld verlangen te gemoet gezien had.

TWEEDE AFDEELING.

1813—1840.

HERBOREN VOLKSBESTAAN.

969. Vergelijkerderwijs met de voorgaande Afdeeling was dit vierde eener eeuw aan zegeningen rijk. Eigen Volksbestaan, uitbreiding in magt en aanzien, bijkans onafgebroken vrede, wederopleving van handel en vertier; eene vereenniging met Oranje welke onder gewigtige veranderingen stand hield. En toch heeft het herboren Vaderland geenszins eene hoogte van bloei kunnen bereiken, welke met deze begunstiging der omstandigheden in evenredigheid zou hebben gestaan. In vroeger eeuw zijn met geringe middelen groote dingen geschied: in dezen tijd bevreemdt het dat men, onder het genot van menigvuldige voorregten, zoo weinig uitgerigt heeft.

970. Dit schijnbaar raadselachtige was het natuurlijke gevolg van de voortdurende heerschappij der Revolutie-begrippen. Het doorgestane leed werd op rekening, niet van de theorie, maar van haar ten uitvoerlegging gesteld. Duidelijk was het dus wat er te doen stond. Drift en onberadenheid zou door bedaard en rijp overleg worden vervangen: gematigdheid aan de orde van den dag zijn. Heerlijke werking zag men te gemoet van milde en vrijzinnige beginsels, waaraan, onder den naam van *Liberalisme*, hulde gebragt werd. Zoo dacht men, en dezelfde stellingen die ten verderve geleid hadden bleven een onoverkomelijk beletsel tegen wezenlijk herstel. Onmogelijk werd het Nederland te regeren in Nederlandschen zin. Men zocht vrijheid, verdraagzaamheid, voortgang,

verlichting, volksheil, en welzijn van den Staat, door het aandringen op verwezenlijking eener leer, waarmede niet één enkel dezer voorregten vereenigbaar is.

De tyranny van Conventioneel en Keizerlijk Bewind werd toegeschreven aan het *misbruik* der vrijzinnigheidsleer, waarvan zij de consequente *toepassing* of gedwongen *reactie* geweest was, op de volgende wijs. Hoe is de dwingelandij van Napoleon ontstaan? uit de anarchie. En deze? uit de overdrijving. En welke is de oorzaak van overdrijving geweest? dat men, door aan de driften gehoor te verleenen, de zuiverheid der theoriën en de grenzen van haar toepasselijkheid uit het oog verloren heeft. Derhalve alleen bedachtzaamheid en matiging werden vereischt om die noodlottige aaneenschakeling te breken en om aan de waarheid, ook na langdurige miskenning onveranderlijk en onwrikbaar, in plaats van een jammerketen, eene reeks van zegeningen te hechten.

971. Wat zou, naar een Christelijk historisch Staatsregt, het oogmerk der Staatkunde geweest zijn? Geen bekrompen vasthouden aan hetgeen verouderd en onbruikbaar geworden was; geen onbillijke reactie tegen personen of instellingen; geen terugroepen van verkeerdheden die den grond hadden geleverd voor bitter en billijk beklag. Geen wegcijfering van het revolutionaire tijdvak; geen baatzuchtig of hatelijk miskennen van de daaruit ontsprotene regten; geen kleingeestig voorbijzien der verbeteringen, welke daarin tot stand waren gebragt. Maar ook geen voortzetting der Revolutie. Behoud en eerbieding van al wat een regtmatig aanzijn had verkregen; regeling der Maatschappij en verzoening van hetgeen oud met hetgeen nieuw was, met ter zijdelegging der wanbegrippen die sedert 1795 ook in de praktijk den boventoon gevoerd hadden, en naar beginsels wier echtheid in alle tijden en onder alle omstandigheden proef houdt.

972. Onmisbaar was, ten waarborge voor Overheid en Volk, de erkentenis van den oorsprong der Oppermagt; aan God ontleend, aan God gewijd; vrij en onafhankelijk in den kring van haar eigen regt, door de regten en vrijheden van anderen omschreven en beperkt. Praktikale Godverloochening had Staat en Maatschappij ten onderste boven gekeerd; onderwerping aan God zou het eenige en het genoegzame middel zijn tot wederopbouw van Staat en Maatschappij. De vrijheid

zou, evenzeer als het gezag, onder bescherming eener hoogere dan menschelijke wet worden gesteld: gehoorzaamheid aan de voorschriften van het Evangelie het onderpand eener ware en onbekrompen verdraagzaamheid zijn: de menigvuldige instellingen vervallen, waardoor men het bestaan van Provinciën, Gemeenten, Genootschappen, en bijzondere personen aan de willekeur der magthebbenden ondergeschikt, het Volksleven onderdrukt, en de ongedwongen werking der Nationale krachten belet had. Aldus zou men de voorvaderlijke herinneringen en onbetwistbare regten niet in vergetelheid brengen van een Christelijk Land, van een Hervormden Staat, van een Land waar de vrijheidlievende bevolking in de zelfstandigheid van het eenhoofdig gezag een waarborg gezocht had. Nuttig en noodig kon eene beschrevene Grondwet geacht worden; de eerste voorwaarde ter verbetering van den Staatsvorm lag in de eerbiediging der grondtrekken waarin zich het Staatsregt op Nederlandschen bodem had geopenbaard.

§ 825a. — Eerbiedwaardigheid der historische Volksregten; door den loop der eeuwen in het Volksgeheugen geprent; de bestendige Nederlandsche Grondwet, waarvan elke Constitutie een afdruk behoort te zijn. — Nederland was een *historische* Staat; mogt dan, wat het wezen der Staatsinrigting betrof, de geschiedenis van het eigenlijke leven met de jaarteekening van den jammerlijken ondergang gerekend worden te beginnen? Een *Christelijk* Land: mogt er eene Staatkunde gevolgd worden, die het Christelijk beginsel in het Staatsbestuur verloochent, zich aan den Bijbel evenmin als aan den Koran of aan de Zendavesta onderwerpt; eene Deïstische zedeleer, voor allen goed, tot grondslag der opvoeding verlangt, en in de strafwet, zonder hooger rigtsnoer of bedoeling, enkel op het nut en de veiligheid der maatschappij ziet? Een *Protestantsche* Staat, wiens oorsprong en verwonderlijken bloei de Kerkhervorming bewerkt en waar gewetensvrijheid, onder de bescherming der Evangelie-waarheid, een schuilplaats voor alle vervolgden had opengesteld: mogt, terwijl aan Rome alle waarborg van verdraagzaamheid verleend werd, alle waarborg vervallen tegen eene Kerk, die veertig jaren in Nederland met Inquisitie en brandstapel, door gruweldaden, die ze geloofsdaden noemde, gewoed had (§ 109 en 115) en wier theorie en praktijk van onophoudelijk streven naar conscientie-dwang getuigenis draagt? Een *vrij* Land; eer verbastering van den Staat de overhand kreeg, werd er het Souverein gezag door de onschendbaarheid van menigvuldige vrijheden en regten beperkt: mogt er een Constitutioneel Gouvernement opgerigt worden dat, naar het stelsel van representatie, een tooneelvertooning van Volksinvloed ter vernietiging of neutralizering der Volksregten te baat neemt?

973. Dwaasheid was bijkans elke uitspraak van Volksherinnering of Nationaal gevoel in de schatting der liberale wijsheid. Onkunde, vooroordeel; een leer van legitimistischen onzin, van absolutistischen dwang, der negentiende Eeuw onwaardig; en die vooral in Nederland, waar Protestantisme en vrijheid gezegevierd hadden, verwerpelijk was. Door de Godsdienst in de Staatkunde te mengen zou aan het despotisme en aan het bijgeloof een steun worden verleend. Neen: geen droomerijen van eene heerschende Kerk, van een Nationaal geloof, van eene belijdenis voor den Staat; geen Souvereiniteit welke, in goeden ernst, in de gratie Gods alleen haar oorsprong en titel erkent: geen terugkeeren naar Middeneeuwsche dweeperij. De weg, op aanwijzing der wijsbegeerte ingeslagen, was goed: haar schuld was het niet, zoo men, door eigen afwijking, het spoor bijster geraakt was.

Het eenige rigtsnoer was onbepaalde voorkeur ten aanzien van al wat den stempel der ongeloofsfilozofie droeg. Het scheen dat men van elk hooger beginsel vrij en aan ieder revolutionair voorschrift onderwerping verpligt was.

974. Gaarne nam men echter, behoudens het liberaal beginsel, de lessen der ervaring te baat. Zoo moest voortaan de Godsdienst in eer zijn. Haar onmisbaarheid stond, op menige bladzijde der Omwenteling, te lezen in bloedig schrift: de Overheid werd dus, in eigen belang en ten nutte van den Staat, tot bescherming en begunstiging gedrongen. Maar om zich van de Kerk te bedienen, moest ze, begreep men, eene begunstigde dienares zijn. Geen Godsdienst van Staat, maar gelijkstelling der Gezindheden; een Bewind dat, op aarde oppermagtig, geenerlei bevelen van hoogeren oorsprong erkent. Eene gelijkstelling, welke aan de meest talrijke Gezindheid de overmagt in de hand speelt. Eene afscheiding van Kerk en Staat, welke in onvermijdelijke gevolgtrekking uitloopt op ondergeschiktheid en slavernij van de Kerk, op ongodisterij der wet, en op onverdraagzaamheid tegen elk geloof dat, levendig en krachtig, onderwerping aan de Magten in verband brengt met gehoorzaamheid aan Hem die de Magten ingesteld heeft.

975. Ongetwijfeld werd ook vrijwaring tegen regeringloos-

heid, waaruit, gelijk van oudsher, tyrannij opgerezen was, vereischt. Maar, uit vrees voor dwingelandij, behoorde men de grondwaarheden niet te verloochenen of te vergeten: de Volkssouvereiniteit, het Maatschappelijk Verdrag, en ieder leerstuk dat tot de regten en vrijheden van de Menschheid behoort. Zwaar had men voor het misbruik geboet; erger zou het zijn, indien de schat zelve te loor ging. Waarom zou men niet bij voortduring staren op het licht, waarin men eenmaal, en te regt, een baken erkend had! Geen reden tot vertwijfeling was er; waarom zou de haven niet bereikt worden, nu men, door treurige ervaring, met de klippen bekend was!

976. Zelfs rekende men het koers houden eene niet zeer moeijelijke taak. De hoofdvereischten van den Staatsvorm schenen, wanneer op de geschiedenis een blik zonder vooroordeel gerigt werd, in het oog te moeten vallen. De wankelbaarheid was gebleken van al wat niet op historisch fundament gebouwd was. Men wist, bij ondervinding, dat er geen behoedmiddel tegen anarchie is dan in de eenhoofdigheid van het gezag; men had, op even indrukmakende wijs, geleerd dat er, om de overmagt van het Centraal Bewind te ontgaan, in degelijkheid der instellingen een tegenwigt behoort te zijn. Welnu! al wat men behoefde, was te vinden in de inrigtingen zelve, waarop men te zeer nedergezien en gesmaald had; in den vroegeren toestand der Europesche bevolking; in de eigenaardige trekken van het voormalig Nationaal bestaan; in de vereeniging van eerbiedwaardig Vorstelijk gezag met regten der Stenden en vrijheden van het Volk; in die verdeeling en tempering der Magten, in die *getemperde Monarchie* welke in de Staatsregeling van Groot-Brittanje verheerlijkt, in de schriften van den gezagvoerenden Montesquieu geprezen, in 1789 door alle verstandigen begeerd was. Het dor geraamte van revolutionaire Constitutiën, waarvan willekeur zich bediend had, zou nu in de *Representatieve regeringsvormen*, met den geest der voorgeslachten bezield, met het merg der echte vrijheden worden doorvoed.

Ingenomenheid met *Montesquieu* (§ 610 en 611) en met de Fransche hervormers van 1789 en hun latere lofredenaars (*Necker*, *Lafayette*, *Mme. de Stael*, *Benjamin Constant*). Veroordeeling van *Rousseau* en van de Jacobijnen, ofschoon deze, in leer en daad,

slechts ontwikkeld en voortgezet hadden wat door gene verkondigd en aangevangen was.

977. Jammerlijke verwarring van tijden en begrippen! Bij uitwendige gelijkvormigheid was de copie, in elk opzigt, aan het model ongelijk. Geen Landsheer die op eigen naam gebied voerde, maar een Opperhoofd aan wien, door opdragt van Volkswege, het gezag te beurt is gevallen. Geen Wetgever die onderdanen, wier toestemming hij in maatregelen van het Rijksbewind niet behoefde, om raad en bijstand verzocht, maar een Regent die in het Volk medeburgers en bijkans mederegenten aanschouwt. Geen Stenden die afzonderlijk over buitengewone opofferingen, naar eigen goedvinden, beslisten, maar eene Vergadering, wier meerderheid, naar oppermagtig welbehagen, over de regten der weerlooze minderheid beschikt. Geen ware Volksvertegenwoordiging, die, uit de Natie gesproten, in haar geworteld, door kiesregt en lastgeving met haar in onafscheidelijk en duurzaam verband stond; maar eene Vergadering, naar willekeurige bepalingen zamengeroepen, waarop de Natie weinig of geen regelmatigen invloed bezit; en die, door haar zamenstelling zelve, de strekking heeft om de bevolking, voor wier bescherming zij optreedt, ten behoeve der heerschzucht van een Vorst of van eene Factie, in volkomen afhankelijkheid te brengen.

§ 25. — *Monarchale vormen* zonder het wezen van *Vorstelijk gezag.* — Schijn, illusie, fictie; alles, behalve realiteit. Voor de menigvuldige vrijheden en regten, wier onschendbaarheid vroeger ten behoeve ook van de minste Corporatie en van den geringsten ingezeten, in den regel erkend en beschermd werd, eene Centrale Vergadering, wier wil, als ware het inderdaad de Volkswil, aan allen de wet geeft. Voor de natuurlijke ontwikkeling van het eigen Volksleven een voortbrengsel van politieke kunst, waardoor de ontwikkeling vervangen en belet wordt.

978. Naauwelijks was er eene Staatsregeling denkbaar, meer gebrekkig, minder geschikt om ware vrijheid te behouden. Evenwel haar verderfelijkheid lag niet zoo zeer in de verkeerdheid, hoe groot ook, der vormen als in de begrippen waaraan zij tot voertuig zouden strekken. Ieders werkkring en bevoegdheid werd afgebakend, maar door bepalingen, wier rekbaarheid in woord en uitdrukking voedsel gaf aan het altijd wederkeerend antagonisme van revolutionaire woeling en

reactionairen dwang, van ontwikkeling en tegenwerking, hetwelk uit de bekoorlijkheid en onuitvoerlijkheid der Omwentelingstheoriën ontspruit. Een Vorst die zich in de verschansingen der liberale instellingen nestelt tegenover eene Vertegenwoordiging welke den Troon met het geschut der revolutionaire leerstellingen rammeit. Een Vorst, ambtenaar of despoot; eene Vergadering, alvermogend of nietsbeduidend. Voorstanders der geheele toepassing eener leer die men ten halve in praktijk gebragt heeft, tegenover vrienden van het geweld, waar dit ter beteugeling van wanorde wenschelijk gekeurd wordt. Eene bevolking die over de bedriegelijkheid der constitutionele vormen en de ondragelijkheid der administratieve kwellingen vruchteloos zich beklaagt; vermits, waar de kracht der waarheid onbekend is, in deze vormen en in deze wijs van beheer, het eenig en onmisbaar surrogaat ter handhaving van het gezag ligt.

Terwijl men in eene soort van historisch-liberale Monarchie waarborgen voor regt en vrijheid meende te hebben, verkreeg men, als te voren, een op het beginsel der Volksoppermagt berustend Gemeenebest, met de onvermijdelijkheid der dubbele strekking naar despotiek gezag of anarchie.

979. Verandering ook in het *Volkenregt* heeft enkel in den gewijzigden vorm der wanbegrippen bestaan. De Groote Mogendheden, door het opbouden van Frankrijks suprematie gezamenlijk oppermagtig, achteden zich bevoegd en geroepen om eigener gezag over der Volken onderlinge betrekking en algemeene aangelegenheden uitspraak te doen. Naar het Volkenregt; maar dit Volkenregt was *revolutionair;* de regten der bijzondere leden in het Statengeheel van Europa of in de Republiek der Menschheid behoorden te wijken voor de behoeften en belangen van het geheel, voor het welzijn van den Staat, in de ruimste opvatting van het woord; het was *libeberaal;* de ontwikkeling der theoriën moest voortgezet worden niet verder en niet minder ver dan met de dierbaarste voorregten, vrede van Europa en rust der Staten, overeenkwam. Berekening der omstandigheden werd dus ook nu maatstaf van het regt. Ter instandhouding van de gevestigde Overheid was het smooren van woelingen de voornaamste zorg eener diplomatieke Regtbank, wier uitspraak bij de meeste

Volken door legers, op afdoende wijs, ondersteund werd; doch, naar denzelfden toetssteen van algemeen nut en liberale strekking, zou de Volksbegeerte worden geëerbiedigd, zoodra zij door volbragte Revolutiën in een Land als het magtige Frankrijk, niet enkel kenbaar, maar ook ontzagwekkend was.

Aristocratie der hoofdmagten (Rusland, Oostenrijk, Pruissen, Engeland, en Frankrijk): een onderlinge verstandhouding, zegenrijk, indien zij steeds of doorgaans een natuurlijken invloed ten behoeve van regt en billijkheid gebruikt; verderfelijk wanneer zij, naar gelang van omstandigheden en inzigten, met een onweêrstaanbare kracht, onder de leus van Algemeen belang, de regten van anderen voor dit regt van eigen goedvinden miskent en vernietigt: eene praktijk welke op de fraaiklinkende betuigingen van het *Heilig Verbond* (26 Sept. 1815) geen betrekking dan van een scherpgeteekend en onheilig contrast heeft. — Eene soort van blijvende *Dictatuur* en van Coalitie om den vrede te behouden: vereeniging wier doel beter, maar wier handelwijs tegen den zwakke dikwerf niet minder eigendunkelijk dan van het Fransch revolutionair of Keizerlijk Bewind was.

980. Het Liberalisme, hoofdtrek van den tijdgeest, was bepaaldelijk in Nederland geliefkoosd en algemeen. De uitersten der ongeloofsleer, de woestheid der Jacobijnsche begrippen hadden in den overgebleven Godsdienstigen zin en in de bedaardheid van het Volkskarakter, een veelbeduidend tegenwigt gehad. Nu daarentegen het vermijden van uitersten bedoeld werd; nu het om behoedzame toepassing te doen was; nu vroegere regten, instellingen, en beginsels niet meer eener onvoorwaardelijke verwerping waardig werden gekeurd; nu zij veeleer door de stem der nieuwere wijsheid tot een gezuiverd bestaan uit het graf schenen te worden geroepen; nu, meer dan ooit, de Engel des verderfs, onder de gedaante van een Engel des lichts, de kracht der verleiding had verdubbeld, vond de gewijzigde leer bondgenooten in Godsdienstigheid, waaraan het steunsel des eenvoudigen geloofs was ontvallen en in bedaardheid, welke zoo naauw aan vadzige overneming van heerschende denkbeelden verwant is. Eene verlichting en vrijzinnigheid wier gloed, waar die gevaarlijk worden kon, door de wijsheid der ervaring werd getemperd, scheen met eene den mensch waardige opvatting van het Evangelie en met den vrijheidszin die hier te lande zoo krachtig en schitterend geweest was, overeenkomstig te zijn. Hoe-

danig was dan het merkteeken der waarheid? het werd in het veranderlijke middenpunt van strijdende partijen, die men, met betrekking op het standpunt zijner eigene flaauwhartigheid, Ultras noemde, gezocht.

981. Zoo was ook hier verschil over den oorsprong en aard van het gezag, over de strekking en beteekenis van de Grondwet; eene dubbele uitlegging van hetgeen een dubbelen zin had; weifeling en onzekerheid in het Staatsregt, waarbij het somtijds problematiek scheen waar de Souvereiniteit moest gerekend worden te berusten. Het Bewind, beducht voor al wat zich buiten het gareel der constitutionele verordeningen bewoog, moest, bij de miskenning van historische eigenaardigheden en regten, inzonderheid voor vaderlandschen zin en volksleven beducht zijn; de veelsoortigheid eener onbelemmerde Nationale ontwikkeling gemakshalve tot de doodsche eenzelvigheid van het administratief beheer terugbrengen, en het gebrek aan burgerzin als voorregt in eene Staatsinrigting beschouwen, die voor rust stilstand, voor bestendigheid onbewegelijkheid verlangt. Revolutionaire vormen en reactionaire instellingen en wetten werden, als voor oppermagt en zelfverdediging onmisbaar, hoog gewaardeerd; en geen heiligheid van regten en vrijheden kwam in aanmerking, waar de eisch van het gemeene best gehoord werd.

Mengeling en verwarring van vroegere en latere begrippen; van het Revolutionaire en van het voormalige Europésche Staatsregt. De Souverein wil gaarne, ter bevestiging van den Troon, regeren bij de gratie Gods, een Landsvaderlijk gezag hebben; maar ook als representant van het revolutionaire Volk, op wien de Volkssouvereiniteit onherroepelijk is overgedragen, met een revolutionair alvermogen bekleed zijn; Vorstelijke meester genoemd worden[60], en, waar gelijkstelling pas geeft, de onderdanen als medeburgers begroeten: regten over de Kerk afleiden uit eene liberale suprematie welke in de scheiding, en tevens uit eene bevoegdheid der vroegere Provinciale Staten welke in de vereeniging van Kerk en Staat haar eenigen grond had. Evenzoo beroep der Oppositie, nu eens, ter weigering van het Budget, op eene weigering van onderstand, wier regtmatigheid uit de anti-revolutionaire onschendbaarheid van het eigendom ontleend, met de betrekking van Landsheer en onderdaan zeer wel vereenigbaar was; dan weder, ter wegcijfering der Vorstelijke magt, op den geheelen omvang der gevolgtrekkingen uit het Maatschappelijk Verdrag.

982. Wat deed, ter afweering of verzachting van het kwaad, de Hervormde Kerk? Niets: wat zou zij gedaan hebben! Uit vernedering en ellende schijnbaar opgebeurd, was de strijd haar opgelegd, bij voortduring tegen de aanmatigingen van den Revolutionairen Staat, bij vernieuwing tegen de vijandschap der Roomsche Gezindheid, bij toeneming tegen het bederf der Maatschappij; maar hoe zou zij den goeden strijd des geloofs hebben kunnen strijden! Het wapen tegen de geestelijke boosheden, Gods Woord, was er; maar het is het zwaard des Geestes, en de Geest om het tweesnijdend zwaard te hanteren was er niet meer. Onverschilligheid voor een Evangelie, waarin zoowel de geregtigheid als de barmhartigheid Gods miskend en voorbijgezien werd, was duidelijk in de strekking om, ten behoeve van een liefelijken vrede der Maatschappij, elk rustverstorend Kerkgeschil in den poel der onverschilligheid te werpen. Natuurlijk dat, bij het vrij eenparige dezer gemoedsstemming, de groote meerderheid der leeraars en ook het ligchaam, aan hetwelk van Regeringswege de behartiging der Kerkbelangen opgedragen werd, met bijkans algemeene goedkeuring of lijdelijkheid, de regten der Kerk, wier uitoefening tot haar pligten behoort, aan inbreuk van het Gouvernement prijs gaf; de Roomsche Kerk vooral door bespotting van bijzaken of door verloochening van waarheden aan alle Christenen dierbaar, bestreed; geen dwaling, ook de ergste niet, voor erg genoeg hield om haar verkondiging van den Christelijken kansel te beletten; meer op de uitwendige verbetering der Maatschappij, door hulpmiddelen van veelsoortigen aard, dan op de wedergeboorte van zondaren, door de verkondiging van den geheelen raad Gods, bedacht was; en, ten besluite van dezen averechtschen gang, in overeenstemming met eigen ontrouw, het eenvoudig en levendig geloof, als gevaarlijk element, onder den naam van overdrijving en dweepzucht en methodistischen zuurdesem, tegenwerkte en in den ban deed.

1816. 7 Jan. Koninklijk Besluit, waarbij de organisatie der *Hervormde Kerk*, naar advies eener door den Koning benoemde Commissie, vastgesteld wordt. — Zonder noodzaak (§ 926[a]), en in strijd met de geschiedenis, het regt, en het wezen der Kerk; in *a.* oorsprong; daar zij, door het Gouvernement, zonder toestemming en ondanks tegenspraak, ontworpen en opgedrongen werd; *b.* inhoud, als zijnde ingerigt, naar de analogie van het nieuwe Staats-regt, met

voorbijzage der eigenaardigheden van den Presbyteriaansch-Synodalen Kerkvorm: ware vertegenwoordiging der Gemeenten, gelijkheid der Evangelie-dienaars, en onvoorwaardelijk zelfbeheer in al wat tot de pligtvervulling jegens den eenigen Koning der Kerk behoort. Beperktheid van het kiesregt en klein getal leden der Synode, verbod van lastbrief of ruggespraak; dus vernietiging van den invloed der Gemeenten, ten gevalle eener soort van aristocratische hierarchie uitloopende op de willekeur van een centraliserend en reglementerend hoofdbestuur, uit den aard der zaak, even oppermagtig tegenover de Kerk als dienstvaardig en buigzaam jegens het Gouvernement. Oppergezag van den Staat ook in de magt des Konings op de keuzen voor het Bestuur en op de maatregegelen zelve van Kerkbeheer. — Uitoefening van een *jus in sacra*, door omkeering der grondslagen van het Kerkregt: een predikant bijkans ambtenaar, een lidmaat bijkans onderdaan, de Koning bijkans Regent. — De Gouvernementsinvloed aan menigeen welkom, als wapen waarvan tegen andersdenkenden behendig gebruik kan worden gemaakt. Evenwel erkentenis van 's Konings wege dat het Souverein gezag tot verandering in de Kerkleer geheel onbevoegd is (behoort tot de Kerkleer niet de Kerkvorm?) en bepaling dat de zorg voor de belangen, niet enkel van het Christendom in 't algemeen, maar ook van de *Hervormde Kerk* in het bijzonder en *de handhaving van haar leer* steeds het hoofddoel moet zijn van allen die, in onderscheidene betrekkingen, met kerkelijk bestuur belast zijn.

De behartiging van Opvoeding en Armwezen aan de Kerk onthouden, of naar een met de voorschriften en het wezen van de Kerk onvereenigbaar Staatsbeheer vergund. Bloei en vermenigvuldiging van *Genootschappen;* voor de volksverlichting, de zedelijke verbetering der gevangenen, de kolonisatie der behoeftigen, de Bijbelverspreiding, het Zendelingswerk; als of de Kerk, van den veelsoortigen werkkring die vroeger van haar wezen onafscheidelijk geacht werd, beroofd, enkel de verkondigster van dorre en onvruchtbare leerstellingen en eigenlijk niet meer dan een regelmatig en fabrijkmatig producerende preekmachine was.

Opkomst van de *Roomsche Kerk*, wier ondergang in den Revolutie-tijd nabij scheen; onveranderd, met den ganschen bijgeloovigen toestel van Maria- en heiligen-dienst, van vagevuur en aflaat; van afkeer tegen het onderzoek der Schriften door allen, en tegen de vrije genade Gods (§ 72): als of zij, om aan haar onfeilbaarheid te kunnen vast houden, volledige terugneming behoefde van al wat te te voren haar schade en schande bewerkt had. De gehalte van het Algemeen Protestantisme zigtbaar in de wijs waarop het de Pauselijke Kerk bestrijdt; door *a.* toejuiching van elke ongeloovige rigting die zich in haar midden openbaart en van elke belemmering die zij in de uitoefening van haar regten ondervindt: *b.* vertooning eener zoogenaamde onbekrompenheid van inzigten voor wie alle verscheidenheid van begrippen eene zeer ondergeschikte zaak is, en die zich zorgvuldig van elk *proselytisme* onthoudt; als of zielenjagt om zie-

len te behouden ongeoorloofd, en men, om het Evangelie aan alle creaturen te brengen, niet bevoegd en verpligt was ook buiten de grenzen van eigen Kerkgenootschap te gaan.

983. Groot maar onvruchtbaar is de ophef over kennis en beschaving, zedelijke en Godsdienstige volks-verlichting geweest. Overneming was er van Fransche zeden en begrippen, toen men met België vereenigd en nagenoeg evenzeer nadat men er van afgescheurd was. Verregaande onkunde in de leer der zaligheid, wier eenvoudig begrip bijkans niet in de school, dikwerf ook in de Kerk niet, althans niet op algemeen verstaanbare wijze, voorgedragen, menigmaal met sluwheid of stoutheid, in school en Kerk, verdraaid, ontzenuwd, tegengesproken werd. Was het wonder dat met de gestadige kreet van vooruitgang zich ook de onophoudelijke klagt over verval van oud-Hollandsche degelijkheid, eenvoudigheid, spaarzaamheid, naauwgezetheid, verhief!

984. Koning WILLEM I, heeft gedurende dit zeven-en-twintigjarig tijdverloop, Nederland onder menigvuldigen lotwissel bestuurd. Bekwaam, standvastig, in de behartiging van algemeene en bijzondere aangelegenheden werkzaam met rusteloozen ijver, hield hij gelijken tred met den tijd waarin hij geleefd heeft, zoodat ook voor hem het Liberalisme de waarheid of minstens een bruikbaar en noodzakelijk regeringsmiddel was. Minder Staatsman dan Administrateur, zocht hij de kracht van het Monarchaal gezag in de onweêrstaanbaarheid van persoonlijk en alomvattend beheer, en gaf in zijn eigen voorbeeld het bewijs dat geen welmeenendheid van bedoeling of onverzettelijkheid van karakter de ontwikkeling van een beginsel, waaraan men zich onderworpen heeft, belet. Beurtelings met overdrijving geprezen en met ondankbaarheid gelasterd, doch lid met eere van een luisterrijk Geslacht, mag hij voorzeker niet onder de dagelijksche menschen of middelmatige Vorsten worden geteld.

WILLEM FREDERIK (§ 686a), die voor *Landrecies*, aan *de Sambre* en bij *Fleurus* (§ 811 en 812) meer roem verdiend dan behaald en in achttienjarige ballingschap veel geleden en veel geleerd had. Schrander, met een stalen geheugen bedeeld, rijk in veelsoortige kennis, vooral ook in de Vaderlandsche regten en in de historie van Nederland met ongewone naauwkeurigheid te huis; in werken onvermoeid, als of, bij de sterkte van zijn ligchaamsgestel, arbeid

behoefte en inspanning uitspanning was: met Vorstelijke waardigheid vriendelijk en gemeenzaam; met onbekrompenheid weldadig, waar het ongeluk uitredding of de nuttige werkzaamheid aanmoediging behoefde; voorstander van Godsdienstigheid; eenigermate zelfs aan de regtzinnige leer der Gereformeerde Kerk, waarvan hij eene uitmuntende belijdenis afgelegd had, gehecht; op de Voorzienigheid vertrouwend; in voorspoed niet opgeblazen en onder tegenheden van neêrslagtigheid vrij. Stoutmoedig en onverzettelijk, zoo dikwerf hij van de pligtmatigheid eener daad of weigering volkomen overtuigd was, begreep hij dat, zou er eenige regelmatigheid van beheer zijn, de Vorst niet naar de afgoden moet gelijken welke een mond hebben en niet spreken, voeten en niet wandelen; en dat een regeren naar de meerderheid van Volk of Volksvertegenwoordiging een drijven is zonder anker, of roer, of kompas; maar bij de algemeenheid der liberale begrippen, onvermogend zich boven den kring der meeningen en vooroordeelen van zijnen tijd te verheffen, ingenomen met de leer van een Constitutioneel Gouvernement, kon hij, Opperhoofd van den Staat, bij het ondervinden of te gemoet zien van oppositie, om tegenweer te bieden, om invloed te behouden, kracht en steun zoeken alleen in de hulpmiddelen welke die leer zelve aan de hand geeft: in de overmagt van een in den persoon des Vorsten geconcentreerd beheer; in den geregelden loop der Staatsmachine, zoodat de ziel der Staatkunde Staathuishoudkunde en de Koning, om Staatsman te zijn, bijkans enkel opperfinancier en opperadministrateur was. *Regeren* met *administreren* verward. De volksvertegenwoordiging, volgens de theorie en als waarborg onmisbaar, in gewone tijden en voor een goed Regent overtollig en overlastig. Strekking om haar te leiden en te winnen, opdat het niet noodig zij haar te bedwingen. Zucht om de autocratie van het eenhoofdig bewind door zelfwerkzaamheid tot volkomenheid te brengen. De Ministers eerste *Commiesen*, iedereen, ook de min achtenswaardige man die talent heeft, bruikbaar; omdat er minder raad dan ten uitvoerlegging en eigenlijk geen medearbeiders, maar werktuigen worden begeerd. Uit dit oogpunt op den duur weinig ingenomenheid met personen van niet zeer buigzame individualiteit (*van Hogendorp*, *Falck*, enz.) en vooral ook vrees voor een *Ministerie*, waarin gemeenschap van beginsels zoodanige zelfstandigheid der hooge ambtenaren, een iegelijk in zijn kring, mogelijk en onschadelijk maakt, als alleen leven en kracht aan het Staatsbeheer geeft. Ophooping van werkzaamheden; dikwerf wordt enkel in schijn veel afgedaan en door eigen oogen gezien; terwijl er, door naauwlettendheid op de kleinste zaken, voor de behoorlijke overweging der gewigtigste onderwerpen geen tijd overig blijft (§ 621 en 819). Menigvuldige benoeming van *Commissiën*, uit de verschillende rigtingen van het openbaar gevoelen, als of de Regering geen eigen oordeel of leiding meer had; in dier voege dat men doorgaans of onverrigter zake uit een gaat, of de zaak bederft door een vergelijk, dat aan niemand gelijk of ongelijk geeft. De verlegenheid waarin getrouwe opvolging der vrijzinnige begrippen Koning Willem I

gebragt heeft, is grootendeels de oorzaak geweest dat standvastigheid somwijlen het voorkomen eener stijfhoofdige onbewegelijkheid had; dat zich, in hagchelijke oogenblikken, ook bij hem eene weifeling en besluiteloosheid, eene toegeeflijkheid uit onmagt om te wederstaan, openbaarde welke, misschien ten onregte, aan zwakheid van karakter toegeschreven werd, en dat de hoogachtenswaardige Vorst, die orde en vrijheid zou gewenscht hebben, menigmaal wanorde en losbandigheid in den Staat bevorderd, en ook verdrukking. zelfs ter zake van Godsdienstige overtuiging, in de hand gewerkt heeft. De min voordeelige uitkomsten zijner Regering zijn, voor zoo ver ze hem geweten kunnen worden, ontstaan minder uit eigen gebreken dan uit de verderfelijkheid der zienswijze waarvan hij deelgenoot en representant was; geen wonder dat, om het voorbeeldige van zijn ijver en de onmiskenbare welmeenendheid zijner bedoeling, doorgaans in Holland aan den *persoon* eene liefde en een vertrouwen werd geschonken die men aanvankelijk vooral aan den afstammeling uit het Huis van *Oranje* verleend had; zoodat hierin de waarheid bleek van des redenaars gezegde: «Gelijk wij den Ko»ning beminnen om het Vaderland, zoo beminnen wij nu ook het »Vaderland om den Koning.»[79]

985. Voorzeker niet aan den Koning alleen is het te wijten dat de Grondwet een doode vorm bleef, dat er in de despotieke strekking van menige wet en inrigting geenerlei verandering kwam; dat men veel bij de hand genomen en weinig tot stand gebragt heeft; dat het leven der Natie ongeveer in de maatregelen van het Gouvernement geresumeerd werd; dat er eigenlijk, in de meeste opzigten, geen volksontwikkeling geweest is. Het is te wijten aan den geest des tijds; aan den aard der inrigtingen welke daarmede in overeenstemming was; aan het matte en laauwe van den Volksgeest, waar deze door geen hooger beginselen bewogen en aangevuurd wordt; dien ten gevolge aan allen, welke onder den invloed der heerschende begrippen gestaan hebben; aan de Raadslieden des Konings, aan de Staten-Generaal, aan de Provinciale Staten, aan de Plaatselijke Besturen, aan de Hervormde Geestelijkheid, aan de Natie zelve. Bijkans een iegelijk in zijn kring had aan die vadzigheid en volgzaamheid schuld, waardoor, bij gemis aan opgewektheid en veerkracht, gedurige opwekking en leiding van hooger hand vereischt werd, en het, ook in gewigtige oogenblikken aan die soort van tegenstand heeft ontbroken, welke pligtmatig voor den onderdaan en nuttig voor het Gouvernement is.

De Grondwet geenszins in organieke wetten toegepast en ontwikkeld; enkel in de uitwendige Staatsinrigting gevolgd; in haar beginselen, door wetten, besluiten, reglementen, circulaires, instructiën, verbogen, uitgerekt, beperkt, en, naar verschil van omstandigheden en inzigten, op velerlei wijs miskend en misbruikt. — Gesustineerde bevoegdheid van het Gouvernement (op grond eener transitoire bepaling omtrent de voortdurende kracht der bestaande wetten) om zich uit het arsenaal der revolutionaire willekeur en dwingelandij, ook van de meest afschuwelijke en met den geest der Grondwet strijdige verordeningen te bedienen. — Een langzaamheid en veranderlijkheid van overleg, ook in zaken waarvan de afdoening uittermate gewenscht werd, waarbij het twijfelachtig scheen of de Gouvernements-tred aan stilstand of aan achteruitgang gelijk was. Eerst in 1838 invoering der Wetboeken in 1814 beloofd, en ook toen gedeeltelijk slechts en in dier voege dat bij deze nationale wetten de Nationaliteit een zeer weinig beduidende winst had. Gedienstigheid van hooge ambtenaren; die, waar hun raad niet gevolgd werd, zelden, ook als het de meest gewigtige belangen van den Staat en de voornaamste regelen van algemeen beheer gold, in het verlies hunner betrekking het behoud eener voor hen zelven eervolle en voor Land en Koning heilrijke zelfstandigheid gezocht hebben. In de Staten-Generaal (behoudens des te lofwaardiger uitzonderingen) doorgaans, ook ten gevolge van onverschilligheid, gedweeheid; althans in al wat niet de financiële aangelegenheden van nabij raakt: schrik voor eene *stelselmatige Oppositie*, desniettemin in eene Constitutionele Regering, ter veelzijdige en volledige toetsing, voordeelig en onmisbaar: als of het beter ware de voorgedragen ontwerpen te bestrijden naar veranderlijke opvatting en luim, of uit speculatie om te gelijk de Volksgunst te bejagen en het Gouvernement tot gunstbetoon te dwingen. — Het kiesregt door velen aan het nepotisme meer dan aan het Vaderland dienstbaar gemaakt. — Lijdelijkheid der Gewestelijke en Plaatselijke Besturen, ook in den eigen werkkring die hun bij de Grondwet overgelaten en aangewezen was. — Onbeduidendheid der politieke drukpers. — Slapheid en onaandoenlijkheid der Natie: lijdelijke berusting in wat het Gouvernement goed vindt; bij alle standen (Adel, patriciërs, goedbezitters, kooplieden, geleerden) die op de Regering eenigen invloed behoorden te hebben, angstige weekheid, gevoel van zwakheid om op zich zelve te staan, begeerte om op een sterkeren te leunen; eene gemoedstemming reeds in de laatste tijden der voormalige Republiek blijkbaar, en die door de Omwentelingen vooral door de slavernij onder Bonaparte, toegenomen is. Volslagen gebrek aan energie in wetgeving, in staatshuishoudkunde, in administratie, in handel en nijverheid; zoodat Centralisatie en Autocratie, noodwendig uitvloeisel der liberale begrippen (§ 832), bovendien door den toestand van het algemeen bevorderd en uitgelokt werd. Voor de Regering zelve en gevolgelijk voor den gànschen Staat, ware tegenstand oneindig beter geweest: zij zou minder gewoon, op haar zeggen, gelijk te bekomen, er meer op uit geweest zijn gelijk te hebben. *

In de liberale rigting zijner Staatkunde kon de Koning niet wel tegenspraak ontmoeten, vermits de Staatkunde ook zijner Ministers aan de liberale begrippen ondergeschikt was. De nuances waren velerlei tusschen een *Van Hogendorp* en *Kemper*, *Falck* en *Roëll Elout* en *van den Bosch, Appelius* en *van Maanen;* de een was meer aan het oude, de ander aan het nieuwe gehecht; de een zag meer op het nut, de ander op het nadeel der concentratie van het beheer; de een zou meer, de ander minder aan Fransche wijsheid hebben ontleend; maar het is van hen (en althans evenzeer van hunne Belgische ambtgenooten) openbaar dat niemand hunner op het gebied der anti-revolutionaire leerstellingen gestaan heeft. De ijverige handhaving, zoo het heette, van Monarchale beginselen door een *van Maanen* was eigenlijk niet anders dan een toevlugtnemen tot de willekeur van het Staatsgezag, waarin het behoedmiddel tegen de gevolgen van liberalisme gezocht werd. De schijnbare veranderlijkheid van een *van Hogendorp* kan uit geen wankelbaarheid van karakter, maar zeer wel uit het verschil der revolutionaire *phases* die hij beleefde, worden verklaard; en de vaderlandsch-gezindheid van *Kemper* en *Falck* zou rijker en bestendiger vrucht hebben gedragen, indien zij niet, ten aanzien der grondslagen van het Staatsregt, in de dwalingen hunner tijdgenooten hadden gedeeld. — De Staatslieden zelve, door wie, bij v. tegen den Franschen geest van Centralisatie werd geijverd, waren, met gelijken ijver, voorstanders der begrippen van wier heerschappij die Centralisatie het noodwendig gevolg is.

986. Twee Onder-afdeelingen, waartusschen *de Omwenteling van* 1830 eene scherpgeteekende grenslinie vormt. De eerste (1813—1830), toen de toepassing der vrijzinnige begrippen met geestdrift begeerd en de *liberale* Staatkunde, bij wijze van vernieuwde proefneming, gevolgd werd. De tweede, (1830—1840) toen een onvoorwaardelijk *conservatief* systema, met lijdelijke berusting, den boventoon had.

A. 1813—1830.

LIBERALISME.

---

987. In deze jaren vooral was men met vrijzinnigheid hoog ingenomen en had voor Grondwetten onbepaald crediet. Voor het geluk eener Natie scheen het genoeg, indien haar eene Staatsregeling in nieuwerwetschen zin toebedeeld wierd. De oorzaak van te leurstelling zocht men, of in het gedrag der Regeringen, dat te weinig met de voorschriften der Constitutiën in haar vrijzinnigen geest overeenkwam, of in de Staatsregelingen zelve, wier inhoud niet genoeg een zuiver afdruksel der lievelingstheorie was.

Algemeenheid der stellingen dat het gansche Staatsregt eener Natie uit een geschreven Constitutie ontspruit; dat in de zorgvuldige afscheiding der drie Staatsmagten, de wetgevende, de uitvoerende, en de regterlijke magt (*trias politica*) het geheim van vrijheid en kracht ligt; dat de Regering door de publieke opinie moet worden geleid; dat de periodieke drukpers, tolk van het volksgevoelen, tegen eigen misbruiken in eigen werking een genoegzaam correctief heeft; en dat, zoo er, onder den invloed der liberale leer, geen heil maar onheil beleefd wordt, zulks van omstandigheden buiten haar, van onhandigheid der belijders of van halstarrigheid der tegenstanders, het gevolg is.

988. De bedriegelijke gift van *liberale Constitutiën*, in stede van *historische Volksregten*, was allezins geschikt om onvoldaanheid, tweedragt en verbittering te bewerken. De Natiën, bij voortduring van echte vrijheid verstoken, verlangden meer te ontvangen, nadat er zooveel beloofd en zoo weinig verleend was. De Regeringen, verlegen over den invloed reeds van een karigen dronk, waren ongezind dieper teug uit den gevaarlijken beker te vergunnen. Men was voor verdere ontwikkeling te meer beducht, naarmate zij vuriger begeerd werd. Dien

ten gevolge scheen het regeerkunst de beginsels, die men erkend had, buiten werking te houden; de Staatsregelingen die men in vrijzinnigen geest verleend had, door gedienstige uitlegkunde, in tegenovergestelden zin, te verwringen; in schijn vrijgevig, inderdaad vasthoudend te zijn; de waarborgen aan het Volk geschonken in wapenen tegen het Volk te herscheppen; met behendigheid of geweld zich staande te houden tegen de eischen eener oppositie, wier kracht, in verband met de aangenomen beginsels, op de juistheid der gevolgtrekkingen gegrond was.

Gestadige botsingen waren onvermijdelijk. De Gouvernementen schenen uit het oog te verliezen dat voldoening aan nationalen, regtmatigen en heilrijken wensch het beste middel is om zich te beveiligen tegen liberalen, onbillijken en gevaarlijken eisch; dat in de echte vrijheid, eenzelvig met de heiligheid van een iegelijks natuurlijke en verkregene regten, de ware steun van het gezag ligt, en dat een woelziek en misdadig pogen door de regelmatige werking van beginsels, op meer afdoende wijs dan door het aanwenden van gewelddadige maatregelen of van sluwe kunstgrepen, gestuit wordt.

989. Zoodanige strijd evenwel was er in Nederland, binnen den omtrek van het voormalig Gemeenebest, niet. Veel liep te zamen om de ontkieming van het uitgestrooide zaad te beletten: de slapheid van het Nationaal karakter; de gewoonte van onderwerping; de liefde tot het Huis van Oranje; de zucht om den Koning, na de vereeniging met België, tegen woelzieke volksmenners te sterken; het vertrouwen op een Vorst die zelf, in zeldzame mate, voorstander van vrijzinnige denkbeelden geacht werd. Zoo liet men toe en zag niet ongaarne dat de Monarch, in wien de Hollandsche Natie een vaderlijken vriend lief had, door de inrigting van het beheer en den gestadigen aanwas van persoonlijke magt en invloed, voor allen in menig opzigt bijkans alleen leidsman en wetgever werd.

990. In Frankrijk was en bleef het brandpunt der Omwentelingsleer. Ook daar was zij, in de wederopbouwing van den Staat, ten grondslage van het Charter gelegd. De Revolutie werd niet geëindigd, maar voortgezet door de Bourbons: de wettige Vorst zou wezen ten goede wat de overweldiger ten kwade geweest was. Geen heerschappij van het regt;

geen slaken der administratieve banden waarin de Natie gekneld lag; vrijheid noemde men de constitutionele overmagt van het revolutiegezinde deel der bevolking. De Koning, zonder den steun welken de regelmatige werking van Nationale vrijheden hem verzekerd zou hebben, was gedwongen een ongenoegzamen en bedriegelijken bijstand te ontleenen aan de welwillendheid eener partij of aan eigen willekeur en geweld. De wijs waarop de zoogenaamde Restauratie aldaar tot stand gebragt werd, was de voorbereiding om, na vijftienjarige worsteling, eene crisis te weeg te brengen die zich, bij gelijkheid van begrippen, over geheel Europa uitstrekken zou.

Duurzaam en volkomen overwigt der liberale belangen en begrippen. — De Troon had een steun kunnen vinden in de Natie, door teruggave der vrijheden waarvan haar de Revolutie, onder gestadige toezegging en vertooning, stelselmatig beroofd had. Geenszins. Het was de toeleg en de kunst der Liberalen, hierin door den geest der tijden en den aard der nog aanwezige staatsinrigting begunstigd, alle geleden rampen enkel aan Napoleon te wijten en de Omwenteling, die zich tot de organisatie eener ten gevolge van wanbegrippen gedesorganiseerde maatschappij had moeten uitstrekken, tot eene bloote persoonsverwisseling, met des te meer vasthouding aan die begrippen, te beperken. — 1814. Junij: uitgifte van het *Charter;* dat al het verkeerde van het Keizerlijk Bewind (centralisatie en bureaucratie) zorgvuldig in stand hield; een nieuw leven schonk aan de revolutionaire ideeën welke onder den geweldhebber hadden gekwijnd, alle wezenlijke verbeteringen belette, en het Vorstelijk gezag in dien ongelijken en roemloozen strijd heeft gewikkeld die (1830) op den slag der barrikaden tegen de ordonnantien uitliep.[76] Aldus kon geen beweeren dat men 19 jaren geregeerd had en dat de Staatsregeling een Vorstelijk *Octrooi* moest heeten, beletten dat zij, onder den invloed der beginselen, op wier leest zij in menig opzigt geschoeid was, als een *bilateraal Contract* en weldra zelfs als een eenvoudige *lastbrief* beschouwd, ingeroepen, misbruikt werd. Erfregt werd erfsmet; de Legitimiteit, op alle regten toepasselijk (§ 825[a]) en echter tot wederaanneming van verdrevene Dynastiën beperkt, zou dus een anomalie en een ergernis zijn; de ontwikkelingspartij zou streven naar de zuivering van een Staatswezen, welks revolutionaire grondtrek door zelfstandigheid van het eenhoofdig bewind grootendeels uitgewischt werd. Men kwam weder in het spoor van 1789, waarop men, bij voortgang wanorde, en bij stilstand willekeur ontmoet had.

Menigvuldigheid en oppervlakkigheid der bedenkingen en verwijten waarmeê de schuld van het Liberalisme op het gedrag der Bourbons overgebragt wordt. — *a.* Zij waren, zegt men, impopulair — van waar dan dat (zelfs naar de belijdenis van een Carnot) de hartelijkheid, de blijdschap, de geestdrift, bij hun terugkomst, onbe-

schrijflijk en algemeen was? — *b.* Zij werden door het gewapend Europa opgedrongen — de Mogendheden, zoolang de Volksstem niet gehoord werd, hebben zich, uit overmaat van naauwgezetheid, veeleer partijdig tegen hen betoond. — *c.* Aan hen is de vernedering van Frankrijk te wijten — alleen om hunnentwille en dewijl men in hen een onderpand van rust scheen te bezitten, hebben de overwinnaren zich onthouden van uitgestrekteren eisch. — *d.* Zij hebben geen vergeten en vergeven gekend — ook niet toen aan een revolutionairen *Talleyrand* en aan een der afschuwelijkste koningsmoordenaren *Fouché* de leiding der Rijksaangelegenheden opgedragen werd? — *e.* Zij hebben eene antiliberale staatkunde gevolgd — integendeel; *Lodewijk XVIII* was liberaal, in het organiseren van Frankrijk *à la Montesquieu*, in de Septemberordonnantie van 1816 waarbij het gezag, met verwijdering van al wie eene Restauratie in beteren zin zou begeerd hebben, den vrijzinnigen in handen gespeeld werd; in de handhaving en begunstiging, zoo lang en zoo veel doenlijk, van het Ministerie *Decazes*; in den ganschen loop van zijn aan de Staatspartijen, tot behoud van het evenwigt, beurtelings gedienstig Bewind: ook *Karel X* en het Ministerie *Villèle*, binnen den kring der liberale inrigtingen besloten, hebben tegen de aanslagen van het Liberalisme, op het voorbeeld der revolutionaire Gouvernementen, middelen die aan het Liberalisme ontleend waren, gebruikt. — *f.* Hun bestuur was voor welvaart en vrijheid nadeelig — nooit is Frankrijk, evenzeer als onder hun bewind, bloeijend en in zoo ruim genot dier vrijheden waarop het Liberalisme den hoogsten prijs stelt, geweest. — *g.* Zij hebben door geweld en meineed hun ondergang bewerkt — met regelmatige ontwikkeling van het revolutie-beginsel in het Charter omsingeld, heeft de Koning de toevlugt genomen tot een exceptionelen maatregel, welke, al ware die niet door het Charter gewettigd, een der menigvuldige *Coups-d'Etat* zou geweest zijn, waaraan men sedert 1789, door de handeling der Liberalen zelve, zoo dikwerf de Constitutionele vorm aan eene overmagtige partij in den weg stond, gewend was.

991. Vrede was de wensch en de leus der Diplomatie. Vrede der Mogendheden onderling, om zich tegen de werking der radicale begrippen te kunnen verzetten; niet op grond en ten behoeve eener anti-liberale politiek. Congressen en gewapende interventie werd tegen hetgeen men overmaat van vrijzinnigheid achtte, gerigt. Misverstand omtrent den aard der omwentelingsleer en opvolging van haar verderfelijke voorschriften was, op het gebied ook van het Volkenregt, blijkbaar in de eigendunkelijke beschikking over Landen en Volken; in de vrees van constitutionele vormen aan den regtmatigen invloed ook van deugdelijke beginselen onderworpen te zien; in het bedriegelijk overleg om zich van een gematigd Liberalisme, als waarborg tegen uitspattingen waarvan het veeleer de voor-

bereiding is, te bedienen; en vooral ook in den ijver waarmede men, zoo dikwerf de toestand van Frankrijk bedenkelijk werd, met dringende raadgevingen bij het Gouvernement, doorgaans aan de zijde der vrijzinnige tegenpartij stond.

Fraaije betuigingen der diplomatieke vertoogen, stellige beloften, bij v. in het Protocol van *Aken* (1818), omtrent de onafhankelijkheid van minvermogende Vorsten. Desniettemin voortzetting der revolutionaire politiek (§ 587), welke Polen gedeeld (§ 606), de Fransche Omwenteling in de hand gewerkt (§ 780), en met elk overmagtig revolutionair Bewind lafhartig gecapituleerd of verraderlijk geheuld (§ 850) had. — Het Dictatorschap van Napoleon op de Groote Mogendheden overgebragt. Eene oppermagtige vereeniging beveelt naar welgevallen, wat zij meent of beweert tot algemeen welzijn te kunnen strekken: eene soort van zamenzwering der Souvereinen om Europa aan hun Oligarchie te onderwerpen. De eerbied voor volkseigenaardigheden en aloude betrekkingen verdrongen door de zucht om het rigtsnoer enkel der natuurlijke grenzen te volgen; om, met inlijving van kleinere Staten, eene gewijzigde organisatie van Europa in groote massas te bewerken; om, met geringschatting der krachten die vroeger aan volksgeest en wederkeerige gehechtheid van Natiën en Stamhuizen werden ontleend, in de materiële berekening van bevolking en uitgestrektheid, in de juiste afbakening van defensie-lijnen en van regter- en linkerflanken, een, zoo men dacht, steviger bolwerk en beter onderpand van stoorelooze rust te verkrijgen. Systema, niet van *regtvaardigheid*, maar van *roof;* gebouwd ook op den waan van Staatsregelingen te *scheppen*, waardoor zelfs uit de meest vijandige bestanddeelen, Natiën werden *gemaakt*.[87] — De handelwijs ten aanzien van het Staatsregt der verschillende Rijken was evenzeer met den stempel der vrijzinnigheid gemerkt. Met de ware vrijheid onbekend en, dien ten gevolge, onvermogend om de beloften in tijd van nood gedaan, te vervullen, waren de Vorsten, tegenover het misnoegen ter zake van grievende teleurstelling, des te meer bereid om met geweld de werking te smooren der beginsels die zij, in den strijd van 1812 en 1813, op den voorgrond hadden gesteld. Om de voortdurende spanning van Volken en Gouvernementen te doen ophouden of onschadelijk te maken, was er voor hen slechts tweederlei middel; de Natie door den liefelijken klank der woorden en het eentoonig gesnor van het Constitutionele raderwerk te sussen, of wel ze, door inkwartiering van vreemde legermagten en strengheid van voorzorgen en van strafwetten, tot lijdelijkheid te brengen. In de betere beginselen van het voormalige Staatsregt zag men vooroordeelen wier traditionele instandhouding, in Landen waar de bevolking nog onverlicht was, in menig opzigt als onwaardeerbaar, maar wier terugroeping in het Westelijk Europa als een onzinnig aandruischen tegen de behoeften eener hoogere beschaving moest worden beschouwd.

992. De Nederlandsche Volksgeest heeft bij de verbreking

van het juk in zelfstandigheid niet veel gewonnen. Van de overmagt der Fransche wapenen verlost, was men omtrent de overheersching van Fransche denkbeelden onbezorgd. Hier te lande werd telkens een verflaauwde weêrklank gehoord, in het Staatsregt van hetgeen door het vergelijkenderwijs ordelievend gedeelte der liberale dagbladschrijveren te Parijs, in de Godsdienst van hetgeen door het vergelijkenderwijs niet ongeloovig gedeelte der Rationalisten in Duitschland, als wijsheid en verlichting uitgebazuind was.

Napraterij ook in Holland van de Fransche liberalen, ten aanzien der uitnemendheid van hun beginsels; der algenoegzaamheid van de Constitutionele vormen; der heerlijkheid van een evenwigt van Staatsmagten; der onverdragelijkheid van het Absolutisme in Rusland, Oostenrijk, en Pruissen; der contra-revolutionaire rigting van het Fransche Gouvernement; der verachtelijkheid van de Bourbons; der onbekwaamheid of snoodheid van een iegelijk die aan de ontwikkeling van de begrippen der eeuw wederstand bood; der bekwaamheid en belangeloosheid van elk die zich onder de voorstanders van liberalen vooruitgang geschaard had; der opregtheid waarmede enkel ten uitvoerlegging van het Charter begeerd werd; eene vijftienjarige comedie (volgens eigen bekentenis in lateren tijd) waarvan het kunstige spel alhier, voor de argelooze geloofsgenooten der comedianten, de volkomenheid der begoocheling bereikt heeft.

993. De Hervormde Kerk was de zetel van het algemeen Protestantisme geworden. Bij schijnbare vasthouding van het regt der Symbolische Kerkleer, was er voor de handhaving der waarheid, gelijk voor de waarheid zelve, weinig of geen belangstelling meer. Ten aanzien van Kerk, School, Staat en Maatschappij, werd ook door de meeste voorstanders en leeraars der Gemeente, enkel aan Christelijke vormen, aan de schaal en niet aan de kern van het Evangelie, waarde gehecht. Doode regtzinnigheid onthield zich, ook waar de vijand indrong, zorgvuldig van polemiek. Een zoo jammerlijke toestand verwekte evenwel, gedurende het meerendeel van deze zeventien jaren, weinig opziens; omdat men niet gewaagd zou hebben feitelijke losbandigheid als regt te doen beschouwen; omdat de afval meer in verzwijging dan in regtstreeksche aanranding bestond; en omdat de slaap der onverschilligheid, bij het gros der Kerkleden, te diep en te algemeen was om door de geloofskreet van zeer weinigen te worden gestoord.

Voortzetting van hetgeen in de vorige Eeuw begonnen (§ 592 en 613) en in den oorlogs- en omwentelingstijd, door stilstand der theologische ontwikkeling, eenigermate gestuit was. Verzachting of verzwijging van al wat bij uitnemendheid, in de schatting der bedorven rede, onredelijk is. De taal en handelwijs van levendig geloof, als uitdrukking van een gevaarlijk *mysticisme*, veroordeeld en bespot. — Door de Evangelie-waarheid, voor zoo ver zij geen aanstoot gaf, te behouden, begreep men, vooral wanneer men niet regtstreeks en onbewimpeld eenig deel van het Kerkgeloof bestreed, met Christelijke getrouwheid en Nederlandsche omzigtigheid, als Kerkleeraar op de hoogte te kunnen blijven die beschaving en verlichting hadden bereikt. Verdraagzaamheid aan de meest verregaande afwijkingen betoond. Ofschoon in de toetsing der Schrift aan de rede gematigdheid aangeprezen en geroemd werd, scheen er voor elk soort van ongeloof een vrijbrief te zijn. Voor de belangrijkste geloofspunten, waarvan de aard, het verband, en de onmisbaarheid niet doorzien werd, was er, zoo al geen volslagen onverschilligheid, althans geen belangstelling genoegzaam om ten behoeve der waarheid eenige stoornis van den vrede wenschelijk en pligtmatig te doen achten. Aan handhaving van de Christelijke of Protestantsche leer werd naauwelijks gedacht; veel minder nog van hetgeen bepaaldelijk tot de Hervormde Kerkleer behoort.

Synode. — Jaarlijksche Vergaderingen; waarin menigerlei Reglement ontworpen, maar de ter zijdestelling van waarheden en de verkondiging van dwaalbegrippen, zonder eenig teeken van afkeuring, aanschouwd werd.

1816. Wijziging van het *onderteekenings-formulier;* in dier voege dat de leeraren hun overeenstemming betuigen met »de leer »welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is »vervat." Dus verbindende kracht der Symbolische opstellen, op grond der schriftuurlijkheid van hun inhoud. Jaren achtereen nooit openlijk althans, in twijfel getrokken en desniettemin stoutweg geloochend, zoodra de kracht van den afgelegden eed, ten behoeve van den hoofdinhoud der Evangelie-waarheid, met eenigen nadruk ingeroepen werd. Beweeren van overeenstemming met de leer, niet *omdat*, maar *voor zoo ver* zij met Gods Woord overeenkomt: eene verklaring dus waarbij niets verklaard, eene belofte waarbij niets beloofd, een regel waarbij enkel eigen inzigt en eigen goedvinden ten regel gesteld wordt. — Twist over de wenschelijkheid van *formulieren* in 't algemeen. Verdedigd: omdat er geen Kerkgenootschap zonder geloofseenheid en afweering van wanbegrippen kan zijn, en de leervrijheid der predikanten eenzelvig is met onderwerping der Gemeenten aan den zin en geest dien het een iegelijk hunner gevalt in de voor velerlei opvatting en verdraaijing vatbare woorden der Heilige Schriften te leggen (§ 82a). Bestreden; als of er aldus een geloofsregel boven of nevens den Bijbel, belemmering der wetenschap, conscientiedwang, en ondergeschiktheid aan elken tittel of iota der belijdenisschriften en aan de meest dwaze hairkloverijen van bekrompen regtzinnigheid verlangd wierd.

Christelijke opwekking, onder den invloed zoowel van hetgeen in Nederland traditioneel was, als ook van de regtstreeksche of zijdelingsche werking der verlevendiging van het geloof, welke sedert den algemeenen vrede, in Frankrijk, Engeland, Zwitzerland, Duitschland, Noord-Amerika, onder de Protestanten opgemerkt werd.

994. Verwonderlijk is, ondanks verval en achteruitgang, het algemeen zelfbehagen geweest. Nederland verhief zich op eigen rust en eendragt tegenover de Landen, waar de bevolking, in het voorstaan van verleidelijke begrippen, meer koelbloedig of minder inconsequent was. In de verloochening van de kracht der Godzaligheid zag men het merk van haar echtheid, en, omtrent de voortreffelijkheid van het Liberalisme door geen lessen der ervaring geschokt, meende men met juistheid het standpunt tusschen schroomvalligheid en overdrijving gekozen te hebben. Geen verlichting, zeide of dacht men, was met die der 19de Eeuw vergelijkbaar; maar ook geen praktijk van haar begrippen was, in gepastheid en matiging, aan die welke in Nederland plaats greep, gelijk.

Voortreffelijk was men, naar eigen schatting, vooral ook vergelijkender wijs. Overal was de besmetting van het ongeloof doorgedrongen; hier daarentegen werd de zuivere Evangelie-leer uit haar echte bronnen afgeleid, mannelijke geleerdheid en bondige wetenschap was nog het kenmerk van het Akademisch onderrigt; men versmaadde niet het voortgaand licht der tijden; men was noch eigenzinnig gehecht aan het oude, noch ligtvaardig ingenomen met het nieuwe: door geen flikkerglans der onbedachte praalzucht werd men beheerd of misleid; [79] zoo was het de gulden eeuw der Nederlandsche theologie. Geen Lager Onderwijs kon met het Nederlandsche, door Napoleon behouden, door Franschen geroemd (§ 959a) gelijk staan. Elders verwarring en tweedragt, in Holland rust en eensgezindheid; elders wederzijdsch wantrouwen, in Holland onderlinge liefde en hartelijkheid van Koning en Volk. De voorvaderlijke deugden van weldadigheid, arbeidzaamheid, Godsdienstigheid, meende men, geheel of gedeeltelijk, te rug ontvangen te hebben: over 't algemeen had men nu vooral geleerd die echt-Nederlandsche gematigdheid in praktijk te brengen, welke in alle dingen met naauwkeurigheid de *mate*, niet te veel en niet te weinig, bepaalt, en, wars van drift en overijling, door koelbloedig overleg, zich op het enge middenpad, met onnavolgbare vastheid en waardigheid, weet staande te houden. Vreemd is het niet dat men, in deze nevelen van eigen lof en zelfvergoding gehuld, de bedriegelijkheid eener eensgezindheid die uit gemis aan beginselen ontsproot, niet inzag; en dat, wanneer met Bijbel, geschiedenis, en regt, de wenschelijkheid van beteren grondslag werd betoogd, elk bezwaar tegen den

geest der eeuw voor een droombeeld der zonderlingheid, voor een ondankbaar miskennen der vaderlandsche voortreffelijkheid, zoo niet voor een strafbaar pogen tot rustverstoring, uitgekreten werd.

995. Tweederlei Bestuur; waarvan het eerste slechts kort en de overgang tot het tweede geweest is: *de Vereenigde Nederlanden onder den Souvereinen Vorst* (1813—1815) en Holland en België tot een *Koningrijk der Nederlanden* gevormd (1815—1830).

1813—1815.

I. DE VEREENIGDE NEDERLANDEN ONDER DEN SOUVEREINEN VORST.

996. De VEREENIGDE NEDERLANDEN waren wederom vrij. Vrij door Gods zegen die zich in de kleinheid der middelen krachtig betoond had; vrij door een veerkracht, die de komst van overwinnende bondgenooten niet afwachtte om den voorvaderlijken standaard tegenover den steeds geduchten Adelaar te verheffen; vrij, met eendragtig inroepen van Oranje; vrij, niet ten gevolge eener genadige beschikking der Diplomatie, maar krachtens eigen goed regt; vrij en ter zelfder ure, met toejuiching van Europa, in hun rang onder de Mogendheden hersteld.

Eenvoudige wederaanknooping der diplomatieke betrekkingen: de onafhankelijkheid die men *jure postliminii* herkreeg, behoefde niet te worden betoogd of erkend. De banden ook van voormalig bondgenootschap, door geweld tijdelijk afgebroken, waren, na regtens altijd voortgeduurd te hebben, nu, ten gevolge der omstandigheden, feitelijk wederom hersteld. — Een Staat die, naar gelang van uitgestrektheid en bevolking, meer dan eenig ander, in vroegere of latere tijden, op het wereldtooneel heeft geschitterd, door Staatslieden en helden, door nijverheid, handel en volkplantingen, door den bloei van wetenschappen, letteren, en kunsten, door pogingen tot behoud van het evenwigt van Europa, en door praktische oplossing der gewigtigste vraagstukken van de politiek; een Staat die 80 jaren voor de vrijheid gestreden, zijn bodem aan de golven ontwoekerd, en meermalen onder de Mogendheden die over het lot der Christenheid uitspraak deden behoord heeft; zoodanige Staat verliest zijn levensbeginsel en rang onder de Natiën niet, omdat die tijdelijk, met bijkans het geheele Vasteland gedwongen is geweest voor de overmagt van een veroveraar te zwichten.[89]

997. De Omwenteling was in den volsten zin Nationaal.

Eensgezindheid was er in het verbreken van het vreemde juk; in de toekenning van het oppergezag aan Oranje; in den wensch eener Staatsregeling zoowel naar Nederlandsche behoeften als naar liberalen eisch. Niet in angstvallig opzoeken van oude en afgesletene vormen, maar in vernieuwing en verjeugdiging van het voortgezette volksleven werd het heil van Nederland gezocht. Geen onafhankelijkheid van Gewesten; geen willekeur eener Aristocratie; geen wankelbaarheid van een Stadhouderlijken zetel; geen wanorde van een zoogenaamd Volksbewind; maar een Vorstelijk gezag, voor aanranding onbereikbaar, en sterk genoeg om, met de eenheid van den Staat, de handhaving van aller vrijheden en regten te bewerken. De Prins van Oranje werd SOUVEREINE VORST en aanvaardde het oppergezag, onder voorwaarde dat het onverwijld door eene Constitutie zou worden omschreven en beperkt.

De verbetering en volmaking zelve van het oud-Bondgenootschappelijk gebouw zou terstond een twistappel in het midden hebben geworpen.[79] De vervallen Staatsinrigting, met haar ter zijdestelling of onderdrukking van het Monarchaal element, was de ontaarding der aloude Constitutie geweest (§ 221): de miskende Volksvrijheden moesten nu (gelijk ook in vroegere tijden geschied was) door het gezag van een Souvereinen Vorst worden beschermd. Aldus zou men eene Grondwet verkrijgen gegrond op de oudheid der zeden, de gewoonten, en de behoeften van het Volk: de Staatsregeling waarvoor de vaderen den strijd hadden gevoerd; later verdrongen door de Republiek, groote nieuwigheid en bron van verderfelijke partijschappen en van schandelijke inbreuken op vrijheid en regt.[59] — Verschil tusschen *van Hogendorp* en *Kemper* over het voordeel of gevaar eener wederoprigting van voormalige instellingen; overeenstemming evenwel omtrent de wenschelijkheid eener *echt-Nederlandsche* Constitutie, in haar grondtrekken van eenhoofdig oppergezag, van Provinciale en Gemeentelijke zelfstandigheid en ondergeschiktheid, van billijken invloed der ingezetenen op hetgeen de regeling van hun eigen aangelegenheden betrof, en van die gewetensvrijheid, tot behoud waarvan de tachtigjarige krijg gevoerd was. Overeenstemming ook in de beschouwingen dezer historische bestanddeelen naar *liberalen* zin en geest; zoodat de Vorst enkel mede-wetgever was; de Gemeenten en Gewesten, al wierd eigen beheer hun vergund, geenszins als *personae morales* in het regt traden van natuurlijke *autonomie*, en de gewetensvrijheid met gelijkstelling der Gezindheden verward werd.

Door opdragt der Souvereiniteit zou de hoeksteen van het Staatsgebouw worden gelegd. Er kon geen spraak wezen van een *Patrimonieel* Rijk, van een soort van *donatie* des Lands, of van eenig *onbeperkt* gezag, of van eene Staatsinrigting aan die van Turkije of

Rusland gelijk: wel van eene Grafelijke magt, zoo als die, volgens eene min juiste opvatting der geschiedenis, voorgesteld werd; wel van een Vorst, in waarheid wat de Stadhouder doorgaans enkel in naam geweest was, Eminent Hoofd van den Staat. De omwenteling van 1672, 1747, 1787, allen ten minste eenigermate het werk eener partij, zouden door de oprigting eener zoodanige Monarchie worden voltooid en genationalizeerd: het Opperhoofd, in zeker opzigt verantwoordelijk aan God alleen voor de uitoefening van zijn onafhankelijk gezag, tevens gehouden zijn aan de eerbiediging van verkregene regten, voor wier naauwgezette handhaving eene te gelijk historische en liberale Grondwet genoegzame waarborgen opleveren zou. De Prins heeft ook uit eigen beweging de oprigting van een Constitutioneel bewind gewild, maar het lag buiten dien in den aard der zaak, gelijk in het hoofd en hart der Vaderlanders die de tolken der Natie geweest zijn, dat Willem de Souvereine Vorst van het *vrije* Nederland was. De Prins was Souverein *vóór*, niet *door* de Constitutie; maar het was om de vrijheid te beschermen dat hij Souverein gemaakt werd. Geen tijd waarin Vorstelijk gezag zonder liberale Grondwet, met dieper afkeer als een schandelijk en verderfelijk *Absolutisme* uitgekreten werd.

Aldus (1 Dec.) *opdragt der Souvereiniteit aan den Prins te Amsterdam*, onder luide toejuiching. Geen *Willem* VI (gelijk de Prins in eene Proclamatie van het Algemeen Bestuur van 26 Nov. genoemd was), maar een Willem I, met wiens oppermagt een van de Republiek geheel verschillend Staatsbeheer begint. Hij aanvaardt wat Nederland hem aanbiedt; maar alleen onder waarborging eener vrije Constitutie, welke de vrijheid der ingezetenen tegen mogelijke misbruiken verzekert. — Verdiensten van *Falck* en *Kemper*, gelijk in het tot stand brengen der Omwenteling zelve (§ 966), zoo vooral ook in het bewerken dezer nieuwe orde van zaken, die het onderscheid van Staatsch en Stadhoudersch voor altijd wegvallen deed, aan alle geschillen een einde maakte, aller belangen in één smolt, en daarbij met de gansche politieke gesteldheid van Europa in overeenstemming was.[79] — De Prins was deze Souvereiniteit verschuldigd naast God, aan het bloed ten dienste van het Vaderland door zijne Voorvaderen gestort; aan de roem en welvaart die Nederland onder hunne leiding verwierf; aan den innigen band door den loop der eeuwen tusschen hen en de Natie gelegd; aan de oude regten van zijn Huis en aan het vertrouwen en de eigene keus van het vrije Volk.[89] — De *regten* van het Huis op zich zelf zouden hoogstens tot opdragt der Stadhouderlijke waardigheid geleid hebben.

998. Vereeniging, verzoening, vernietiging der partijen, niet enkel, onder den voorbijgaanden indruk van gezamenlijke vreugd, na gemeenschappelijken jammer, op wederzijdsche toegeeflijkheid, maar veeleer, bij het wegvallen der oorzaken van tweedragt, op onderlinge overeenstemming gebouwd. Waar allen gedwaald, waar allen zwaar voor dwaling geboet, waar

allen in de vernieuwde verbindtenis van Vaderland en Oranje den eindpaal van het lijden gezien en gezocht hadden, daar kon het niet moeijelijk vallen ook aan voormalige tegenpartijders de broederhand te reiken. Jammer slechts dat de band der eendragt tevens door algemeene gehechtheid aan gevaarlijke begrippen versterkt werd. Met onderling goedvinden en Nederlandsche bedachtzaamheid scheen nu verkrijgbaar wat men met partijdigen zin en met vrijwillig of gedwongen navolgen van Fransche buitensporigheid te vergeefs nagejaagd had. Ook Oranjegezinden waren voorstanders eener vrijzinnigheid wier toepassing ten gunste van het geliefde Stamhuis begon; ook revolutionairen waren vrienden van Oranje, nu Oranje zelf de beginselen omhelsde die zij verkondigd hadden, met de verzachting, wier gepastheid hun nu duidelijk geworden was. Er bestond geen onderscheid meer; bijkans iedereen was liberaal, gelijk bijkans iedereen Oranjegezind was.

Door den stroom der revolutiën zelve had men beletselen zien opheffen, welke, in kalmer tijden, het bereiken van het doel eener bijlegging van den gedurigen strijd tusschen Oranje, de Regenten, en het Volk moeijelijk, zoo niet onmogelijk, zouden hebben gemaakt.[58] — De Vorst, door den wil van allen teruggeroepen, beijverde zich door woord en daad, aan de bevestiging der eendragt bevorderlijk te zijn; niemand was in onpartijdigheid naauwgezetter; niemand meer dan hij vergevens- en vergetensgezind. De vaderlijke wijze zijner terugkomst, de duizende kleine trekken van hartelijkheid en welwillendheid welke men elkander onderling verhaalde, legden den grond tot eene, in haar algemeenheid, bijkans, voorbeeldelooze verkleefdheid aan zijn persoon en aan zijn Huis.[58]

999. De bestendigheid van den herrezen Staat was, om de geestdrift der Natie en de verbazende uitkomsten van den krijg, niet lang twijfelachtig. De vijand werd bestookt in de vestingen die hij op vaderlandschen grond bezet hield. Napoleon, vervolgd, achterhaald, omsingeld in het Land waar de bevolking, door het zuchten over zijne geweldenarijen, het roemen op zijne zegepralen verleerd had, vermogt niet zich, door eigen veldheerstalent of dapperheid van het overschot zijner talrijke legers, te redden: zwaard en scepter ontviel hem. De vrede van Parijs was de vrede van Europa; de afkondiging eener orde van zaken, in Frankrijk en elders, op het erfregt der wettige Dynastiën, met inachtneming der gewijzigde denkbeelden en behoeften, gebouwd.

1813. Dec.: *Algemeene wapening:* vrijwillige giften daarvoor, *f* 1,271,289. — De vijand in alle sterke plaatsen des Lands door den Landstorm geblokkeerd. — Inneming van *den Briel* en *Hellevoetsluis* (Dec.). *den Bosch* (Jan.), *Deventer*, *Naarden*, *Delfzijl* en *de Helder* (eerst in Mei). — De *Erfprins* toegesneld om nu ook op Hollandschen bodem den vijand, op wien hij in Spanje lauweren behaald had (§ 925a), te bestrijden: 25000 man gereed om te velde te trekken, toen Parijs zich overgaf (31 Maart).

Veldtogt in Frankrijk, ook voor de overwonnelingen, om de verbazende overmagt der Bondgenooten, in menigvuldige en bloedige gevechten, roemrijk. — 2 Apr.: terugroeping der Bourbons; 11 Apr.: abdicatie van Napoleon en vertrek naar Elba. 3 Mei: Koning *Lodewijk XVIII* te Parijs, en weldra (4 Junij) octrooi van het Charter (§ 990a). — 30 Mei: vrede van *Parijs:* de Fransche Monarchie binnen haar vorige grenzen beperkt: Holland, onder de Souvereiniteit van Oranje, zal eene *vergrooting van grondgebied* ontvangen.

1000. De *Grondwet* werd ontworpen, overwogen, goedgekeurd, in werking gebragt. Veel werd daarin opgenomen waarop Nederland ten allen tijde hoogen prijs gesteld had; veel weggelaten of onschadelijk gemaakt dat verbastering van den Staat en bron eener droevige strijdigheid van inzigten geweest was. Maar, de Staatsregeling, gelijk in andere landen ook hier, zelfs in elk historisch element aan de liberale zienswijze ondergeschikt, was in de rei der revolutionaire Constitutiën een proefstuk te meer, waarin de betrekking van Uitvoerend Bewind en Wetgevend Ligchaam, van Staat en Kerk, van Staatseenheid en Departementen, met overneming van traditionele benamingen en vormen, naar vrijzinnige voorschriften, aangewezen en vastgesteld werd.

21 Dec.: Commissie tot het ontwerpen der Grondwet; v. Hogendorp Voorzitter. — 14 Febr.: bepaling dat er van regeringswege 600 Notabelen ter beoordeeling van het ontwerp zullen benoemd worden. — 28 Maart: Algemeene Vergadering te Amsterdam; goedkeuring met 448 tegen 26 stemmen. — Uitoefening der Wetgevende magt door den Souvereinen Vorst, totdat de Vergadering der Staten-Generaal bijeenkwam (2 Mei).

De GRONDWET. — 146 artikelen: *a.* de *Souvereine Vorst:* opvolging bij erfregt en eerstgeboorte; regt van oorlog en vrede; opperbestuur der geldmiddelen; beschikking over vloten en legers; de gewone en zekere uitgaven aan geen nieuwe toestemming onderworpen. *b. Provinciën en Gemeenten:* de Souvereine regten der Staten zonder uitzondering of bepaling overgedragen op den Souvereinen Vorst alleen, maar ook al wat tot de gewone policie en economie behoort, aan de Besturen overgelaten. *c. Waarborgen der Volksvrij-*

heid: Vergadering der Staten-Generaal, van 55 leden, voor drie jaren door de Staten der Provinciën benoemd; welke de buitengewone uitgaven vergunt of weigert, en, even als de Souvereine Vorst, een wetgevend initiatief en veto bezit. Raad van State; algemeene Rekenkamer. Onafhankelijkheid der regterlijke magt: algemeene Wetboeken; gelijke bescherming van alle bestaande Godsdiensten, terwijl de Christelijk-hervormde die van den Souvereinen Vorst is: zorg der regering over het openbaar onderwijs en het armbestuur. —Veel goeds; in menig punt, herschepping van het Nederlandsche Staatswezen, met de lessen der historie en met de wenschen der bekwaamste Staatslieden van vroegeren tijd overeenkomstig (§ 775a), en waarin de verbeteringen waren opgenomen sedert 1795 tot stand gebragt of beproefd; Nationale eenheid, Volks-vertegenwoordiging, algemeene financiën en belastingen, gelijkheid van burgerlijke wetten en een krachtig bestuur. Desniettemin vrijzinnige en anti-historische strekking, blijkbaar in 1. haar vorming, eer als *maaksel*, naar het beste weten van den Vorst en van degenen die hij zich tot raadslieden en beoordeelaars toegevoegd had, dan wel als *opteekening* van hetgeen op een wettelijk aanwezen regt had: 2. sommige bepalingen en uitdrukkingen; de loting voor de Nationale Militie; het daarstellen eener Centrale Vergadering die, onder den schijn van Volksrepresentatie, over de krachten en den toestand der Natie, in verstandhouding met den Vorst, onvoorwaardelijk beschikt: 3. het verband, waarin zij, ook naar officiële uitlegging, met de liberale begrippen gebragt werd; als middel om aan Nederland het politiek aanzijn weder te geven;[60] als een *maatschappelijk verdrag* tusschen Vorst en Volk; terwijl men het gezag van den Souvereinen Vorst met de *uitvoerende Magt* in den ruimsten zin gelijk stelde[59] en de Staten-Generaal tot *bewaarders* van de Grondwet verhief.[60] 4. den ophef waarmeê de nieuwere verlichting geroemd werd, als de geest van wijsheid en ware Godsdienstigheid, welke meer bijzonder in de laatstverloopen eeuw heerlijke vruchten voortgebragt heeft.[60]

1001. Aanvankelijk getuigde menige verordening van den goeden indruk eener verlossing van Holland en van Europa waarin, over 't algemeen, door Vorsten en Volken, eenige oogenblikken althans, de stempel van hoogere tusschenkomst erkend werd. Eerbied was er, ook bij het Bestuur, voor den in Nederland niet onbekenden God, die, gelijk weleer in de vorming, zich nu verheerlijkt had in de vernieuwing van den Staat: zucht om wat in vroegere tijden proefhoudend bevonden was, weder in het leven te roepen: overtuiging dat, onder het Huis van Oranje, Nederland van de laatste sporen van despotieke inrigtingen moest worden bevrijd.

De Godsdienst was, zeide men ook van regeringswege, in de laatste jaren, een spel der Staatkunde geworden: thans bemoedi-

gend vooruitzigt dat, door het voorbeeld van Vorst en regenten die ware godsdienstige geest welke de voorvaderen zoo zeer bezielde, zal worden opgewekt en levendig gehouden. — Uitschrijving van een *Bededag* ter verootmoediging van Vorst en Natie voor Dengene die getuchtigd en vernederd en weder uitgered en verhoogd had. — Opening der vergaderingen van de Staten-Generaal met een gebed. — Heiliging van den *Zondag*, later (1 Maart 1815) bij eene wet vastgesteld, in het belang van Godvrucht en zedelijkheid. — In de Grondwet (§ 999) voorrang der Hervormde Kerk in de persoonlijke belijdenis van den Vorst en zorg der Regering voor het onderwijs, ter bevordering van Godsdienst als een vasten steun van den Staat. — Weldra echter werden bepalingen van dien aard door velen als anomaliën en oude lappen op het nieuwe kleed beschouwd. Ook was de dankbaarheid, waaruit ze gevloeid waren, niet bestendig. Men was in het eerst verbaasd en de leus was; God en Vaderland! maar men bedacht zich, zag het werk aan dat men meende gemaakt te hebben, zag dat het goed was, en de leus werd, Vaderland en God! het laatste woord werd, welstaanshalve, als aanhangsel bewaard.*

Afschaffing van de *Droits-réunis*, van het tabaksmonopolie (*Régie*), van de *Hooge Policie*, van de *Censuur;* wijzigingen in het *Strafregt* en in de *Lijfstraffelijke Regtspleging.*

1002. Evenwel, niet enkel om het personeel der ambtenaren en om het bezwaarlijke dat een ware Staatshervorming zou gehad hebben, maar om den geest des tijds in 't algemeen, kon er aan Godsdienst, Vaderland, en Vrijheid gehoor worden verleend, alleen overeenkomstig de begrippen waaraan men bij voortduring gehecht en geboeid was. Zoo werden de gevolgen der Omwenteling binnen zeer enge grenzen beperkt. Onvermijdelijk was het inkrimpen van verwachtingen en beloften; noodwendig een administratief beheer, gelijk dit onder revolutionairen invloed ingerigt was. De gansche toestel der Staatsmachine werd bewaard en de aangenomen sleur gevolgd. Centraliseren, organiseren, reglementeren, was meer dan ooit, om de menigvuldigheid der onderwerpen die voorziening eischten, aan de orde van den dag. Geen verdrijving der Franschen kon van inrigtingen ontslaan wier onmisbaarheid een gevolg der in eer gebleven grondstellingen was.

Invloed en in sommige opzigten overwigt dergenen die, eenigen uit vaderlandsliefde en pligtbesef, aanzienlijke ambten zelfs onder Napoleon bekleed en hem niet hadden verlaten eer zijn naderende val ontwijfelbaar was. Bij het behoud derzelfde grondstellingen van regering en administratie, behield men gaarne de hulp dergenen die, zoo niet door talenten, althans door ervaring boven anderen

geschikt waren voor de praktijk: hun medewerking, ten gevolge der welwillendheid die hun betoond werd, scheen bovendien een treffend bewijs van de volkomenheid der eendragt en van het onvoorwaardelijke der vergetelheid te zijn. Het was te doen om de vereeniging niet van voorvaderlijke beginsels met de nuttig gebleken instellingen van lateren tijd, maar, omgekeerd, van de later in zwang gekomen beginsels met hetgeen, naar dien toetssteen, in de voorvaderlijke instellingen bruikbaar gekeurd werd. Men zou, tegenover vooroordeel en overdrijving, behoefte aan ontwikkeling en beteugeling hebben: dus behoorde men den raad te waarderen van hen die onder revolutie en reactie een hoofdrol hadden gespeeld. Onveranderd bleef de voorstelling van den Revolutionairen Staat (§ 830), waarin, zonder achtgeving op eigen en verkregene regten, de gansche bevolking, in alles, door een Uitvoerend Bewind, zoo het heet, met goedvinden eener zoogenaamde Volksvertegenwoordiging, en naar men voorgeeft, onder gestadig oppertoezigt der Natie zelve, geleid wordt. Onmisbaarheid dien ten gevolge van de Staatsmachine waardoor het Gouvernement hiertoe de noodige kracht heeft. Vele Fransche inrigtingen bleven onder Nederlandsche benamingen in stand. Het *Corps Législatif* werd door Staten-Generaal (met gesloten deuren), de Prefecten door Gouverneurs, de Maires door Burgemeesters, de *Droits-réunis* door velerlei belasting, de Conscriptie door de verpligte dienstneming vervangen; zoo dat, in het wezen der zaak, de vervanging geen afschaffing, maar behoud was. Dezelfde strekking om de Constitutionele vormen ter versterking en uitbreiding van het Centraal gezag te gebruiken. — Handhaving van de Wet van 1806 op het onderwijs. — Verlangen om de Hervormde Kerk te organiseren, en door *eene algemeene Synode* met de Staatseenheid in verband te brengen: bestreden door den Raad van State, als niet noodig, niet wenschelijk, strijdig tegen de natuur dezer Kerk, en onraadzaam, ook omdat de wettigheid van zoodanigen Gouvernements-maatregel zou worden in twijfel getrokken. Desniettemin (12 Oct.) benoeming eener consulerende Commissie *ad hoc*. Voorts § 993a.

1003. De gewijzigde instellingen werden in werking gebragt. Het financie-wezen aanvankelijk hersteld; de weder ontloken bloei van zeevaart en handel door het wegvallen van elke belemmering verdubbeld, de inbezitneming der Coloniën voorbereid; de zorg van den Vorst, met medewerking der Staten-Generaal, aan de meest gewigtige onderwerpen van Regering en Staatshuishoudkunde besteed.

Mei—Nov.: Buitengewone Vergadering der Staten-Generaal. — Financie-wet van 14 Mei, om den Lande de hoog benoodigde penningen te verschaffen, zonder den herlevenden handel van kapitalen te berooven of door verzwaarde belastingen te drukken, en om tevens regelmatige en pligtmatige voldoening te geven aan de rent-

heffers van den Staat. *a.* Conversie van alle effecten in een $2^1/_2$ % effect; *b.* herleving van de verloren $^2/_3$ door eene *uitgestelde* nevens de *werkelijke* schuld; *c.* bijbetaling tot stijving van 's Lands kas. — Wet van 25 Junij, waarbij het systema van *lage regten* aangenomen werd. — Aug. en Sept.: benoemingen voor de Provinciale Staten. — 13 Aug.: overeenkomst met Groot-Brittanje, waarbij teruggave geschiedt van alle de Koloniën, die Holland op 1 Jan. 1803 (§ 934) in bezit had; behoudens nadere beschikking omtrent *de Kaap*, *Demerary*, *Essequebo* en *de Berbice*. — 7 Nov.: eerste gewone Vergadering der Staten-Generaal. Voordragt van uitgaven en inkomsten voor 1815: de middelen gerekend op $40^1/_2$ en de uitgaven op 51 millioen; maar uitzigt op toenemende opbrengst, bij vermeerderende welvaart ook der Overzeesche bezittingen, en op vermindering van behoeften, als de vrede bestendigheid verkrijgt. — Vestiging van het publiek crediet: de $2^1/_2$ % van 30 % op 46 %. — Van Nov. 1813 tot Dec. 1814 in de Maas en Goeree ingekomen 1284 en uitgezeild 1308 schepen (in 1808 slechts 63 en 67); te Amsterdam van April tot Dec. 1426 en 1575.

1004. Het moeitevolle werk was ter naauwernood begonnen, toen het, in menig opzigt, wederom gestaakt werd. Terwijl men aan het organiseren van de Vereenigde Nederlanden arbeidde, was de Diplomatie op het organiseren van Europa ijverig bedacht. Holland zou, in het belang van algemeene rust en vrijheid, tegenover het magtige en altijd woelzieke Frankrijk worden versterkt. Doch ook dit prijselijke doel wilde men door opvolging van het revolutionaire volkenregt bereiken, en de zamensmelting met de Belgische Gewesten, dat is, in der waarheid, de vernietiging van den herboren Nederlandschen Staat, werd door een bevel der Verbonden Mogendheden gedecreteerd.

Belgische Gewesten. — 1814. 11 Febr.: Provisioneel Bestuur, namens de Mogendheden. Besluit van 7 Maart, door de Commissarissen der Bondgenooten uitdrukkelijk bekrachtigd; waarbij beloofd wordt de geestelijke en wereldlijke magten onveranderlijk in haar wederzijdsche grenzen te houden, gelijk die in de Canonieke regten en oude Constitutionele Landswetten bepaald zijn. Weldra, naar aanleiding van den vrede van Parijs (§ 998), *Tusschenbestuur van den Souvereinen Vorst* (1 Aug.), in afwachting van hetgeen nader, op een algemeen Congres te *Weenen*, zou worden beslist. De Erfprins tot Opperbevelhebber van de troepen der Geallieërden benoemd. — De Souvereine Vorst naar Brussel: Proclamatie: »uwe rampen te »doen ophouden, uwe Godsdienst te beschermen en te vereeren; »den Adel met den luister te omgeven die aan zijne oudheid en »verdiensten verschuldigd is; den landbouw, den koophandel en alle »takken van volksvlijt te begunstigen, zijn de aangename pligten en »zorgen, aan welke ik mijne geheele aandacht zal besteden."

1815—1830.

II. KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

1005. Veel was er waarom zamenvoeging wenschelijk gekeurd werd. Holland, aan eigen krachten overgelaten, was, bij klaarblijkelijk verval en in den gewijzigden toestand van Europa, geene ontzagwekkende Mogendheid meer. Het had dubbel de bescherming noodig welke het Barrière-stelsel ruimschoots toegezegd, edoch, om de veranderde Staatkunde van het Keizerlijke Hof, zelden of op weinig afdoende wijze verleend had. Aan wie zou België komen? Frankrijk mogt het niet behouden; want het behoorde op nieuw ten voormuur tegen Frankrijk te strekken: Oostenrijk verkoos de hand op het meer nabijliggend en heerlijk Italië te leggen: aan de onverzadelijkheid van Pruissen kon niet in alles gehoor worden verleend. Waarom niet uit de gezamenlijke Nederlanden één Rijk gevormd, dat, in bondgenootschap met Duitschland en Groot-Brittanje, aan de Noordelijke grenzen van den magtigen nabuur, een genoegzaam bolwerk voor het in tijd van nood toesnellend Europa zou kunnen zijn? Zij hadden vroeger onder het gebied van denzelfden Landsheer gestaan; er was gelijkheid van taal en zeden geweest. Hoog tijd was het dat de noodlottige scheuring, die nadeelig voor het evenwigt der Europesche Magten gewerkt had, geheeld werd. Staatsgemeenschap zou op Volksverwantschap worden gegrond, vereeniging hereeniging zijn.

IJdelheid der verwachting op de *Barrière* gebouwd: § 535 en 607. — Het oogmerk der vergrooting aan Holland toegekend (§ 999a) was de Vereenigde Provinciën in staat te stellen om door eigen middelen haar onafhankelijkheid te handhaven, ook nadat de verhouding der Mogendheden groote veranderingen ondergaan had. De voormuur zou beter dan te voren versterkt worden; België niet meer door de onverschilligheid of Franschgezindheid van den Lands-

heer onder Fransche overheersching of invloed worden gebragt, en in de gemeenschap der Europesche belangen zou de nieuwe Staat een waarborg hebben van ondersteuning tegen een nabuur die voor alle Mogendheden gevaarlijk bevonden was. Het Rijk der Nederlanden (in de eerste klasse der Staten van den tweeden rang) zou wezen wat het Rijk van Bourgondië geweest was; het zou, onder een anderen vorm, denzelfden steun voor het evenwigt geven, die men te voren in België onder het Huis van Oostenrijk had; de ontwerpen door Keizer Karel V gekoesterd (§ 55) zouden worden ten uitvoer gelegd; de Staatkunde van Willem III, naar de omstandigheden gewijzigd, zou worden gevolgd; de zelfstandigheid van Holland hersteld worden, grondbeginsel der algemeene politiek, voor de balans der Staten en het evenwigt tusschen land- en zeemagt in Europa, voor de vrijheid van het Vasteland en ook voor de vrijheid van den wereldhandel onmisbaar, en wier verlies zoo krachtig tot de Fransche overheersching en, dien ten gevolge, tot de willekeur van Engeland in handel en scheepvaart, dat is, tot den algemeenen rampspoed, in haar ganschen omvang, medegewerkt had.

De Nederlanden, konden zij tot eenheid worden gebragt, schenen allezins geschikt om een hoogen trap van aanzien en magt te bereiken: door ligging en omtrek, door innerlijken rijkdom en betrekkingen naar buiten. Wat in het Noorden geheel of gedeeltelijk ontbrak, uitgestrekte bosschen en graanvelden, kolenmijnen, ijzererts en fabrijken, vond men overvloedig in het Zuiden; wat het Zuiden in de laatste eeuwen althans, weinig of niet gekend had, handel en volkplantingen, werd door het Noorden ruimschoots in de gemeenschap gelegd. — Belangrijke Bezittingen in de West (*Suriname* en *Curaçao*); in de Oost, behalve hetgeen men in de *Molukken*, op *Borneo* en *Sumatra* bezet hield, *Java*, met vijf millioenen zielen, het dubbel van het gansche Rijk, onwaardeerbaar om insulaire ligging, om morelen invloed op den Indischen Archipel, om rijkdom der voortbrengselen en om buigzaamheid, nijverheid, beschaving en aloude verkleefdheid der bevolking. [83]

1006. Daarentegen waren de zwarigheden niet gering. Overeenkomst en onderlinge betrekking had sedert twee eeuwen plaats gemaakt voor contrast en afkeerigen zin. Tegenstelling was er van materiële belangen; want, terwijl de bloei der Republiek uit den koophandel ontsproot, had België, daar het bouwen van de zee niet vergund was, in landbouw en fabrijken opbeuring en welvaart gehad. Tegenstelling in hetgeen vroeger de band der Natie geweest was, taal en volksgebruik; want ook buiten de Waalsche Gewesten waren de hoogere standen, vooral in de laatste tijden, aan Fransche spraak en zeden gewend. Tegenstelling in de Godsdienst, welke te voren denzelfden heiligen band om de gansche bevolking gesnoerd had; want, terwijl men in Holland zich beroemde eene Pro-

testantsche Natie te zijn, was en bleef nog in België die gehechtheid aan Rome welke, na de Nederlanden van één gereten te hebben, ook later een beletsel van verzoening en eensgezindheid geweest was; de voornaamste dier vastgewortelde eigenaardigheden van het Volk, voor wier aanranding nog onlangs Jozef II, zoo hij langer geleefd had, door het verlies van dit belangrijke deel zijner Staten zou hebben geboet.

In het Noorden begeerde men *vrijheid van den handel*. Dan zouden alle takken ook der nijverheid bloeijen; verlaging van regten zou, door uitbreiding van vertier, verhooging van inkomsten te weeg brengen; koopmanschap en zeevaart van een Land, bij voortduring, in menig opzigt, tot een marktplaats ook der vreemdelingen geschikt, op nieuw een steun kunnen worden van den Staat: daarentegen, bij hooge regten, zou geen leger van tolbedienden, geen opeenstapeling van fiscale wetten en formaliteiten de smokkelarij beletten, maar wel, en evenzeer als de belasting zelve, vooral bij den wedijver der Volken, verplaatsing van den handel en, met schroomelijk nadeel voor de schatkist, achteruitgang, kwijning en vernietiging van de algemeene welvaart bewerken. Onzinnig zou het wezen, door toegeeflijkheid aan een vooroordeel dat van gebrek aan ervaring en van achterlijkheid in de wetenschap getuigt, den hartader af te steken, waardoor het geheele Staatsligchaam gevoed wordt. In België was men overtuigd dat landbouw en fabrijken door hooge regten tegen de mededinging van buitenlandsche producten en vreemde fabrijkaten moeten worden beschermd: indien er welligt eenmaal van wederkeerige vrijstelling in alle Landen heil was te verwachten, heilloos voorzeker zou het zijn, door voorbarigheid te dezen opzigte, aan de welvaart van anderen ten koste van zelfbehoud ten dienste te staan. — Onraadzaam was het, daar men van weêrskanten de waarheid van eigen systema en de verderfelijkheid der tegenovergestelde zienswijze voor ontwijfelbaar hield, eensklaps eene algemeenheid van verordeningen te eischen, welke steeds in de eene helft van het Rijk onwil, wrok en bitter beklag van opoffering aan de bekrompenheid van landeigenaren en fabrijkheeren, of aan de baatzucht der kooplieden te weeg brengen zou. Wenschelijkheid om, tijdelijk althans, de verschillende deelen des Rijks, ten aanzien van den handel, naar wetten te besturen, waarbij ze ieder, naar eigen inzigt, tot het algemeene welzijn zouden medegewerkt hebben. Doch dit zou, zoo niet tegen de letter, althans tegen den geest der Artikelen van Londen (§ 1012) strijdig geweest zijn.

1007. Er was, onder deze moeijelijkheden, zoo de voorschriften van het echte Staatsregt gevolgd wierden, geen onoverkomelijk bezwaar. Ligter zou de taak vallen, door in het oog te houden dat het *Rijk der Nederlanden* de uitbreiding was van de *Vereenigde Nederlanden*, gelijk zij nu, onder Vor-

stelijk gezag, tot meerdere vastheid en eendragt waren geraakt; en dat er dus geenszins over een pasgeboren zoogenaamde Mogendheid, zonder geschiedenis, levensbeginsel of karakter, maar wel over de gewijzigde voortzetting van een met roem bekenden historischen Staat en over de handhaving en uitbreiding van de Nederlandsche eigenaardigheid sprake behoorde te zijn.

1008. Over het onafhankelijk en afzonderlijk Volksbestaan van Holland (hernomen, niet terugontvangen) had geene vereeniging van Mogendheden, met of zonder den Souvereinen Vorst, te beschikken. Van regtswege en ook voordeelshalve moest de zelfstandigheid van Holland worden bewaard. Holland, met zijne kapitalen, koophandel, koloniën, gehechtheid aan Oranje, glansrijke historie; Holland, welks grondtrekken men door geen diplomatieke overleggingen uitwisschen mogt, behoorde in zijn eenheid te worden ontzien, als het Land, waarin de eigenlijke kracht der Natie en een onwankelbare steun der Nationale Dynastie lag.

§ 996. — *Regt* kwam ook hier met welbegrepen *belang* overeen; want de bezitting van België zou langen tijd precair zijn, terwijl in den goeden geest der bewoners van het Noorden de hartader van de Dynastie van Oranje en de hoeksteen van het Staatsgebouw gelegen was. [58]

1009. Om regt aan Holland te doen, behoefde aan België geen onregt te worden gedaan. Eerbiediging van hetgeen daar historisch en nationaal was; met den wensch om misbruiken door overreding en regtmatigen invloed tegen te gaan, doch tevens met de overtuiging dat een Gouvernement ter willekeurige verandering van hetgeen tot het eigendom en heiligdom eener Natie behoort, onbevoegd is. Billijkheid en naauwgezetheid ten dien opzigte zou voor tegenzin gehechtheid en voor tegenwerking ondersteuning te weeg brengen: het Godsdienst- en Vaderlandlievende deel der bevolking, afkeerig van theoriën wier verkondiging het begin van rampspoed en slavernij geweest was, zou in de veranderde orde van zaken, zoo er ontzag voor de grondtrekken van het Volksbestaan getoond werd, een onwaardeerbaar onderpand tegen den voortgang van het ongeloof en tegen de werking en overmagt van Fransche begrippen en Fransche wapenen zien.

De Belgische Gewesten, waar de eigen Volksregten tegen Spanje (§ 99 en 106) en Oostenrijk (§ 790, 792 en 793) met nadruk werden gehandhaafd, nooit een soort van *wingewest*, van Spaansche of Oostenrijksche Provincie. Ook geen *veroverd* Land, in een krijg, waarbij het niet om vermeestering van Gewesten, maar om bevrijding van Volkeren te doen was; terwijl het welligt eerder aan de ligging van België dan aan de Belgen was te wijten, dat zij in 1813 niet zelven het verbreken hunner ketenen hadden beproefd.

Wenschelijk en billijk was het, *a.* gelijk in Holland ten allen tijde verdraagzaamheid jegens de Roomschen betoond was (§ 86) wederkeerig in België voor de Protestantsche Gezindheden, bepaaldelijk voor de Hervormden, gewetensvrijheid en Godsdienstoefening te bedingen; *b.* de verkregene regten uit vroegeren met die uit lateren tijd in vereeniging te brengen. Daarentegen in een Land, waar de volksontwikkeling met de heerschappij der Kerk en met de voorregten der Stenden vereenzelvigd was, de Roomsche Kerk op gelijken voet met alle Gezindheden te stellen en aan Geestelijkheid en Adel geen invloed op de behandeling van algemeene en Gewestelijke belangen te verleenen, was de bevestiging van het onregt door de Revolutie gepleegd; eene schroomelijke miskenning tevens van het voorregt dat juist in de anti-revolutionaire gemoedsstemming van de meerderheid der ingezetenen lag. Naar dezelfde beginselen als Frankrijk bestierd, zou het den Belgen weinig verscheelen van Frankrijk losgemaakt te zijn; alleen indien zij hunne vroegere instellingen en al wat in hunne gewoonten regtmatig en wijs was, terug kregen, zouden hunne zeden en neigingen een natuurlijken dam vormen tegen Franschen invloed en geweld.

1010. De Landschappen, aan welke men den gemeenschappelijken naam van BELGIE gaf, waren steeds, ook onder één Souverein, naar eigen regten en gewoonten, beheerd. Zorgvuldige handhaving van dit Provincialisme, hetwelk met verschil van Nationaliteit in verband stond, kwam ook nu met de Volksregten en niet minder met het belang van het Rijk overeen. België, tot één geheel zamengedrongen, zou eene voor de veiligheid van Holland blijkbaar al te groote vergrooting van grondgebied zijn. Daarentegen zou, om de verscheidenheid van *Vlaamsche* en *Waalsche* Gewesten, van *Antwerpen* en *Luxemburg*, van *Braband* en *Luik*, een afzonderlijk bestuur en zelfstandig aanzijn, met onderwerping aan denzelfden Vorst zeer wel vereenigbaar, tot een natuurlijken waarborg verstrekken van dien onderlingen naijver welke het zekerste behoedmiddel tegen gevaarlijke zamenspanning leveren zou. Vrije ontwikkeling van Gewestelijken zin zou, in menig opzigt, aan verlevendiging van Nederlandsche eigenaardigheid

en, door besef der gelijksoortigheid van belangen, aan toenadering tot Holland bevordelijk zijn.

Verschil van *Vlaanderen, Braband, Namen, Henegouwen*, in geschiedenis, taal, zeden, belangen. Een geruimen tijd, naijver, twisten, oorlogen; later, onder één Vorst zamengebragt, was echter de betrekking van ieder Landschap op den Landsheer individueel (§ 55a). — Wederzijdsche afkeer van Vlaamsche en Waalsche Gewesten. *Luxemburg* en *Luik* nog meer op zichzelf door eigen Landaard en afzonderlijk beheer. — Geen Karel V, ofschoon hij meerdere eenheid zijner Nederlanden wenschelijk achtte, zou het denkbeeld eener revolutionaire ineensmelting gevat hebben.

1011. De Diplomatie begreep een tegenovergestelden weg te moeten inslaan. Volkseenheid zou op eenheid van den Staat, Staatseenheid op eenheid der Staatsregeling berusten. Alle verscheidenheden zouden daarin opgelost worden. Ook in België had de verlichting voorstanders gewonnen: men behoorde geen voorregten en vooroordeelen te ontzien en te behouden, ellendige overblijfsels van bijgeloof en Aristocratie, wier bestrijding veeleer behoefte en pligt was. — Zoo werd het tegendeel gedaan van hetgeen billijk en nuttig zou geweest zijn. De Vereenigde Nederlanden bleven geen zelfstandig geheel; het wettig aanzijn van regten en vrijheden die de Revolutie verdrongen had, werd ook in België geenszins erkend: van de Provinciale verscheidenheden der Belgische Gewesten maakte men geen gebruik. Naar goedvinden of tegenzin der Volken zou, wat de vorming en de grondtrekken der eenheid betrof, niet worden gevraagd. Met ter zijdestelling van historische regten werd, door de willekeur en tevens, uit den aard der zaak, onder een soort van oppertoezigt en voogdijschap der Verbonden Mogendheden, een Rijk naar liberale beginselen gevormd.

Revolutionaire vereeniging, even willekeurig en niet minder verderfelijk dan die van Genua met Piemont, en van Venetië met Oostenrijk (§ 991). De wil van de bevolkingen kwam in geen aanmerking. Voor Holland was de toestemming van één Souverein genoeg en over België dacht men nu, zeer ten onregte (§ 1009a), als geconquesteerd land te kunnen beschikken; te meer daar men het heil der Nederlanden ten doel had. — Een nieuwe Staat; schepping der Diplomatie, waarvan de Vorst altijd eenigermate als leenman van de verbnoden Mogendheden zou worden beschouwd.

De Nassausche Erflanden, *Dillenburg*, *Siegen*, *enz.* bakermat van het Huis van Oranje, had men, alsof er geenerlei vastheid meer in

de banden van oude herinneringen en hartelijke genegenheid was, tegen *Luxemburg* geruild. De ingenomenheid met de rampzalige Staatseenheid was de oorzaak, dat het Groot-Hertogdom, eigenlijk een onafhankelijke Staat en geenszins een deel van het Rijk, vijftien jaren lang, als ware het eene Provincie, zijn gewigt tegen Holland in de schaal gelegd heeft en Afgevaardigden naar de Staten-Generaal zond.

1012. De vereeniging zou volkomen en innig zijn, wederzijdsche inlijving en versmelting tot een nieuwen Staat. De Constitutie die reeds voor Holland vastgesteld was, zou naar de omstandigheden worden gewijzigd. Er zou, om de botsing der nationale verscheidenheden te beletten, meer nog dan tot dus ver voor het overwigt der liberale begrippen worden gezorgd.

Acht *Artikelen van Londen* (20 Junij 1814), waarin, door de gevolmagtigden van Rusland, Oostenrijk, Pruissen en Engeland, de grondslagen der vereeniging worden bepaald. *Volkomen en innig*, zoodat de beide Landen slechts één enkelen Staat zullen uitmaken, bestuurd volgens de reeds in Holland vastgestelde Grondwet, die, met wederzijdsche overeenstemming, naar de omstandigheden gewijzigd zal worden; in dier voege dat er niets veranderd worde in de gelijke bescherming en voorregten van alle Godsdiensten en in de benoembaarheid van alle burgers tot openbare ambten en waardigheden. Lasten en voordeelen, zoowel als vroegere schulden, gemeen. Gelijke aanspraak op alle voordeelen van handel en andere middelen van volksbestaan. — Daarbij Protocol van 21 Junij: door een vrijzinnigen geest geleid, verlangen de Mogendheden aldus de bijzondere belangen gelijkelijk van Holland en België in het oog te houden; de Prins van Oranje zal uitgenoodigd worden om op dien voet, met de meest liberale en conciliatoire middelen, de ineensmelting (*amalgame*) voor te bereiden en te bewerken. — 21 Julij: toetreding van den Souvereinen Vorst. Door vermenging (*fusion*) in den revolutionairen smeltkroes zou er een volkomen een- en ondeelbaarheid van den Staat zijn. — Met hetzelfde regt als van de vergrooting van Holland (§ 991a), kon nu, in de Proclamatie aan de Belgen (§ 1004a), van eene vergrooting van België gewag worden gemaakt.

1013. Zoodanige eenheid moest tweedragt, innige vereeniging van dien aard moest innigen afkeer bewerken. Elke zwarigheid uit de verhouding van België en Holland, door afzonderlijk beheer voor vermindering vatbaar, werd door het gedwongen amalgameren verdubbeld. België werd Roomschgezinder, omdat het voor het Protestantisme beducht was; Franschgezinder, omdat men in verlevendiging van het Nederlandsche gevaarlijke begunstiging van het Hollandsche meende te zien. Adel en Geestelijkheid beijverden zich, door

tegenwerking van het Bewind, zijdelings te herwinnen wat hun regtstreeks in de grondslagen der Staatsregeling ontzegd was. De naijver der Zuidelijke Provinciën onderling verdween in gemeenschappelijk wantrouwen tegen de Noordelijke Gewesten. De waarborg welke tegen partijdige begunstiging in *gelijke* vertegenwoordiging der twee groote Afdeelingen gezocht werd, moest (ofschoon in de gegeven omstandigheden, onmisbaar) strekken om eene onoverkomelijke klove te leggen; om gedurig feller en onverzoenlijker strijd te doen ontstaan, tot dat men, om elkander niet te verscheuren, zich van elkander losscheuren zou.

In de belangen van steden als *Gent* en *Antwerpen*, nu de Schelde ontsloten en de vaart naar Oost en West opengesteld was, in den gemeenschappelijken oorsprong van *Hollandsche* en *Vlaamsche* volkstaal, in den weêrzin van velen tegen Papistische bekrompenheid en onzin, lag een kiem waarvan slechts de natuurlijke ontwikkeling vereischt werd om, ten aanzien der meest gewigtige verschilpunten, punten van overeenkomst tusschen de Vereenigde Nederlanden en een deel der bevolking van het Zuiden te doen ontstaan. Doch tegen deze ontwikkeling ontstond nu een onoverkomelijk beletsel, en volkomene splitsing was het onmiddelijk gevolg eener vereeniging, die enkel in het brein der Staatslieden tot denkbeeldige volkomenheid gebragt werd. Geen krachtiger middel dan gedwongen zamenvoeging was er om vrijwillige toenadering te verhinderen, om alle opkomende sympathiën te verstikken, om alle sluimerende antipathiën te wekken; om niet Holland en België, maar de Zuidelijke Gewesten zamen te smelten, om eene Belgische eenheid, gelijk ze tot dus ver nooit bestaan had; te scheppen; om uit zeer verschillende bestanddeelen een zelfde massa, voor al wat naar Hollandsche elementen geleek, ondoordringbaar te vormen. Nu men, bij tegenstrijdigheid van inzigten, naar eenerlei wetten zou worden bestuurd; nu de keus dezer wetten, wier natuur en strekking den grond der suprematie van Holland of van België scheen te moeten leggen, grootendeels van de meerderheid eener Algemeene Vergadering afhangen zou; nu er, in elke aangelegenheid, op *legale* wijs, ten nadeele van het Noorden of van het Zuiden kon worden beslist; nu er aldus, door het innige der Staatseenheid, wantrouwen, tweespalt en eene worsteling zonder ophouden georganiseerd werd; nu in elke Afdeeling van het Rijk eenstemmigheid en aaneensluiting de voorwaarde was of scheen om niet te worden overstemd en overheerd; zoo moest men over en weêr, met opzigt tot België en Holland, elke overeenkomst vergeten, om uitsluitend op de verscheidenheden te letten; en daarentegen, ten aanzien of van de Zuidelijke of van de Noordelijke Provinciën onder elkaâr, aan geen verschil gedachtig zijn, om enkel de gemeenschappelijkheid der belangen in het oog te houden. Op het terrein der Volksvertegenwoordiging zou een onbloedige en niet te min hatelijke burgerkrijg gevoerd worden: men zou in weder-

zijdsche slagorde staan, om zich tegen eene gevreesde overmagt te verzetten en om, zoo mogelijk, eene gewenschte overmagt te verkrijgen.

Gelijke vertegenwoordiging (55 leden der Tweede Kamer voor elke afdeeling); waarbij niet enkel de Europesche bevolking, maar ook de uitgebreidheid der Koloniën van het Noorden en der handelsbetrekkingen daaruit geboren, in aanmerking komt. Eene geheel gelijke Vertegenwoordiging heette het eenige middel tot vestiging van eene opregte en altoosdurende vereeniging tusschen de twee gedeelten van het Rijk. Zonderlinge misvatting; die gelijkheid was een waarborg te meer, dat de strijd niet ophouden en veeleer (omdat er bij evenwigt van krachten zoo weinig overwigt noodig was, om, of heerschappij te voeren, of verdrukking te ondergaan) in felheid toenemen zou; terwijl het Gouvernement, wat het ook verrigtte, den schijn van partijdigheid hebben zou.

1014. Zoo had men Holland en België door vereeniging onvereenigbaar gemaakt. In elk opzigt zou het tegenovergestelde plaats hebben van hetgeen men bedoeld had. België dat ten voormuur tegen Frankrijk bestemd was, zou veeleer, op Holland overmagtig, het werktuig van Franschen overmoed en de voorhoede der Fransche magt zijn; en de Staatsregeling welke geacht werd, door schrandere toepassing der heerschende begrippen, de uitspattingen der revolutionaire driften te zullen verhoeden, was het middel om eene ontwikkeling van gevaarlijke stellingen te bewerken, waardoor vrijzinnig overleg in de onvermijdelijkheid van nieuwe Omwentelingen beschaamd werd.

Overmagt der Fransche taal; omdat zij *a.* in België, als waarborg tegen de suprematie van Holland, de landstaal verdringt; *b.* in de Staten-Generaal het eenig middel eener doeltreffende beraadslaging wordt.

Rei van vestingen aan het Zuidelijk frontier: wat vermogen zij, wanneer het Land, door banden van overeenkomst en verknochtheid onder vijandelijken invloed geraakt?

Reeds buiten berekening van hetgeen de Fransche nabuur zou verrigten, was er of geweldadige losscheuring te duchten, of onderwerping van Holland aan België, ten gevolge van meerderheid der bevolking en toenemenden bloei.[80]

1015. Groot desniettemin waren de verwachtingen die men op voorzigtige toepassing der liberale Staatkunde gebouwd had. Er zou mogelijkheid zijn om het opkomen of voortduren van tweedragt te beletten. Op de aanhankelijkheid van het Oude Holland kon door Oranje, onder alle omstandigheden, rekening worden gemaakt. Bij strijdigheid van inzigt

en verlangen zou men, beurtelings of gedeeltelijk, Holland en België believen; tot dat het vinden van een voor allen behagelijk of dragelijk stelsel gelukt was. De eigenaardige moeijelijkheden in het Zuiden behoefden geen overmatige vrees te verwekken. Fabrijken en handelaars zouden, door begunstiging der industrie en door vrije vaart op de volkplantingen van Holland, voor een Nederlandsch Gouvernement worden gewonnen. Met behoedzame aanmoediging van de landstaal zou, althans in de meeste Gewesten, de voortgang eener verfransching, die met de inlijving in verband had gestaan, worden gestuit. Adel en Geestelijkheid, enkel tegenover een zwak Bewind magtig, zou men, indien ze weêrspannig waren, in toom houden: de dagen konden voorwaar, in de negentiende Eeuw, niet terugkeeren, waarin door Aristocraten en Priesters, om heilrijke wijzigingen in het Staatsbeheer te beletten, omwentelingen waren bewerkt. Geleidelijk invoeren van een onderwijs op de leest eener algemeene Godsdienst- en zedeleer geschoeid, zou het onfeilbare middel aan de hand geven om, in de wortelen van den boom, het bijgeloof te vellen. Voor de verlichting zouden alle vooroordeelen, ten minste langzamerhand, wijken. Uit getrouwe naleving der Grondwet, rigtsnoer der welgezinden, zou tegen elke strafbare aanranding of ondermijning van het gezag genoegzame kracht worden ontleend. Geen wederstand was gevaarlijk voor een Vorst, die zich mede aan het hoofd der voorwaartsche beweging van de menschheid zou weten te stellen; aan wien de ondersteuning van verstandigen en welgezinden, hetzij Roomschen, hetzij Protestanten, niet scheen te kunnen ontgaan; terwijl voorzeker elk voorstander van vrijzinnige begrippen hem bereidvaardig en dankbaar die gecentraliseerde administratie zou overlaten, vooral bij de ongelijksoortigheid van regten en belangen onmisbaar, en waardoor ook de meeste verscheidenheid der bestanddeelen tot eenheid van onderwerping gebragt wordt.

Vele bezwaren voorzeker; doch eenheid der Staatswet, behoorlijk gehandhaafd, zou Volkseenheid doen ontstaan. Weg, zeide men, met alle onderscheiding tusschen roomsch en onroomsch, tusschen het Noorden en het Zuiden; waar éene Grondwet, één Koning, éene Volksvertegenwoordiging is, kan ook maar één Volk zijn.[58]

1016. In dezen geest en met die uitzigten is ook *inder-*

daad het Rijk bestuurd. Geene partijdigheid voor Holland, geen eigenlijk protestantiseren van België, geen opdringen der Hollandsche taal, geen miskenning der Constitutionele instellingen en vormen. Poging om, door transactie, met billijkheid aan de wederzijdsche belangen bevorderlijk te zijn; om, door beurtelingsche begunstiging, de welwillendheid zoowel van vroegere landgenooten te behouden, als inzonderheid van nieuwe onderdanen te winnen: om, door de werking van milde en vrijzinnige beginsels, in de Staatsinrigting opgenomen, de nationale verscheidenheden te doen ophouden; om de strijdige rigtingen van den Volksgeest door de eenstemmigheid van den burgerzin te vervangen, en, op grond dezer politieke geloofs-eenheid, verbroedering te bewerken. Aan dit doel werd de behandeling der zaken van Godsdienst en onderwijs en Staatsbeheer dienstbaar gemaakt; in de Roomsche Kerk den Roomschgezinden die eigenlijk niet Roomschgezind waren, aanmoediging verleend; tegen Adel en Geestelijkheid de hulp der voorstanders van vrijheid en gelijkheid hoog gewaardeerd. Er werd, het is zoo, door autocratische toepassing en uitlegging eener Grondwet, die voor velerlei opvatting geschikt is, naar zoodanig gezag gedongen als de Vorst noodig scheen te hebben om in het volbrengen der taak, hem door de Hooge Bondgenooten opgelegd, niet door onverwinbare bezwaren te worden gestuit; maar het was desnietemin, in de rigting zoowel der buiten als der binnenlandsche politiek zigtbaar dat de Koning der Nederlanden aan hetgeen men het stelsel van vrijzinnigheid en vooruitgang gewoon was te noemen, uit berekening of uit overtuiging, toegedaan was.

De meeste verwijten, gedeeltelijk en dikwerf ook door liberalen, aan den Koning gedaan, waren het gevolg der stelling waarin hij, reeds door de vorming zelve van het Rijk naar liberale grondregelen, gebragt was. Noch eenheid, noch bestendigheid kon er in de maatregelen van het Gouvernement zijn. Geroepen om de werking van Volkseigenaardigheden, ten behoeve van den nieuwen Staat, tegen te gaan en te onderdrukken, gezind om te regeren overeenkomstig eene publieke meening op wier vorming het, zooveel mogelijk, invloed trachtte te hebben, moest het, bij gemis aan eigen vastheid, overhellen naar de rigting waarheen het, door misnoegen en dreigende houding, of der bevolking in sommige Gewesten, of liever van haar opgeworpen woordvoerders, overgehaald werd. Er was een gedurig over en weêr gaan van den een naar den anderen kant, om, door regelmatige verplaatsing van het overwigt, een soort van evenwigt

te behouden (*système de bascule*). Poging om tusschen onvereenigbare wenschen, belangen, inzigten, eene overeenkomst te treffen. Tweeslachtigheid van het Rijk zigtbaar, niet enkel in de afwisseling van stelsel in handel, wetgeving, en Staatsbeheer, maar ook in het gebrek aan bestemdheid en zamenhang, waaraan bijkans elke maatregel van eenig gewigt mank ging. Om billijkheid in acht te nemen, was men telkens op gedeeltelijke bevrediging van strijdige wenschen bedacht. Eenheid moest in eenvormigheid bestaan; eenheid in beginsel en strekking zou eenzijdigheid geweest zijn.

Ongelijke verdeeling van hooge waardigheden en ambten: a. niet zoo algemeen: in de Eerste Kamer en in den Raad van State was er zelden eenig merkbaar verschil; Minister van Binnenlandsche Zaken was doorgaans een Belg (*de Coninck, van Gobbelschroy, de la Coste*); een Belg werd tot Minister van den Waterstaat (de Hertog *van Ursel*), een Belg werd tot Commissaris-Generaal over Neêrlands Indie benoemd (*du Bus de Ghisignies*): *b.* gevolg van het reeds gevormd zijn van den Staat der Vereenigde Nederlanden vóór 1815: *c.* zonder nadeeligen invloed op de behartiging der zaken die voor België van gewigt waren; vermits de Koning en sommige van zijne raadslieden meermalen, in aangelegenheden van financiëlen en anderen aard, de belangen van het Zuiden, eenigermate zelfs ten koste van het Noorden, voorgestaan hebben. — *Afschaffing van het gebruik der Fransche taal; a.* niet toepasselijk op de Provinciën, waar (naauwelijks $^{1}/_{5}$ van het Rijk) het Fransch nationaal was; *b.* voorzigtig en langzaam beproefd in de Gewesten waar, door ontaarding der Nationaliteit in de hoogere standen, het Fransch de moederspraak had verdrongen; *c.* enkel om, in administratieve en judiciële zaken, ten dienste der burger- en lagere klasse en tot behoud van het Volkswezen, aan de miskende Volkstaal regt te verschaffen; gelijk zulks in 1814, bij v. van wege de stad Brussel, aan de Bondgenooten met aandrang verzocht was.

Miskenning van de regten der Roomsche Kerk. Haar aanspraak om *a.* bij het vormen eener nieuwe Staatsinrigting eenigen invloed naar buiten te hebben: *b.* in de eigenaardigheden van het Kerkgeloof tegen ontrouwe Kerkleden in het gelijk te worden gesteld. Hiertoe ongezind, was de Regering minstens gehouden om, waakzaam omtrent de verrigtingen der Priesters, zich door geen vrees of argwaan of afkeer tot opzettelijke tegenwerking te laten brengen van eene Gezindheid waaraan ter goeder trouw bij de Grondwet bescherming beloofd was. Dit evenwel deed zij. Beducht voor eene Geestelijkheid wier tegenstreving, ook waar ze regt- en pligtmatig was, altijd voor een uitvloeisel van oproerigheid en heerschzucht aangezien werd, was zij tevens overtuigd dat eene partij, welke, omdat ze aan Rome getrouw was, aan het Gouvernement te Roomschgezind scheen, tegen de verstandigen en gematigden in den eigen boezem van het Kerkgenootschap niet bestand wezen zou: de publieke meening, door vrijzinnigheid gelouterd, zou den nationalen invloed van het bijgeloof allengskens tot een telkens magteloozer kring van onverbeterlijke duisterlingen beperken. Derhalve vermij-

ding door een Protestantschen Monarch van al wat het vermoeden eener warme gehechtheid aan eigen Kerkgeloof wettigen zou; aanmoediging van al wat in de Roomsche Kerk tot de partij der onregtzinnigheid behoort; wederzijdsche toenadering op het gebied eener hooggeroemde onbekrompenheid van inzigt, die in de dogmatieke verscheidenheid slechts een onderscheid van kleur en uitdrukking ter openbaarmaking van hetzelfde Godsdienst-gevoel erkent; verbroedering van Roomschen en Protestanten door gemeeenschappelijke ingenomenheid met een rationalisme, hetwelk de kern der Christelijke waarheid onder de behandeling der menschelijke eigenwijsheid verloren laat gaan; vasthouding vooral ook aan den revolutionairen stelregel (§ 838) dat, gelijk ieder regt, evenzoo de regten van de Kerk nooit met de wetten van den Staat, dat is, met het goedvinden van hen die, namens het Souvereine volk gebied voeren, in tegenspraak behooren te zijn. — Dit systema blijkbaar in de gansche handelwijs van het Gouvernement. Voortzetting der Staatkunde van Jozef II (§ 790), alleen wegens ontijdigheid afkeurenswaard, uitmuntend daarentegen, nu het Volk, gedeeltelijk althans, voor den zegen van milde en opgeklaarde begrippen rijp scheen geworden te zijn. — Plan om de Roomsche Kerk ook in België aan den invloed der liberale zienswijs, die vooral in Duitschland haar op sommige plaatsen overmeesterd had, te onderwerpen.— Oorlogsverklaring reeds (1815) bijv. in de benoeming tot Directeur-Generaal voor de Zaken van de Roomsche Eeredienst van een man die als ijverig Jozefist bekend was (*Goubau d'Hovorst*). De Geestelijkheid werd, ook waar ze, uit eigenbelang, vrede en goede verstandhouding zou gewenscht hebben, door argwaan en vijandelijkheden tot wederkeerigheid van mistrouwen en vijandschap gedwongen.

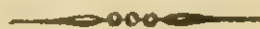
Veronachtzaming der Grondwet; (§ 985) zoo dat, met behoud der vormen, een groot deel der verordeningen en waarborgen, in het wezen der zaak, krachteloos wordt en te niet gaat. — Openbaarheid der financiën, door velerlei geheime fondsen, grootendeels een ijdele vertooning; de Eerste Kamer niet in tel; de Tweede, eer ze dreigend werd, ten gevolge van den Gouvernements-invloed weinigbeduidend; de Raad van State *pro forma* gehoord; het oppertoezigt des Konings over Gewestelijke en Gemeentelijke Besturen in beslissing ook van de minste aangelegenheden ontaard; de afhankelijkheid der regters, door het achterblijven van de organisatie der regterlijke magt, onophoudelijk verlengd. De algemeene uitspraken, die men als rigtsnoer op den voorgrond gesteld had, in de meest gewigtige punten (drukpers, petitie-regt, regt der vreemdelingen, regten van de Kerk, onderwijs, eigendomsregt) niet ontwikkeld, niet in leven en werking gebragt. Enkele magtspreuken had men, waar stelselmatige wetgeving vereischt werd.

Buitenlandsche Staatkunde. — Begeerte des Konings om door, zooveel mogelijk, den tijdgeest te believen, vergelijkenderwijs met de reactionaire verlegenheidsmaatregelen in Rijken, waar de gansche Staatsinrigting bedreigd werd, den roem van vrijzinnige

wijsheid en de gunst der openbare meening, in en buiten het Vaderland, te winnen. Aldus, bij vrede en uiterlijke vriendschap, was de verstandhouding en overeenstemming met de andere Mogendheden, wier politiek door dergelijke handeling en afkeurende houding somwijlen gedwarsboomd werd, doorgaans uitermate gering; de Koning werd gerekend eenigermate op zich zelf en bijkans, tegenover de meeste Gouvernementen, met de bewegingspartij in een soort van Bondgenootschap te staan.

Dus *aanmoediging van het Liberalisme;* om *a.* al wat met de nieuwere denkwijs in strijd was, en bepaaldelijk in België den tegenstand van Adel en Geestelijkheid te bedwingen; *b.* ten gevolge van het contrast met andere Vorsten, de goedkeuring der liberalen en tevens een onderpand tegen overdreven eischen te verwerven. — Een overleg, waarvan de kracht op de onveranderlijkheid van zeer veranderlijke omstandigheden berustte; op het voortdurend opofferen, in België, door liberalen en roomschgezinden, van eigenbelang aan onderlingen haat, en op de blijvende overmagt, vooral in Frankrijk, van eene reactie, waardoor alleen, voor het oog der liberalen, de onvolledigheid der toepassing in het Rijk der Nederlanden tijdelijk bedekt en, als ware 't, naast de donkerheid der nacht, de schemering voor een helder licht gehouden werd.

1017. Met ongemeene bekwaamheid, evenzeer als met naauwgezetheid, heeft de Koning de voorschriften der liberale Staatkunde gevolgd. Daarom is het Rijk der Nederlanden in zijn *opkomst* (1815—1821), *bloei* (1821—1827), en *ondergang* (1827—1830), een des te treffender bewijs dat zamenkoppeling der Volken een ijdel pogen van dwaze willekeur is; dat de nationaliteit, regtstreeks of zijdelings aangerand, eene onberekenbare kracht heeft; dat geen kunde of talenten of welwillendheid van een volklievenden Monarch tegen de ontwikkeling van verderfelijke wanbegrippen behoedt, en dat niets gevaarlijker en bedriegelijker kan zijn dan de tijdelijke ondersteuning en toejuiching eener openbare meening welke op ingenomenheid met valsche leerstellingen berust.

1815—1821.

Opkomst.

1018. De wording van het Rijk was daar. Het magtwoord te Londen uitgesproken en te Weenen herhaald, zou ten uitvoer worden gelegd. Holland ontving, tamelijk onverschillig, het bedriegelijke en verderfelijke geschenk dat bovendien door

zware opofferingen gekocht was. De Mogendheden droegen aan den Souvereinen Vorst, met het oppergebied over het geheel der Nederlanden, eene Kroon op, welke door hem, als KONING DER NEDERLANDEN en GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, aanvaard werd.

Zuidelijke Gewesten; *Zuid-Braband*, *Limburg*, *Luik*, *Oost-* en *West-Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Namen*, *Antwerpen* en het Groot-Hertogdom *Luxemburg*, behoudens zijne betrekkingen tot het Duitsch Verbond. — Niet eene enkele strook lands, niet eenige weinige distrikten werden aan de Vereenigde Nederlanden toegevoegd: een geheel Volk en een Volk, zoo het heette, reeds vooraf door zeden, taal en nijverheid en door zijne herinneringen zelve met de ingezetenen van het Noorden verbroederd.

Deze zoogenaamde vergrooting aan Holland *titulo oneroso* en tot hoogen prijs opgelegd: *a.* afstand van vier gewigtige Koloniën aan Engeland (§ 1003a); *b.* uitkeering van 2 millioen £ voor den opbouw der vestingen aan het Zuidelijk frontier.

1815. 16 Maart: de Souvereine Vorst te 's Hage als Koning der Nederlanden geproclameerd.

1019. Over Europa was te gelijker tijd een storm losgebarsten, door welks eerste vlagen het naauwelijks opgetrokken Rijk scheen te zullen worden vernield. Napoleon, uit ballingschap aan de Fransche kust geland, regtstreeks en ongehinderd aangekomen te Parijs, meester van oppermagt en bewind, door de soldaten en de heffe des Volks ondersteund, bevond zich weldra, nadat aan zijne bedriegelijke vredesaanbiedingen gehoor ontzegd was, met een talrijk en wraakzuchtig heir, in het zuidelijk gedeelte van den Nederlandschen Staat. Wel had zich de veêrkracht van Koning en Volk in de onverwijlde vorming van een eigen krijgsmagt ontwikkeld; wel waren de Engelschen en Pruissen, ter bescherming, naar de vlakten van België gesneld; wel waren van alle kanten, meer dan duizend maal duizend strijders te wapen geroepen; maar wat zou het wezen, indien, door een glansrijke overwinning, de weg naar Brussel en welligt naar 's Hage en Amsterdam opengesteld, de geestdrift der voormalige wapenbroeders van den Veroveraar opgewekt, de vrees voor den geduchten Keizer verdubbeld, de verstandhouding der Verbonden Mogendheden aan het wankelen gebragt, en in het hart der Nederlanden eene worsteling voortgezet wierd, waarvan het einde niet te berekenen was, en waardoor, ook bij de meest gunstige uitkomst, de wel-

vaart der Landen, bestemd om het oorlogstooneel te zijn, voor eene reeks van jaren, zou worden te gronde gerigt!

1815. 1 Maart: Napoleon bij Cannes met 1500 man aan wal. De toegang naar Parijs, door de aanhankelijkheid der soldaten en door de wijs waarop men in administratie, leger en personeel der ambtenaren bijkans alles op denzelfden voet gelaten had, voor hem gebaand. — 20 Maart: aankomst aldaar, terwijl de Koning naar Gent wijkt. Belofte van vrijheid om de Natie, van vrede om de Mogendheden te winnen. — Algemeene vereeniging op het Congres te Weenen tegen Napoleon en zijn aanhang: het gezamenlijk bedrag der contingenten beliep 1,057,400 man. — In Frankrijk in- en overspanning: reeds vóór Junij 220,000 man, meest oudgedienden, gereed om den veldtogt te beginnen.

IJver en geestdrift in Nederland. — 40,000 man, ten koste der Vereenigde Nederlanden, onder de wapenen en naar België, om de grenzen te dekken; in de Zuidelijke Gewesten ligting van 30,000 man Nationale Militie[59]; talrijke vrijwilligers. De troepen onder bevel der beide Koninklijke Prinsen.

1020. In de velden van *Quatre Bras* en *Waterloo* werd nu voor altijd de rustverstoorder aan banden gelegd. Zegenrijk was de overwinning; om de volledigheid der uitredding en om de wijs waarop zij ook door Nederlandsche dapperheid bewerkt werd. De vernedering van den geweldenaar dieper dan te voren, de nederlaag der Franschen, de terugkeering der Bourbons en de bevestiging van hun omgeworpen zetel; de voorzorgen door Tractaten en inlegering tegen Franschen overmoed genomen, verleenden aan het Rijk der Nederlanden eene vastheid welke het, zonder dien geduchten overval, niet zou gehad hebben. Door eenheid van gevaar en strijd en triumf scheen een inniger band dan door diplomatieke lastgeving gevlochten; en het bloed der dapperen, ook van Oranje, was bij de losheid van het Staatsgebouw een even onmisbaar als deugdelijk cement.

15 Junij: Napoleon met 170,000 man over de grenzen. — 16 Junij: overwinning op de Pruissen te *Ligny*: ten zelfden dage slag bij *Quatre-Bras*, een viersprong, door welks vermeestering de Franschen, uit Charleroi voortgedrongen, zich een weg naar Namen, Leuven en Brussel geopend zouden hebben. Verdedigd door den *Prins van Oranje*, aan het hoofd ook der Nederlanders, tegen de wanhopige aanvallen van een dubbel getal troepen, onder dengenen die door Napoleon de dapperste onder de dapperen genoemd werd, *Ney*. De gevolgen van dit terugslaan der Franschen op een oogenblik zoo beslissend, zijn onberekenbaar geweest.

18 Junij: Veldslag van *Waterloo.* — Overmagt der Franschen; met 80,000 tegen 72,000 man. Verwoedheid van hun aanval, die op de hardnekkigheid van den tegenweer afstuit, onder afwisselenden kans: de zege tegen den avond door de tusschenkomst der Pruissen die de vijand magteloos waande, beslist. Het Fransche leger uiteen gescheurd en vernietigd. Zwaar verlies der Bondgenooten; alleen der Nederlanders aan dooden 2075, aan gekwetsten 2041. De Prins van Oranje, een half uur voor het einde van den slag, aan den linkerschouder gewond; na zich, volgens den Hertog van Wellington, ook nu door dapperheid en beleid onderscheiden te hebben, zoodat er voor hem geen lof groot genoeg was.

Napoleon naar Parijs om (22 Junij) andermaal de kroon neder te leggen. Op last der Bondgenooten (31 Julij), als gevangen naar St. Helena gevoerd. — 9 Julij: Lodewijk XVIII in de Hoofdstad terug. — 20 Nov. Tweede *verdrag van Parijs: a.* bezetting van het Noordelijk en Oostelijk frontier voor 5 jaren door 150,000 man, op kosten van Frankrijk: *b.* schadeloosstelling aan de Bondgenooten van 700 millioen Franken; *c.* teruggave der geroofde kunstwerken (voor een goed gedeelte ook uit Nederland).

Nuttige werking op den Volksgeest; om de standvastige houding des Konings, den moed van den Prins van Oranje, en de zelfopoffering der troepen uit de verschillende oorden van het Rijk. In het Noorden werden nu de zoodanigen mede Oranjegezind, bij wie in 1813 het *Oranje Boven!* eigenlijk slechts een *weg met de Franschen!* geweest was. [58] — Om het stroomen van het bloed der Nederlanders scheen de laatste twijfeling aan de bestendigheid van het nieuwe Rijk en aan de verbroedering der bewoners verdwenen te zijn; ofschoon men welligt te weinig in het oog hield, dat de bereidvaardigheid en trouw der Belgen minder uit verknochtheid aan den Koning of uit broederlijke betrekking op Holland dan uit afkeer van het onlangs verbroken juk was ontstaan.

Diensten der Nederlanden aan Europa. — Door het getal troepen, door de lasten die, uit den aard der zaak, op het oorlogstooneel drukken, door de levensmiddelen zonder betaling aan het meerendeel der op hun grondgebied strijdende Bondgenooten verzorgd, door de inrigting der hospitalen, en vooral door het vergoten bloed, hebben zij, naar verhouding van bevolking en hulpmiddelen meer, en zelfs, met ter zijdestelling van dien maatstaf, niet minder dan eenige andere Staat tot redding van Europa medegewerkt. [59]

1021. De voortzetting van het overleg der Staatslieden bedierf wat de arm der helden en de zegen des Allerhoogsten gewrocht had. De Grondwet was gereed. Eene gewijzigde uitgaaf der Constitutie van 1814: aan haar gelijk en ongelijk; even als zij, een mengsel van oude herinneringen en nieuwerwetsche begrippen; zoodat bijkans elke instelling die naar het liberale Staatsmodel gevormd werd, in naam en uiterlijkheid naar inrigtingen geleek, wier natuur, werking, en beteekenis geheel

verschillend geweest was: doch tevens zoo gewijzigd dat ze, meer nog dan de vorige Grondwet, van de overmagt der heerschende vrijzinnigheidsleer getuigenis droeg. In menig opzigt een vorm, waarvan men zich in het belang van goede beginselen zou kunnen bedienen; maar toch een vorm ontworpen in liberalen zin, waarin blijkbaar aan gevaarlijke stellingen hulde gebragt was, en die zeer ligt, zoodra eene meer volledige toepassing begeerd werd, de middelen ter vernietiging van het Vorstelijk gezag en ter verwezenlijking van revolutionaire ontwerpen aan de hand geven zou.

22 April. Commissie ter revisie van de Grondwet. — 13 Julij, aanbieding van het ontwerp aan den Koning.

Grondwet van 1815. — Wederom revolutionaire voortzetting van de reeks der Constitutiën van 1792 tot 1814, naar gelang der omstandigheden en dus ook nu met overneming van Vaderlandsche benamingen, waarin men Vaderlandsche instellingen meende te zien. Zoo waande en beweerde men, gelijk in 1814 (§ 997), dat men met een Souverein, zoo als de *Provinciale Constitutiën* van België dien verzekerden, de teruggave en bevestiging verkreeg der aloude vrijheden en der wijze combinatiën van het Gewestelijke beheer. — De zucht om in de uiterlijkheden van een Anglo-monarchalen of Fransch-revolutionairen Staat een onderpand van politieke en burgerlijke vrijheid te bezitten, meer dan te voren blijkbaar, niet enkel ten gevolge van den invloed van mannen als *Gendebien* en *Dotrenge*, maar vooral ook dewijl deze rigting reeds door de artikelen van Londen (§ 1012) bepaald en afgebakend was. — Wijzigingen meestal in dien zin. *a. Eerste Kamer*, uit de aanzienlijken des Lands voor het leven door den Koning benoemd: een ligchaam dat, in tijd van nood, wanneer het de meeste kracht moet bezitten, geen de minste kracht heeft; een karikatuur van het Hoogerhuis in Groot-Brittanje: *b.* de beraadslagingen der Tweede Kamer openbaar: *c.* de vaste inkomsten en uitgaven slechts voor *tien jaren* bepaald; zoodat de Staat aan een periodieke crisis en telkens aan het gevaar van ontbinding blootgesteld wordt: *d.* geen voorrang der Hervormde Kerk in de belijdenis van den Vorst: *e.* geen bevordering van het onderwijs in het belang van de Godsdienst: *f.* geen inzage of beschikking van het Gouvernement omtrent de inrigtingen van gesubsidiëerde Gezindheden: *g.* vrijheid van drukpers, zonder eenig voorafgaand verlof. — De bedoeling desniettemin was het oprigten eener *Monarchie* door regelmatigen Volksinvloed getemperd (§ 976).

1022. In Holland leverde niemand eenig protest in. Geen wonder; de ingenomenheid met het Liberalisme was algemeen en het vertrouwen op den Koning onbeperkt. Daarentegen was in België de tegenspraak krachtig. De Roomsche

Geestelijkheid verzette zich met nadruk tegen eene Staatsregeling waarin de Kerk niet enkel van heerschappij verstoken, maar aan de uitspraken eener Magt die, als zoodanig, zich boven de Godsdienst verheft, ondergeschikt werd. Deze tegenwerking, zoowel na als voor de aanneming van het ontwerp, werd door de Regering gestraft, ook nadat ze daarover, niet zonder willekeur te gebruiken, gezegevierd had.

In Holland tevredenheid, omdat er weinig aan te doen was; omdat de zaken zich wel zouden schikken; omdat de Koning het goed vond; omdat de Natie zich, sedert twintig jaren, aan lijdelijkheid ten aanzien van telkens afwisselende regeringsvormen gewend had; omdat menigeen de mogelijkheid van Volksgeluk juist in die soort van vereeniging stelde, waardoor de Staat der Vereenigde Nederlanden in een karakterloos deel van een nieuw Rijk herschapen en een toekomst van onrust en onspoed voorbereid werd. Door *Kemper* werd de vereeniging als eene gelukkige gebeurtenis beschouwd; *van Hogendorp* verklaarde dat zamenvoeging met geheel Roomsche landschappen op het stuk van de Godsdienst geene de minste zwarigheid hebben zou; aan *Schimmelpenninck*, ofschoon hij de vereeniging bedenkelijk en ware ineensmelting onmogelijk achtte, scheen evenwel de zaak negatief nuttig, in zoo ver zij den ontzagchelijken voortgang stuitte van België ten koste van de Vereenigde Nederlanden, zoo het afzonderlijk, vrij van hooge algemeene en plaatselijke belangen, naar een vrijgevig stelsel bestuurd wierd.

8—19 Aug.: het ontwerp door de Staten-Generaal in dubbelen getale (110 leden) *eenparig* aangenomen.

In België geheel anders. Misnoegen en wederstreving van bijkans allen, die aan Roomsche Kerkleer en Kerkbeheer getrouw waren.—18 Aug: stemming der *Notabelen;* 527 voor en 796 tegen. Proclamatie des Konings (24 Aug.), waarin, niet zonder gedwongenheid, betoogd wordt dat de Grondwet aangenomen is; omdat *a.* de goedkeuring der niet verschenen personen ($^1/_6$) ondersteld wordt; *b.* 126 neenzeggers verklaard hebben dit te doen om eenige artikelen over de eeredienst, over welke als, zijnde het gevolg van overeenkomsten met de Souvereinen, hun het oordeel niet toekwam; *c.* na de eenparigheid in het Noorden, er geen twijfel overblijven kan omtrent de gevoelens en wenschen der groote meerderheid van de *gezamenlijke* onderdanen (ofschoon, naar de bepaling dat de Grondwet van 1814, met *wederzijdsche overeenstemming* zou worden gewijzigd, voorzeker en uit den aard der zaak en volgens de kracht der woorden, de goedkeuring der meerderheid, zoowel in België als in Holland *afzonderlijk* vereischt werd). — 27 Sept.: inhuldiging te Brussel.

IJveren der Roomsche Prelaten in het belang hunner Kerk. — 1814. Oct.: Memorie van voorname Geestelijken aan het Weener Congres, waarbij, als kon 1792—1814 worden overgesprongen, gevraagd werd: *a.* herstel van uitsluitende heerschappij, met vrijheid

van Godsdienstoefening voor den Souverein en zijn gezin binnen den omtrek van het Paleis; *b.* behandeling van kerkelijke zaken door de Geestelijke magt; *c.* Raad van State uit Roomschen zamengesteld; *d.* vrije correspondentie met den Paus; *e.* Concordaat over de aanstelling van Bisschoppen; *f.* vaste inkomsten (*dotatie*) en daartoe herstel van de *tienden; g.* wederopregting der Universiteit van Leuven; *h.* vrijheid voor de Geestelijke Corporatiën, bepaaldelijk voor de Jezuiten. — 1815. 23 Julij: Adres van de Bisschoppen aan den Koning, onder beroep op het besluit van 7 Maart 1814 (§ 1003a), zich beklagende dat aan alle Gezindheden gelijke bescherming toegezegd en de Geestelijkheid, als zoodanig, uit de Staten-Generaal, uit de Provinciale Staten, en zelfs van de lijsten der Notabelen geweerd wordt. — 2 Aug.: herderlijk voorschrift (*Instruction pastorale*) van den Bisschop van Gent (de Prins *Maurice de Broglie*, reeds onder Napoleon, om zijne verdediging van de regten der Kerk in de gevangenis geworpen), verbod aan de Notabelen om op eenigerlei wijs hun toestemming aan het ontwerp te geven. — Onmiddellijk na de uitvaardiging der Grondwet, oordeel der Bisschoppen (*Jugement doctrinal*); een groote misdaad is de eed op een Constitutie, welke waarheid en leugen gelijkelijk beschermt, de belangen der Roomsche Kerk aan Protestantsche ambtenaren en geestelijke zaken ook aan leeken toevertrouwt; aan het Gouvernement de bevoegdheid geeft om de Godsdienstoefening te beletten, wanneer zij, (door de boosheid van de vijanden der Kerk) de openbare orde zou kunnen storen; onvoorwaardelijke onderwerping van de Kerk aan de wetten van den Staat, dat is, aan de wereldlijke magt, aan haar willekeur en luimen, verlangt; het openbaar onderwijs regelen laat door een Souverein, die de Roomsche Godsdienst niet belijdt, en de anti-Catholijke en onbillijke verordeningen van het Fransche burgerlijk en lijfstraffelijk regt, tijdelijk althans, in stand houdt. Eene uitspraak bekrachtigd door den Paus, bij Breve van 1 Mei 1816. — De Graaf *de Méan*, die den eed afgelegd had, tot het Aartsbisdom van Mechelen door den Koning geroepen: weigering van den Paus om hem te erkennen. Verklaring van den benoemden (18 Mei 1817) dat hij de gelijke bescherming der gezindheden enkel ten aanzien der burgerregten, zonder eenigerlei beäming van anti-Catholijke leerstellingen, verstaan heeft. De Paus laat zich de uitlegging gevallen, en opent alzoo een uitweg voor veler naauwgezetheid.

Strenge maatregelen ter fnuiking van de Roomsche oppositie. — 1815. Sept.: eene instructie van den Bisschop van Namen ter goedkeuring van die van den Bisschop van Gent, door een politie-commissaris bij den drukker in beslag genomen en vernietigd. — 1817. 21 Maart: veroordeeling van den Abt *de Foere* tot tweejarige gevangenis wegens artikelen in een tijdschrift (*le Spectateur Belge*), in den zin en geest van *le Jugement doctrinal.* — Oct.: de *Bisschop van Gent* crimineel vervolgd om *a.* zijne afkeuring van den eed in 1815; *b.* het raadplegen van den Paus over het doen van gebeden voor de Prinses van Oranje, hetgeen vergund was; *c.* het aanplakken an twee Pauselijke Brieven van aflaât in de Hoofdkerk te Gent: het

Arrest van het Hof van Brussel dat hem, afwezig, tot deportatie veroordeelt, ten toon gesteld op het schavot te Gent tusschen twee boosdoeners; zoo men meende, tot afschrik van elk die voor de onafhankelijkheid der Kerk in de bres zou willen staan. — Vervolgingen tegen de Vicarissen-Generaal om briefwisseling met den Bisschop; doch vrijspraak (12 Mei 1821).

1023. Constitutionele regeringsvormen waren, nu de despotieke veerkracht van Napoleon ontbrak, weinig geschikt om de verderfelijke werking der begrippen welke men daarin gestrooid had, te beletten. Dit werd weldra ook in België bespeurd. De Liberalen voor wie het Gouvernement niet liberaal genoeg was, maakten van de vrijheid der drukpers ter bestrijding van het openbaar gezag en vooral ook ter aanranding van vreemde Mogendheden gebruik. Doch deze pogingen werden, vermits ze in de bedaarde en althans niet vrijzinnige gemoedsstemming van het meerendeel der bevolking geen steun had, zonder moeite bedwongen, en er was rust en onderwerping in het geheele Rijk.

De kracht der liberale partij gebleken in de aanzienlijke minderheid die, ondanks de stellige bevelen der Hooge Geestelijkheid, de Grondwet goedgekeurd had. Overeenstemming en verstandhouding met de vrijzinnigen in andere Rijken, vooral in Frankrijk, waar het Liberalisme, onder de liefkozingen van een weifelend Gouvernement, het gebogen hoofd wederom opstak en, ten gevolge ook der vervroegde ontruiming van het grondgebied (1818) vrij spel had. — *Dotrenge* en *Reyphins*, bekwame hoofden dezer oppositie. Voorstellen in de Tweede Kamer te berde gebragt; om in het regt van *petitie* eene bevoegdheid ter inlevering van politieke adressen te erkennen; om de bescherming aan *vreemdelingen*, naar de gastvrijheid van het oude Holland, verleend, in een onschendbaar burgerregt voor vreemde gelukzoekers te herscheppen; om de wetten, met den letter en geest der Grondwet onvereenigbaar, en die echter, krachtens de additionele artikelen, tijdelijk en ter voorkoming van wanorde, in stand gebleven zijn, te doen intrekken; om de vrijheid van *drukpers*, zoo veel mogelijk, van alle belemmeringen te ontheffen; om in de nieuwe wetgeving meestendeels de *Fransche* verordeningen te houden.
Overmagt van het Gouvernement. — 1816. Wet tegen de beleediging van vreemde Mogendheden in geschriften. — 1818. Junij: afwijzing der verzoekschriften van *Guyet* en *Cauchois Lemaire*, Franschen, om revolutionaire gevoelens uit Frankrijk gebannen, uitgevers te Brussel van hevige geschriften tegen hun Gouvernement en die zich beklaagden dat hun deswege een langer verblijf in België ontzegd werd. — Wet van 6 Maart, tegen de woelingen in den Staat; ter bestendiging van een Besluit, in 1815 uit hoofde der buitenge-

wone omstandigheden onmisbaar. — 1819—1820: vervolgingen tegen *van der Straeten*, wegens de uitgave van een werk over den toestand des Rijks: zeven advocaten te Brussel, wegens eene consultatie ten zijnen behoeve, geschorst en gevangen; maar vrijgesproken door den regter: hij zelf veroordeeld tot *f* 3,000 boete. — De meeste liberale Journalen verflaauwen of gaan te niet, ten gevolge der afkeuring of onverschilligheid van het Publiek.

1024. De beraadslagingen der Staten-Generaal waren grootendeels aan de regeling der Geldmiddelen gewijd. Zeer bedenkelijk was reeds de financiële toestand, om vroegere berooving en uitputting, om de oorlogskosten ook van 1815, en vooral om den kostbaren voet waarop de huishouding van Staat, mede ten gevolge van het gewapend blijven der Mogendheden, ingerigt werd; doch die toestand verergerde nog, toen men, om eene reeks *deficits* te dekken, eene reeks Leeningen uitschreef; tijdelijke redding die de voorbereiding was van onvermijdelijk bederf.

Financiën. — In 1815, ten gevolge van den oorlog, te kort van 40 millioen; doch ook in vollen vrede, om de kostbare inrigting van den Staat, gedurige achteruitgang, en het geneesmiddel erger dan de kwaal. Gedurende zeven jaren (1815—1821) reeks van begrootingen, waarin men eene aaneenschakeling vindt van misrekeningen, te kortkomingen, leeningen, credieten; zoodat de Staatsschuld, onder allerlei benaming en vorm, telkens vergroot wordt. Altijd dezelfde jaarlijksche verlegenheid, dezelfde tijdelijke crisis, dezelfde ongelukkige maatregelen van behoud. Vermeerdering der schuld met meer dan 100 millioen. Wezenlijke redding ondenkbaar, zonder aanzienlijke beperking van uitgaven: men had zich bij de oprigting van het Staatshuishouden overdreven denkbeelden van den Nationalen rijkdom gevormd, en een krijgsmagt aangehouden, niet evenredig aan de bevolking en aan de krachten van het Land.[80]

1819. Verwerping van de *tienjarige begrooting* (de *uitgaven* met algemeene stemmen en de *inkomsten* met 97 tegen en 1 voor); om *a.* de overspanning der uitgaven, in verhouding met de hulpbronnen en den toestand van het Rijk en met de wezenlijke behoeften van den Staat; *b.* de onaannemelijkheid van een stelsel van inkomsten waarvan de raming telkens door de opbrengst gelogenstraft werd; *c.* de plaatsing op het tienjarig Budget van menig post welke geenzins buiten het bereik eener jaarlijksche overweging behoorde te worden gesteld.

1025. Ten aanzien der materiële belangen was er tusschen Holland en België een gedurige strijd. Zou er vrijheid van handel zijn, of was het veeleer billijk en noodig dat aan

landbouw en fabrijken, om voor de mededinging van het buitenland niet te bezwijken, begunstiging verleend wierd? Telkens werd deze vraag te berde gebragt; bij de duurte der levensmiddelen in 1816 en 1817, bij elk financieel stelsel, en bij iedere belastingwet. De Regering, die in het systema van 1816 aan het Zuiden gehoor verleend had, liep gevaar de genegenheid van het Noorden te verliezen, en toen zij, ten gevalle van het Noorden in 1821 tot een tegenovergesteld systema overgegaan was, ging in het Zuiden de kreet op, dat er aldus onregt, landverraad, broedermoord gepleegd werd.

1816. Gunstige vooruitzigten in Holland: zeevaart en vertier hadden, na de opheffing der belemmeringen, aanvankelijk eene hoogte bereikt die alle hoop gaf den gouden eeuw van den handel wederom herboren te zien.[57] Nederland scheen nogmaals de marktplaats voor een groot deel van Europa te kunnen zijn. Verijdeling dezer hoop door het *Algemeen-belastingstelsel* in 1816, op voordragt van Appelius niet zonder ernstigen wederstand van het Noorden, door de Staten-Generaal bekrachtigd. Geheel naar den zin der Belgen: hooge regten: heffing bij den oorsprong; belasting op de koloniale waren; afschaffing van het Gemaal. — Voortdurende oppositie uit het Noorden, in de Tweede Kamer, bij monde der meest geachte leden en ijverige voorstanders van het Gouvernement (*van Hogendorp*, *Kemper*, *van Alphen*). — 1817; duurte der granen, ten gevolge van mislukten oogst; kreet in België om verbod van uitvoer; niet verhoord dan aan de landzijde. — Nadeelen der nieuwe belastingwetten voor Holland; de vreemde linnenhandel vernietigd; de Zweedsche ijzerhandel geknakt, de fabrijken aan de steenkolenmijnen cijnsbaar; de veenderijen aan het belang der kooldelvingen grootendeels opgeofferd.[58] — 1819. Desniettemin voorstellen ter vinding van een te kort van drie millioen, in denzelfden geest; erger nog; belasting bij de *source*, zelfs van koffij en suiker, hoofdtakken van den grooten handel. Hevig misnoegen in Holland, de vereeniging met België openlijk gevloekt.[58] — 17 April. Aanneming in de Tweede Kamer met 56 tegen 40 stemmen. — 21 Nov.: Sluiting der Staten-Generaal en tevens Besluit des Konings, waarbij Z. M. *motu proprio* aan den Graaf van Hogendorp (die de belangen van den vrijen handel voorgestaan had) rang en titel van Minister van Staat ontneemt.

1821: in verband met de afstemming van het Budget (§ 1025) voordragt van een belastingstelsel, naar de wenschen van den handel aanmerkelijk gewijzigd. Verscheidene indirecte belastingen geheel of gedeeltelijk vervangen door eene belasting op het personeel en door eenige consumtieve belastingen (op het *Gemaal* en *Geslagt*); voorts lage in- en uitgaande regten van 3 tot 6°/₀, doch tevens met oprigting van een Fonds der Algemeene Nijverheid (*f* 1, 300,000), premiën ter aanmoediging van inlandsche fabrijken. — Junij: discussie in de Tweede Kamer en noodgeschrei der Belgen, als of, ten

gevalle van Amsterdam en van eenige weinige schraapzuchtige kooplieden, hun Land ten verderve gebragt wierd. Aanneming der wet, met 55 tegen 51 stemmen, ééne Noordelijke tegen en drie Zuidelijke voor; in de Eerste Kamer met 21 tegen 17. — Dezelfde vijandige verhouding ook bij de overweging der accijns-wetten, waarbij later het systema toegepast werd.

1026. De zegeningen des vredes waren, in menig opzigt, onmiskenbaar. Er was handel en welvaart; ongestoorde uitoefening van ieders bedrijf. De roem der Nederlandsche dapperheid ter zee herleefde voor *Algiers* en bij *Palembang*. Desniettemin was er teleurstelling, onvoldaanheid, misnoegen. Voor het tot stand brengen van ware eenheid was niets hoegenaamd gewonnen. Veeleer had de wijziging der belastingwetten in België den grondslag eener bittere en niet ligt verzoenbare veete gelegd. Daarbij was de toestand van Europa verontrustend. De schikkingen van 1815 hadden noch aan de liberalen voldoening, noch aan de Natiën regtmatige vrijheid, noch aan de Gouvernementen wezenlijke krachten verleend. Wel verre van uitgedoofd te zijn, had het revolutievuur onophoudelijk gesmeuld, en bij toeneming scheen het te verwachten dat zich, door heimelijk ondermijnen of gewelddadig aanranden der Staatsinrigtingen, weldra andermaal een tijdperk van omkeering en jammer openen zou.

1816. 27 Aug.; de Dey van *Algiers*, om zijne geweldenarijen, strengelijk getuchtigd; eene onderneming met stoutmoedigheid volvoerd door de vereenigde magt der Engelschen, onder Lord *Exmouth*, met 12, en der Hollanders, onder den Vice-Admiraal *van Capellen*, met 6 oorlogschepen: bijna half Algiers en de geheele marine der zeeroovers verbrand.— De Nederlanders hadden 11 dooden en 56 gekwetsten: 1083 Christenslaven verlost.

1821. 23 Junij. Vermeestering van *Palembang* op *Sumatra* (nadat in 1819 een eerste togt mislukt was) door een expeditie onder den Generaal *de Kock;* bloedige strijd, op één fregat 60 dooden en gekwetsten. Aldus werd de kiem gesmoord van een voor Neêrlands Indie gevaarlijken krijg.

Velerlei woelingen der beginsels, welke men door de Constitutionele vormen en diplomatieke schikkingen van 1815 (§ 977—979) aan zeer breekbare banden gelegd had. Overal onvoldaanheid en zucht om in vrijzinniger Staatsregelingen beteren waarborg te verkrijgen. — In Duitschland eisch van *representatieve* instellingen, op grond van art. 13 der Duitsche Bonds-acte, waarbij behoud of herstel der *Landstenden* toegezegd was. — 1820 en 1821: omwentelingen

in *Spanje*, *Portugal*, *Napels*, in radicalen zin, door de militairen bewerkt. — Geheime Genootschappen; in Italië de *Carbonaris*. — Ook Engeland onrustig. — In Frankrijk (vooral na het vertrek der Geallieërde troepen) verlevendiging van het ultra-liberalisme: verkiezingen in dien geest; een koningsmoordenaar (*Grégoire*) tot Gedeputeerde benoemd; moord van den Hertog van *Berry* (Febr. 1820); pogingen om, door verstandhouding in het leger, staatsomkeering te bewerken. — Congressen van *Troppau*, *Laybach*, enz. en gewapende *Interventie*, waardoor men in Napels, Piemont (1821) en later (1823) in Spanje, zonder dat er tusschen de regtmatige wenschen der Volken en de hersenschimmige plannen der opstandelingen, met den toetssteen der ware beginsels, onderscheid gemaakt werd (§ 991), de vorige orde van zaken, na onbeduidenden wederstand, herstelt. — Hier te lande bleef prediking en voorbeeld van anarchieke leerstellingen en daden, in Holland, om den vrij algemeenen afkeer van overdrijving, in België, om den magtigen invloed der Geestelijkheid, zonder merkbaar gevolg.

1027. Evenwel scheen men voor de rust van den Nederlandschen Staat onbezorgd te kunnen zijn. Op de getrouwheid van Holland mogt ten allen tijde worden gebouwd. Afval en opstand in België was niet te duchten. Wel is waar, de Roomsche Geestelijkheid had de beleedigingen geenszins vergeten, welke zij nog onlangs verduurd had; en menig Liberaal, ofschoon er van Regeringswege over eigen mildheid van denkwijs en bedoelingen geroemd werd, was niet zeer ingenomen met een Liberalisme waarvan de ontwikkeling ophield, zoodra zij met de Gouvernementsinzigten niet overeenkwam: maar de ijverige Roomschgezinde verblijdde zich desniettemin dat de heethoofdige vijand zijner Kerk magteloos was, en de warme voorstander der vrijzinnigheid juichte dat de opkomst van het bijgeloof, in de standvastige houding van het Bewind, een onoverkomelijken wederstand ontmoet had. De Roomschen zouden ongaarne woelingen gezien hebben, welke aan een gevreesden triumf der revolutionairen in Frankrijk konden bevorderlijk zijn: de Liberalen, wier leer in België alles behalve nationaal was, gevoelden dat zij een onmisbaren steun hadden in de denk- en handelwijze van het Gouvernement. De buitensporigheid der radicalen in andere Rijken en niet minder de gestrengheid waarmeê ze beteugeld en gestraft werd, bragt te weeg dat men over 't algemeen, voor Revolutie of Reactie beducht, in de liberaliteit des Konings, welke tegen beide uitersten gerigt was, dankbaar berustte. Zoo scheen het Bewind in de Nederlanden veilig,

terwijl het bijkans overal bedreigd werd. Voorzeker de revolutionaire zamenzwering, welke uit Parijs in een groot deel van Europa verstandhouding aangeknoopt en nieuwe omwentelingsplannen gesmeed had, kon voor als nog de slooping niet wenschelijk achten van een Rijk, waar vergelijkenderwijs, in haar schatting, de Staatsinrigting goed en de Vorst welgezind was.

1821—1827.

Bloei.

1028. De voortduring van tijdelijke rust, werd door onrust in andere Rijken uitermate begunstigd. De Verbonden Mogendheden, van de algemeenheid der radicale rigting overtuigd en tot zelfverdediging gedrongen, bleven, met eendragtig overleg, tot krachtdadige tusschenkomst bereid. In Frankrijk was de gesteldheid der zaken, om de kwalijk berekende eigenwijsheid van den Monarch en de vermetelheid der vijanden van den troon, kritiek geworden; toen kwam een Ministerie aan het roer, niet onberispelijk in maatregelen en welligt in bedoeling, doch met genoegzame schranderheid en stoutmoedigheid bedeeld om, gedurende zes jaren, het aanzijn en de waardigheid van een vroeger bijkans tot magteloosheid vervallen Gouvernement staande te houden. Deze reactie, bezwaarlijk overeen te brengen met begrippen, waaraan men zoo langen tijd eerbied of toegeeflijkheid betoond had, deed overal waar het Liberalisme wortel had geschoten, een kreet over dwingelandij, bedrog, en meineed der Souvereinen ontstaan. Maar ziet! des te meer zou de Vorst geprezen worden die aan de eischen der publieke meening, omdat ze hem voor als nog minder regtstreeks betroffen, minder tegenstand bood; door geen bondgenootschap tot medewerking bij het aanwenden van dwangmiddelen verpligt werd; van overdrijving afkeerig, in eene vrijheid, waarvan hij zelf de mate scheen te kunnen afpassen, voordeel gezien en steun gezocht had, en in de bestrijding van bijgeloof en dweeperij met de liberalen van ganscher harte eensgezind was.

Ministerie *Villèle* (Dec. 1821—Dec. 1827). Standvastige tegenspraak en tegenwerking der revolutie-begrippen. Eenheid en kracht der administratie; orde, eenvoudigheid en publiciteit in het financieel beheer; algemeene rust en welvaart. Gewigtige en heilzame maatregelen ten uitvoer gelegd of beproefd; *schadeloosstelling der*

Emigranten, waardoor aan het regt voldoening en te gelijk aan de talrijke bezitters van nationale goederen zekerheid van eigendom verleend werd; *expeditie in Spanje*, die de trouw van het leger geopenbaard en den troon ook in Frankrijk, door beteugeling van het Jacobinisme aan de overzijde der Pyreneeën, in veiligheid gesteld heeft; *reductie der renten*, voorwerp van algemeene afkeuring totdat het, in lateren tijd, voorwerp van algemeene navolging werd.

1029. Geen wonder zoo de Koning aldus aangespoord werd om, met vaster en sneller tred, het pad te betreden dat hij reeds uit eigen beweging ingeslagen en gevolgd had. Bij de liberalen in de gunst, zou het hem ligt vallen het overslaan tot buitensporigheid te ontraden en te beletten; zijn gezag, dat ook ten hunnen dienste gebruikt werd, te versterken, en in België, zoo achterlijk in beschaving, de tegenstanders van vrijheid en verlichting, door overtuiging tot rede, of door bedwang tot onderwerping te brengen. Zoo betoonde hij, naarmate zijn bestuur bij de vermeende tolken van het openbaar gevoelen goedkeuring en aanmoediging vond, afkeer van al wat anti-liberaal heette; ingenomenheid met de leerstellingen en gevoelens waartegen het Fransche Ministerie een hagchelijken kamp had; onbewust dat de triumf van hetgeen hij voorstond, voor elken Souverein verderfelijk, en de overmagt der Staatkunde welke hij bestreed, de levensverlenging van zijn Rijk was.

Beoefening en vertooning van milde begrippen. Zucht om eene algemeene verdraagzaamheid ten aanzien van leerstellingen en beginsels te doen veld winnen. Aanmoediging der vrije drukpers, voor zoo ver zij, zonder aanranding van het Gouvernement, al ware het ook met ligtzinnigheid omtrent Godsdienst en goede zeden, aan dezen triumf der hooggeroemde verlichting bevorderlijk kon zijn. Dezelfde rigting in de studie van het Staatsregt, op de Hoogescholen, van regeringswege bijkans uitsluitenderwijze beschermd. Onmiskenbare welwillendheid voor de tegenstanders van het Fransche Bewind; *Brussel* vereenigingspunt der Fransche misnoegden, om vervolging en straf te ontgaan, en tevens bij voortduring, zelve schootvrij, het vuur van dagbladen en pamfletten tegen de wettige Overheid van hun Vaderland, met verguizing van al wat eerwaardig en heilig was, te rigten.

1030. Deze vrijzinnigheid strekte zich niet tot vrijgevigheid ten aanzien van eigen gezag uit. Zij was met naijver op het behoud, met werkzaam verlangen naar uitbreiding der regten van Opperstaatsbeheer gepaard. Eerwaardig was het dogma

der Volkssouvereiniteit, met dien verstande dat de Vorst, ten gevolge der opdragt, de Souvereiniteit in haar ganschen omvang overgenomen had. De Grondwet was voorwaar het palladium en het plegtanker van den Staat, maar eene wet van orde, waarbij het voorafbestaan van het Vorstelijk oppergezag erkend en dus aan den Vorst elk Souvereiniteitsregt dat ze hem niet bepaaldelijk ontnam, overgelaten was, terwijl daarentegen geen Staatsligchaam eenige bevoegdheid kon hebben dan welke stellig en ondubbelzinnig in de Constitutie toegekend werd. In den geest dezer uitlegging werden besluiten genomen en instellingen verordend, door welke veel dat tot het gemeen overleg met de Staten-Generaal zou behoord hebben, aan het persoonlijk goedvinden van den Koning onderworpen, in het finantie-wezen een gevaarlijk stelsel van willekeur, geheimhouding en spekulatie in toepassing gebragt, en bijkans elke waarborg der Staatsregeling onbeduidend en ijdel gemaakt werd.

Onophoudelijke toeleg om, ter bevestiging van het Vorstelijk gezag, de magt der Staten-Generaal, der Gewestelijke Staten, en der Plaatselijke Besturen te besnoeijen. — De betrekkingen der Tweede Kamer tot de Ministers met angstvalligheid belemmerd; de leden verpligt, ter bekoming van ontslag, zich tot den Koning te wenden. — Uitbreiding der Centralisatie; de aangelegenheden, welke ook aldus niet onder haar bereik vallen, zooveel doenlijk, onder den invloed van Gouverneur of Burgemeester. — Inbreuk door *Besluiten* op het gebied der *wetgeving*. — Het regt van Vorstelijke *sanctie* der Provinciale en Plaatselijke Reglementen weldra, door veelvuldigheid der wijzigingen, gemakshalve bijkans in een regt van *redactie* verkeerd. Het weinigbeteekenende kiesregt nog meer bekrompen gemaakt; de Stedelijke kiezers voor 9 jaren, de Stedelijke Raden voor het leven benoemd; niemand tot eenige politieke betrekking verkiesbaar, die van regeringswege een niet eervol ontslag bekomen heeft.

1822. 5 Oct.: Besluit omtrent de *Conflicten:* bevoegdheid om gedingen waarin het Bestuur betrokken is, aan de kennisneming der regtbanken te onttrekken.

Verwikkelingen van het *financieel* beheer. — 1822: na de verwerping der *Domein-Wet* (bij de Tweede Kamer met 75 tegen 20 stemmen), om vrees voor papierengeld en voor te groote magt van het Domein-Bestuur, weldra aanneming der Wet op het *Amortisatie-Syndicaat* (waaraan men later den spotnaam van *le Syndicat d' engloutissement* gaf), om in de vermindering der Staatsschuld en in verscheidene uitgaven van algemeen belang te voorzien. Middelen hiertoe: *a.* opbrengst van wegen en vaarten; *b.* domeinen, tot een zuiver inkomen van *f* 1,750,000, met vrijheid van verkoop; *c.* een

crediet van 68 millioen $2^1/_2\%$; *d.* een crediet van 26 millioen Werkelijke Schuld; *e.* de autorisatie tot uitgifte van 116 millioen in Obligatiën tegen $4^1/_2\%$. Rekening en verantwoording jaarlijks, onder het zegel van geheimhouding, aan eene Commissie van zeven personen (die, uit den aard der zaak, in een doolhof van cijfers bijna blindelings geleid werd). Speculatiegeest aangewakkerd; het Gouvernement voortaan bij magte om, zonder gemeen overleg en somwijlen tegen den wil der Volksvertegenwoordiging, de meest aanzienlijke uitgaven te doen; de openbaarheid der geldmiddelen en de beraadslaging over het Budget, bij de Grondwet voorgeschreven, een ijdele vertooning, vermits men, met den sleutel van het Syndicaat, voor de geweigerde fondsen andere bij de hand had.

1031. Nuttige ondernemingen werden, onder bescherming en aanmoediging des Konings, ten gevolge ook zijner onbekrompen deelneming en onvermoeide zorgen, beproefd en ten uitvoer gelegd. Door de oprigting der *Handelmaatschappij* kwam eene vereeniging van kapitalen tot stand, waardoor in de vaart op Oost-Indië en tevens in velerlei takken van volksbestaan een nieuw leven gebragt werd. De aanleg van wegen en het graven van kanalen werd, in verband met de behoeften van handel en nijverheid, behartigd. Aan fabrieken werd ondersteuning verleend; meer somwijlen dan natuurlijke verhouding tot een waarschijnlijk vertier raadzaam zou hebben gemaakt. Het Rijk, België vooral, had veel te danken aan den ijver en de volharding waarmeê de Vorst op de ontwikkeling der algemeene welvaart en op de bevordering der materiële belangen bedacht was.

1824. 29 Maart: Besluit ter oprigting van eene *Nederlandsche Handelmaatschappij*; met een kapitaal van 12 (later 37) millioen.

1822. Naamlooze Maatschappij *ter begunstiging van de Volksvlijt* te Brussel.

Zederik en *Zuid-Willemsvaart.* — Kanaal van *Noord-Holland*; Kanaal van *Voorne.*

Fabrijkwezen in België uitermate begunstigd.

1032. De dood van Lodewijk XVIII deed in Frankrijk verdubbeling van reactionaire maatregelen, met een onverstandig pogen tot terugroeping van hetgeen onherroepelijk verloren gegaan was, te gemoet zien. Tegen den geest van ongeloof en weêrspannigheid werd in krachtelooze nabootsing van hetgeen met den geheelen toestand van vervlogene tijden in verband gestaan had, vooral in geheime of openlijke begunstiging der

Geestelijkheid en in het dulden en voorstaan der Jezuiten, ondersteuning gezocht. Een edele taak scheen voor den Koning der Nederlanden, ter afweering der besmettelijkheid van zoodanig overleg, bewaard: de magt van het Jezuitisme in België, althans in het opkomend geslacht, te verbreken door het verlichten van de Natie en het liberalizeren van de Roomsche Kerk. — Zoodanig was de oorsprong der verordeningen van 1825, waarbij de Gouvernementsinvloed op het Lager Schoolwezen bevestigd en tot de vorming der Roomsche Priesters uitgestrekt werd.

1815—1824. — Bedachtzaamheid in de overbrenging der verordeningen van 1806 op Zuidelijken grond: met *a.* langzamen tred: eigenlijk eerst in 1822 ordelijke instelling van Commissiën en Reglementen in sommige Gewesten; *b.* vrijlating om aan het oude hoogstgebrekkige vast te houden, terwijl het betere aangeboden en mogelijk gemaakt werd; *c.* overleg om in het Schoolbestuur ook Kerkelijken te plaatsen; *d.* oogluiking omtrent veel dat eigenlijk onwettig was (leerboeken met het stellige Kerkgeloof en onbevoegde onderwijzers).* — Armscholen te Brussel en elders; kweekschool voor onderwijzers te *Lier.* — Groote ingenomenheid en volijverige medewerking der voorstanders van liberale begrippen; des te meer pogingen der Geestelijkheid om, door instandhouding en uitbreiding van eigen inrigtingen (vooral ook *kleine Seminariën*, waar vele kinderen, niet voor den geestelijken stand bestemd, opgevoed werden), haar invloed op het geheele volksonderwijs te bewaren of te herwinnen.

Doch (1825) vrees voor verstandhouding der Geestelijkheid in België met de Fransche Priesterpartij (*le parti prêtre*) aan welke, in den nieuwen Koning (*Karel X* sedert 16 Sept. 1824), ook blijkens de spoedig voorgedragene wet op de heiligschennis en de vermenigvuldiging van kloosterlijke inrigtingen, een magtige beschermheer te beurt was gevallen. Dien ten gevolge regtstreeksche poging van het Nederlandsche Bewind om, naar een veelomvattend ontwerp, den invloed der Kerk voor het systema der vrijzinnigheid te doen wijken en om de opleiding zelfs der Roomsche Priesters onder Gouvernementsbeheer te stellen. — Besluiten van 14 Junij: *a.* geen Latijnsche school, Kollegie, of Athenaeum zonder uitdrukkelijke toestemming van het Departement van Binnenlandsche Zaken; alle andere inrigtingen met 1 October gesloten; *b.* op bisschoppelijke Seminariën geen onderwijs in vakken die op evengemelde Scholen worden geleerd; *c. Collegium Philosophicum* te *Leuven*, voor de Oude talen, de geschiedenis ook van de kerk, de zedekunde, de bovennatuurkunde, en het Canoniek regt; Hoogleeraren door den Koning benoemd, op voordragt van Binnenlandsche Zaken, den Aartsbisschop van Mechelen *gehoord*: van 1827 af geen kweekelingen in de Seminariën dan die te Leuven hunne studiën volbragt hebben — Deze verordeningen versterkt door het besluit van 14 Aug.: Nederlandsche

jongelieden, die na 1 Oct. buiten 's lands de *Humaniora* geleerd of hunne academische of theologische studiën gedaan hebben, tot geenerlei ambten of geestelijke bedieningen benoembaar.

1033. Gelijk het misnoegen en de verslagenheid der naauwgezette Roomschgezinden, zoo was de opgetogenheid van Protestanten en Liberalen algemeen. Holland, waar de Wet van 1806 als middel en onderpand van echte beschaving aangemerkt werd, verblijdde zich, met zelfbehagen en goedhartige belangstelling, dat men aan den misdeelden landgenoot de weldaad eener soortgelijke schoolinrigting aanbieden en, mogt het noodig zijn, welmeenend opdringen zou. In België werd het overschot der liberale oppositie, dat nog steeds tegen vele Gouvernements-maatregelen geprotesteerd had, blijkbaar gewonnen voor een Bestuur, dat zoo treffelijke bewijzen gaf van voorzienige wijsheid. De lof van den Koning, wijsgeer op den Troon, voorbeeld aller Vorsten, werd in alle oorden der wereld waar de vrijzinnigheid zich een zetel gesticht had, met geestdrift vermeld. Een andere Jozef II was opgestaan, die bij de edelmoedigheid der bedoeling de schranderheid der uitvoering en de juiste keus van het bij uitnemendheid geschikte tijdstip gevoegd had.

Schrik en verontwaardiging van elk die niet enkel in naam Roomschgezind was. Klagt over verandering van grondwettige zorg in eigendunkelijk beheer; over miskenning van Kerkvrijheid, gewetensregt, en vaderlijk gezag; over het drijven naar Scholen waar het onderrigt in leerstellige Godsdienst-waarheid verbannen en het zoogenaamde Godsdienstig en zedelijk onderwijs, met verzwijging en verminking en opzettelijke bestrijding van de Kerkleer, in den plooi der algemeene verdraagzaamheid en der filozofische verlichting werd gewrongen.

Vruchtelooze tusschenkomst van Bisschoppen en Paus. Strenge ten uitvoerlegging: vreemde Geestelijken, die zich boven anderen in de volksopvoeding verdienstelijk schenen te hebben gemaakt, met gendarmes over de grenzen gezet; vele partikuliere inrigtingen opgeheven, wier geest en strekking te Roomsch-Catholijk was. Oprigting, door den ijver der liberalen en filantropen, van Associatiën en Comités, van Scholen met wederkeerig en gelijktijdig onderrigt (*enseignement mutuel et simultané*), door het mildelijk vloeijen van subsidiën uit de schatkist bevorderd.

1825. Dec.: het gedrag der Regering, bij de discussie van het Budget, door de Roomschgezinde oppositie ter sprake gebragt, door de liberalen, ook de meest hevige opposanten, met uitbundigen lof verdedigd en geroemd; omdat *a.* er vrijheid genoeg bestond

(voor hen); *b.* ook in vroeger eeuw aan de Regering invloed op het Schoolwezen toegekend werd (toen de Roomsche Vorst, gehoorzame zoon der Kerk, zich van het Souverein gezag ten behoeve van haar alleenheersching bediend had); *c.* het onderwijs in den zin van het Gouvernement *nationaal* was (ofschoon in België tegen de overtuiging van bijkans de geheele Natie gerigt). — Over 't algemeen scheen de bange klaagtoon dergenen aan wie de naam van dweepers, Ultramontanen en Jezuiten toegeduwd werd, in het dankbare jubelgeklank der liberalen verloren te gaan. Dit overschreeuwen viel te ligter, omdat eervolle vermelding van het gedrag der Nederlandsche Regering in Frankrijk tot de taktiek behoorde eener partij, welke in den onvoorzigtigen Godsdienst-ijver van den Vorst eene gewenschte aanleiding had om over den voortgang en de gevaarlijke strekking van het Jezuitisme en over den vermeenden toeleg ter vernietiging van het Charter, een overdreven noodkreet te doen opgaan.

Koning *Willem I*, schijnbaar, meer dan ooit, het voorwerp van liefde en vertrouwen; de lof der Belgische en Parijsche drukpers uit alle oorden van het vrijzinnig Europa wedergekaatst. Het was alsof elke zaak, waarover men te voren misnoegd was geweest, voortaan voor een punt van ondergeschikt belang gehouden en de Vorst voor altijd, als het model der echte regeringswijsheid, zou worden vergood.

1034. De geheele toestand van het Rijk werd aangemerkt als een proef van de deugdelijkheid der Staatkunde die sedert dertien jaren gevolgd was. Velen verwonderden zich over de bekwaamheid van den Vorstelijken stuurman, die door zoo vele klippen gelaveerd en het schip van Staat, veelzins geslingerd, telkens nader bij de haven eener bestendige rust en eendragt geleid had. Verstandig overleg had zich, in het voordeel van echte volksbeschaving, den wederzijdschen haat van twee bijkans evenzeer gevaarlijke partijen ten nutte gemaakt; door de welwillendheid der eene te winnen, haar zelf tot bedaardheid en de andere tot magteloosheid gebragt. Pligtmatige en opregte behartiging der stoffelijke en zedelijke belangen van het Algemeen scheen den geest van oppositie tegen het Gouvernement en van naijver tusschen België en Holland eenigermate in slaap gewiegd te hebben. Er was een voorkomen van orde en eensgezindheid, te luisterrijker omdat het, tegenover de wanorde in andere Staten, als zeldzaam en eenig voorbeeld van de heilzame kracht eener voorzigtige naleving van milde begrippen geroemd werd. — Van waar eene zelfbegoocheling zoo volkomen? omdat men den bedriegelijken

grondslag van het hoogopgetrokken gebouw van zelftevredenheid en van vertrouwen voor de toekomst niet erkend had. Het berustte enkel op de gunst eener publieke opinie, wier goedkeuring enkel uit de tegenstelling met het Fransche Ministerie ontstaan was. De aftreding van dit Bewind zou het begin voor den aangebeden Vorst van de meest schandelijke verguizing, voor het schijnbaar bevestigde Rijk van snellen ondergang zijn.

Nog in 1828 verblijdde en beroemde men zich, dat de liefelijke beken van rust en broederlijke eenstemmigheid den vaderlandschen bodem besproeiden; eenstemmigheid gegrond in *aller* liefde, *aller* eerbied voor denzelfden Vorst; dat de vulkaan, die onzen grond met schok op schok beroerde, voor altijd uitgebluscht was; dat geheel Nederland door een eendragtigen geest bezield werd; dat twee Volken, door langdurige scheiding, in taal en zeden elkander vreemd geworden, weder tot eene Natie waren zamengesmolten; dat Nederland het voorwerp was van edelen nijd en naijver zijner naburen; benijd om de wijsheid zijner instellingen, om de zachtheid van zijn bestuur, om de onbekrompenheid zijner beginselen; Nederland alom geroemd en geprezen als het gelukkigste land van den aardbodem![79] — Natuurlijk is het, dat de Koning, ter goeder trouw overtuigd dat hij de vrijheid, zooveel doenlijk, bevorderd en beter den vroegeren dank dan den lateren ondank verdiend had, zijne bevreemding te kennen gaf (1829) over het ergerlijk verzet tegen zijne vaderlijke bedoelingen, bij het genot van buitenlandschen vrede en inwendige rust, bij het bloeijen van zoo vele takken van bestaan en nijverheid, bij het aanwezen van zachte wetten en staatkundige, zoowel als burgerlijke vrijheid.

1827—1830.

Ondergang.

1035. De verwijdering der bewindslieden welke zich in Frankrijk tegen den voortgang van het Liberalisme verzet hadden, was voor geheel Europa gewigtig. Karel X werd tot verandering zijner Staatkunde en tot eene toegeeflijkheid waarvan het einde niet berekenbaar was, gedwongen: in de eischen en beginselen der zegevierende partij was het sedert lang blijkbaar dat men, waar zij de overhand verkreeg, weldra tot de uiterste gevolgtrekkingen der revolutionaire theoriën zou worden geleid. Gevaarlijk zou deze veranderde toedragt van zaken inzonderheid voor het Rijk der Nederlanden zijn. Im-

mers de vastheid van den Staat lag in de populariteit van den Koning. En waarmede had hij ze verdiend? omdat hij tegenover een antiliberaal of reactionair systema de banier der vrijzinnigheid opgerigt had. Nu die standaard ook elders geplant was en de Vorst, die zoo even vooruit stond, om den snellen voortgang der naburen, ten achteren geraakt was, zou lof door verwijt, en vleitaal door bedreiging worden vervangen. Men zou ook hier op onvoorwaardelijke toepassing dringen; en wat was er te wachten, wanneer de vrijzinnige oppositie aan de Roomschgezinde de hand reikte, de verscheidenheid van inzigten der Zuidelijke Gewesten in den gemeenschappelijken strijd tegen het openbaar gezag te niet ging, de naijver en volkshaat tusschen Holland en België nieuw voedsel verkreeg, en er om de eenheid der revolutionaire sympathiën, uit Frankrijk bescherming en ondersteuning verleend of te gemoet gezien werd!

Ministerie *Martignac* (4 Jan. 1828—8 Aug. 1829); kort van duur, langdurig genoeg echter om de kracht van het Liberalisme te stijven door de zwakheid van het Bewind; om aan den Koning de verdedigings-middelen te ontnemen, die hij in het toezigt op de uitoefening van het kiesregt en in de bevoegdheid om de dagbladen onder censuur te brengen nog overig had; en om, door bevordering van regeringloosheid, ter voorbereiding van eene Revolutie te strekken. — Weinigen (die gerekend werden bij den vooruitgang der tijden achtergebleven te zijn) voorzagen en voorspelden, dat de aanprijzing der leer waaruit de onheilen van 1789 tot 1815 gevloeid waren, andermaal eene verwarring te weeg moest brengen, ten gevolge waarvan men, met verlies der menigvuldige voorregten sedert 1815 genoten, de willekeur van een opgeworpen Gouvernement, als een weldaad der Voorzienigheid en als het eenig behoedmiddel tegen de overmagt van het gepeupel en de onzinnigheden van het Radicalisme, te hulp roepen zou.

1036. Ter bescherming van den Staat was het noodig onverwijld naar middelen om te zien, evenredig aan den aard en de grootheid van het gevaar. Zooveel mogelijk moest men zich beijveren, door het doen ophouden van billijk beklag, weg te nemen wat aan den vijandigen geest tot een hefboom zou kunnen strekken. Het Bewind had zich vergrepen aan de regten van de Roomsche Kerk; de vereeniging met Holland was de bron geweest van onophoudelijk bezwaar; een autocratisch beheer kwam met den zin der constitutionele instellingen niet overeen. Hierin werd voorziening vereischt; niet

door halve maatregelen, waarmeê de begeerlijkheid getergd wordt; niet door afgedwongen concessiën, waarin gebrek aan eenheid en zamenhang van zwakheid en weifeling getuigt; maar door volledig en vrijwillig te geven en te verrigten wat met billijkheid en regt overeenkwam. Waarop dus moest men voornamelijk bedacht zijn? Op onafhankelijkheid der Kerk, onder toezigt van den Staat, in haar ganschen omvang; op voorbereiding om het beginsel der Staatseenheid te wijzigen, voor zoo ver het drukkend en ongerijmd was; op ontwikkeling der Grondwet, door organieke wetten, in een geest van orde en vrijheid; op aanmoediging der werkzaamheid van het Volksleven, in verband met de eigenaardige zelfstandigheid van Gemeenten en Gewesten. Aldus zou, bij voortdurenden bloei van een, in menig opzigt, bevoorregt gedeelte des Rijks, het Gouvernement aldaar een steun vinden niet enkel in Adel en Geestelijkheid, door wie zegepraal der anarchieke begrippen niet in goeden ernst kon worden begeerd; maar ook in het gros der Natie, hetwelk aan de leiding der hoogere Standen en vooral der Kerkelijke Overheden ondergeschikt was. Aan het wederopkomend Liberalisme zou men de wapenen ontnemen, die uit de bijzondere gesteldheid van het Rijk der Nederlanden konden worden ontleend.

Eerbiediging van de regten der Roomsche Kerk zou de Geestelijkheid, welligt niet uit erkentelijkheid, maar uit eigen *belang*, tot ijverige Bondgenooten der Regering tegen de liberalen, wier beginselen zij nog in het begin van 1828 met verontwaardiging weêrsprak, gemaakt hebben: zelfs na de overmagt der Unie (§ 1045) had zij, vooral om den hoogstbedenkelijken loop der Fransche zaken, te vrede kunnen worden gesteld door volledige toepassing der regelen van verdraagzaamheid en billijkheid, tot wier opvolging de Protestantsche Christen, ook naar hooger dan Constitutionele voorschriften, verpligt is. — Met zijne Bondgenooten had de Koning, op grond eener genoegzame ervaring, in overleg kunnen treden omtrent wijzigingen in de natuur der Nederlandsche Staatseenheid, welke in Sept. 1830, toen het niet meer baatte! in overweging werden gebragt. — Men kon nog in tijds bedacht zijn om in de klagten over persoonlijk albeheer van den Souverein, centralisatie van het bestuur, duisterheid der financiele huishouding, verijdeling van constitutionele waarborgen, onvruchtbaarheid der beginsels ter nadere ontwikkeling in de Grondwet gelegd, eenigermate althans te voorzien. — Dergelijk genezen van innerlijk bederf was moeijelijk, onuitvoerlijk welligt; het moest worden beproefd; want het was het eenige middel van Staatsbehoud: geen vereeniging met België kon bestendigheid

hebben, wanneer *a.* door voortdurenden dwang ter zake van Godsdienst-begrippen, het meest achtenswaardige deel der bevolking van het Gouvernement afkeerig gemaakt werd; *b.* de eene afdeeling van het Rijk, om den aard zelven der wederkeerige betrekking, de natuurlijke vijandin der andere was; *c.* de ter zijdestelling van wezenlijke vrijheid en de ten onderhouding van al hetgeen tot de eigenaardigheden van het Constitutionele Volksleven behoort, voor de klagten eener uit Frankrijk overgewaaide en aangeblazen vrijzinnigheid gewenschte aanleiding gaf.

1037. Evenwel middel en voorwaarde der overwinning was inzonderheid de bestrijding van den revolutie-geest zelven, met verzaking der begrippen waaraan van regeringswege, door woord en daad, te zeer ingang verleend was. Dit verzaken kwam met eene betere opvatting niet enkel van het algemeene, maar ook van het hier te lande ingevoerde Staatsregt overeen. Er moest nu, met ter zijdestelling der vorstelijke autocratie, waardoor men, in liberaal-reactionairen zin, de Constitutionele verordeningen had verwrongen, geregeerd worden naar den geest waarin de Nederlandsche Grondwet in 1815 uitgevaardigd was; toen men, ofschoon door den flikkerglans van de filozofische verlichting misleid, evenwel, in den grond der zaak, het oprigten bedoeld had van eene Monarchie; waarin het Souverein gezag des Konings, wel is waar door vrijheden getemperd, maar voorzeker niet afhankelijk gemaakt werd, hetzij van het goedvinden eener Vergadering, hetzij van de inzigten en luimen van het oppermagtige Volk.

De redeneringen der Oppositie in Frankrijk en in Nederland werden op nieuw ontleend aan de axiomata van het *Contrat Social* (§ 610); onvoorwaardelijke oppermagt van het Volk, ondergeschiktheid der Representanten, rekenpligtigheid der Overheden; pligtmatigheid, als de Vorst tegen het Volk rebelleerde, van den heiligen opstand. — Wee den Monarch die zelf, van beteren grondslag zijner regten en van de verderfelijkheid dezer leerstellingen onbewust, de Maatschappij als een gewrocht van overeenkomst en willekeur der menschen en de Grondwet in verband met zoodanig algemeen Staatsregt beschouwt. Wat blijft hem over, wanneer, naar die leer, aan den gekroonden volksbeambte het misnoegen en de eisch van het Volk bekend gemaakt wordt! Te beweeren dat hij aan de voorwaarden van het verdrag getrouw geweest is, of wel dat hij in het gevoelen der vermeende tolken de ware uitdrukking der openbare meening niet erkent? maar de tegenspraak zelve wordt, in tijden van opgewondenheid, Majesteitsschennis ten aanzien van het Souvereine Volk, en de identiteit der Volksstem wordt door de phyzieke overmagt eener opgeruide menigte beslist. — Eene Regering die zich tegen valsche

begrippen, staande begeert te houden, moet zelve inzien en aan anderen leeren inzien het onderscheid van ware en schijnbare vrijheid, van lofwaardige en misdadige oppositie, van een regtmatige of eigendunkelijke uitlegging en toepassing eener historische Grondwet: zelf overtuigd zijn en anderen overtuigen dat de vrijheden der Natie in de vastheid van den Troon een onmisbaar onderpand hebben, en dat de triumf der Omwentelingsleer voor Godsdienst, vrijheid, en regt, wel verre van voordeelig, verderfelijk is (§ 830 en volgg.). Geestdrift voor het goede is alleen tegen revolutionair fanatisme bestand.

1038. Onmogelijk is de bevrediging van een aanhang welke, uit besef van eigen kracht en uit getrouwheid aan leer en beginsel, bij elke gift stoutmoediger en onverzadelijker wordt. Verzoening met de liberale partij was dus ondenkbaar, waar zij, om de gunst der omstandigheden, de verwezenlijking van den geheelen omvang der revolutionaire idealen te gemoet zag. Getrouwe aanhangers der Regering, waaraan het in België, ook in de meest hagchelijke oogenblikken, niet ontbrak, moesten tegen de zamenspanning van omwentelings-gezinden, in een krachtig Gouvernement het middenpunt hunner vereeniging en het onderpand van eigen veiligheid hebben. Geen capituleren met een verderfelijk beginsel, en dus ook geen maatregelen ten gevalle der voorstanders van begrippen, waardoor men regtstreeks naar Staatsomkeering geleid werd. Zoo men met de zoodanigen in schikking en overleg trad; zoo het, verlegenheidshalve, om het winnen van personen en om een gedeeltelijk inwilligen van buitensporige eischen te doen was, zou oppositie-geest speculatie-geest zijn; pligtbetrachting geenerlei nut hebben, en bijkans iedereen, uit vrees en belang, genoopt worden zich te voegen bij eene *Faktie*, welke, door de zwakheid van het Bewind, als woordvoerderes der *Natie* erkend werd.

De oppositie was geenszins, zoo als in 1789 (§ 790) *Nationaal*. Velerlei misnoegen mogt er zijn; ook veel tevredenheid was er; vrees voor de gevolgen der spanning; vooral ook bewustheid dat men in opzettelijke miskenning van het goede en in breed uitmeten der verkeerdheden van het Bewind te ver ging, en dat de gansche houding der Volksmenners door moedwil en kunstmatige overdrijving gekarakterizeerd werd. Velen (niet enkel industriëlen en handelaars) waren, uit eigenbelang, voorstanders der Regering; de Geestelijkheid, al liet zij onder de Petitiën een lange reeks van naamteekeningen stellen, was met de liberalen te weinig van harte bevriend om op meer ernstige wijs het Volk in beweging te willen

brengen: de kracht der oppositie, voor zoo ver deze naar uitersten dreef, bestond vooral in vreemde dagbladschrijvers, in jongelieden met vrijzinnig onderwijs doorvoed, en — in een Gouvernement dat terug week, omdat het den ophef over de populariteit hunner gevoelens te dikwerf voor goede munt hield. Lang moest het gros der bevolking opgezet (*getravailleerd*) worden, eer de gestadige aanblazing der driften merkbaren invloed op het algemeen had. De omwenteling van 1830 is bijkans evenmin aan de Belgen te wijten als de bevolking in Holland voor de Patriotsche bewegingen (1780—1787) kan worden aansprakelijk gesteld. Wanneer eene Faktie zich tusschen Vorst en Volk plaatst en de Regering ontzag voor dit eigendunkelijk middelaarschap betoont, is het niet vreemd dat de Natie, van hooger hand aan overheersching prijs gegeven, ten gevolge van gevlei en bedreiging, medepligtig wordt of lijdelijk blijft.

1039. Dergelijke voorschriften kwamen niet in aanmerking, waar men, door vasthouden aan de liberale begrippen, van de natuur en uitgestrektheid der naderende gevaren niet ten volle bewust, in de oorzaak van het kwaad het eenig en algenoegzame geneesmiddel zocht. Het ontbrak niet aan schijn van redenering om te volharden in vroeger denkwijs en overleg. De toestand van Frankrijk, waar anti-liberalisme ultraliberalisme gevormd en gevoed had, was, zeide men, met dien van Nederland niet vergelijkbaar, en behoefde ook geen angstige bezorgdheid te wekken; de felheid der politieke verdeeldheden zou bewerken dat het Charter, naar den wensch der hevigste bestrijders van het Bewind, te midden van den storm, als plegtanker zoowel der regten van de Kroon als der vrijheden van de Natie, gewaardeerd wierd. De klagten in België waren overdreven en ongegrond; het misnoegen zou voor ernstige bestraffing of voor gedeeltelijke te gemoetkoming wijken; opgewondenheid niet van langen duur, eerzucht tegen het lokaas van persoonlijke onderscheiding niet bestand zijn; de populariteit des Konings was welverdiend en vastgeworteld; de Zuidelijke Gewesten hadden, onder het nieuwe Bestuur, een trap van welvaart die in 1815 onbereikbaar scheen, bereikt; en, indien ook aldaar een aanhang, ondankbaar genoeg om de grootheid en de oorzaken dezer voorregten te miskennen, de overmagt verkreeg, het zou, bij de eensgezindheid van het Noorden en in een Rijk waarvan de rust met de rust van Europa in onafscheidelijk verband was, in geen geval aan middelen ontbreken om misdadige buitensporigheid te bedwingen. Allerminst behoorde gedacht te worden aan

het verlaten eener Staatkunde, waarvan nu eindelijk de Fransche Dynastie, welligt te laat, de onmisbaarheid inzag, en die in Nederland het heil van het Algemeen niet enkel bewerkt had, maar ook bevestigd en verzekerd zou hebben, indien zij niet, in haar bedachtzamen gang, door onvoorziene en geheel buitengewone omstandigheden gestoord was.

Vooringenomenheid met de liberale begrippen is, ook in deze noodlottige jaren, de oorzaak van menigerlei illusie en misvatting geweest. — Geen denkbeeld van de natuur en nabijheid der Revolutiën, door de ontwikkeling der in 1815 gelegde kiem tot rijpheid gebragt. — Ligtgeloovigheid omtrent de betuigingen der liberalen in Frankrijk aangaande de zuiverheid hunner bedoelingen en de beperktheid hunner wenschen; overtuiging dat de buitensporigheid van sommigen, zoo het noodig mogt zijn, door de bedaardheid en constitutionelen zin der overigen gekeerd worden zou. — Vertrouwen op de verkleefdheid der bevolking in België, vergelijkenderwijs met vroeger dagen, bloeijend en rijk; of, bij onverhoopte rustverstoring, op de pligtbetrachting van het leger en op de hulp der Mogendheden; als of er in publieke meening, uiterlijke welvaart, krijgsmagt, of Tractaten, een wezenlijk en blijvend onderpand tegen verleiding, politieke dweeperij, en revolutionair Volkenregt lag. — Onvermogen om zich tegen de praktijk zijner eigen theorie te verzetten; omdat men van het geoorloofde der tegenwerking ten halve overtuigd en dus van de kracht verstoken was, die regtsgevoel en pligtbesef geeft. — Verwarring eener *Factie* met eene te ver gaande *oppositie;* zoodat men wel den invloed erkende van menschelijke driften, maar niet de natuurlijke werking van een verderfelijk beginsel, en dien ten gevolge op matiging, met het wezen der leerstellingen onvereenigbaar, bedacht was. — Pogingen om *a.* de hoofden van den aanhang te winnen, waardoor, bij welgelukken, hun invloed te niet ging en de begeerlijkheid van anderen opgewekt werd; *b.* zich met de Faktie zelve, door welwillendheid ten haren opzigte, te verstaan; haar overheersching vooral ook hierdoor voorbereid en gevestigd; de getrouwe ingezetenen beroofd van den natuurlijken steun van het Gouvernement; te meer, daar menigwerf om den kwaadwilligen te believen, begunstiging van goedgezinden vermijd en veeleer aan hun tegenpartij, bij de minste toenadering, een dubbel deel der gunstbewijzen van het Bewind met bereidvaardigheid verleend werd. — IJveren tegen de ziekteverschijnselen (*symptomata*) en de middelen (*organen*) door welke zich het kwaad openbaart (drukpers, petitiën, associatiën), als of, zonder wegneming van het doodelijk beginsel, de gezondheid in het aangegrepen Staatsligchaam terugkeeren zou. — Onophoudelijk weifelen tusschen volhouden of opgeven; terwijl de vijand, bij het gevoel van meerderheid en bij den gloed van politieke overtuiging, door weigering niet afgeschrikt, maar verbitterd, door toegeven niet voldaan, maar aangevuurd werd. — Onmogelijkheid om met *concessiën* vertrouwen

te herwinnen; omdat ze blijkbaar afgeperst waren, en ook omdat zij plaats hadden met voorbehoud van begrippen, in wier eigenaardige strekking latere terugneming van hetgeen met tegenzin verleend is, opgesloten lag: zoo bij v. tegenover de Roomsche Kerk, bij alle tegemoetkoming, blijvende verkondiging der onvoorwaardelijke onderwerping van de Kerk aan de wetten van den Staat, en der bevoegdheid en verpligting van een Gouvernement om alles te verrigten wat ter uitoefening van zorg en beheer over de zedelijke ontwikkeling der Natie door de bewindvoerders noodig of nuttig gekeurd wordt. — Onderstelling (langen tijd althans) dat verzoening met de liberalen ligter vallen zou dan met de Roomschgezinden; ofschoon het Liberalisme, ook om de gebeurtenissen in Frankrijk overmoedig, geen Vorstelijke handreiking meer noodig had om zich te verheffen; terwijl de Geestelijkheid, die nooit met onbezorgdheid de gevolgen der overmagt van het ongeloof te gemoet zag, behoudens eenigen waarborg voor eigen regten, ter ondersteuning van wettige Gouvernementen tegen revolutionaire leerstellingen geneigd was. — Beschouwing van het Gouvernement als *pouvoir neutre et modérateur*, tot partij kiezen tusschen politieke gevoelens onverpligt en onbevoegd.

1040. Alzoo zou ook in Nederland de Revolutie, met medewerking eenigermate van het Gouvernement zelf, haar natuurlijken loop hebben. Spoedig, doch te laat, zou men ontwaren dat, onder de leus der handhaving van de Grondwet en der liefde voor den Koning, een leer waarmede men de Troonen omvergeworpen had, andermaal als heilig rigtsnoer te berde gebragt werd; dat, waar politieke dweepzucht opgewekt en ontvlamd is, elke gewone berekening der Staatkunde faalt; dat men, willens onwillens, van liberaal op radicaal terrein raakt; dat de Vorst, die, bij de overmagt der revolutionaire begrippen, de verdediging der regten van Koning en Natie beproeft of opgeeft, een wederspanneling of een bijkans overtollige volksambtenaar wordt, en dat toegeeflijkheid zoowel als weêrstand de voorbereiding is van zijn onvermijdelijken val.

De Grondwet en den Koning regtstreeks aan te vallen zou voorbarig en onvoorzigtig geweest zijn. Van daar dat, ter goeder of ter kwader trouw, iedereen voorgaf dat onvoorwaardelijke gehechtheid aan Staatsregeling en Koning het beginsel zijner handelingen was. Dit voorgeven had in de praktijk geen bezwaar. Niets was geduldiger dan de Grondwet om zich, waar zij aan de uitlegkunde overgeleverd werd, in de meest verschillende bogten van ieders inzigten of droomen te laten wringen; en, om den Koning te verguizen en te bespotten, was het genoeg bepaaldelijk aan een of an-

deren Minister die ondersteld werd grooten invloed te hebben (*van Maanen* of *van Gobbelschroy*) te wijten wat door den Koning verrigt was; even als had deze geenerlei deel in de daden zijner ambtenaren in een Land waar, gelijk iedereen wist, de Vorst meer dan ergens zelfwerkzaamheid betoond (§ 984) en, met te ver gedreven ijver, de zedelijke verantwoordelijkheid van bijkans elken Gouvernementsmaatregel op zich genomen had.

1041. De Tweede Kamer der Staten-Generaal was het oorlogsveld, en in de voorschriften der politieke wijsgeerte lag de grondslag van krijgskundig overleg. Volgens het Algemeen Constitutionele Staatsregt, uit de leerstellingen van het Liberalisme gereedelijk afgeleid, moet de Koning, hoofd van een Uitvoerend Bewind, zich naar den wil voegen der Representanten, zelf op hunne beurt ondergeschikt aan het Souvereine Volk. Om dus het Vorstelijk gezag op regelmatige wijs tot onderworpenheid te brengen, was het genoeg wanneer men in de Vergadering de meerderheid had; om die meerderheid te verkrijgen, behoorde men, in en buiten de Kamer, alle snaren te spannen, en, wierd er bij de mandatarissen weêrspannigheid of traagheid bespeurd, gebruik te maken van elk middel dat kiesregt en periodieke drukpers en petitioneren, als openbaarmaking der oppermagtige Volksstem, aan de hand gaf.

Alvermogend was de Tweede Kamer tegen elke Staatsmagt, zoowel als tegen het Vorstelijk Bewind; omdat zij alleen, ofschoon zeer gebrekkig, eenigermate met den eisch eener Volksvertegenwoordiging overeenkwam. De Eerste was daar om van haar bevelen contra-boek te houden; en, wanneer zij den moed had tegen eenigen post bezwaar in het midden te brengen, was ook in het nuttelooze der weêrspraak, de onbeduidendheid van het zoogenaamd hooger beroep openbaar. Evenwel, om de Vergadering tot werktuig te hebben, moest de Faktie in schijnbaren aandrang van het toezigt uitoefenende Volk (§ 711) een hefboom bezitten. Zij liet, inzonderheid door het Journalisme, een kreet ook buiten de Kamer opgaan, om de nog standvastige leden te verwrikken, en om het Bewind, uit vrees voor volksbeweging, naar de bemiddeling der opposanten in de Kamer, al moest zij door concessie op concessie gekocht worden, te doen uitzien.

1042. Eenheid van plan, op vastheid van beginselen gegrond, door een eendragtig Gouvernement, in verband met de welgezinden, ten uitvoer gelegd, zou welligt den opkomenden storm hebben gekeerd, maar de Staatkunde van het Bewind

zocht eigen rigtsnoer in dezelfde begrippen welke tegen haar in slagorde waren geschaard. De Koning, die het Monarchaal gezag in een persoonlijk administratief beheer geconcentreerd had, stond dien ten gevolge alleen. Tot zelfverdediging gedwongen, onvermogend tegen de gevolgtrekkingen eener leer, waarvan de waarheid door hem erkend werd, aarzelend tusschen tweederlei rigting, van intimidatie of van toegeeflijkheid, kon hij geen plan hebben dan hetgeen de loop der omstandigheden aanwijzen en ook wijzigen zou. Zoo was er magteloosheid om de voortgaande ontwikkeling te stuiten. Zoo werd de Oppositie bemoedigd om haar onstuimigen gang te versnellen. Hoe zou het met den Koning en met den Staat zijn afgeloopen, indien het Rijk der Nederlanden enkel uit de Zuidelijke Gewesten bestaan had!

De Koning, die een *verantwoordelijk Ministerie*, in den zin der Oppositie (§ 1046a) aan de Nederlandsche Staatsregeling vreemd en met een onder voogdij stellen van den Souverein gelijk achtte, had ook niet (wat juist ter afwering van hetgeen hij vreesde, vereischt werd) een *Ministerie;* eene vereeniging der hooge ambtenaren in gemeenschap van beginsel en bedoeling. Gebrek aan eensgezindheid der Ministers was het bewijs van eigen weifeling en ongewisheid. Immers vastheid van overtuiging en wil bij den Koning zou zich in de keus van de natuurlijke en onmisbare tolken van die overtuiging en uitvoerders van dien wil geopenbaard hebben; aldus zou het mogelijk geweest zijn het Ministerie en de hiërarchie der ambtenaren in de algemeene rigting eener in de bijzonderheden vrije en zelfstandige werkzaamheid te leiden en te bezielen; aldus, door de eenstemmige taal en eendragtige handelwijs der leden van het Bewind, op de Vertegenwoordiging en op de algemeene zienswijze invloed te verkrijgen; door de wijsheid der verordeningen ontzag te herwinnen, en, als Souverein en Regent, waarlijk aan het hoofd van Bestuur en Natie te staan. De persoon des Konings moest wel, zoodra men in zijne welmeenende autocratie niet meer berustte, magteloos worden, omdat hij geïsoleerd was.

Geenerlei plan. Slingering tusschen de beide evenzeer gevaarlijke redmiddelen die het Liberalisme aan zijne bedrogen leerlingen toont. Nu eens (met *van Maanen*) van de noodzakelijkheid eener reactionaire beteugeling van den oproergeest overtuigd; straks (met *van Gobbelschroy* of *de la Coste*) gereed om voor den aandrang te zwichten, of althans beducht voor al wat het ongenoegen der Faktie vermeerderen zou; dikwerf verlangend door voorkomende goedheid, de uitzinnigheid der rustverstoring te sussen; dan weder gezind om de woelingen van den moedwil door den ernst der Vorstelijke tusschenkomst en verontwaardiging te bedwingen.— Tegenstrijdigheid der Ministeriële redevoeringen en dagbladen; verheffing

van het gezag des Konings, als van de bron waaruit de Grondwet haar bestaan en de Monarchie haar blijvend levensbeginsel heeft; en tevens, bij monde van een ambtgenoot, de meest revolutionaire geloofsbelijdenis, waarin de Grondwet als een *contrat synallagmatique* en *bilatéral*, de Koning als een *roi-citoyen,* de openbare meening als *la reine du monde*, en de filozofie der 18e Eeuw, als een hoorn des overvloeds, in de volheid van haar politieken zegen, voorgesteld wordt. — Daarbij meestal jammerlijke keus van pleitbezorgers: Fransche journalisten van den gewonen stempel, ligtvaardig en oppervlakkig, met de redeneringen van ongeloof en vrijzinnigheid beter dan met de omstandigheden en behoeften van Nederland bekend; zoodat de Roomschgezinde partij te gelijk door het Gouvernement gevleid en in de Gouvernementsbladen beleedigd en getergd, het Liberalisme in zijn anarchieke rigting zoowel als in zijn bekrompene en hatelijke onverdraagzaamheid gepredikt, en al wat in den Lande edel en braaf dacht, door ontheiliging der dierbaarste Christelijke waarheden en zedelooze strekking van een door hooge ambtenaren aangemoedigd geschrijf, verontwaardigd en bedroefd werd. — Zoo gebeurde het dat de Koning in vele zijner vrienden, wat de gevolgen hunner diensten betrof, de ergste zijner vijanden had.

1043. Doch ook het Noorden was daar. Te midden der worsteling en naarmate in den naam en ten behoeve meer bepaaldelijk van België het woord gevoerd werd, kwamen de belangen van Holland op het spel; de rust van den Staat, de waardigheid van het Huis van Oranje, de veiligheid der Protestantsche Kerk, de eer der Natie, de zelfstandigheid welke men tot dus ver tegen de aanmatigingen van het Zuiden bewaard had. Desniettemin bleef men over 't algemeen langen tijd onverschillig en ook, nadat de belangstelling, door de blijkbaarheid van eigen en dringend gevaar, eenigermate opgewekt was, zag men de natuur en strekking van hetgeen in België plaats had, ten eenemale voorbij. Alles werd op rekening gesteld van de kuiperijen der Geestelijkheid, van de onhandelbaarheid der bevolking, van de eerzucht en den naijver der Volkmenners; van eene overdrijving der vrijzinnige begrippen, te droeviger, dacht men, omdat de waarde eener leer, welke niet ten onregte in Frankrijk tegen despotisme en dweeperij gerigt werd, zeer ligt, nu zij aan een geest van oproer ten dienste stond, kon worden miskend. Bij zoodanig algemeen gevoelen was het niet vreemd dat ook in de Tweede Kamer bij de meeste leden uit het Noorden eene jammerlijke slapheid opgemerkt werd, en dat zij meenden ter ondersteuning van den Troon genoeg te hebben gedaan, wanneer ze, zonder eigen stelsel

of beginsel, onvoorwaardelijk hunne toestemming aan al wat van regeringswege voorgesteld werd, hadden verleend.

Het Noorden aan de houding der Oppositie in het Zuiden tamelijk onverschillig; *a.* niet gezind om haar pogingen krachtig tegen te gaan, vermits men zelf in hooge mate tegen elke betere rigting in Godsdienst en Staatsregt vooringenomen (§ 980, 992) en over menige handeling van het Gouvernement, in financiën en administratie, onvergenoegd was, terwijl buitendien, wat ook in deze te doen wezen mogt, aan de wijsheid van den Koning (§ 989) overgelaten werd; *b.* afkeerig evenwel van een aanval op het Bewind, die terstond de kenmerken droeg van hoogen toon en vijandigen zin. Velen, ten gevolge van het volslagen gebrek aan deelneming in de openbare aangelegenheden (*public spirit*), met de eigenlijke toedragt der zaken geheel onbekend. — Verandering eerst in het najaar van 1829, toen het algemeen geliefd systema van onderwijs gevaar liep, en de oppositie, telkens heviger geworden, zich tegen de vermeende overheersching, niet enkel van het *Gouvernement*, maar ook van *Hollanders* en van *Protestanten* verhief.

1044. Reeds vóór de aftreding van het Ministerie *Villèle* werden voorteekenen van onrust bespeurd. Ook de beraadslagingen over het Strafregt en de inrigting der Regterlijke Magt hadden getoond dat de Tweede Kamer meer welligt dan in de laatste jaren tot een naauwlettend onderzoek der Gouvernements-ontwerpen geneigd was. Bedenkelijk was vooral het misnoegen der Roomschen, toen blijdschap over een Concordaat, weldra, om het opkomen van nieuwe moeijelijkheden, door des te grievender teleurstelling gevolgd werd. Van de zijde der Regering scheen men tot een weinig botvieren aan de wenschen der misnoegden niet ongezind. De reeks der inwilligingen van het Ministerie *Martignac* en de dagelijksche verkondiging der ondergeschiktheid van alle Overheden aan de Volksstem, bragt naijver en opgewondenheid te weeg; en het lag in den aard der zaak dat liberalen en Roomschgezinden, afzonderlijk te zwak, naar eene vereeniging uitzagen welke, ten behoeve van beiden, aan den Koning de wet voorschrijven zou.

1827. *Strafwetboek;* zorgvuldiger in de nasporing van vroegere straffen, dan in de teruggave en de regeling der vrijheden welke door de nog in stand gebleven revolutionaire verordeningen waren miskend. Bijkans eenstemmig verworpen.

1827. April. *Regterlijke Organisatie* (een Hof in elk Gewest, ook waar die oprigting, gelijk in Drenthe, blijkbaar overtollig en ongerijmd was), in de Sectiën bestreden, in de Vergadering bekrachtigd, nadat de Regering, door het intrekken der aanstootelijke artikelen over de *Conflicten*, eene gewenschte aanleiding tot deze min prijsselijke behartiging van Provinciale belangen verleend had.

1827. 18 Junij. *Concordaat:* Aartsbisdom te Mechelen; Bisschoppen te Gent, Namen, en Luik, en ook te Brugge, 's Hertogenbosch, en Amsterdam: vrijheid van onderwijs in de Seminariën; benoeming der Bisschoppen door den Paus, op eene voordragt door het kapittel van personen aan den Koning niet ongevallig. — Vreugde der Roomschen; spoedig evenwel (5 Oct.) verbitterd door eene *confidentiele Circulaire* van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die van velerlei voorbehoud gewag maakt.

De Liberalen en Protestanten over het Concordaat geërgerd. — Klagten, ook in de Tweede Kamer, over de voortduring van een Besluit dat in buitengewone tijden (1815) tegen de volksopruijing uitgevaardigd was (§ 1023[a]). — Pogingen van de *Provinciale* Staten in Luik en elders om zich in zaken van *algemeen* bestuur te doen gelden. — Revolutionaire redeneringen in de dagbladen: de Vorsten zijn enkel de redacteurs van het nationaal gevoelen en de tolken der behoeften van het Volk.

Benoeming van *Dotrenge* en *Reijphins* (§ 1023[a]) tot leden van den Raad van State: ten gevolge waarvan felle bestrijding van het Bewind, middel om in België de gunst der publieke meening te verwerven, ook als de weg naar de meest aanzienlijke waardigheden beschouwd werd. — Commissie ter herziening van de reglementen op het *hooger onderwijs;* tevens met uitnoodiging aan de publieke opinie om, ten aanzien eener reeks van vraagpunten, het Gouvernement met haar voorlichting, ten dienste te staan: onzekerheid en wantrouwen, en daarentegen verlevendiging van hoop en stoutmoedigheid bij de tegenstanders van het Bewind.

1045. Deze vereeniging kwam tot stand. De Liberalen schenen thans van oordeel dat zij, uit overdreven vrees voor het Ultramontanisme, aan de aanmatigingen van het Bewind, op de meest onvoorzigtige wijs, de hand hadden geleend; dat kleingeestige onverdraagzaamheid ten aanzien van Godsdienstbegrippen de natuurlijke oorzaak van mistrouwen en weêrzin der Roomschen tegen de zaak der vrijheid geweest was, en dat verstandige inachtneming der omstandigheden van plaats en tijd een bondgenootschap met de Geestelijkheid voorschreef, waardoor alleen de toegang tot het Volk kon worden opengesteld: de Roomschgezinden werden overtuigd dat zij ten onregte een onvoorwaardelijken afkeer van de liberale beginselen hadden gekoesterd, en dat, wanneer

slechts vrijheid ook in het Godsdienstige tot grondslag der politieke verbroedering gelegd wierd, zij spoedig en zonder gevaar den Koning tot verhooring hunner wenschen dwingen zouden met hetzelfde wapen, waarvan de Vorst zich tegen het regt en het geloof hunner Kerk bediend had. Vrijheid in alles en voor allen werd aller leus. Zij was het veldteeken der *Unie.* Verzoend, zou men het Gouvernement doen buigen, voor hetwelk men, verdeeld en vijandig, telkens ondergedaan had.

Verstandhouding der partijen voorbereid door de gewijzigde denkwijs welke in veelgelezene schriften van Fransche liberalen en Roomschgezinden opgemerkt werd. Zeer krachtige werking in België der redeneringen van *La Mennais* (later vooral van zijn vertoog *des progrès de la Révolution et de la guerre contre l'Église*) waarin hij, met wegslepende taal, zich, ten gunste der Kerk, op de beginselen van algemeene vrijheid, inzonderheid ter opheffing van het Gouvernements-monopolie van het onderwijs, beroept. Gelijktijdige reactie, onder leiding van *Guizot* en *Cousin*, tegen de ligtvaardige wijsbegeerte der 18de eeuw, in wier schatting elke geopenbaarde waarheid vooroordeel en bedrog was: hoogachting voor het Evangelie; meer billijke waardeering der gebreken en verdiensten ook van de Roomsche Kerk; erkentenis dat men, uit politieke bedoeling, in de verguizing van het Jezuïtisme te ver gegaan is; geneigdheid om, met naauwgezette handhaving van gewetensvrijheid, partijdigen zin geheel ter zijde te stellen.

Unie, tegen de opening der Staten-Generaal in 1828, door de hoofden der liberalen (*de Brouckere*, *Le Hon*, enz.) en der Roomschen (*de Gerlache*, *de Sécus*, *de Stassart*, enz.) gevormd; weldra blijkbaar in de onverwachte eenstemmigheid der wederzijdsche dagbladen (*le Courier des Pays-Bas* en *le Belge* met *le Courier de la Meuse* en *le Catholique*), en in de plotselinge vrijzinnigheid van een aantal der meestvermogende Adelijke Geslachten (*de Mérode*, *de Robiano*, *d'Oultremont*, enz.). Zorg om onderlinge verschilpunten niet te raken en om, met eensgezindheid en aandrang, een algemeene vrijheid te vragen, welke door allen voordeelig geacht werd en waarvan een ieder, naar eigen inzigt, gebruik maken zou.

1046. Gemeenschap was er van regtmatig en onregtmatig beklag. De Priesters ijverden voor eene vrijheid der drukpers, welke Rome tot dus ver geanathematizeerd had; de ongeloovige liberalen sprongen in de bres voor dezelfde vrijheden der Kerk, waartegen zij aan het Bewind de hand hadden gereikt; zij deden een jammerkreet opgaan over de verordeningen van 1825, door hen te voren als het meesterwerk van Staatkundige wijsheid geroemd. De grieven werden opeenge-

stapeld. Eensklaps had men ontdekt dat België dertien jaren, sedert Napoleons val, verdrukt, mishandeld, onder een tyranniek beheer ten verderve geleid was. De Vorst werd, onder den naam zijner Ministers, overladen, gelijk vroeger met lofspraken, nu met verwijt. Elk middel nam men te baat om in de opgewondenheid der bevolking een veelvermogenden steun te erlangen; ook de aantijging van Hollandsgezindheid, als of met de vrijheid en de Godsdienst, ook het Belgische Vaderland bedreigd wierd. Bekommerend vooruitzigt, te meer omdat de gesteldheid van den Franschen Staat hagchelijk, het radicalisme aan de orde van den dag, en de beraadslaging over een Tienjarig Budget nabij was.

Grieven: vele en menigerlei. — Beklag over te groote uitbreiding der Vorstelijke magt; onderwerping der locale aangelegenheden aan het algemeen bewind; niet invoeren van de Regterlijke Organisatie; over onbekendheid der eigenlijke gesteldheid van het financie-wezen, vooral om den door het Amortisatie-Syndicaat (§ 1030[a]) daarover gelegden sluijer; ondragelijkheid der belastingen; heffing van het *Gemaal*, hatelijk in België, vooral op het platte land. Over het niet ten uitvoerleggen van het *Concordaat;* de Besluiten van 1825, den dwang in het *onderwijs* van Geestelijken en leeken, terwijl men, of onvoorwaardelijke vrijheid, of minstens onbelemmerde oprigting van eigene Scholen, behoudens toezigt van Gouvernementswege en getuigschriften van bekwaamheid en zedelijkheid, verlangt. Over het niet invoeren der *Ministeriële verantwoordelijkheid*, niet gelijk ze in Engeland uit de morele kracht van eene met de regten en de vastheid van den Troon innig verbonden Parlementaire inrigting ontspruit, maar veeleer gelijk ze uit de Volkssouvereiniteit ontleend en aan de onschendbaarheid van den Koning tot voorwaarde gesteld wordt. Over afschaffing van de *Jury*, die men als waarborg tegen regterlijke willekeur verlangt; over de verordeningen tegen het Fransch (§ 1016[a]) en (eerst later, bij de overtuiging dat men zich te vergeefs met medewerking in het Noorden gevleid had) over partijdigheid der Regering tegen Roomschen en Belgen (§ 1016[a]). Aanheffing dezer gedeeltelijk inconstitutionele klagten; doorgaans met betuiging dat de naleving van de Grondwet, de gansche Grondwet, niets dan de Grondwet, bedoeld werd; langen tijd onder verzekering dat men geenerlei verwijt deed aan den veelgeliefden en hooggeëerbiedigden Vorst, maar enkel aan de Ministers, die hem hadden misleid. — Onophoudelijke en geweldige aanvallen tegen den Minister *van Maanen*, die als de voorstander der maatregelen tegen de Roomsche Kerk, der Besluiten tot bescherming van de landstaal, en der vervolgingen tegen de drukpers, te boek stond.

1828. De zwakheid van het Fransche Bewind openbaar in de anti-monarchale strekking van wetten en besluiten; in de ontwik-

keling van de revolutie-begrippen, en in de schaamteloosheid, waarmeê, in redevoeringen en Journalen, de verkondiging van populair alvermogen geschiedt.

De nabijheid van het *Tienjarig Budget* zoo kritiek, omdat een spreuk uit vroegeren tijd, toen de Landsheer buitengewone en ongehouden hulpbetooning verzocht (*point de redressement de griefs, point de subsides*), in verband met de Omwentelings-theorie, tot hefboom ter omkeering van den Staat gemaakt werd (§ 981[a]); als of de Volksvertegenwoordiging het regt had, wegens redenen niet uit de Begrooting zelve ontleend, de middelen ter voorziening in de loopende behoeften aan den Souverein te ontzeggen en hem aldus de voorwaarden te stellen, waarop het dragen van de Kroon voortaan zou worden vergund.

1047. Merkwaardig was de zitting der Staten-Generaal van 1828—1829, om het geweld waarmeê de Regering in de menigvuldigheid der Petitiën, in de hevigheid der beraadslagingen, in de buitensporigheid der voorstellen, aangerand, en ook om de flaauwhartigheid waarmeê zij beschermd werd. Spoedig bleek het dat de Oppositie veelvermogend was; dat zij onderwerping, zoo niet omverwerping, van het Vorstelijk Bewind ten doel had; dat men in de Noordelijke leden geenerlei tegenwigt zou hebben; dat het roer van Staat heen en weêr zwenkte in de rigting welke aan weêrbarstige schepelingen geviel, en dat, zoo regeren het kenmerk van een Bewind is, er eigenlijk in België geen Gouvernement was. Ook gaf de verwerping der Tienjarige Begrooting het uitzigt van weldra de laatste hand te zullen leggen aan de verplaatsing der Souvereiniteit, een werk dat, in het wezen der zaak, binnen weinige maanden of weken reeds tot stand gebragt was.

Zitting der Staten Generaal. — Troonrede: gunstige toestand des Rijks; belofte van eene Wet, waarbij het besluit van April 1815 zal komen te vervallen; de Koning rekent op de medewerking der Vergadering om het algemeen geluk te bevestigen, door handhaving van het maatschappelijk verdrag tegen onkunde en overdrijving. — Regterlijke vervolgingen tegen dagbladschrijvers, ook tegen *de Potter*, (bekend door historische onderzoekingen in liberalen zin, te voren een der meest warme lofredenaars van maatregelen tegen de Roomsche Kerk). — 3 Dec.: voorstel van *de Brouckere* om gave intrekking van het besluit van 1815, verworpen met 61 (al de Noordelijke en 7 Zuidelijke) stemmen. — 20 Dec.: *Begrooting van* 1829 aangenomen; de uitgaven met 53 (4 Zuidelijke) tegen 51 (4 Noordelijke): de ontvangsten met 60 tegen 44. — Petitiën aan de Staten-Generaal over het onderwijs: naar aanleiding hiervan (30 Jan.) openbaarmaking van een rapport van den Mi-

nister van Binnenlandsche Zaken, waarbij de waarschijnlijkheid van wijzigingen voor het vervolg aangekondigd wordt. Vermenigvuldiging der *Petitiën* (rondgevent door Priesters, Edelen en Journalisten) over allerlei onderwerpen: dien ten gevolge voorstel van *Corver Hooft* en *Le Hon*, om een adres aan Z. M. aan te bieden, ter ernstige overweging van den zorgelijken toestand der gemoederen in een gedeelte van het Rijk: aangenomen (5 Maart) met 55 (6 Noordelijke) tegen 44 (3 Zuidelijke); in de Eerste Kamer verworpen. — 13 April Committé-Generaal over de al dan niet wenschelijkheid van de *Jury:* in lijfstraffelijke zaken verworpen met 66 tegen 31 (één Noordelijke); in materie van drukpers met 56 tegen 41. — 28 April: wet op de *drukpers* (op 16 Mei uitgevaardigd) aangenomen met 84 tegen 4 stemmen: nadat men het ontwerp, in Dec. voorgedragen, eerst merkbaar verzacht, daarna, onder de discussie zelve, door eene nieuwe redactie ten eenemale krachteloos gemaakt had. — Stellige beloften van bezuinigingen, van afschaffing van het Gemaal, enz.: desniettemin verwerping der *Tienjarige begrooting* (14 Mei); de uitgaven met 79 tegen 26; de inkomsten met 86 tegen 19.

Houding der *Noordelijke* leden, weinig geschikt om weêrstand te bieden. Bestrijding van de voorstellen der Oppositie, omdat ze ontijdig, voorbarig, onbeleefd voor het Gouvernement (*inconvenant*) waren; omdat de praktijk der revolutionaire theoriën, in de tegenwoordige omstandigheden, niet te pas kwam; zoodat men, in den grond der zaak, gelijk gaf, en, wel verre van de valsche begrippen tegen te gaan, veeleer, door enkel de toepasselijkheid te ontkennen, aan de vooruitstrevende partij den steun eener bijkans volledige aanneming van haar beginselen gaf. — Gezindheid om den Koning hulp te verleenen; maar als of het zijn persoonlijk belang en niet de vastheid van den Troon en het aanwezen van den Staat gold; weshalve men zich gereedelijk voegde naar de oscillatiën van den Vorstelijken wil, en zich niet geroepen achtte om pal te staan waar de Koning achteruit ging *(d'être plus royaliste que le Roi)*. — De wet, waarbij aan het onruststokend Journalisme de teugel gevierd werd, was het gevolg der trage opkomst van sommigen, door wier afzijn het doen goedkeuren van een dragelijk ontwerp onmogelijk was.

1048. Met het sluiten der zitting hield het woelen en drijven niet op. Integendeel: de periodieke drukpers, wier losbandigheid nu door eene wettelijke verordening beschermd werd, ging, met eene tot dus ver ongekende heftigheid, voort in het aanblazen van de revolutionaire vlam. De Koning, een iegelijk die betrekking op het Gouvernement had, en Holland (ook omdat het grootendeels Protestantsch was en aan de oproerkreten uit België geen gehoor gaf) stonden aan laster en beschimping ten doel.

Van dien tijd af, voorbeeldelooze hatelijkheid der (bij alle *indirecte* provocatie tot oproer) buiten bereik der Strafwet geraakte dagbladen. Schelden tegen een *Hollandsch* Gouvernement, dat alles ten nutte van Holland en Hollanders verrigt; dat België als een geconquesteerd land, als eene Colonie, als een tweede Ierland, mishandelt en uitmergelt; tegen de Hollanders en Protestanten, welke uit baatzucht een bestuur in stand houden dat enkel aan hen lasten uitspaart en gunsten verleent; tegen elke Staatsmagt, zoodra zij zich aan de wenken der Faktie niet onderwerpt; tegen de Ministers, aan wie men kwade trouw en schijnheiligheid en bedrog en despotieken zin en al wat slecht en schandelijk is, te laste legt; tegen den Koning zelven, wien men met het hooge volksongenoegen bedreigt: want ééne minuut slechts is er noodig om een koord aan den Vorstelijken hals te leggen, of om een Lodewijk XVI aan de plank der guillotine te hechten.

1049. De magt der Faktie breidde zich uit; natuurlijk, vermits weinig of niets tegen haar verrigt of beproefd werd. Eene reis des Konings door de Zuidelijke Gewesten kon haar voortgang niet stuiten, ofschoon de liefde en dankbaarheid der bevolking nog niet overal weggeredeneerd was. Nog meer. De onverwachte benoeming van het Ministerie *Polignac* in Frankrijk, waardoor, bij het waggelen van den Troon, het stelsel van toegeeflijkheid plotseling ophield, was het begin van een strijd op leven en dood, die bij toeneming voor de naburen eene zorgverwekkende felheid verkreeg. Zoo ging men de Vergadering der Staten-Generaal en het beslissend tijdstip te gemoet, waarin weigering van de tot dagelijksch beheer onmisbare gelden, het Gouvernement tot overgaaf op genâ of ongenâ verpligten, de heerschappij van een muitzieken aanhang bevestigen, en welligt de ontbinding van den Staat te weeg brengen zou.

1829. Junij: reis des Konings door de Zuidelijke Gewesten: feestelijke, maar tevens op vele plaatsen, koele ontvangst: desniettemin verklaring van Z. M. aan de Stedelijke Regering te Luik van zijne tevredenheid over de onmiskenbare gemoedsstemming der ingezetenen, een blijk zoo wel van de naauwe vereeniging tusschen Volk en Vorst, als van het schandelijk gedrag (*conduite infâme*) dergenen die de kreet van vermeende grieven hadden bewerkt: eene uitdrukking terstond in Vlaanderen door de oprigting van een *ordre de l'infamie* beantwoord. — Heftigheid der dagbladen: vorming van Constitutionele Associatiën. — Julij: zamenkomst der Provinciale Staten; de meeste verkiezingen in den geest der oppositie; wederom beraadslaging over algemeene belangen.

20 Junij: Besluiten waarbij het *Collegium Philosophicum* facultatief (dat is, der vernietiging nabij) verklaard en de uitsluiting van degenen die buiten 's lands gestudeerd hebben (§ 1032), gedeeltelijk ingetrokken wordt.

8 Aug.: Ministerie *Polignac;* blijkbaar met de bedoeling om niet langer, door nutteloone en gevaarvolle concessiën, der Revolutie in de hand te werken. Deze uitoefening van een onbetwistbaar regt wordt door de Oppositie, over haar misrekening woedend, den Koning toegerekend als een *coup d'État:* onophoudelijk getier tegen de *personen* der Ministers, zonder hunne *daden* te willen afwachten.

1050. Onstuimig was het begin der Zitting van 1829—1830; de Oppositie scheen, om de bewustheid der naderende overwinning, met elken dag meer onverzettelijk en dreigend te zijn. Wat zou door de Regering, nu bijkans ten einde raad, verrigt worden? Toegeeflijkheid betoonen! maar met elke toegeeflijkheid was de overmoed geklommen, de wegneming van elk bezwaar had nieuwe bezwaren te voorschijn geroepen; het bleek dat de Oppositie in het te berde brengen van grieven met opzet onuitputtelijk was. Een extra-constitutionelen maatregel beproeven! maar, al kon dit, in sommige omstandigheden tot behoud der bezworen Staatsregeling noodig en pligtmatig geacht worden, de proef zou gewaagd zijn en ligt aanleiding geven om den Vorst schijnbaar in het ongelijk te stellen, misschien zelfs om de misleide bevolking van sommige Gewesten in beweging en in opstand te brengen. Wat dan? werkeloos het oogenblik verbeiden, waarop, bij de afstemming van het Budget, het Rijk, door de onmogelijkheid om uitgaven te doen of belastingen te innen, in een toestand van voorbeeldelooze crisis zou vervallen! maar dit was lijdelijk dulden dat de Kroon in het slijk geworpen, belang en regt der getrouwe bevolking miskend, Holland onder België en Nederland onder Frankrijk gebragt, of wel, wanneer men naar buitengewone middelen greep, de Staat aan regeringloosheid en burgerkrijg overgeleverd werd.

Maatregelen ter te gemoetkoming aan sommige wenschen: Besluit van 2 Oct., waarbij de vrijheid der *kleine Seminariën* hersteld wordt; later (Dec.), benoeming van een geacht Roomschgezinde (*de Pelichy*) tot Directeur-Generaal van de Roomsch-Catholijke Eeredienst; belofte van waarborgen omtrent het Amortisatie-Syndicaat. — Troonrede, flaauw; beroep op de tevredenheid bij de reis des Konings geopenbaard; toezegging eener wet op het onderwijs naar milde

begrippen; evenwel ook verzekering dat Z. M. ter handhaving van de maatschappelijke orde steeds alle middelen zal aanwenden die de Goddelijke Voorzienigheid hem in handen gegeven heeft. — Meerdere aaneensluiting en bijkans eenparigheid der Noordelijke leden. Desniettemin benoeming van een door de Oppositie ondersteunden President (met 43 tegen 41 stemmen), en afwijzing (als lid der Permanente Commissie van het Amortisatie-Syndicaat en dus, zeide men, *comptabel ambtenaar*) van een nieuw lid der Kamer (*Brugmans*), die als ijverig voorstander van het Bewind bekend was (met 45 tegen 41). — 26 Nov.: voordragt eener wet op het *Onderwijs;* waarbij geen oprigting van partikuliere Scholen zonder getuigschrift van bekwaamheid en goed gedrag en autorisatie van het Plaatselijk Bestuur vergund wordt (onmiddellijk uitgekreten als een ontwerp van *legale tyranny*). — Vierdaagsche discussie (geëindigd 2 Dec.) over de zaak van *Fontan*, gelijksoortig aan die van *Cauchois Lemaire* (§ 1023a); het overgaan tot de orde van den dag en de verzending naar den Minister afgestemd (beide met 62 tegen 35). — Overweging van het Budget in de sectiën; de oppositie vasthoudend in haar eischen: dreigementen en triumfblazen der Journalen en Pamfletten.

1051. Eén redmiddel was er. Eindelijk te verrigten wat men van den beginne af verzuimd had: in woord en daad de houding aan te nemen van den Souverein, aan wien de handhaving van maatschappelijke waarborgen en Constitutionele verordeningen opgelegd is; zich buiten den revolutionairen dampkring tot de hoogere sfeer van waarheid en regt te verheffen; door eenheid en vastheid van beginsels en maatregelen vereeniging rondom den Troon en de Grondwet te vormen; leeringen tegen te gaan gevaarlijk voor alle Staatsinstellingen en ten eenemale strijdig met de eigenaardige inrigting van het Nederlandsche Rijk; bij de meest welwillende tegemoetkoming aan elk redelijk verlangen, onverzettelijkheid te betoonen tegen elken oproerigen eisch. Het voornemen moest blijken om, in plaats van nog langer op een verderfelijk pad voortgesleept te worden, op een beteren weg voorganger en beschermer der getrouwe bevolking te zijn. Ondubbelzinnigheid in het verkondigen en onwankelbaarheid in het ten uitvoer leggen van zoodanig voornemen werd nu, of het zou spoedig te laat wezen, vereischt. De Koning begreep het; de Boodschap van 11 December verscheen; en de Tienjarige Begrooting, het wapen, waarmeê men van de overwinning zeker meende te zijn, viel aan de ontstelde Oppositie uit de hand.

11 Dec.: *Boodschap des Konings* aan de Tweede Kamer, ten geleide eener conceptwet tot beteugeling van de *drukpers*. Ondubbelzinnige en krachtige openlegging van Zr. Ms. persoonlijke gevoelens: analysering der grieven; aanwijzing van hetgeen ter voorziening in sommige geschied is of plaats hebben zal; betoog der onregtmatigheid van verdere wenschen; beroep op het contrast tusschen de heftigheid van het beklag en de welvaart van het Land; verkondiging van het onveranderlijk besluit om, met gemeen overleg der Staten-Generaal, op het voorbeeld zijner vaderen, aan de staatkundige, burgerlijke en godsdienstige vrijheid der Nederlanden tot schild te verstrekken, zoowel tegen de aanmatigingen eener verleide menigte als tegen de partijzucht van buitenlandsch geweld. — De bepalingen van het nevensgaand ontwerp, ook buiten verhouding tot de wet van 16 Mei (§ 1047a), vrij gestreng.

12 Dec.: Circulaire van den Minister van Justitie aán de leden van het Openbaar Ministerie, om binnen tweemaal 24 uren na de ontvangst der Koninklijke Boodschap, te berigten of zij al dan niet bereid zijn dezen leiddraad, zonder afwijking, te volgen.

Zesdaagsche discussie der *Tienjarige begrooting*. Het blijkt, ondanks de aangenomen houding der Oppositie, dat zij, bij het besef van onvermogen, geenszins begeert de zaak tot het uiterste te drijven en veeleer, meer dan het Gouvernement zelf, voor eene geheele afstemming beducht is. — De tienjarige *uitgaven* (de hoofdzaak!) aangenomen met 61 tegen 46, de *middelen* verworpen met 55 tegen 52: de éénjarige *uitgaven* aangenomen met 54 tegen 53, de *ontvangsten* verworpen. — Onverwijld en bijkans eenparig (met 100 tegen 1) goedkeuren van eene nieuwe voordragt op de middelen voor een jaar.

Sommigen die tegen gestemd hadden, waren over de aanneming verblijd. Zij vreesden de crisis, wanneer (wat men vroeger als onmogelijk beschouwd had) het Gouvernement, ondanks de afstemming, volhield. De zaken waren, om zoo grof spel te spelen, niet rijp. De belasting zou, om de onmogelijkheid van uitstel, bij Besluit worden geheven; de regtbanken waren voor de Regering; eene volksbeweging, zoo die, ten gevolge van onberadenheid, uitbarstte, zou tot regtvaardiging van meer strenge maatregelen verstrekken. Waarom ook zou vreemde Interventie, meermalen met goede uitkomsten bekroond (§ 1026a), niet worden gevraagd, niet worden verleend? Pruissen om de Rijn-Provinciën, Engeland wegens Ierland, Rusland bij het herdenken van de politieke onlusten van 1826, Oostenrijk voor de Italiaansche Staten, en Frankrijk, om den overmoed der liberalen, zouden gereedelijk zich met den Koning der Nederlanden verstaan om het welvarend en ondankbaar België, anderen ten afschrik, gedurende een bepaalden tijd door de Pruissen te laten bezetten. De Fransche Natie kon het niet tegenhouden, zonder haar Gouvernement omver te werpen, dat, zoo Karel X met bedachtzame standvastigheid te werk ging, niet zoo ligt plaats hebben zou. België kon aldus een gewenschte voorpost worden om,

ter bescherming van de bedreigde Dynastie, ook in Frankrijk een muitzieken aanhang te bestrijden en te overwinnen.

1052. Groot was de indruk eener Verklaring die redding en verademing geschonken, de kracht der Oppositie gebroken, en een stelselmatigen weêrstand tegen misdadige woelingen toegezegd had. De tegenstanders waren uit het veld geslagen; en degenen die, om hun vermetelheid en geweld, en vooral om de onverklaarbare zwakheid van het Bewind, de hoop bijkans verloren hadden laten gaan, opgebeurd en bemoedigd. Men was overtuigd dat de Regering regtmatigen invloed en overmagt zou kunnen hernemen, indien zij nu ook deed wat zij gezegd had. IJdele verwachting! het handelen, na het spreken, ontbrak. Het was als of, in haar schatting, met de Verklaring haar taak afgedaan en met de aanneming der financiële wetten het gansche oogmerk bereikt was. Spoedig werd het openbaar dat de plegtige openlegging van gevoelens, het krachtig Manifest, waarin de Vorst gerekend werd op Vorstelijke wijs met de beteugeling van een rustverstorenden aanhang een begin gemaakt te hebben, uitwerksel eer van verlegenheid dan van overleg was; een noodkreet, een kunstgreep ter verovering van het Budget, eene bloote vertooning, een begin zonder eenig vervolg; een maatregel welke nu bleek, ten aanzien der steeds bagchelijke gesteldheid van het Rijk, even nietsbeduidend als veelbelovend, maar, om die nietsbeduidendheid zelve, nadeelig en verderfelijk te zijn.

Heilzame vruchten der, voor een oogenblik althans, gewijzigde houding. De Oppositie schijnbaar verzacht; de ijver van het petitioneren bekoeld; de toon der toongevers lager gesteld; de inhoud der dagbladen niet erger; meer rust, meer vertrouwen op de vastheid van het Gouvernement.

Verwachting van hetgeen er zal gebeuren: maar niets gebeurt er. — Alleen (8 Jan.) Besluit waarbij aan eenige leden der Kamer die tegen de Begrooting gestemd hadden, ontslag als District-Commissaris, Kamerheer, enz., toegezonden wordt (als exceptionele behandeling werd hatelijk wat, als regel en bij algemeene toepassing, even billijk als noodig zou geweest zijn).

1053. Het gevaar werd niet afgewend, maar verdubbeld. Een onwaardeerbaar tijdsgewricht dat nimmer terugkeeren zou, ging onder stilzitten en werkeloosheid voorbij. Bijkans zou men vermoed hebben dat het Gouvernement over een te

forsch aangrijpen van zijne tegenstanders berouw had. Deze, door teleurstelling verbitterd, aangevuurd door de ervaring dat de Regering, ook wanneer zij, om het voordeel van omstandigheden en kansen, onweêrstaanbaar zou geweest zijn, door gebrek aan beginsel en veêrkracht magteloos was, legden, meer dan ooit, een overmoed aan den dag, evenredig aan de ontmoediging van elk die, bij pligtmatige getrouwheid, op ondersteuning van hooger hand rekening had gemaakt. Zoo werd de Faktie wederom geducht; zoo was het Gouvernement er weder op uit om haar te believen; zoo verloor het allen zedelijken invloed, ter zelfder tijd dat in Frankrijk de toestand, om het hoog klimmen der politieke twisten, voor de aangrenzende Nederlanden bedenkelijker werd; en zoo was het wettig gezag op nieuw zonder eenigen klem, reeds vóór het einde eener zitting waarin het, in een beslissend oogenblik, gezegevierd had.

Teekenen der wederopkomst van stoutmoedigheid der Oppositie en weifeling van het Gouvernement. — *a.* 8—11 Maart: discussie over de verzoekschriften; neêrleggen *ter griffie* (met 88 tegen 11, die de orde van den dag verlangden); *b.* intrekking der Wet op het *Onderwijs; c.* concept-wet eener consumtieve belasting op de *koffij*, zeer aanstootelijk voor den handel, om de onderstelling dat de eenige tak welke nog bloeit, naar vreemde markten zal worden verplaatst; aangenomen met 60 tegen 36; *d. vermindering der renten* van het Amortisatie-Syndicaat (mede in het Noorden niet aangenaam) goedgekeurd met 47 tegen 31; *e.* verscheidene voordragten op de tienjarige *ontvangsten* (§ 1051[a]), naar het goedvinden van het Zuiden, aangenomen of verworpen; *f.* de concept-wet tegen *hoon* en *laster* (§ 1051[a]), reeds verzacht, nogmaals, nadat de stemmen (52 tegen 52) gestaakt hadden, verflaauwd; eindelijk aangenomen met 90 tegen 12; eene meerderheid die zelve het ongenoegzame dezer verordening bewijst; *g.* stilzwijgen der Tweede Kamer, terwijl in haar midden de taal welke de Koning zelf aan haar gerigt had (§ 1051[a]), *droeviger gedachtenisse* genoemd wordt, en zijne zienswijs een rigtsnoer, waardoor men tot verkrachting van de Grondwet in haar wezenlijken zin zou worden geleid; *h.* betuiging van den Minister, bij het sluiten van de Staten-Generaal, dat de Zitting bekroond is door de gelukkigste overeenstemming tusschen den Troon en de Vertegenwoordigers van het Volk.

2 Maart: opening der Kamers in Frankrijk: Troonrede; voordeelige gesteldheid van het Rijk; mogelijkheid om vermindering te brengen zoowel in de lasten der ingezetenen als in de schulden van den Staat: het Charter heeft de vrijheden van het Volk onder de bescherming geplaatst der regten van den Troon; het is de pligt

des Konings die heilige regten aan zijne opvolgers ongeschonden over te dragen: hij twijfelt niet aan de zamenwerking der Pairs en der Gedeputeerden om het goede tot stand te brengen dat hij wenscht te verrigten. — Concept-adres van antwoord: »de tusschen-»komst des Lands in de overweging der algemeene belangen, door »het Charter bepaald, maakt van de bestendige zamenwerking der »politieke inzigten van uw Gouvernement met de wenschen van »uw Volk de onmisbare voorwaarde om in de publieke zaken een »regelmatigen gang te houden. Sire! onze opregtheid, onze trouw »veroordeelen ons U te zeggen dat deze zamenwerking niet bestaat:" aangenomen met 221 tegen 181. — De Kamer geprorogeerd.

1054. Concessiën, hoe gewigtig, waren niet genoegzaam om de begeerlijkheid te voldoen, of om den wrevel en toorn te verbidden. De weg tot haar doel was nu voor de Faktie open en gebaand. Volkomen meesteres in het Zuiden, door een deel der Roomsche vertegenwoordigers uit Noord-Braband gesterkt, zou zij, welligt spoedig en althans langzaam maar zeker, in de Tweede Kamer eene gesloten meerderheid en een blijvend overwigt verkrijgen, den Koning de wet stellen, en Holland, langs de meest regelmatige vormen, verpligten om zich voor haar goedvinden en willekeur te buigen.

27 Mei: Besluit op het *Onderwijs:* autorisatie van lagere Scholen aan Stedelijke en Plaatselijke Besturen (aan deze met beroep op Gedeputeerde Staten) overgelaten: gelijke bepaling omtrent het Middelbaar en Hooger Onderwijs. Eene verordening waardoor, met ter zijdestelling van het systema der ingetrokkene wet (§ 1050[a]) de Roomsche Geestelijkheid, in een groot deel der Zuidelijke Gewesten, de overhand in het Schoolwezen verkrijgt. — 4 Junij: Besluit op de *Taal;* waarbij alle voorkeur en bescherming van de Landstaal ook in Braband en Vlaanderen ophoudt. — Oogenblik van schijnbare tevredenheid, terstond door dubbel beklag afgewisseld, om de aanwijzing van *'s Gravenhage* tot verblijfplaats van den *Hoogen Raad.*

1055. Deze natuurlijke ontwikkeling van een bijkans onvermijdelijk verderf werd verstoord door de gebeurtenissen te Parijs. De Revolutie was uitgebarsten; de Vorst, door radeloosheid tot roekeloosheid gedrongen, had, met het verlies der Kroon, voor de onhandigheid eer dan voor de onregtmatigheid zijner zelfverdediging geboet; de wettige Dynastie werd uit den Lande verdreven; een nieuwe zetel voor een burgerkoning gesticht; het Charter gewijzigd; terwijl het Radicalisme, waarvan de Liberalen zich hadden bediend, de drie-

kleurige vlag opstak, als het algemeen veldteeken van misnoegde Volken. Lag het niet in den aard der zaak dat deze vlam, niet enkel om de onmiddelijke nabijheid, naar België overslaan zou; dat een zoo hevige schok ook daar den val zou te weeg brengen van een Troon, die nooit op vaste grondslagen gerust had, en die, in de laatste jaren, door onophoudelijken aanval bij toeneming wankelbaar en waggelend geweest was!

16 Mei: ontbinding der Fransche Kamer; maar (gelijk om de zamenstelling der kiescollegiën te voorzien was) verkiezingen ten nadeele van het Bewind; 145 ministeriëlen tegen 272 opposanten. Evenwel de zaak niet verloren, zoo een Staatsman als *Villèle* teruggeroepen, zoo er voor onderling overleg der welgezinden gezorgd, zoo een aantal blijkbaar goede en nuttige verordeningen, bij de Pairs aangenomen, aan de Gedeputeerden voorgelegd, zoo het beroep op de ware beginselen van Staatsregt, ook in hun midden, met waardigheid en nadruk volgehouden, en, ten aanhoore der Natie, de strijd tot het ééne groote hoofdpunt teruggebragt wierd; heeft de Koning al dan niet de keus der Ministers? is de Kamer verpligt, met eerbiediging van het vrije initiatief der Kroon, de voordragten, naar gelang van haar innerlijke waarde, te bekrachtigen of te verwerpen; of wel is zij geregtigd, enkel dewijl de Ministers haar niet welgevallig zijn, medewerking te ontzeggen, den gang van het Staatsbeheer te stremmen, en zich aldus van haar aandeel in de wetgeving te bedienen om, met te nietdoening van het Vorstelijk gezag, zich tot alleenheerscheres te verheffen? — Doch de Koning, aangemoedigd ook door de glansrijke verovering van *Algiers* (5 Julij), meent zich te kunnen redden door toepassing van Art. 14 van het Charter, volgens hetwelk hij de reglementen en ordonnantiën kan maken, noodig voor de ten uitvoerlegging van de wetten en de zekerheid van den Staat. Altijd een soort van *Coup d'État*: de mislukking onvermijdelijk, vermits *a.* de maatregel niet tegen eene partij, maar tegen algemeene vrijheden en regten gerigt was; *b.* de Oppositie, welke stellig ongelijk had, nu het geweld schijnbaar van den kant der Regering begon, in het gelijk werd gesteld; *c.* de uitvaardiging geschiedde, terwijl men de opgewonden publieke meening en, in den afloop der verkiezingen, de legale Volksstem tegen zich had; *d.* al wat ter ondersteuning van het waagstuk en tot bedwang van oproer had kunnen strekken, in naauwelijks verklaarbare mate, verzuimd werd.

26 Julij: *Ordonnantiën:* 1. de censuur en de autorisatie voor de dagbladen hersteld; 2. de Kamer der Gedeputeerden ontbonden; 3. wijziging der kieswet; 4. zamenroeping der kies-collegiën tegen 6 Sept. en der nieuwe Kamer tegen 28 Sept. — 27—29 Julij: oploop te *Parijs*, door weifelend gebruik der militaire magt begunstigd: de hoofden der Oppositie (die in hun overmoed geenszins

op ernstigen wederstand van den Vorst dien zij zoo lang om den tuin en eindelijk in een engte zonder uitweg hadden geleid, bedacht waren geweest) kwamen, nu de aanval tegen het Bewind veilig kon voortgezet worden, uit hunne schuilhoeken te voorschijn: vrees voor de Republikeinsche rigting die in de volksbeweging openbaar was; erkentenis dat Karel X de Kroon ook voor zoon en kleinzoon verbeurd heeft, en verzekering dat men onder *Lodewijk Philips Hertog van Orleans*, eene Monarchie met Republikeinsche instellingen (thans de beste der Republieken ook door *Lafayette* genoemd) zal kunnen verkrijgen. — 1 Aug.: afstand van Karel X ten behoeve van den *Hertog van Bordeaux*. — 7 Aug.: bijeenkomst van de Kamer der Gedeputeerden en (met 219 stemmen) *revisie* van het Charter (in zeer liberalen zin) en benoeming van Lodewijk Filips tot *Koning der Franschen*.

Niet zonder grond was reeds vóór 1825 gezegd: zoolang de witte vlag in Frankrijk waait, kunnen de zaken in Nederland welligt dragende gehouden worden; maar, zoodra ze voor de driekleurige moet wijken, is het met de vereeniging gedaan.[80]

1056. De Regering scheen de mogelijkheid van hetgeen ontwijfelbaar was, niet te beseffen. Zij dacht, met de gerustheid eener vrije conscientie, het vergramd en triumferend Liberalisme onder de oogen te kunnen zien. Immers *Karel X* had met de Jezuiten geheuld, de eischen van den tijdgeest miskend, door overtreding van het Charter meineed gepleegd, het tegendeel gedaan van hetgeen *Willem I* verrigt had; onttrooning van een dweepzieken Monarch was het natuurlijk gevolg en de billijke straf van die kleingeestige overhelling naar misbruiken en verouderde begrippen, waartegen de onbekrompenheid van het Nederlandsche Gouvernement zoo luisterrijk had geschitterd. Men begreep niet dat, met verschil in benamingen en bijzaken, in den grond, onder dezelfde leus van liefde te gelijk voor Grondwet en Koning, hetzelfde tooneelspel opgevoerd en dezelfde poging om den Vorst aan den band der revolutionaire overmagt te leggen, met nog meer kans van welgelukken, in Nederland beproefd werd. Voorzorgen werden dus overbodig gekeurd. Het was als of men met opzet onvoorbereid verkoos te zijn. Aldus kon het gebeuren dat een straatrumoer de gedaante van een volksopstand verkreeg en dat een oploop te Brussel oorzaak werd der halvering van het Rijk.

Ingenomenheid met de Julij-dagen ook in Holland; een prijsselijk vasthouden aan de eischen van een welgeordend Constitutioneel beheer had, zeide men, over dweepzucht en despotieken zin de over-

hand behaald. In België bezorgdheid der Roomsche Geestelijkheid, maar uitgelatenheid der Liberalen, in verstandhouding met Parijs. De zucht tot navolging was bij velen openbaar. Ofschoon de Koning nog in Augustus de tentoonstelling der nijverheid te Brussel bezocht had, was er in die stad, vereenigingspunt der woelgeesten, een zwak garnizoen, onder een tachtigjarigen bevelhebber; terwijl de Vorst, overtuigd dat hij de trouw der onderdanen niet verbeurd en veeleer, in menig opzigt, verkleefdheid en dank verdiend had, met de Koninklijke Prinsen, aan den anderen kant van het Rijk, op *het Loo* was.

B. 1830—1840.

CONSERVATIEF STELSEL.

1057. Gewigtig was de verandering van denkwijs welke, in Nederland en Europa, op de gebeurtenissen van 1830 gevolgd is. Verwezenlijking van het Liberalisme was daar, doch te gelijk vrees voor regeringloosheid en algemeene krijg. Onwillig, uit ingenomenheid voor theorien, zich andermaal in eenen gapenden afgrond te werpen, was men tot terugdeinzen, niet tot onbesuisd vooruitstreven gezind. Aanstonds werd de Revolutie door Reactie vervangen; tegen systematiek omverwerpen zocht men de toevlugt in willekeurig *behoud:* zoodat feitelijk bestaan de toetssteen der regtmatigheid en ter zijdestelling van beginselen het beginsel van Staats- en Volkenregt werd.

Aan den eenen kant ontwikkeling van het revolutionair beginsel, zigtbaar in de opstanden en onlusten van Italië, Spanje, Duitschland, Polen; in de wijs waarop, ook in Engeland, de grondzuilen der Staatsregeling ondermijnd werden (gelijk in 1829 door de Emancipatie der Roomschen, evenzoo in 1832 door eene Parlements-hervorming in liberalen zin), en vooral ook in de opkomst van theorien (*St. Simonisme*, *Socialisme*, *Communisme*), waarin de leer des ongeloofs, in verband tot maatschappij en zamenleving, met ongekende consequentie voorgedragen en geformuleerd werd. Desniettemin overmagt der Reactie, ten gevolge eener vastberadenheid en veerkracht welke, bij den schrik voor een onvoorwaardelijke toepassing der vrijzinnige begrippen, in het eigenbelang en het vermogen der gegoede standen haar grond en haar steun had. Wantrouwen aan theoriën, afkeer van ideologie (§ 909[a], 914), berusting in elken toestand van rust en orde zeer verklaarbaar; vermits men, bij gestadige ervaring van de verderfelijkheid of onuitvoerlijkheid der voorschriften waarmeê men gedweept had, bij voortduring de echte beginselen miskende en verwierp.

1058. Spoedig werd in Frankrijk deze praktikale verloochening openbaar der afgoden, waarvoor men nog zoo even geknield had. De oorsprong en vorm van het opgeworpen Bewind streed lijnregt tegen de grondstellingen in wier naam

de Revolutie geschied was. Dit belette niet dat het bijval en steun vond. Wanhoop aan verbetering, vrees voor erger, aanvankelijke vertwijfeling aan de toepasselijkheid eener leer, waardoor men, op het oogenblik zelve van haar vermeenden triumf, meer dan ooit te leur gesteld was; inzonderheid ook, na zoo veel vruchteloos woelen, zucht naar rust en orde en overweging van stoffelijk belang, deden bij velen een onvoorwaardelijk verlangen ontstaan naar de voortduring van een Gouvernement, hoedanig ook, waardoor men, als met een laatste bolwerk, tegen regeringloosheid beschermd werd.

De triumf der Oppositie onmiddelijk door verdeeldheid gevolgd. Worsteling, op nieuw, tusschen *le mouvement* en *la résistance*, tusschen hen die vooruit willen en hen, voor wie men ver genoeg of reeds te ver is. Overwigt van den gegoeden middenstand, die, met gelijkheid en broederschap weinig gediend, voorwaardelijke toepassing van liberale begrippen, maar onvoorwaardelijke handhaving van rust en orde begeert. Dien ten gevolge bereidvaardigheid, waar het noodig was, tot de meest gewelddadige verkrachting der beginselen en grondregelen, welke men vroeger, als de *conditio sine quâ non* van het geluk der Volken en van de regtmatigheid der Gouvernementen, geroemd had. Een *Parlementair* Bewind, door de inrigting van het kiesregt, met uitsluiting der hoogere en lagere klassen, op de willekeur en het Privilegie (*le monopole*) van den Middenstand gevestigd; allengskens in menig opzigt, door den invloed des Konings (*le Gouvernement personnel*) geneutraliseerd. Allen voor wie de zegepraal der theorie nog het hoogste belang was, verbitterd over de schaamtelooze ommekeer (*le cynisme des apostasies*) dergenen die vroeger hunne leidslieden waren geweest. Overtuiging, waar de legale middelen ontoereikend zijn, der heiligheid van opstand en moordgeweer tegen de burger-aristocratie en den burger-tyran. Woelingen der Legitimisten. — Het Gouvernement, met alle beginselen in strijd, gedwongen zelfbehoud en handhaving der orde tot eenig beginsel te verheffen en, op dit standpunt, de heftigheid der bescherming met de heftigheid der aanvallen in evenredigheid te stellen. Lodewijk Filips door de Conservatieven ondersteund en aangemoedigd om ten uitvoer te leggen wat Karel X niet zou hebben beproefd, om met vertiendubbelde veerkracht te verrigten, wat aan zijn voorganger de Kroon gekost had. Angst voor revolutionaire ontwikkeling in reactionaire energie openbaar; nooit was, met meer goedkeuring van velen, tegen de vrije drukpers de kerker, tegen de Harmodiussen en Aristogitons de guillotine, en tegen het morrend en behoeftig Souvereine Volk het schrootvuur bij de hand. Verslapping eerst toen het radicalisme, uit onvermogen, gedwee werd.

1059. De Diplomatie bleef zich zelve gelijk. Sedert lang gewend de eischen van het regt tegen de behoefte van het

oogenblik niet in rekening te brengen, aarzelde zij ook thans niet, ter handhaving van den algemeenen vrede, met verloochening der wettige Dynastie, aan den gunsteling of representant eener overheerschende faktie de broederhand te reiken. Oorlog zou den val van Lodewijk Filips, de val van Lodewijk Filips zou oorlog bewerken. In wederzijdsch belang lag de waarborg der wederzijdsche opregtheid. Voor de Mogendheden, bijkans evenzeer als voor het Fransche Gouvernement, was de vraag, waarvoor elk overleg behoorde te wijken, wat er ter ondersteuning van den wankelenden revolutionairen Troon moest worden verrigt.

Voortzetting der Politiek (§ 979, 991) om, tot elken prijs, de uitbarsting van een revolutionairen krijg te beletten. Onderstelling dat, zoo Lodewijk-Filips bezwijkt, de Republiek, de Propaganda, verwarring, vernieling, en de val der Troonen onvermijdelijk is. Dus het groote doel bestendiging van zijn gezag, geen partijkiezen voor den wettigen Vorst, geen lijdelijkheid zelfs; maar, door erkenning van het pasgeboren Bewind, onmiddelijk interveniëren ten gunste van den opstand. Uit de Omwenteling gesproten, was de Fransche Overheid, om haar reactionaire rigting, bij uitnemendheid geschikt om in de associatie der Gouvernementen tegen het meer dan ooit dreigend Radicalisme opgenomen te worden.

Vrede en rust, ook, waar het vereischt wordt, met vertreding van Vorsten en Volken; systema *des faits accomplis*, waardoor men het onregt, zoodra het gezegevierd heeft, regt noemt; alleen in de overmagt het bewijs der wettigheid van het gezag zoekt, en tot zamenspanning met den overweldiger van heden, ter verplettering van den bondgenoot van gisteren, bereid is.

1060. Dergelijke verstandhouding en natuurlijk bondgenootschap, dreigend voor de kleinere Staten in 't algemeen, had voor Nederland, in de hagchelijke omstandigheden van het Rijk, eene dubbel gevaarlijke strekking. België was ten allen tijde het voorwerp van Fransche begeerlijkheid en eerzucht geweest: het Fransche Bewind kon, ook om de overeenkomst der omwentelingen, weldra niets van hetgeen eene restauratie van het Huis van Oranje begunstigen zou, onverschillig of lijdelijk aanschouwen. Het was te voorzien dat Lodewijk Filips, om niet voor de onstuimigheid der Revolutionaire tegenpartij te zwichten, zoo al niet tot inlijving besluiten, althans de eenmaal tot stand gebragte Revolutie als onherroepelijk beschermen, geen tusschenkomst van anderen, ook niet van den wettigen Souverein dulden, zelfs zoodra dit

noodig mogt zijn, bijstand verleenen, en, in elk verschil tusschen den Koning en de rebellen, de laatsten in het gelijk stellen zou. Even duidelijk was het dat de Vorsten, ook degenen welke met Willem I bevriend of verwant waren, zich tegen dergelijke aankantingen niet of flaauwelijk verzetten, en dat zij in de overgave der belangen en regten van Nederland, voor de goede uitkomst hunner vredelievende overlegging, weinig of geen bezwaar zouden hebben.

Stelregel van *Non-interventie*, waarbij, met omkeering der eenvoudige beginselen van Volkenregt, hulpbetooning, in het belang van regt en orde, belet wordt; door de Revolutie, naarmate zij het oorbaar keurde, nageleefd of ter zijde gelegd.

1061. Geen trotseren, geen zwichten, maar een ontwijken van den storm was, in dergelijke omstandigheden, voor het zwakke Nederland gepast. België, met Frankrijk bijna vereenzelvigd, door geweld tot hereeniging of billijke voorwaarden te willen dwingen, was ongerijmd. De hulp der Mogendheden in te roepen, was zich in de magt stellen van hen wier partijdigheid niet twijfelachtig kon zijn. Geen afdoening moest begeerd worden, waar men alle kansen tegen zich had. Beter was het op eene stelling bedacht te zijn, in welke men, zonder nieuwe opofferingen en bezwaren, den loop der gebeurtenissen en het oogenblik om zijne billijke aanspraken te doen gelden, zou kunnen te gemoet zien.

1062. Met veerkracht en beleid behoefde dit geenszins onuitvoerlijk te worden geacht. Immers, wanneer de voortduring van het Rijk, onafhankelijk van het lot der zich ontscheurende Gewesten, in de historische zelfstandigheid der Vereenigde Nederlanden erkend wierd, zou men aan de trouw en zelfopoffering van het Nederlandsche Volk overvloedige krachten ontleenen ter bescherming van den oud-vaderlandschen grond. Met gave ontruiming van Belgischen bodem, zou men een dragelijken wapenstilstand kunnen bedingen. Ook was men in de gelegenheid om zorgvuldig elken stap te vermijden welke aan de Diplomatie aanleiding of voorwendsel zou verschaffen om zich in de aangelegenheden der Nederlanden met revolutionaire overmagt en willekeur, te mengen. Aldus zou men, zonder voor het in Frankrijk triumferend onregt te buigen, zonder van de regten des Rijks op België nutteloozen afstand te

doen, in veiligheid de ontknooping of verwikkeling der zaken kunnen afwachten. Met uitzigt op voordeeliger kans: door een krachtvoller optreden der anti-revolutionaire rigting; door openbaarwording in België der nog overgebleven verkleefdheid aan het omvergeworpen Gouvernement; ook door aannadering van een tijd waarin, na het bekoelen der revolutionaire driften, van wege de voormalige Bondgenooten van Holland, bij het herleven van vroeger stelsel en oude betrekking, een hooger toon zou kunnen worden gevoerd. — Volharding op de baan van eer en pligt, welligt voor andere Landen en voorzeker het Vaderland ten zegen, zou op dien voet mogelijk zijn geweest.

Hereeniging op den vorigen voet onmogelijk. — *Administratieve scheiding* van Holland en België, onder ééne Dynastie, een ongerijmdheid: afkeer, wantrouwen, onderlinge tegenwerking en onverzoenlijkheid zou het gevolg zijn: onhoudbare stelling voor den Koning, den eenigen Hollander in België en den eenigen Belg in Holland: ook aldus versterking der Franschgezindheid in België. — Dezelfde bezwaren van stelselmatigen weêrzin, zoo de *onafhankelijkheid* van België, onder een anderen Souverein, erkend wordt. Nadeelen voor Europa, en inzonderheid voor Holland; wegvallen van al wat men in 1815 bedoeld had; voormuur tegen Frankrijk; vergrooting van Holland, evenredig aan de vergrooting der overige Rijken; eenheid der Nederlanden op blijvende overeenstemming gebouwd. — Mogelijkheid eener *gewijzigde betrekking* in volgende tijden; vooral om de aloude en blijvende verwantschap in afkomst, taal, en zeden met de *Vlaamsche* Gewesten; terwijl het bezwaar der verscheidenheid van Godsdienst door voortgang van Evangelische verlichting kon worden weggenomen, en bovendien, wanneer het Gouvernement de regten van de Kerk beter kennen en eerbiedigen mogt, niet onoverkomelijk was. — *Holland op zich zelf*, ook met overgebleven kapitalen en vrijen handel, magteloos en onbeduidend. — Derhalve geen *dwang* tegen België beproeven; enkel geschikt om de opgewondenheid der bevolking te verhoogen, in Holland wantrouwen en vrees voor hereeniging te wekken, en aan de Mogendheden, vooral aan Frankrijk, een aanleiding tot tusschenkomst te verschaffen. Maar ook geen *afstand*; de Volksgeest en de Diplomatie zouden hierdoor terstond eene voor Holland ongunstige rigting ontvangen, en elk uitzigt op eene betere toekomst, door vrijwillige overgaaf der regten van het Rijk op België, te niet gaan. — Veeleer een geregelde *wapenstilstand; a.* op redelijke voorwaarden verkrijgbaar door geheele ontruiming van het Zuidelijk grondgebied, *b.* dienstig om, bij het ophouden der spanning, de nadeelen der Omwenteling te openbaren, den invloed der welgezinden te versterken, en de begeerte naar toenadering te doen ontstaan.

1063. In elk opzigt is het tegendeel geschied. Holland, als of vernieuwde aansluiting van het Zuiden steeds ingewacht en begeerd wierd, was en bleef een afdeeling van een bouwvallig en ineenstortend Rijk. Door onderhandelingen, waarbij afdoening van zaken op den voorgrond gesteld was, bragt men eene waarschijnlijkheid van afstand te berde, waardoor de kracht der welgezinden in België ten eenemale verlamd werd. De Koning riep de hulp van Mogendheden in, waaronder het revolutionaire Frankrijk zich bevond; regt vragende, waar onregt, hoe grievend, de eenvoudige toepassing wezen zou van beginsels, welke hij zelf, en vroeger, en bepaaldelijk in het volijverig begroeten van den burgerkoning, gevolgd had.

Het beweeren dat het Rijk regtens niet was ontbonden, had zeer wel kunnen gepaard gaan met eene meerdere bestendiging der Vereenigde Nederlanden, als een gesloten geheel, waarin het Rijk geconcentreerd was, en van waar het zich welligt later, doch behoudens betere zorg voor Volkswezen en Volksregten, wederom over het geheel of een gedeelte der afvallige landstreeken uitbreiden zou. Men verkoos desniettemin in een voorloopigen toestand te blijven, ook nadat blijkbaar alles onherroepelijk afgedaan was. Het *Noorden*, de *getrouwe Gewesten*, geen andere naam was er voor Holland negen jaren lang.

Lodewijk Filips met bereidvaardigheid en overhaasting door den Koning, reeds vóór dat zijn eigen Troon gevallen was, erkend. Waarom? omdat Karel X, volgens den zegevierenden aanhang de Kroon verbeurd had? dit werd ook in België het geval. Omdat de verloochening der Legitimiteit voor de rust van Europa vereischt werd? ook de mishandeling van Holland werd, door de Mogendheden, hiervoor dienstig gekeurd. — Over 't algemeen was men in Nederland ijverend voor het regt, enkel wanneer aan Nederland onregt aangedaan werd: daarentegen, voor ontwikkeling van het radicalisme bevreesd en met geen andere dan reactionaire behoedmiddelen bekend, was men, in elk ander opzigt, met de algemeene gedragslijn, in het verzaken van beginselen en in het strengelijk beteugelen en meêdoogenloos verpletten der tegenstanders, eenstemmig. Deze baatzuchtige verontwaardiging kon weinig eerbied of sympathie wekken: begrijpelijk is het derhalve dat de Koning der Nederlanden, na zelf een treffend voorbeeld van de beginselloosheid der diplomatie gegeven te hebben; weldra door een Europeesch *Comité de salut public* (§ 1082) als rebel tegen de gewijzigde orde van zaken en, voor het minst, als bekrompen voorstander van een met het algemeen belang onvereenigbaar eigenbelang aangemerkt werd.

1064. Eenmaal op dit terrein, moest er, van wege Holland, in het verdedigen der belangen veerkracht en tevens toegeeflijkheid en een ondubbelzinnig streven naar volkomen bijlegging der geschillen worden geopenbaard. Veerkracht; want de overtuiging dat er niet enkel in de onstuimigheid der opstandelingen, dat er ook in de verontwaardiging van een regt- en vredelievend Volk, voor geheel Europa een oorlogsvonk lág, zou aan de angstvalligheid der Diplomatie kunnen ontwringen wat zij, op de eenvoudige voorstelling van regt en billijkheid, niet zou hebben verleend. Doch ook toegeeflijkheid en zucht naar afdoening; want verkrijging van het volle regt was niet denkbaar, en een op de lange baan schuiven zou het meest ergerlijk dwarsboomen zijn eener Staatkunde, welke dagelijks meer vastheid verkreeg en die voorzeker, wanneer langer uitstel bedenkelijk geacht wierd, eigenmagtig beslissen, maar niet, ten gevalle van Holland, een wederregtelijk besluit terugnemen zou.

1065. Evenwel de Koning was niet gezind zich aan een onbillijk vergelijk, zoolang weigering mogelijk was, te onderwerpen. Politieke kansrekeningen, waarbij te weinig op het voorbeeldelooze der omstandigheden gelet werd, bragten en versterkten hem in den waan van door onvoorzettelijkheid, vroeg of laat, op beteren voet te kunnen sluiten. Zoo verviel men, tegenover de magt van geheel Europa, tot eene volharding welke, zonder met beginselen in verband te staan, maar veeleer binnen den kring van het eigenbelang der Nederlanden beperkt, in hooge mate verderfelijk was. Eene volharding wegens punten wier gewigt, hoe groot, tot de gevaren van uitstel in geen de minste evenredigheid stond; tegen een verbond der Mogendheden dat, uit den aard der zaak, geen voorwendsel ter begunstiging van België zou laten voorbij gaan; met oorlogstoebereidselen waarvan men ondragelijken last en geen gebruik had; in de verwachting van een algemeenen krijg, waarvan het uitbarsten, buitendien voor Holland noodlottig, met ieder jaar onwaarschijnlijker werd.

Duizend en een illusiën; ontleend, bijv. uit de natuurlijke vijandschap van Engeland en Frankrijk, uit de ontwijfelbare verandering van Staatkunde, zoo de *Torys* aan het bestuur kwamen; uit het belang der wettige Dynastie om aan de eischen van het revolutionaire Frankrijk wederstand te bieden; uit den naderenden val van

Lodewijk Filips; uit de onvermijdelijke verwarring, waaruit misschien weder eene meer regtmatige orde van zaken zou ontstaan. Niet ligt was het, te midden der zich snelopvolgende gebeurtenissen en doorkruisende meeningen en gevoelens, in een zoo buitengemeenen toestand, te bevroeden dat nationale afkeer voor revolutionaire verwantschap zou moeten wijken; dat Engeland in *conservatieven* en *radicalen* verdeeld was; dat bescherming der *Quasi-legitimiteit* door de oude Stamhuizen voorwaarde van zelfbehoud geacht werd; dat de zwakheid van het Fransche Bewind, om de vrees voor erger, zelfs de meesten zijner tegenstanders, bij ernstig gevaar, te hulp schieten deed; dat de uitbarsting van den oorlog verder af was, naarmate men haar, met angst, elk oogenblik te gemoet zag; dat voor de moeijelijkheid van vuur vatten, in de menigvuldigheid zelve der telkens wederom gesmoorde vonken, een bewijs lag.

1066. Magteloos buiten de grenzen mogt het Nederlandsche Gouvernement zijn; voor inwendige regeling van den Staat waren de omstandigheden gunstig. Een ontwaken van den Volksgeest was onmisbaar. De somberheid der gebeurtenissen had veler oog en gemoed naar Boven gerigt. De band der Nationaliteit was, door het breken der anti-nationale betrekking, te vaster gestrengeld. De onafscheidelijkheid van Nederderland en Oranje werd van weêrskanten met vernieuwde overgave des harten gevoeld. Afkeer van ondankbaarheid en ontrouw was in verdubbeling van liefde en trouw openbaar. De Troon was het middenpunt eener bevolking, wier ondubbelzinnige gehechtheid, te midden der beroeringen, aan den Vorstelijken zetel een onwaardeerbaren steun gaf. Nooit was de Regering, of meer geroepen, of beter in de gelegenheid den Staatsvorm, met ter zijdestelling van revolutie-begrippen en van opgedrongen bestanddeelen, voor den landaard vreemd en ongepast, in verband te brengen met de herinneringen en regten en behoeften van het Nederlandsche Volk.

1067. Voor het minst was het te verwachten dat de oorkonde der Constitutionele regten gezuiverd worden zou van de inmengselen welke daarin, toen men aan België vastgeketend werd, waren gelegd; of, indien ook dit weinige te veel was, dat in elk geval, vereenvoudiging, bezuiniging, terugbrengen van de Staathuishouding op de verkleinde schaal der schatpligtige ingezetenen, aan de orde van den dag zou worden gesteld; dat de Grondwet, na gedurende vijftien jaren aan oogmerk en belofte weinig beantwoord te hebben, nu

althans met onbekrompenheid en goed vertrouwen, in een zin van vrijheid en orde toegepast en ontwikkeld, aan de ontwikkeling van Volksleven en van echte Volksregten zou worden dienstbaar gemaakt; zoodat, tegenover de hoog geklommen verdeeldheden in andere Rijken, de eendragt van Koning en Volk niet enkel op gemeenschappelijk gevaar, maar ook eenigermate op gemeenschappelijk vasthouden en beoefenen van waarheid en regt, zou worden gebouwd.

1068. Om eene hervorming van zoodanigen aard te beproeven, had de Regering van de verderfelijkheid der algemeen heerschende begrippen of althans, in sommige opzigten, van de verkeerdheid der tot dus ver gevolgde Staatkunde moeten overtuigd zijn. Dit was het geval niet. Op geen verandering van beginsels, op geenerlei zelfverwijt bedacht, gaf zij aan personen en omstandigheden de schuld. Wat bleek er uit de Revolutie van 1830? de onverbeterlijkheid, in Frankrijk der Bourbons, in België, eener dweepzieke of onrustige bevolking; het gevaar van dwazen tegenstand, het gevaar van dwaze overdrijving; vooral de onmisbaarheid van behendigheid en kracht, om strijdige uitersten te vermijden en om, op de verbolgen zee, het oog en het roer naar het juiste midden der wederzijdsche klippen te kunnen gerigt houden. Zoodanig overleg, dat in België, enkel wegens de onoverkomelijkheid van geheel eigenaardige bezwaren, het doel gemist had, en daarentegen door het Fransche Bewind met goede uitkomsten beproefd werd, moest de kunst wezen ook van het Nederlandsche Gouvernement. De tijd van revolutionaire gisting was in geheel Europa nog daar; eene omzigtige Staatkunde van reactie en behoud kon nergens overtollig of ongepast zijn.

De feilen welke de Koning, de raadslieden der Kroon, en de Natie zelve, van 1815 tot 1830, in het volgen of aanprijzen van verkeerde begrippen en maatregelen begaan hadden, werden voorbijgezien en (met te niet doening van het nut dat men uit de geduchte lessen der ervaring had kunnen trekken) de schuld van het gebeurde uitsluitend op rekening der Belgen gesteld.

1069. Instandhouding van het Gouvernement werd in Nederland bijkans eenstemmig met trouwhartigheid en geestdrift begeerd. Zoo er een soort van oppositie bestond, door welke ook thans op de verwezenlijking van haar wenschen aangedrongen werd, die aandrang was met bescheidenheid en terug-

houding gepaard. Weinigen zouden een onverwijld en onvoorwaardelijk voortsnellen op de baan van politieke verbeteringen hebben gewild. Men gevoelde, in den benarden toestand van het Rijk, bovenal behoefte aan eendragt en aan de onwankelbaarheid van het Souverein gezag, en de ervaring had, door voorbeeld op voorbeeld, geleerd dat, waar liberale redeneerkunde de overhand kreeg, de hevigheid der Staatspartijen en de wankelbaarheid van den Troon nabij was. De meeste voorstanders van veranderingen meenden, en die het niet meenden werden door anderen genoodzaakt in het oog te houden dat het naauwelijks tot vragen en voorzeker niet tot afdwingen de tijd was; dat men voor als nog in de leiding van den Koning behoorde te berusten, en geen bezwaar in den weg te leggen aan een Gouvernement, dat reeds met zoo vele moeijelijkheden te worstelen had. Eene Oppositie, welke den Troon ondersteund en den Staat met nieuwe levenskrachten bezield zou hebben, was onbekend. Van daar dat ook het gemeen overleg met de Staten Generaal, door een bijkans gedwongen toevlugt nemen tot systematiek vertrouwen, negen jaren eene bloote formaliteit was.

Gelijk, naar het algemeen gevoelen, voor 1830 elke voorspraak van het Gouvernement vleijerij was, zoo nu bijkans elke tegenspraak rebellie. — De wenschen en klagten kwamen wel te voorschijn, om der kwaadwilligheid niet in de hand te werken, van 1827 tot 1830 gesmoord; maar de Oppositie zelve bedwong zich, om de omstandigheden, huiverig voor te snelle en volledige praktijk. Aanprijzing door sommigen van ministeriële verantwoordelijkheid, ontbindbaarheid der Tweede Kamer en regtstreeksche verkiezingen, als of dergelijke mislukte copie van een eigenaardig en onnavolgbaar model (in elk geval beter dan een autocratisch beheer) de grondslag van het Staatsregt en een onfeilbaar *panacé* was. — Nutteloos schermen tegen eene van het liberalisme onafscheidelijke centralisatie; miskenning van de regten der ingezetenen, uit ingenomenheid met het revolutionair gezag van den Staat (§ 830). — Misnoegen over het stelsel van volharding; doch aandringen bij v. reeds in 1830 op een afstand, waardoor de Koning, om de Vereenigde Nederlanden, zijne pligten jegens België en Europa vergeten en vrijwillig een onderpand van billijke scheiding prijs gegeven zou hebben: verlangen naar het aannemen van voorwaarden, waaromtrent opregtheid in aanbod en ten uitvoerlegging, somtijds met te ver gedreven vertrouwen, ondersteld werd. — Het Staatsregt weinig beoefend; vastheid van beginselen zeldzaam; in het bestrijden der Regering over 't algemeen meer te werk gaan naar willekeur en luim dan naar stelsel of plan. — *Opposanten*, geen *Oppositie*.

Tweede Kamer. — Ook zij, aan de verderfelijke oproerprediking in haar midden (§ 1041) gedachtig, thans, om niet gevaarlijk te zijn, overtollig; om niet alvermogend te worden, nietsbeduidend; uit vrees van te veel te zullen doen, gereed niets te verrigten. Overhelling naar een stelsel van *onvoorwaardelijk vertrouwen* en van *dictatuur* des Konings. — Aanneming, om der omstandigheden wille, van wetten die men afkeurt. — Behartiging enkel van financiën, handel, belasting, en materiële administratie: geen de minste zorg voor hoogere volksbelangen; Godsdienst, onderwijs, zedelijkheid, volkskarakter: onverschilligheid zelfs ten aanzien der meest verregaande miskenning der meest heilige regten (§ 1075) en de bezwaren ook ten dien opzigte hoogstens met een *depôt ter griffie* vereerd. — Aldus de Kamer weinig meer dan een trechter, waarmeê, naar de wenken der Regering, het geld naar de Schatkist geleid werd.

1070. Eigenaardig en droevig was het karakter dat dien ten gevolge de Staatkunde verkreeg. Er was geen actie; er werd geen reactie vereischt; zoo Nederland voor geweldige maatregelen die men elders noodig had, bewaard bleef, het was tevens verstoken van die ijverige behartiging der Staatsbelangen, welke, in andere Landen, voor het Bewind, te midden van de opgewektheid der driften, de voorwaarde van kracht en bestendigheid was. Een stelsel of sleur van onbewegelijke werkeloosheid werd in Nederland het stelsel van behoud. Niets werd er gedaan tot wezenlijke herziening, niets tot betere handhaving der Grondwet; niets tot ernstige behandeling van een der menigvuldige onderwerpen, wier regeling en afdoening voor de hoogste belangen van den Staat te regt als wenschelijk en onmisbaar beschouwd werd. Het was als of men in de minste ontwikkeling van den Volksgeest een dreigend te voorschijn treden van den Revolutie-geest zag; als of men onverschilligheid en vadzigheid der Natie voor een onderpand der veiligheid van het Gouvernement hield; als of de deelneming en werkzaamheid der onderdanen, bij voorkeur en bij uitsluiting, op stoffelijke belangen moest worden gerigt; als of ook voor de Nederlandsche bevolking, wier bedachtzaamheid en trouw uitbundig geroemd werd, politieke doodslaap het eenige behoedmiddel tegen politieke buitensporigheid was. In het ten onder houden van elke levenskracht, welke niet in de vormen van het Staatsbeheer gewrongen en aan de eischen van het Staatsgezag ondergeschikt was; in het aan den gang houden der Staats-machine, om leeningen te kunnen uitschrijven en een leger bijeen te kunnen hebben,

bestond, met ondersteuning der Vertegenwoordiging van het Volk, met goedkeuring of stilzwijgen bijkans van allen, de geheele taak en toeleg van het Gouvernement.

Handhaving en ontwikkeling der Grondwet: niet meer dan van 1815—1830 (§ 985). — Besluit van 1 Maart 1831, om de Centralisatie eenigzins te verminderen; zonder wezenlijk gevolg. — Voortdurende en volledige Autocratie: de Koning zonder Ministerie, met de loffelijkste bedoelingen onvermogend eene enkele vitale quaestie (van betrekking tusschen Kerk en Staat, onderwijs, Armwezen, verhouding van wetgevend gezag en reglementaire bevoegdheid, enz.) te beslissen. Zucht om de zaken gaande te houden, elke opgewondenheid te sussen, zich, bij opkomend bezwaar, volgens de aangenomen sleur, van de gewone palliatieven te bedienen, en de afdoening der moeijelijkheden te verschuiven of te ontgaan.

Herziening der Grondwet. — 20 Jan. 1831: verklaring van den Minister van Buitenlandsche Zaken, namens Z. M., aan de Kamer; dat het oogenblik daar is om in de Grondwet de wijzigingen te brengen voor haar toepassing alleen op Noord-Nederland gevorderd; waarbij tevens het wenschelijke der ministeriële verantwoordelijkheid en van enkele andere wijzigingen overwogen zou kunnen worden.— 7 Febr.: antwoord der Staten-Generaal dat zij de aangekondigde voordragt van wet met verlangen te gemoet zien. — Acht jaren de belofte onvervuld en het verlangen onverhoord.

Zoo werd, onder het looden juk eener beklagelijke inertie, Holland, in menig punt van Staatsregeling en wetgeving, zelfs door België beschaamd.

Het leger, een geruimen tijd ver boven de 100,000 man. — De renten der Publieke Schuld in Oct. 1840 bijkans 35 Millioen.

1071. De invloed dezer tijden had gunstig voor Nationaliteit en Volkskarakter kunnen zijn. Als de gerigten Gods op aarde gezien worden, leeren de kinderen der menschen geregtigheid, en de afscheuring der Zuidelijke Gewesten scheen ter genezing van Franschgezindheid te zullen strekken. Doch, waar het, zoowel in de Kerk als in den Staat, aan leiding ten goede ontbrak, miste de beproeving op het Volkswezen in 't algemeen haar zegenrijke werking. Tegen de slaande hand des Heeren werd te dikwerf in zelfverheffing en in overdrevenheid van eigen lofspraak opbeuring gezocht. De ligtzinnigheid der Franschen bleef ook thans voor Nederland een model; aan de Godvergetenheid eener literatuur, welke de afgrijselijkheid tot standaard van het schoone verhief, en aan gruweldaden een prikkel voor de bedorvenheid der hartstogten ontleend

had, werd de hulde der onverzadelijke bewondering gebragt. De Regering achtte zich, nu er geen heerschende Kerk was, tot handhaving van de wetten Gods ongeroepen; en ook die maatregelen, in het belang der goede zeden, bleven achter, waarover de brave en gemoedelijke vrienden van Vaderland en Koning, in elke Gezindheid, zich dankbaar zouden hebben verblijd.

Zie § 844, inzonderheid ook op deze jaren toepasselijk. — Verlevendiging van den handel, in sommige opzigten sedert 1830 ontboeid; voortgang der industrie door de toepassing der stoomkracht (opkomst van fabrijken, stoombooten, aanleg van spoorwegen, voorgenomen droogmaking van het Haarlemmermeer); doch vermeerdering van armoede, zedenbederf, misdrijven, en bijkans Heidensche onkunde, ten aanzien van het Evangelie, bij een aanmerkelijk deel der bevolking. Geen wonder; want in wetgeving en bestuur bleef men daaromtrent onverschillig of werkeloos; terwijl het licht der wereld en het zout der aarde, in menig opzigt, met hardnekkigheid, uit Kerk en onderwijs geweerd werd.

Spoedig ging aldus ook de heilzame indruk (§ 1066) grootendeels voorbij, welke de nood van 1830—1833, daaronder het woeden der Aziatische *cholera*, op veler gemoederen gemaakt had.

1072. Onrustbarend was voor den Protestantschen Christen de houding eener Kerk tegen wier wangeloof en vervolgzieken dwang de geloofsmoed der Vaderen in den Nederlandschen Staat een zetel van Evangelische Godsvrucht en Christestelijke verdraagzaamheid gesticht. had. De gang der gebeurnissen sedert 1795, was, zoowel ná als vóór 1813, aan de opkomst der Roomschgezinden bevorderlijk geweest. Bij het wegvallen der Godsdienst van Staat, verkregen zij gelijkheid van regten; later viel het voorregt eener ruime mate van onafhankelijkheid des te meer aan hunne Kerk te beurt, naarmate zij, in de verdediging van wezenlijke of schijnbare regten, ook in België minder toegeeflijk en gedwee was. Ook nu bleven inwilligingen, die enkel om de vereeniging met het Zuiden geschied waren, in stand, en werden, op eenigzins gewijzigden toon, dezelfde eischen en aanmatigingen gehoord die in de afvallige Gewesten hadden getriumfeerd. De Regering was insgelijks aan hare treurige antecedenten getrouw. Uit bevreesdheid voor eene magt wier uitgestrektheid zij vroeger miskend had, tot oogluiking gezind, hield zij desniettemin vast aan vermeende regten van den Staat, onvereenigbaar met het wezen eener Kerk; vooral aan de voorstelling welke, onder alle Gezindheden, in de naauwgezette Kerkleden eene

gevaarlijke Secte van onbesuisde ijveraars ziet; Jezuiten in de Roomsche, dweepers in de Protestantsche Kerk; tegen wier onverstandig woelen, in de bevordering van een Algemeen Christendom en in de verbroedering van allen, naar het rigtsnoer eener met den tijdgeest overeenkomstige verlichting, een onmisbare steun moet worden gezocht.

Vastkleving, ondanks de schadelijke gevolgen (§ 1033, 1045) aan het noodlottig stelsel van *Onderwijs;* (§ 940a) zoodat men niet slechts de vereeniging van allen op de volksscholen in stand houdt en daardoor voor elke Gezindheid de opleiding die zij als onmisbaar beschouwt, onmogelijk maakt, maar bovendien een stelsel van algemeene Godsdienst, voor de geloovigen in iedere Kerk aanstootelijk voorschrijft, en aan de oprigting van *bijzondere* Scholen, ter voorziening in het Godsdienst-bezwaar, bijkans onoverkomelijke hinderpalen in den weg legt. Op grond bijv. dat er scholen genoeg zijn (als of het om het getal en niet om de hoedanigheid te doen was); dat het onderwijs Christelijk genoeg is (als of dit beweeren tegen den eisch der Kerk kon opwegen, en als of niet, met de willekeurige bepaling van dit genoegzame, elk denkbeeld van gewetensvrijheid verviel); dat men aldus tegen den voortgang der Roomsche Kerk zich in veiligheid stelt (als of er aan dien voortgang iets meer bevorderlijk kon zijn dan eene volksopvoeding, waaruit, ten gevalle der Roomschgezinden, de Historie des Lands verwrongen en de Bijbel ter zijde gesteld wordt.)

1073. Jammerlijk was, inzonderheid wegens eigen bederf, de gesteldheid der Hervormde Kerk. Allerwege werd het gevolg eener verregaande laauwheid, te gelijk met een overvloedig ontkiemen van het zaad eener ongeloovige wetenschap, bespeurd. De onmiskenbare herleving zelve van het geloof aan de waarheden welke Christelijke Kerkhervorming in het licht en menschelijke eigenwijsheid weder in minachting en vergetelheid gesteld had, werd een middel te meer om dwalingen, welke tot dus ver vooral in ter zijdeschuiving en verflaauwing van het waarachtige Evangelie hadden bestaan, tot stelselmatige vorm en rijpheid te brengen. Men beweerde thans dat verdraagzaamheid, oogluikenderwijs aan velerlei afwijkingen betoond, een verkregen regt, en een dubbelzinnig Formulier een wettig en onherroepelijk afkondigen van de meest volledige losbandigheid was. In een aantal Gemeenten werd men genoodzaakt zich een leer, tegenovergesteld aan de Kerkleer, te laten gevallen. Aan elk die in dezen geloofsdwang niet berustte, werd onverdraagzaamheid, aan elk die, buiten

het Kerkgebouw, in eene Godsdienstoefening volgens het geloof der Kerk, naar zielevoedsel uitzag, weêrspannigheid en onruststoking te laste gelegd.

De zaden van onrust ontwikkeld. Geloof en ongeloof beide meer krachtig en openbaar. Verloochening van elke waarheid, die steeds als hoofdzaak en wezen der *Belijdenis* (§ 83) aangemerkt was (de ingeving der H. Schrift, de Godheid des Heeren, de voldoening door het bloed des kruises, enz.). Dien ten gevolge ergernis en beroep op het regt der Gemeente om Godsdienstoefening te houden naar het Kerkgeloof, niet naar alle wind van leering, dezen of geenen predikant gevallig, en die de Kerk als verderfelijk beschouwt: beroep ook op de Symbolische Schriften, die, volgens de uitspraak der Kerk en de overtuiging der opregte belijders, overeenkomstig met Gods Woord zijn. Verdubbeling van den Formulierstrijd. — Verzoekschriften (ook van Predikanten) aan de *Sijnode*, als geroepen ter handhaving van de leer der Hervormde Kerk: zij verklaart zich incompetent. Vermeerderende overmagt der vrijzinnigen, vooral ook ten gevolge der onverschilligheid van de meeste der betergezinde Predikanten; hetzij van eigen afwijking bewust; hetzij in elke openbaarwording van geestelijk leven voor overdrijving en dweeperij beducht; hetzij onvoorwaardelijk ter handhaving van de Kerkorde, ook als de waarheid op het spel is, bereid; hetzij van de genoegzaamheid der pligtbetrachting, binnen den eigen herderlijken kring, overtuigd. — Bedriegelijke ophef van *a. verdraagzaamheid*; als of Christelijke verdraagzaamheid in de vereeniging van waarheid en leugen en in het prijs geven van het bestaan der Kerk aan de willekeur der leeraars bestond; *b. hooge wetenschappelijkheid;* als of de voortgang der wetenschap, in het oog van den Christen, niet binnen de grenzen der Openbaring beperkt was, en als of de Christelijke Kerk, na achttien eeuwen, wel verre van door den Geest des Heeren in alle waarheid te worden geleid, ook in de leer der zaligheid tot geenerlei zekerheid geraakt was.

Bij gebrek aan getrouwe Evangelie-verkondiging en onvermogen om regt te verkrijgen, vele afzonderlijke bijeenkomsten tot Bijbellezing en gebed. — 1834. *Afscheiding.* — Verschillende beschouwing der voorstanders van het Kerkgeloof; sommigen meenen dat men tot verlating van het Kerkgenootschap, anderen dat men tot voortzetting van den strijd daar binnen verpligt is.

1074. De Regering had, naar het Kerkelijke Staatsregt der liberale theoriën, ook ten deze meer behoefte naar orde dan ontzag voor waarheid en regt. Uit den aard der zaak, en ten overvloede door de organisatie welke zij zelve ontworpen en voorgeschreven had, ter handhaving van de kerkleer gehouden, vreesde zij, door pligtmatige bescherming, zich op onregtmatige wijs in geloofsverschillen te mengen. Niet de

Belijdenis, niet de geloofseenheid, de uiterlijke en opgedrongen Kerkvorm werd het kenmerk der Gezindheid; het heil der Kerk en de roeping van Gouvernement en Geestelijkheid lag nu in de handhaving der reglementen, al zou de verkondiging van het geloof worden bestreden en belet.

De Regering, tot handhaving van de kerkleer, tot bescherming der oude bestaande Gemeente, der in 1815 bij de Grondwet erkende Gezindheid gehouden, had, om zich van de verpligtingen te kwijten, geen rigtsnoer dan de Belijdenis der Kerk. Zij verwierp het; en verhief, gemakshalve, met ter zijdestelling van het geloof, den wederregtelijk ingevoerden *vorm* (dragelijk alleen omdat de verbindende kracht der *leer* op den voorgrond gesteld was) tot *criterium* en levensbeginsel van de Kerk.

1075. Vervolging om der Godsdienst wille moest het gevolg zijn. De diepte van den afval en van de vernedering des Vaderlands werd ook hierin openbaar, dat een vereenigd vasthouden aan het zaligmakend Evangelie, waarvoor het bloed der Vaderen gestroomd had, tot in de binnenkameren als misdaad achterhaald, en een gezamenlijk en biddend lezen der Heilige Schrift, in een Land waar Overheid en Volk in vroeger dagen op den Bijbel niet te vergeefs hadden gesteund, in de rij der wanbedrijven geteld werd.

De Synode, gedeeltelijk uit verklaarde vijanden van het Gereformeerde geloof zamengesteld, onverschillig omtrent de leer, ijverig voor de Reglementen: de bijeenkomsten in huizen of schuren daarmede onvereenigbaar. Dringend verzoek aan het Gouvernement om eene krachtige aanschrijving aan de Officieren van Justitie; ten einde, ook zonder aangifte van eenige contraventie tegen de bestaande wetten, met allen ijver ter handhaving van Art. 291—294 van het Wetboek van Strafregt (schandelijke en tegen Grondwet en gewetensvrijheid strijdige overblijfselen der revolutionaire dwingelandij) werkzaam te zijn. Gereedelijk ingewilligd. — Vervolging der bijeenkomsten ook van niet afgescheidenen; omdat de Godsdienstoefening naar de Hervormde leer enkel in de Kerken, voor zoo ver zij met de individuële zienswijze van den Predikant overeenkomt, geduld wordt. — Beweeren dat de Afgescheidenen van het in 1816 opgerigte Kerkgenootschap geen leden meer zijn van de Hervormde Kerk, maar van eene nieuwe, in Nederland onbekende Secte, welke niet tot de in 1815 bestaande Gezindheden behoort, en dus, zegt men, geen aanspraak heeft om, krachtens de Grondwet, te worden erkend. — Besluit van 5 Julij 1836 dat, ten aanzien van het hoofdbeginsel, enkel in schijn te gemoetkoming verleent.— Veroordeeling der regtbanken tot boete en gevangenis: uiteendrij-

ving door militair geweld; inlegeringen; vervolging, zelfs na regterlijke vrijspraak. En — algemeene goedkeuring of lijdelijkheid!
Vergelijk § 241—245, 252, 254.

1076. Niet groot was welvaart en bloei, bij voortdurende miskenning van hetgeen vroeger de oorzaak van overvloedigen zegen geweest was. — De geschiedenis dezer jaren ligt bijkans opgesloten in de verscheidenheid der rampen, welke de afscheuring, in verband met de gesteldheid van Europa, over Nederland gebragt heeft. In drieledigen vorm; van een telkens afgebroken *strijd*, tot aan de Conventie met Engeland en Frankrijk (Mei 1833); van een verteerend *Status quo*, tot aan het eind-tractaat met België (April 1839); van een woeligen *vrede*, tot aan den afstand van Koning Willem I, (Oct. 1840).

---

a. Aug. 1830 — Mei 1833.

Strijd.

1077. In Brussel en Luik werd de handhaving van het wettig gezag niet beproefd; veeleer de onschendbaarheid van het Souverein gepeupel door de verbaasde Overheden, met een werkeloos toezien of gedienstig wijken, erkend. Zoo moest, uit den aard der zaak, de algemeene opgewondenheid en schrik aan de oogmerken der Faktie dienstbaar worden gemaakt. De wapenen, tot bescherming van het eigendom bij de hand genomen, zouden, indien de Koning langer wederstand bood, tot bekrachtiging van haar eischen worden gebruikt.

1830. 26 Aug.: oploop te *Brussel;* lijdelijkheid der civiele en militaire autoriteiten; plundering en brandstichting. Vorming (om zich tegen het gepeupel te beschermen) van eene burgerwacht, weldra met politieke bedoeling: de Brabandsche kokarde aangenomen, naar het heette, om het opsteken der Fransche te beletten. — 27 Aug.: overhaasting te *Luik*, in het eigener beweging neêrleggen van het gezag; waardoor, in eene Stad en Provincie zoo gewigtig, het voorbeeld van Brussel onmiddelijk gevolgd werd. — Commissiën naar 's Hage, om van den Koning onverwijlde en volledige verandering van systema, als eenig middel tot herstel der rust, te verlangen.

1078. Dubbel gevaarlijk was dergelijke miskenning van het gezag om de algemeene gesteldheid der Zuidelijke Gewesten, ten gevolge ook der vroegere houding van het Gouvernement. Evenwel men behoefde niet te wanhopen aan het stuiten van den strafwaardigen moedwil. De Regering had steun niet enkel in een aanmerkelijk deel der bevolking, hetwelk steeds de pogingen der Faktie afgekeurd had; tot herstel van orde en wet, kon op den bijval ook van anderen rekening worden gemaakt. Geweldige en plotselinge omkeering werd door de meeste tegenstanders niet bedoeld. De gezeten burgers reikhalsden om tegen de buitensporigheden van een onbedwongen gemeen door gewapende magt in veiligheid te worden gesteld. De Geestelijkheid zelve verkoos het bestuur van een Vorst aan wien zij dacht de wet te kunnen stellen, boven Fransche overheersching of radicaal geweld. Parijsche woelgeesten mogten naar België snellen; het nieuwe Fransche Bewind had, meer nog dan de overige Mogendheden, bij voortduring of terugkeering der orde in de Nederlanden belang. De omstandigheden waren inderdaad niet zoo ongunstig als in schijn: doch het dempen van den opstand moest de eerste en, voor als nog, de eenige zorg zijn. Spoed, veerkracht en vastberadenheid waren onmisbaar. Vooral behoorde men, door geen weifelen of zwichten, het denkbeeld veld te laten winnen dat het Gouvernement de oproerkreet voor de Volksstem en de zaak der rebellen voor de zaak van geheel het Zuiden des Rijks hield, en dat het ook thans wederom, in plaats van zich aan het hoofd der welgezinden te stellen, langs het spoor, door kwaadwilligheid afgebakend, geleid werd.

De meeste handelaars en fabrijkanten, aan den Koning gehecht en voor onlusten bevreesd. De regtbanken over 't algemeen voor het Gouvernement. Een groot deel der ambtenaren, ondanks de dikwerf zeer onvoorzigtige keus, geenszins ter omverwerping van het openbaar gezag bereid. De pligtbetrachting der Belgische troepen, onder zeer ongunstige omstandigheden, nog in de laatste dagen van September, een bewijs dat op het leger staat kon worden gemaakt. In Oost-Vlaanderen bleek het, weken lang, dat de orde ongestoord bleef, waar de Overheid onvervaard was. De Geestelijkheid was voor de overmagt der Fransche omwentelingsgezinden te zeer beducht dan dat zij aanblazing van het oproer zou gewenscht hebben. De burgerijen, voor wie eigen veiligheid de eerste zorg was, zouden zich, in het eerst, liever bij een krachtig Gouvernement dan bij de opgewondene volksheffe gevoegd hebben. De Diplomatie

zou, ter rustbewaring, zoolang bijstand scheen te kunnen baten, bijstand hebben verleend; en Lodewijk Filips, zou in België, evenzeer als in Spanje en Italië, de revolutionairen met beloften gepaaid en met daden hebben tegengewerkt. De Regering was te meer, in aller oog, tot strenge maatregelen geregtigd, vermits het gepleegde geweld geenszins, gelijk te Parijs, als de weêrslag op een *Coup d'état* kon worden beschouwd. — De opstand werd Nationaal, ten gevolge der onderstelling dat ze Nationaal was; de bevolking is aan het Gouvernement niet ontvallen, eer het Gouvernement aan de bevolking ontviel.

1079. Dergelijk overleg moest wijken voor de Staatkunde welke men sedert het begin der onlusten had gevolgd. Men beraadslaagde tot dat het oogenblik van handelen voorbij was; men dacht door vertoon van welwillendheid te winnen, waar elk uitstel in het beteugelen een bewijs van zwakheid en een waarborg voor het triumferen van de misdaad aan de hand gaf. Er werd onderhandeld en van Regeringswege bijkans gecapituleerd. Men liet zich overhalen om, in dergelijke omstandigheden, niet het straffen der weêrspannigheid, maar de mogelijkheid eener *scheiding* op den voorgrond te stellen. Het gevolg van hetgeen men verzuimde en verrigtte was dat het oproer met elken dag wortelen schoot; vastheid, uitbreiding, algemeenheid, onbedwingbaarheid verkreeg; dat de oppermagt der Faktie openbaar, dat de getrouwe bevolking, aan haar lot overgelaten, tot afval verpligt, en dat de opstand genationaliseerd werd.

Audientie aan de Commissiën (§ 1077[a]) verleend: raadpleging met de hoofden der Oppositie; zonder te bedenken dat hun crediet berustte op de beginselen van den opstand, wier ontwikkeling, bij de losgelatenheid der driften, door geen tusschenkomst van gematigden gestuit wordt; dat deze veeleer, zoodra zij weêrstand boden, gevaar liepen voor onwaardige moderaten en strafbare verraders gehouden te worden; dat men, door verstandhouding met de Faktie, zelf den triumf der opstandelingen bereidde; dat zamenwerking der welgezinden, met het Gouvernement tot middenpunt, even daardoor onmogelijk werd.

1080. Aldus kon voortaan geen maatregel, van toegeeflijkheid of veerkracht, eenig nut hebben. Zamenroeping der Staten-Generaal, overweging omtrent de wenschelijkheid eener scheiding, zending van troepen naar Brussel, vertrek van

den Prins van Oranje naar Antwerpen, wat de Regering deed of niet deed, moest, nadat zij door het oogpunt waaruit zij de gebeurtenissen beschouwde, haar tegenstanders alvermogend en haar vrienden magteloos gemaakt had, ter bespoediging van hetgeen zij wilde te keer gaan verstrekken. Binnen weinige weken werd, door verlevendiging van wederzijdschen afkeer, de scheuring beslist, en als onmiddelijk gevolg van wanorde en van vermetelheid eener in revolutionairen toestand gebragte bevolking, niet België bevredigd, maar Holland bedreigd.

De marsch van troepen naar Brussel te *Vilvoorden* gestaakt. 31 Aug. Proclamatie van den Prins van Oranje; eisch dat de illegale kleuren afgelegd worden. 1 Sept. De Prins (niet de troepen) in Brussel: door het gepeupel bedreigd: fraaije beloften, vooral van sommige leden der Staten-Generaal; kennisgeving van het algemeen verlangen naar volkomene *scheiding*, zonder vereenigingspunt dan de Dynastie: deze heeft geen oogenblik opgehouden de wensch aller Belgen te zijn.

13 Sept.—2 Oct. *Buitengewone Vergadering der Staten-Generaal:* ter overweging of *a.* de ondervinding de noodzakelijkheid eener wijziging van de nationale instellingen getoond heeft: *b.* het wenschelijk is, ten algemeenen nutte, verandering te brengen in hetgeen bij de Tractaten en de Grondwet omtrent de betrekking der twee groote Afdeelingen van het Rijk is bepaald? — Beide vragen toestemmend beantwoord; de eerste met 50 tegen 44, de tweede met 55 tegen 43 stemmen. Commissie ter wijziging van de Grondwet. — Ontijdigheid en gevaar van zoodanige discussiën inzonderheid door Noordelijke leden betoogd; aandrang van sommigen hunner om zich liever te bepalen bij een spoedig dempen van den opstand (*dum deliberatur, perit Saguntum*). Eene *scheiding* werd beraamd, terwijl de *scheuring* tot stand gebragt werd.

23—26 Sept.: aanval op *Brussel*: de troepen (14000 man), onder Prins Frederik, na zwaar verlies, tot aftogt gedwongen. *Provisioneel Bewind:* opgewondenheid en verbittering; algemeenwording van de rebellie. Verwarring in het leger, voor de helft uit Belgen zamengesteld. Verlatenheid der garnizoenen in de Zuidelijke gewesten; overgave der Citadel van Doornik (1 Oct.); Namen (5 Oct.); Gent (17 Oct.). Weldra was, behalve *Maastricht* en de *Citadel van Antwerpen*, geheel België ontruimd.

4 Oct. Het bestuur der Zuidelijke gewesten opgedragen aan den Prins van Oranje: Proclamatie van dezen te Antwerpen; belofte van afzonderlijk beheer, van vrijheid in taal en in onderwijs, van al wat billijkerwijs mogt kunnen worden begeerd. — Besluit van het Provisioneel Bewind, waarbij de *onafhankelijkheid* van België verklaard en een *Nationaal Congres* zamengeroepen wordt.

1081. Het oude Vaderland was in nood; een noodkreet ging van den Troon aan de Landzaten en aan de Bondgenooten uit. De oproeping *te Wapen* werd door het te wapen snellen van duizenden beantwoord; het verzoek om hulp aan de Mogendheden door de zamenkomst hunner Gevolmagtigden te Londen, en door een wapenstilstand die aan de strijdende partijen, onder den vorm eener uitnoodiging, opgelegd werd.

5 Oct.: de Natie door den Koning te wapen geroepen. — Mobiel verklaring der schutterijen, talrijke opkomst van vrijwilligers; daaronder ook van de studerende jongelingschap.

Uitnoodiging van den Koning aan de Hoven van Groot-Brittanje, Oostenrijk, Frankrijk, Pruissen en Rusland, als Mogendheden welke de Tractaten van Parijs en Weenen, waarbij het Rijk der Nederlanden gevormd is, hebben onderteekend, om, in overleg met Z. M. te beraadslagen over de beste middelen om de onlusten te doen ophouden. — Dien ten gevolge *Conferentie* van Plenipotentiarissen te Londen.

4 Nov.: voorstel aan den Koning van een wapenstilstand; waarbij de grensscheiding tusschen de Vereenigde Nederlanden en het in 1815 daarbij gevoegde grondgebied de demarcatielijn uitmaken zou; aangenomen in Holland en weldra ook in België; door de Conferentie, ondanks de protesten ook van den Koning, als onherroepelijke verbindtenis jegens de Mogendheden beschouwd en gehandhaafd.

18 Oct.: gewone zitting der Staten-Generaal. — 20 Oct. Besluit des Konings omtrent de zelfstandigheid der Noordelijke Gewesten, wier krachten voortaan alleen ten hunnen eigen behoeve zullen worden besteed.

Aanval op de Citadel van Antwerpen, teruggeslagen; bombardement van de stad. — Later (5 Febr. 1831), zelfopoffering van *van Speijk*, om den indruk op vloot en leger en op de geheele Natie, gewigtig.

1082. De *Conferentie* verhief zich, in naam der Europesche belangen, tot meesteres over het Rijk. Gedwongen zich onder revolutionairen invloed te stellen, was zij, niet op beteugeling, maar op bevestiging van den opstand bedacht. Zij gaf aan den Koning geen hulp, geen raad, maar bevel. Het opgeworpen Bestuur werd erkend, begunstigd, gevleid: de scheiding en de voorwaarden der scheiding, naar hetgeen de regtbank der diplomaten billijk of nuttig keurde, bepaald. De beleedigde Koning onderwierp zich; omdat hereeniging onmogelijk scheen; omdat zij in het Noorden als het grootste van alle onheilen

beschouwd werd ; omdat hij, door zich eene splitsing te laten gevallen, de Souvereiniteitsregten op België niet prijs gaf; en omdat men, in de verklaring der Mogendheden dat de grondslag door haar gelegd onherroepelijk bleef, de verzekering meende te hebben dat nu althans de reeks der vernederingen en verongelijkingen afgeloopen was.

De voortduring van het Rijk, nadat de Koning de Souvereiniteit van België aanvaard had, was niet aan een veranderlijk welbehagen der Mogendheden ondergeschikt; te minder daar de uitbreiding van Holland door zware opofferingen gekocht was. Het verzoek om hulp gaf aan de Conferentie geen bevoegdheid om, in eene aan het oogmerk tegenovergestelde rigting, voor herstel der rust, ontbinding van den Staat te bewerken. Spoedig bleek het echter dat de Diplomatie, gelijk trouwens te voorzien was (§ 1011), zich oppermagtig gedroeg. — Weêrstand aan de buitensporige eischen der Belgen (Staats-Vlaanderen, Limburg, Luxemburg enz.); geen duim breed Hollandschen grond zou België verkrijgen, eer het over gansch Europa gezegevierd had; maar behandeling van wettigen Koning en weêrspannige onderdanen, als van gelijke partijen: erkenning van een Belgische vlag, de Gevolmagtigden des Konings niet meer bij de beraadslagingen tegenwoordig; ontbieding van Commissarissen van het Belgisch Gouvernement. — Verklaring (reeds 20 Dec.) dat de innige vereeniging in 1814 bedoeld, voortaan onmogelijk zijnde, het onvermijdelijk is andere schikkingen te maken om hetzelfde oogmerk waarmede zij beproefd was te bereiken. — 9 Jan.: de Koning *tot opening der Schelde* met dreigementen gedwongen.

20 Jan. Protokol omtrent de *voorwaarden der scheiding*. Territoriale bepalingen. De grenzen van Holland bevatten al wat in 1790 aan de Republiek behoorde: België wordt gevormd uit de overige deelen van het Rijk, uitgenomen het Groot-Hertogdom *Luxemburg*, eigendom van het Huis van Nassau; financiële en commerciële voorstellen; verdeeling der schuld; $^{15}/_{31}$ voor Holland ; vrije vaart op de Koloniën ook voor de Belgen: de integriteit en neutraliteit van België door de Mogendheden gewaarborgd. — 18 Febr.: volledige adhaesie van den Koning. — Herhaalde stellige en plegtige verzekeringen der Conferentie dat de vastgestelde schikkingen *fundamenteel* en *onherroepelijk* zijn.

10 Nov. *Nationaal Congres* te Brussel; besluit (22 Nov.) ten voordeele eener Monarchale Constitutie; doch (24 Nov.) uitsluiting van het geheele Huis van Nassau.

1083. Dit schijnbaar einde was een begin. België wees het bevel, met onstuimigheid, van de hand. De Conferentie, om de revolutionaire driften niet te zeer in beweging te brengen, gaf uitstel, trad in overleg ; zag eindelijk geen bezwaar in het voorslaan eener schikking, waarbij, ten nadeele enkel van

Holland, te gelijk voor België en voor de belangen van Frankrijk en van Engeland uitnemend gezorgd werd. Wat zij onherroepelijk bepaald had, herriep zij. Aan den wettigen Vorst legde zij, tot loon der gematigdheid, door hem betoond, ter teekening achttien Artikelen voor, waarin elk punt van gewigt eene wijziging ten behoeve der opstandelingen ondergaan had; tevens was, door haar toedoen, een Prins gevonden, *Leopold van Saxen-Coburg*, die de kroon, aan een verdienstelijken Monarch ontroofd, van rebellen, met volvaardig en dankbaar kniebuigen, ontving.

1831. Voortdurende onrust en spanning in België. — Febr.: de Hertog van *Nemours* tot Koning benoemd; weigering van Lodewijk Filips; verklaring der Mogendheden dat zij evenmin den Hertog van *Leuchtenberg* (om zijne verwantschap met Napoleon) zullen erkennen. — *Surlet de Chokier Regent.* — Onstuimigheid der revolutionaire partij. — Elke poging der *Orangistes* te Brussel, Gent, en elders, door policie-maatregelen of ook door plundering van verdachte personen, bedwongen of belet. — De Belgen (10 Mei) vermaand om voor 1 Junij zich aan de bepalingen te onderwerpen. Verwachting der dwangmiddelen voor de ten uitvoerlegging der voorwaarden waaraan de toetreding des Konings het karakter eener synallagmatieke conventie verleend had; doch plotseling wending der Conferentie ten gunste der Belgen, omdat de keus van Prins Leopold te berde gebragt is. — 21 Mei: Protokol, waarbij de Mogendheden beloven met den Koning der Nederlanden in overleg te treden omtrent de overdragt van Luxemburg tegen billijke schadeloosstelling. — Nog 7 Junij (na het verstrijken van den termijn) bedreiging tegen de Belgen; maar benoeming van Prins *Leopold* (4 Junij): lijdelijkheid der Conferentie en ten laatste volkomen toegeeflijkheid; omkeering van hetgeen fundamenteel, vernietiging van hetgeen onveranderlijk was. — 18 *Artikelen*; het voortdurend bezit van *Luxemburg* problematiek; bevestiging ook aldaar van het wederregterlijke *status quo*: betwijfeling der Souvereiniteit van de Vereenigde Nederlanden op Maastricht; eisch om de plaatsen die Holland als waarborg bezet houdt, te ontruimen, eer de bepalingen ten uitvoer zullen gelegd zijn; nadeelige schikking ten aanzien van de schuld; onbestemdheid van uitdrukking, die aan de Belgen de gelegenheid opent om, in ieder opzigt, door eigendunkelijke uitlegging, alles op losse schroeven te stellen. — 12 Julij: verklaring des Konings; zijne verbazing omtrent den loop van de overleggingen der Conferentie, die, na de resultaten van den opstand erkend en bevestigd te hebben, thans bovendien, tegen haar eigen bepaling en betuiging, onder verbreking eener met hem gesloten overeenkomst, preliminairen voorstelt, waarbij de regten en belangen van Holland aan den overmoed der Belgen ten offer worden gebragt: een Prins die, zonder voorafgaande aanneming der schik-

kingen in Januarij vastgesteld, bezit van de Kroon nam, zou niet anders dan als vijand des Konings kunnen worden beschouwd. — Desniettemin aanneming van Leopold en intrede te Brussel (21 Julij).

1084. Geen wonder dat verontwaardiging naar het zwaard greep. Acht maanden speelbal zijner Bondgenooten, behoefde de Koning een, in zijn oog, verraderlijken bijstand niet meer. Alleen met zijn getrouwe Volk, Oranje met Nederland alleen, zou een billijk vergelijk weten te bedingen. Nu klonk het bevel, naar hetwelk, bij de telkens zich opvolgende berigten van onregt en verguizing, eene vaderlandlievende krijgsmagt smachtend uitgezien had. — *Voorwaarts!* was het en *voorwaarts!* bleef het, totdat men, na den strijd bij *Hasselt* en *Leuven*, en het uitéén stuiven der vijanden, en het wegvlieden van den bijkans achterhaalden gunsteling der diplomatieke wetgevers, zegevierend de omstreken van Brussel bereikt — maar tevens de voorhoede van een, namens de Conferentie, uit Frankrijk ter hulp snellend leger ontmoet had.

2—12 Aug. — Gelijktijdig begin der vijandelijkheden over de gansche linie van *Staats-Vlaanderen* tot *Maastricht*. De hoofdmagt, in verband met de overige korpsen en met de garnizoenen van Maastricht en Antwerpen, onder den PRINS VAN ORANJE, op *Diest* gerukt, om zich tusschen de twee zoogenaamde legers der Belgen te stellen, verslaat het leger van *de Maas*, in eene reeks van gevechten, bij *Beringen*, *Houthalen*, en (8 Aug.) *Hasselt*; wendt zich naar het leger van *de Schelde*: en overvleugelt den vijand bij *Bautersem* (12 Aug.), zoodat *Leuven* zich overgeeft en (13 Aug.) bezet wordt. De zege volkomen; binnen naauwelijks tien dagen is men in het hart van België: twee ontmoetingen (te Hasselt en Leuven) genoeg om de twee legers uit een te slaan en in wanorde op de vlugt te jagen: de voorposten op twee uur van Brussel; geen *Belgisch* leger meer om de intrede binnen de hoofdstad te beletten. De uitgeschreven *Biddag* (14 Aug.) was een *Dankdag* geworden. — Inmiddels een talrijk leger der Franschen in aantogt en over de grenzen: alleen dien ten gevolge, krachtens eene schikking met den Koning der Franschen, terugkeer. Dapperheid der troepen; het gedrag ook der Schutterijën en vrijwilligers een bewijs dat gebrek aan ervaring door vaderlandsliefde vergoed wordt. De spoedige nederlaag des vijands welligt minder aan onbekwaamheid en lafheid te wijten dan aan de zeer verklaarbare onverschilligheid der bevolking; niet gezind om met ijver en zelfopoffering partij te kiezen voor een revolutionair Gouvernement. Het bleek, gelijk in Napels (1821), in Spanje (1823), en ook in Holland (1787), hoe krachteloos, bij een niet weifelenden aanval, die Omwentelingen

zijn, welke, ofschoon zij nationaal heeten, door eene zegevierende Faktie tot stand werden gebragt.

1085. De *Tiendaagsche Veldtogt* is voor Holland heilrijk geweest. Tot opbeuring van een ter neêrgeslagen Volk; tot bevestiging van den band die het regerend Huis aan het Vaderland verbindt; tot wegneming van den indruk welken onophoudelijke lastertaal op Europa gemaakt had; tot overbrenging op Hollandschen moed van de hulde tot dus ver aan het gezwets en aan de opgeblazenheid der Belgische revolutie-mannen betaald. De vaart der overwinning was een zegen, ofschoon ze gestuit werd; welligt ook omdat ze gestuit werd; wie toch berekent de gevolgen, menigvuldig, gevaarlijk, verderfelijk misschien, welke een langer verblijf der Hollandsche troepen voor den Koning en voor Holland, niet enkel tegenover de Mogendheden, zou gehad hebben!

1086. De roem door Nederland verworven kon, in het voortzetten van Diplomatiek overleg, het misbruik der overmagt niet beletten. De veerkrachtige houding van Koning en Volk heeft invloed ter verbetering van de voorwaarden gehad; doch de *vierentwintig Artikelen*, waarmeê men nu de vorige achttien verving, waren op nieuw een inbreuk op het regt dat door de Mogendheden zelve, in haar onherroepelijke Protocollen, aan den Koning toegekend was; aanstootelijker bovendien in strekking en vorm, vermits een Tractaat op deze grondslagen gebouwd, zonder bewimpeling, niet voorgesteld, maar voorgeschreven en opgelegd werd. België, waar men, voor een tijd althans, hoogen toon en snorkerij afgeleerd had, mogt zich gelukkig achten, onder de vleugelen van magtige bondgenooten, in dergelijke schikking te berusten: de Koning der Nederlanden was niet tot onderteekening te brengen; beweerende dat schade, onregt, en oneer met de behaalde lauweren in geen verband stond, en in de onderstelling dat het werk der ongeregtigheid door de Souvereinen niet bekrachtigd, en althans niet op gewelddadige wijs zou worden ten uitvoer gelegd.

11 Aug.: de onderhandelingen over den vrede te Londen hervat. — Wapenstilstand van zes weken (29 Aug. — 10 Oct.); naderhand met 15 dagen verlengd.

15 Oct. 24 *Artikelen:* toewijzing aan België van een deel van *Luxemburg;* waarvoor de Koning in *Limburg* schadeloosstelling ont-

vangt; aan Z. M. wordt overgelaten zich dien ten gevolge met de Duitsche Bondsvergadering en de agnaten van het Huis van Nassau te verstaan; vrije vaart van rivieren en kanalen welke beide Holland en België scheiden of doorloopen: *f* 8,400,000 jaarlijksche renten ten laste van België (met 1 Jan. 1832); vergoeding aan Holland voor de veertien maanden sedert 1 Nov. 1830. Deze Artikelen, na de aanneming door België of Holland, verbindtenis met de Mogendheden en haar finale en onherroepelijke uitspraak; vermits zij *casu quo* de volledige aanneming zullen bewerken ook der partij welke ze aanvankelijk verwerpt. — Aanneming in België; Tractaat van 15 Nov. met de Conferentie. — Weigering van Holland; om 1. den *inhoud;* nog steeds, ten gunste van België, afwijkend van den grondslag door de Mogendheden zelve gelegd: door *a.* gedeeltelijke ontrooving van een Land, waarop de Koning het meest ontwijfelbare regt heeft, als zijnde tegen zijne Erfstaten geruild; *b.* verwikkeling in bezwaarlijke onderhandelingen te dier zake; *c.* nadeelige bepalingen omtrent schuldverdeeling, binnenlandsche vaart, enz. 2. den *vorm*; geen voorslag, maar bevel aan een Bondgenoot, aan een wettigen en onafhankelijken Vorst; 3. *gebrek aan waarborgen;* er valt te rekenen, noch op de trouw eener trouwelooze tegenpartij, noch op de beloften eener Conferentie, wier handelwijs de schennis der meest plegtige beloften bevat.

Weigering des Konings om zich tot het niet aanvallen van de Belgen te verbinden: vrees der Conferentie en zending eener Engelsche Vloot om op de kusten van Holland te kruisen. — Reeds 15 Oct. dagorder aan het leger, dat het zich moet beschouwen als in staat van oorlog tegen iederen vijand die het grondgebied van Oud-Nederland zou willen schenden.

1087. Elke berekening moest falen, waarbij ontzag voor bestaande regten in rekening gebragt werd. Het Tractaat werd achtereenvolgens door alle de Mogendheden geratificeerd. Allen, sommigen langzaam en schoorvoetend, maar allen kwamen overeen dat er, om de ontruiming van het Belgisch grondgebied te bewerken, tegen den Koning der Nederlanden dwangmiddelen moesten worden gebruikt. Frankrijk en Engeland vereenigden zich om, met leger en vloot, de uitspraak der willekeur te voltrekken. Het geschiedde: aan Nederland werd, na ondersteuning van het onregt, elk middel om zich regt te verschaffen ontwrongen; doch niet, eer de schitterende verdediging der *Citadel van Antwerpen* eene nieuwe bladzijde in de gedenkrollen der Nederlandsche dapperheid gevoegd had.

1832. Maart: Graaf *Orloff*, namens Rusland, in 's Hage, om de erkenning van Leopold als Koning, en behoudens verbeteringen in

een eind-tractaat, onderteekening der 24 Artikelen te bewerken. De Koning tot het eerste, als offer aan Oud-Nederland, bereid; tot het andere niet. — Nota van 22 Maart; verklaring des Graven dat het Nederlandsch Kabinet voor altijd eene laatste gelegenheid heeft verloren, om de Belgische zaak, volgens zijne ware belangen, ten einde te brengen. — 18 April: Ratificatie van *Oostenrijk* en *Pruissen*, onder voorbehoud der regten van den Duitschen Bond ten aanzien van Luxemburg. — 4 Mei: Ratificatie van *Rusland*, behoudens de wijzigingen in een definitief Tractaat tusschen Holland en België, omtrent de commerciële en financiële punten. — Pogingen der Conferentie om regtstreeksche onderhandelingen te doen beginnen tusschen de partijen zelve; te vergeefs. — Besluit der Conferentie om, ter ontruiming van den Belgischen grond, tot dwangmiddelen over te gaan; de ten uitvoerlegging opgedragen aan Engeland en Frankrijk. — 22 Oct. Tractaat dezer Mogendheden, om de Hollandsche troepen uit de *Citadel van Antwerpen* en de omliggende forten te verdrijven: eene Fransch-Engelsche vloot om Holland te blokkeren; een Fransch leger om de Citadel te veroveren; onder beding dat de Franschen geen vesting bezetten, onmiddelijk terugkeeren, en het Hollandsch grondgebied niet betreden zullen.

4 Nov.: de Vloot naar de Hollandsche kust. 6 Nov.: embargo op de Hollandsche schepen in Engeland en Frankrijk. — Een leger van 60000 man, onder den Maarschalk *Gérard*, naar Antwerpen. — Onwrikbaarheid des Konings. — 30 Nov. — 24 Dec.; dappere verdediging der *Citadel* onder *Chassé*: overgaaf van het krijgsgevangen garnizoen en overbrenging naar St. Omer. — Terugtogt der Franschen: voortduring der blokkade.

1833. 21 Mei: *Conventie met Engeland en Frankrijk:* opheffing van embargo en blokkade; terugkeering der krijgsgevangenen; verbindtenis van den Koning om, tot aan de sluiting van een definitief Tractaat, de vijandelijkheden niet te hernieuwen en de vaart op de Schelde geheel vrij te laten.

---

b. *Status quo.*

Mei 1833 — April 1839.

1088. Voor de rust van Europa hadden de geschillen tusschen Holland en België weinig of geen belang meer. Hernieuwing van den strijd zou belet worden. De bevestiging en ontwikkeling van den nieuwen Staat zou, onder begunstiging van Frankrijk en Engeland, kunnen geschieden. Met onverschilligheid zou men het oogenblik te gemoet zien, waarop

een afgematte Vorst, op aandrang eener uitgeputte en tegen hem misnoegde bevolking, zelf begeeren zou, door het zwichten voor der Mogendheden onveranderlijken wil, dezelfde eindschikking te verwerven welke hij thans smadelijk verwierp.

1089. Aanvraag om, door nader overleg, in het harde vonnis billijke verzachting te brengen, werd door de Diplomatie, thans voor de gevolgen onbekommerd, afgewezen op hoogen toon en met onveranderbaren eisch. Ondragelijk was steeds voor den Koning de gedachte, na zooveel verrigt en geleden te hebben, ten slotte het onregt Nederland en zijn Huis aangedaan te onderschrijven. Ook werd hij telkens opgebeurd door de onderstelling dat, zoo het regt ongeschonden wierd bewaard, de ondoordringbare toekomst welligt voor het miskende en verongelijkte Volk ongedachte uitredding te voorschijn zou kunnen brengen. Gewapend te blijven was noodig om voor die wisseling der kansen niet onvoorbereid te zijn. De Volksvertegenwoordiging was, evenmin als de Natie zelve, gezind, door weigering van geld, het onbruikbare zwaard uit de hand te doen vallen. Zoo verschoof men, met eendragtige onverzettelijkheid, het einde van een *Status quo*, voor België niet ongunstig, en waarin de krachten van den Staat, door het aanhouden van een talrijk en nutteloos leger, werden verteerd.

1833. 15 Julij — 15 Nov.: onderhandelingen met de Conferentie, afgebroken omdat de Koning geene pogingen aangewend heeft om voor de ruiling van een deel van Luxemburg de toestemming van den Bondsdag en van de agnaten van het Huis van Nassau te verkrijgen.

1836. Oct.: verzoek des Konings ter wederopneming van de taak der Conferentie; afgewezen, omdat er geen blijk van evengemelde toestemming overgelegd wordt.

1090. Onbewegelijke wapenschouwing op de grenzen was mogelijk, langen tijd, niet altijd. De stand van zaken in 1830 geboren scheen, in de kracht van het Fransche Bewind en in de eendragt der Gouvernementen, genoegzamen waarborg van duurzaamheid te bezitten. Spoedige verandering, ten voordeele van Nederland, was niet denkbaar. Maar wat was er dan nu, met voorzigtige inachtneming van den algemeenen toestand van Europa, te verrigten? Waartoe nog langer, bij

gedwongen vrede, verbazende oorlogskosten gemaakt? waartoe eene standvastigheid betoond, door welke de Staat, zonder mogelijkheid van goede uitkomst, naar een financiëlen afgrond geleid werd! Moest de eer van Nederland gezocht worden in ijdele vertooning, in een vastkleven aan ongegronde verwachting, in een lijdelijk te gemoet gaan van een onvermijdelijk verderf!

Vruchteloos tegenspartelen en doelloos geldverspillen moest het einde zijn eener volharding, wier aanvang het prijs geven van beginselen geweest was (§ 1063).

1091. Vijf jaren verliepen; het ondoenlijke van volhouden werd tastbaar. Het geld, de zenuw ook van dit gewapend tegen over elkander staan, was er niet meer. Het was niet oorbaar de rijke bijdragen van het Oosten bij voortduring in de grondelooze schatkist te werpen; er kon niet gedacht worden aan verhooging van ondragelijke lasten, en er moest toch eenmaal aan de eindelooze nieuwe leeningen een einde worden gemaakt. De Koning was bereid voor den dwang der omstandigheden te zwichten. Maar nu was de tegenpartij ongezind zich de voordeelen van het *status quo* te laten ontnemen, en eischte vergoeding der kosten welke het om de steeds dreigende houding van Holland gemaakt had. Ook aan dezen eisch gaven de Mogendheden gehoor; bij de 24 Artikelen werd eene financiële wijziging ten gunste der Belgen gevoegd.

Aanzienlijke inkomsten der Oost-Indische Bezittingen, sedert het eindigen van den vijfjarigen (1825—1830) oorlog op Java; door het Gouvernement (op grond van het uitsluitend opperbestuur des Konings over de Koloniën) zonder gemeen overleg met de Staten-Generaal besteed.

1838. 14 Maart: Nota van den Gezant te Londen, waarbij de toetreding des Konings tot het Tractaat van 15 Nov. 1831 aan de Conferentie medegedeeld wordt.

Opgewondenheid in België: (16 Mei) protest in de Kamer der Representanten tegen het Tractaat van 1831. Het is (althans voor Limburg en Luxemburg) nul en van onwaarde, in *a.* het niet aannemen door de tegenpartij op den tijd welke bedoeld werd; *b.* het achterblijven van die behoorlijke ten uitvoerlegging, welke door de Conferentie plegtig aan België toegezegd was. — Nov. 1838 tot Maart 1839: heftige discussiën in de Kamers; maar voortgang der onderhandelingen te Londen en overmagt ook in België van de bedaarde partij: onmogelijkheid om aan Europa weêrstand te bieden;

reden om zich te verblijden over de voorregten door België verkregen, zoowel te voren als ook thans door aanzienlijke vermindering van financiële lasten (*f* 3,000,000 jaarlijksche renten minder en kwijtschelding der achterstallen). — Het Tractaat aangenomen bij de Representanten met 58 tegen 42; bij den Senaat met 31 tegen 14.

1092. Met deze laatste der menigvuldige opofferingen die men sedert 1830 van Holland gevergd had, kwam eindelijk de vrede met België tot stand. Aldus, na negen jaren verbroken te zijn geweest, hield ook regtens de vereeniging op, welke de willekeur en kortzigtigheid der liberale Staatkunde aan het herrezen Vaderland, ten koste niet enkel van Koloniën en schatten, maar ook van zelfstandigheid, welvaart, en eigenaardig volksleven, opgelegd had.

1839. 19 April: definitief *Tractaat met België:* de 24 Artikelen (§ 1086) met geringe wijzigingen. Van 1 Jan. 1839, ten laste van België *f* 5,000,000 jaarlijksche renten.

---

c. *Vrede.*

April 1839 — Oct. 1840.

1093. Onverwijld moest het Bewind in de binnenlandsche aangelegenheden voorzien. De menigvuldige toezeggingen omtrent opening van den financiëlen toestand en verbeteringen in het Staatswezen behoorden, nu er geen reden van uitstel meer was, eindelijk te worden vervuld. Een bezwaarlijke taak; om de jammerlijke gesteldheid waarin het Vaderland, door een reeks van opofferingen en teleurstellingen geraakt was; vooral ook om de merkbare verandering welke de onderlinge betrekking van Natie en Gouvernement, door het ophouden der spanning tegenover andere Rijken en bij het terugzien op daden en gebeurtenissen, ondergaan had.

1094. Voor vertrouwen was mistrouwen, voor goedkeuring afkeuring aan de orde van den dag. De verwerping der Begrooting, de verwerping eener leening ten laste der Overzeesche bezittingen, het verleenen eener halfjarige Crediet-wet,

vooral de houding der Tweede Kamer, in verband met de ondubbelzinnige blijken der algemeenheid van klagt en verwijt, toonden dat het alvermogen der Regering, uit de omstandigheden geboren, voor het oogenblik althans, voorbij was; dat de ontdekking van schroomelijke misbruiken in het geldelijk beheer bevreemding en misnoegen verwekt had; dat de overtuiging der onmisbaarheid van betere waarborgen veld won, en dat, vooral uit dien hoofde, *herziening der Grondwet* met telkens luider stemme verlangd werd.

1839. 21 Oct. Troonrede: het tijdstip geboren om over te gaan tot de wijzigingen der Grondwet, die door de scheiding van Nederland en België noodzakelijk zijn geworden.

Levendige beraadslagingen der Tweede Kamer. Wensch om, in afwachting der Grondwetherziening, slechts een crediet van zes maanden te verleenen: misnoegen over eene geldleening, buiten de Staten-Generaal, met de Directie der Ned. Handelmaatschappij, waarvoor eene thans aangevraagde leening van 56 millioen ten laste der Overzeesche Bezittingen mede zou moeten strekken. — Men betreurde dat, na zoo vele blijken van moed, trouw, en verkleefdheid aan het regerend Huis, een jaar, welks aanvang door vrede was opgeluisterd, welligt met inwendige onlusten en gevaarlijke botsingen tusschen de Staatsmagten eindigen zou.

Dec.: verwerping *a.* der *Begrooting* van 1840, eenparig (op den Minister van Financiën na), *b.* der *Leening* met 31 tegen 12. — *Crediet-wet* voor de eerste helft van 1840.

1095. En waarin zou die herziening bestaan? Volgens de Regering, uitsluitenderwijs in de opteekening van hetgeen door de scheiding beslist was. Dit ontduiken van het wezen der zaak, dit onvoorwaardelijk vasthouden aan eene Staatsregeling, welke door niemand onverbeterlijk, door velen hoogstgebrekkig gekeurd werd, dit verklaren dat aan het te lang verzuimde werk niet eenmaal, in goeden ernst, de hand zou worden geslagen; dit achterblijven tevens van elken maatregel die op betere handhaving der Grondwet zou hebben gedoeld, dit behoud zonder vooruitgang, was het onfeilbare middel om een levendiger begeeren naar gewigtige hervorming te wekken. Een overvloed van wenschen werd in de Tweede Kamer te berde gebragt; maar tevens een overvloed van strijdige inzigten en gevoelens. Zoo kon de Oppositie, ofschoon tegen de onverzettelijkheid van het Bewind bijkans algemeen, slechts te weeg brengen dat men wijzigingen, zonder eenheid of ver-

band, stuksgewijs, aan den Koning, die enkel in schijn het initiatief nam, ontwrong.

1839. 30 Dec. Boodschap des Konings met *vijf* concept-wetten: de geographische omschrijving des Rijks, de plaats voor de inhuldiging des Konings en de zitting der Staten Generaal, het getal leden, zoo van den Raad van State als van de beide Kamers, in verband met de definitieve scheiding gebragt. Z. M. heeft, na ernstige overweging, gemeend zich hierbij te moeten bepalen, steeds geneigd al datgene wat hem, ter bevordering van het geluk der Natie mogt voorkomen noodzakelijk te zijn, altijd tot een nader onderwerp zijner Landsvaderlijke zorg en overweging te maken.

Teleurstelling, verslagenheid, verbazing, over zoodanig *nec plus ultra* der onbewegelijkheid (een bijkans overtollig registreren van reeds tot stand gekomen feiten) was ook aan de houding der Tweede Kamer blijkbaar. In de Processen verbaal der Afdeelingen verandering van bijkans elk artikel der Grondwet, met de meest zonderlinge menigvuldigheid en strijdigheid der meeningen, ter sprake gebragt. — Vermeerdering van misnoegen om de geruchten eener aanstaande huwelijksverbintenis van Z. M. met eene Roomsche en Belgische Gravin. Weldra echter afstel of uitstel van dit bedroevend en onrustbarend besluit.

18 Maart: *zeven* voordragten van geheel anderen aard. *a.* regeling van het stemregt bij de *wet*. *b.* vermindering van het inkomen der Kroon. *c.* beschikking bij de *wet* over het batig slot der Overzeesche Bezittingen. *d.* tweejarige begrooting en beraadslaging bij afzonderlijke hoofdstukken, zonder vrijheid van overschrijving. *e.* jaarlijksche bijeenkomst der kiezers-collegiën in de steden en periodieke aftreding van de Raadsleden. *f.* de leden der Algemeene Rekenkamer aangesteld voor het leven. *g.* wijzigingen in de vorming der Militie.

Onderzoek dezer voordragten. Aandrang op de *ministeriële verantwoordelijkheid* en het *contreseing.*

23 Apr.—13 Mei: discussie over de *Begrooting*. Sterke oppositie, vooral om het gemis van genoegzame grondwettige waarborgen, met name van de ministeriële verantwoordelijkheid. De beraadslagingen (met 41 tegen 11) uitgesteld, om de Regering tot eene voordragt in de gelegenheid te stellen. 16 Mei: inkomen van de voordragt. — 18 Mei. het Budget aangenomen; de uitgaven met 32 tegen 22, en de ontvangsten met 33 tegen 11.

2—10 Junij: beraadslaging over de 13 voordragten; zijnde in de eerste (omtrent de verdeeling des Rijks) ook de *splitsing van Holland* in Zuid- en Noord-Holland opgenomen. — Alleen de voordragt op de Militie verworpen. Daarentegen initiatief der Kamer omtrent verandering in de zamenstelling der Provinciale Staten bij een *wet*. — Goedkeuring door de Eerste Kamer: zending der voordragten door den Koning naar de Staten der Provinciën.

1096. De taak der *Dubbele Kamer* was, uit den aard der zaak, onbeduidend; ter goed- of afkeuring binnen den zeer engen kring van weinige concept-wetten beperkt. Met de spoedige afdoening van haar werk was het mislukken ook van deze proefneming openbaar. Er bestond reden niet van opbeuring om hetgeen men verrigt, maar van neêrslagtigheid om hetgeen men niet verrigt had. Geen onderpand van wezenlijk herstel; geen waarborg van te vredenheid en rust. Onvoldaanheid en moedeloosheid zouden evenredig zijn aan de opgewondenheid der teleurgestelde verwachting.

4 Aug.—5 Sept.: Vergadering der Staten-Generaal: de Tweede Kamer *in dubbelen getale*. Alle de voordragten aangenomen, behalve die omtrent de wijzigingen in het Stedelijke kiesregt. — Verwerping door sommigen (elf leden) van elke voordragt, om aldus tegen de ongenoegzaamheid der herziening te protesteren. Anderen van gedachte dat men, naar de innerlijke waarde van ieder voorstel, voor of tegen behoort te stemmen; met vrijmoedige openbaring (liefst in een opzettelijk Adres aan Z. M., althans bij het Adres van antwoord en in de beraadslagingen) van de billijke wenschen naar eene herziening meer overeenkomstig met de eigenaardigheden der Natie, met de geringer hulpbronnen van den Staat, en met de gewijzigde behoefte des tijds. Vrees der overgroote meerderheid, niet enkel voor nieuwe voorstellen of amendementen, maar voor al wat tot latere voortzetting van het herzieningswerk zou kunnen strekken: ook de gewigtige bedenkingen tegen de verdeeling der Provincie Holland, aan de zucht om een slagboom tegen verdere veranderingen te stellen, door velen ten offer gebragt.

1097. Dit was niet al: weldra zouden verslagenheid en misnoegen worden verdubbeld. De reddeloosheid der financiën was voor geen geheimhouding vatbaar. Dagelijks werd wrevel en openlijk beklag meer algemeen; de toon meer hevig en scherp; verwijt en aanklagt meer regtstreeks en uitsluitenderwijs tegen den Koning zelven gerigt. Het scheen dat de beklagenswaardige Vorst, aan het einde zijner menigvuldige lotwisselingen, de meest grievende ervaring, in de veranderde gezindheid van het Nederlandsche Volk, te gemoet ging. Geen wonder dat bij dergelijk vooruitzigt de last van het bestuur ondragelijk werd, en dat de schepter, na zoo menigerlei leed en teleurstelling, te midden van zooveel verdrietelijkheden en klimmende zorgen, uit afgematheid en moedeloosheid, ontviel.

7 Oct.; afstand van den Koning: overtuigd dat eene vaste, krachtige, mannelijke hand, jeugdiger leeftijd, bevrijd van den druk van geklommen jaren en niet weifelende door vroeger herinneringen, voortaan tot het bestuur worden vereischt: de last der regering zou Z. M. geheel ter neder drukken en buiten staat stellen den nog overigen tijd van het leven aan de goede en wakkere behartiging der belangen van zijne beminde onderdanen te wijden. — Aanvaarding der Kroon door den Prins van Oranje, *Koning* WILLEM II.

1098. Smartelijk einde eener Regering onder daverend vreugdegejuich van het geredde Vaderland begonnen. Nederland, toen verlost, geëerd, uitgebreid, in vernieuwde jeugd aan den ingang eener baan, waar zich andermaal een verschiet van grootheid en roem voor het Nederlandsche Volksleven ontsloot. Nu verzwakt en uitgeput, mishandeld en verguisd, zonder gewigt in de regeling der algemeene belangen, bijkans zonder waarborg van, ook bij geringe botsing, door eigen vastheid staande te blijven; onder financiële lasten en vooral onder moedeloosheid bezwijkend; onverschillig bij het aftreden van den Vorst, aan wien de bevolking, ook om eigen verdiensten, menigwerf op de meest ondubbelzinnige wijs, de hartelijkheid van hoogachting en liefde betoond had. — Was dit roerend contrast enkel aan de omstandigheden, niet aan den aard en gang van openbare meening en Staatkunde te wijten? zou de uitkomst dezelfde geweest zijn, indien men, in het weefsel der heerschende begrippen niet gewikkeld, zich met het rigtsnoer van Gods Woord in den doolhof der menschelijke dwaling een veiliger uitweg gebaand had? zou misschien voor het geheel ook dezer merkwaardige jaren, het Bijbelwoord ten waarschuwend opschrift kunnen strekken: »de vreeze des Heeren is eene springader des levens om af te wijken van de strikken des doods?»

1099. Alzoo stonden ten allen tijde de lotwisselingen van het Vaderland, in lief of leed, met de verkondiging of verzaking van het Evangelie in verband. — Zoo is het reeds in den aanvang geweest. Of is het niet door de prediking van CHRISTUS *en dien gekruist* dat de woestheid der barbaren is getemperd en bedwongen; zoodat Nederland met de zegeningen van Godsdienst en beschaving bekend gemaakt en onder den invloed des Christelijken geloofs tot een aanzienlijk en bloeijend deel der Europesche Christenheid gevormd werd?

1100. De waarheid scheen weldra onder het bijgeloof bezweken te zijn; doch er was herleving, belijdenis, vervolging, martelaarschap, strijd. En zoo uit die worsteling om der Godsdienst wille een Gemeenebest is te voorschijn gekomen, welks magt en luister, als een wonder in het oog der volken, alle verwachting overtrof, het is omdat de Godvrucht der Vaderen voor de uitnemendheid der kennis van Jezus Christus en van *de regtvaardiging van het geloof* alle dingen schade geacht heeft; onder biddend en vertrouwend opzien tot Hem, wiens zegenende hand ook binnen den meest ruimen omvang van menschelijke berekening niet beperkt is.

1101. Na opkomst en bloei was er achteruitgang en verval. Omdat de hand des Heeren verkort, neen, omdat geloof en liefde verkoeld was. Eene koude regtzinnigheid die, na het levensbeginsel verloren te hebben, in elken tittel of iota der vormen een steun zocht, heeft, krachteloos tegen zedenbederf en twijfelarij, zelve den weg voor de leerstellingen bereid, volgens welke de Godsdienst aan de uitspraak der rede ondergeschikt en het gezag uit het goedvinden der menschen afgeleid werd.

1102. De ondergang van het Gemeenebest was het droevig einde van langdurige en hevige twisten. En waaruit zijn deze verderfelijke verdeeldheden ontstaan? uit de onvermijdelijke ontwikkeling eener ongeloofsleer, welke met deernis en verontwaardiging zoo wel op de beginselen als op de misbruiken der Staatsregeling neêrzag en wier veelbelovende werkzaamheid met volledig afbreken begon.

1103. Nu zou het gebouw worden gevestigd op een Staatsregt waarin ter zijdestelling van de Godsdienst als de eerste voorwaarde van politiek welzijn beschouwd werd. En welke vastheid hebben, in dezen zandgrond, de fundamenten gehad? Telkens zag men ineen vallen wat ter naauwernood opgerigt was. Geen orde, maar verwarring; geen vrijheid, maar willekeur; geen voorspoed en onafhankelijkheid, maar ellende en slavernij. In de stem der geschiedenis werd de stemme Gods gehoord: »uwe boosheid zal u kastijden en uwe afkeeringen zullen u straffen: weet dan en ziet dat het kwaad en bitter is dat gij den Heer uwen God verlaat, en Mijne vreeze bij u gemist wordt."

1104. Redding kwam er: doch Nederland keerde zich niet tot Hem die gered had. Andere omstandigheden hebben in maat en vorm der toepassing veranderingen gebragt; hetzelfde beginsel is de hoogste wijsheid gebleven in het oog van Koning en Volk. En heeft men ditmaal van de doornen voedzamer vruchten geplukt? Vrijheid, rust, en welvaart bleven onbereikbaar; weifelende praktijk heeft de ontwikkeling der wanbegrippen bevorderd en later is Nederland te gronde gerigt door een stelsel van behoud, waarbij aan behoud van regt en waarheid niet gedacht werd.

1105. De toekomst is meer dan ooit in donkere wolken gehuld. Dezelfde dwalingen, doch meer in de gevolgtrekkingen ontwikkeld, doorwoelen de Kerk en den Staat en het geheele ligchaam der Maatschappij. Er zal gemaaid worden wat men gezaaid heeft. Hoedanig zal het lot van Nederland zijn? Is het bestemd om in grootere Rijken opgenomen, en met verlies zijner Nationaliteit, opgelost te worden, of wel is de hoop gegrond dat hetgeen verstorven schijnt door hetgeen nog leeft met nieuwe levenskracht zal worden bezield? Dit is onzeker;

maar ontwijfelbaar is het dat de historie van Nederland, in vroeger eeuw bij uitnemendheid bevoorregt, tot op dezen dag aan de onbedriegelijkheid der beloften en der bedreigingen Gods getuigenis geeft; dat ook in volgende tijden het onderscheid zal gezien worden tusschen den regtvaardige en den goddelooze, tusschen dien die God dient en dien die Hem niet dient, en dat elke wisseling van straf of zegen eene reden te meer zal opleveren om eenmaal ook het vervolg van deze bladzijde uit de geschiedenis der menschheid te beschrijven op den toon der dankbaarheid en der aanbidding: »Ik zal de daden des Heeren gedenken; ja ik zal gedenken Uwe wonderen van oudsher, en zal al Uwe werken betrachten en van Uwe daden spreken: o God, Uw weg is in het heiligdom; wie is een groot God gelijk God! De Heer verbreekt de gedachten der volken; maar de raad des Heeren bestaat in eeuwigheid; de gedachten zijns harten zijn van geslachte tot geslachte; WELGELUKZALIG IS HET VOLK WIENS GOD DE HEER IS."

DRUKFOUTEN.

Blz. 62, r. 4 v. b. *staat:* 1517—1813, *moet zijn:* 1517—1795.
» 68, » 16 » o. » D. » B.
» 364, » 9 » b. » Oranjezinden. » Oranjegezinden.
» 504, » 5 » b. » *Filantropie.* » *Philantropie.*

Op blad 37 is eene fout in de paginering ingeslopen, zoodat deze met 575 begint, in plaats van met 577; te laat ontdekt is de paginering zoo doorgegaan tot het einde des werks.

Op bladz. 875, ontbreekt:

III. (Jan. 1798—Sept. 1801) *Vertegenwoordigend Ligchaam.*

Blz. 970. r. 7 v. b. *staat:* te leurstelling, *moet zijn:* teleurstelling.
» 993, » 3 » o. » verbnoden, » verbonden.
» 996, » 13 » » » rei, » rij.
» 1001, » 5 » » » *Opkomst,* » a. *Opkomst.*
» 1013, » 8 » b. » *Bloei,* » b. *Bloei.*
» 1020, » 11 » o. » *Ondergang,* » c. *Ondergang.*

